

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan - Al. Rosetti" Bucureşti

LUCRĂRILE PRIMULUI SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

Bucureşti, 13/14 noiembrie, 2007

Editori:
NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU

editura universității din bucureşti®

NICOLAE SARAMANDU, MANUELA NEVACI, CARMEN IOANA RADU

LUCRĂRILE PRIMULUI SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

II 33622

ACADEMIA ROMÂNĂ



Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Bucureşti

LUCRĂRILE PRIMULUI SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

(Bucureşti, 13–14 noiembrie, 2007)

Editori
NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU

editura universității din bucurești
2008

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 32310

Referent ştiinţific: CS I dr. **MARIA MARIN**

© *editura universităţii din bucureşti*
Şos. Panduri, 90-92, Bucureşti – 050663; Telefon/Fax: 410.23.84
E-mail: editura_unibuc@yahoo.com
Internet: www.editura.unibuc.ro

Tehnoredactare computerizată: *Victoria Iacob*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
SIMPOZION INTERNAŢIONAL DE LINGVISTICĂ (1; 2008; Bucureşti)
Lucrările primului simpozion iternaţional de lingvistică: Bucureşti, 13–14 noiembrie 2007 / Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu – Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-737-542-1

I. Saramandu, Nicolae (ed.)
II. Nevaci, Manuela (ed.)
III. Radu, Carmen Ioana (ed.)
IV. Academia Română (Bucureşti). Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"

81(063)

CUPRINS

Acad. Marius Sala, *Cuvânt înainte* 5
Notă editorială 6

I. Istoria limbii, dialectologie, onomastică

Grigore Brâncuş, *Un text literar în graiul din Gorj* 11
Gheorghe Chivu, *„Anonymus Caransebesiensis" – sursă importantă pentru „Dicţionarul limbii române"* 19
Ion Coja, *Limba latină ca limbă maternă în Dacia traiană* 25
Mircea Farcaş, *Derivarea cu sufixe diminutivale în subdialectul maramureşean* 35
Mara Manta, *Eufemism şi metaforă în lexicul dacoromânei sudice* 49
Maria Marin, *Probleme ale sinonimiei într-un dicţionar dialectal* 57
Iulia Mărgărit, *Aspecte inovatoare în lexicul unui grai românesc din estul Ucrainei* 65
Cristian Moroianu, *Precizări etimologice la derivatele în* ***-ism*** *şi* ***-ist*** 75
Manuela Nevaci, Carmen Radu, *Aspecte lingvistice privind aromâna vorbită în Republica Macedonia* 91
Adrian Poruciuc, *Problema vechilor germanisme păstrate în limba română* 105
Nicolae Saramandu, *Gheorghe Constantin Roja – un precursor al dialectologiei româneşti.* 131
Stefan Sassenberg, *Varietăţi ale românei vorbite în Ardeal, cu aplicaţie la oraşul Oradea (jud. Bihor) şi zona sa de influenţă* 139

II. Lexicologie

Carmen Avram, *Limba franceză pentru afaceri – vehicul de comunicare lingvistică şi interculturală* 155
Doina Butiurcă, *Limbajul legislaţiei europene* 165
Emanuela Dima, *Vocabularul neologic românesc. Dificultăţi de normare* 173
Ioan Milică, *F. de Saussure şi Ch. Bally sau despre temeiurile lingvistice ale stilisticii* 181
Constantin Mladin, *Cuvinte recente în limba română având în componenţă termenul* ***sexual*** 196
Cristinel Munteanu, *Modificarea discursului repetat latinesc în registrul grav al ştiinţei şi al filozofiei* 207
Maria Stanciu-Istrate, *Românizarea afixelor derivative şi calcul lingvistic* 219
Alice Toma, *Une relation logico-sémantique particulière: la condition complexe* 229
Nina Zgardan, Aurelia Vartic, *Terminologia între dogme şi realitate* 241

III. Gramatică, ortografie

Ionel Apostolatu, *Rolul analogiei în sistemul flexiunii verbale* 251

Viorela Valentina Dima, *Consideraţii privind infinitivul adnominal* 269
Adina Dragomirescu, *Ipoteze privind statutul de verb inacuzativ al lui* ***a avea*** 2877
Ionuţ Geană, *Argument vs adjunct în abordarea „ circumstanţialelor" prepoziţionale* 289
Carmen Mîrzea Vasile, *O posibilă reinterpretare a clasei adverbului* 297
Gina Necula, *Comportamentul morfologic al termenilor folosiţi în comunicarea pe Internet* 315
Irina Claudia Nicula, *Substantivele „pluralia tantum" în DOOM*[2] 321
Andreea Şovar, *Sincretismul prepoziţiei* ***cu*** 333
Aida Todi, *Dubletele accentuale şi norma lingvistică* 345

IV. Pragmatică, stilistică

Laurenţia Dascălu Jinga, *Un clişeu actual:* ***da?*** 357
Garofiţa Dincă, *Strategii de construcţie a predicii* 375
Radu Drăgulescu, *Distorsionări ale comunicării: lapsusul lingvistic* 403
Ramona-Gabriela Eana, *Aspecte funcţionale ale metaforei în poezia simbolistă românească* 417
Claudia Ene, *Secvenţele explicative în* ***Divanul*** *lui Dimitrie Cantemir* 429
Mihaela Gheorghe, Stanca Măda, Răzvan Săftoiu, *Metode de analiză a românei de uz profesional* 437
Marioara Ion, Face *şi* face-work *în negocierea comercială* 449
Alexandru Nicolae, *Persoana I ca manifestare a egocentrsmului discursiv* 463
Mihaela Popescu, *Citatul în titlu – o formă de partizanat în presa scrisă* 471

CUVÂNT-ÎNAINTE

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti" are o activitate bine cunoscută. Cartea de față deschide o nouă poartă pentru cunoşterea acestei activități şi anume sesiunile anuale de comunicări care au loc la sfârşitul anului.

Publicarea pentru prima dată într-un volum a unor astfel de comunicări (cele din 2007) are o semnificație deosebită. Este un angajament al institutului să inaugureze o tradiție. Colegul, Nicolae Saramandu, director adjunct, care s-a ocupat de acest proiect, a dovedit o tenacitate remarcabilă. Îi urez aceeaşi forță pentru anii următori.

Parcurgerea sumarului arată că la sesiunea din 2007 au prezentat comunicări nu numai cercetători ai institutului, ci şi colegi din alte institute ale Academiei Române şi de la universitățile de profil. Se dovedeşte astfel încă o dată spiritul de colaborare, care a existat totdeauna între cercetătorii noştri şi colegii din universități, prezent în realizarea marilor proiecte inițiate de Academia Română. Este ceea ce am învățat şi de la marii noştri profesori.

Acad. Marius Sala

NOTĂ EDITORIALĂ

Publicăm în volumul de față comunicările prezentate la Primul Simpozion Internațional de Lingvistică, organizat la București de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti" al Academiei Române în zilele de 13 și 14 noiembrie 2007.

Simpozionul s-a bucurat de o largă audiență în rândul lingviștilor din țară, cărora li s-au alăturat câțiva specialiști din străinătate (Germania, Republica Moldova). Au participat cu comunicări cercetători, cadre didactice din învățământul superior și preuniversitar, studenți din București, Iași, Cluj-Napoca, Brașov, Sibiu, Constanța, Târgu-Mureș, Galați, Baia Mare, Brăila, Curtea de Argeș.

Comunicările, care au acoperit o tematică cuprinzătoare, au fost repartizate în patru secții:

1) istoria limbii, dialectologie, onomastică
2) lexicologie
3) gramatică, ortografie
4) pragmatică, stilistică.

Faptele de limbă au fost cercetate atât în sincronie cât și în diacronie, modalitățile actuale de abordare a limbajului alăturându-se metodelor tradiționale, consacrate în studiul limbii.

I. ISTORIA LIMBII, DIALECTOLOGIE, ONOMASTICĂ

UN TEXT LITERAR ÎN GRAIUL DIN GORJ

GRIGORE BRÂNCUŞ

Dintre toate graiurile dacoromânei, se pare că graiul din Oltenia, în special cel vorbit în aria de nord a acestei provincii, a atras interesul celor mai mulţi cercetători. Apelul la datele lingvistice privitoare la Oltenia pe care Hasdeu îl făcea frecvent în *Etymologicum* va fi fost un îndemn pentru G. Weigand să se apropie, cu metodele mai riguroase ale dialectologiei de la 1900, de specificul acestui grai[1], mai cu seamă că ceva mai devreme el se ocupase de graiurile din Banat, din Transilvania şi Crişana[2], cu care cel din Oltenia are multe trăsături în comun.

În timpul primului război mondial, Ernst Gamillscheg (elev al lui W. Meyer-Lübke), cunoscător al *Atlasului* lui Gilliéron, face anchete în 24 de sate din nordul Gorjului, de o parte şi de alta a Jiului, urmărind cu precădere variaţiile de sunete, pe care le interpretează, de cele mai multe ori, din perspectivă istorică. Studiul lui Gamillscheag[3] e prezentat favorabil de S. Puşcariu[4] într-o lungă recenzie din primul număr al „Dacoromaniei".

Nu ne oprim asupra cercetărilor de mai târziu privind graiul din diferite zone ale Olteniei (cu autori ca: Th. Gâlcescu, M. Gregorian, V. Vârcol, Luca Preda, I. D. Ionescu, Marin Petrişor, Valeriu Rusu, Radu Sp. Popescu ş.a.) şi nici asupra celor de detaliu care au urmat publicării Atlasului lingvistic al Olteniei (vol. I, 1967)[5]. Mai important mi se pare faptul că graiul poate fi descris şi prin intermediul literaturii. Nu ne referim aici la influenţa vagă, determinată stilistic, pe care o poate avea vorbirea locală asupra scrisului unui autor, ci la redactarea unui text literar cu reproducerea aproape fotografică a realităţii graiului local.

Astfel, în „Convorbiri literare", XLVI, 1912, p. 1044–1055; 1165–1168, se publică, în graiul autentic gorjenesc, povestirea *Năroji*, o naraţiune cu acelaşi motiv tematic din *Prostia omenească*[6] a lui Ion Creangă. În titlu, se face precizarea: *poveste populară din*

---

[1] Weigand 1900: 1–92.

[2] Weigand 1896: 198 ş.u.; Weigand 1897: 250 ş.u.; Weigand 1899: 1–85.

[3] Gamillscheg 1919.

[4] Puşcariu 1920–1921: 363–377.

[5] Pentru amănunte bibliografice, vezi Popescu 1980.

[6] De fapt, titlul exact este *Poveste* şi a apărut, mai întâi fără semnătură, în *Învăţătorul copiilor*, începând cu ediţia a III-a, Iaşi, 1874. Paternitatea povestirii a fost stabilită de Mihai Eminescu,

Gorj, cu note lingvistice. Autorul, Stelian Sterescu (1875–1917), originar din Gorj, era profesor de română și latină la Liceul „Tudor Vladimirescu" din Tg. Jiu. A murit tânăr, ca ofițer, în primul război mondial. Într-o notă adăugată la sfârșit, autorul arată că a avut de ales între cinci variante, cu deosebiri de conținut nesemnificative. Notele lingvistice constau în sublinierea pe text a faptelor care i se par relevante pentru graiul din Gorj. Explicarea acestora în josul paginii trebuie privită cu îngăduință.

Textul e rescris de autor (un autor cult) cu intenția vădită de a fi puse în lumină caracterele graiului vorbit în satele din nordul Olteniei pe la începutul secolului trecut. Iată, spre exemplificare, primele două fraze: „Cică pe vremuri, cân n-ar fi fost căși *d-eștea marile*, dar însă numa bordee *d-ele mici*, săpate-n pământ, ar fi trăit nu știu *une* nește creștini de oameni, adică bărbatu cu *muerea* lui și cu fi-su și fi-sa. Și-n bordeiu-ăla *pusasă* fata războiu, și, azi *o țârâșică*, mâine *o țârâchiță*, *țesasă* ea, mache, fo șase coți de pânză în vo *noauă* zâle".

După cum se știe, s-a mai scris literatură în grai local. Amintim pe Victor Vlad Delamarina (1870–1896), care a compus poezie în subdialectul bănățean (*Ăl mai tare om din lume, Țucă-l moșu* etc., titluri de poezii) sau, tot de la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe Grigore M. Jipescu, autorul cunoscutei *Opincaru*, un volum în proză scris în graiul din Muntenia[7]. Elemente de grai oltenesc se întâlnesc, din abundență, și în scrierile lui C. Nicolăescu-Plopișor, Nicolae al Lupului, V. Cărăbiș ș.a.

Povestirea lui Sterescu a fost luată în seamă numai de redactorii *Dicționarului Academiei* și de Gamillscheg, care a folosit, pe lângă materialul din ancheta proprie, câteva dintre faptele notate de autorul gorjean.

Din punct de vedere fonetic, textul lui Sterescu nu prezintă suficientă garanție, căci, pe lângă greșeli de tipar, se întâlnesc inconsecvențe de notare, redarea aproximativă a unor sunete, nepotriviri între ortografia revistei și realitatea fonetică a graiului; autorul, deși profesor de gimnaziu, nu e obișnuit cu exigențele reproducerii exacte a foneticii graiului. De exemplu, consoanele *s, z, ț* apar în text cu fluctuații de timbru, adică după ele sunt notate fie vocale palatale: *i, e, ea*, fie vocale mediale: *î, ă, a*, de exemplu: *se dusă, să se uite, plecasă, sara, țăsa, auzâse, zile și zâle, brebeții*. De aceea, în analiza pe care o întreprindem aici, reținem pentru fonetică numai faptele reale cunoscute și din cercetările dialectologilor de mai târziu; totuși, *s, z, ț* (și *r*) au caracter dur în aria de nord a Olteniei.

1. Unele fenomene fonetice sunt arhaice, se întâlnesc și în diferite zone din Banat și Transilvania, ori în aromână; în câteva cazuri, iotul se impunea etimologic: *boer, bordee, femee, muerea, nevoe, nuele, să pue, să târgue, trebue* etc. E posibil ca notația *e* să fie în acord cu norma ortografică a „Convorbirilor", însă în multe puncte din Atlasul Olteniei (din Vâlcea și estul Gorjului, ancheta lui Teofil Teaha) apar astfel de notații; de asemenea, *e* fără iotul precedent e sesizat și de Gamillscheg.

într-o elogioasă recenzie publicată în „Timpul". Pentru detalii, vezi Creangă 1970: 213–215, unde se arată că manuscrisul autograf se păstrează la BAR. De adăugat, în treacăt, că tema „prostiei" e cunoscută în literatura populară a multor popoare.

[7] Pe baza textelor din acest volum am făcut o descriere a graiurilor din Muntenia, vezi LR, XXII, 1973, 1: 37–41.

Vocala *e* este menținută în adjectivul *neşte* (< lat. *nescio quid*): *neşte creştini, neşte dăoage, neşte oameni, neşte oauă, neşte răţe*; var. *nişte* este rezultatul unei disimilații.

Arhaic este şi fonetismul *nice* (< lat. *neque*): *nice cum* şi *adecă*.

În *beşică* (de bou), *beşicasă* (pielea), absența medializării lui *e* (lat. *vesica*) e cunoscută în toate graiurile nordice.

Diftongul *ea* este învechit în *mearsă*, care apare de câteva ori în text.

Ca în multe graiuri conservatoare, diftongul *oa* se menține în: *doauă* (cară), *noauă* (zâle), *noauă* adj. calificativ, *oauă*. Variantele cu *o* sunt mai târzii, create analogic: *nouă* după *nou*, *două* după *doi*, *ouă* după *ou*.

O mare frecvență au diftongii ascendenți creați prin anticiparea caracterului palatal al consoanei următoare: *Costaiche, Mataiche, Petraiche, straichină, oichii, pereiche, ureiche, veiche*. Pentru Oltenia, diftongii apăruți prin anticipație[8] corespund caracterului „mai deschis" al sistemului fonetic din acest grai.

2. Notăm, în continuare, câteva fapte mai importante din domeniul gramaticii, caracteristice pentru graiul din nordul Olteniei, care se regăsesc în textul lui Sterescu.

Demonstrativele simple apar şi cu forme arhaice, întâlnite mai rar în alte graiuri: *căşi d-eştea*, bordee d-*ele* mici; *e-* de la inițiala acestor forme pronominale este anterior față de *ă-, a-*; *ăle, ale, ăste, aste*. De adăugat că, la feminin plural, *şt* (*eştea*) se explică prin analogie cu forma de masculin plural (*ăştia*).

În povestirea lui Sterescu se întâlneşte şi construcția organizată pe tiparul limbii vechi, în care demonstrativul este grupat cu un adjectiv calificativ articulat: *căşi d-eştea marile; căşile ălile marile*. Adjectivul calificativ este substantivat şi are funcția unei apoziții, căci exprimă o reluare a grupului constituit din substantiv şi demonstrativ: *căşile elea* (= *căşile bune*). Construcția este emfatică, de tipul *omul cela bunul*, cunoscută în textele vechi şi, uneori, în limba vorbită de astăzi[9].

Perfectul simplu, ca timp al narațiunii, e folosit frecvent: „*Se pusă* Vasâle-al nost şi *spintecă* lăntetele cu fierăstrău, *făcu* patru bucăți şi le-*mpreună* la colțuri cu ținte, *muie* bine beşica, o *tăie* şi-o-*ntinse* bine pe giurgiuveaua făcută din lăntete. *Făcu* în uşa bordeiului o gaură cât giurgiuveaua de mare şi *puse* fereastra asta la uşă". „Şi-*o luă* băiatu nost înapoi spre casă, tot pe picere. Da, de la un loc încolo *găsi* o ocasie cu cai, *dete* omului câțiva creițari şi *mearsă* el cu ocasia-aia cam vreo zi întreagă, de-şi mai *hodini* ăle picere. Măi *mearsă* el o noapte pe jos şi *apucase* acasă în ziua hailaltă". Cu această valoare, de timp al povestirii, perfectul simplu e întâlnit în toate zonele țării.

În limba personajelor, adică folosit la persoana I şi a II-a, perfectul simplu redă, în narațiunea de care ne ocupăm aici, acțiuni foarte recente, care au loc în aceeaşi zi cu cele exprimate prin prezent; ca în graiul vorbit în aria Olteniei, perfectul simplu apare, de astă-dată, ca timpul cel mai apropiat al trecutului față de prezent:

„Da mă-sa, din curte, cum auzi pe alde fie-sa că plânge, de loc se făcu-n bordei:

---

[8] Amănunte în LR XI, 1962, 3: 258, unde se dau şi alte exemple şi se fac trimiteri bibliografice privind vechimea şi răspândirea acestei categorii de diftongi.

[9] Am tratat pe larg această chestiune în Brâncuş 1995: 106.

– Aba, fa fată, face, ce ţi-o fi, muică, de plângi? Ce *păţâşi*? *Te lovişi, te strivişi*, ce *făcuşi*? Spune-mi, Cătrină, muică, că te-oi svidui eu cu ceva.

– Aba, muică..., *nu păţâi* nimica... Dar însă ce-o să pat..., vâi de mine".

La nivelul formei, se observă că *-se-* de la perfectul unei clase de verbe se realizează fonetic ca *-să-*: *aprinsăi, atinsăi, mersăi, pusăi, spusăi*, sufix care a devenit în unele localităţi *-sa-*, prin analogie cu perfectul verbelor de conjugarea I: *mersai, pusai*, etc. (comp. *cântai*)[10]. Nu este exclus să fi intervenit şi faptul că *-ă-*, fiind neaccentuat, a fost substituit prin *-a-* după norma accentuală a sufixelor morfologice.

O observaţie asemănătoare priveşte mai mult ca perfectul verbelor care au perfectul în *-se-* (*pusei*) sau, în general, al celor cu radicalul în *-s*; la acestea, sufixul comun cu cel al perfectului se realizează ca *-sa-*: *dresasă, să dusasă, fusasă, infipsasă, lasasă, ţesasă*. Se comportă la fel *a da: dedeasă* (cu perfectul *dedei*).

De la varianta fonetică *-să-* a sufixului (*pusasă*), s-a ajuns, prin analogie cu verbele de conjugarea I, la *-sa-*: *pusasă* (comp. *cântase*), mai ales că *-sa-* se impusese şi la perfect: *pusai*.

Persoana a II-a a mai mult ca perfectului este exprimată prin *-i*, desinenţă generală a graiului din Oltenia. Cred că e vorba de un fapt arhaic, *-i* fiind anterior lui *-şi* (*cântaseşi, puseseşi*), extins de la perfect. La tema (tu) **cântase* (lat. *cantavisses*), *-i* s-a adăugat foarte devreme ca desinenţă specifică de persoana a II-a (ca la prezent şi imperfect): *gasâsăi, intrasăi, pusasăi*. Sterescu atrage cu intenţie trei exemple în aceeaşi frază: „Cum *pusasăi* dumneata, tată, săcurea-n grindă, nu puteai s-o iei de aci, cân *intrasăi* la ele în bordei şi le *gasâsăi* plângân?"

În graiul pe care îl reflectă *Nărojii* nu apar forme de mai mult ca perfect cu *-ră-* la plural: (noi) *făcusăm, dedeasăm* etc. Rar, la persoana a III-a plural: (ei) *pusasără*. Se ştie că *-ră-* s-a extins de la perfect, mai întâi la persoana a III-a plural, ca morfem de perfect şi de plural totodată.

Alături de formele de plural ale imperativului negativ la care se recunoaşte infinitivul lung: *nu* mă *lăsarăţi* (frecvente în limba veche, iar astăzi în limba populară, şi mai ales în graiurile din nordul ţării), apar, în această povestire, şi forme de imperativ pozitiv create analogic: „Ia *starăţi* mereu, mă nene, mă, şi *darăţi* mai bine căpătâiu-ala de-ci şi *cioplirăţi* şi vo doauă piroae de lemn"; la fel: *luarăţi! narăţi!* „Ia *tăiarăţi* capu miresii mă!" Se observă că *r* e dur şi, ca urmare, *-e-* devine *-ă-*. De notat şi *haidereţi* (= *haideţi*, de la interjecţia *haide*), formă întâlnită şi în alte graiuri.

După cum era de aşteptat, formele corespunzătoare de imperativ singular nu apar. Într-un descântec „de pocitură" din Hunedoara (graiul din Gorj are multe trăsături în comun cu cel vorbit în judeţul vecin), publicat de Al. Vasiliu, ne întâmpină imperativul singular în *-are*: „Poşitură pietroasă... / *Nu-nţepare* / *Nu săzetare* / Nu coase / Nu răscoase / Înapoi tše-ntoarše", dar e vorba, mai degrabă, de *-are* care umple structura silabică a versului, dovadă că la verbele următoare, de conjugarea a III-a, imperativul e construit cu infinitivul scurt.

[10] Gamillscheg 1919: 98.

Textul ne oferă și câteva exemple de condițional cu *a vrea* la conjunctiv: „*Să vrea avea* grabă, nu țasa așa iute" (= de-ar fi avut); „Fireşte că nu ştiu, că *să vrea şti* făceam" (= de-aș fi ştiut). E o construcție conservată bine și în graiul din Banat.

Se ştie că în limba vorbită din Oltenia adverbele pronominale demonstrative *aici, aci* și *acolo* alcătuiesc un sistem în care fiecare termen se raportează la câte una din cele trei persoane: *aici* indică locul unde se află persoana I, *aci* persoana a II-a, iar *acolo* persoana a III-a. Acest sistem există și în aromână: *aoațe, ațiia, aclo*[11], precum și în albaneză: *këtu, aty, atje*[12]. În povestirea lui Sterescu există propoziții cu *aici* raportat la persoana I și *aci* la persoana a II-a: „– E! ce-ai cu săcurea? Las-o focului *aci*, une-o fi pus-o alde tat-tu... – Aoleo! muică... apoi cân m-oi mărita... și-oi face un copil... și l-oi pune cu postava *aici*, lângă mine... o să cadă săcurea-aia *de-aci*, de sus, peste copil... și o să mi-l omoare"; „Derăți mai bine căpătâiu-ala de-*ci*" (= de aci); „O fi stat el *acolo*...; Se duse-*acolo*" (= unde se află persoana a III-a).

Autorul notează că *aci* sau *acia* exprimă depărtarea, „iar pentru a arăta apropierea se zice *aici*".

Adverbele relative *unde, când, cum* compuse cu *nici* capătă semnificații noi, negându-se cu maximă intensitate circumstanța de loc, de timp, de mod: *niciunde* = nicăieri, *nicicând* = niciodată, *nicicum* = în nici un fel.

În acest text apar și construcții conjuncționale speciale, unele neconsemnate în gramatici. Astfel, e frecventă locuțiunea conjuncțională *după că* cu valoare temporală: „*După că* Vasâle le desluși nărozia ce era să facă, îl loară de gât și-l opriră la masă"; „*După că* pusără grosu la locu lui, astrânsără ăşchiile"; „*După că* măi cinstiră o țâră, se culcă"; „*După că* așează aci de-a bine cu băiatu-ăsta despre nuntă, i dete vaca și ăi doi boi". Ne întâmpină și locuțiunea *după ce că*, de la care, prin restrângere, s-a ivit *după că*: „*După ce că* vru să plece mai departe..."; „*După ce c*-o îmbuca ceva..."

De remarcat și locuțiunea *giaba că* la propoziții concesive: „C-o mână ia, și cu două dă, *giaba că* muncește cu amândouă".

De asemenea, apare locuțiunea *de ce că* pentru cauzale: „Nu se nimerea grosu nicecum *de ce că*-l tăiasără măi scurt decât trebuia".

O construcție sintactică pe care o surprindem de câteva ori și pe care o recunosc și în graiul meu (ca, de altfel, toate particularitățile pe care le-am prezentat aici) este de tipul: *„Și cum plângea, așa plângea".*

„Și cum țăsa, așa țăsa!"

E un raport modal, cu un verb care se repetă și cu o topică fixă. Construcția aceasta exprimă o intensitate a acțiunii și are o mare încărcătură afectivă. Personajul e cuprins în spațiul emoțional al povestitorului.

Raportul de intensitate poate fi exprimat și numai prin repetarea propoziției principale: „Și se uita fata lung la săcurea din grindă. *Și se uita și iar se uita*". Construcția e populară, caracterizată și printr-o intonație particulară.

La fel: *Mai plânseră ei ce mai plânseră; Și plângi, și plângi*, că nu mai contenea.

---

[11] Papahagi DDA, s.v.

[12] Vezi pe larg în LR, XI, 1, 1963: 225, cu bibliografie; Brâncuș 1999: 18–20.

De remarcat aici şi propoziţiile cu adverbul *unde*, prin care se exprimă, la nivelul popular al limbii, caracterul surprinzător şi intensiv al acţiunii sau al unei împrejurări: „*Unde mi se pusă de loc pe-un plâns...*"; „*Unde făcu şi sor-si o pereche de căşi ca ale lui...*"; „Şi cum avea ceva parale... *unde mi se pusă, mă nene*, de făcu nişte căşi de-ele mari".

Trebuie precizat că textul abundă în construcţii cu valoare afectivă (modale, consecutive etc.), ca expresie a intensităţii:

„Se cruci *ca de mama dracului*; Păleau boii cu boatele *de-ţi rupea inima de milă*; Se văicăreau *cât le lua gura, c-ai fi crezut că se scufundă pământu, nu altceva*; Îl apucă un strâfigat *de nu mai contenea*; Im şi râp pe ei *că să fi ras cu cuţitu, nu altceva*; *Nu-l răbdă inima* şi s-apropie de ei; Aşa plângea, *c-ar fi crezut că murise nu-ş cine*; *Plângeam de mama focului*; Mireasa era o haia lungă, lungă, *de nu-i ajungeai cu mâna-n cap*; Ginerele pae-că *l-ar fi bătut mă-sa cu ghemele-n cap*, când era mic, aşa era de scund, *că i-ar fi mâncat răţele din traistă şi l-ar fi bătut broaştele cu laba-n cap*".

În aceeaşi ordine se adaugă aici imprecaţiile cu caracter popular: *Arz-o focu s-o arză* de săcure; *Fir-ar a bolii să fie* (*boală* = *balâ* „monstru, dihanie"); vezi *jurata* aia de săcure (*juratâ* „afurisită, blestemată"); Neşte *jurate* de stelniţe; *Fir-ar fi fost* închinată de zi (prin contragerea unei construcţii mai largi: *a fi închinată dracului*, cf. DA, s.v. *închina*); Cine *naiba* l-o pus?"

Vocabularul din *Năroiii* are caracter eminamente popular; de aceea a fost folosit şi în Dicţionarul Academiei.

Unele cuvinte, cunoscute şi în graiul din regiunile învecinate cu Oltenia, sunt, totuşi, mai frecvente în această arie. Iată o parte din ele: *a* prep.: *soarele a chindie*, *abà* interj. care exprimă mirare, surprindere, *an* „anul trecut" (lat. *anno*), *bia* interj. care exprimă afecţiune: Ce vă-i, *bia*, face, de plângeţi?, *a crici* „a atrage atenţia cu insistenţă", *de loc* adv. „imediat, îndată", *fucie* subst. „butoiaş", *a (h)udi* „a rămâne", *a hurui* „a dărâma", *jeg* „jar; murdărie, râp", *mache* (*machea, maichea*) interj. care exprimă mirare, nedumerire, *muică* „mumă, bunică", *postavă* (*postăviţă*) „albie", *prânzu-ăl mare* „amiazi", *stelniţă* „ploşniţă", *strâfigat* „strănut", *a (se) sturî (-ăsc)* „a (se) prăpădi, a snopi în bătaie", *pe tocmai* „pe potrivă", *tron* „sicriu", *o ţârâ* (*o ţârâchiţă, o ţârâşică*) „puţin", *vâi* (*voi*) „vai": *vâi de noi, a zvidui* „a lecui" etc.

În concluzie, graiul din nordul Olteniei, mai exact, cel vorbit în Gorj, aşa cum se reflectă în povestirea culeasă de Stelian Sterescu la începutul secolului trecut, ne apare încărcat de elemente arhaice, grefate în fondul popular al limbii. Prin unele fenomene, această zonă dialectală se grupează cu ariile de nord învecinate: Banat, Hunedoara. În bună măsură, această realitate lingvistică (coroborată cu cea etnografică, folclorică etc.) se explică prin particularităţi de istorie socială privind populaţia din nordul Olteniei.

BIBLIOGRAFIE:

Brâncuş 1995, Grigore Brâncuş, *Note în legătură cu postpunerea articolului definit*, în *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, 1995.

Brâncuş 1999, Grigore Brâncuş, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, 1999.

Creangă 1970, Ion Creangă, *Opere*, II, ediţie îngrijită de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş, Minerva, Bucureşti, 1970, p. 213–215.
Gamillscheg 1919, Ernst Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919.
Papahagi DDA, Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ediţia a doua augmentată, Bucureşti, 1974.
Popescu 1980, Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Scrisul românesc, Craiova, 1980.
Puşcariu 1920–1921, Sextil Puşcariu, *Recensiuni*, în DR, I, 1920–1921, p. 363–377.
Weigand 1900, Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, în Jb, VII, Leipzig, 1900, p. 1–92.
Weigand 1896, Gustav Weigand, *Der Banater Dialekt*, în Jb, III, Leipzig, 1896, p. 198 ş.u..
Weigand 1897, Gustav Weigand, *Körösch- und Morosch-Dialekte*, în Jb, IV, 1897, p. 250.
Weigand 1899, Gustav Weigand, *Samosch- und Theiss-Dialekte*, în Jb, VI, 1899, p. 1–85.

A LITERARY TEXT IN THE SUBDIALECT FROM GORJ

ABSTRACT

Among all Dacoromanian subdialects, is seems that the subdialect from Oltenia, especially the one spoken in the northern part of this territory, attracted the interest of several researchers. The subdialect can also be described using literature. We don't refer here to the vague influence, stylistically caused, which local speech can have over an author's writing, but to editing a literary text with the almost photographic reproduction of the reality of the local speech, the short story *Nărojii* published in „Convorbiri literare", XLVI, 1912, p. 1044–1055; 1165–1168 by Stelian Sterescu (1875–1917), a native from Gorj.

The subdialect from the north of Oltenia, more precisely the one spoken in Gorj, from the way it is reflected in the short story reproduced by Stelian Sterescu at the beginning of the past century, appears to be loaded with archaic elements, implemented in the language folk background. Taking into account some phenomena, this dialectal zone is grouped with the northern neighbouring areas: Banat, Hunedoara. To a high extent, this linguistic reality (together with the ethnographic, folkloric one etc.) is explained by peculiarities of social history concerning the population from the north of Oltenia.

Academia Română
Calea Victoriei 123–125

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRŢI NR. 32990

ANONYMUS CARANSEBESIENSIS – SURSĂ IMPORTANTĂ PENTRU *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE*

GH. CHIVU

1. *Anonymus Caransebesiensis* este, după cum bine se știe, numele dat de către Grigore Creţu, în prefața la ediția publicată în 1893, primului lexicon cu bază românească[1] descoperit, în 1871, de către B. P. Hasdeu în fondurile Bibliotecii Universității din Pesta[2]. Numit anterior *Anonymus Lugoshiensis* (marele filolog intenționa să indice prin acest nume deopotrivă absența unor informații valide privitoare la identitatea autorului şi proveniența scrierii din vechiul „cerc al Lugojului", zona din jurul cunoscutului oraş „coprinzând Caransebeşul cu hotarul haţegan"[3]), manuscrisul este totodată şi prima scriere lingvistică originală realizată în spațiul românesc. *Dictionarium valachico-latinum,* cum se află notat pe prima filă a volumului păstrat la Budapesta[4], este de asemenea primul text vechi românesc care probează existența unui model cultural latin exact în epoca în care Mardarie Cozianul transpunea în limba română, conformându-se orientării vechii noastre culturi spre spațiul slavon, *Dicționarul slavo-ucrainean* al lui Pamvo Berânda[5].

Anonymus Caransebesiensis a fost considerat multă vreme text din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. (Unii cercetători înclinau să creadă că lexiconul aparține finalului de secol XVII – Hasdeu îl datase c. 1670 – sau chiar primilor ani ai veacului următor, întrucât, între altele, presupusele modele, *Dicționarul latin-maghiar* al lui Francisc Páriz Pápai[6], respectiv *Nomenclatura seu Dictionarium latino-hungaricum,* lucrarea lui B. Fabricius Szikszovianus[7], aparțineau prin unele ediții ale lor acestei

---

[1] Creţu 1898: 320–323.

[2] Hasdeu 1871: 117.

[3] Hasdeu 1891: 5. B. P. Hasdeu nu excludea deci, cum s-a afirmat adeseori, posibilitatea alcătuirii textului în Caransebeş, ci indica prin numele dat manuscrisului zona administrativă din care presupunea că va fi fost originar autorul acestuia, zonă numită în vechea organizare teritorială *Bezirk Lugos.*

[4] Manuscrisul este înregistrat în fondurile Bibliotecii Universității „Eötvös Loránd" sub cota *H.3.*

[5] Vezi Chivu 2003: 21–27.

[6] Drăganu 1927: 121.

[7] Borza 1958: 201–202.

perioade.) Informaţia lingvistică aflată în paginile sale se alătura, în aceste condiţii, aceleia furnizate de *Biblia de la Bucureşti* sau de scrierile lui Miron Costin, Dosoftei şi Dimitrie Cantemir. Plasarea redactării manuscrisului, pe baze filigranologice, în jurul anului 1650[8], când numărul scrierilor traduse sau redactate în limba română era mult mai mic, a crescut însă importanţa lexiconului pentru cercetările ce vizau cunoaşterea limbii române vechi, în general, şi a vocabularului românesc, în special.

O comparaţie statistică superficială cu alte scrieri vachi româneşti arată că *Anonymus Caransebesiensis* este de fapt cel mai bogat text al perioadei. Prin cele 5326 de intrări ale sale, *Dictionarium valachico-latinum* se dovedeşte superior ca inventar de cuvinte unor manuscrise şi tipărituri de mare întindere datând din primul veac al scrisului în limba română. Astfel, potrivit statisticilor realizate până în prezent[9], în *Psaltirea Scheiană* (pe baza prototipului reconstituit de I.-A.Candrea, în ediţia publicată în anul 1916) sunt utilizate 2104 cuvinte, *Psaltirea Voroneţeană*, text fragmentar, numără 1316 unităţi lexicale, Varlaam a folosit, în *Cazania* tipărită în 1643, 3506 forme de bază, iar *Cazania a II-a* coresiană, scrierea cea mai cuprinzătoare din epocă, numără 3760 de cuvinte-titlu.

Anonymus Caransebesiensis, manuscrisul bănăţean alcătuit în primă redactare[10] în deceniul de mijloc al veacului al XVII-lea, este deci, chiar şi la o evaluare sumară, cel mai cuprinzător text păstrat din epoca veche a scrisului românesc. Iar, dacă adăugăm constatarea prezenţei între intrările româneşti a numeroşi termeni regionali[11], mulţi aflaţi la prima şi chiar la unica atestare cunoscută, devine şi mai evident interesul cu care cercetătorii vechii noastre limbi literare s-au apropiat totdeauna de această deja celebră scriere lingvistică.

Autorii *Dicţionarului Academiei* s-au oprit de la început asupra termenilor consemnaţi în lexicon. A făcut-o întâi B. P. Hasdeu (aproape în mod firesc, ca descoperitor al textului), în *Etymologicum Magnum Romaniae*[12]. Autorii seriei vechi a *Dicţionarului limbii române* au inclus manuscrisul în bibliografia publicată la începutul tomului I[13], prin ediţia realizată, în 1898, de către Grigore Creţu, aceeaşi sursă fiind consemnată şi între izvoarele seriei noi a marelui dicţionar academic[14]. Iar în prezent, toţi cei care cunosc în detaliu datele cuprinse în *Dicţionarul limbii române* ştiu că *Anonymus Caransebesiensis* este, poate, sursa în care au fost descoperite cele mai multe prime

---

[8] Chivu 2003: 26–27.

[9] Dimitriu 1973: 54–55.

[10] Autorul lexiconului a revenit el însuşi asupra primei forme pentru a corecta câteva erori de transcriere, pentru a completa unele lacune şi a adăuga mai multe echivalente latineşti. Cel puţin doi adnotatori ai textului au intervenit însă, înainte de anul 1742 (consemnat la finele părţii mai noi a manuscrisului), pentru a face noi adaosuri şi corectări, inclusiv pentru a alătura unui număr redus de termeni româneşti şi latineşti traducerea în limba maghiară.

[11] Constatarea a fost formulată pentru prima dată de B. P. Hasdeu, în prefaţa la ediţia (fragmentară) a textului (Hasdeu 1891: 9–10).

[12] În afară de selectarea unor cuvinte şi de comentarea acestora, marele filolog a dedicat manuscrisului budapestan cea mai mare parte din articolul *banat*. Vezi, în ediţia modernă a lucrării, realizată de profesorul Grigore Brâncuş, volumul al III-lea, Bucureşti, 1976, p. 518–529.

[13] *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea I, *A–B*, Bucureşti, 1913, p. XLIII.

[14] *Dicţionarul limbii române (DLR)*, Serie nouă, tomul VI, Litera *M*, Bucureşti, 1965–1968, pp.. XXVI–XXVII.

atestări. Faptul a ieșit și mai bine în evidență prin reordonarea materialului lexical în cadrul *Micul dicționar academic*[15], forma sintetică, actualizată și adăugită a marelui dicționar-tezaur inițiat de către Academia Română.

2. Date fiind afirmațiile formulate în paginile anterioare, ideea cuprinsă în titlul prezentei comunicări pare a nu avea nevoie de o nouă abordare și cu atât mai puțin de o nouă argumentare.

Cu toate acestea, încă din 1973, Doina Grecu, redactor și revizor în colectivul care elaborase și tipărise litera *O* din *Dicționarul limbii române*[16], semnala, în cadrul unei Consfătuiri de lexicologie și lexicografie, insuficienta și inegala exploatare, în dicționarul academic, a materialului cuprins în *Anonymus Caransebesiensis*[17]. Cunoscuta cercetătoare clujeană detecta numeroase absențe în cadrul literelor *M, N, O* și *P*[18], semnala anterioritatea unor atestări[19] și scotea în evidență necesitatea corectării mai multor glose date unor termeni extrași din lexicon (știut fiind că multe dintre intrările din manuscris au două echivalente latinești, prin care autorul textului a dorit să indice caracterul plurisemantic al respectivelor cuvinte)[20].

O analiză recentă a modului în care este ilustrată, în *Dicționarul limbii române*, bogăția de informații lexicale cuprinse în *Dictionarium valachico-latinum*, prilejuită de definitivarea unei ediții critice pentru manuscrisul bănățean, ne-a arătat că situația semnalată în urmă cu trei decenii nu s-a schimbat aproape deloc.

Volumele din dicționarul-tezaur tipărite după 1974 (multe redactate însă cu mult înaintea acestui an) și recentul *Mic dicționar academic* reflectă aceeași utilizare insuficientă și uneori incorectă a datelor oferite de *Anonymus Caransebesiensis*. Iar antedatarea manuscrisului (prin plasarea alcătuirii textului în c.1650, acesta devine anterior *Bibliei de la București* sau scrierilor lui Dosoftei, Miron Costin și Dimitrie Cantemir, cu care „împărțea" nu o dată dreptul de primă înregistrare a unor cuvinte) impune și ea o reevaluare a informațiilor.

3. Dificilă până acum (utilizarea ediției tipărite în 1898 de Grigore Crețu, în care formele sunt reproduse în ortografia originară, a impus redactorilor interpretarea deloc ușoară a grafemelor împrumutate din vechiul scris maghiar), această reevaluare va fi, sperăm, posibilă cu ajutorul unei ediții critice de tip academic ce va apărea în curând la Editura Academiei.

Transcrierea interpretativă a formelor sub care sunt notate cuvintelor românești, notele privitoare la interpretările posibile ale grafiei acestora și facsimilele originalului vor permite redactorilor să completeze și să corecteze datele cuprinse în fișierul dicționarului-tezaur.

---

[15] *Micul dicționar academic (MDA)*, I–IV, București, 2001–2003.

[16] Volumul, elaborat în cadrul Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj, a apărut la Editura Academiei, în 1969.

[17] Comunicarea a fost tipărită, într-o formă parțial modificată, în 1974 (Grecu 1974: 77–80).

[18] Între cuvintele omise, în articol sunt citate *mărginareț, nărozi, păcătuitură, părtiță, răietate* și *robotar*.

[19] Potrivit autoarei articolului, au atestări mai vechi cuvintele: *mas, măci, măcinătură, măciniș, măcitură, mânecă, mârâri, mișcătură, mulție, oloi, pășune, pătrunde, pătrunsătură, păși, pășitură*.

[20] Doina Grecu selectează pentru exemplificare cuvintele: *măiugel, negresc, negritor, ogradă, ostoit, pază, pănuș* și *păzi* (Grecu 1974: 77–80).

Avem în vedere, pornind de la această nouă transcriere, în primul rând câteva corecţii faţă de ediţiile anterioare ale manuscrisului. Pentru a evita o încărcare excesivă a expunerii, vom trimite exclusiv la ultima reproducere a formelor româneşti cuprinse în *Dictionarium valahico-latinum*, datorată lui Francisc Király[21]. (Întrucât în lista întocmită de profesorul timişorean este dată şi trimiterea la pagina manuscrisului, în exemplificările de mai jos vom menţiona numai forma cuvintelor sau a variantelor lexicale.)

În *Anonymus Caransebesiensis* trebuie astfel citit: *duc* 'duh, miros urât' (nu *dug*), *ălio* 'aoleu !' (nu *elio*), *frimpt* 'fript' (nu *frâmpt*), *glodos* (nu *glotos*), *cracatiţă* (nu *caracatiţă*), *leaţ* 'lemn fixat pe căpriorii casei'(nu *laţ*), *lăudunos* (nu *lăuduros*), *majă* 'unitate de măsură pentru greutate' (nu *marhă*)[22], *mirh* 'smirnă' (nu *mir*), *mogândeaţă* (nu *mocândeaţă*), *nezdravăn* (nu *nestrăvan*), *pinc* 'cinteză' (nu *pânc*), *şalitrum* 'silitră' (nu *şalitru*), *spănioreşte* (nu *spănioleşte*), *stropşesc* 'zdrobesc'(nu *stropesc*), *tengheliţă* 'sticlete' (nu *tăngăliţă*), *vintrea* 'pânză de corabie' (nu *viatră*), *umedeală* (nu *umedzeală*), *umăraş* (nu *umăruş*).

Ne referim apoi, restrângând ilustrările la primele litere ale *Dicţionarului limbii române* (pe care în curând lexicografii din Bucureşti, Iaşi şi Cluj le vor relua şi, îmbogăţind fişierul, vor elabora o nouă ediţie a marii opere lexicografice academice), la numeroase cuvinte şi variante lexicale absente atât din volumele apărute între 1913 şi 1944, cât şi din *Micul dicţionar academic*: *adesul* adv. 'ades, frecvent', *aflătură, afurisitură, aică* 'buză', *alacor* 'alac, specie de grâu', *alduitură* 'binecuvântare', *alelui* '(ironic) a spune altceva decât aşteaptă interlocutorul', *aleniş* 'duşman', *alenzuitură* 'dezaprobare', *amănuntul* adv. 'în mod amănunţit', *aniş* 'anason', *aos* interj. "hei!', *apleca* 'a alăpta', *aprins* s. n. 'incendiu', *apruăr* (probabil variantă pentru *proor*, care denumeşte în sensul de bază 'perioada zilei dintre răsăritul soarelui şi prânz'[23]), *ars* adv. 'imediat', *astrienitor* 'care înstrăinează', *astrienitură* 'înstrăinare', *bărbiriţă* 'dracilă', *beluşag* 'deşertăciune', *beşeriţă* 'sterilitate', *biciulat* 'onoare, apreciere', *blăstamă* 'blestem', *blidărar* 'meşteşugar care face blide', *blideritor* 'care caută mâncare prin blide', *bolincer* 'cioban', *bolinţă* 'strungă', *broncă* '(probabil) contrabas', *broncaş* '(probabil) cântăreţ la broncă', *bulesc, -ească* 'caracteristic(ă) pentru nevestele turcilor', *bunăbrut* 'specie de măr'.

Există de asemenea în primele volume tipărite din *Dicţionarul Academiei* şi în porţiunea corespunzătoare din *Micul dicţionar academic* o serie de glosări greşite sau doar incomplete pentru mai multe cuvinte extrase din *Anonymus Caransebesiensis*, între care: *băbi* (în cazul căruia lipseşte sensul 'a moşi'), *băni* (cu sensul 'a bate monedă', nu 'a trata cu cineva'), *bănieş* (pentru care trebuie adăugat sensul 'persoană care bate

[21] Indicele cuvintelor româneşti cuprinse în *Anonymus Caransebesiensis*, alcătuit împreună cu profesorul Romulus Todoran pentru o proiectată ediţie a textului, a fost publicat de Francisc Király în anul 2003 (Király 2003: 317–391).

[22] Hasdeu 1891: 36 şi Creţu 1898: 352 citiseră *maskė* în loc de *mashė* (grafie care atestă confuzia dintre *ş* şi *j*), iar transcrierea lor, considerată corectă de redactorii *Dicţionarului limbii române* (citatul a fost reprodus în volumul al VI-lea din seria nouă, sub vocea *mască*), a fost preluată şi de noi, ca primă atestare a neologismului, în Gh. Chivu *et al., Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, 1992, p. 240.

[23] Drăganu 1927: 131.

monedă'), *bătătură* (utilizat cu sensul 'batere, lovire', nu 'bătaie'), *blidar* (având sensul 'dulap pentru vase', nu 'meşteşugarul care face blide'), *buş* (consemnat cu sensul 'grămadă de zăpadă', nu 'pumn').

Deloc lipsite de importanță pentru istoria vocabularului românesc şi pentru utilizarea acestuia în vechile noastre scrieri literare sunt, în sfârşit, foarte numeroasele prime atestări consemnate în *Dictionarium valachico-latinum*. Restrângând şi de această dată ilustrările la literele *A* şi *B*, constatăm că multe dintre trimiterile făcute, în cele două dicționare luate ca punct de referință, la autori şi la scrieri din secolele al XIX-lea şi al XX-lea trebuie înlocuite cu trimiterea la *Anonymus Caransebesiensis*. Este situația consemnată sub intrările *abura* (Piscupescu)[24], *acăța* (Ispirescu), *aciua* (Economia), *adusătură* (Marian), *ai* 'usturoi' (Şincai), *aii* interj. (Filimon), *aiuş* (HEM), *albina*[2] 'a se întrema' (CADE), *alinătură* (Sadoveanu), *aloțel* (HEM), *alun* (Eminescu), *aluniş* (Alexandrescu), *aluniță* (Vlahuță), *amețit* s. n. (Gorovei), *amurțeală* (Ispirescu), *amurțit, -ă* (Odobescu), *ao* interj. (Polizu), *asprime* (Marcovici), *aurit, -ă* (Beldiman), *bădiță* (HEM), *băi* (Contemporanul), *băşica* (Călinescu), *băşină* (Negruzzi), *bât* 'bâtă, băț' (Şincai), *bică* 'taur' (Gorovei), *biceu* 'evaluare' (Densusianu), *biciuit, -ă* (Galaction), *bloj* 'sperietoare' (Țichindeal), *borborosi* (Bărac), *bragă* (Lexiconul de la Buda), *brânduşă* (Odobescu), *brusture* (Panțu), *buciume* 'butuc de viță de vie' (Lexiconul de la Buda), *bujor* (Panțu), *bulbuc* (Lexiconul de la Buda) sau *bulbucat* (I. Ionescu). În această listă ar trebui să intre şi verbele *aldui* (Pompiliu) şi *bicilui* 'a aprecia' (document din 1825), pe care unele dicționare de tip istoric le atestă pentru prima dată tot în *Anonymus Caransebesiensis*[25], deşi primul dintre cele două cuvinte a fost consemnat în prima *Cazanie* coresiană[26], iar cel de-al doilea într-un document nord-moldovenesc din 1591[27].

4. Observațiile formulate în paginile anterioare reflectă desigur punctul de vedere al unui filolog, convins că orice fapt consemnat într-un text vechi românesc prezintă importanță pentru evoluția scrisului în limba română şi pentru istoria limbii noastre literare.

Lexicograful, operând cu alte criterii, subordonate unor obiective distincte, impuse de un anumit tip de dicționar sau condiționate de aşteptările unui anume public-țintă, este însă singurul în măsură să evalueze utilitatea lor pentru o nouă ediție a dicționarului-tezaur al limbii noastre (şi implicit pentru o republicare a *Micului dicționar academic*).

Indiferent însă de perspectivă, *Dictionarium valachico-latinum*, cunoscut sub numele *Anonymus Caransebesiensis*, primul lexicon original cu bază românească de care avem știință, rămâne încă, la mai mult de un secol de la data publicării primei sale ediții integrale, o sursă importantă pentru *Dicționarul limbii române*.

---

[24] Consemnăm în formă abreviată prima sursă citată în *Dicționarul limbii române* şi/sau în *Micul dicționar academic*.

[25] Ne referim la Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der Ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966, s. v. şi Mariana Costinescu *et al.*, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, 1987, s. v.

[26] Densusianu 1938: 538.

[27] Vezi Al Mareş *et al.*, *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 172.

BIBLIOGRAFIE:

Borza 1958, Al. Borza, *Numiri româneşti de plante în vocabulare şi dicţionare din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea,* în „Cercetări de lingvistică", Cluj, III, 1958.

Chivu 2003, Gh. Chivu, ***Anonymus Caransebesiensis*** *– manuscris românesc de la mijlocul secolului al XVII-lea,* în „Limbă şi literatură", I–II, 2003.

Creţu 1898, Grigore Creţu, ***Anonymus Caransebesiensis****. Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta,* în „Tinerimea română", s.n., I, 1898.

Densusianu 1938, Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* II, Paris, 1938.

Dimitriu 1973, C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi româneşti. Studiu statistic,* Iaşi, 1973.

Drăganu 1927, N. Drăganu, *Mihail Halici (Contribuţie la istoria culturală românească din sec. XVII),* în „Dacoromania", IV, partea I, 1924–1926, Cluj, 1927.

Grecu 1974, Doina Grecu, ***Anonymus Caransebesiensis*** *ca sursă bibliografică pentru* ***Dicţionarul limbii române,*** în "Cercetări de lingvistică", Cluj, XIX, 1974, nr. 1.

Hasdeu 1871, B. P. Hasdeu, *Două descoperiri,* în „Columna lui Traian", II, 1871, nr. 30 (92).

Hasdeu 1891, B. P. Hasdeu, ***Anonymus Lugoshiensis****. Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta,* în „Revista pentru istorie, archeologie şi filologie", VI, 1891.

Kiraly 2003, *Mihail Halici-tatăl, Dictionarium valachico-latinum (Anonymus Caransebesiensis),* Studiu filologic şi indice de cuvinte de ~. Ediţie îngrijită de Alexandru Metea şi Maria Király, Timişoara, 2003.

ANONYMUS CARANSEBESIENSIS – IMPORTANTE SOURSE POUR *LE DICTIONNAIRE DE LA LANGUE ROUMAINE*

RÉSUMÉ

Dictionarium valachico-latinum, connu dans la littérature scientifique du domaine sous le nom *Anonymus Caransebesiensis,* est une importante sourse d'informations lexicaux pour le *Dictionnaire* academique de *la langue roumaine.*

A plus d'un siècle de la première publication du texte, on retrouve dans ces pages des mots, des variantes lexicaux et des sens qui manquent des dictionnaires historiques de nôtre langue ou dont la circulation est bien antérieure á ceux enregistrés par les lexicographes.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
gheorghe.chivu@gmail.com

LIMBA LATINĂ CA LIMBĂ MATERNĂ ÎN DACIA TRAIANĂ

ION COJA

Mulți lingviști, pornind de la celebrul Eutropius, imaginează un scenariu al romanizării Daciei în cadrul căruia rolul și numărul latinofonilor autentici ar fi fost foarte mic, neînsemnat. Prin latinofoni autentici s-ar înțelege vorbitorii nativi ai latinei, persoane pentru care limba latină era limbă maternă. Eventual singura limbă pe care o cunoșteau. Prin anii '70 s-a lansat ideea comparării latinei din Dacia cu engleza din coloniile africane. Administrația britanică a dispărut de mult, cu englezi cu tot, dar a rămas limba engleză ca limbă oficială a Nigeriei, de pildă, țară în care se vorbesc câteva zeci de limbi băștinașe, dintre care nici una nu reușește să se impună în fața celorlalte. Drept care singura șansă pentru nigerieni de a rămâne împreună în același stat, vorbind toți aceeași limbă, a fost să se perpetueze limba foștilor stăpâni. Așa vor fi pățit și acele *magnas copias* de *cives romani* adunați *ex toto orbe romano*, de care vorbește Eutropius: singura lor posibilitate de a se înțelege între ei era să vorbească în latinește, chiar dacă sau tocmai pentru că fiecare vorbea acasă, în familie, altă limbă decât ceilalți concitadini. Cu alte cuvinte, la români, între glotogeneză și etnogeneză ar exista o mare discordanță. Da, limba română continuă limba latină, dar la nivelul ființei umane românii nu sunt nici pe departe urmașii romanilor! Limba latină s-a impus în Dacia fără nici un suport uman, biologic, din partea romanilor, latiali sau măcar italici... Această teză, deprimantă (sic!) pentru cei mai mulți români, circulă mai puțin în formă scrisă, circulă oral și face parte din ceea ce s-ar putea numi ***folclorul academic***. Încercând să apelăm la scris, adică la rigoare, ne trezim în fața întrebării **cum ar fi arătat limba latină din Dacia dacă ea s-ar fi păstrat în Dacia și ar fi devenit limba română (1) prin vorbitori alogeni, alogloți, (2) după o perioadă de câteva generații în care latina nu ar fi fost vorbită ca limbă maternă, ci numai ca limbă a conversației din afara familiei?** Cu alte cuvinte, ne întrebăm dacă limba latină vorbită în Dacia din secolul al II-lea și până azi a trecut vreodată – cel mai probabil în primele ei secole – printr-un stadiu de existență și funcționare ca **limbă creolă**.

Încercând a răspunde la această întrebare constatăm că ne lipsește o bună teoretizare a celor două scenarii după care se poate păstra o limbă: (1) prin vorbitori autentici, a căror limbă maternă este limba respectivă sau (2) prin vorbitori de neamuri diverse, a căror limbă maternă era alta, limba respectivă, care s-a păstrat, fiind pentru ei abia a doua limbă, deprinsă în afara familiei. Putem da și un nume celor două modele,

modelul „creolizării" şi modelul MAIOR, cu gândul la Petru Maior şi generaţia sa, care credeau cu seninătate în puritatea etnică şi lingvistică a latinilor strămutaţi de Traian în Dacia... Evident, nu ne este greu să ne dăm seama că latina imaginată de modelul „creolizării", ca şi engleza din Nigeria sau franceza din Gabon, va fi fost o limbă mult simplificată, redusă la cuvintele şi structurile cele mai curente, mai comune, mai frecvente. O limbă mult sărăcită, în care paradigmele se regularizează, dispar excepţiile şi, în general, sunt abandonate (sau uitate ori niciodată cunoscute sau preluate) aşa numitele **idiotisme**. E sigur că mulţi, poate chiar cei mai mulţi *cives romani* din Imperiul Roman au vorbit latina aceasta, precară, bună să te descurci cu ea la cumpărături şi în relaţia cu autorităţile. La fel cum azi foarte mulţi, poate cei mai mulţi dintre cei ce vorbesc engleza, vorbesc o engleză redusă la ...«esenţial». Este cu putinţă ca această ***latină esenţială***, cum ar numi-o unii, să fi devenit în timp o limbă romanică? Şi cum ar arăta o asemenea limbă romanică descendentă din latina aproximativă a unor latinofoni de «mâna a doua»? Se află cumva această latină la originea limbii noastre?... Firește, această întrebare este valabilă şi pentru celelalte limbi romanice...

Propunem aşadar să reexaminăm fondul latin moştenit de fiecare limbă romanică, cuvânt cu cuvânt, morfem cu morfem, structură cu structură, având mereu în minte, pentru fiecare element latinesc, grija să decidem, să apreciem, cât de cât obiectiv, dacă acel element e de crezut că ar fi ajuns sau nu la cunoştinţa şi în folosinţa unor alogeni, vorbitori fatalmente precari şi aproximativi ai latinei. Firește, *hic et nunc*, ne vom mărgini la câteva exemple ilustrative pentru exerciţiul şi procedeul propus, **exemple care vin în contradicţie cu scenariul „creolizării"**.

De la bun început facem constatarea, cu valoare de paradox, că vestitele elemente din fondul principal, lexical sau morfologic, nu ne sunt de nici un folos în rezolvarea problemei puse. Toată lumea, când începe să înveţe o limbă străină, se străduieşte să deprindă mai întâi cuvintele şi structurile gramaticale cele mai folosite. Pentru chestiunea pusă în discuţie au valoare probatorie numai cuvintele rare, periferice, şi structurile gramaticale mai bizare, care ies din regularitatea practicată de orice limbă. Şi asta pentru că orice nou venit în spaţiul unei limbi ajunge foarte târziu şi, practic, cei mai mulţi niciodată nu ajung să cunoască «subtilităţile» limbii de adopţiune. Avem oare, păstrate în română, asemenea «ciudăţenii» ale limbii latine, la a căror cunoaştere e greu de înţeles cum ar fi putut să ajungă nişte vorbitori **secundari**? Dacă răspunsul nostru este pozitiv, păstrarea unor veritabile relicve lingvistice nu poate fi explicată decât prin vorbitori **primari**, vorbitori autentici ai latinei, prin indivizi care s-au născut şi au crescut «întru limba latinească», cum ar fi zis Înalt Prea Sfinţitul Varlaam. Adică prin vorbitori pentru care limba latină era limbă maternă, eventual singura limbă pe care o cunoşteau.

Iată, într-un sumar inventar exemplificator, ilustrativ, cum ar arăta elementele moştenite din latină în română a căror prezenţă în latina vorbită de acei *cives romani* imaginaţi de modelul „creolizării" pare improbabilă, chiar imposibilă, asemenea elemente discreditându-l şi acreditându-l pe celălalt, modelul MAIOR.

Mai întâi, cum spuneam, nu cuvintele din fondul principal lexical, ci cuvintele periferice, care au fost periferice în latină şi aşa au rămas şi în română, contrazic modelul „creolizării". Puţini români cunosc, de exemplu, cuvântul ***coacin*** („cu pete roşietice") sau ***cerenţel*** (nume de plantă) ori ***chealfăd*** („palid, galben"). La fel, din textele latineşti

păstrate din antichitate, ne dăm seama că puțini latinofoni, chiar dintre cei „mai" nativi, vor fi cunoscut cuvintele corespunzătoare ***coccinus***, ***cerinthe***, ***galbus***. E greu de imaginat cum ar fi ajuns aceste cuvinte să fie cunoscute la nivelul latinei pe care – cum s-o numim altfel decât „latina lui Iordan"!... În plus, cuvântul ***chealfăd***, după Pușcariu, poartă urmele unei pronunții dialectale osce sau umbrice, graiuri vorbite în vecinătatea originarului Latium. Asemenea detaliu face și mai dificil de explicat prezența lui ***galbus*** în vocabularul unor latinofoni sumari, veniți în Dacia *ex toto orbe romano*. Câte mai sunt în română asemenea cuvinte?

După unii romaniști, ca Mohl și Gamillscheg, importante legi fonetice din română au originea în dialecte italice ale latinei, cum ar fi trecerea lui ***ct***, ***cs*** la ***pt***, ***ps***. Aceeași origine ar avea-o și palatalizarea labialelor din graiul moldovenesc.

Ar intra aici și cuvintele periferice din latină care, târziu, în limba română, ajung să fie mult mai des folosite, cum ar fi ***a merge***, care a știut să profite de declinul lui ***eo, ire***. Declinul lui ***eo, ire*** are loc la câteva secole după ce latina este transplantată în Dacia, astfel că devine semnificativ pentru calitatea acestei latine faptul că vorbitorii ei mai cunoșteau și foloseau verbul ***mergo, mergere***, cuvânt cu frecvență destul de mică în latina standard... Evident, ne vor fi de mare folos cercetările privind frecvența cuvintelor latinești, pentru a ieși din „impasul iordanian", căci păstrarea cuvintelor și structurilor lingvistice latinești cu frecvență mică contrazice modelul „creolizării".

Cuvintele și formele latinești neatestate intră toate în această categorie, de componente ale latinei vorbită ca limbă maternă. Dintre acestea, deloc puține, o mențiune pentru cuvintele de tipul ***amândoi***, pe care Pușcariu îl explica printr-un cuvânt neatestat, dar și preroman: ****amendui***. Așadar, un arhaism în latină, rar folosit... Atât de rar că nici un document latinesc nu-l consemnează. Neatestat este și etimonul lui ***îmbina***, ****imbinare***, din familia lui ***combinare***, cuvânt rar în latină. Cuvântul ***a adăsta***, rar și periferic în română, este atestat în latină, dar abia într-un text din sec. al VI-lea, și tot ca element periferic. Dicționarul lui G. Guțu nu înregistrează nici un ***adastare***. Prezența sa în limba română dovedește că el a existat în latina danubiană din sec. al III-lea, având mereu același statut, de cuvânt rar folosit, necunoscut multora dintre latinofonii cei mai avizați. Să amintesc și cuvântul ***levir*** „cumnat, frate al soțului", care a dispărut din toate limbile romanice. A fost folosit de români o vreme, apoi abandonat. De pe urma lui avem toponimul ***Lereşti*** și numele ***Lerescu***. A fost identificat însă în graiul românesc vorbit și azi de catolicii din Moldova, acei impropriu numiți **ceangăi**, care și azi zic ***ler*** cumnatului din partea unei surori mai mari: ***ler-meu***, ***ler-tu***, ***ler-su***. Acest ***ler-tu*** ne aduce aminte de substantivele care numesc grade de rudenie, reunite în seria cunoscută ***frate-tu***, ***mamă-ta***, ***tată-tu***, ***soru-ta***, ***noru-ta***, ***fie-ta*** etc. Remarcabile în mod deosebit sunt ***soru-*** și ***noru-***, forme care conservă în mod excepțional formele aberante ***nurus*** și ***soror***, substantive atât de ...feminine și totuși cu aspect atât de masculin. Toate limbile romanice au corectat această „aberație", numai româna a reușit să o conserve, inclusiv pluralul, și el neregulat, ***surori***. Tot în acest grup de cuvinte extrem de distinct sunt păstrate formele adjectivale ***tu*** și ***su***, descendente direct din ***tuus*** și ***suus***: ***frate-tu***, ***taică-su***. La fel ***tătâne***, viu numai în româna familiară, așa cum era și latinescul ***tata***, ***tatanis***. Dar cel mai semnificativ este că s-au păstrat ambele forme, și ***tata***, și ***tatanis***, neatinse de fenomenul pan-romanic de reducere a declinării imparisilabice, care a afectat atât de sever toate limbile romanice.

Semn în plus că, la acest nivel, al vieţii de familie, româna continuă fără nici un hiatus latina, ca limbă maternă. Cu aceeaşi valoare sunt toate cuvintele din limbajul infantil moştenite din latină, de tipul ***coca, cocuţă, cocon, caca, papă*** etc. Mai mult, aceste vocabule infantile sunt atât de puternice în mentalul latinofonilor danubieni, încât ele se impun în faţa cuvintelor neutre precum ***pater*** sau ***mater***, care dispar în favoarea colocvialelor ***tata*** şi ***mama***, adică dispar în favoarea cuvintelor deprinse la cea mai fragedă vârstă. Cuvintele ***tata*** şi ***mama*** sunt un fel de vocative de la ***pater*** şi ***mater***. Păstrarea lor dovedeşte cât de folosită era latina ca limbă a adresării colocviale, familiale. Formele ***tată*** şi ***tătâne*** se adaugă altora similare: ***lumen, luminis*** din care avem ***lume*** şi ***lumină***, ***hospes, hospitis***, respectiv ***oaspe*** şi ***oaspete***, sau ***judex, judicis*** – ***jude, judeci, judeţ***. Ai impresia că, dinaintea tendinţei de nivelare a flexiunii, prin renunţarea la declinarea imparisilabică, vorbitorii latinei danubiene nu se îndurau să renunţe la una dintre forme şi atunci, pentru a le păstra, le-au dat la fiecare un statut nou: de cuvinte propriu zise, deosebite unul de celălalt. O formă de ataşament greu de înţeles la vorbitori recenţi ai latinei... În fond, a fost vorba de neputinţa de a uita aceste forme pe care latinofonii danubieni le deprindeau din cea mai fragedă pruncie. Numai în felul acesta se explică păstrarea acestor cuvinte şi forme: ele au fost „învăţate" în perioada de achiziţie a limbajului şi cu greu sunt uitate de vorbitori.

Aici ar intra şi categoria de cuvinte derivate asupra cărora nu ştim să decidem: sunt derivate încă din latină sau mai târziu, în daco-română s-au fost derivat? Dacă franţuzescul ***dé*** este clar că nu derivă din ***doigt***, ci din latinescul ***digitalis***, în română ***degetar*** poate fi considerat fie urmaşul latinescul ***digitalis***, fie derivat în română de la ***deget***. În aceeaşi situaţie sunt şi ***cepar***, ***apar***, ***lucrător***, ***lăudător etc.*** Existenţa acestor cuvinte face mai explicită dificultatea de a decide că latina şi româna sunt două limbi diferite. Aprofundarea problemei îţi produce tot mai net sentimentul că foarte des cele două limbi sunt greu de separat ca entităţi distincte.

Printre arhaismele latineşti păstrate în română să-l amintim şi pe ***lăut*** din ***lautum***, păstrat în română, dar înlocuit încă din latina curentă prin forma regulată ***lavatum***. Iarăşi, era foarte puţin probabil ca acest ***lautum***, incomod şi pentru latinofonii autentici, să ajungă în latina "second hand" a unor latinofoni, cum bine le-am zis, secundari. Forma spălat, dublet al lui lăut, vine şi ea din latină. Păstrarea în paralel, a formei arhaice, neregulate, şi a celei analogice, regulate, s-a produs numai în română – dacă nu mă înşel, şi nu se potriveşte deloc cu ideea că latina din Dacia a fost o limbă ...creolă!

Alt arhaism este ***n*** din ***ninge***, păstrat în română alături de ***nea***, din ***nix, nivis***, forma cea mai circulată.

Revizuirea din această perspectivă a lexicului latinesc moştenit de limba română, dar şi de celelalte limbi romanice, se impune. Şi aşa cum considerăm că anumite cuvinte, prin sensul lor, precum ***soare***, ***om***, ***cer***, ***stele***, ***cap***, ***inimă*** , sunt prea importante ca să fie împrumutate, vom spune că altele, moştenite, care sunt prea periferice, prea rar folosite în latină, nu se puteau păstra în vreo limbă romanică prin vorbitori superficiali, de azi pe mâine, ai latinei.

Morfologia ne oferă argumente şi mai convingătoare. Bunăoară ezitarea vorbitorilor români între conjugarea a II-a şi a III-a (vezi formele greşite ***a place*** şi ***a făcea***) au avut-o şi romanii. E de imaginat că acele *magnas copias* au putut învăţa să

conjuge latinește după modelul „creolizării", având tendința să regularizeze toate paradigmele după modelul cel mai comun. Dar de la cine să învețe să confunde anumite paradigme și să nu le regularizeze nici până azi?! Cum puteau împrumuta tendința de a greși, de a ezita?! Cu alte cuvinte, româna a moștenit din latină nu numai sistemul morfologic, ci și punctele în care acesta funcționa cu oarecare ezitări... Un asemenea transfer, total, se putea face numai prin vorbitori totali al latinei, prin latinofoni autentici.

Ca principiu, se impune comparația din această perspectivă între limbile romanice, pentru a vedea în ce măsură fiecare a regularizat morfologia moștenită din latină. Căci, raportată la limba latină, fiecare limbă romanică este imaginea calității limbii latine vorbite de cei care au adus-o în provincia respectivă. Iar proporția în care limbile romanice au păstrat formele idiomatice particulare, „aberante", este implicit imaginea raportului dintre latinofonii autentici, nativi, și cei de strânsură, recenți și aproximativi.

Morfologia verbului ne oferă și seria de verbe de tipul ***mă îndoi-mă îndoiesc***. A existat și în latină, tot așa, mai la periferia sistemului. Vezi opoziția ***albeo-albesco, caneo-canesco, rubeo-rubesco*** etc. A dispărut în majoritatea limbilor romanice. E greu de imaginat că s-ar fi păstrat în latina vorbită de coloniști a căror limbă maternă nu era latina. Românii au moștenit-o: ***zece se împarte la doi*** și ***sâmbata se împărțește pentru morți.*** Intră aici și participiile ***înflorit-înflorat, adeverit-adevărat, curățit-curățat, datorită-datorată, îngrijit-îngrijat***, forme ale unor verbe derivate, derivarea ducând la obținerea a două verbe, un verb de conjugarea I și altul de conjugarea a IV-a, între cele două verbe înregistrându-se tendința de a se diferenția semantic. Faptul că în latină avem un ***adumbrare***, iar în română un ***adumbrire***, ar însemna că, de fapt, în acest punct, latina și româna alcătuiesc (din nou!) un tot, o entitate din care separăm în mod artificial două componente, cea latinească și cea românească. Perechea ***îngriji-îngrijat***, derivată de la o rădăcină slavă, ne arată cât de activă este în continuare această ingenioasă „găselniță" moștenită din latina de odinioară.

Latinii au avut perechile de substantive de felul lui ***lupus-lupa*** sau ***ursus-ursa***, absolut firești. Ciudată este perechea ***animus-anima***, celebra, căci nu prea poate fi vorba, logic vorbind, de o opoziție masculin-feminin la semnificații ce țin de domeniul inanimatului. Modelul ***animus-anima*** a fost păstrat însă de latina danubiană, ba chiar a fost dezvoltat prin perechile, atât de bizare, ***joc-joacă, bob-boabă, fapt-faptă, nod-noadă, floc-floacă, lăsat-lăsată*** (***lăsatul secului*** și ***lăsata din bătrâni***). Opoziția ***animus – anima*** constituie un moment de grație, de inspirație a nomothetului latin. A curs multă cerneală pentru a se comenta această subtilă distincție, atât de filosofică, de metafizică! De această ispravă a limbii latine se apropie oareșicât româna prin opoziția ***joc – joacă***. Vezi volumul de versuri ***Joaca jocului*** al lui Ion Gheorghe. Amintesc că în latină ***dies*** era când masculin, când feminin. Cf. ***pluvius dies*** sau ***dies illa***. Îi întreb pe colegii romaniști în ce măsură procedeul a fost perpetuat și în celelalte limbi romanice. Italiana se pare că nu l-a abandonat cu totul. Dar numai româna l-a dezvoltat, aplicându-l și la cuvinte nelatinești: ***cojoc-cojoacă, moc-moacă.***

După părerea mea și a altor colegi, ***popă*** este latinesc, nicidecum slav, și vine direct din ***popa, popae***. Nu avea de ce să diftongheze, cum zic unii că ar fi fost

obligatoriu dacă era moştenit, căci ar fi sunat ***poapă*** şi ar fi încetat să mai fie un substantiv masculin. (Şi cât de hilar ar fi sunat acest ***poapă***!) S-a păstrat alături de ***preot***, din ***presbiter***. Opoziţia semantică dintre cele două cuvinte este bine cunoscută: ***popă*** este numele ipostazei mai lumeşti, ***preot*** este încărcat de tot respectul cuvenit. Vezi ***Preoţi cu crucea-n frunte***, unde substituirea cu ***popă*** ar fi cel puţin amuzantă, ca efect. Această subtilă diferenţiere semantică pe care o propune limba română funcţiona însă şi în latină sau, în orice caz, de acolo se trage, căci ***popa*** din latină era „sacrificator al animalelor de jertfă(care pregătea focul, vinul, sarea etc. şi înjunghia victima)". E de bănuit că acei ***popa*** nu aveau nici o greaţă să se înfrupte din ceea ce sacrificau în cinstea zeităţilor păgâne. Această nevinovată ipoteză este confirmată de limba latină unde întâlnim expresia ***popae venter***, întru totul aidoma celei româneşti: ***foale*** sau ***pântece*** ori ***burtă de popă***! Nu de ***preot***! (Cf. şi ***a mânca popeşte***.) Aşadar considerăm relevantă nu atât păstrarea celor două cuvinte latineşti, cât păstrarea distanţei conotative care limita sinonimia lor. Această distanţă face ca limba română să derive de la cele două substantive un singur feminin: soţia popii se numeşte coana ***preoteasă***...

Este destul de ciudat că lingviştii români, ignorând existenţa cuvântului latinesc ***popa, popae***, au mers pe ideea originii slave a cuvântului ***popă***. Aceeaşi greşeală o fac şi cei care consideră că numele ***Troian*** din mitologia românească, adică celebrul **bădica Troian**, ar fi tot de origine slavă, şi asta pentru că există o binecunoscută lege fonetică potrivit căreia orice ***a*** latinesc urmat de ***n*** a devenit în limba română ***â***: ***canem>câne***, ***canto>cânt***, ***fontana>fântână*** etc. Numai că dacă aplicăm mecanic „legea" amintită, obţinem cuvântul ****Trăiân***, cu diftongul sau hiatul ***iâ***, imposibil de pronunţat de un român. Prezenţa în limba română a cuvintelor vechi ***Sânziana, Caloian, creştin, noian*** ş.a., care nu l-au transformat în ***â*** pe ***a*** urmat de ***n***, ne oferă posibilitatea de a formula o restricţie: dacă ***a*** este precedat de un ***i*** el rămâne nealterat. Aşadar, ca şi ***popă***, ***Troian*** este cuvânt latinesc în limba română. În plus, prezenţa lui Troian în scenariul Pluguşorului denotă un fapt extraordinar: acest scenariu reprezintă, aşa cum se ştie, expresia transfigurată a colonizării Daciei. ***Bădica Troian în scări s-a ridicat, peste zări el s-a uitat să aleagă loc curat de arat si semănat...*** Adică a ales o ţară nouă pentru ai lui! Colonii romani aduşi de Traian i-au păstrat amintirea şi, la vremea aceea, au înţeles perfect semnificaţia evenimentului la care participau. Este fără pereche în spaţiul romanic, ba chiar şi mai larg, capacitatea românilor de a păstra atât de bine amintirea lui Traianus Imperator, fără a apela la înscrisuri. Astfel că putem conchide: cuvintele româneşti ***popă*** şi ***troian*** nu sunt de origine slavă, ci sunt păstrate din latină, iar limbile slave le-au preluat din română, aşa cum au făcut şi cu ***colindă***, ***Crăciun***, ***cruce*** şi altele.

În termeni asemănători putem comenta şi dispariţia din română a lui ***et***. Semnificantul ***et*** a fost abandonat, dar forma substanţei conţinutului, combinaţia celor două sensuri, de conjuncţie şi de adverb, s-a păstrat în română. Cumva numai în română?(Vezi ***timeo Danaos et dona ferentes – mă tem de greci şi când fac daruri***...) A dispărut, la fel, din latina dunăreană şi ***frumentum, frumenta***, dar structura sa semantică s-a păstrat, transferată la ***grâu, grâne***. Cu alte cuvinte, păstrăm din latină nu numai combinaţia de sunete, ci şi structuri semantice cu totul atipice, neobişnuite, care transced

schema simplă a relației semiotice dintre formele flexionare. Căci a avea un sens referențial la singular, și cu totul alt sens referențial la plural este un artificiu greu de deprins și de memorat de vorbitori „pârâți" ai acelei limbi!

Limba română mai are o particularitate deosebit de interesantă: substantivele cu două sau trei forme de plural, forme care corespund unor sensuri diferite: ***cap-capi, capete, capuri, cot-coți, coate, coturi, vis-vise, visuri, nivel-nivele, niveluri*** etc. Latina avea și ea ceva asemănător: ***locus-loci, loca, jocus-joci, joca***. Nu mi-e clar dacă în latină se diferențiau semantic aceste forme diferite de plural, așa cum se petrec lucrurile în română.

Lista de dovezi, produsă de morfologia limbii române, cu privire la calitatea excelentă de vorbitori ai limbii latine a acelor ***cives romani*** din care ne tragem, poate fi continuată de oricare dintre colegii noștri. Chiar mai bine decât ar face-o subsemnatul. Adăugând, bunăoară, păstrarea practic numai în română a neutrului și a vocativului latin! Imperativul românesc la rândul lui moștenește nu numai modul de a diferenția între forma afirmativă și cea negativă, dar și formele neregulate ***dic***, ***duc***, ***fac*** devenite ***zi***, ***du***, ***fă***!

Mai adaug și din sintaxă un exemplu: păstrarea numai în română a distincției, atât de subtile, dintre completiva directă introdusă prin ***quod – spune că vine*** și completiva introdusă prin ***ut***, ***vreau să vină***, subtilitate care a fost insurmontabilă pentru latinoforii (sic: latinofo<u>r</u>ii!) din celelalte provincii romane.

În sfârșit, mai semnalez un capitol puțin cercetat: păstrarea din latină, din mentalul roman, a unor atitudini, a unor obsesii, a unor predispoziții de care dau seama anumite elemente și structuri lingvistice. Am semnalat cândva substantivarea selectivă, numai a unor anumite adjective, cele care denumesc defecte umane: ***cutare este un leneș, leneșul de Vasile***. Nu putem spune ***harnicul de Vasile*** sau ***ești un harnic***. Procedeul este practicat și de celelalte limbi romanice, deci avem de-a face cu „ceva" moștenit din latină, ceva însă de natură imaterială, adică nu de natură sonoră, fonică, propriu zis semiotică. Mai ales că substantivarea adjectivelor se face prin articol, iar latina încă nu avea articol. Deci nu ni s-a transmis o anumită regulă de articulare, ci alt „ceva". Nu ne este ușor să definim acest „ceva", dar ne este ușor să decidem că acest ceva era greu de sesizat și de moștenit din afara limbii materne. Alexandru Graur a pus acest procedeu în legătură cu, vestită în antichitate, malițiozitatea specific latină, înclinarea spre sarcasm și satiră.

Fiecare limbă, aidoma persoanelor care o vorbesc, are „obsesii", acoperă o anumită arie a realității cu exces de semne, de detalii, raportându-se cât poate de des la acel domeniu, făcând chiar reper specific dintr-însul. Noica, pe urmele lui Mircea Vulcănescu, a semnalat și analizat „obsesia" limbii române pentru ***a fi***, pentru Existență, pentru Ființă. Cu consecințe lingvistice vădite. Când Iorgu Iordan, în „România literară", a luat în răspăr speculațiile lui Noica, acesta i-a răspuns cerându-i marelui lingvist să indice care altă limbă îl folosește pe ***a fi*** ca auxiliar pentru ***a fi***: ***o fi fost, n-a fost să fie, va fi fiind, era să fie*** etc.

Ani la rând, la cursul special, am discutat cu studenții vreme de un semestru despre obsesia limbii române pentru ***unu***, cuvânt și concept atât de important în filosofie, și care a dezvoltat la români o familie bogată de derivate și compuse, a devenit și morfem, intră într-o mulțime de locuțiuni și expresii etc. Mai mult, ideea de **unu** este obsedantă atât pentru omul de rând, prin exercițiul limbii române, cât și pentru românii exponențiali, dacă le pot spune așa unora ca Eminescu sau Brâncuși, români capabili să sublimeze aceste obsesii, să le proiecteze în absolut. Opera lor este marcată de aceeași obsesie pentru ***unu***! Citez:

„Căci-i împrăștiu și-i adun
Le măsur vieți cu luna
De nasc și mor în sfântul Un
În care toate-s una."

Așadar **Sfântul Un în care toate-s una**... (Am citat din Eminescu, dintr-o variantă a ***Luceafărului***.)

Avem toate motivele să considerăm că moștenim de la latini această **obsesie**. (Desigur, termenul ***obsesie*** nu este cel mai potrivit.) Latina are și ea o frumoasă și interesantă familie de cuvinte și locuțiuni care roiesc în jurul lui ***unus***. Unul dintre ele fiind cuvântul ***universum***, echivalent al grecescului ***cosmos,*** cu diferența că ***universum*** este o creație a limbii latine, iar ***cosmos*** este termen inventat, de un filosof. Dar dacă noi, lingviștii, remarcăm cu oarece întârziere această caracteristică a celor două limbi, dintre care una ne este limbă maternă, iar pe cealaltă o studiem de o viață, este ușor de imaginat că moștenirea acestei obsesii se putea produce numai inconștient, la un nivel subliminal, prin vorbitori nativi ai latinei, vorbitori al căror număr nu va fi fost deloc neglijabil, ci dimpotrivă, **preponderent**! Iar faptul că această obsesie din latină nu s-a prea transmis și altor limbi romanice – cum ar fi franceza, sporește motivele noastre de a respinge ipoteza „creolizării".

În sfârșit, o ultimă obiecție la scenariul romanizării Daciei propus de modelul „creolizării" pe urmele succintei mențiuni făcute de Eutropius în al său *Breviarium ab Urbe condit*: textul respectiv a fost scris la anul 369, adică după mai bine de un sfert de mileniu de la desfășurarea faptelor... E foarte probabil ca în text să-și fi făcut loc și detalii imaginate de autor. Numărul mare, **magnas copias**, al celor aduși în Dacia va fi fost un dat istoric bine stabilit, dar proveniența lor era mai greu de precizat. Asupra acestui detaliu este mult mai concludentă mărturia limbii române, ca ***invincibile argumentum***, cum o considera prințul Dimitrie Cantemir.

Cu siguranță, Shakespeare nu poate fi „tradus" sau înțeles în engleza vorbită în Nigeria.... O viață sufletească complexă e greu de imaginat că o poate avea cineva într-o limbă atât de simplificată și sărăcită. În plus, engleza, așa precară cum este în

Nigeria, nu a supraviețuit în mod spontan, natural, ci cu sprijinul unor instituții care nu au existat în Dacia: guvernul, care a luat o serie de decizii în sprijinul englezei, școală și mass media, inclusiv radio și TV în limba engleză etc. Comparația propusă de modelul „creolizării" cade așadar și fără demonstrația noastră, dar trebuie să fim recunoscători celor care au semnalat o problemă interesantă: posibilitatea ca o limbă, în cazul nostru latina, să supraviețuiască prin vorbitori alogeni, adică prin vorbitorii altor limbi... Evident, asemenea vorbitori aproximativi ai latinei au existat în Dacia, este greu să ne imaginăm că nu. Problema care se pune este a raportului numeric dintre aceștia și vorbitorii autentici. Evaluarea nu va putea fi decât relativă, prin raportarea limbilor romanice la latină și între ele. E foarte probabil să ajungem la constatarea că **romanizarea, ca orice lucru omenesc, a fost efectuată cu o intensitate diferită de la o provincie la alta**. În Dacia acest proces a avut o intensitate care ne îndreptățește să conchidem că **nu există nici o discordanță la români între ontogeneză și glotogeneză**.

Ne lipsește, cum spuneam, o teorie bine articulată a conceptului de limbă maternă, limba în care ai învățat să gândești, ai învățat să fii om! Oamenii de rând, deci cei mai mulți, nu cunosc decât o singură limbă, cea maternă. Care dintre ei ajung să mai învețe una, nici vorbă să o stăpânească ca pe graiul părintesc, graiul matern, cel transmis din tată în fiu... Limba maternă ne este atât de intrinsec a noastră, încât numai în limba maternă visezi! Te poți visa vorbind altă limbă, dar visul acela ți se povestește în limba nativă, cea din născare auzită în preajmă-ți, limba care te-a făcut om, din neom, contribuția graiului fiind decisivă în achiziționarea rațiunii, a spiritului, a umanității. Și orice om, când vorbește în somn, numai în limba părinților săi vorbește. Nimeni, oricât de poliglot ar fi, nu ajunge să mai stăpânească o limbă la fel de bine ca pe limba maternă. Nu poți face teoria limbii ca lumea decât aplicând-o la limba maternă. Și asta pentru că – ar spune Eminescu – nu noi stăpânim limba maternă, ci ea ne stăpânește și ne este stăpână în perpetuitate. Și, de regulă, nimeni nu este slugă la doi stăpâni, vorba lui Goldoni... Emil Cioran, care ajunsese cel mai dibaci manipulant al limbii franceze, când Dumnezeu l-a pedepsit cu un Altzheimer de toată frumusețea, de nu mai știa ce vorbește, vorbea numai pe românește. Dumnezeu însuși a putut să-i ia mințile, să-i ia și franceza, și engleza sau nemțeasca pe care le știa foarte bine, dar n-a putut să-i ia și limba maternă, cea de la coana preoteasă învățată. Pentru limba maternă nu există dezvăț!

Închei prin a mă mira – nu ca prostul! Omul este singura ființă care se miră! La fel mă mir și eu, omenește și riscând să păcătuiesc, mă mir de Domnul nostru Iisus, pe cruce, ale cărui ultime cuvinte rostite s-au fost în limba aramaică! După mintea mea și după toată teoria și practica psiholingvisticii, într-un moment ca acela Iisus, și oricare alt om, nu putea a se rosti decât în limba părinților săi... ***Eli, Eli, lama sabachtani?!***

LA LANGUE LATINE – LANGUE MATERNE EN DACIE TRAJANE

RÉSUMÉ

Beaucoup de linguistes, se basant sur Eutropius, ont imaginé un scénario de la romanisation en Dacie, dans lequel le nombre des latinophones – les *native speakers* du latin – aurait été insignifiant. Il s'agirait d'un processus de « créolisation ». Cette thèse est fausse.

La preuve péremptoire est constituée par les mots rares, périphériques et par les structures grammaticales irrégulières qui sont conservées en roumain. Ces «bizarreries» du latin ont été transmises en roumain par des personnes qui utilisaient le latin comme langue maternelle.

Universitatea din Bucureşti
Facultatea de Litere
ionzcoja@yahoo.com

DERIVAREA CU SUFIXE DIMINUTIVALE ÎN SUBDIALECTUL MARAMUREŞEAN

MIRCEA FARCAŞ

Derivarea cu sufixe diminutivale, caracterizează limba română – după cum remarca Iorgu Iordan: „Limba noastră este extrem de bogată în sufixe diminutivale"[1]. În cele ce urmează ne propunem sa urmărim procesul amintit la nivelul graiurilor din Maramureş, zona fiind cunoscută „pentru frecvenţa mare a diminutivelor sintetice"[2]. Materialul de bază l-au constituit ALRR-Mar., Antol. folc. MM, Corpus „Săpânţa".

Cel mai adesea, diminutivele se întâlnesc în textele folclorice,[3] de altfel surse principale ale lucrării de faţă (Antol. folc. MM, Corpus „Săpânţa"). Prezentăm mai jos câteva dintre cele mai frecvente afixe, în ordinea impusă de numărul atestărilor.

- **uţ;-uţă:** creează diminutive, ca în toată aria vestică şi nord-vestică a dacoromânei (Drimba 1958, 113; Contraş 1967, 152; *Tratat*, 345), precum şi în partea sud-vestică a Ungariei (TD-Ung., CXXIV-CXXVI)
- prin derivarea unor teme (substantivale şi adjectivale) comune cu limba standard, în cazul cărora aceasta din urmă a preferat un alt formant: *bunuţ / bunicel* (TD-Bas., Pl, p. 405/30; Şieu, Antol. folc. MM, p. 430); *căpuţ / căpuşor* (*Şi-ţi pune **căpuţu-n** pumni / Bărbatu ţi-i dus la plumbi* (Corbu, *op. cit.*, p. 94); *ceruţ / ceruleţ* (Berbeşti, *op. cit.*, p. 427); *codruţ / codruleţ* (Ieud, *op. cit.*, p. 390); *colinduţă / colindiţă* (Berbeşti, *op. cit.*, p. 80, 81, 89); *colăcuţ / colăcel* (Bogdan Vodă, *op. cit.*, p. 57); *coşuţ / coşuleţ* (*op. cit.*, p. 148); *cucuţ / cuculeţ* (Antol. de folc. MM, p. 93); *cuiuţ / cuişor* (TD-Bas., AJ, p. 345/10); *deluţ / deluşor* (Poiana Botizii, Antol. folc. MM., p. 415); *domnuţ / domnişor*

---

[1] Iordan 1944: 174.

[2] Faiciuc 1972: 99.

[3] Formaţiile diminutivale apar, cu precădere, în creaţiile lirice, prin specificul genului. Ca factor suplimentar de sporire numerică a derivatelor de acest tip se cuvine să amintim rima. În astfel de cazuri prezenţa celui dintâi diminutiv, din succesiunea versurilor, în poziţie terminală, impune coprezenţa unui derivat cu acelaşi formant: *Unde-i apa **limpejoară** /* Face-mi-oi o **grădinioară** (Antol. de folc. MM, p. 60); *Doi **păcurărei** / Doi **frăţiorei*** (*op. cit.*, p. 102). Din acest motiv versurile pot fi alcătuite, uneori, exclusiv din diminutive. Dacă primul dintre ele se află la începutul versului, atunci îl „reclamă" pe următorul prin exigenţele rimei interne: *Din **buzuţă**, **tămâiţă** / Din **ochiţi**, doi **păuniţi*** (*op. cit.*, p. 500).

(*op. cit.*, p. 61); ***doruţ / doruleţ*** (Budeşti, *op. cit.*, p. 396); ***drumuţ / drumuleţ*** (Borşa, *op. cit.*, p. 204); ***fieruţ / fieruleţ*** (*op. cit.*, p. 71); ***fiuţ / fiuleţ*** (Ieud, *op. cit.*, p. 105, 341); ***focuţ / foculeţ*** (Ieud, *op. cit.*, p. 223); ***frunzuţă / frunzuliţă*** (Berbeşti, *op. cit.*, p. 80, 81, 89); ***gărduţ / gărduleţ*** (Mara, *op. cit.*, p. 217); ***ieduţ / iezişor*** (Bârsana, *op. cit.*, p. 134); ***inimuţă / inimioară*** (Săcel, *op. cit.*, p. 205); ***inuţ*** < ***inişor*** (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XXXVIII, pct: 225–227, 240); ***lânuţă/ lâniţă*** (Antol. de folc. MM, p. 100); ***luminuţă / luminiţă*** (TD-Bas., BA, p. 320/5); ***lumuţă***: *Largă-i* ***lumuţa*** *şi mare* (Antol. de folc. MM, 477); ***măruţ / merişor***: *Timisu-mi-o badea dor, / P-un* ***măruţ*** *din măru lor* (*op. cit.*, p. 434); ***murguţ / murguleţ*** (Budeşti, Antol. folcl. MM, p. 115); ***păruţ / perişor*** „păr de pe cap" (Budeşti, *op. cit.*, p. 115); ***pieptuţ / pieptuleţ*** (TD-Bas., Pl, p. 395/5–30); ***poduţ / poduleţ*** (Antol. folc. MM: Berbeşti, p. 81; Bogdan Vodă, p. 57); ***pomuţ / pomişor*** (*op. cit.*, p. 61, 72, 87); ***prăguţ / prăguleţ*** (TD-Bas., Pl, p. 395/20; Borşa, Antol. folc. MM, p. 178); ***săcuţ / săculeţ*** (TD-Bas., Pl, p. 400/10); ***târguţ / târguşor*** (Berbeşti, Antol. folc. MM., p. 338); ***turtuţă / turtiţă*** (TD-Bas., Pl, p. 395/20); ***ţărcuţ / ţărculeţ*** (Antol. folc. MM: Ieud, p. 103; Săcel, p. 105); ***umbruţă / umbruliţă*** (Săcel, *op. cit.*, p. 97); ***vântuţ / vânduleţ*** (*op. cit.*, Ieud, p. 103; Săcel, p. 105); ***vârfuţ / vârfuleţ*** (*op. cit.*, Berbeşti, p. 86; Rozavlea, p. 107; Bârsana, p. 109); ***voinicuţ / voinicel*** (*op. cit.*, Năneşti, p. 369).

În creaţiile folclorice care, cum am mai afirmat, v. *supra*, nota 3, prezintă contexte favorabile lirismului, cum sunt cântecele de dragoste, de dor şi jale, de nuntă, bocetele, diminutivele abundă, fiind de multe ori determinate şi de rimă. În astfel de cazuri derivatele diminutivale, de tip afectiv sau „cu valoare diminutivală subiectivă" (cf. Contraş 1967, 152) compun adevărate serii: *Sui în pod şi du la moară / Şi-mă fă mie-o* ***meringioară*** / [...] *Cernută prin* ***sprâncenele***, / *Frământată prin inele / Şi dospită pe* ***limbuţă*** / *Şi coaptă la* ***inimuţă*** / *Să ştiu că-i de la* ***măicuţă*** (Săcel, Papahagi, Antol. folc. MM, p. 205)

– prin derivarea unor teme specifice graiurilor din nord-vestul ţării: ***bliduţ*** < *blid* „farfurie": *Când ţ-a pune demâncat / În* ***bliduţu*** *nespălat* (Antol. folc. MM, p. 491); ***bumbuţ*** < *bumb* „1. nasture; 2. pastilă, tabletă, pilulă" (Comeşti, *op. cit.*, p. 208); ***crâşmuţă*** < *crâşmă* „cârciumă" (Vadu Izei, *op. cit.*, p. 240); ***cipcuţă*** < *cipcă* „dantelă" (Bârsana, *op. cit.*, p. 340); ***cornuţ*** < *corn* „colţ, vârf": *Pe la iest* ***cornuţ*** *de deal* (Codru, *op. cit.*, p. 83); ***druşcuţă*** < *druşcă* „domnişoară de onoare (la nuntă)" (Borşa, *op. cit.*, p. 179); ***horincuţă*** < *horincă* „băutură alcoolică; ţuică" (Sarasău, *op. cit.*, p. 138); ***ioguţă / ieguţă*** < *uiagă* „sticlă, recipient" (TD-Bas., Pl, p. 405/35); ***lesuţă*** < *leasă* „portiţă" (ALRR-Mar., vol. II, h. 459, pct. 224); ***obieluţă*** < *obială* „bucată de pânză cu care îşi înfăşoară ţăranii piciorul în loc de ciorap" (Bârsana, Antol. folc. MM, p. 208); ***prănicuţ*** < *pranic* „mai folosit la spălatul rufelor" (Săcel, *op. cit.*, p. 205); ***rătuţ*** < *rât* „luncă" (*op. cit.*, p. 83). Uneori derivatul apare în varianta fonetică locală: ***giocuţ*** < *gioc* „joc": *Pe mine mă d-astupaţi / În strunguţa oilor / În* ***giocuţu*** *mieilor* (Bârsana, Antol. folc. MM, p. 109); ***tăljeruţ*** < *taljer* „farfurie" (Comeşti, *op. cit.*, p. 208); ***vârvuţ*** < *vârv*: *În cel* ***vârvuţ*** *de obcină* (*op. cit.*, p. 398) sau cu semantismul din grai: ***domnuţ*** < *domn* „stăpân" (*op. cit.*, p. 85,

109); *prânzuț* < *prânz* „gustare la ora 10": *Pă când să te-aștept acasă / Cu **prânzuțu** cald pe masă* (Chioar *op. cit.*, p. 226)

– prin dezvoltări semantice interesante ale unora dintre derivatele create de la baze din limba comună, plecând de la semnificația diminutivală: *puiuț* < *pui*: 1. [fig.] „sertar" (ALRR-Mar., vol.II, h. 315, pct. 230; Sarasău, Antol. folc. MM, p. 132). Restrângerea de sens s-a conturat, avându-se în vedere filiația *masă / sertar* ca subansamblu al acesteia, atât ca dimensiuni, cât şi ca utilizare. 2. „clin mic la mâneca de la cămaşa țărănească" (TD-Bas., Pl, p. 396/5), diminutivul punând în valoare relația dintre întreg şi parte, respectiv *cămaşa* şi accesoriul acesteia, reflectată în mărimea total diferită a materialului textil investit. 3. în compusul ~ *-ul ferestrii* „fereastră secundară, mică, pe un alt perete, de regulă, în spatele casei": *Uitatu-s-a mireasa, / Pe **puiuțu** ferestrii, / Pe **puiuțu** cel din dos / Se teme că ne-am întors* (Codru, Antol. folc. MM, p. 203)

Aici menționăm şi varianta cu augment a afixului: ***-uluț,*** ~ ***-ă;*** pe care am identificat-o în apelative cu caracter afectiv, semnalate şi comentate de Sextil Puşcariu (1937, 310): „L'idée de «petit» peut voisiner avec celle d'«aimé», «sympathique», «pauvre», elle peut aussi manquer totalement, et alors le diminutif n'exprime que l'amour, la sympathie ou la compassion du sujet parlant à l'égard de la personne dont il parle". În cazul acestora, prin derivat, vorbitorul transmite sentimentele sale (de simpatie, compasiune) referitoare la persoana desemnată de baza derivativă, şi nu considerații referitoare la dimensiune: *mândruluț* (Antol. folc. MM: Săliştea de Sus, p. 396; Ieud, pp. 385, 397; Berbeşti, p. 427, Deseşti, p. 440): *Hei, tu, **mândruluțu** meu, / Cumpănit-am doru tău!* (*op. cit.*, p. 385); *miculuță*: *Că şi eu îs **miculuță** / C-am crescut la oi desculță!* (Borşa, *op. cit.*, p. 201).

Amintim unele derivate adjectivale: *bunuț* < *bun* (TD-Bas., Pl., 405, 30; Şieu Antol. folc. MM, p. 430); *roşiuț* < *roşu*, *m[i]eriuț* < *mieriu* „albastru": *Cu o mână opt boi mână / Şi cu una flori culege, / Nu culege, da le-alege: / **Roşiuțe, meriuțe*** (Antol. folc. MM, p. 76); de asemenea şi un derivat prepozițional, aparent diminutival, creat de la baza aparținând aceleiaşi categorii morfologice, în esență, un diminutiv afectiv în calificarea lui Sextil Puşcariu: *alunguțu* < *a lungu*: ***Alunguțu** cu drumul / Şi alăturea cu codrul / Merge Vidrul cu Vidra* (Antol. folc. MM, p. 330).

Între sufixele diminutivale, derivatele în **-uc** ocupă un loc aparte. Cu acest sufix se formează substantive masculine, feminine, proprii şi comune.[4]

-uc, -ucă: caracterul particular al derivativului constă în:

– selectarea unor teme (substantive şi adjective) în cazul cărora limba standard preferă un alt afix[5]: ***bunucă** / **bunicică*** (Corneşti, Antol. folc. MM, p. 228); ***căsucă** / **căsuță*** (Iedăra, *op. cit.*, p. 231; TD-Bas., AJ, p. 360/10); ***frătiuc** / **frățior*** (Ieud, Antol. folc. MM, p. 223); ***frunzucă** / **frunzuliță*** (*op. cit.* Ieud, p. 147; Corneşti, p. 228); ***grădinucă** / **grădiniță*** (Borşa, *op. cit.*, p. 196); ***lesucă** / **lesuță*** „împletitură de nuiele pe care se usucă prunele"; „portiță" (ALRR-Mar., vol. II, h. 459, pct. 229); ***mămucă***[6] ***/ mămică*** (Antol. folc. MM: Bogdan

[4] Faiciuc, *ibidem.*

[5] Cf. Mareş 1972: 93.

[6] Cuvintele: *mămucă, tătucă, sorucă, frătiucă* sunt formal diminutive, dar sunt folosite cu sens afectiv.

Vodă, p. 57; Bârsana, p. 95; Ieud, p. 104; Borşa, p. 196; TD-Bas., BA, p. 318/30); ***măsucă / măsuţă*** (*ibid.*, h. 314, pct: 223, 232, 233–236, 237, 238; TD-Bas., BA, p. 324/5); ***mândrucă / mândruţă*** (Ieud, Antol. folc. MM, p. 312; Berbeşti, p. 427); ***mânucă / mânuţă*** (Vadu Izei, *op. cit.*, p. 238); ***mieluc / mieluţ*** (Rozavlea, *op. cit.*, p. 106); ***miresucă / miresică*** (Borşa, *op. cit.*, p. 196, 205); ***moşuc / moşuleţ*** (TD-Bas., ST, p. 385/20); ***slăbucă / slăbuţă*** (Antol. folc. MM, p. 149); ***slujbucă / slujbuliţă*** (*op. cit.*, p. 149); ***sorucă / surioară*** (Bârsana, *op. cit.*, p. 95, 231); ***soţuc / soţior*** (*op. cit.*, pp. 333, 335, 348); ***tânărucă / tinerică*** (TD-Bas., Pl, p. 404/15);

- ataşarea la teme specifice ariei nord vestice în care se încadrează graiul: ***ceterucă*** < *ceteră* „vioară" (Săpânţa, Antol. folc. MM, p. 191); ***hireşucă*** < *hireş* „frumos, mândru, aprig": *Miresucă, miresucă, / Mândră eşti şi* ***hireşucă*** (Borşa, *op. cit.*, p. 203); ***mâţuc*** < *mâţă* „pisică" (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XXVII, pct: 228, 231); ***struţuc*** < *struţ* „buchet de flori" (Ieud, Antol. folc. MM, p.104);
- combinarea cu baze din limba comună având ca rezultat termeni specifici, diminutive denominative, cărora în palierul limbii standard le corespund nonderivate: ***cepucă / arpagic*** (ALR II s. n., Şomcuta, vol. I, h. 192, pct. 362); tot aici amintim deadverbialele: *ietuca* „imediat, îndată" (Şomcuta Mare-Lexic reg. I, p. 20); *mintenăşuc* „chiar acum" (Baia Mare, *ibid.*, p. 14). Atragem atenţia asupra faptului că Lucreţia Mareş[7] înregistrează *ietuca*, dar, apreciindu-l după criterii formale, îl include la interjecţii. Întrucât el s-a desprins, în calitate de derivat, din compusul *amuietuca* < *amu+iată*, fosta interjecţie a preluat valoarea morfologică a lui *amu*, fapt evident în semantismul termenului (cf. Mărgărit 2005, 109).

Referitor la răspândirea geografică a derivatelor cu sufixul *-uc* s-au făcut puţine menţiuni: I.-A. Candrea în *Graiul din Ţara Oaşului*, 1907, p. 23 semnala prezenţa derivatelor cu acest formant în regiune; Tache Papahagi 1925, p. LXX remarca productivitatea afixelor *-uc*, *-uluc*; Sever Pop în *Terminologia calului*, DR, V, 1927–1928, p. 111, 132 vorbea tangenţial de răspândirea derivatelor în *-uc* (*căluc*) „numai în partea nordică a Transilvaniei"; Valeriu Rusu în articolul *În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromână*, FD, IV, 1961, p. 257–268 aminteşte derivatele lui *-uc* în privinţa concurenţei pe plan regional. Lucreţia Mareş 1972 ocupându-se de „repartiţia geografică a sufixului *-uc(ă)*" ajunge la concluzii interesante, în sensul clasificării acestuia ca diminutiv regional circumscris Maramureşului.

Variantele afixale cu augment: *-uluc, -ulucă*, se întâlnesc în cazul apelativelor afective (formal diminutive): ***mămulucă*** (Săcel, Antol. folc. MM, p. 205, 228); ***mândruluc*** (*op. cit.*, p. 426); ***mândrulucă*** (*op. cit.*, p. 314); ***soţuluc*** (Berbeşti, *op. cit.*, p. 339) sau al diminutivelor propriu-zise, specifice graiurilor prin elementul derivativ: ***cerbuluc*** (Berbeşti, *op. cit.*, p. 339). De la **-uluc**, în funcţie de structura bazei, s-a dezvoltat o variantă nouă **-uliuc**: ***puiuliuc*** < *pui* (Giuleşti, *op. cit.*, p. 430). Putem să presupunem că varianta primordială a fost ***puiuluc***, ulterior modificată prin propagarea

[7] Faiciuc 1972: 96.

vocalei *i* în partea de afix: *puiuliuc*, fapt care, la analiză, a dus la separarea unui alt formant: **-uliuc**, atestat, de asemenea, în apelative diminutivale: *bădiuluc*, *brățiuc*, *frățiuliuc*, *mândruliuc*.

-iță: Ca formant denominativ se atașează, în exclusivitate, substantivelor, conferind multiple valori:

- **moțională**: *boierița* (Vadu Izei, Antol. folc. MM, p. 240); *catâriță* (ALRR-Mar., vol.IV, pl. XXII) susceptibil de concurență în grai cu alte afixe: *-oaie*: *boieroaie*, *catâroaie*, sau *-că*: *catârcă*, *orfancă*; am menționat această particularitate nondiminutivală a afixului, deoarece individualizează graiurile din Maramureș, în raport cu alte variante teritoriale sau cu limba standard.
- **diminutivală**, prin derivarea unor teme:
  - din limba comună, uneori, selectate, în același scop, de un alt derivativ, la nivelul corespunzător: *colindiță* < *colindă*: ***Colindița*** *nu-i mai lungă, / Să trăiască cine-ascultă* (Antol. Folc. MM, p. 98); *cruciță* / ***cruciuliță*** (Rozavlea, *op. cit.*, p. 106); *fecioriță* (*În țărmuri de Dunăriță / Este-o fată* ***fecioriță*** (Codru, *op. cit.*, p. 60); *luniță* / ***lunișoară*** (Vadu Izei, *op. cit.*, p. 249); *sărbătoriță* / ***sărbătorică*** (TD-Bas., Pl, p. 407/20); *sâtiță* / ***sâtișoară*** (Bârsana, Antol. Folc. MM, p. 95);
  - din grai: *fluieriță* < *fluieră*: *Și-și făcur-o* ***fluieriță*** / *Și-ncepur-a fluiera* (Antol., p. 96); *rudiță* < *rudă* „prăjină" (ALRR-Mar., vol. II, h. 368, pct: 225, 229); *sumniță* < *sumnă* „rochie" (TD-Bas., Pl., p. 398/5)

Se cuvine să remarcăm alte derivate neclasificabile, cu atestări puține, în cazul cărora baza constituie un termen specific zonei prin semantism: *coconiță* < *cocoană* „fată"(TD-Bas., AJ, p. 339/10); *mortiță* < *moarte* (Rozavlea, Antol. folc. MM, p. 106), diminutiv rar, dintre cele care, „deși au formă de diminutiv, pot avea în unele situații înțeles augmentativ. Ele devin false diminutive datorită faptului că sunt folosite impropriu sau ironic. În aceste cazuri se pierde legătura dintre înțelesul diminutival și forma diminutivă și devin false diminutive".[8] Contextul, în cazul de față, dezvăluie intenția ironică, de edulcorare a momentului tragic anunțat, incompatibil cu diminuția: *Frații lui l-o d-întrebat / Ce* ***mortiță*** *tu-ți pofțești? / Ori din pușcă împușcat, / Ori din sabie demnicat* (Antol. folc. MM, p. 106).[9] Tot aici se cuvine să semnalăm atestarea unui formant rar, *-iț*, corespunzător masculinului, propriu sistemului derivativ al graiurilor din Transilvania și Maramureș, creat prin reconstituire de la *-iță*. Inovația constă în conturarea unei forme pentru masculin, alături de feminin, ca la celelate afixe: *boiți* „boișori": *Dorule, fiară nebună, / Mult mă porți seara la lună / Și* ***boiții*** *să mi-i vând / Și plugul să mi-l aprind!* (Antol. de folc. MM, p. 413); *cuițe* „cuișoare": *Măi, cine ne-o despărțit, / N-aivă loc nici în pământ / Nice* ***cuițe*** *prin cruce, / Nici la groapă cine-l duce*

---

[8] Bârsan 1962: 93

[9] Unele dintre falsele diminutive exprimă, în chip contradictoriu, sensuri augmentative: ***Morțișorii*** *tăi* ***lumucă*** */ Tuturor le-ai fost mămucă / Numai mie* ***măștihucă*** (*op. cit.*, p. 499). Primul dintre derivate făcând parte din structura unei formule injurioase nu mai necesită comentarii, cel de al doilea (*lumucă*) nu concordă cu sentimentul exprimat, *mămucă* iese din discuție ca diminutiv propriu-zis, iar *măștihucă* devine sinonim cu *măștihoaie* (augmentativ intensiv).

(*op. cit.*, p. 452); *ochiţi* „ochişori" (*op. cit.*, p. 66, 112, 500): *Pe firu ce firuiază, / Cu **ochiţii** lăcrimează* (p. 66); *puiţi* „puişori": *Şi văzu o turture / Cu **puiţii** lăngă ie* (p. 341) (cf. *Tu **puiţu** cucului, / Spune-m drumu Clujului* (Pr. I. Bârlea, *Cântece poporane din Maramureş*, 1924, p. 173).

-el/-ea (-icel, -icea, -urel, -urea) Afixul (cu variantele sale) derivează, în egală măsură, teme din limba comună, care în acelaşi scop, au fost selectate de alt derivativ *hăinicele / hăiniţe / hăinuţe* (Antol. folc. MM., p. 352); *lăcrămele* < lacrimi (Botiza, Antol. folcl. MM, p. 505) – vezi caracterul învechit al derivatului fixat în poezia secolului al XIX-lea: *ochii ei albaştri ard în **lăcrămele*** (D. Bolintineanu), propensiunea specială pentru diminutive, a lui V. Alecsandri, autor al volumului *Doine şi **lăcrimioare*** (model diminutival preluat de Eminescu, v. ***Lăcrimioarele** învăţăceilor la mormântul profesorului lor Arune Pumnul*) – precum şi teme din grai: *coltişee* < *coltiş* „parte a unui fag doborât, tăiat în bucăţi" (Antol. folc. MM, Gl, 542) – termenul este atestat în CADE (s. v. *colteş*) pentru Transilvania, Maramureş având sensul „butuc scurt de lemn tăiat dintr-un trunchi"; *covăţea* < *covată* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 984, pct: 223, 226, 227, 229, 233, 239, 240); *iagărel* < *iagăr* „pădurar" (Antol. folc. MM, Gl, 544); *păcurărel* < *păcurar* „cioban" (*op. cit.*, Ieud, p. 103; Săcel, p. 105; Rozavlea, p. 106), de altfel atestat pe un spaţiu mai larg corespunzător graiurilor transilvănene (v. folclorul din zonă: *Trei **păcurărei** / Cu turme de miei*); *prundurel* < *prund* (Corneşti, *op. cit.*, p. 356), demn de reţinut pentru evoluţia semantică particulară „nisip"; *täljerel* < *taljer* „farfurie" (Corneşti, *op. cit.*, p. 208), variantă fonetică pentru *talger*, diminutiv propriu-zis.

-aş: formează diminutive

– prin derivarea neobişnuită a unor baze nominale din limba standard: *mititelaş* < *mititel*: *copii **mititelaşi*** (*Corpus Săpânţa*); *picioraş* < *picior* (Săcel, Antol. folc. MM, p. 205); *porumbaş* „porumbel" < *porumb*: *Mălinul se clătinară / Trei **porumbi** din el zburară* (*op. cit.*, p. 60), de altfel derivat atestat pentru limba veche (v. DLR s. v. *porumbaş*): *Da acolo cine şede? / Un zgulaş de **porumbaş*** (Antol. folc. MM, p. 56, 68); *sâmburaş* „sâmburel": *Da eu bine ţine-oi, / Tot cu **sâmburaşii** de nucă!* (*op. cit.*, p. 361); *suraş* < *sur* „cenuşiu" (*op. cit.*, p. 68); *ţărmuraş* < *ţărm*: *Lâng-on **ţărmuraş** de mal* (*op. cit.*, p. 316).

– prin selectarea unor baze derivative din grai, pentru care se cuvine să subliniem valoarea diminutivală propriu-zisă: *coconaş* < *cocon* „copil, băiat" (ALRR-Mar., vol. I, h. 205, pct. 226); *păcurăraş* < *păcurar* „cioban" (Săliştea de Sus, Antol. folc. MM, p. 396). Sunt atestate şi derivate adverbiale de la baze specifice graiurilor: *câtelinaş* < *câtelin* „încetinel, lin" (ALRR-Mar., vol. I, h. 65, pct. 232, 235, 239; TD-Mar.: Bz, p. 38/15, Bb, p. 26/15).

Pentru **-ic; -ică; (-icel; -icică)** semnalăm câteva derivate interesante atât prin temă, cât şi prin semantismul dezvoltat: *copilic* „copilaş": *Un **copilic** am avut / De omenie l-am crescut* (*Corpus Săpânţa*); *frândică* [fig.] „ciucuri la mâneca de la cămaşa femeiască" < *frânghie* (TD-Bas., AJ, p. 347/10), dar în varianta fonetică hipercorectă, prin pseudointerpretarea cuvântului, evidentă în structura derivatului analizabil; *horicică* „cântecel" < *horă* „cântec" (Antol. folc. MM., p. 381). În cazul termenului *păsătic*

„caltaboş" < *păsat* (ALR II s. n., vol. IV, h. 1125, pct. 353 – termen atestat doar în Maramureş: ALRR-Mar., vol. IV, pl. XXVI, pct. 229), tema, un nume exprimând materia din care rezultă produsul: *păsat*, cu ajutorul derivativului, formează un cuvânt propriu-zis, nondiminutiv; *străinic* < *străin*: *Cel mai mic / Îi* ***străinic*** (Ieud, Antol. folc. MM, p. 103) reprezintă un diminutiv afectiv, în calificarea lui Sextil Puşcariu.

-ior; -ioară (-icior; -iță; -işor; -işoară; -ulior; -ulioară): formează diminutive inedite de la teme (substantive şi adjective) din limba comună (unde, uneori, le corespunde un derivat cu alt afix) sau din grai: *colibioară / colibiță* (TD-Bas., AJ, p. 337/15); *covecioară / covățică* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 984, pct: 221, 222, 224); *coscioară* < *coasă* (Antol. folc. MM, Gl, 542); *drăgucior* „iubit" < *drag* (*op. cit.*, Berbeşti p. 427, Bârsana p. 419); *drănicioară* < *draniță* „şindrilă" (Berbeşti, *op. cit.*, p. 86); *grădinioară / grădiniță* (*op. cit.*, p. 15); *groştior*[10] „smântână" < *gros* + *-(i)cior* (ALRR-Mar., vol. II, h. 355, pct. 221–240); *gurioară* < *gură* (Deseşti, Antol. folc. MM, p. 425); *mândrior* < *mândru* „drăguț, iubit" (Papahagi 1925, 20/55, 41/44, 172/8; Botiza, Antol. folc. MM, p. 223); *mândrulior* < *mândru* (Papahagi 1925, 44/46) *meringioară* < *merinde* (Papahagi 1925, 66/70; Săcel, Antol. folc. MM, p. 205); *temnicioară* < *temniță* (Berbeşti, Antol. folc. MM, p. 86); *uştioară* < *uşă* + suf. *-(i)cioară*; *uşcioară* (TD-Bas., BA, p. 328/35); *vrănicioară* < *vraniță* „poartă" (Mara, Antol. folc. MM, p. 217).

Semnalăm dezvoltări de sens speciale: *codăcior* [fig.] „model de țesătură (sugerând o înşiruire de viermi)" < *codate* „vierme" (TD-Bas., Pl, p. 395/20); *colțişor* „model pe cămaşa țărănească" < *colț* (TD-Bas., Pl, p. 395/10); *porțioară* < *porție* „impozit" (Berbeşti, Antol. folc. MM, p. 337) (cu implicare afectivă din partea vorbitorului).

-uleá; -ulică se întâlneşte în apelative diminutivale, neatestate până în prezent, create de la nume de rudenie: ***mămuleá*** < *mamă* (Corneşti, Antol. folc. MM., p. 355); ***mămulică*** (Berbeşti, Antol. folc. MM, p. 81); ***soruleá*** < *soră* (Berbeşti, Antol. folc. MM., p. 339) sau în diminutive propriu-zise: *frunzulică* (Budeşti, Antol. folc. MM., p. 392), căruia în varianta standard a limbii îi corespunde *frunzuliță*.

-uş/-uşă: *mâncăruşă* „papară" < *mâncare* (ALRR-Mar., vol. II, h. 531, pct: 223–225, 229, 230–234, 238–240; Lexic reg. I, p. 20); *pițiguş* < *pițiga* (Strâmtura, Antol. folc. MM, p. 417); ca derivat specific amintim *greluş*, provenit de la varianta dialectală *grel* „greier": *Strice-i grâu paserile / Şi mălaiu* ***pițiguşii*** */ Şi mintea din cap* ***greluşii!*** (*op. cit.*, p. 451).

-uşcă: *bumbuşcă* „mugur de floare" < *bumb* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XL, pct. 227).

În categoria diminutivelor încadrăm şi sufixul **-oc/-oacă**, deoarece prin valoarea dobândită, se distanțează semantic de derivatele augmentative din limba literară construite cu acest sufix. De altfel, demarcarea valorică a formantului, deja semnalată, demonstrează dubla calitate a acestuia de a crea, în egală măsură, formații antonimice din

[10] Interesant de remarcat că termenul *groştior* se întâlneşte pe o arie mai largă care cuprinde şi pe românii de peste Prut: *гроштюр*, вар. *грушчюр* „смынтынэ" în *Вокабулар режионал*, Лимба ши литратура молдовеняскэ. Диалектоложие, n.o. 3, 1971, p. 56.

punctul de vedere al sensului (cf. Florica Dimitrescu, *Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, 1958, 249). În exemplele care urmează am reţinut derivatele diminutive, în mod indiscutabil:

-oc/-oacă[11]: poate fi considerat un afix specific graiurilor descrise, în crearea diminutivelor. Majorităţii derivatelor adjectivale formate de la baze din limba standard le corespund diminutive create cu alt formant: *mănunţoc / mănunţel* > *mărunţel* (TD-Bas., AJ, p. 333/10, p. 359/20), caracterul regional al termenului din grai fiind conferit şi de *bază*, adjectivul învechit *mănunt*, moştenit din lat. *minutum*; *puţîńoacă / puţinică*: *„apa care se formează imediat de la izvor, îy* ***puţîńoacă*** *táre*" (ALRR-Mar., vol. III, h. 678, pct. 229 – nota); *subţirioacă / subţirică* (TD-Bas.: ST, p. 380/30; AJ, p. 364/20). O discuţie specială impune *pititioacă* „micuţă" (TD-Bas., AJ, p. 337/25), creat prin contaminare *pitic* + *mititioacă*, înregistrat în DLR şi MDA; eventual, *slăbănoc*, apărut probabil, prin schimbare de sufix (sau prin accident fonetic: disimilare) *slăbănog* > *slăbănoc*, fapt ce atestă vitalitatea derivativului (ALRR-Mar., vol. I, h. 69–70);

În urma parcurgerii materialului din care am prezentat exemplele citate, am constatat că sufixul **-uţ/-uţă** cunoaşte distribuţia cea mai ridicată creând cele mai multe derivate diminutivale, contrar observaţiei lui I.Faiciuc din 1972[12] conform căreia sufixul diminutival **-uc/-ucă** este cel mai productiv. Observaţia noastră vizează, exclusiv, substantivele comune, la cele proprii situaţia semnalată de I. Faiciuc şi de Lucreţia Mareş[13] se păstrează şi în prezent. Pe baza datelor din ALR II s. n., vol. V prezentăm câteva serii de nume proprii derivate:

Derivate cu **-uc/-ucă**: *Alexăndruc* (h. 1536, pct. 362); ***Anucă*** (h. 1547); *Dumitruc* (h. 1520); *Florucă* „Florea" (h. 1556); *Frosânucă* < *(Eu)frosina* (h. 1562); *Găvriluc / Găvrilucă* (h. 1534, pct. 353, 362); *Grigoruc* (h. 1540, pct. 353); *Ilenucă* (h. 1549, pct. 353); *Iliuc* (h. 1544, pct. 362); *Ionuc* (h. 1510); *Îndriuc* „Andrei" (h. 1526, pct. 362); *Lăzăruc* (h. 1543, pct. 362); *Măriúcă* (h. 1546); *Mihăiuc* (h. 1532); *Năstăsucă* „Anastasia" (h. 1566, pct. 362); *Pătruc* (h. 1516, pct. 353); *Păvăluc* (h. 1518); *Savetucă* „Elisabeta" (h. 1551, pct. 362); *Săsirúcă* „Zamfira" (h. 1560, pct. 362); *Sofiucă* (h. 1553, pct. 362); *Şăndoruc* „Alexandru" (h. 1536, pct. 353); *Ştefănuc* (h. 1538); *Tănăsuc* (h. 1564, pct. 362); *Toderuc* (h. 1529, pct. 362).

Derivate cu **-ică**: *D'ord'ică* „Gheorghe" (h. 1513); *Florică* (h. 1555, pct. 353); *Odot'ică* < *(E)udochia* (h. 1563, h. 362); *Todorică* „Teodora" (h. 1530, pct. 362); *Vasalícă* „Vasile" (h. 1527, pct. 353).

---

[11] Sufixul **-oc/-oacă**, cu valoare diminutivală, este semnalat şi în graiurile românilor din Ungaria (*cf.* TD-Ung.: CXVIIICXIX).

[12] *Cf.* Faiciuc 1972: 105.

[13] 1972, 94: *-uc* „este cunoscut mai ales prin derivatele de la nume proprii de persoane şi de la termenii de înrudire".

Derivate cu **-uț/-uță**: *Grigoruț* (h. 1540, pct. 362); *Năstăsuță* (h. 1566, pct. 362); *Niculăuț* (h. 1524, pct. 362); *Părăscuță* (h. 1559).

Din exemplele noastre, situația sufixelor diminutivale, la substantivele proprii se prezintă astfel:

Rang	1	2	3	4	5
Sufix	-uc	-ucă	-ică	-uț	-uță
Nr. apariții	15	10	5	2	2

În cazul substantivelor comune, din cele 127 de derivate prezentate și analizate, sufixul diminutival masculin **-uț** are frecvența cea mai mare, respectiv 29 de apariții, îi urmează, ca productivitate, femininele în **-ucă** cu 16 apariții, apoi **-uță:** 14 – femininele în **-ucă** sunt mult mai răspândite decât masculinele în **-uc** (doar 6, față de 16 în -ucă). Această situație este valabilă și în cazul adjectivelor. Prezentăm, mai jos, situația celor mai frecvente sufixe diminutivale, în ordinea aparițiilor în exemplele noastre:

Rang	1	2	3	4	5	6	7
Sufix	-uț	-ucă	-uță	-iță	-ioară	-aș	-uc
Nr. apariții	29	16	14	10	10	7	6
Procent	22,8%	12,5%	11%	7,8%	7,8%	5,5%	4,7

Rang	8	9	10	11	12	13
Sufix	-el	-ior	-(c)ioară	-ea	-ic	-ică
Nr. apariții	5	4	4	3	3	2
Procent	3,9%	3,1%	3,1%	2,3%	2,3%	1,5%

Din analiza textelor dialectale, constatăm că frecvența diminutivelor este mult mai mare în versuri decât în proză, fapt datorat, în principal, caracterului ocazional al producțiilor versificate în sensul creării, recitării, învățării acestora cu prilejul unor evenimente speciale: petreceri, ritualuri, nuntă, înmormântare etc., ocazii în care, de regulă, se exprimă în mod direct sentimentele cele mai variate (de dor, de jale, de dragoste), care, din punct de vedere lexical, impun diminutivarea. Nu întâmplător, primii noștri poeți Văcărești, apoi Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu la începuturi s-au făcut cunoscuți prin creații lirice excelând în lexic diminutival, ca în poezia populară (*Eu mă duc mândră-n cătane, / Tu rămâi și spală haine!.../ Tot le spală-n **lăcrimele** / Și le uscă-n **suspinle*** (Antol. folc. MM, p. 499).

Derivarea diminutivală constituie o particularitate a graiurilor din Maramureș. Procesul se realizează cu sufixe proprii (*-uc*) sau comune cu limba standard. Fără îndoială, în formațiile create, *-uc* relevă un pronunțat caracter regional. Restul afixelor, în zonă, excelează prin frecvență și distribuție. Se cuvine să mai adăugăm că fenomenul diminuției cunoaște aspecte noi nesemnalate, în sensul creării derivatelor suprasufixate. Este vorba, pe de o parte, de o anumită „uzură" a

fostelor diminutive (*frăţior* > *frăţiorel* – Antol. MM, p. 107), pe de altă parte, de încrucişarea derivatelor, în sensul că aceeaşi bază cunoaşte derivarea „în trepte" cu formanţi diferiţi 1. *amuietuca*; 2. *amuietucuţa* (Baia Mare, „Cum vorbim", III, 1951, nr. 3–4, p. 43). Cele două derivate adverbiale, pe lângă statutul morfologic mai puţin obişnuit al bazei derivative pun în evidenţă concurenţa şi intersectarea formanţilor -*uc*(*ă*) şi -*uţ*(*ă*), în sensul unei supremaţii variabile. Putem afirma că graiurile maramureşene se individualizează, din punctul de vedere al derivării diminutivale, atât prin răspândirea deosebită a fenomenului, cât şi prin posibilitatea folosirii sufixelor diminutivale pe lângă categorii de cuvinte/clase morfologice care în româna standard nu cunosc asemenea derivate.

În concluzie, analiza în diacronie a derivatelor cu sufixe diminutivale nu prezintă o situaţie total diferită de cea semnalată de către I.Faiciuc în studiul menţionat mai sus. Astfel, dacă în 1972, la nivelul subdialectului maramureşean sufixul ***-uc/-ucă*** era cel mai productiv, în prezent situaţia s-a modificat perceptibil, cel mai frecvent, la substantivele comune de genul masculin apare sufixul ***-uţ***, urmat la feminine de ***-ucă***, apoi de cele derivate cu ***-uţă.*** Menţionăm că la substantivele proprii se menţine raportul prezentat de către I. Faiciuc şi Lucreţia Mareş, sufixul ***-uc/-ucă*** fiind cel mai productiv şi în prezent.

SIGLELE LOCALITĂŢILOR

Pentru localităţile de la nordul Tisei, siglele au fost preluate din TD-Bas.:

AJ – Apşa de Jos
BA – Biserica Albă
ST – Strâmtura
Pl – Plăiuţ

Pentru localităţile de la sud de Tisa, siglele au fost preluate din TD-Mar., după notaţia cercetătorilor de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti:

Bârsana – Bs
Bb – Breb
Bd – Budeşti
Botiza – Bz
G – Giuleşti
P – Poiana Borşa
S – Săpânţa

BIBLIOGRAFIE:

Вокабулар режионал, Лимба ши литратура молдовеняскэ. Диалектоложие, n. o. 3, 1971, Chişinău.

ALR s.n., *Atlasul lingvistic român. Serie nouă* (E. Petrovici coord.), vol. I–II, 1956; vol. III, 1962; vol. IV, 1965; vol. V, 1966; vol. VII, 1972.

ALRR-Mar., *Atlasul lingvistic român pe regiuni - Maramureş*, vol. I–IV, Editura Academiei, Bucureşti, vol. I–III, 1969–1973; vol. IV, 1997 autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, Bucureşti, 1969 (h. 1–243); vol. II, Bucureşti, 1971 (h. 244–537); vol. III, Bucureşti, 1973 (h. 538–870); vol. IV, 1997 (h. 871–1138).

Antol. folc. MM, *** *Antologie de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980.
Bârsan 1962, D. Bârsan, *False diminutive*, în SMFC III, București, 1962, p. 89–99.
CADE, I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, „*Cartea Românească*", București, 1926–1931.
Contraș 1967, Eugenia Contraș, *Sufixul -uț(ă)*, în SMFC, vol. al IV-lea, p. 143–163.
Corpus „Săpânța", *Corpus de texte copiate de pe crucile din „Cimitirul vesel" – Săpânța*.
Drimba 1958, Vladimir Drimba, *Influențe românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru*, în FD, I, p. 113–122.
Faiciuc 1972, I. Faiciuc, *Derivate cu sufixul diminutival -uc în Maramureș*, în CL, XVII, nr. 1, 1972, p. 99–109.
Iordan 1944, Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944.
Lexic reg., *Lexic regional I*, redactor coordonator: Gheorghe Bulgăr, București, 1960.
Mareș 1972, Lucreția Mareș, *Repartizarea geografică a sufixului -uc(ă)*, în SMFC, vol. al III-lea, p. 90–105.
Mărgărit 2005, Iulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*, „Etymologica" 18, București, 2005.
MDA, *Mic Dicționar Academic*, Editura Univers Enciclopedic, vol. I A-C 2001, vol. II D-H 2002, vol. III I-Pr 2003, vol. IV Pr-Z 2003.
Papahagi 1925, T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, Editura Cultura Națională, 1925, reeditat în *Grai, folklor, etnografie*, București, Editura Minerva, 1981.
Pușcariu 1937, Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj–București, 1937.
SMFC, *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I–VI, București, 1959–1972.
TD-Bas., Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
TD-Mar., *Texte dialectale din Maramureș* (materiale nepublicate cuprinzând 7 dosare pe 7 localități) culese în 1977 de către cercetători de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al.Rosetti" București.
TD-Ung., Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei, 2005.
Tratat, *Tratat de dialectologie românească* (coordonator: Valeriu Rusu), Craiova, „Scrisul românesc", 1984.

SUFFIXATION OF THE DIMINUTIVE SUFFIXES IN THE SUBDIALECT OF THE COUNTY OF MARAMUREȘ

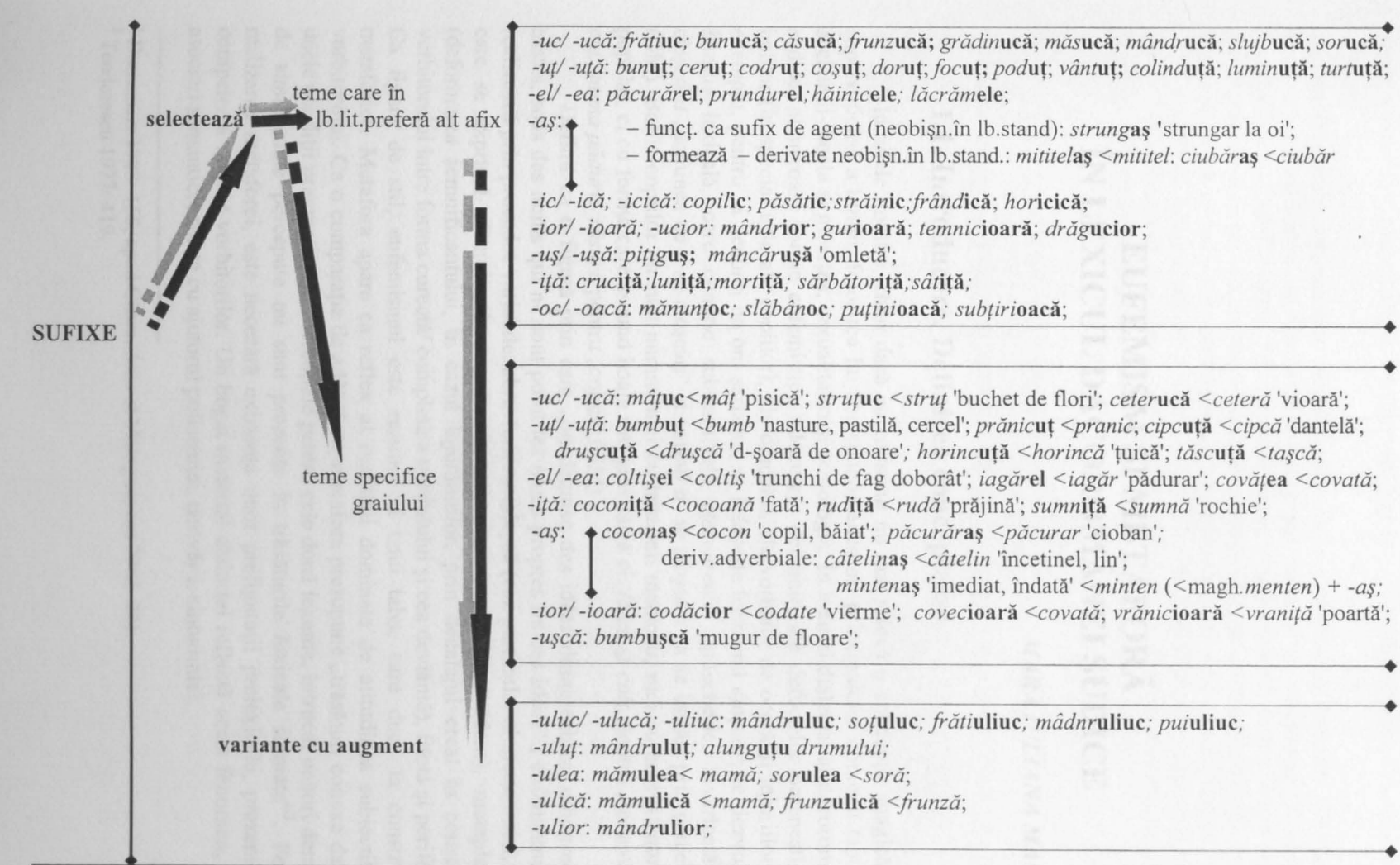
ABSTRACT

In the county of Maramureș, speakers frequently use words derived with diminutive suffixes which give the language there a distinctive feature. Because of that, the language varieties of Maramureș set themselves apart due to both the great frequency of the phenomenon and the possibility of using diminutive suffixes together with categories of words/morphological classes which do not yield such derivatives in standard Romanian. Unlike in the standard language, in the subdialect of Maramureș we add the suffix *-oc/-oacă* to the category of

diminutives; this suffix distances itself semantically from the augmentative derivatives built with this suffix in standard Romanian.

The diachronic study of dialectal materials shows that the situation mentioned by I. Faiciuc is no longer valid nowadays except for proper nouns. As for the common nouns, we notice that the most productive suffix is *-uț*, followed by *-ucă* and *-uță*.

Universitatea de Nord, Baia Mare
Facultatea de Litere
Bd. Victoriei, nr. 76
farcasmircea@hotmail.com



-uc/ -ucă: *frăti***uc**; *bun***ucă**; *căs***ucă**; *frunz***ucă**; *grădin***ucă**; *măs***ucă**; *mândr***ucă**; *slujb***ucă**; *sor***ucă**;
-uț/ -uță: *bun***uț**; *cer***uț**; *codr***uț**; *coș***uț**; *dor***uț**; *foc***uț**; *pod***uț**; *vânt***uț**; *colind***uță**; *lumin***uță**; *turt***uță**;
-el/ -ea: *păcurăr***el**; *prundur***el**; *hăinic***ele**; *lăcrăm***ele**;
-aș: – funcț. ca sufix de agent (neobișn.în lb.stand): *strung***aș** 'strungar la oi';
– formează – derivate neobișn.în lb.stand.: *mititel***aș** <*mititel*: *ciubăr***aș** <*ciubăr*
-ic/ -ică; -icică: *copil***ic**; *păsăt***ic**; *străin***ic**; *frând***ică**; *hor***icică**;
-ior/ -ioară; -ucior: *mândr***ior**; *gur***ioară**; *temnic***ioară**; *drăg***ucior**;
-uș/ -ușă: *piți***guș**; *mâncăr***ușă** 'omletă';
-iță: *cruc***iță**; *lun***iță**; *mort***iță**; *sărbător***iță**; *sât***iță**;
-oc/ -oacă: *mănunț***oc**; *slăbân***oc**; *puțin***ioacă**; *subțir***ioacă**;

-uc/ -ucă: *mâț***uc**<*mâț* 'pisică'; *struț***uc** <*struț* 'buchet de flori'; *ceter***ucă** <*ceteră* 'vioară';
-uț/ -uță: *bumb***uț** <*bumb* 'nasture, pastilă, cercel'; *prăn***icuț** <*pranic*; *cipc***uță** <*cipcă* 'dantelă';
*drușc***uță** <*drușcă* 'd-șoară de onoare'; *horinc***uță** <*horincă* 'țuică'; *tăsc***uță** <*taşcă*;
-el/ -ea: *coltiș***ei** <*coltiș* 'trunchi de fag doborât'; *iagăr***el** <*iagăr* 'pădurar'; *covăț***ea** <*covată*;
-iță: *cocon***iță** <*cocoană* 'fată'; *rud***iță** <*rudă* 'prăjină'; *sumn***iță** <*sumnă* 'rochie';
-aș: *cocon***aș** <*cocon* 'copil, băiat'; *păcurăr***aș** <*păcurar* 'cioban';
deriv.adverbiale: *câtelin***aș** <*câtelin* 'încetinel, lin';
*minten***aș** 'imediat, îndată' <*minten* (<magh.*menten*) + *-aș*;
-ior/ -ioară: *codăc***ior** <*codate* 'vierme'; *covec***ioară** <*covată*; *vrănic***ioară** <*vraniță* 'poartă';
-ușcă: *bumb***ușcă** 'mugur de floare';

-uluc/ -ulucă; -uliuc: *mândr***uluc**; *soț***uluc**; *frăti***uliuc**; *mâdnr***uliuc**; *pui***uliuc**;
-uluț: *mândr***uluț**; *alungu***țu** *drumului*;
-ulea: *măm***ulea**< *mamă*; *sor***ulea** <*soră*;
-ulică: *măm***ulică** <*mamă*; *frunz***ulică** <*frunză*;
-ulior: *mândr***ulior**;

EUFEMISM ŞI METAFORĂ ÎN LEXICUL DACOROMÂNEI SUDICE

MARA IULIANA MANTA

1.1. Introducere. Definirea conceptelor

În zilele noastre, chiar dacă eufemismul nu mai relevă o concepţie magică sau superstiţioasă a limbii, folosirea lui corespunde adeseori principalelor domenii tabu ale societăţii- boala şi moartea, sexualitatea şi scatologia. În lexicul dialectal al dacoromânei sudice, numeroase forme eufemistice înlocuiesc denumiri ale defectelor omeneşti, ale bolilor (în special cele ale copiilor), ale dracului, ale vorbelor de ocară şi injuriilor. De exemplu, pentru a denumi un om şarlatan, se foloseşte termenul *cloşcar*; se dezvoltă o familie lexicală, care conţine substantivele *cloşcăreală* „şmecherie, învârteală" şi *cloşcărit* „acţiunea de a se cloşcări" şi verbul *a se cloşcări* „a se înstări prin şmecherii (GM). Bolile copiilor nu sunt numite nici cu termenii medicali, nici cu echivalentul lor popular, ci cu forme care ascund boala sau gravitatea ei: *falcă* şi *colţ*, pentru „tetanos" şi *cui, muma pădurii, răsuri*, pentru „colici" (GM) .

Definit ca o figură prin care „on deguise des idées désagréables, odieuses ou tristes, sous des noms qui ne sont point les noms propres de ces idées"[1], eufemismul se realizează prin procedee variabile: abrevieri, metalepsă (caz particular al metonimiei, prin care se exprimă efectul prin cauză ori consecinţa pentru antecedent), metaplasmă (deformarea semnificantului, în cazul înjurăturilor, prin decalajul creat în conştiinţa vorbitorului între forma corectă/ completă a cuvântului şi cea deviantă), litotă şi perifrază. Ca figură de stil, eufemismul este rezultat al unui tabu, care duce la construcţii metaforice. Metafora apare ca reflex al realităţii dominate de atitudinea subiectivă a vorbitorului. Ca o comparaţie de adâncime, metafora presupune „trăsături conexe date şi unele condiţii pragmatice şi referenţiale pentru cele două lexeme, întrucât uneori detaliile de similitudine percepute nu sunt prezente în trăsăturile lexicale formate"[2]. Pentru realizarea metaforei, este necesară existenţa unor prefiguraţii prelexicale, prezente în competenţa tuturor vorbitorilor. Un bogat material dialectal reflectă acest fenomen, prin asocieri semantice, fixate cu ajutorul polisemiei, derivării, sinonimiei.

---

[1] Dumarsais 1988: 158, apud Charaudeau et Maingueneau 2002: 241.
[2] Teodorescu 1977: 419.

De exemplu, termenul *oagăr* (GL Argeş s.v. oacăr), pentru „înapoiat, necivilizat", presupune, în structura de adâncime, trăsături incompatibile cu acesta. În DEX, „oacăr" este definit ca adjectiv , învechit şi popular, referitor la oi, „cu pete (negre) pe bot". În GM, varianta „oagăr", substantivizată, se referă la un om necivilizat: „Totuşi s-a mai civilizat acu. Păi era-ntr-un timp nişte oágări de-i zvârleai în lună, nişte ~ îi trimiteai dracului în lună".

oagăr	**înapoiat**
+ adjectiv	+ adjectiv/substantiv
+ fiinţă	+ fiinţă
+ animat	+ animat
– uman	+ uman
+ trăsătură fizică, diferenţiatoare	+ trăsătură morală, depreciativă cu valoare neutră

Metafora porneşte de un termen concret, familiar pentru mediu în care se produce fenomenul lingvistic. Polisemia metaforică lexicalizată este caracteristică, în primul rând, termenilor cu semnificaţii practice profunde în viaţa unei comunităţi , ca numele de plante, animale, părţi ale corpului omenesc. Numeroase tipuri de metafore descrise de esteticieni se regăsesc la nivelul limbii comune, precedând, adesea, forma organizată artistic. Un exemplu este folosirea numelor de animale pentru evidenţierea unor trăsături umane. În jurul metaforei fundamentale, se dezvoltă o serie de metafore-satelit, formând un adevărat câmp metaforic, des exploatat de limbajul comun.

Ca proces viu, propriu exprimării cotidiene, metafora ocupă în limbajul popular şi dialectal un spaţiu de o importanţă deosebită. Analizând procesul metaforizării, cercetatorii sunt de acord asupra actualizarii lui la nivel conotaţional şi graţie structurii polisemantice a majorităţii cuvintelor frecvente în vorbire[3].

Competenţa semantică îi oferă posibilitatea vorbitorului de a selecta acele proprietăţi ale unei potenţiale combinări metaforice, care caracterizează configuraţii prelexicale compatibile contextual.

Teoria despre metaforă, ca blocare a unor procese regulate de derivare înainte de lexematizarea lor, presupune următoarele etape:

- Reducerea de către vorbitor a neregularităţilor semantice de suprafaţă la structuri de adâncime corect formate;
- După ce s-au aplicat unele transformări acestor configuraţii prelexicale, se produce lexemizarea;
- Nu se produce substituirea unui lexem A printr-un lexem B, ci se selectează un lexem A din seria posibilă $A_{1, 2, ...n}$ pe baza unei structuri prelexicale comune;
- Selecţia poate afecta structura celorlalte lexeme din frază;
- Inserţia unui lexem A_n atrage după sine introducerea unor trăsături adiţionale[4].

[3] Cf. Mureşanu 2005: 25–32.
[4] Teodorescu 1977: 420–421.

Transferul de termeni, propriu metaforei, este posibil datorită conținutului semantic, parțial comun, al elementului substituit și al celui care substituie. Consecința transferului este transformarea, în anumite contexte, a sensurilor denotative în conotative. Acest proces stă la baza pespectivei transformaționaliste a metaforei, văzută ca ansamblu de operații semantice bazate pe transformări succesive ale nucleului metaforizant.

Lista de realizări ale eufemismului poate fi amplificată, dacă se consideră alături de *eufemismul lexical* și *eufemismul sintactic*, propus de unii pragmaticieni, respectiv, actele de vorbire indirecte, atunci când au valoare de diminuare.

1.2. Analiza fenomenului

Pentru analiza fenomenului, am ales termeni eufemistici pentru *bastard, drac, a înjura, amețit de băutură.* Studiul vizează și aria de răspândire a eufemismului, pentru termenii menționați. Materialul consultat pentru studiu constă în fișele de la lucrarea „Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice" (în manuscris), coordonată de Maria Marin.

Considerând metafora un caz special al procesului de derivare semantică, se observă stabilirea unei relații strânse între derivarea semantică și cea morfologică, în privința dezvoltării unei familii de cuvinte. Metafora fundamentală se extinde la majoritatea termenilor din câmpul asociativ al aceluiași cuvânt. Astfel, apar derivate verbale, adjectivale, substantivale. Cu cât cuvântul de bază este un centru puternic de metaforizare, cu atât crește și numărul derivatelor morfologice cu sens metaforic. Aspectele negative constituie, cu precădere centre de interes în cazul expansiunii metaforice, câmpul asociativ al unui asemenea termen constituindu-se într-un câmp metaforic depreciativ.[5]

Un exemplu în acest sens este termenul **„bastard"**, care dezvoltă mai multe câmpuri lexicale, având ca bază substantivele *buruiană, copil, túfă,* cuvinte uzuale, care exprimă noțiuni concrete, specifice realității rurale. Clasificând cauzele polisemiei, Ullmann[6] identifică sursele psihologice, care își au sursa în centrele de expansiune și atracție metaforică, declanșate de factorii emotivi; de aceeași natură sunt eufemismele generate de frică, delicatețe, rușine sau de anumite tabu-uri instituite în unele colectivități umane. *Copil* formează mai multe locuțiuni substantivale și substantive compuse, cu valoare eufemistică: *~ de ~*(rar Mh), *~de copilță* (rar Mh), *~de fátă* (rar Mh). Diminuarea sensului se datorează și folosirii diminutivării – *copilță.* Asociat cu *buruiană* și sinonimul regional *boji* (plante), termenul îmbogățește familia lexicală: *~din boji* (rar Mh), *~făcút din boji* (rar Mh), *~făcút prin boji* (rar Dj, Mh). *Boji* dezvoltă un derivat cu sufix de origine- *boján,* al cărui sens corespunde locuțiunilor în care intră cuvântul-nucleu. Verbul *a se copilí* (rar Gj) capătă sensul de „a naște bastard", iar participiul *copilít* (rar Gj), cu valoare adjectivală, înseamnă „nelegitim". Tot în locuțiuni substantivale, intră alături de *bulamá* și *clácă*: *~de bulamá, ~de clácă* (rar Ag, Ot).

[5] Mureșanu 2005: 30.
[6] Ullmann 1962: 56.

La fel de puternic ca centru este termenul *túfă*, înrudit semantic cu „buruiană" şi „boji", care formează derivări substantivale, cu sufix de origine, de agent, colectiv şi augmentativ: *tufán* (var tufean, Vl şi rar Ag), *tufár* (prin Gj şi rar Vl), *tufăríş* (prin Vl, GJ şi rar Dj), *tufíş* (prin Gj, MH şi rar Dj), *tufói* (prin Gj, Mh).

Cu puţine derivate, dar cu aceleaşi tipuri de sufixe, apare termenul regional *dudău* (rar Ot): *dudăián* (rar Dj) şi *dudăiáş* (rar Ot). Proliferarea metaforică, având la bază transferul semantic „care creşte oriunde, fără a fi îngrijit" (buruiană, boji → bastard), se extinde şi la alţi termeni: *crâncúş* derivat diminutival de la varianta regională a cuvântului „crâng": „Crâncuş, [adică] făcut în crâng" (rar Vl) şi *urzicár* (rar Vl), derivat cu sufixul -ar, de la „urzică", cu valoare peiorativă mai accentuată decât celelalte, dat fiind sensul cuvantului-bază.

Dacă aceste metaforizări au la bază un element concret, în cazul termenului *zvârcolác* (rar Tl, Cţ), variantă a cuvantului „vârcolac", şi al expresiei *copíl din vis* (rar Ot), trimiterea se face la un fond mitic. Pentru primul caz, metaforizarea se face de la abstract la concret, după cum urmează:

Zvârcolac	Bastard
+ animat	+ animat
+ imaginar	+ real
– concret	+ concret
sensul secundar – om ursuz, rău	sens secundar – corcitură

Rezultat al unui tabu social, „bastard" este substituit şi prin alţi termeni, cu etimologie diferită sau necunoscută, care nu formează familii lexicale: *baistrúc* (2 silabe, Tl şi rar Cţ), *bitáng* (prin Ph şi rar Bz, din magh. *bitang*), *fochi* (prin Ag şi rar Db, Tl, nu apare în MDA), *horám* (rar Db, nu apare în MDA), *pop* (rar Ag), *pricolíci* (var. *prigolíci*, rar Vl, din magh.*prikulics*- „copil neastâmpărat"), *pripás* (AO/rar Vl şi AMD/ /prin Mh şi rar Ag, Bz, Cl, Cţ), *roi* (î.e.~ *prins cu curu*, rar Cl), *sihástru* (rar Db), *vinític* (rar Ph: Îi zice vinitic, că nu să ştie de unde-i). Doar două verbe cu sensul „a face, a naşte~" se dezvoltă*: a copíli* şi *a pripăşí*.

Pentru **„dracul"** sunt înregistrate unsprezece forme eufemistice în lexicul dialectal sudic: *bénga, boálă, drăcócea, iáca-cíne, îmbeznát, închinát, întâmpinátul, náibul, nichidúţă, rău, tămâie*. Se observă fenomenul derivării, fără a se forma familii lexicale bogate, ca în cazul precedent. *Bénga* (rar Bz) apare mai ales în ocări şi blesteme (cf.MDA şi DA, în Moldov şi Bucovina) şi este un împrumut (ţigănescul *beng*), care are aceeaşi semnificaţie. Eufemismul se realizează prin împrumutul din altă limbă, evitându-se termenul românesc. Contextul în care este folosit presupune evitarea termenul "drac".

Boálă (rar Vr, Cţ) este înregistrat ca eufemism pentru „drac" (Gl. Munt): „S-a dus boáli, n-am văzut cum înoată lupu" AFLR/891. *Drăcócea* (rar Gr) este derivat de la „drac", procedeul diminuând sensul cuvântului: „O să vezi pe *drăcócea*!" GM/834.

Locuţiunea substantivală *iáca- cíne* (AFLR/rar Ot), cu varianta *iaca-cui*, pare a fi compusă din *ia*, interjecţie corespunzătoare unui gest demonstrativ, şi *că* (DA, s.v. iaca-cui), urmate de pronumele interogativ: „Iaca-cui mă puse s-o iau p-aici?" GM/ 835.

Îmbeznát (rar Gr), participiul verbului „a îmbezna" (derivat din „beznă", cu prefixul „în-" cf. DA), apare în descântece, cu valoare substantivală, fiind un eufemism generat de frică [7]. *Închinát* (GM/rar Gr), participiul verbului „a închina" (DA: lat. *inclino, -are*) este folosit tot ca substantiv, în imprecaţii: „Fir-aţi ale *închinátului* să fiţi" GM/ 830. Eufemismul se realizează prin antifrază. Valoarea eufemistică a cuvântului este întărită de un alt sens regional al cuvântului, acela de „blestemat". *Întâmpinátul* (DA: „tâmpină" cu prefixul „în-"), substantiv masculin, apare cu sens figurat (GM/rar Gr): *náibul* cu varianta *năi, al~*(AMD/rar Tr), apare mai ales în blesteme: „Păi ce *náibului*?" (TDO/ 819); „Fir-ar *al năi* să fie" (AMD/ 793). *Nichidúţă* (GM/ rar Ph) este o variantă a cuvântului „michiduţă", înregistrată în MDA ca familiară şi ironică. *Rău* (TDM I/rar Ag) formează două verbe: *a răi* (MDA< rău) şi *a răuli* (MDA< răul+ui, olt.) şi două locuţiuni: *a da răului (pe cineva)* (TDO/rar VL) şi *a da răilor* (AFLR/ rarAg, Tr, Gl, Tl): „Fir-ar al ălui *rău*", zice, „n-a avea ea vo gură seacă" (TDM I/ 687); „Tata era un om curajos şi *da* ... chiar *răilor* „du-te iaca-cui" zice" (AFLR/ 821); „Auzeam acolo pe cineva *răiindu-se*" (GM/ 756); „Noi *ne-am răulít* sau noi să trăim rău în familie?" (GM/ 767). Alături de aceste verbe/ locuţiuni verbale, apar şi *a firui* (a zice cuiva „fire-ai al dracului"; GM/ rar Tr, Gr), *a îndrăcui* (AFLR/ rar TR): „A început să mă drăcuie, *să mă firuie*" (metaplasmă).

Tămâie formează o locuţiune substantivală cu determinantul adjectival *neágră*; adjectivul subliniază conotaţia negativă, simpla substituire fiind suficientă, prin antifrază: „Când era câte-un bărbat, fugeam ce dă *tămâie neágră*, ne-ascundeam" (GM/ rar Tr, 785).

În aceeaşi sferă semantică se înscriu termenii eufemistici pentru „vorbă urâtă, de ocară" şi pentru „a batjocori": *besédie, lítii, polomójdie, prororóvie,* , respectiv, *a lua la aísa, a lua pe cineva la íţe, a da la ciur, a da în dârjă. Besédie* (GM/ rar Db) apare în DA(<paleosl. *beseda*) ca regionalism (Transilvania) „beseadă", cu sensul de „anecdotă, ghicitoare". Toată seria sinonimică este înregistrată în Db: *lítii, polomójdie, prororóvie,* cu varianta *proprórie*: „ Adică să fie contra mea, să-şi bată cineva joc, să scrie aşa nescai ....p^{u}olomojdii" (GM/ 811).

A lua la aísa (var. a *hais*; AFLR/ rar Vr) şi *a lua la íţe* (GM/rar PH) sunt sinonime cu „a lua în râs": „ Ăia când a auzit „mă", zic, „hoţii la noi la stână", *m-a luat la aísa*, n-a crezut" (AFLR/ 728). *A da la ciur* (GD/rar Cţ) şi *a da la/ în dârjă* (GM/ rar Il) au o mai mare încărcătură negativă (a batjocori):" Ia s-o dăm în dârjă [pe soacra mare], că nu ne cunoaşte, băieţi"(GM/ 852). Se observă construcţia eufemistică prin raportarea la realitatea imediată, la obiectele muncii specifice mediului rural: „ciur", „íţe".

Un larg câmp metaforic depreciativ se înregistrează, la nivel dialectal, pentru **„ameţit de băutură".** Cei mai mulţi termeni sunt participii cu valoare adjectivală şi derivate cu sufixe adjectivale: -ui, -iu, -av: *abţiguít, afionát, amorţít, chefuít,* respectiv, *cărăúi, cărcălíu, cârjalíu, chearníu, chirnáv.* De la substativul „chef", se formează o familie lexicală: *ceacârchef* (compus cu alt termen eufemistic înregistrat pentru acest sens „ceacâr"), *chefelit, chefelnic, chefît, chefuit, chechefelit, închefoşat.* Alţi termeni formează puţine derivate: *chercheleác, chercheúz* (de la „a se chercheli"); *curáj, curajós;*

[7] Ullman op. cit. : 56.

dârj (-ă), îndârjit. Termeni ca *amorțit, atins, chirnav* (DA-bolnav, covalescent*), împușcat* au în comun semnul „bolnav, suferind" de ceva.

Cele mai sugestive din acest câmp semantic sunt cuvintele care pornesc de la aspectul exterior al omului ameţit de băutură- roşu la faţă, formate prin metonimie: *dogorit, ghiurghiuliu* (roşu deschis, trandafiriu-d. vin), *înfierbântât, întărâtât, ojăjit* (MDA: ojăjí s.v. ojijí (reg) „a aprinde"), *pârgă, vâlvăit.*

Altă modalitate de atenuare a ironiei este litota, sugerată fie prin forma cuvântului, fie prin sensul lui, ceea ce permite distincţia „ameţit de băutură/ beat": *călâi* (DA: Munt, d. lemne de foc „verde, neuscat bine, tăiat de curând"), *cărcăliu* (DA: sârb *krkaliti* „ a murdări"), *cârjaliu* (DA: turc *kurgali* „haiduc, tâlhar"), *chercheleác, machiu, tivilichiu, trăşcăliu, trujliu.*

1.3. Concluzii

Bogăţia formelor eufemistice din lexicul dacoromânei sudice se datorează structurii polisemantice a majorităţii cuvintelor frecvente în vorbire. Aspectele negative constituie centre de interes în cazul expansiunii metaforice, câmpul asociativ al unui asemenea termen constituindu-se şi într-un câmp metaforic depreciativ. Între mai mulţi termeni cu valori metaforice apropiate, cei care le prezinta într-un grad mai intens dezvoltă şi mai multe derivate morfologice. Metafora porneşte de un termen concret, familiar pentru mediu în care se produce fenomenul lingvistic. Polisemia metaforică lexicalizată este caracteristică, în primul rând, termenilor cu semnificaţii practice profunde în viaţa unei comunităţi, ca numele de plante, animale, părţi ale corpului omenesc: *tufă, tufan, tufăriş, iţe, ciur* etc. Cele mai multe forme sunt generate de ruşine sau de tabuuri specifice unei comunităţi („bastard"). Dacă în mod frecvent metaforizarea se produce pornind de la un termen concret, familiar mediului, există cazuri în care fenomenul se produce invers, de la un termen abstract la unul concret (*zvârcolac* pentru "bastard").

BIBLIOGRAFIE:

Bidu- Vrănceanu, Călăraşu *et al.* 2001 = Angela Bidu- Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti , Bucureşti, 2001.

Charaudeau, Maingueneau 2005 = Patrick Charaudeau, Dominique Maingueneau, *Dictionnnaire d'analyse du discours*, Paris, Édition du Seuil, 2005.

Ciorănescu 2001 = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum, 2001.

DA = *Dicţionarul limbii române*, Tom I, partea I: A-B, Bucureşti, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea II: C, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul", 1940; Tomul I, partea III, fascicula I: D-*de*, Bucureşti, Universul, 1949; Tomul II, partea I: F–Î, Bucureşti, Imprimeria naţională, 1934; Tomul II, partea II, fascicula I: J-*lacustru*, Bucureşti,

Universul, 1937; Tomul II, partea III: *ladă-lojniță*, [fără editură și an] (Academia Română), 2001.

DEX 1996 = *Dicționarul explicativ al limbii române*,ediția a II-a București, Univers enciclopedic. 1996.

GM 1999 = *Glosar dialectal Muntenia*, București, Editura Academiei Române, 1999.

Mureșanu 2005 = Ileana Mureșanu, *Polisemia limbii române*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință , 2005.

Pușcariu 1905 = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I. *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.

Teodorescu 1977 = Anda Teodorescu, *Operații semantice în procesul de metaforizare*, în SCL, nr. 4, București, Editura Academiei Române, 1977.

Ullmann 1962 = Stephen Ullmann, *Semantics, An Introduction to the Science of Meaning*, Jackson, Son & Co., Oxford, 1962.

THE EUPHEMISM AND THE METAPHOR IN THE SOUTHERN DIALECTAL VOCABULARY

ABSTACT

Considering the euphemism a mode of expression of taboo areas of contemporary society, we have analyzed this phenomenon in the southern dialectal vocabulary. We have noticed the frequency of euphemistic forms for names of human faults, illnesses, evil, curses and insults. As a figure of speech, the euphemism is the result of a taboo which leads to metaphorical constructions. The metaphor appears as a reflex of reality dominated by the speaker's subjective attitude. A reach dialectal material reflects this phenomenon through semantic associations defined by the help of polysemy, word formation and synonymy. For the analysis of the phenomenon, we have chosen words for ' to curse', 'bastard', 'devil', 'dizzy with drink', considering the spreading area as well.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
maraimanta@yahoo.com

PROBLEME ALE SINONIMIEI ÎNTR-UN DICȚIONAR DIALECTAL

MARIA MARIN

1. Includerea sinonimelor într-un dicționar contribuie, de bună seamă, la sporirea utilității și a nivelului științific al lucrării. Importanța unei asemenea secțiuni este deosebită atunci când dicționarul are în vedere vorbirea populară/dialectală, unde marea bogăție a lexicului rezidă, între altele, în mulțimea de sinonime existente pentru denumirea obiectelor, a realităților, a unor activități obișnuite în lumea materială și în viața spirituală a satului.

Cele câteva observații care urmează se bazează pe experiența acumulată în realizarea și, mai ales, în definitivarea *Dicționarului graiurilor dacoromâne sudice*, în curs de pregătire pentru publicare.

2. Dicționarul, elaborat în decursul ultimilor zece ani și semnat de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, își propune să valorifice lexicul regional atestat, pentru Oltenia, Muntenia și Dobrogea, în materialele din cele două arhive dialectale din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti". Este vorba, pe de o parte, de arhiva constituită pe baza răspunsurilor obținute la *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român* pentru atlasele regionale elaborate la București și, în mare măsură, valorificate în cele cinci volume din *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (NALR-Olt) și în tot atâtea volume apărute din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (ALRR-Munt., Dobr.) și, pe de altă parte, de arhiva formată din texte dialectale înregistrate pe benzi de magnetofon, cunoscută sub numele Arhiva fonogramică a limbii române (AFLR), material publicat, de asemenea parțial, în cinci volume de texte și trei glosare dialectale consacrate graiurilor dacoromâne din cele trei provincii sudice.

Materialul prelucrat, pe lângă faptul că este clar circumscris din punct de vedere geografic și istoric, prezintă anumite trăsături menite să confere dicționarului caracter de c o n t e m p o r a n e i t a t e, de a c t u a l i t a t e: cercetările dialectale (atât cele cu chestionarul, cât și înregistrările de texte), efectuate în 328 de localități, reprezentând rețeaua de puncte cartografice anchetate pentru cele două atlase regionale, au fost realizate în perioada 1961–1975, și, totodată, caracter u n i t a r în privința m e t o d e l o r și a p r i n c i p i i l o r care au călăuzit culegerea/înregistrarea, constituirea corpusului.

Ideea elaborării unui asemenea dicționar s-a impus din dorința ca înșiși cercetătorii care au efectuat anchetele de teren și autorii celor trei tipuri de lucrări asupra graiurilor sudice: atlase, volume de texte dialectale, glosare (sau o parte dintre aceștia) să realizeze o variantă lexicografică mai amplă a materialelor menționate, considerându-se această întreprindere pe deplin îndreptățită.

3. Respectând tradiția glosarelor dialectale elaborate și publicate de către dialectologii bucureșteni în ultimele decenii, termenii incluși în dicționar sunt însoțiți de sinonimele prezente în lucrare. Stabilirea lanțurilor sinonimice s-a dovedit, adeseori, dificilă, lucru explicabil, în primul rând, prin faptul că, așa după cum este bine cunoscut, sinonimie perfectă nu există, fiecare vorbitor având tendința de a stabili nuanțe de înțeles sau măcar stilistice proprii (Pușcariu, LR, I, 20), de unde derivă greutatea de a hotărî dacă anumiți termeni sunt sau nu sinonimici. Un astfel de exemplu îl pot reprezenta seriile: **înnecăjí** vb. IV intranz., tranz. și refl. ALRR-Munt., Dobr.; Gl. Munt., AFLR/prin Db și rar Ag, Ph, Vr, Tr „a îndura necazuri; a suferi; a se necăji": *Tata a rămas* ***înnecăjít, s-a înnecăjit*** *rău* GM/745; **străgăní** vb. IV tranz. Gl. Munt./rar Db, Tr „a produce supărări (cuiva), a necăji": *Mai rău i-a* ***străgănít*** *surorile alelante pe părinți decât eu. Mai multe harțuri a tras cu alilante* /816, pe de o parte, **drogăní** vb. IV ALRR-Munt., Dobr./rar Tr „a bate la cap, a supăra, a plictisi"; **îmboldí** vb. IV tranz. Gl. Munt./rar Db [fig.] „a agasa, a sâcâi, a supăra, a provoca": *Te duci la horă și dacă aia, muierea lui, mai zice cevașilea, te mai* ***îmboldește****, mai zice ceva, vino acasă*/811, pe de alta, și, în sfârșit, **înnerví** vb. IV refl. ALRR-Munt., Dobr./rar Gr „a se enerva, a se supăra", **însupărá** vb. I refl. AFLR/rar Tr „a se supăra"; **înviforá** vb. I refl. AFLR/rar Ag [fig.] „a se înfuria, a se supăra tare, a se îndârji"; **viforá** vb. I refl. GM/rar Ag [fig.] „a se înfuria, a se înverșuna, a se supăra tare": *E răi porcii* [mistreți], *că, dacă* ***se viforăzá*** *ei, până la urmă și sare la om*/685, față de **ciumărí** vb. IV refl. ALRR-Munt., Dobr.; TDM III/rar Gr „a se necăji, a se amărî, a se supăra (tare)", toate prezente în dicționarul nostru și fiecare serie acoperind diferite intensități, stadii sau moduri de „a (se) supăra". În al doilea rând, dificultățile decurg din faptul că, spre deosebire de limba română (scrisă), la nivelul graiurilor variația sinonimică, seriile sinonimice, rezultate pe baza anchetei dialectale și nu prin observația directă, îndelungată, se constituie undeva deasupra idiolectului sau a graiului dintr-o anumită localitate. Cu cât aria de referință este mai extinsă, cu atât caracterul relativ al sinonimelor crește.

Se poate constata, de asemenea, că unii termeni sinonimici, indiferent dacă sunt considerați, în dicționare, cu circulație generală sau dialectali/regionali, cunosc o răspândire zonală, adeseori elementele seriei sinonimice corespunzând unor arii complementare.

4. Vom urmări, în continuare, repartiția geografică și semantică a câtorva dintre termenii, de origini diferite, întâlniți în materialul excerptat pentru dicționar, cu semnificația „vas alungit, din lemn scobit (sau, mai rar, din doage)" cu diverse întrebuințări în gospodărie: „în care se spală rufe" (1) (NALR-Olt., h. 227; ALRR-Munt., Dobr., h.214), „în care se frământă aluatul pentru pâine" (2) (NALR-Olt., h. 263; ALRR-Munt., Dobr., h. 458), „în care se pune cașul la scurs; crintă" (3) (NALR-Olt., h. 784;

ALRR-Munt., Dobr., Pl. 143), „în care se pun strugurii pentru presat; lin" (4) (NALR-Olt., h. 681; ALRR-Munt., Dobr., Pl. 83-84) și, în sfârșit, „în care se pune mâncarea pentru porci" (5) (NALR-Olt., h. 226; 784; ALRR-Munt., Dobr., h. 213). Ne referim la **albie** (< lat. *alvea*) și **copăie** (< bg., scr. *kopanja*), care acoperă primele patru sensuri, **căpistére** (< lat. *capisterium*), cu sensurile 2 și 4, **covátă** (< tc. *kovata, kuvata*), cu sensurile 1 și 2, **móldă** (< germ. *Molde*), cu sensurile 2, 3 și 4 și apoi, **postávă** (< scr. *postava*) și **troácă** (< germ. dial. *Trok*), acoperind toate cele cinci sensuri.

Includerea în lucrarea noastră a cuvintelor menționate, prezente, de altfel, în dicționare măcar cu o parte dintre semnificațiile amintite, se motivează, între altele, prin distribuția lor zonală complementară în graiurile dacoromâne sudice.

Urmărind repartiția celor șapte termeni în corelație cu sensurile propuse spre analiză, se pot face câteva constatări.

4.1. *Albie*, considerat în dicționare termen cu răspândire generală, cu sensul 1 acoperă cea mai mare suprafață din aria sudică a dacoromânei, respectiv, Oltenia în întregime, Muntenia și Dobrogea cu peste zece atestări în majoritatea zonelor, cu excepția județelor Vâlcea, Vrancea, Tulcea, unde aparițiile, pentru fiecare în parte, nu trec peste șase.

Sinonimele sale au o distribuție geografică mult mai rarefiată, și anume, în ordinea frecvenței, urmează, pentru Oltenia, *postavă*, prezentat în dicționare ca termen popular, curent în județele Gorj, Mehedinți, Dolj, foarte rar în Olt și fără atestări în Muntenia și Dobrogea. *Troacă* (și varianta sa *troc*), întâlnit în dicționare ca termen regional, prezintă frecvența cea mai ridicată, de asemenea, în județe din Oltenia (Vâlcea, Gorj), în restul teritoriului oltenesc (Mehedinți, Dolj) fiind rar întâlnit, iar în Muntenia (Vâlcea, Argeș, Prahova, Buzău, Călărași, Constanța) cu rare atestări. *Copaie*, considerat în DA, DM, MDA termen general, iar în DEX regionalism, apare în șase puncte din Oltenia (județele Gorj, Mehedinți, Dolj, Olt), este cunoscut în Argeș și Prahova, relativ bine reprezentat în Dâmbovița (șase puncte cartografice) și sporadic în Buzău, Teleorman, Călărași, Tulcea și Constanța. *Covată*, termen care în DA, MDA nu are nicio indicație specială referitoare la răspândire, iar în DEX este considerat regionalism, este atestat cu sensul menționat doar în două localități, una în Mehedinți (pct. 961) și alta în Vrancea (pct. 724) (vezi harta nr. 1).

Din punctul de vedere al s i n o n i m i e i la nivelul graiurilor dacoromâne sudice, pentru sensul „vas alungit din lemn scobit (ori din doage), în care se spală rufe", lăsând la o parte cuvinte precum *baie, balie, cadă* ș. a., în cea mai mare parte a teritoriului apare câte un singur termen dintre cei urmăriți de noi: *albie* deține 189 de puncte (reprezentând peste 57% din rețeaua celor două atlase regionale), repartizate, însă, inegal pe teritoriul celor trei provincii: 33 (33,67%) în Oltenia, 144 (72%) în Muntenia și 12 (40%) în Dobrogea.

În ordinea frecvenței, urmează *copaie*, cu 20 de puncte, din care 18 (9%) în Muntenia și două (0,9%) în Dobrogea, apoi *postavă*, cu 14 puncte (14,28%), toate în Oltenia, *troacă*, cu 9 puncte, din care 7 în județul Vâlcea (4 în Oltenia și 3 în Muntenia) și câte unul în Gorj și, respectiv, în Constanța, iar *covată* apare doar în cele două puncte, din Mehedinți și din Vrancea, menționate mai sus. Așadar, în 234 de localități, adică în peste 70% din aria sudică a dacoromânei, circulă doar câte unul dintre termenii discutați; cu

alte cuvinte, în cea mai mare parte din zonă, aceştia nu sunt sinonimi. Sinonimia dintre ei se întâlneşte pe arii restrânse sau sporadic, în puncte disparate:

– *albie* şi *postavă* sunt sinonimi în 26 de localităţi din Oltenia, repartizate în Mehedinţi şi Dolj, prin Gorj şi unul singur în Olt;

– *albie* şi *copaie* apar în 5 puncte disparate din Oltenia şi 18 din Muntenia, majoritatea din aria de nord, subcarpatică: judeţele Argeş, Dâmboviţa şi Prahova;

– *albie* şi *troacă* se întâlnesc în 10 puncte din Oltenia, majoritatea din judeţul Vâlcea, şi în 5 puncte din diverse zone ale Munteniei;

– *albie*, *postavă* şi *troacă* sunt atestate doar în 5 puncte disparate din Oltenia;

– *albie*, *postavă* şi *copaie*, într-un singur punct, de asemenea, din Oltenia.

4.2. Sensul 2: „vas din lemn scobit, în care se frământă aluatul de pâine" este acoperit, la nivelul zonei sudice, de către toţi cei 7 termeni analizaţi.

Căpistere, considerat în dicţionare termen regional, este folosit în mod curent în Oltenia (45 de puncte) şi în cea mai mare parte a Munteniei (111 puncte) (cf. Teaha 2005, 53), cu excepţia judeţelor din nord-estul provinciei (Vrancea, Buzău, Brăila), unde nu este atestat; în Dobrogea apare prin judeţul Constanţa şi, aşa cum era de aşteptat, doar într-o singură localitate din Tulcea.

Al doilea termen, ca frecvenţă, este *copaie*, întâlnit cu totul sporadic în Oltenia (în judeţele Vâlcea, Gorj, Dolj, Olt) şi curent în cea mai mare parte a Munteniei şi Dobrogei, cu excepţia judeţelor Brăila, Olt şi Tulcea, unde are o frecvenţă redusă, şi a judeţului Vâlcea, cu o singură atestare. Următorii doi termeni, *postavă* şi *covată*, au o repartiţie bine conturată, pe de o parte, primul fiind caracteristic Olteniei (judeţele Gorj, Mehedinţi, Dolj, prin Vâlcea şi rar în Olt) şi cu atestări sporadice din Buzău, Olt, Teleorman, Tulcea, iar, pe de altă parte, cel de al doilea fiind specific, mai ales, zonei nord-estice a Munteniei (judeţele Vrancea, Buzău, Brăila) şi Dobrogei, în celelalte zone având atestări absolut sporadice. Ceilalţi trei termeni, cu un număr mai redus de atestări, caracterizează arii bine conturate. *Albie* este întâlnit doar în 5 puncte din nordul Munteniei (judeţele Vâlcea, Argeş, Dâmboviţa, Prahova şi Buzău), *moldă*, prezent în dicţionare ca regionalism, în 6 puncte din est-nord-estul Olteniei (judeţele Vâlcea, Gorj şi Dolj) şi 4 din vestul Munteniei (judeţele Vâlcea şi Olt), iar *troacă* apare în 12 puncte din nord-estul Olteniei (majoritatea din judeţul Vâlcea) şi unul singur din Muntenia (acelaşi judeţ Vâlcea; vezi harta nr. 2).

Privind lucrurile prin prisma sinonimiei, se poate constata, mai întâi, că, spre deosebire de primul dintre sensurile discutate, cel de al doilea, „vas în care se frământă aluatul", este reprezentat de mai mulţi termeni specializaţi pe zone geografice. Astfel, *căpistere* funcţionează ca unic termen într-o arie relativ extinsă, ocupând cam 15% din estul şi centrul Olteniei şi uşor mai largă, cuprinzând peste 29%, cu răspândire în toată Muntenia şi Dobrogea, cu excepţia judeţelor de nord-est ale celor două provincii (Vrancea, Buzău, Brăila, Tulcea), de unde nu avem nicio atestare.

Următoarele trei lexeme, *copaie*, *covată*, *postavă*, apar ca termeni unici în arii mai bine delimitate prin raportare la cele trei provincii. Astfel, pe de o parte, *postavă* este atestat ca unic termen pentru desemnarea sensului 2 numai în Oltenia (34, 69%), cu preponderenţă în judeţele Gorj şi Mehedinţi şi mai puţin în Dolj. Pe de altă parte, *copaie* şi *covată* se utilizează ca termeni unici doar în Muntenia şi Dobrogea, având o repartiţie

complementară: *copaie* apare pe o suprafață întinsă, acoperind 32,60%, în puncte repartizate relativ egal, cu excepția județelor Brăila, Olt, Giurgiu, Călărași, Tulcea și Constanța, unde apare doar sporadic, și a județului Vrancea, unde nu apare deloc; *covată* acoperă aproximativ 9% din nordul Munteniei (cu precădere județul Vrancea) și peste 36% din Dobrogea.

În al doilea rând, termenii folosiți pentru acest sens fiind mai numeroși, posibilitățile combinatorii sunt mai multe și, drept urmare, și sinonimiile sunt mai variate. Cel mai bine reprezentate sunt dubletele sinonimice având drept unul dintre termeni *căpistere*, care, în alternanță cu *postavă*, apare cu precădere în județul Dolj (13 puncte), în Mehedinți (5 puncte) și foarte rar în celelalte județe din Oltenia, iar în Muntenia doar în trei puncte din vestul provinciei; în alternanță cu sinonimul *copaie* apare, în special, în județele Dâmbovița, Teleorman și Călărași (peste 4 puncte în fiecare), mai rar în Argeș, Ialomița și absolut sporadic în Prahova, Ilfov, Giurgiu, precum și în două puncte din Oltenia (județele Gorj și Olt). Sinonimia cu termenul *covată* este atestată în 5 puncte din Muntenia, din care trei în Dâmbovița. În varianta de trei sinonime, *căpistere* alternează cu lexemele *copaie* și *covată* în patru puncte, dintre care trei din Dobrogea, alternanța cu *moldă* și *postavă* este atestată într-o localitate din județul Olt (pct. 759), iar cu *moldă* și *copaie*, într-o localitate din Dolj (pct. 933). Alte sinonimii au în componență termenul *copaie*, sinonim cu *postavă* în pct. 947, din județul Gorj și, respectiv, pct. 730, din Buzău; sinonim cu *troacă* apare în trei puncte din Oltenia (județul Vâlcea), cu termenul *covată*, în 6 puncte disparate din Muntenia, cu *albie*, în trei puncte din nordul Munteniei. Celelalte sinonimii, întâlnite doar sporadic în Oltenia (*căpistere* și *moldă*, *căpistere* și *troacă*, *moldă* și *postavă*) nu aduc elemente semnificative pentru chestiunea în discuție.

4.3. Al treilea sens, „crintă", este reprezentat prin 5 din cei 6 termeni avuți în vedere, singurul care nu comportă această semnificație fiind *căpistere*. În ordinea frecvenței, cele 5 cuvinte sunt *troacă*, întâlnit în 8 localități, dintre care 5 în estul Olteniei, iar celelalte în diverse zone din Muntenia, *albie*, în 7 puncte situate în sud-estul Olteniei și sud-vestul Munteniei, *copaie*, în 4 puncte disparate din Muntenia, *postavă*, în 3 puncte din Oltenia, iar *moldă*, într-un singur punct din Muntenia. Frecvența relativ scăzută a termenilor menționați se explică prin concurența puternică din partea sinonimelor *crintă*, *jgheab*, *cutie* ș.a. Doar în două localități, una din Argeș (pct. 768) și alta din Teleorman (pct. 783), *albie* și *copaie* apar în alternanță sinonimică (vezi harta nr. 3).

4.4. Pentru cel de al patrulea sens, „lin", sunt atestate șase dintre cuvintele urmărite. Cel mai mare număr de atestări sunt însumate de *moldă*, întâlnit în nordul și centrul Olteniei, cu întrebuințări curente în Vâlcea și Gorj și rare în Mehedinți, Dolj și Olt, iar în Muntenia, apare în 7 localități din nordul și vestul provinciei (județele Vâlcea, Olt și rar în Argeș), cele două zone făcând arie comună peste râul Olt. Urmează *albie*, cu cele mai numeroase atestări (7) din județul Dolj și cu 4 din județul Olt, două pe dreapta și două pe stânga râului care desparte cele două provincii. *Troacă* apare doar în trei puncte disparate (două din Oltenia și unul din Muntenia), *căpistere*, cu două puncte din județul Dolj, iar *postavă* și *copaie*, cu câte un punct din diverse zone ale Munteniei (vezi harta nr. 4).

În raport de sinonimie se află doar *albie* și *troacă* și numai într-un singur punct (989) din județul Dolj.

4.5. Pentru sensul al cincilea, „vas, de obicei, dintr-un lemn scobit, în care se pune hrana pentru porci", alături de cuvinte precum *găvan*, *jgheab*, *vălău* ş.a., *troacă* şi, mai ales, varianta *troc* sunt termenii consacraţi într-o arie extinsă (peste 41,8%) din nordul, centrul şi sudul Olteniei: judeţele Vâlcea, Dolj, Olt şi (34,5%) din nord-vestul, centrul şi sudul Munteniei: judeţele Vâlcea, Argeş, Dâmboviţa, Olt, Teleorman, Giurgiu, şi foarte rar în partea vestică a Olteniei (Gorj, Mehedinţi) şi în nordul şi centrul Munteniei (Prahova, Brăila, Ilfov, Călăraşi); pentru Dobrogea, este bine reprezentat în judeţul Tulcea, sub varianta *tréucă*, pe care, unele dicţionare (CADE, SDLR), deşi o tratează sub *troacă*, o pun în legătură cu un alt etimon (germ. *Trucke* > *Truhe*; cf. Arvinte 1971, 79)[1].

Sinonimul *postavă* apare cu acest sens, alături de *troacă*, într-o localitate din sud-estul Olteniei (pct. 988; vezi harta nr. 5).

5. Priviţi din perspectiva capacităţii de acoperire a celor cinci sensuri discutate, la nivelul graiurilor dacoromâne sudice, termenii se prezintă, de asemenea, relativ diferit.

5.1. Pentru cuvântul *albie*, aria foarte extinsă a primului sens înglobează cea mai mare parte din punctele în care sunt atestate celelalte trei (2, 3, 4; vezi harta nr. 6), ceea ce ar putea sugera că, în realitate, ar fi vorba de acelaşi obiect folosit în gospodărie cu scopuri diferite. Este, totuşi, greu de presupus că vasul în care se spală rufe poate fi utilizat şi pentru celelalte trei domenii, toate făcând parte din zona hranei omului.

5.2. *Căpistere*, cu excepţia ariei de nord-est a Munteniei şi a nordului Dobrogei, este, în mod clar, termen consacrat pentru denumirea „vasului de lemn, în care se frământă aluatul", celelalte sensuri (unele neintrând în preocuparea noastră), cu totul secundare, se includ în aria geografică a primului (vezi harta nr. 7).

5.3. Pentru *copaie*, deşi, în general, cu o arie mai redusă faţă de *albie*, specializarea semantică pe zone, pentru primele două sensuri, este mai evidentă, mai ales, în aria oltenească, unde, într-un singur punct (985) apar cele două semnificaţii (vezi harta nr. 8).

5.4. *Covată* este termen consacrat pentru sensul 2, având aria de răspândire complementară cu cea a lui *căpistere* (vezi hărţile nr. 2 şi nr. 9).

5.5. *Moldă*, având, în special, sensul „lin", este termen specific într-o arie din centrul şi estul Olteniei, cu prelungire, peste Olt, în Muntenia, aria celorlalte două sensuri (2 şi 3) fiind, în general, înglobată în aceasta (vezi harta nr. 11).

5.6. *Postavă*, termen caracteristic, în primul rând, Olteniei, cu atestări predominante pentru sensurile 1 şi 2, în mare ariile acestora suprapunându-se (vezi harta nr. 10), reflectă întocmai situaţia din limba sârbă, de unde provine. Deşi majoritatea punctelor de atestare a celor două sensuri se suprapun, ca şi în cazul lui *albie*, este sigur că, în gospodăria ţărănească, există două obiecte distincte în privinţa utilizării.

5.7. *Troacă* şi varianta *troc* au cele mai numeroase atestări pentru sensul „vas alungit, din lemn scobit, în care se pune mâncarea pentru porci", aria acestuia înglobând, de asemenea, majoritatea punctelor cartografice în care se întâlnesc celelalte sensuri (vezi

[1] Din atlasele lingvistice pe regiuni (NALR-Olt, h. 226; ALRR-Munt., Dobr., h. 213) reiese că aria lui *troacă/troc* cu sensul 5 s-a extins faţă de ALR II SN, h. 330, unde zona cuvântului cuprindea doar câteva localităţi din sud-estul Olteniei şi din sud-vestul Munteniei (cf. Arvinte 1971, 78).

harta nr. 12). Nici de această dată nu credem că același vas este întrebuințat în scopuri atât de diferite, cum ar fi, de exemplu, pentru spălat rufe și pentru frământat aluatul ori pentru hrana porcilor și pentru pus caşul la scurs[2].

6. Cele câteva observații permit formularea următoarelor concluzii:

1. Sinonimia dintre cele 7 cuvinte, de obicei, grupate câte două, acoperă arii foarte restrânse, grupurile cel mai bine reprezentate fiind cele care cuprind printre termeni unul din elementele cu răspândire mai mare: *albie, căpistere, copaie* și, pentru Oltenia, *postavă*.

Zonele cu sinonimii mai bogate și mai numeroase sunt, în primul rând, cele de confluență a ariilor diverselor unități dialectale: Mehedinți (și, mai rar, Dolj, Olt) din Oltenia, Vâlcea, Argeș, Dâmbovița, Prahova, Tulcea, din Muntenia.

2. Din punctul de vedere al originii, frecvența cea mai ridicată o dețin cei doi termeni moșteniți din latină: *albie, căpistere*, urmați de sârbescul *postavă*, pentru Oltenia, și de bulgărescul *copaie*, pentru Muntenia. Turcescul *covată* este frecvent doar în Muntenia, cu precădere în aria nord-estică, iar cuvântul de origine germană *moldă* are, relativ, puține atestări, majoritatea din Oltenia și câteva din nordul și vestul Munteniei[3]. Surprinde prin răspândire celălalt cuvânt de origine germană, *troacă*, atestat încă din Anonymus Caransebiensis (cf. Arvinte 1971, 75), cunoscut azi și în județe precum Dolj, Olt, Teleorman, Giurgiu, Tulcea, dar foarte rar în Mehedinți.

3. Raportându-ne la indicațiile din dicționare, constatăm că se verifică trăsătura de element general cunoscut pentru cuvântul *albie*, pe când, cel puțin din perspectiva graiurilor dacoromâne sudice, celelalte întrunesc trăsăturile specifice lexicului dialectal. Face excepție germanul *troacă*, a cărui largă răspândire și sensurile multiple (dintre care am analizat doar o parte), mai ales în Muntenia, tind să-i confere, după părerea noastră, statutul de element popular.

BIBLIOGRAFIE:

ALR II SN = *Atlasul lingvistic român*. [Partea a II-a]. Serie nouă. [Material cules de Emil Petrovici. Redactor principal: Ioan Pătruț, București], 1956 și urm.

ALRR-Munt., Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, I–V, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, 1996–2007.

Arvinte 1971 = Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin.

CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*. Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II. *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, [1926–1931].

[2] Cel mult cu semnificația „leagăn pentru copilul mic", atestată în Oltenia și Muntenia pentru *troacă*, ar putea reprezenta același obiect cu cel folosit pentru spălat rufe.

[3] Deși dicționarele îl atestă pentru Transilvania și Oltenia, în ALR II SN, h. 618, *moldă* este notat doar într-un punct din județul Sibiu, ceea ce îl determină pe Vasile Arvinte să considere că termenul a dispărut din aria oltenească (Arvinte 1971, 48), fapt infirmat de atlasele regionale.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", DEX. *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1996.
DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965–.
MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" / „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Micul dicţionar academic*, Bucureşti, vol. I–IV, 2001–2003.
NALR-Olt. = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, 1967–1984.
SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.
Puşcariu, LR, I = Sextil Puşcariu, *Limba română*. I: *Privire generală*, Bucureşti, 1940.

SYNONYMY PROBLEMS IN A DIALECTAL DICTIONARY

ABSTRACT

The article deals with a few remarks based on the experience achieved by the author during the elaboration of *The Dictionary of the South Daco-Romanian Idioms* [*Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*], which is prepared to be published.We discuss a few words, in view of their geographical and semantic distribution, which have the meaning of „hollow wood vessel, having a long form, used in a peasant household, with different puposes" and which are considered synonyms in the perspective of the standard Romanian language: *albie*, *căpistere*, *copaie*, *covată*, *moldă*, *postavă*, *troacă*.

The main conclusion which results from the analysed material is that the discussed terms have in a small degree, at a (micro-)dialectal level, the characteristics specific to synonyms, but, in most of the cases, they cover complementary areas.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti

ASPECTE INOVATOARE ÎN LEXICUL UNUI GRAI ROMÂNESC DIN ESTUL UCRAINEI

IULIA MĂGĂRIT

1. În comunicarea de față prezentăm unele observații asupra elementului inovator din graiul unei localități românești din Ucraina: Bairak, raionul Horlovka, reg. Donețk. Cercetată, mai întâi, în perioada celui de al doilea război mondial, alături de multe alte așezări similare, între 1941–1944, de o echipă condusă de către Anton Golopenția[1], localitatea a mai fost anchetată, în același scop, în 1998 de o echipă mixtă, reunind cercetători de la Chișinău, Kiev, București[2]. Între timp, Bairak a fost inclus în rețeaua ALM (pct. 190) și cercetat în consecință.

Observațiile de mai jos au fost făcute, în principal, pe baza materialului cules în 1998.

1.1. Ca primă constatare, comunitatea se distinge prin poziția geografică de izolare desăvârșită, prin raportare la trunchiul lingvistic din care s-a desprins și prin izolare relativă, în raport cu alte comunități românești diseminate în stepa ucraineană, având în spațiul limitrof așezări ale etniei majoritare. Absența relațiilor menționate, începând cu stabilirea în noul teritoriu (în secolul al XVIII-lea, după toate probabilitățile, în jurul anului 1713, ca răspuns la politica de colonizare, inițiată de țarina Ecaterina a II-a, v. ALM I, 1 – *Anexe*, 66, 72) conferă așezării amintite caracter de comunitate închisă, în general, nu numai prin raportare la Basarabia (la care minoritarii români se raportează, pentru că însuși Statul rus a făcut acestă raportare, populația majoritară slavă numindu-i *moldoveni*, după cum ei înșiși se numesc, sau, mai rar *volohi*)[3] – patria-mamă rămânând complet în afara discuției – ci și la restul comunităților românești din același spațiu slav.

---

[1] Rezultatele cercetării au fost publicate abia în 2006: Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug*, I–II, volume editate cu Introducere, note și comentarii de Prof. dr. Sanda Golopenția (= Golopenția, *Bug*).

[2] Au participat: Vasile Pavel de la Institutul de Lingvistică din Chișinău, Liubov Lazarenko de la Institutul de Lingvistică din Kiev, Victorela Neagoe și Iulia Mărgărit de la Institutul de Lingvistică din București.

[3] „Războiul antisovietic începuse în iunie 1941. Trupele române în înaintarea lor în întinsul spațiu rusesc întâlniseră până către Caucaz localități unde se vorbea românește, ceea ce a constituit o mare surpriză atât pentru ofițerii și ostașii noștri, cât și pentru localnici, întrucât era vorba de români – ei își ziceau «moldoveni», despre care se știa prea puțin sau deloc" (Golopenția, *Bug*, II, 170).

1.2. Ca o constatare secundă, cercetătorul ajuns la faţa locului este surprins de vitalitatea graiului, evident în limitele anumitor exigenţe, la aproape trei secole de la separarea de trunchiul lingvistic de origine. În stadiul actual, idiomul însumează ca particularităţi definitorii: pe de o parte, păstrarea unor fapte vechi de limbă, pe de altă parte, dezvoltarea de noi trăsături, ca marcă a evoluţiei interne fie şi încetinite, în condiţiile exercitării unei continue influenţe slave (ruse şi ucrainene).

2. Întrucât compartimentul care reflectă cel mai pregnant întrepătrunderea însuşirilor amintite este **Vocabularul**, observaţiile noastre vizează acest domeniu, limitându-se la inovaţii ca elemente de valorificare a faptelor vechi şi, totodată, de personalizare a graiului. Am considerat inovaţie[4] modificările formale şi semantice survenite în cazul unităţilor lexicale, în perioada următoare separării şi evoluţiei de sine stătătoare a idiomului. În consecinţă, apreciem că schimbările în forma unor termeni atestă, implicit, caracterul acestora de elemente funcţionale, uzuale. Cauzele acestor schimbări variază, de la accidente fonetice până la tendinţe[5] specifice graiului – conforme cu limba din care s-a desprins – manifeste în crearea şi împrumutul (prin adaptare) de noi termeni.

2.1. Categoria modificărilor fonetice de tipul „accident" îmbracă aspecte diverse:

anaptixă: **caperiţe** < *căpriţe: Avem două* ***caperiţe****, didu o fost pe deal cu* ***caperiţele*** VIIb[6].

fărige < *frige* „a pârli": *O* ***fărige*** [găina], *apoi penele-i scubesc* V.

răcăni < *răcni*: *Alţii* [la mort] *să bocesc,* ***răcănesc****... Da ce, nimeni nu-l scoală, nu i-o sculat de pe laiţă ;* [La moartea soţului] *băieta era-n casă, da eu când am început* ***a răcăni*** *şi uliţa am ridicat pe picioare* V.

propagare vocalică : **cuiubari** < *cuibar: Ouăle le pui* ***cuiubari,*** *dacă este ce strachină, ce tazoc crugli* [lighean rotund] V.

haplologie: **mitel, mitică, mitei, mitele,** ca şi în graiurile din Basarabia (cf. Mărgărit PED, 95–101): *Luam* ***mitei*** [porcii], *două-trei luni* V.

slozi < *slobozi: L-o* ***slozit*** *pe dâns din voina* VIIa.

2.2. Din domeniul formării cuvintelor amintim câteva procedee:

2.2.1. *Compunerea prin aglutinare.*

Compusele identificate au ca punct de plecare variante abreviate în ritmul alert al vorbirii. Locuţiunile **nu ştiu când, nu ştiu cine,** la origine construcţii verbale, se întâlnesc în forme sudate: **nuşcând**, respectiv, **nuşcine**: *Era o femeie trăia pe ceea uliţă,*

---

[4] Pentru accepţia termenului vezi şi DGŞ s.v.

[5] Cf. Graur 1968: 7.

[6] Conform protocolului de anchetă dialectală, informatorii sunt desemnaţi, convenţional, prin sigle, corespunzând categoriei de vârstă de la I-VIII, pentru ambele sexe. În Bairak, date fiind condiţiile speciale ale colectivităţii au fost anchetaţi, exclusiv, subiecţi vârstnici V – femeie în jur de 50 ani, VI bărbat – aproximativ de aceeaşi vârstă; VIIa şi VIIb femei de peste 65 de ani; VIII bărbat cu aceeaşi condiţie de vârstă.

ea o fost în Moldova ***nuşcând*** V. *Pe masă raznâie riumci* [diferite pahare], *buteli* [sticle], *talgere, ca când o mâncat* ***nuşcine*** idem. În acelaşi fel, construcția genitivală *capul mesii* a devenit, prin sudură, **capmesii**: [La cumetrie] *ne chema şedeam în* ***capmesii***. *La anu ne chema iară. Iără ne punea în* ***capmesii*** V. Compusul a rezultat, probabil, în urma contaminației sinonimice dintre construcțiile genitivale de tip analitic şi sintetic: *cap de masă – capul mesii* (cf. *Jios mai jios la* ***cap de masă*** / *Stă stăpâna iast de casă* / *față de Sus, mai sus la* ***capu mesii***, / *Şăd domnii cestor curți* – Ştefănucă, *Nistrul de Jos*, 114).

2.2.2. *Compunerea prin alăturare* este reprezentată prin unități lexicale, neatestate până în prezent, create la nivel dialectal. Astfel **coajă de pită** constituie varianta locală pentru *tărâțe*, determinantul *pită* definind atât produsul alimentar, cât şi planta corespunzătoare. De altfel, glosa pentru *tărâțe* din DLR „coaja grăunțelor de grâu zdrobită prin măcinare" demonstrează faptul că noul compus menționat reprezintă aceeaşi definiție, dar la nivelul compunerii ca procedeu de îmbogățire a lexicului. În acelaşi fel, conform scopului la care serveşte, **făninâ de cir** redefineşte termenul *mălai* din limba comună sau *făină de ...* din grai: *Avea frecății din* ***făină de cir*** *şi tărâțe, punea hmei, le muia* VIIb.

2.2.2.1. Nu putem omite faptul că procedeul compunerii, ca şi întreg procesul de evoluție a graiului, are loc sub semnul presantei influențe slave, uneori chiar în condiții de bilingvism. În acest ultim caz, compusele pot apărea chiar prin contaminație, un fel de compunere *sui-generis* prin implicarea ambelor coduri lingvistice manevrate de către vorbitori. Printr-un astfel de procedeu ne explicăm pronumele negativ **nicăduh**, analizabil prin *nică* „nimic" şi *duh*, extras din expresia rusească о нём ни слуху, ни духу „nicio ştire, niciun semn de viață; (nu se ştie) nimic despre el". Compusul constituie un fel de intensiv al pronumelui negativ „nimic, nimic; absolut nimic": [Fratele decedat] *el nu s-o jăluit de* ***nicăduh***: *îl doare ceala.* ***Nicăduh*** *nu zicea* VIIb; *Ea* [fiica povestitoarei] *de miticuță în şcoală o-nceput a umbla şi ruseşte, şi ruseşte şi-aşa şi grăieşte. Nu ştie* ***nicăduh*** *moldoveneşte!* idem; *Acolo unde noi am trăit era iaslă de copii şi mama cocea-n cutioare ... cocea de copii pită, da, pâne, da aşa altele nicăduh!* idem; *Pentru plăcintă, apă şi sare şi* ***nicăduh*** *şi vsio!* VIIa. Urmărind ocurențele, s-ar părea că vorbitorii percep a anumită hipertrofie semantică, evidentă, uneori, în reluări explicative, de mai multe feluri:

negații verbale arhaice constituite cu adverbul *nici* în exclusivitate: *Şi acuma* [ginerele] *bea, nu muncește, şi copilului nu-i ajută* ***nicăduh***, *ia, opt luni* ***nici plătește, nici vine, nici îi ajută*** V.

negații nominale pe baza aceluaşi adverb *nici*: *Am trăit bine, n-o fost nicăduh,* ***nici scandal, nici ceea*** VIIa.

propoziții negative: *Da nu grăia de moarte, nu grăia* ***nicăduh***. ***Nici n****-o pricăjit* ***nică, niciodată*** VIIa.

dublet sinonimic creat din cele două pronume negative, nou şi vechi: *Venea la dâns, da n-a zis* [despre căsătorie] ***nicăduh***, ***nică***, *şi-apăi cu tiotia s-a sovetuit* [s-a sfătuit] VIIa.

Alteori, noul pronume negativ *este anticipat* de construcții negative: *Aşa s-o slucit că-n bolniță nu putea face* ***nicăduh*** [pentru a rezolva cazurile de naştere, în timpul războiului]. *Da acolo o femeie zice „v-oi duce eu! Ia, acole, bab-aceea, ea spăseşte* [salvează] *femeia. După dânsa* ***nici bolezni*** [boală], ***nici nicăduh*** VIIa.

În afara semantismului intensiv, explicabil prin cumulul a două elemente de negație din limbi diferite, *nicăduh*, ca echivalent al pronumelui negativ din grai, apare și în *negații duble*, construcții arhaice, de altfel, bine reprezentate, în graiul local, în cadrul cărora pronumele constituie cel de al doilea indice negativ: *La noi moldovenească școală* ***n-a fost nică, nicăduh*** VIIb. *El* [viitorul soț] *avea patru copii, eu* ***nu*** *m-am temut* ***nicăduh*** VIIa. *Băteam, băteam, băteam, el* [grâul] *să bătea. Îl luam cu furca, îl întorceam pe altă parte până s-o bătut;* ***nu-i grâu nicăduh*** VIIb.

Același pronume l-am întâlnit în localitatea Troițkoe, raionul Lisiceansk, reg. Luhansk: *În colhoz nu dădea* ***nicăduh*** [produse] VIIa; *Da amu molodioju nu vreu să facă* ***nicăduh*** idem. El a fost atestat încă din 1943: *Argatu nu o zis* ***nicăduh*** *și-o-nceput a hămăi* (Golopenția, *Bug* II, 131). E. Seidel, membru în echipa condusă de Anton Golopenția, a întâlnit noul pronume negativ în componentele sale, fără să identifice aglutinarea și rezultatul acesteia, fapt evident în grafia a două unități lexicale distincte: *n-o vrut* ***nică duh*** *să zică* (*Bug*, II, 137).

2.2.2.2. Ca reflex al evoluției, interpretăm și refacerea analogică a pronumelui negativ personal *nimeni*, în locul căruia apare uneori **nimiduh** > *nime*. Acesta din urmă a fost creat sub impulsul lui *nicăduh* pe care îl considerăm primordial, dată fiind atestarea termenului și a expresiei corespunzătoare din limba rusă) cu care a avut loc contaminația, precum și numărul de înregistrări mult mai numeroase: *Și nenea o murit și mama. Nu-i* ***nimiduh****. Un frate am avut ș-o murit și-acela!* VIIb; *Ei o trăit acolo nu departe de la baba Aculina. A lui mamă nu-i!* ***Nimiduh*** *de-ade Țaranov! Nu-s nime! O fost o soră, o murit toje!* idem.

Cele două formații pronominale „mixte", după părerea noastră, au fost semnalate și comentate încă din 1943 de Seidel (Golopenția, Bug, II 145/35) – deoarece „Dintre pronumele nehotărâte, cele mai interesante sunt *nimic* care este exprimat prin *nică duh* «nici o adiere», mai rar prin simplul *nică*, și, în paralel, *nimeni*, *nime, duh*". Traducerea lingvistului *ad-litteram*, nu este suficientă, pentru ccorpusul identificat, în realitate *duh* a fost selectat din expresia negativă, al cărui indice „a precipitat" contaminația (v *supra: не дух*). De asemenea, observația „Forma *nică duh* se folosește – și repetată de trei ori – în context afectiv cu sensul de «nicidecum»" (*ibid.*) ni se pare justă, întrucât preia modalitatea repetitiv-intensivă a pronumelui românesc: *nimic, nimic, nimic.*

2.3. În domeniul *derivării* menționăm următoarele cazuri:

2.3.1. Verbe create cu formantul *-ui*: **frigui** (refl.) „a cuprinde frigul morții pe cineva; a se răci": *Numa o zis „ Mamca, eta fsio!" ș-o-nceput* ***a să frigui*** *și să concește* [se termină, moare] V; **clădui**, refăcut din *clădi*, prin analogie cu verbe din aelași domeniu de referință: *Și-apoi singur cu cârpic o* ***clăduit-o*** [casa], *da eu* ***am muruit-o*** idem. Același sufix se atașează la teme din limba rusă, creând verbe absente chiar în limba respectivă: **vecerui** „a cina" < *вечер* „seară": *Am venit acasă,* ***am veceruit*** *cu băietuș* V. [După înmormântare] *punem* ***să veceruiască*** *cine acolo viu „ viniți ș-om șăde, om ujinăi!"* VIIb.

2.3.2. În cazul substantivului și al adjectivului remarcăm propensiunea pentru diminutive (ca și în graiurile din Basarabia), mai ales pentru derivatele de tip afectiv, semnalate de Sextil Pușcariu (1937, 310) [Cloștelor] *le pui cuibari, ce strachină, ce tazoc crugli, pui fân* ***uscățel****. Mama-i punea în cușmă* [puii de găină ieșiți din găoace] *și apoi le pui* ***păsățel*** V; *Celea je bătrânele* [găini] *trebe de schimbat, amu* ***tinerelele*** *le-oi*

lăsa! idem. În cazul derivatelor existente la nivelul limbii comune se remarcă selectarea altui formant: **-ică** în loc de **-iță: luminică**: *O venit femei, am alergat la sosede* [vecine] *le-am chemat, i-am ținut* ***luminica*** [muribundului] V; **-iță** în loc de **-işoară, -işor**: *finiță*, iar pentru corepondentul masculin: *-aşcu*, întâlnit, de regulă, la antroponime (Dumitraşcu, Petraşcu):

[– Ce-ți era copilul botezat?]

„– Creosnic!"

[Da fin nu spuneați?]

„Da: ***finaşcu*** şi ***finița***, mi-aduc aminte moldoveneşte!" V.

Se întâlnesc şi cazuri de *suprasufixație*: **miticuță** < *miti(ti)că* + suf. *-uță*; **miteluț** < *mi(ti)tel* + suf. *-uț*: *Eu când m-am găsit,* **miticuță** *eram, zice, „puneți-i nume Marina!"* V; *Da noi, băiete* ***miteluțe*** *alergam cu vedrițele* idem.

2.4. *Dezvoltările de sens* constituite o modalitate frecventă de îmbogățire a vocabularului.

ciolan „carne macră" < sl. *članŭ*, ca şi în sudul Basarabiei (Stefănucă *Nistrul* 47, 63, 67) şi în Transnistria (Şandru 1998, 197; Gr. rom., 113-114; TD-Bas., Gl., 436): *Colbasa?* [Cârnați?] *Să dumica* ***ciolanu*** *crud cu cuțitu, bucățele, îl făcea domaşneaia colibasa* V. Extensiunea de sens a teremnului nu poate fi pusă la îndoială, în cazul de față, prin asocierea contextuală cu verbul *dumica* „a mărunți..." (oase ?!). De asemenea, este interesant de subliniat faptul că evoluția sub aspect semantic, a început în graiurile din Dobrogea (Gr. rom., 114), desăvârşindu-se în arii dialectale îndepărtate (Basarabia, Transnistria) şi izolate (enclave româneşti din Ucraina), în raport cu ansamblul limbii române.

gâtui „a omorî, a ucide, prin orice fel de procedee; *a sufoca*" < *gât* + suf. *-ui*: *Am început încetişor vo două trii vorbe, am cântat şi-apoi mi-a stat jele şi s-o suit ia cole* [gest la gât], *să mă* ***gâtuie*** durerea, pentru că era în doliu V; *Puii? Unu l-o* ***gâtuit,*** *sungură l-o calcat, cloşca l-o calcat* V.

degera [fig.] „a încremeni, a înmărmuri" < lat. *degelare*, evoluție de sens, explicabilă, probabil, prin faptul că efectul imediat al acțiunii de *a degera* este înghețarea: *Eu când am îngropat-o pe mama, am pomenit-o bine. O fost şi popa din biserică şi peucea dascălul o fost. Şi după aceea eu visez. Am venit la mama .. da pe masă raznâie riumci* [pahare], *buteli* [sticle], *talgere, nu, ca când o mâncat nuşcine. Da eu zic „Mamă, ce-i aiasta la tine?" „Aiasta o fost şi m-o văzutu-mă! De unde numa n-o fost neveste? Şi de prin colhoz! Tu ştii docica? Şi popa a fost!" Ia! mă-ți crede?* ***Am degerat!*** V.

peniță s.f. pl. tant [la păsări] „puf", înțeles explicabil prin etimologie internă (cf. *pană*) şi specializare semantică pentru forma de plural: *Cu carte urât fum se face şi le arde,* ***penițele*** [prin pârlirea găinii tăiate] V.

mândri a dezvoltat şi înțelesul „a înfrumuseța, a împodobi, a face să devină *mândru* (ceva sau cineva)": *Şi sahar crăsit* [zahăr colorat] *vând, abo confete mărunțele, mărunțele pun deasupra şi ia* ***mândră*** *! iese, o* ***mândrim*** *aşa pasca! Şi ouă fierbem şi crăsim, le* ***mândrim!*** VIIb. *Ia bine făcut şi* ***mândrit*** *ocolu!* V.

teară < lat. *tela* a fost întâlnit cu o accepție inedită, deja semnalată[7]: „treabă, lucru". La întrebarea directă [**Tiară**[8] ce este? Ai spus „**să facem tiară**!"]

– ***Tiară**? Să pui toamna-n ogorode, **tiara** o facem, pe voloșko* [românește] *zicem: „Nu, hadem să facem **tiară**!" La voi în Moldavia nu să zice?* VIIb. Noul sens conturat apare în explicații: *Amu* [n.n. în momentul culegerii textului era toamnă, luna noiembrie] *bine, noi ședem acasă, da tot nada să facem **tiară**, lucru ceala cum zic moldovenii!* VIIb. Sinonimia dintre cei doi termeni *lucru – tiară* a dus probabil, la încrucișarea lor în vorbire și unificarea genului gramatical, fapt pentru care nu excldem nici aportul foneticii (*tiară* > *tiară* > *tiar* : *Am muncit în transport, iarna cum de frig era! Da nada să ne muncim... tot **a nostru tiară** o fost.* [Fetele] *nu vor să trăiască aici, ștob **tiară** să nu facă, lor le greu amu* VIIb. Modificarea semantică de la 1. „urzeală; pânză țesută" (înv.). 2. „război de țesut" (v. DLR s.v.) la „lucru, muncă în gospodărie (de orice fel)" a avut loc acolo unde, prin izolare lingvistică deplină, glisarea de la un sens către celălalt nu a fost perturbată de absolut nimic. Contexte precum *Și dacă m-am măritat / De **teară** m-am apucat* (Bud, P.P); *Aveam **teară**-n casă* (Bistrița-Năsăud); *Bărbate, sufletul meu, / Du-mi tu **tiara**-n lucrul tău* (Bârlea, *Balade,* 62) au favorizat, prin posibilitatea decodării *război de țesut* = „lucru", în condiții de evoluție autonomă, mutația de sens. Încă în 1943, în cercetările efectuate de Anton Golopenția (și echipa), termenul apare cu noul înțeles și cu schimbare de gen: *O venit odată argatu la boier cu **tiar*** [treabă] [...] *Da dacă s-a făcut aista **tiar*** [lucru], *to, eu l-ai dușe la închisoare și l-oi închide sungură cu mânele a mele* (*Bug* II, 132).

În studiul lingvistic asupra graiurilor românești anchetate la est de Bug, E. Seidel (*2006,* II, 148) nu a identificat termenul moștenit din latină și nici modificarea de sens specifică a acestuia. La ocultarea cuvântului au contribuit, pe de o parte, contextul ambiguu, pe de altă parte, particularitățile fonetice ale idiomului unde [t +i] > [k'], astfel încât *tiar* este decodat prin adverbul *chiar*: ***tiar** a dorni* (rom. *dormi*) *nu-ți dă voie, tiear* (rom. *chiar*).

3. Vitalitatea graiului se confirmă prin capacitatea acestuia de a absorbi împrumuturile ruseți și de a le adapta la sistemul limbii române.

3.1. Categoria cea mai bine reprezentată o constituie verbele. Acestea sunt încadrate, invariabil, în conjugarea a IV-a:

dâhăi < дыхать „a sufla, a respira": *O vinit fumei i-o ținut luminica, el* [soțul muribund] *încă **dâhăia*** V.

dări < дарить „a face daruri, a dărui": [La nuntă] *la a treia riumcă* [pahar] ***dăresc*** V.

dohovori < доховорить „a cădea de acord; a se învoi": ***Să dohorovesc** când să hie nunta* V.

---

[7] Pentru răspândirea termenului moștenit la nivelul dacoromânei și alte comentarii v. Neagoe 2001–2002: 227–230; Teaha 1981: 403–423 = 2005: 41–51.

[8] În graiul cercetat, termenul a fost înregistrat în varianta fonetică *tiară*, ca de altfel și în alte variante teritoriale ale dacoromânei ([Dorul] *s-o legat de o nevastă / Și și-o lăsat **tiara**-n casă / Și pruncuțu mic în față!: Antologie de folclor din județul Maramureș,* vol. I, *Poezia*, Baia Mare, 1980).

hlăpăi < хлопать „a aplauda": *În şcoală când am îmblat, am fost în Kiev, la alimpiadă, după voina* [război]. *Încă era Hruşciov, şedea dinainte şi ne* ***hlăpăia*** V.

hosti < гостить „a primi şi a trata oaspeţi": *Eu la robotă, da tu bolnavă! Cu ce tu i-ai* ***hostit****?* V.

măzăi < мазать „a unge": *Belocu* [albuşul] *de la ou şi saharnaia pudră şi cu liungura o amestec bine şi deasupra paşcii i-aşa o* ***măzăiesc!*** VIIb.

obidăi < обедать „a lua masa, a mânca": *Să pun la masă şi închină şi* ***obidăiesc*** V.

pomăji < помазать „a ajuta": ***I-o pomăjit*** *tot din liulcă* [ataş] *de scuborât* VIIb.

stoi < стоить „a costa": *20 de ruble* ***stoieşte*** *banca de crască* [vopsea] V.

răzdăi < роздавать „a da de pomană, a împărţi": *Ne ducem la mormânturi, luăm acolo ce pască, ce pirohie* [plăcintă] *ce-ce, esli de este cine acolo, oameni, znacit* ***răzdăim*** V.

Trebuie să remarcăm faptul că unele dintre aceste verbe primesc prefixul *în-*, ca semn al încetăţenirii lor în lexicul dialectal:

încrăsi < красить „a vopsi, a colora ouăle de Paşte": *În apă arunc poroşoc* [vopsea-praf], *ia, să vinde la bazar şi roş şi rozovâi şi vseachii, vseachii* [de tot felul] *vând! Arunc vă două-trii paraşoace, ele* ***să-ncrăsesc****, da ce mândre!* VIIb.

înlădui < ладить „a trăi în armonie; a răsfăţa": *Mâţa asta vsio vremea el o chema-n braţe vino-ncoa, vino ...* ***o înlăduia*** *şi o murit tojeş* VIIb.

3.2. Substantivele cunosc, de asemenea, acelaşi proces de adaptare la categoria corespunzătoare în limba română:

comsomolie < комсомол „organizaţie a tineretului comunist": *Tetea îmi zicea „Nu te da-n* ***comsomolie!*** *Capu ţi l-ăi rupe! Acolo te-or ucide srazu* [imediat] ! V.

podarce < подарок, ~ки „cadouri, daruri": *Cine are* ***podarce*** *dăresc şi-apă hulesc* [petrec] V.

platoc, ~oace < платок „batic; basma": *M-am dus la o podrugă* [prietenă], *m-o chemat la imenină* [zi de naştere]*: vină, vină! Da eu încă cu* ***platoc*** *negru îmblam că .... îmblam cu* ***platoc*** *negru.*

Pravadaua reprezintă adaptarea substantivului pl. art. Проводы „Paştele Blajinilor", prin reconstituirea unui nou singular în limba română *Provadá* şi apoi articularea corespunzătoare categoriei: *Da noi mai bătrâni luni ne duceam că luni la noi* ***Provadaua*** V.

Desinenţa atribuită unor substantive atestă poziţia consolidată a idiomului matern odinioară şi prioritatea acestuia în „impactul" limbilor română şi rusă. Astfel **peucea** reprezintă reflexul românesc al împrumutului певчии „cântăreţ bisericesc; dascăl": *Eu când am îngropat-o pe mama, am pomenit-o bine. O fost şi popa din biserică şi* ***peucea*** *o fost* V. De asemenea, schimbarea genului gramatical sub impulsul termenului românesc, în cazul unor împrumuturi din limba rusă, constituie o urmare a coexistenţei acestora cu lexeme specifice idiomului propriu: *Dacă vrem tocmagi, făcem sunguri, sunguri frământăm, ca şi* ***vermişeliu*** (< rus. вермицель s.f. „fidea"), *se vinde în mahazin* VIIb.

Capacitatea de a reface *ad-hoc* cuvântul românesc dat uitării, după corespondentul din limba rusă, probează, într-o anumită măsură, vitalitatea limbii române: [Găinii tăiate] *îi scot gâtliţa ... maiurile şi inima, rarunchii, tai pe cel*

amar ... горич *pe ruseşte, da moldoveneşte...* ***amărâie*** *cum se zice? Hiere? la prăieşte, am uitat!* V.

Adoptarea unei desinenţe adjectivale în calchierea împrumutului rusesc demonstrează vigoarea momentană a idiomului matern. În **pute, puteri**: *Am muncite pe* ***pute***, ***pe puteri*** VIIb, identificăm termenul путь, ~й cu alipirea terminaţiei de plural a cuvântului corespunzător din limba română *drum, ~uri*. În sfârşit, alterarea unor sunete, conform foneticii graiului, în cazul unităţilor lexicale preluate din limba rusă, atestă asimilarea şi fixarea acestora în cadrul lexicului dialectal: substantivul **стирка** „totalitatea rufelor de spălat" şi verbul corespunzător **стирать** „a spăla" apar cu modificările fonetice de rigoare: *Am* ***de schirăit*** *şi pahoda nu prea, am muiet* ***schirca*** V. Vorbitorii au (au avut) competenţa lingvistică de a interpreta împrumutul. Pentru **зародош** „plod la ou", considerat formă de plural, s-a refăcut un singular nou *zaradoc*, inexistent în limba de origine: *Îl prăiesc la soare* [oul] *aşa-ia şi-acolo este nu! ca şi-o capică, aceea ban! Nu acela ca* ***zarodoc*** V.

3.3. Împrumuturile din limba rusă constituie elemente de inovaţie, datorită cărora graiul cunoaşte o etapă de îmbogăţire a vocabularului.

3.3.1. Pătrunderea neologismelor nu întâmpină opoziţie, întrucât ele constituie următoarele categorii de termeni necesari vorbitorilor minoritari:

– numele comercial al produselor: *Şi-apoi îl tăiem* [porcul] *şi avem de toate şi* ***jir*** [grăsime] *şi* ***colbasă*** [cârnaţi] *şi salam şi* ***sală*** [slănină] V.

– nu există corespondent în grai pentru produsele nou introduse, achiziţionate din comerţ: ***Colbasa*** *făcem,* [pentru trebuie] *ciolan* [carne] *şi sală şi raznâie* ***pripravâ*** [diferite condimente] V; *În chiftere* ***lavrovăi list*** [foi de dafin], ***percic duşistâi*** [piper], *ş-apoi aniorose biniş. Acolo pui de toate, ştob să anioarsă: şi* ***vaneli*** *şi* ***coriţă*** [scorţişoară] *şi vseachii şi* ***izium*** [stafide], *deasupra* ***zahar na pudre, saharnaia pudra*** VIIb.

– nume de instituţii, locaţii: *Acolo unde am trăit era* ***iaslă de copii*** [„creşă"] VIIb. *Amu nunta mai mult fac prin* ***stolove*** [ospătării, cantine]. *A me mamă o şezît în* ***tiurma*** [închisoare] V.

3.3.2. Necesarul neologic l-a satisfăcut şi îl satisface limba rusă. Vorbitorii, pentru toate situaţiile enumerate (şi multe altele: denumiri pentru obiecte de uz casnic, îmbrăcăminte, acţiuni, evenimente, boli etc.) au fost obligaţi să preia elementul neologic oferit de limba rusă. Alteori însă, presupunem că a intervenit şi factorul opţional: oferta lingvistică slavă dezambiguiza unele situaţii din limba maternă: *nepot* „copil în raport cu *unchi, mătuşi, bunici*" a fost abandonat pentru внук, ~чка „nepot raportat la bunici", племянник, ~ница „nepot prin raportare la unchi, mătuşi", termeni diversificaţi conform gradului de rudenie: *Cloşca am pus-o în norocu băietului,* ***unucu, nepot*** *cum se zice?* V. *A me mamă o şezât în tiurma, o* ***plemeaniţă*** *o prăsit-o să-i facă de nuntă horilcă* idem.

3.3.3. Cuvântul rusesc suplineşte, în exclusivitate, neologismul necesar: [Ouăle] *le-am pus, le-am luat din cuiubari, am avut* ***zapas*** [rezervă] V. *De la robotă i-a adus săcrii,* ***am peredăit*** [am transmis] *la robotă* idem.

– chiar şi expresiile religioase s-au impus prin mijlocirea serviciului liturgic, exclusiv, în limba rusă: *Ginerele ne bătea bine, mi-o dezbătut şi mâna din umăr şi* ***ne***

дай бог ce făcea! Şăde o femeie cu platie lungă: da aiasta-i ***матерь бога*** [maica Domnului] V. *Am muncit* ***слава богу!*** [slavă Domnului] ! VIIb

– termenul oficial al statului de adopție a substituit termenul din grai. Concurența *a se naşte / родиться* s-a încheiat în favoarea ultimului prin forța împrejurărilor, căci actele de naştere se impunea să fie redactate în limba rusă. De aceea la întrebarea „Când te-ai născut?" informatoarea răspunde *nu iau seama* „nu înțeleg". Traducerea în limba rusă a chestiunii este urmată de răspunsul firesc: *Eu* ***m-am rodit...***

4. Cele câteva considerații au fost formulate pe baza unor eşantioane de grai fără valoare exponențială, pentru că vorbitorii s-au redus numeric şi aparțin, în exclusivitate, generației vârstnice. În prezent, graiul, care a rezistat secole de-a rândul, alături de limba oficială de stat, absorbind şi adaptând împrumturi, încetul cu încetul se stinge. Persoanele cu care am stat de vorbă nu mai reprezintă etapa actuală a comunității, ci una care a fost cândva. După cum menționa Anton Golopenția declinul comunităților româneşti insulare din estul Ucrainei a început după revoluția din octombrie prin *răsculăcit* „deschiaburire", proces soluționat cu deportarea în Siberia sau în deşerturile din Cazahstan. Sustragerea de la aceste pedepse prin refugierea „la zavoade" pentru a-şi pierde urma şi a-şi salva viața a dus la dezintegrarea comunităților şi la repopularea acestora cu etnici ruşi sau ucraineni. Generalizarea şcolii în limba rusă, exodul tineretului către industrie sunt factori care au contribuit decisiv la declinul lingvistic al minorității româneşti. În prezent, lipsa de perspectivă a graiului românesc descurajează cercetătorul având impresia că a înregistrat clipele din urmă ale unui grai condamnat prin abandon consimțit la disoluție.

BIBLIOGRAFIE:

ALM I, 1, *Anexe* = *Atlasul lingvistic moldovenesc,* redactat de R. Udler şi V. Melnic şi V. Pavel, vol. I, 1, *Articole introductive. Anexe*, Chişinău, 1968.

DGŞ = *Dicționar General de Ştiințe ale Limbii,* de Angela-Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, 1997.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, Bucureşti, 1965.

FD = „Fonetică şi dialectologie", Bucureşti, I, 1958 şi urm.

Graur 1968 = Al. Graur, *Tendințe actuale ale limbii române*, Bucureşti.

Gr. rom. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, Bucureşti 2000.

Mărgărit, PED = Iulia Mărgărit, *Probleme de etimologie dialectală.* „Etymologica" 13, 2002.

Neagoe 2001–2002 = Victorela Neagoe, *Arhaism şi inovație în lexicul graiurilor românești insulare din estul Ucrainei*, în FD XX-XXI, p. 225–233.

Puşcariu 1937 = Sextil Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj. Bucureşti.

Seidel 2006, II = Eugen Seidel, *Observații lingvistice în Ucraina*, în Golopenția, *Bug*, II, pp. 107–156.

Şandru 1998 = Dumitru Şandru, *Graiul românesc de peste Nistru,* în FD XVII, p. 185–201.

Ştefănucă, *Nistrul de jos* = P. V. Ştefănucă, *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de jos*, în „Anuarul Arhivei de Folclor" IV, 1937, p. 131–209.

TD-Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*. Texte dialectale și glosar, București, 2000.

Teaha 1981 = Teofil Teaha, *Lat. téla – element de continuitate și de unitate în istoria culturii populare românești*, în „Anuarul Institutului de cercetări Etnologice și Dialectologice", seria A, 3, București, p. 403–423.

Teaha 2005 = Teofil Teaha, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile actuale*, în „Etymologica" 16.

INOVATIVE ASPECTS WITHIN THE LEXIC OF A ROMANIAN SUBDIALECT FROM EASTERN UKRAINA

ABSTRACT

On the basis of a dialectal field investigation from 1998, this paper aims at revealing a few peculiar features of a Romanian subdialect spoken in a community from the Don's area in the conditions of isolation and final breaking apart from the mother tongue, for almost three centuries. The researcher who goes there is surprised by the vitality of the subdialect, which is obvious within some limits, almost three centuries away from the separation from the original linguistic trunk.

At present, the idiom is characterised by the following distinctive peculiarities: on the one hand, it keeps some old linguistic phenomena; on the other hand, it develops new features, as a mark of the internal evolution, even if it is a slow one, in the conditions of a continuous Slavic influence (Russian and Ukrainian).

The changes in the form of some terms certify, implicitly, their feature of functional, customary elements. The causes of these changes vary, from phonetical accidents to tendencies specific for the subdialect – in accordance with the language which it detached from – manifested in creation and loan (by adaptation) of new terms.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, București

PRECIZĂRI ETIMOLOGICE LA DERIVATELE ÎN *-ISM* ŞI *-IST*

CRISTIAN MOROIANU

1. Sufixele neologice *-ist* şi *-ism*, de origine greacă (*-ισμός*, *-ιστής*), au pătruns la noi odată cu începutul procesului de modernizare a vocabularului românesc (sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea) din franceză (*-isme*, *-iste*), italiană (*-ismo*, *-ista*), germană (*-ismus*, *-ist*) şi din rusă (*-изм*, *-ист*), la care se adaugă, pentru româna actuală, originea engleză. Majoritatea împrumuturilor care au în structura lor cele două sufixe, indiferent de origine, au fost de la început (sau au devenit treptat) analizabile[1]. Această situaţie a determinat crearea, la nivelul limbii noastre, a numeroase cuvinte derivate cu *-ism* şi *-ist*, sufixele menţionate fiind considerate, inclusiv în etapa actuală de evoluţie a limbii, unele dintre cele mai productive din sistemul derivativ românesc modern[2]. Comunicarea de faţă urmăreşte trecerea în revistă a modalităţilor de pătrundere şi, mai ales, de formare în română a „derivatelor" neologice în *-ism* şi *-ist*, propunând, în acelaşi timp, unele soluţii etimologice diferite sau complementare faţă de cele existente în principalele dicţionare româneşti[3].

2. Din punct de vedere etimologic, ne aflăm în prezenţa următoarelor variante posibile:

3. 1. Ambele componente sunt împrumutate. Este vorba mai ales de cele care existau în limbile cu care româna s-a aflat în contact cultural (franceza, italiana, germana şi rusa) şi care denumesc curente, doctrine, orânduiri sociale sau etape din istoria societăţii, sporturi, noţiuni din diferite sfere de activitate etc. iniţiate şi promovate de alte culturi şi care au intrat, la un moment dat, în limba română: *abolipionism*, s.n. (fr. *abolitionnisme*, engl. *abolitionisme*) şi *abolipionist, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *abolitionniste*, engl. *abolitionist*), *alpinism*, s.n. (din fr. *alpinisme*, it. *alpinismo*) şi *alpinist*, s.m.f. (din fr. *alpiniste*, it. *alpinista*), *anarhism*, s.n. (din fr. *anarchisme*, rus. *анархизм*, germ. *Anarchismus*, it. *anarchismo*) şi *anarhist, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *anarchiste*, rus. *анархист*, germ. *Anarchist*), *ateism*, s.n. (din fr. *athéisme*, it. *ateismo*) şi *ateist, -ă*, adj.,

---

[1] Vezi Albin 1959 în SMFC 1959: 123–131.

[2] Vezi Iordan 1939: 22 (unde autorul îl consideră pe *-ism* „un sufix nu numai productiv, ci chiar prolific").

[3] Pentru etimologii, am folosit DEX[2], DLR, MDA, MDN şi DEXI, s.v.

s.m.f. (din fr. *athéiste*, it. *ateista*), *calvinism*, s.n. (din fr. *calvinisme*, it. *calvinismo*, germ. *Calvinismus*, engl. *calvinism*) şi *calvinist, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *calviniste*, it. *calvinista*, germ. *Calvinist*, engl. *calvinist*), *capitalism*, s.n. (din fr. *capitalisme*, it. *capitalismo*, germ. *Kapitalismus*, engl. *capitalism*, rus. *капитализм*) şi *capitalist, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *capitaliste*, it. *capitalista*, germ. *Kapitalist*, engl. *capitalist*, rus. *капиталист*), *clasicism*, s.n. (din fr. *classicisme*, it. *classicismo*, germ. *Klassizismus*) şi *clasicist, -ă*, s.m.f. (din germ. *Klassizist*, it. *classicista*), *colonialism*, s.n. (din fr. *colonialisme*, it. *colonialismo*, rus. *колониализм*) şi *colonialist, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *colonialiste*, it. *colonialista*, rus. *колониалист*), *empirism* şi *empirist*, *exorcism* şi *exorcist*, *federalism* şi *federalist*, *formalism* şi *formalist*, *germanism* şi *germanist*, *idealism* şi *idealist*, *iluminism* şi *iluminist*, *iluzionism* şi *iluzionist*, *imperialism* şi *imperialist*, *iredentism* şi *iredentist*, *materialism* şi *materialist*, *maximalism* şi *maximalism*, *metodism* şi *metodist*, *mitologism* şi *mitologist*, *monarhism* şi *monarhist*, *monoteism* şi *monoteist*, *naturalism* şi *naturalist*, *naţionalism* şi *naţionalist*, *obscurantism* şi *obscurantist*, *optimism* şi *optimist*, *orientalism* şi *orientalist*, *panteism* şi *panteist*, *papism* şi *papist*, *pesimism* şi *pesimist*, *pietism* şi *pietist*, politeism şi politeist, *populism* şi *populist*, *protecţionism* şi *protecţionist*, *prozaism* şi *prozaist*, *raţionalism* şi *raţionalist*, *realism* şi *realist*, *rigorism* şi *rigorist*, *senzualism* şi *senzualist*, *separatism* şi *separatist*, *simbolism* şi *simbolist*, *slavism* şi *slavist*, *sofism* şi *sofist*, *spiritism* şi *spiritist*, *spiritualism* şi *spiritualist*, *şovinism* şi *şovinist* etc. După cum se poate observa, numeroase dintre aceste împrumuturi au, datorită caracterului lor cultural, etimologie multiplă externă[4]. Faptul că exemplele citate au o certă proveniență

[4] În limbile de origine, aceste cuvinte analizabile s-au creat fie de la aceeaşi bază derivativă (prin adăugarea sufixelor discutate), fie prin substituţia unuia cu celălalt, fără să existe o regulă generală în acest sens. Pentru cea de a doua posibilitate, citâm câteva exemple din franceză (extrase din Le Grand ROBERT, 1992, s.v.) care se regăsesc, majoritatea, ca împrumuturi în limba română: *absentéiste*, de *absentéisme*; *absolutiste*, d'après *absolutisme*; *alarmiste*, de *alarmiste*; *altruiste*, de *altruisme*; *anarchisme*, de *anarchiste*; *arrivisme*, de *arriviste*; *autiste*, de *autisme*; *casuisme*, de *casuiste*; *causaliste*, de *causalisme*; *chamaniste/shamaniste*, de *chamanisme/shamanisme*; *classiciste*, de *classicisme*; *collectiviste*, de *collectivisme*; *conformisme*, de *conformiste*; *confusionniste*, de *confusionnisme*; *congrégationalisme*; de *congrégationaliste*; *criticiste*, de *criticisme*; *cubiste*, de *cubisme*; *décadentiste*, de *décadentisme*; *dilettantiste*, de *dilettantisme*; *dirigiste*, de *dirigisme*; *dogmatiste*, de *dogmatisme* (cf. lat. bis. *dogmatistes*, vezi DHLF, 1992, s.v.); *doloriste*, de *dolorisme*; *dynamiste*, de *dynamisme*; *économisme*, de *économiste*; *égalitariste*, de *égalitarisme*; *égocentriste*, de *égocentrisme*; *élitiste*, de *élitisme*; *empiriste*, de *empirisme*; *énergétiste*, de *énergétisme*; *essentialiste*, de *essentialisme*; *étatiste*, de *étatisme*; *eurocommuniste*, de *eurocommunisme*; *exclusiviste*, de *exclusivisme*; *finalisme*, de *finaliste*; *fixiste*, de *fixisme*; *fonctionnaliste*, de *fonctionnalisme*; *gongoriste*, de *gongorisme*; *hédoniste*, de *hédonisme*; *héraldisme*, de *héraldiste*; *hermétiste*, de *hermétisme*; *hypnotiste*, de *hypnotisme*; *ignorantiste*, de *ignorantisme*; *illuministe*, de *illuminisme*; *indéterministe*, de *indéterminisme*; *individualiste*, de *individualisme*; *industrialiste*, de *industrialisme*; *intellectualiste*, de *intellectualisme*; *intimisme*, de *intimiste*; *islamiste*, de *islamisme*; *isolationniste*, de *isolationnisme* (cf. engl. *isolationist*); *légitimisme*, de *légitimiste*; *léniniste*, de *léninisme*; *logiciste*, de *logicisme*; *luminisme*, de *luministe*; *marginaliste*, de *marginalisme*; *marxiste*, de *marxisme*; *masochiste*, de *masochisme*; *mentaliste*, de *mentalisme*; *mercantiliste*, de *mercantilisme*; *messianiste*, de *messianisme*; *nationaliste*, de *nationalisme*; *normativiste*, de *normativisme*; *magiste*, de *magisme* ; *objectiviste*, de *objectivisme*; *obscurantiste*, de *obscurantisme*; *obstructionnisme*, de *obstructionniste*; *onaniste*, de *onanisme*;

externă nu elimină posibilitatea reinterpretării lor ulterioare prin analogie la nivelul limbii române şi, în consecinţă, reconstrucţia lor internă după modelul pe care ele însele l-au creat. După cum se poate observa, modelul derivativ *-ism/-ist*, creat în perioada de îmbogăţire şi de modernizare programatică a limbii literare, reprezintă, alături de *-ant/-anţă, -ent/-enţă*, una dintre cele mai cunoscute şi mai frecvent folosite perechi sufixale din sistemul derivativ neologic românesc.

3.2. Ambele componente sunt formate în interiorul limbii române, prin posibilitatea ataşării la aceeaşi bază a sufixelor *-ism* şi *-ist*, indiferent de existenţa sau inexistenţa unui model străin[5]. Este vorba, în primul rând, de noţiunile care denumesc fenomene privitoare la viaţa socioculturală internă: *ceauşism*, s.n. şi *ceauşist, -ă*, adj., s.m.f. (de la *Ceauş[escu]* + *-ism, -ist*)[6], *gândirism*, s.n. şi *gândirist*, -ă, adj., s.m.f. (din „Gândirea" + *-ism, -ist*), *haretism*, s.n. şi *haretist, -ă*, adj., s.m.f. (de la */Spiru/ Haret* + *-ism, -ist*), *junimism*, s.n. şi *junimist, -ă*, adj. (din „Junimea" + *-ism, -ist*), *patriarhalism*, s.n. şi *patriarhalist, -ă*, adj. (de la *patriarhal* + *-ism, -ist*), *pumnism*, s.n. şi *pumnist, -ă*, adj., s.m.f. (de la */Aron/ Pumn/ul/* + *-ism, -ist*), *sămănătorism*, s.n. şi *sămănătorist, -ă*, adj., s.m.f. (din „Sămănătorul" + *-ism, -ist*)[7], *trăirism*, s.n. şi *trăirist, -ă*, adj., s.m.f. (din „Trăirea" + *-ism, -ist*) etc. Pentru aceste formaţii interne există, de asemenea, posibilitatea derivării de la unul la celălalt, prin substituţie de sufix, greu demonstrabilă în absenţa unor date sigure privind atestările. Cum termenii de acest tip se presupun unul pe celălalt şi sunt atestaţi, în general, în aceeaşi perioadă, eventual la acelaşi autor, propunem ca primă variantă derivarea (de regulă, progresivă, dar şi prin substituţie, vezi *ceauşism* şi *ceauşist*) de la aceeaşi bază şi, ca variantă secundară, derivarea prin substituţie de sufix de la cel mai cunoscut şi mai frecvent folosit la cel mai puţin folosit. Uneori, limitele dintre cele două modalităţi derivative sunt foarte relative: spre exemplu, *pumnism*, s.n., poate fi

---

opportuniste, de *opportunisme*; *optimiste, d'optimisme*; *paralléliste*, de *parallélisme*; *particulariste*, de *particularisme*; *physicaliste*, de *physicalisme*; *physiciste*, de *physicisme*; *piétisme*, de *piétiste*; *pluraliste*, de *pluralisme*; *polythéiste*, de *polythéisme*; *positiviste*, de *positivisme*; *pragmatiste*, de *pragmatisme*; *probabiliste*, de *probabilisme*; *productiviste*, de *productivisme*; *progressisme*, de *progressiste*; *protectionniste*, de *protectionnisme*; *providentialiste*, de *providentialisme*; *réformisme*, de *réformiste*; *régionaliste*, de *régionalisme*; *sataniste*, de *satanisme*; *scientisme*, de *scientiste*; *sécessionnisme*, de *sécessioniste*; *sensualiste*, de *sensualisme*; *séparatisme*, de *séparatiste*; *sexiste*, de *sexisme*; *sexualiste*, de *sexualisme*; *simplisme*, de *simpliste*; *situationniste*, de *situationnisme*; *spiritualiste*, de *spiritualisme*; *structuraliste*, de *structuralisme*; *subjectiviste*, de *subjectivisme* etc. Marea majoritate a exemplelor citate au fost împrumutate de limba română direct din franceză, dar şi prin intermediul altor surse externe (italiana, germana, engleza).

[5] Spre ex., *afacerism*, s.n. şi *afacerist, -ă*, adj., s.m.f. sunt derivate de la *afacere*, s.f. + *-ism*, respectiv *-ist*, după modelele franceze *affairisme*, *affairiste*, ceea ce reprezintă un calc lexical de structură morfematică.

[6] Vezi DEXI, s.v. În MDN, s.v., *ceauşism*, s.n., este derivat progresiv din *Ceauşescu*, fără să se ţină seama de criteriul formal (ar fi rezultat un **ceauşescism*), iar *ceauşist, -ă*, s.m.f. este derivat prin substituţie de la *ceauş[ism]*.

[7] Raportarea exagerată la tradiţionalism a fost numită de reprezentanţii Cercului Literar de la Sibiu *păşunism*, iar adepţii ei, *păşunişti*. De data aceasta, numele agentului este categoric format de la numele curentului : *păşunist, -ă*, adj., s.m.f. (din *păşun[ism]* + *-ist*).

explicat direct de la n. pr. */Aron/ Pumn/ul/* + *-ism* (pentru sensul „curent lingvistic promovat de Aron Pumnul") ca şi, în egală măsură, de la *pumnist, -ă*, adj., s.m.f, prin înlocuirea lui *-ist* cu *-ism* (opinie susţinută, de asemenea, de criteriul semantic: „atitudine a pumniştilor, adică a adepţilor lui Aron Pumnul"). La rândul său, *pumnist* este unanim considerat la nivel lexicografic din *pumnism*, prin aceeaşi substituţie sufixală, numai că în sens invers: „adept al pumnismului" ceea ce este, teoretic, posibil (deşi, după părerea noastră, la un nivel secundar). La fel se întâmplă şi cu dubletele formate de la numele unei reviste sau mişcări culturale: *gândirismul* este un curent filozofic creat în jurul revistei „Gândirea", ai cărei întemeietori şi adepţi erau numiţi, în consecinţă „gândirişti". Este complicată stabilirea unei întâietăţi cronologice, de vreme ce exista deja acest model derivativ. Ulterior sau simultan, derivatele s-au putut raporta semantic unul la celălalt: gândiriştii erau adepţi ai gândirismului, în timp ce gândirismul era promovat de gândirişti. În ceea ce priveşte, spre exemplu, perechea *complotist* şi *complotism*, primul este anterior cronologic celui de-al doilea (este atestat la Bălcescu, M.V., 75, cf. Stamati, D.) şi provine de la *complot*, prin derivare progresivă („cel care participă la un complot"), iar *complotism* se poate explica de la aceeaşi bază (*complot* + *-ism*, vezi teoria complotismului, acuză de complotism, bolnav de complotism, complotism la nivel mondial etc.). Contribuţia lui *complotist*, termen necesar şi mult mai frecvent, la formarea derivatului în *-ism* este implicită (vezi şi definiţia lexicografică aproape generală: „tactică de complotist") şi corespunde modelului analogic existent în română, ca şi în franceză sau italiană, de unde, eventual şi ulterior, ne-a putut veni termenul respectiv[8].

3.3. Derivatul în *-ist* este format pe teren românesc, iar cel în *-ism* provine din acesta prin substituţie de sufixe: *aiurist, -ă*, adj., s.m.f. (cadenţă ~, punct de vedere conspiraţionist - ~, ~ în domeniul artistic, a fi total ~ în materie de ..., stil ~ de a mânca, scenariu ~, prostănac ~, clip ~, comentariu ~ etc.)[9] (din *aiuri* + *-ist*, vezi MDA, s.v., DEXI, s.v., dar şi din *aiur*[*it*] + *-ist*)[10] şi *aiurism*, s.n. (mostră de ~ şi stângăcie, impresie de ~ combinatoriu) (din *aiur*[*it*] + *-ism*), *bonjurist, -ă*, adj., s.m.f. (din *bonjur* + *-ist*) şi *bonjurism*, s.n. (din *bonjur*[*ism*] + *-ist*)[11], *ciunist, -ă*, adj., s.m.f. (din *-ciune* + *-ist*) şi *ciunism*, s.n. (din *ciun*[*ist*] + *-ism*), *fomist, -ă*, adj., s.m.f. (din *foame* + *-ist*) şi *fomism*, s.n. (mai bine consumerism decât ~, a lua în calcul gradul de ~ şi corupţie, neo- ~) (din

[8] Vezi MDN şi DEXI, s.v., care preferă varianta împrumutului. De altfel, fr. *complotisme, complotiste*, it. *complottismo, complottista* circulă în comunicarea curentă pe Internet, chiar dacă nu sunt atestate în dicţionarele consultate ale limbilor respective.

[9] Contextele aparţin limbii contemporane şi sunt preluate de pe Internet.

[10] Vezi şi perechea sinonimică (după opinia noastră) *divanist/divanit*, în care primul este format prin substituirea lui *-it*, considerat sufix, cu *-ist*, citată de Albin 1959 : 131. Iorgu Iordan, 1939 : 44, consideră că *aiurist* este derivat direct de la *aiurea*, cf., eventual, fr. *ahurir*, « simţit ca sinonim sau chiar identic cu rom. *aiuri* ». În sprijinul relaţiei dintre *-it*, *-ist* şi *-ism*, vezi şi perechile *ipocrit/ipocritism, travestit/travestism*. Vezi, de asemenea, situaţia dubletului lexical franţuzesc *hermaphrodite/ hermaphrodisme*, cel de-al doilea fiind format din primul prin acelaşi tip de substituţie ca la *aiurit/aiurism*. Neagreat de principalele dicţionare, dar atestat în literarura de specialitate şi pe Internet, există în franceză şi un *hermaphroditisme*, citat de Corbin 1988 : 67, creat similar cu perechea *ipocrit/ipocritism* (prin derivare progresivă).

[11] Situaţia lui *bonjurist* şi *bonjurism* (şi, vezi infra, a lui *sufletist* şi *sufletism, zeflemism* şi *zeflemist*) este discutată de Theodor Hristea 2007 în Pană Dindelegan 2007: 28–29, 36.

fom[ist] + -ism), *fripturist, -ă*, adj., s.m.f. (~ ordinar, prefect corupt și ~, profesiunea de ~, specialist înlocuit cu un ~, ~ din politică, lider ~, traseist și ~ etc.) (din *frigură + -ist*) și *fripturism*, s.n. (oportunism, ~ și ciolaniadă, îngâmfare acută și ~ cronic, suspiciune de corupție și de ~ etc.) (din *friptur[ist] + -ism*), *ghinionist, -ă*, adj., s.m.f. (din *ghinion + -ist*) și *ghinionism*, s.n. (înscris în Cartea recordurilor la capitolul ~) (din *ghinion[ist] + -ism*), *ilegalist, -ă*, adj., s.m.f. (din *ilegal + -ist* și/sau, în funcție de sens, din *ilegal[itate] + -ist*) și *ilegalism*, s.n. (trecerea de la ~ la delincvență, asociere cu miros de ~, de la ~ la dictatura PCR, a intra în ~ etc.)(din *ilegal[ist] + -ism* și/sau din *ilegal[itate] + -ism*)[12], *navetist, -ă*, adj., s.m.f. (din *navetă + -ist*) și *navetism*, s.n. (~ rural-urban, ~ continuu din fotbalul românesc, ~ politic, ~ săptămânal, ~ transfrontalier, limitarea ~, descurajarea ~, ~ cotidian, ~ comercial, ~ inteligent etc.) (din *navet[ist] + -ism*), *optzecist, -ă*, adj., s.m.f. (corifei ~, generația ~, scriitori ~, roman ~, poezie ~, mișcare ~, model ~, ~ canonic, realism ~, fenomen literar ~, literatură ~ etc.)(din /generația anilor/ *optzeci + -ist*) și *optzecism*, s.n. (valori ale ~, ~ literar, ~ bucureștean, analiză a ~, evoluție a ~, ~ în adidași și blugi etc.)(din *optzec[ist] + -ism*), *parolist, -ă*, adj., s.m.f. (din *parolă + -ist*) și *parolism*, s.n. (a traduce respectul în ~, lipsă de ~, ~ în afaceri, dispută pe motiv de ~, a merge pe încredere și ~ etc.)(din *parol[ism] + -ist*), *pașoptist, -ă*, adj., s.m.f. (din *pașopt + -ist*) și *pașoptism*, s.n. (din *pașopt[ist] + -ism*), *securist, -ă*, adj., s.m.f. (din *Secur[itate] + -ist*) și *securism*, s.n. (~ după comunism, ~ cultural, scuturarea de ~, România dezrobită de ~, ani de ~, opoziție la ~, a mirosi a ~, convertire la ~, a întrece în ~ pe cineva etc.)(din *secur[ist] + -ism* și/sau din *Secur[itate] + -ism*), *sufletist, -ă*, adj., s.m.f. (din *suflet + -ist*) și *sufletism*, s.n. (muncă plină de ~, baie de ~ și lirism, a trata o problemă cu mult ~ etc.) (din *suflet[ist] + -ism*), *șantajist, -ă*, adj., s.m.f. (din *șantaj + -ist*) și *șantajism*, s.n. (~ politic, ~ ordinar, a practica ~, ~ perfid etc.)(din *șantaj[ist] + -ism*), *teribilist, -ă*, adj., s.m.f. (adolescent ~, șofer ~, tineret ~, puști ~ etc.) (din *teribil + -ist*) și *teribilism*, s.n. (~ la volan, ~ specific pubertății, accident provocat de ~, ~ ucigaș, exces de ~ etc.) (din *teribil[ist] + -ism*), *traseist, -ă*, adj., s.m.f. (~ politic, deputat ~, partid îmbogățit cu un ~, a racola un ~, topul ~, primar ~ etc.) (din *traseu + -ist*) și *traseism*, s.n. (~ politic, lepădare de ~, sancționarea ~, mandat retras pentru ~ etc.) (din *trase[ist] + -ism*), *zeflemist, -ă*, adj., s.m.f. (din *zeflemea + -ist*) și *zeflemism* (din *zeflem[ist] + -ism*)[13] etc. Derivatele în *-ist*

---

[12] Această dublă etimologie internă este interesantă prin faptul că *ilegalism* se explică formal în primul rând de la *ilegalist*, dar nu neapărat semantic, fiind definit prin „caracter ilegal; ilegalitate" (vezi MDN, s.v., care îl consideră, ca și DEXI, s.v., din fr. *illégalisme*). Din punct de vedere semantic, s-a format /și/ de la sinonimul *ilegalitate* (mai vechi și cu o sferă semantică mai extinsă), prin aceeași substituție sufixală (vezi, infra, exemplul similar *securism/securitate*).

[13] Considerat în toate dicționarele citate ca simplu derivat progresiv (de la *zeflemea + -ism*). Dintre exemplele citate, unele (mai ales în *-ism*) nici nu sunt atestate lexicografic, ceea ce ne face să credem că, din punct de vedere cronologic, sunt posterioare corespondentelor în *-ist* și că, semantic, se explică mai degrabă din acestea decât din baza lor comună: spre exemplu, deși, teoretic, *ghinionist* și *ghinionism*, *zeflemist* și *zeflemism* se pot deduce din aceleași baze (*ghinion*, respectiv *zeflemea*), totuși *ghinionismul* este în primul rând „calitatea ghinionistului" și apoi „trăsătura celui care are ghinion", *zeflemismul* este „trăsătura zeflemistului" și apoi „dispoziția de a lua totul în zeflemea". Raportarea exclusiv la baza primară este făcută, din păcate, și pentru exemple ca *optzecism*, *pașoptism*, *sufletism*, *traseism*.

(atestate, de regulă, primele) sunt de obicei mai frecvente decât cele în *-ism*, ca adjective şi substantive animate şi concrete au posibilitatea de a apărea în contexte mai numeroase şi mai variate etc. Chiar dacă, din păcate pentru exactitatea ştiinţifică, o dată create, cuvintele discutate mai sus se presupun reciproc în mintea vorbitorilor, iar acest lucru face relativ criteriul frecvenţei, exemple ca *navetist*, *optzecist*, *securist*, *şantajist* etc. întrec cu mult la capitolul atestări corespondentele lor în *-ism*, ceea ce le confirmă întâietatea cronologică şi statutul de baze derivative.

3.4. Derivatul în *-ism* este format pe teren românesc (independent sau după un model străin), iar cel în *-ist* provine din acesta prin substituţie de sufixe: *chiulangism*, s.n. (din *chiulangiu* + *-ism*) şi *chiulangist*, *-ă*, adj., s.m.f. (din *chiulang*[*ism*] + *-ist*), *conciliatorism*, s.n. (din *conciliator* + *-ism*, cf. it. *conciliatorismo*) şi *conciliatorist*, *-ă*, s.m.f. (din *conciliator*[*ism*] + *-ist*)[14], *familiarism*, s.n. (din *familiar* + *-ism*) şi *familiarist*, *-ă*, adj. (din *familiar*[*ism*] + *-ist*)[15], *franţuzism*, s.n. (din *franţuz* + *-ism*) şi *franţuzist*, *-ă*, adj. (fantezii ~ - nostalgice, shoping ~, nume ~, barbarism ~ etc.) (din *franţuz*[*ism*] + *-ist*)[16], *idilism*, s.n. (din *idilă* + *-ism*) şi *idilist*, *-ă*, adj. (poet ~, păşunism ~, imagine ~, film ~ etc.) (din *idil*[*ism*] + *-ist* şi/sau din *idil*[*ic*] + *-ist*), *împăciuitorism*, s.n. (din *împăciuitor* + *-ism*) şi *împăciuitorist*, *-ă*, adj., s.m.f. (din *împăciuitor*[*ism*] + *-ist*); *lichelism*, s.n. (din *lichea*, pl. *lichele* + *-ism*)[17] şi *lichelist*, *-ă*, adj., s.m.f. (slogan ~, electorat ~, personaj ~, clientelism ~ etc.)(din *lichel*[*ism*] + *-ist*), *mahalagism*, s.n. (din *mahala* + *-ism*) şi *mahalagist*, *-ă*, adj., s.m.f. (stil ~ de a face politică, accent ~, discurs ~, atmosferă ~, limbaj de ~, comportament ~, prost gust ~ etc.) (din *mahalag*[*ism*] + *-ist*)[18], *moftangism*, s.n. (~ cultural şi politic)(din *moftangiu* + *-ism*) şi *moftangist*, *-ă*, adj., s.m.f. (aere de ~, atitudine de ~, societate plină de ~ etc.)(din *moftang*[*ism*] + *-ist*), *narodnicism*, s.n. (din *narodnic* + *-ism*; cf. rus. *народничество*) şi *narodnicist*, *-ă*[19], adj. (din *narodnic*[*ism*] + *-ist*), *neaoşism*, s.n. (din *neaoş* + *-ism*) şi *neaoşist*, *-ă*, adj., s.m.f. (din *neaoş*[*ism*] + *-ist*), *ortodoxism*, s.n. (din *ortodox* + *-ism*) şi *ortodoxist*, *-ă*, adj., s.m.f. (din *ortodox*[*ism*] + *-ist*), *poporanism*, s.n. (din *poporan* + *-ism*, cf. rus. *народничество*) şi *poporanist*, *-ă*, adj., s.m.f. (din *poporan*[*ism*] + *-ist*), *protocronism*, s.n.[20] (din *proto-* + [*sin*]*cronism*) şi *protocronist*, *-ă*, adj., s.m.f. (din *protocron*[*ism*] + *-ist*)[21], *tembelism*, s.n. (din *tembel* + *-ism*) şi *tembelist*, *-ă*, adj., adv., s.m.f. (~ politic, maşini tunate ~) (din *tembel*[*ism*] + *-ist*) etc. Argumentele pentru rolurile inversate sunt: frecvenţa mult mai mare a termenilor în *-ism*, conţinutul semantic şi criteriul logic (bazele derivative pentru substantivele abstracte au calitate de „agent", ceea ce face ca derivatele în *-ist* să fie, de

[14] Vezi DEXI, s.v. : « conciliator ». Din *conciliator* + *-ist*.

[15] Vezi MDN, s.v. : « care încurajează, care practică familiarismul ».

[16] *Franţuzist* poate fi format, în funcţie de context, şi de la adj. *franţuzesc*, tot prin schimbare de sufix.

[17] Vezi Pascu 1916 : 421. Ibidem, şi *mahalagism*, s.n., *tembelism*, s.n.

[18] Pentru unele sensuri, *mahalagist* poate fi raportat direct la *mahalagiu* (din *mahalagiu* + *-ist*), fără să fie eliminată, însă, contribuţia analogică formală a lui *mahalagism*. Aceeaşi situaţie este valabilă şi pentru *moftangist*, pentru care vezi infra.

[19] Derivarea de la *narodnic*, propusă inclusiv în DLR, s.v., nu se susţine semantic (*narodnicist* înseamnă « adept al narodnicismului »).

[20] Termen creat de Edgar Papu în 1974, odată cu eseul intitulat *Protocronismul românesc*.

[21] În MDA, s.v. (care reia fidel etimologia din DEX^2, s.v.) : din *protocronie* + *ism*.

regulă, redundante și expresive, vezi, spre exemplu, *lichelist* vs. *lichea*, *mahalagist* vs. *mahalagiu*, *moftangist* vs. *moftangiu* etc.). Așa cum am precizat deja în note, atunci când se realizează o sinonimie expresivă între agent și derivatul în *-ist*, baza derivativă rămâne comună ambelor derivate, deci *mahalagiu*, *moftangiu*, cu reliefarea necesară a rolului derivatului în *-ism*, important din punct de vedere formal. Plasarea în categorii diferite a perechilor *zeflemist/zeflemism* și *lichelism/lichelist*, spre exemplu, este justificabilă astfel: *zeflemist*, ca și *lichelism*, sunt anterioare lui *zeflemism* și *lichelist*; ele sunt, de asemenea, mult mai frecvent folosite decât corespondentele lor, care sunt, prin comparație cu posibilele baze *zeflemea* și *lichea*, mai puțin justificate din punct de vedere semantic. Motivul esențial al prezenței, fie și limitate, în limbă a lui *zeflemism* și *lichelist* este existența formală a corespondentelor *zeflemist* și *lichelism* și analogia cu foarte numeroasele exemple similare.

3.5. Termenul în *-ism* este împrumutat, iar cel în *-ist* este creat de la primul (de regulă prin substituție de sufixe)[22]: *cooperativism*, s.n. (din fr. *coopérativisme*, it. *cooperativismo*) și *cooperativist, -ă*, adj. (din *cooperativ*[*ism*] + *-ist*; cf. fr. *coopérativiste*, it. *cooperativista*); *eroism*, s.n. (din fr. *héroïsme*) și *eroist, -ă*, adj.[23] (din *ero*[*ism*] + *-ist*, dar și din *ero*[*ic*] + *-ist*)[24]; *europeism*, s.n. (din it. *europeismo*) și *europeist, -ă*, adj. (din *europe*[*ism*] + *-ist*); *hitlerism*, s.n. (din fr. *hitlérisme*) și *hitlerist, -ă*, adj., s.m.f. (din

---

[22] După cum se poate observa din exemplele care urmează, derivatele în *-ist* se pot explica, simultan sau succesiv, și prin alte modalități (interne și externe, respectiv prin derivare progresivă și/sau prin împrumut).

[23] Exemplul (în sintagma *sărutare eroistă*) este citat de Iordan 1947 : 182.

[24] În franceză, spre exemplu, sunt prezente numeroase substituții între sufixele *-ic* și *-ism* sau *-ist*, dintre care citățm (după Le Grand ROBERT, 1992): *adiabatisme*, de *adiabatique*; *agrammatique*, de *agrammatisme*; *allocentrique*, de *allocentrisme*; *anachronique*, de *anachronisme*; *antagonique*, de *antagonisme*; *apolitisme*, de *apolitique*; *asiatisme*, de *asiatique*; *athématisme*, de *athématique*; *barbiturisme*, de *barbiturique*; *botaniste*, de *botanique*; *brahmanique*, de *brahmanisme*; *charismatisme*, de *charismatique*; *consonantisme*, de *consonantique*; *dichromatisme*, de *dichromatique*; *didactisme*, de *didactique*; *diététisme*, de *diététique*; *dogmatisme*, de *dogmatique* ou de *dogmatiser*; *dramatisme*, de *dramatique*; *dynamisme*, de *dynamique*; *égocentrisme*, de *égocentrique*; *endémisme*, de *endémique*; *énergétisme*, de *énergétique*; *érotisme*, de *érotique*; *ésotérisme*, de *ésotérique*; *flegmatisme*, de *flegmatique*; *germanisme*, de *germanique*; *germaniste*, de *germanique*; *hébraïsme*, de *hébraïque*; *hébraïste*, de *hébraïque*; *héliocentrisme*, de *héliocentrique*; *helvétisme*, de *helvétique*; *hépatisme*, de *hépatique*; *héraldiste*, de *héraldique*; *hermétisme*, de *hermétique*; *hiératisme*, de *hiératique*; *hippisme*, de *hippique*; *hispaniste*, de *hispanique*; *historisme*, de *historique*; *homérisme*, de *homérique*; *ibérisme*, de *ibérique*; *illogisme*, de *illogique*; *irénisme*, de *irénique*; *lymphatisme*, de *lymphatique*; *lyrisme*, de *lyrique*; *macaronisme*, de *macaronique*; *magnétisme*, de *magnétique*; *mathématisme*, de *mathématique*; *mosaïsme*, de *mosaïque*; *narcotisme*, de *narcotique*; *oecuménisme*, de *oecuménique*; *onirisme*, de *onirique*; *pacifisme*, de *pacifique*; *pacifiste*, de *pacifique*; *paludique*, de *paludisme*; *pharisaïsme*, de *pharisaïque*; *pindarisme*, de *pindarique*; *polémiste*, de *polémique*; *politisme*, de *politique*; *prosaïsme*, de *prosaïque*; *prosoviétisme*, de *prosoviétique*; *satanisme*, de *satanique*; *soviétisme*, de *soviétique*; *statisme*, de *statique*; *strabique*, de *strabisme* etc. Cele mai multe dintre dubletele citate au pătruns și în română, ceea ce reprezintă un model derivativ analogic foarte important pentru crearea de noi cuvinte prin mijloace similare. Despre relația dintre sufixele *-ique* și *-isme*, vezi Corbin 1988: 63–75 și Roché 2007: 47.

hitler[*ism*] + *-ist* şi/sau din *Hitler* + *-ist*, după modelul *fascism/fascist*); *italienism*, s.n. (din it. *italianismo*, fr. *italianisme*) şi *italienist, -ă*, adj., s.m.f. (din *italien*[*ism*] + *-ist*, din *italian, -ă* + *-ist* şi/sau din it. *italianista*); *libertinism*, s.n. (din fr. *libertinisme*, it. *libertinismo*, germ. *Libertinismus*) şi *libertinist, -ă*, adj. (din *libertin*[*ism*] + *-ist*); *mecanicism*, s.n. (din rus. *механицизм*, it. *meccanicismo*) şi *mecanicist, -ă*, adj. (din *mecanic*[*ism*] + *-ist*; cf. rus. *механический*, it. *meccanicista*); *miciurinism*, s.n. (din rus. *мичуринизм*, dar şi din *Miciurin* + *-ism*) şi *miciurinist, -ă*, adj. (de la *miciurin*[*ism*] + *-ist*), *nazism*, s.n. (din fr. *nazisme*, germ. *Nazismus*) şi *nazist, -ă*, adj., s.m.f. (din *naz*[*ism*] + *-ist*)[25], *panelenism*, s.n. (din fr. *panhellénisme*, cf. it. *panellenismo*) şi *panelenist, -ă*, adj. (din *panelen*[*ism*] + *-ist*), *panlogism*, s.n. (din fr. *panlogisme*) şi *panlogist, -ă*, adj., s.m.f. (din *panlog*[*ism*] + *-ist*), *radicalism*, s.n. (din fr. *radicalisme*, germ. *Radikalismus*) şi *radicalist, -ă*, adj., s.m.f. (din *radical*[*ism*] + *-ist*)[26], *romantism*, s.n. (din fr. *romantisme*) şi *romantist*, s.m. (rar) „romantic" (din *romant*[*ism*] + *-ist*), *somnambulism*, s.n. (din fr. *somnambulisme*) şi *somnambulist, -ă*, adj., s.m.f. (din *somnambul*[*ism*] + *-ist*), *stalinism*, s.n. (din fr. *stalinisme*, it. *stalinismo*, cf. şi *Stalin* + *-ism*) şi *staliniste, -ă*, adj., s.m.f. (din *stalin*[*ism*] + *-ist*, cf. it. *stalinista*)[27], *totalitarism*, s.n. (din fr. *totalitarisme*, it. *totalitarismo*, germ. *Totalitarismus*) şi *totalitarist, -ă*, adj., s.m.f. (din *totalitarism* + *-ist*)[28], *ultraism*, s.n. „extremism" (din germ. *Ultraismus*) şi *ultraist, -ă*, adj., s.m.f. „exagerat; extremist" (din *ultra*[*ism*] + *-ist*, cf. engl. *ultraist*), *vedetism*, s.n. (din fr. *vedettisme*)[29] şi *vedetist, -ă*, adj. (din *vedet*[*ism*] + *-ist*). Argumentele sunt cel mult de natură semantică şi logică (atestările nefiind, nici de această dată, foarte relevante): spre ex., *cooperativist*, adj., s.m.f. înseamnă „care ţine de cooperativism, adept al cooperativismului", *mecanicist*, adj., s.m.f. înseamnă „care este în conformitate cu principiile mecanicismului, care se referă la mecanicism, adept al mecanicismului" etc. În cazul lui *planorism* şi *planorist*, primul poate fi un împrumut din rus. *планеризм* sau, mai degrabă, un derivat intern de la *planor* + *-ism* („sport practicat cu planorul; îndeletnicirea de a construi planoare"), iar al doilea este, la rândul lui, fie derivat de la *planor* + *-ist* („pilot sau constructor de planoare; militar de unităţi transportate cu planorul"), fie derivat de la *planor*[*ism*] + *-ist* (prin substituţie de sufixe)[30].

---

[25] *Nazist* poate fi şi un împrumut din fr. *naziste* (vezi MDN şi DEXI, s.v.), sinonim al termenului curent *nazi*.

[26] Cf. germ. *Radikalist* (vezi MDN şi DEXI, s.v.). Soluţia internă propusă în DEX[2] şi în MDA, s.v. (din *radical* + *-ist*) nu se justifică semantic.

[27] Termenul francez corespunzător atestat lexicografic (vezi Le Grand ROBERT 1992, Le Petit ROBERT, 2008, s.v.) este *stalinien, -ienne*, adj. et n. *Staliniste*, adj. et n., apare totuşi în DHLF, 1992, s.v. şi este atestat în mod curent pe Internet. Despre posibilitatea şi limitele prezenţei lui *staliniste* şi a derivatelor similare în limba franceză, vezi Roché 2007 : 52.

[28] Apare atestat numai în DEXI : din *totalitar* + *-ist*. Ibidem, apare aceeaşi derivare progresivă şi pentru *somnambulist, -ă*.

[29] *Vedetism* este considerat de toate dicţionarele ca fiind derivat de la *vedetă* + *-ism*, ceea ce este posibil, dar nu putem elimina eventuala lui provenienţă externă.

[30] Pentru această dublă posibilitate, dăm câteva exemple similare din franceză, extrase din Le Grand ROBERT, 1992: *atticiste*, s.m., de *attique* ou de *atticisme*; *climatisme*, n.m., de *climat*, *climatique* (d'après *thermalisme*); *dogmatisme*, n.m., de *dogmatique* ou de *dogmatiser*; *dramatisme*, n.m., de *drame* ou de *dramatique*; *magmatisme*, n.m., de *magma* ou de *magmatique* etc.

3.6. Termenul în *-ist* este împrumutat, iar cel în *-ism* este creat de la primul prin substituție de sufixe sau/şi poate avea origine externă. Pentru primul caz amintim, spre exemplu, situația dubletului lexical *latinist* şi *latinism*, pe larg explicată de Theodor Hristea[31]: *latinist, -ă*, adj., s.m.f. provine din fr. *latiniste*, it. *latinista*, germ. *Latinist*, cu sensuri etimologice sau dobândite pe terenul limbii române, iar *latinism*, s.n., are în limba română două reflexe omonimice: *latinism*^{1}, s.n. „împrumut cult din latină care păstrează trăsăturile formale ale limbii de origine" (din fr. *latinisme*, it. *latinismo*, germ. *Latinismus*) şi *latinism*^{2}, s.n. „curent în lingvistica şi filologia românească din sec. al XIX-lea care promova reapropierea limbii române de limba latină" (din *latin*[*ist*] + *-ism*). În mod similar se poate explica relația dintre *colaboraționist, -ă*, s.m.f. „care colaborează cu dușmanul" (din fr. *collaborationniste*, cf. it. *collaborazionista*) şi *colaboraționism*, s.n. „colaborare cu ocupanții fasciști în timpul celui de-al doilea război mondial" (din *colaborație*[*ist*] + *-ism*, cf. it. *collaborazionismo*)[32], *sinecurist, -ă*, s.m.f. „persoană care deține o sinecură" (din fr. *sinécuriste*)[33] şi *sinecurism*, s.n. care, în funcție de sens, se poate explica în două moduri: din *sinecură* + *-ism* („câştigarea traiului prin sinecură") sau din *sinecur*[*ist*] + *-ism* („mod de viață al sinecuristului"). Pentru cel de-al doilea, vezi *fantezist, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *fantaisiste*) şi *fantezism*, s.n. „caracter fantezist, rezultat al fanteziei" (infuzie de ~, a da dovadă de ~, a practica un soi de ~, a excela în ~, combinație rară de rigoare şi ~, a pendula între tragism şi ~, ~ suprarealist, speculație intelectuală împinsă până la ~, ~ ironic etc.)(din *fantez*[*ist*] + *-ism* sau/şi din *fantezie* + *-ism*; cf. fr. *fantaisisme*[34]), *profesionist, -ă*, adj., s.m.f. (din it. *professionista*, germ. *Professionist*) şi *profesionism*, s.n. „practicarea unei îndeletniciri ca profesionist" (din *profesion*[*ist*] + *-ism* sau/şi din it. *professionismo*) etc.

3.7. Termenul în *-ist* este o formație internă care are, însă, o altă bază decât cel în *-ism*, pătruns prin împrumut: spre exemplu, *ilustrativist, -ă*, adj. înseamnă „care are caracter ilustrativ", deci nu provine de la *ilustrativ*[*ism*], prin substituție, cum se spune în NDN şi în MDN, s.v., ci este derivat progresiv de la *ilustrativ* + *-ist*. Este adevărat, însă, că apariția lui se explică prin existența împrumutului *ilustrativism*, s.n. (din fr. *illustrativisme*), care a contribuit, prin analogie cu perechile similare în *-ism* şi *-ist*, la formarea unui derivat mai degrabă redundant. La fel, *cooperatist, -ă*, adj. „care ține de cooperație", este format de la *cooperaț*[*ie*] + *-ist*, în vreme ce *cooperatism*, s.n., este un împrumut din fr. *coopératisme*; *fonetist*, s.m.f. „specialist în fonetică, fonetician; adept al ortografiei fonetice" provine, prin substituție de sufixe, din *fonet*[*ică*] sau din *fonet*[*ic*] +

---

[31] *Un tip sui-generis de omonime derivative: latinism* (I) *şi latinism* (II), în LR, LV. nr. 5 – 6, pp. 315–322.

[32] Derivarea prin substituție este propusă în DEX^2 şi în DEXI, s.v., în vreme ce MDN, s.v. indică drept etimon fr. *collaborationnisme*. Acesta, deşi frecvent atestat pe Internet, este considerat rar în franceză şi lipseşte din dicționarele consultate (cu acest sens apare atestat *collaboration*, s.f.). În MDA este trecută et. nec.

[33] Dintre dicționarele consultate, numai în DEX^2 este derivat din *sinecură* + *-ist*.

[34] Acesta, la rândul lui, provine din *fantaisiste*, prin înlocuirea lui *-iste* cu *-isme*, vezi Le Grand ROBERT, 1992, s.v.

-ist[35], creație facilitată, fără îndoială, de existența lui *fonetism*, s.n. (din fr. *phonétisme*)[36]; *teatralist, -ă*, adj., s.m.f. este derivat de la *teatral* + *-ist* („teatral; /rar/ actor; persoană care joacă teatru și în viața obișnuită"), cf. *teatralism*, s.n. (din fr. *théâtralisme*).

3.8. Derivatul în *-ism* este format pe teren românesc, prin derivare progresivă, iar cel în *-ist* este tot o creație internă, dar nu de la corespondentul său în *-ism*, ci de la o altă bază derivativă din aceeași familie: *românism*, s.n. „sentimentul național al românilor; (rar) cuvânt sau expresie specifică limbii române" este derivat de la subst. *român* + *-ism* (ca și, de altfel, de la *română*, s.f., cu același sufix, după modelul lui *englezism, franțuzism, germanism, grecism, italienism, maghiarism, turcism* etc.), iar *românist, -ă*, s.m.f. „specialist în românistică", este format de la *român*[*istică*] + *-ist*; *stereotipism*, s.n. „caracter stereotip; stereotipie" este derivat de la *stereotip* + *-ism*, iar *stereotipist, -ă*, s.m.f. „persoană specializată în stereotipie", provine de la *stereotipie* prin adăugarea lui *-ist* sau prin substituirea lui *-ie* cu *-ist*[37], eventual din it. *stereotipista*.

3.9. Derivatul în *-ist* se poate explica prin mijloace interne (derivare progresivă sau substituție de sufixe, în funcție de componenta semantică) și prin împrumut, iar corespondentul în *-ism* este fie o creație internă, fie un împrumut: *aeromodelist, -ă*, s.m.f. „care practică aeromodelismul; care construiește aeromodele" (din *aeromodel*[*ism*] + *-ist* și/sau din *aeromodel* + *-ist*[38]. Cf. fr. *aéromodéliste*, it. *aeromodelista*) și *aeromodelism*, s.n.(din fr. *aéromodélisme*, it. *aeromodellismo*, eventual din *aeromodel* + *-ism*); *automodelist, -ă*, s.m.f. „constructor de automodele; care practică automodelismul" (din *automodel*[*ism*] + *-ist* și/sau din *automodel* + *-ist*. Cf. it. *automodellista*) și *automodelism*, s.n. (din *automodel* + *-ism*; Cf. fr. *automodélisme*, it. *automodellismo*); *leninist, -ă*, adj., s.m.f. „referitor la Lenin; adept al leninismului" provine, de asemenea, din *Lenin* + *-ist*, pentru valoarea adjectivală, din *lenin*[*ism*] + *-ist*, pentru valoarea substantivală (cf. rus. *ленинец, -ница, ленинский*) și din fr. *léniniste*[39], it. *leninista*, iar *leninism*, s.n., este fie un împrumut (din rus. *ленинизм*, fr. *léninisme*, it. *leninismo*), fie format direct de la *Lenin* + *-ism* fie, în sfârșit, poate avea o dublă origine (internă și externă). Dintre perechile împrumutate amintim substantivele derivate în limbile de origine de la personalități istorice și culturale străine de spațiul românesc (*bonapartism* și *bonapartist*, *bovarism* și *bovarist*, *budism* și *budist*, *calvinism* și *calvinist*, *franchism* și *franchist*, *machiavelism* și *machiavelist*, *marxism* și *marxist*, *sadism* și *sadist*, *spinozism* și *spinozist*, *tomism* și *tomist*, *troțchism* și *troțchist* etc.)[40], iar ca modele interne menționăm perechile similare *cuzism* și *cuzist*, *iorghism* și *iorghist*, *tachism și tachist* etc.

---

[35] Fr. *phonétiste*, pentru care optează MDN și DEXI, s.v. *fonetist, -ă*, este rar și învechit.

[36] Acesta este obținut, tot prin substituție, din *phonét*[*ique*] + *-isme*.

[37] Pentru substituție, vezi DEX[2] și MDA, s.v., pentru originea italiană, vezi MDN și DEXI, s.v. It. *stereotipismo* propus pentru *stereotipism* în MDN, s.v., nu este atestat.

[38] Pentru derivarea progresivă de la o bază unică (*aeromodel*), vezi Iordan 1954: 119–120.

[39] În franceză, *léniniste*, s.m.f. este considerat, de asemenea, ca fiind derivat prin substituție de la *léninisme*.

[40] Odată intrate în limbă, împrumuturile total analizabile pot fi reinterpretate de vorbitori ca fiind creații interne.

3.10. Derivatele abstracte în *-ism* (fără corespondent în *-ist*) provin, pe cale internă şi/sau prin împrumut, în general de la baze analizabile care sunt, ele însele, agent sau care pot determina nume de agent: *analitism*, s.n. „caracter analitic" (din *analit*[*ic*] + *-ism*)[41], *bucolism*, s.n. „caracter bucolic" (din *bucol*[*ic*] + *-ism*); *diabolism*, s.n. „atitudine diabolică" (din *diabol*[*ic*] + *-ism*, cf. fr. *diabolisme*)[42], *flegmatism*, s.n. „caracter flegmatic, atitudinea omului flegmatic" (din *flegmat*[*ic*] + *-ism*, cf. fr. *flegmatisme*), *histrionism*, s.n. „comportament de histrion; caracter histrionic" (din *histrion* + *-ism* şi/sau din *histrion*[*ic*] + *-ism*. Cf. fr. *histrionisme*); *libidinism*, s.n. „însuşire a unei persoane libidinoase; atitudine libidinoasă" (din *libidin*[*os*] + *-ism*); *luciferism*, s.n. „caracter luciferic" (din *lucifer*[*ic*] + *-ism* şi/sau din fr. *luciférisme*, it. *luciferismo*)[43], *retorism*, s.n. „abuz de elemente retorice" (din *retor*[*ic*] + *-ism*)[44], *melodramatism*, s.n. „caracter melodramatic" (din *melodramat*[*ic*] + *-ism*)[45], *sovietism*, s.n. „caracter sovietic" (din *soviet*[*ic*] + *-ism*. Cf. fr. *soviétisme*, it. *sovietismo*)[46] etc. Pe de altă parte, există exemple de împrumuturi analizabile în *-ism* care nu au corespondent în *-ist* din cauza existenței unui alt „derivat" agent: *agramatism*, s.n. (din fr. *agrammatisme*), cf. *agramat, -ă*, adj., s.m.f. (din lat. *agrammatos*, ngr. *ἀγράμματος*), *albinism*, s.n. (din fr. *albinisme*), cf. *albinos, -oasă*, s.m.f. (din fr. *albinos*), *asiatism*, s.n. (din fr. *asiatisme*), cf. *asiatic, -ă*, adj., s.m.f. (din fr. *asiatique*, lat. *asiaticus*, it. *asiatico*), *barbiturism*, s.n. (din fr. *barbiturisme*), cf. *barbituric, -ă*, adj., s.n. (din fr. *barbiturique*, it. *barbiturico*) etc.

3.11. Derivatele nume de agent în *-ist* (fără corespondent în *-ism*) provin, de multe ori, prin substituție sufixală din baze derivative ce denumesc un domeniu tehnic şi cultural: *bionist, -ă*, s.m.f. (din *bion*[*ică*] + *-ist*)[47], *electrotehnist*, s.m. (din *electrotehn*[*ică*] + *-ist*), *filarmonist*, s.m. (din *filarmon*[*ică*] + *-ist*), *frigotehnist*, s.n. (din *frigotehn*[*ică*] + *-ist*); *zootehnist, -ă*, s.m.f. (din *zootehnie* + *-ist* şi/sau din *zootehn*[*ică*] + *-ist*) etc. Alături de creațiile interne prin substituție, sunt de semnalat numeroasele exemple similare obținute prin derivare progresivă de la baze diverse (nume de agenți din cele mai variate domenii, la nivelul limbii literare sau la periferia acesteia, în argou sau în limbajul familiar): *antenist*, *bagajist*, *bazarist*, *dughenist*, *calapodist*, *cațavencist*, *depeşist*, *forumist*, *gudurist*, *habarnist*, *iliescist*, *interist*, *internetist*, *juventist*, *liicenist*, *pacepist*, *pesedist*, *poliromist*, *protevist*, *scânteist*, *stolojenist*, *urechist*, *vadimist* etc.[48]

---

[41] DEX[2] şi MDA propun o derivare progresivă, MDN, exclusiv o sursă externă (fr. *analytisme*, neatestat în dicționarele consultate), iar DEXI, o soluție de compromis: din *analit*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *analytisme*.

[42] Din MDA, s.v., rezultă o derivare de tip progresiv (*diabolic* + *-ism*), care ar fi avut ca rezultat **diabolicism*.

[43] *Ibidem*, s.v., este indicată o derivare de tip progresiv în urma căreia, însă, ar fi rezultat **lucifericism*. Pentru aceeaşi greşeală, vezi şi DEXI, s.v.

[44] *Ibidem*, s.v., este dată din nou o etimologie greşită (din *retor*), pe care o întâlnim şi în DEXI, s.v.

[45] *Ibidem*, s.v.: din *melodramatic* + *-ism*, care ar fi dat **melodramaticism*.

[46] În DEXI, s.v., este derivat din *soviet* + *-ism*, ceea ce nu se susține semantic.

[47] Vezi DEXI, s.v. În DEX[2], s.v., este dată o derivare progresivă (din *bionică* + *-ist*), iar în MDA, s.v., apare o indicație etimologică stranie (din fr. *bionicien* css).

[48] Vezi Vârlan 2007 în Pană Dindelegan 2007: 625–634.

4. Un exemplu care probează multiplele fațete și nuanțe ale etimologiei multiple interne este perechea *țărănism* și *țărănist*, termeni atestați probabil pentru prima dată la G. Ibrăileanu în „Spiritul critic în cultura românească", Iași, 1909. *Țărănism*, s.n. 1. „curent politic și ideologic, apărut în România la sfârșitul sec. al XIX-lea, care pornea de la ideea rolului conducător al țărănimii..."; 2. „curent ideologic din perioada interbelică ce avea ca preocupare majoră societatea rurală și valorile ei"; 3. „tendința unor scriitori de a trata aspecte din viața țăranilor"; 4. „vorbă, faptă grosolană" este derivat (progresiv) de la *țăran* + *-ism*[49]. Direct legat de acesta, *țărănist, -ă*, adj. 1. „referitor la țărani", 2. „făcut în interesul țăranilor"; s.m.f. 1. „adept al țărănismului", 2. „membru al Partidului Național Țărănesc sau al actualului Partid Național Țărănesc Creștin Democrat" presupune, conform sensurilor, o dublă sau chiar triplă etimologie: din *țăran* + *-ist* (pentru sensurile adjectivului), din *țărăn*[*ism*] + *-ist* (pentru sensul 1 al subst.) și din *țărăn*[*esc*] + *-ist* (pentru sensul 2 al subst.)[50]. Derivarea prin substituirea lui *-esc* cu *-ist* este posibilă, după opinia noastră, prin analogie cu perechile de tipul *calvinesc* și *calvinist* (cf. și *calvinism*), *cavaleresc* și *cavalerist* (cf. și *cavalerism*), *evanghelesc* și *evanghelist* (cf. și *evanghelism*), *franțuzesc* și *franțuzist* (cf. și *franțuzism*), *latinesc* și *latinist* (cf. și *latinism*) etc., toate atestate înaintea dubletului discutat și care au putut constitui, astfel, un model pentru realizarea lui.

5. Sintetizând cele prezentate supra în legătură cu cele două sufixe neologice, putem formula următoarele observații:

5.1. Împrumuturile analizabile din greacă și latină, pe de o parte, din franceză, italiană și germană, pe de altă parte, pătrunse în epoca modernă, au creat, prin ponderea, stabilitatea și frecvența lor un model derivativ bine structurat din punct de vedere formal și relativ clar din punct de vedere semantic.

5.2. Etimoanele acestor împrumuturi au, la rândul lor, etimologie externă sau sunt create, în limbile de origine, prin aceleași modalități derivative ca și corespondentele românești formate după modelul lor: prin derivare progresivă sau/și prin substituție de la aceeași bază, prin derivare progresivă sau/și prin substituție de la baze diferite (în interiorul aceleiași familii lexicale), exclusiv prin substituție, în sfârșit prin etimologie mixtă (internă și externă).

5.3. Date fiind crearea, respectiv utilizarea simultană a derivatelor discutate și posibilitatea unei duble sau chiar triple interpretări semantice, etimologia multiplă internă este de luat în considerare, fie pentru unul dintre ele (prin raportare la celălalt și la o bază diferită), fie pentru amândouă (vezi *ilegalist, -ă*, adj., s.m.f. < *ilegal* și/sau *ilegalitate*; *ilegalism*, s.n. < *ilegalist* și/sau *ilegalitate*). În alte situații, ne aflăm în

[49] În MDN și DEXI, s.v., este propusă derivarea din *țărăn*[*ime*] + *-ist* care, deși posibilă, nu este absolut necesară. Termenul și-a dezvoltat în anii din urmă sensuri noi, cu referire mai ales la PNȚCD.

[50] În realitate, argumente semantice și morfologice ne conduc spre luarea în considerare a două cuvinte cu sensuri și etimoane interne diferite: adj. (din *țăran* + *-ist*) și s.m.f. (din *țărăn*[*ism*] și/sau din *țărăn*[*esc*] + *-ist*).

prezența etimologiei multiple mixte pentru unul dintre termeni (comparativ cu celălalt) sau pentru amândoi.

5.4. Cel mai des întâlnite substituții sufixale la care participă *-ist* și *-ism* au loc la nivelul limbii franceze și se regăsesc, de multe ori, și în limba română: *-iste* î.l.d. *-isme* (*-ist* î.l.d. *-ism*), *-isme* î.l.d. *-iste* (*-ism* î.l.d. *-ist*), *-isme* î.l.d. *-ique* (*-ism* î.l.d. *-ic*), *-iste* î.l.d. *ique* (*-ist* î.l.d. *-ic*, *-ică*), *-ique* î.l.d. *-isme* (*-ic* î.l.d. *-ism*), *-iste* î.l.d. *-eux* (-ist î.l.d. *-os*), *-isme* î.l.d. *-eux* (*-ism* î.l.d. *-os*) etc.

6. Așa cum se poate observa din exemplele și comentariile de mai sus, relația etimologică dintre cuvintele terminate în *-ism* și *-ist* nu este întotdeauna stabilă. Puterea de atracție foarte mare dintre cele două sufixe (așa-numitul „efect de cuplu") depășește uneori limitele „necesității" unei noi creații lexicale: ele se explică, de cele mai multe ori, semantic unul prin celălalt, dar se formează și se completează reciproc inclusiv acolo unde unul dintre ele nu se justifică decât prin contribuția exclusiv **formală** a celuilalt. La aceasta se adaugă și faptul că, în momentul uzului, vorbitorul nu le mai raportează la un etimon real extern, spre exemplu, ci le utilizează în tandem, într-un circuit închis și derutant. Existența unuia presupune, virtual, și existența celuilalt. Citându-l pe Iorgu Iordan 1964: 420 - 421, „apariția unui cuvânt în *-ism* determină, mai devreme sau mai târziu, aș zice aproape automat, formarea unuia în *-ist*, eventual și a unui al treilea în *-iza*, de la aceeași temă". Originea externă este categorică și se susține în exclusivitate numai acolo unde structura împrumuturilor în *-ism* și *-ist* a rămas până astăzi neanalizabilă. Pentru studierea originii cuvintelor cu structură analizabilă trebuie să ținem cont, cu argumente conjugate, de trei posibilități: **originea externă, unică sau multiplă** (justificată cronologic și sociocultural); **interpretarea (sau re-interpretarea) pe teren românesc**, în funcție de criterii logice și contextuale; **etimologia multiplă mixtă**.

BIBLIOGRAFIE:

Articole și cărți

Albin 1959 = Jana Albin, „Sufixele -ism și -ist", în SMFC (1959), p. 123–131.

Corbin 1988 = Danielle Corbin, « Une hypothèse à propos des suffixes *-isme*, *-ique*, *-iste* du français: la troncation réciproque», în *Aspects de linguistique française. Homage à Q.I.M. Mok.* Editeur Ronald Landheer, Amsterdam, Rodopi, 1988, p. 63–75.

Hristea 2007 = Theodor Hristea, „Etimologia în principalele lucrări lexicografice românești. Considerații critice", în Pană Dindelegan (2007), p. 23–38.

Hristea 2006 = Theodor Hristea, „Un tip sui-generis de omonime derivative : *latinism* (I) și *latinism* (II)" , în LR, LV, nr. 5–6, 2006, p. 315–322.

Iordan 1939 = Iorgu Iordan, „Sufixe românești de origine recentă (neologisme)", în „Buletinul Institutului de Filologie Română Alexandru Philippide", vol. VI, Iași, Tipografia Alexandru Țerek, 1939, p. 1–59.

Iordan 1947 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a « greșelilor »*, București, Editura Socec & Co., S.A.R, 1947.

Iordan 1954 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii", București, 1954.

Iordan 1964 = Iorgu Iordan, „Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală", în „Studii şi cercetări lingvistice", 4, 1964, p. 401–422.
Pană Dindelegan 2007 = Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Limba română. Stadiul actual al cercetării. Actele celui de al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română* (29–30 nov. 2006), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007.
Pascu 1916 = G. Pascu, G., *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1916.
Roché 2007 = Michel Roché, «Logique lexicale et morphologie: la dérivation en *-isme*», în *Selected Proceedings of the 5th Décembrettes: Morphology in Toulouse*. Edited by Fabio Montermini, Gilles Boyé, and Nabil Hathout, Somerville, M.A. Cascadilla Proceedings Project, 2007, p. 45–58.
SMFC 1959 = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, red. resp.: Al. Graur şi Jacques Byck, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1959.
Vârlan 2007 = Mariana Vârlan, „Formantul neologic *-ist* în româna actuală", în Pană Dindelegan (2007), p. 625–634.

Dicţionare

DEX[2] 1996 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Coord.: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche. Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
DEXI 2007 = *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*. Coord. şt.: Eugenia Dima. Chişinău, Arc - Gunivas, 2007.
DLR = *Dicţionarul limbii române* (Serie nouă: 1965–2005). Coordonatori: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu. Bucureşti, Editura Academiei Române.
DHLF 1992 = *Dictionnaire historique de la langue française*. Sous la direction de Alain Rey, vol. I–II, Paris, Le Robert, 1992.
Le Grand ROBERT 1992 = *Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, de Paul Robert. Deuxième édition, entièrement revue et enrichie par Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1992.
Le Petit ROBERT 2008 = *Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française de la langue française*. Nouvelle édition de PETIT ROBERT, de Paul Robert. Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey. Paris, Le Robert, 2008.
MDA= *Micul dicţionar academic*. Redactori responsabili: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
MDN 2006 = *Marele dictionar de neologisme*, de Florin Marcu. Ediţia a VIII-a, revăzută, augmentată şi actualizată, Bucureşti, Editura Saeculum, I.O.

ETYMOLOGICAL NOTES ON WORDS DERIVED WITH *-ISM* AND *-IST*

ABSTRACT

The present article is a survey of the ways in which the Romanian words containing the „*-ism*" and „*-ist*" suffixes are borowed or created within the language; most of these words are organized in lexical pairs and can be analysed. The derivation with these two suffixes is a common phenomenon for the most important cultural languages (French, Italian, German, English) and it is also achieved through various methods.

It is the following main proceedings that explain, for Romanian, the existence of the lexical doublets, formed with the „*-ism*" and „*-ist*" suffixes:

a) exclusively through borowing both components;

b) exclusively through inner formation;
c) through taking one of the components over from one or more external sources and also through the derivation of the other one from one or more internal sources;
d) via mixed multiple etymology.

Universitatea din București, Facultatea de Litere
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
cristian_moroianu@yahoo.com

ASPECTE LINGVISTICE PRIVIND AROMÂNA VORBITĂ ÎN REPUBLICA MACEDONIA

MANUELA NEVACI, CARMEN IOANA RADU

1. INTRODUCERE

În perioada şederii în Republica Macedonia, în aprilie 2007, am efectuat anchete de teren şi înregistrări de texte dialectale[1] la aromâni din mediul urban şi rural din localităţile: Bitolia, Ohrida, Struga, Cruşova, Mulovişte şi Beala de Jos. Au fost intervievaţi subiecţi din toate generaţiile de vorbitori, cu grade diferite de instruire şi de cunoaştere a slavei macedonene. A rezultat un corpus de texte dialectale important din perspectivă sociolingvistică, corpus din care vom face referire la şase transcrieri.

2. CONSIDERAŢII ISTORICO-SOCIALE[2]

Aromânii sunt localizaţi în nordul şi centrul Greciei, Macedonia, Albania, România şi Bulgaria. Numărul lor este estimat la aproximativ unu – două milioane.

În Republica Macedonia situaţia aromânilor este în mare măsură diferită faţă de celelalte ţări unde sunt prezenţi aromâni. Aceştia joacă un rol important în viaţa politică şi economică din Macedonia. Chiar preşedintele Parlamentului, Liubisha Georgievski, este un aromân originar din Bitolia. Cifra oficială de la ultimul recensământ este de 8601. Însă nu toţi aromânii s-au declarat, iar printre cei care s-au declarat există o diferenţă între cei de naţionalitate aromână şi cei care vorbesc aromâna ca limba maternă, aceştia din urmă fiind mai puţin numeroşi decât cei din prima categorie. În Republica Macedonia aromânii sunt reprezentaţi în parlamentul macedonean şi au dreptul să-şi păstreze identitatea etnică, lingvistică, religioasă şi culturală, precum şi dreptul la învăţământ în limba maternă. Macedonia este aşadar singura ţară din Balcani şi din Sudul Europei care îi recunoaşte pe aromâni ca minoritate.

Republica Macedonia şi-a proclamat independenţa în 1991. În preambulul Constituţiei statului macedonean, adoptată la 17 noiembrie 1991, aromânii se numără

---

[1] Înregistrările se află în arhiva Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti.
[2] Pentru informaţiile istorice cf. Georgieva 1998.

printre etniile constitutive care integrează naţiunea. Istoria statului mecedonean modern se împleteste cu moştenirea şi contribuţia aromânilor. Eroul care a condus răscoala antiotomană din 1903, considerată momentul de afirmare a statului naţional, este aromânul Pitu Guli. Numele lui este amintit şi în imnul Macedoniei. Prin Pacea de la Bucureşti, din 1913, care a pus capăt razboaielor balcanice, teritoriul Macedoniei de atunci a fost împărţit între Grecia, Serbia şi Bulgaria. Multe aşezări au fost întemeiate de aromânii care au fugit din Moscopole (astăzi pe teritoriul Albaniei), dupa ce această cetate aromână a fost distrusă de armatele otomane, prin mai multe atacuri, începute în 1769.

În Republica Macedonia există mai multe şcoli unde se predă aromâna. Prima şcoală românească pentru aromânii din Peninsula Balcanică a fost înfiinţată la Târnova, în anul 1864. Au urmat altele, toate însă naţionalizate în preajma anului 1948. După 1990, în aproximativ 15 şcoli se predau, facultativ, două ore pe săptămână în aromână. Astăzi, în cladirea liceului român din Bitolia funcţionează o şcoală primară macedoneană. Se încearcă de câţiva ani să se reînfiinţeze un liceu cu predare în română şi aromână, cu sprijinul statului român. Tinerii aromâni cunosc foarte puţin limba părinţilor. Copiii născuţi în familiile mixte, tot mai numeroase, se află în aceeaşi situaţie. Aromâna se studiază facultativ, în clasele primare. Mulţi dintre ei se întorc către graiul strămoşesc după ce studiază în România. Aproape 300 de tineri beneficiază anual de burse de studiu în România.

Există câteva oraşe importante – capitala Skopje, Bitolia, Ohrida, Cruşova, Struga, cu satele din jur, în care sunt concentraţi aromânii.

Oraşul Skopje are peste 600.000 locuitori. Piaţa centrală a capitalei este înconjurată de case ale aromânilor.

La Ohrida, situat pe malul estic al lacului cu acelaşi nume, o importantă staţiune din sud, există în zona veche a oraşului două "mahalale vlahe". Aici a funcţionat la începutul secolului XX o şcoală în limba română pentru fete. Ohrid era situat pe Via Egnatia, care făcea legătura între portul Dyrrachion (astăzi Dürres) la Marea Adriatică cu Bizanţul.

Orasul Struga, din apropierea Ohridei, este situat pe malul lacului Ohrid, fiind străbătut de Drinul Negru, râu care izvorăşte din lac şi împarte oraşul în două. În Struga 550 locuitori (3,32%) sunt aromâni.

Populaţia aromânească din R. Macedonia se împarte, după Zbigniew Gołab[3], în două grupuri: cel răsăritean, la graniţa cu Bulgaria (extinzându-se şi în această ţară), răspândit în jurul oraşelor Ştip, Coceani şi Cumanovo, şi altul apusean (la graniţa cu Albania), stabilit în oraşele Bitolia, Ohrida, Struga şi în sate din apropierea lor: Magarevo, Nijopole, Mulovişte, Gopeş, Beala de Sus, Beala de Jos. În timp ce grupul răsăritean este – lingvistic şi ocupaţional – unitar, fiind grămosteni, la origine păstori, grupul apusean este neomogen, fiind format din grămosteni, fărşeroţi şi moscopoleni (aromânii din Gopeş-Mulovişte şi, respectiv, Beala de Sus – Beala de Jos constituie grupuri aparte), dintre care numai o parte au fost (sau mai sunt) păstori, ceilalţi ocupându-se cu comerţul.

[3] Saramandu 1970: 472; Saramandu 1979: 154; Gołab 1984: 34.

Cele şase anchete dialectale pe care le vom analiza au fost efectuate în Cruşevo, Bitolia, Mulovişte şi Beala de Jos şi sunt reprezentative pentru graiul aromânilor grămosteni din Cruşova, graiul aromânilor din Mulovişte, care este un grai aparte împreună cu cel din Gopeş şi graiul fărşerot.

3. PARTICULARITĂŢI ALE GRAIULUI AROMÂNILOR DIN MULOVIŞTE

La mică distanţă de Bitolia, la o altitudine de 950 de metri, se află două aşezări tradiţionale aromâne, Gopeş respectiv Mulovişte, unde au existat şcoli româneşti şi puternice nuclee filoromâne încă din anii 1880. Aceste două aşezări oarecum izolate se remarcă printr-o arhitectură vernaculară în care predomină case solide şi spaţioase din piatră, construite uneori cu mai multe nivele. O aşezare importantă a aromânilor a fost Mulovişte. În sat îşi duc traiul aproape 150 de oameni. Cele 50 de case locuite se ridică printre pereţii dărâmaţi ai caselor părăsite. Sunt case mari, de piatră, cu acoperişuri cenuşii de ardezie, care dau senzaţia unei istorii încremenite. Distrugerea satului, care avea 3.000 de locuitori, a început în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, când majoritatea aromânilor au fost deportaţi. După terminarea războiului, aceştia s-au răspândit în Belgrad, Sofia, Viena sau Bucureşti, unde au pus bazele unor noi comunităţi. Tragedia de la Mulovişte s-a repetat în multe aşezări ale aromânilor. Una din casele locuite este a familiei Belimace, rudele poetului Constantin Belimace, care a compus imnul aromânilor "Dimândarea pârinteascâ". Poetul este înmormântat în cimitirul aromânesc din Bitolia, alaturi de figuri marcante ale aromânilor, precum Apostol Mărgărit şi Dimitrie Atanasescu, întemeietori de şcoli.

Biserica satului, ridicata la 1856, are un specific aromân, cu două nivele interioare: femeile stăteau la nivelul de sus al bisericii, iar bărbaţii jos. Tradiţia nu se mai respectă şi oamenii din Mulovişte se adună, de două-trei ori pe săptămână, la slujbele care se ţin în partea de jos a bisericii. Mulovişte face parte din Parcul Naţional Pilister.

Subiectul primei anchete anchetei dialectale efectuate în Mulovişte se numeşte Ghioco Gaşovski şi avea la data efectuării anchetei 33 de ani, iar subiectul celei de-a doua anchete se numeşte Olga Licea şi este în vârstă de 101 ani.

Un grai aparte au aromânii aşezaţi în Republica Macedonia, localitatea Mulovişte, din apropierea oraşului Bitolia. „Ca înfăţişare, afirmă T. Capidan, ei nu se deosebesc de aromânii grămusteni în mijlocul cărora trăiesc. Numai graiul lor este puţin deosebit [...] ei sunt oameni inteligenţi, muncitori ca toţi aromânii, şi foarte întreprinzători"[4]. Theodor Capidan, ocupându-se de originea meglenoromânilor, pe baza unui nou element din graiul mulovişteni lor şi gopeşenilor şi anume rostirea lui î, ă sub accent ca *ǫ*, a presupus că „tulpina acestor Aromâni ar ţinea de Megleniţi". În graiul farşeroţilor originari din Albania, *ă*, accentuat în poziţie nazală, uneori, în vorbire se pronunţă ca *ǫ* deschis.

[4] Capidan 1932: 19.

Tache Papahagi[5] în studiul *Originea Mulovişteniior şi Gopeşenilor în lumina unor texte*, publicat în „Grai şi Suflet", IV, 1923, p. 195–256 afirmă că desprinderea din grupul megleniţilor a mulovişteniior ar fi avut loc în secolul XVI.

Ca şi aromânii din celelalte grupuri, mulovişteniі n-au rămas toţi în comunele lor. Unii din ei au fost colonizaţi de către turci în părţile nordice ale Peninsulei Balcanice, alţii, în calitate de negustători, s-au aşezat în Serbia şi Bulgaria.

Limba acestora se aseamănă cu graiul fărşeroţilor şi moscopolenilor.

3.1. Particularităţi fonetice

3.1.1. În *vocalism*

e : ă

După *ţ* < *c* trecerea lui **e** la **ă** are loc, în graiul din Mulovişte, numai în forma *aţăl* < *eccum illum*, ca şi cum *ţ* ar proveni din *t*.

să-l' da ţîcórlu aţăl „sâ-i dea băiatul acela",

s-dúse pi lócul aţăl „se duse în locul acela".

Tot în această formă: *ţăl* se întâlneşte şi în Ohrida[6].

i: Ø

Reducerea lui *i* final după *r* la forma de plural a substantivelor apropie graiul din Mulovişte de graiul fărşeroţilor din Albania: *şási ţîcór*.

u: Ø

Graiul din Mulovişte se plasează între grupul grămostean şi cel fărşerot/ moscopolean prin faptul că *u* final după o consoană inclusiv *m* şi după un grup consonantic dispare sau se rosteşte şoptit: *am, spun*, în variaţie liberă cu situaţia în care se rosteşte plenison: *cumu*.

ɕa : ɕ

În textele înregistrate, diftongul ɕa apare în variaţie liberă cu ɕ: *fɕáti* dar şi *fɕáti; dėdi pentru dɕádi*.Sunt şi cazuri când apare ɕa după ş (rostit moale): *aşɕáuo* „ şa".

ɥă : ǫ

Acest tip de monoftongare apare numai în graiul din Mulovişte: *nǫ* pentru *nɕáɥă* 'nea', *g'iţǫ* pentru g'iţáɥâ 'viţea'.

ǫa : ǫ

În textele analizate am înregistrat şi forma *sânâtǫsă* cu monoftongarea lui ǫa la ǫ.

e şi o, ă în poziţie neaccentuată

[5] Papahagi 1923: 195–256.

[6] Weigand 1894-1895: 72.

e și **o** în poziție neaccentuată apar în variație liberă cu **i u, î:** *teneráme, Domnezắu*

-ɕán : -an

Sufixul *-an, -anâ* se rostește *-ană*: *muloviștán-muloviștánâ* (locuitor din comuna Muloviște).

3.1.2. În *cansonantism*

ĝ: j

Particularitatea fonetică care deosebește graiul aromânilor din Muloviște de restul aromânei este rostirea lui *ĝ* ca *j*: *ajutór* pentru *aĝutór*, *joc* pentru *ĝoc* etc. Prin urmare, în graiul din Muloviște *avem j* pentru ĝ ca în dacoromână: *jɕácă, njumitáte, ajumsíră, ajutór.*

γ: g'

În Muloviște ca și într-o parte din graiul aromânilor din Albania avem g' pentru γ: *gáspe* „viespe"; *gișiń* „vișini": *pri sum gișiń'i anfluríț* „pe sub vișinii înfloriți"; verbul *γin* „vin": *gín, gíń, gíne, gínim, gínits, gín* (imperf. *gínɕám, gínéái* etc.).

ɖ: z

Un fenomen specific este trecerea lui *ɖ* la z: *Dumnezắu* pentru *Dumniɖắu, am șizútă, fuz* pentru *fuɖ* „fugi", *traz* pentru *traɖ, márzine* pentru *márɖine* etc.

Sufixul verbelor de conj. I slabă se pronunță *-ez: bânéz–bânɕázã* „trăiesc, trăiește".

Desinența de plural a substantivelor în *-aɖ se realizează ca -az*: *duĸanjáz* „negustori".

șt:șĉ

Redarea lui *șt* ca *șĉ* este o particularitate a graiului din Muloviște care se regăsește în graiul din Crușova: *zburáșĉi* „vorbește", *vluhutɕáșĉi* „aromânește".

3.2. Particularități morfologice

Articularea substantivelor masculine este ca în dialectul dacoromân: *bărbátul* și *bărbáțil'* în loc de *bârbátlu* și *bârbáțl'i*. În urma amuțirii lui *-u* final, se păstrează tipul mai vechi de articulare, care se identifică cu acela din dacoromână: *anul, aușáticul, mușátul, cápul, pápul* etc. Acest fel de articulare se întâlnește foarte des la scriitorii sec. XVIII și în special în *Codex Dimonie*: *episcopul, lúpul, jócul, mésul*[7].

Pronumele personal de persoana a III-a singular se realizează ca în graiul fârșeroților plisoț (originari din localitatea Pleasa din Albania): *năsă*, în timp ce pronumele de persona I singular se realizează ca în graiul grămostenilor: *ĵo*.

[7] Cf. Caragiu-Marioțeanu 1968: 83.

Pronumele nehotărât „tot, toți", apare în forma *tot, tǫátă tóț ,tǫáte,* formă apropiată de cea din graiul fărșeroților din Albania, în loc de *tut, tútă tuț, túti* la ceilalți aromâni.[8]

Verbul „a fi" la imperfect se realizează ca în graiul fărșeroților *irá* față de *ęára* la ceilalți aromâni[9].

Adverbul „deloc" pentru a exprima negația se realizează ca în graiul fărșeroților, reluat prin împrumutul *pute*: *iĉ...puté.*

4. PARTICULARITĂȚI ALE GRAIULUI AROMÂNILOR DIN CRUȘOVA

Cruşova, menționată în documente încă din secolul al XV-lea, este un muzeu viu, cunoscut pentru arhitectura sa tradițională, pentru lăcașele sale culturale şi mai ales pentru rebeliunea din 1903 împotriva dominației otomane. Este cel mai înalt oraş din R. Macedonia, situat la o altitudine de 1350 m. Este plin de case vechi şi mai recente, toate construite în vechiul stil arhitectural macedonean. Cruşova a intrat în istoria Macedoniei prin răscoala armată antiotomană din vara anului 1903, care a dus la instaurarea „Republicii din Cruşova". Unul din cei doi conducători ai acțiunii revoluționare a fost aromânul Pitu Guli, care a rezistat eroic împreună cu ceata sa, până a fost răpus de opresori. În Cruşova există un monument al lui Pitu Guli, erou al R. Macedonia.

Cruşova, cel mai important centru aromânesc din R. Macedonia, este un orăşel de 5.000 de locuitori, din care jumătate sunt aromâni, iar restul populației este format din slavii macedoneni (în localitate sunt şi albanezi ortodocşi, în prezent complet „aromânizați"); cu un secol în urmă, număra peste 10.000 de locuitori, din care aproape trei sferturi erau aromâni. La sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea erau în Cruşova şcoli în care copiii aromânilor se instruiau în limba română.

Subiecții celor două anchete dialectale efectuate în Cruşova se numesc Maria Triciula, în vârstă de 45 de ani şi Mache Cardula, în vârstă de 80 de ani.

Conform datelor existente[10], în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Cruşova era un mic „ciflik" (teritoriu sub administrație turcească), înființat de aromânii plecați din Moscopole (după distrugerea ei în 1788). Au fost două valuri de aşezări: primul, format din moscopoleni şi al doilea, mai târziu, format din aromânii grămosteni veniți din N-V Greciei. În memoria locală se păstrează originea locuitorilor Cruşovei. Astfel, localitățile din care au venit cruşovenii sunt:

1. Borovo (S. Albaniei): *Buruva
2. Brjaza (N-V Greciei): Breaza
3. Bohorino (N-V Greciei): Buhorina

[8] Nevaci 2007: 90.
[9] Nevaci 2006: 81.
[10] cf. Weigand 1894 I: 31–35; Gołab 1984: 78.

4. Grammos (N-V Greciei): Gramuste
5. Korca (S. Albaniei): Curceauă
6. Linotopi (N-V Greciei): Linotope[11]
7. Meţovo (N-V Greciei): Meţuva
8. Moskopole (S. Albaniei): Muscopule
9. Nikoliţa (S. Albaniei): Niculiţa
10. Pljasa (S. Albaniei): Pleăsa
11. Polena/Poljana (S-V Albaniei): Pojani[12]
12. Samarina (N-V Greciei): Sămărină.

Este interesant faptul că, în tradiţia locală, se face încă o distincţie clară între cei care au venit ca „orăşeni" (spre exemplu cei din Moscopole sau Niculiţa) şi cei care au venit ca păstori (din Gramoste).

4.1. Particularităţi fonetice

4.1.1 *Vocalismul*

În ceea ce priveşte *inventarul vocalelor,* observăm că lipseşte vocala centrală de închidere maximă, *î,* ca în graiul fărşerot/moscopolean:

Astfel, la subiectul anchetat, distincţia între *arău* 'rău' şi *arâu* 'râu' e rezolvată prin crearea unei noi opoziţii: **ă~o**: *arău e̯ásti un om arău,* iar *aróu e̯ásti iu cúrâ ápâ.*

Distincţia între *ă* şi *î* apare în vorbirea celorlalţi grămosteni din R. Macedonia. Prin această particularitate, graiul din Cruşova se alătură graiurilor de tip fărşerot şi moscopolean, vorbite, în prezent, mai ales în Albania (dar şi în Grecia şi R. Macedonia). Amintim aici că limbile albaneză şi bulgară, care au în inventarul fonologie *ă,* nu cunosc nici ele opoziţia *ă* ~ â.

e̯a : ę; o̯a : ǫ

În graiul din Cruşova, diftongii *e̯a* şi *o̯a* se realizează, în general, ca [e̯a] şi [o̯a], aşa cum apar pretutindeni la grămosteni şi la pindeni[13]. Cu toate acestea, am notat şi rostirile [ę] *(e* deschis) şi [ǫ] *(o* deschis), particularitate prin care graiul din Cruşova se apropie de graiurile farşerot şi moscopolean (vorbite, în special, în Albania) şi cel din Mulovişte: *tinire̯a* 'tineretul', *fę̆tă* 'fată'.

u: Ø

U scurt final *(u)* nu este ocurent după bilabiala nazală *m,* după care a amuţit: *pom* 'pom', *sculăm* 'sculăm' etc. Prin această particularitate, semnalată deja de scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea (C. Ucuta), graiul din Cruşova face arie comună cu graiul moscopolean.

---

[11] Weigand 1895, I: 329.
[12] Weigard 1895, I: 85, 331.
[13] Saramandu 1970: 469.

41.2. *Consonantismul*

Sistemul consonantic este cel cunoscut şi altor graiuri aromâneşti, grămostene şi pindene.

În graiul din Cruşova apar unele particularităţi fonetice care se regăsesc în graiul aromânilor din grupul fărşerot şi moscopolean. Menţionăm câteva dintre ele:

- fonetismul *nău̯* 'nou' (faţă de *nou̯* în alte graiuri);
- reducerea grupului *nt* la *t* în *frimitu* 'frământ';
- fonetismele *aistu* 'acesta', *aista* 'aceasta' etc., faţă de *aestu, aestă.*

şt:şĉ

Graiul din Cruşova prezintă şi câteva particularităţi locale, care îl apropie de graiul din Muloviştе îndepărtându-l de restul graiurilor aromâneşti. Astfel este prezenţa grupului *şĉ* acolo unde celelalte graiuri au *şt* (pindeni, fărşeroţi, moscopoleni) sau *şt* (grămosteni): *aşĉeptu* 'aştept', *aşĉergu* 'şterg', *şĉiu* 'ştiu' etc., particularitate semnalată deja de Weigand, Th. Capidan, N. Saramandu[14].

4.2. Particularităţi morfologice

Subsantivele *soră, noră* apar sub forma *sor̯u̯, nor̯u̯,* atestată şi la farşeroţi[15].

În graiul din Cruşova sunt două variante în funcţie de generaţie: una, mai conservatoare a generaţiei mai vârstnice şi alta, mai inovatoare, a tinerei generaţii. Acest aspect e reliefat în realizarea morfemelor de plural.

În varianta conservatoare morfemul de plural al substantivelor masculine cu finala în *c, g, t* este *i*: *túrcu, túrţi , cumág̯u̯, cumáḑi.*

Varianta inovatoare nu distinge cele două realizări ale vocalei desinenţiale *-i* condiţionată de finalele *c, z*: *túrcui*: *túrţă* (pentru *túrţi*); *cumág̯u̯*: *cumáḑă* (pentru *cumáḑi*).

Pronumele demonstrativ se realizează ca în graiul fărşeroţilor: *aist̯u̯, aistâ.*

În graiul din Cruşova, numeralele ordinale au fost împrumutate din greacă:

1. *prot̯u̯* m., *prót*
2. *δefter̯u̯* m., *δéftera*
3. *trit̯u̯* m., *trita*
4. *tétartu* m., *tetarta*
5. *pémtu* m., *pémta*
6. *éctu* m., *ékta* f.
7. *evδómen̯u̯* m., *evδómena*

În ceea ce priveşte verbul, am putea vorbi de un calc linvistic în folosirea auxiliarului de perfect compus. Astfel în loc de *a avea*, vorbitorul foloseşte *a fi*: *escu ţinat* (aromână) în loc de *am ţinată* sub influenţa lui *sum veceral* din slava macedoneană.

---

[14] Weigand 1894–1895: 220; Capidan 1932: 221; Saramandu 1970: 464.
[15] Cf. Saramandu 1972: 109; Nevaci 2007: 35.

5. PARTICULARITĂȚI ALE GRAIULUI AROMÂNILOR DIN BEALA DE JOS

Un caz aparte îl reprezintă satele Beala de Sus şi Beala de Jos, situate lângă graniţa cu Albania şi care sunt locuite de fărşeroţi, parţial în comun cu albanezi ghegi. Aceste două sate au fost întemeiate sub muntele Iablaniţa la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Beala de Jos se află la 750 de metri deasupra nivelului mării şi are caracter de sat de câmp, pe când Beala de Sus se află la 1350 de metri deasupra nivelului mării şi are într-adevăr caracter de sat de munte. Aici se află un muzeu aromânesc.

Persoana anchetată este un fărşerot din Beala de Jos în vârstă de 60 de ani.

5.1. Particularităţi fonetice

5.1.1. *În vocalism*

În graiul din Beala de Jos, ca în graiul fărşerot, „î" nu are realizare fonologică (nu realizează opoziţii de tipul: |*arăţ*|: |*arâţ*|, |*arămţ*|: |*arâmţ*|, dar are realizare fonetică (*bâhće, pâhnii*).

De asemenea, în graiul din Beala vocala |*ă*| în poziţie finală neaccentuată se închide la |*ă*| (*cásă, fúră* etc.) ca la fărşeroţii şopań[16].

O particularitate a graiului fărşerot, semnlată şi la vorbitorul din Beala este ocurenţa lui [^{u}][17] după orice consoană sau grup consonantic:

– după o consoană (inclusiv „m"): *măc^{u}, cad^{u}, cum^{u}, ţăn^{u}, cap^{u}, pat^{u}*, etc.

– după un grup consonantic: *múşcel^{u}, caft^{u}, porc^{u}* etc.

De asemenei, [^{i}] se întâlneşte la cuvintele terminale în orice consoană sau grup consonantic: *muşt^{i}*.

é: eá

Diftongarea lui *é* la *ęá* apare după consoane nepalatale în câteva împrumuturi din greacă: *męáse*[18] „mijloc" pentru *mesi* în rest.

í: ắ

Redarea vocalei *í* cu *ắ* apare în fonetismul *dumắnică*

e final

În griul din Beala de Jos pronunţarea lui *e* final oscilează între *e, ę* şi *i*". Vocalele |*ę*| şi |*i*| se întâlnesc la finală de cuvânt mai ales la fărşeroţii *şópań*, în timp ce |e| final apare mai ales la plisoţ.

---

[16] Cf. Saramandu 1972: 171.

[17] Petrovici 1970: 50–55 afirmă, referitor la situaţia lui [^{u}] final din graiul fărşerot că acest grai prezintă „o serie întreagă de foneme consonantice bemolate (rotunjite): |p°|, |b°|, |m°|, |t°|, |d°|, |n°|, |ţ°|, |ţ°|, |k°|, |g°|, |k°|, |g°|, |č°|, etc." ce servesc ca „indiciu al singularului nearticulat al substantivelor, adjectivelor şi pronumelor la genul masculin şi neutru". Vezi şi Avram 1961: 121; Saramandu, 1971: 375.

[18] D.D.A.; Cf. *Geagea* 1931: 23.

minte, mintę (minti)
múnte múntę; munti„munte".

5.1.2. *În consonantism*

În graiul din Beala, la fel ca în graiul fărşeroţilor *plisoţ* se aude un *ţ* velar ca în albaneză, ca variantă liberă a lui *l*: *aţăsam*" (lăsăm), *caţea* (drumul), *moţtă* (mult) etc

Reducerea dentalei [n] în cadrul grupului consonantic *mn* (*mn* > *m*) e o altă trăsătură întâlnită în textele înregistrate : *leⁿm*", *scaⁿm*", *sem*" (lemn, scaun, semn) etc. Aceeaşi consoană se reduce şi în grupul [rn] la [r]: *fuñgă, iaŗă, caŗă* (furnică, iarnă, carne) etc.

Semnalăm reducerea lichidei laterale [l] în grupul [rl] la [r] în fonetismele: *aụụr*" „urlu", *ńir*" „albastru", *nvără* „capie" etc.

Am observat palatalizarea consoanelor în *stălp*^{j} „stâlpi", *terb*^{j} „cerbi", *surăʃ* „brice", *misăl*^{j} „mesale", *prun*^{j}, *inim*^{j} „inimi".

5.2. Particularităţi morfologice

Articolul hotărât enclitic se realizează ca în dacoromâna vorbită[19]: *omu, fiċoru, lupu, bărbatu*.

În ceea ce priveşte gradele de comparaţie ale adjectivelor, remacăm la nivelul superlativului opoziţia relativ-absolut: *cama bunu* sau *nai ma bunu* („cel mai bun") faţă de absolutul *mult*" *bun*" („foarte bun").

Formele de *aist*" aistă de pronume demonstrativ caracterizează vorbirea fărşeroţilor[20].

Forma de pronume relativ interogativ *cai* 'care' şi *a cui* 'a căruia' (pentru *cari*; *curi*), deosebeşte graiul fărşerot de restul aromânei, la acest nivel morfologic.

Verbul *dipun*" la perfectul simplu se conjugă astfel: *dipunaĭ, dipunáś, dipuna, dipunám*", *dipunáţ*", *dipunară* (pentru formele tari de la *dipuş*", întâlnite în restul aromânei.

6. PARTICULARITĂŢI ALE GRAIULUI AROMÂNILOR DIN BITOLIA

Urmele aromânilor se găsesc la tot pasul în Bitolia, vechi centru educaţional, în care a fost înfiintat în 1903 un liceu românesc. Oraşul Bitolia este situat în partea de sud-vest a Republicii Macedonia şi este un centru administrativ, cultural, industrial, comercial şi educaţional. Este cunoscut din perioada otomană sub numele de „oraşul consulilor", deoarece 12 consuli diplomatici au locuit aici în perioada 1878–1913. În Bitolia se află biserica aromânească „Sf. Constantin şi Elena". Bitolia a fost un important centru educaţional, aici funcţionând încă din veacul al XIX-lea şcoli româneşti, stipendiate de

[19] Rezultatul este acelaşi. Evoluţia este însă diferită. Vezi Caragiu-Marioţeanu 1968: 95.
[20] Aceste forme sunt întâlnite şi în graiul monopolenilor (şi în dacoromână) regional.

statul român. Tot la Bitolia aromânii au înființat și un liceu românesc, care a fost cea de-a doua instituție de educație superioară după Academia din Moscopole. La Bitolia se află și cel mai mare cimitir aromânesc.

Persoana anchetată aici se numește Dimitri Gagici și este în vârstă de 46 de ani. Particularitățile fonetice și morfologice pentru această persoană anchetată sunt cele ale graiului grămostean, cunoscut din studiile de specialitate. Prezentăm în lucrarea de față câteva aspecte de ordin lexical și stilistico-pragmatic, insistând asupra împrumuturilor și a adaptării lor în graiul grămostean vorbit de subiectul anchetat.

6.1. Particularități lexicale

Graiul aromânilor din Republica Macedonia, ca de altfel aromâna în general, păstrează cuvinte și sensuri latinești care nu s-au mai păstrat în celelalte limbi romanice: *başu* (sărut), *cusurinu* (văr), *dimãndari* (veste, poruncă), *agiunu* (flămând), *fumealje* (cu sensul copii), *vatãmu* (ucid). În ceea ce privește împrumutul, acesta este mult mai activ și mai pregnant în cazul comunităților bilingve, dat fiind că bilingvul are o sensibilitate mai mare la lipsurile uneia sa alteia dintre limbi, prin asumarea paralelă a două sisteme lingvistice. Datorită faptului ca acest vorbitor este bilingv (utilizează în mod curent și slava macedoneană și graiul aromânesc, având în același timp contacte puternice cu limba română literară, discursul lui poate fi caracterizat prin prezența unui număr mare de împrumuturi, atât din greacă, turcă sau albaneză, cât și împrumuturi neologice, care au pătruns în toate limbile moderne. Avem astfel următoarele împrumuturi: *sóne* (din urmă) din turcă, *migdáni* (loc deschis) din turcă, *bănţáţă* (trăiesc) din albaneză, *părad* (bani) din turcă sau *Pilisterul* (porumbel) din greacă. Este interesant de remarcat că în dacoromână termenul *maidan* are conotații negative spre deosebire de aromână.

După 1990, lexicul aromânesc se confruntă cu o avalanșă de neologisme. În aromână cuvintele străine sunt în general cele care au intrat în română și în toate limbile moderne, din franceză sau engleză: *proectu, enţiclopedii, completu, orighinalu, liţenţã*. Fenomenul poartă numele de *globalizare lingvistică* și este determinat în primul rând de cel al mondializării economice.

În urma dezvoltării unei varietăți culte, scrise a aromânei, a apărut necesitatea adaptării și normării neologismelor. Se știe că, în majoritatea cazurilor, introducerea în limbă a unor cuvinte străine presupune o modificare pentru încadrarea lor în sistemul fonetic și morfologic. Adaptarea morfologică este rapidă, fiind cerută de necesitățile morfosintactice, însă adaptarea fonetică depinde de opțiunile culturale și de canalul pătrunderii termenului. În dialectul aromân vorbit în zonele din R. Macedonia, în cazul nostru Bitolia, adaptarea neologismelor s-a făcut după limba română literară[21]. Influența românei, a limbii literare s-a realizat în cazul subiectului anchetat prin contact direct, dar și prin mass-media (presa scrisa) sau prin școală, prin educație. Neologismele pătrunse în aromână din româna literară păstrează, în poziție neaccentuată, vocalele de deschidere medie **[e, ă, o]** (caracteristic aromânei fiind închiderea lor la **[i, â, u]**), ca în

[21] Nevaci 2004: 302.

entuziásm. În poziţie finală observăm însă închiderea vocalei anterioare **[e]** la **[i]** în cuvântul *aspécti*

Este interesant de remarcat că în cadrul acestei anchete frecvenţa neologismelor este foarte mare şi, mai mult, întâlnim atât împrumuturi din limba literară pe cale cultă, cum ar fi *ofiţiál, entuziásm, afirmárea, valorităţile, aspécti, cultúră, arhitectură, ambientală, economii, programă, susţinută, Evropa, logístică, proiect, potenţialiĭi*, sau *Parcul Naţional*, cât şi cuvinte sau expresii preluate direct din limba engleză: *developare, visibility study*. Este relevant din acest punct de vedere următorul răspuns al subiectului: *Intră ună programă susţinută di Evropa. Aflăm" logístică şi s-amintă aéstu proiect, ţásti ună visibility study ti potenţialiĭi a ună hoáră tu Parcul Naţional Pilisterul*.

La un moment dat în timpul anchetei, vorbitorul întrerupe pentru a vorbi la telefon, de data aceasta în slava macedoneană. Este important de semnalat că vorbitorul nu a amestecat codurile, chiar dacă avem în vedere două interacţiuni verbale diferite. Fenomenul poartă în pragmatică numele de *code switching*. Conform DSL, schimbarea de cod este trecerea de la o limbă, un dialect sau un stil la altele, în cursul interacţiunii verbale.

Vorbitorul, abil şi fluent în ambele limbi, foloseşte un idiom sau altul nu atât pentru a-şi marca statutul social, cât pentru inducerea unor semnificaţii de natură socio-pragmatică, alegerea unui cod sau a altuia fiind relevantă pentru intenţionalitatea mesajului. Se face distincţia între schimbarea de cod situaţională *(situational switching)* şi cea metaforică *(metaphorical switching)*, condiţionate de factori diferiţi. Primul tip se bazează pe existenţa unor relaţii precis determinate între anumite varietăţi ale limbii şi anumite caracteristici ale situaţiei de comunicare (subiect, loc, participanţi). Se subdivide în *personală*, când participanţii la interacţiune se manifestă ca indivizi (în cadru familial, amical etc.), şi *tranzacţională*, când relaţia dintre participanţi are un caracter oficial, nemanifestându-şi individualitatea, ci imaginea în conformitate cu statutul lor social aşteptat (tranzacţii economice, consultaţii medicale, administrative etc.) (Ionescu-Ruxăndoiu, în DSL 1997: 428). Schimbarea de cod în cazul lui Dimitri Gagici este evident una situaţională, existând o discontinuitate la nivelul situaţiei, însă ea poate fi considerată atât personală, cât şi tranzacţională.

7. CONCLUZII

Studiul interferenţelor lingvistice la nivel balcanic este o temă de actualitate, dat fiind bilingvismul din Republica Macedonia, unde, alături de aromâni, există slavi macedoneni, albanezi, turci.

Interesul cercetării constă în relevarea modului în care elementul romanic, aromâna, se conservă în mediu aloglot. Totodată, raportarea la româna literară conduce la rezultate importante privind romanitatea nord- şi sud-dunăreană.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1961= Avram, Andrei, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961.

Capidan 1931= Capidan, Theodor, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra romanilor din Albania*, București, 1931 (extras din *Dacoromania*, VI).

Capidan 1932 = Capidan, Theodor, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932.

Caragiu-Marioțeanu 1968 = Caragiu-Marioțeanu, Matilda, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, București, 1968.

Chestionarul Noului Atlas lingvistic român (coordonator Emil Petrovici și Boris Cazacu), în *Fonetică și dialectologie*, V, 1983.

DDA. = Papahagi, Tache, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. Dictionaire aroumain (macedo-roumain), general et etymologique*, ediția a doua, București, 1974.

DSL = Bidu-Vrănceanu, Angela, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997.

Geagea 1931 = Geagea, Christu, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuți, 1931 (extras din *Codrul Cosminului*, VII).

Georgieva 1998 = Georgieva, Valentina, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, Scarecrow Press, Lanham, Maryland, 1998.

Gołab 1984 = Gołab, Zbigniew, *The Arumanian dialect of Krusevo in SR Macedonia, SFR Yougoslavia*, Skopje, 1984.

Nevaci 2004 = *Neologisme romanice în publicații aromânești din Republica Macedonia*, în vol. "Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene", Iași, 2004, pp. 302–309.

Nevaci 2006 = *Verbul în aromână. Structură și valori*, Editura Academiei Române, București, 2006.

Nevaci 2007 = *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, Editura Cartea Universitară, București, 2007.

Papahagi 1923 = Papahagi Tache, *Originea Mulovițenilor și Gopeșenilor în lumina unor texte*, publicat în „Grai și Suflet", IV, 1923, p. 195–256.

Petrovici 1952 = Petrovici, Emil, *Corelația de timbru a consoanelor, rotunjite și nerotunjite în limba română*, în *Studii și cercetări lingvistice*, III, 1952, p. 127–185.

Saramandu 1970 = Saramandu, Nicolae, *Considerații asupra sistemului fonologic al graiului aromânesc din Crușova-Macedonia (Iugoslavia)*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXI, 1970, p. 465–471.

Saramandu 1971 = Saramandu, Nicolae, *Neutralizarea opoziției de sonoritate în aromână*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XXII, 1971, p. 374–382.

Saramandu 1972 = Saramandu, Nicolae, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, 1972.

Saramandu 1972 = Saramandu, Nicolae, *Le parler aroumain de Kruševo (R. S. Macédoine)*, în *Revue des études sud-est européenes*, XVIII, 1979, nr. 1, p. 153–162.

Weigand 1894–1895 = Gustav Weigand, *Die Aromunen*, I–II, Leipzig, 1894–1895.

LINGUISTIC ASPECTS OF AROMANIAN SPOKEN IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

ABSTRACT

In this article we present several linguistic aspects (lexical, phonetic, morphologic, pragmatic) of the Aromanian subdialects from the Republic of Macedonia .

The study is based on field research and recordings of dialectal texts at Aromanians from urban and rural environment from: Bitolia, Ohrid, Struga, Kruševo, Beala de Sus. This paper offers a general view on the problem since Aromanian is taken into consideration as a Romance idiom, developed in a balcanic context.

The interest of this research lies in the fact that it reveals the way in which the Romance element, the Aromanian, is preserved in aloglotic environment.

MANUELA NEVACI
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
elanevaci@yahoo.com

CARMEN IOANA RADU
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
Drd. Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
carmencita_i@yahoo.com

PROBLEMA VECHILOR GERMANISME PĂSTRATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

ADRIAN PORUCIUC

Printre argumentele folosite de reprezentanții teoriei migrației românilor dintr-o zonă sud-dunăreană este de remarcat cel potrivit căruia românii timpurii nu ar fi putut avea contacte semnificative cu vorbitori de idiomuri vechi germanice și, prin urmare, româna ar fi „altfel" decât celelalte limbi romanice și prin faptul că nu conține vechi germanisme. Ideea „absenței" elementelor vechi germanice în limba română are deja o tradiție a ei, mai ales printre filologii germani în viziunea cărora *toți* românii ar descinde dintr-o enclavă de refugiu (în fața invaziei slave) aflată într-o zonă muntoasă de la sud de Dunăre, în Bulgaria și/sau Macedonia de azi. O asemenea viziune, care de fapt perpetuează un punct din teoria lui Roesler (*Romänische Studien*, Leipzig, 1871)[1], merge împotriva evidenței și împotriva concluziilor unor savanți de renume, precum Hasdeu, Gamillscheg, Pușcariu, Giuglea, Mihăescu, și chiar Meyer-Lübke (vezi mai jos). Acei savanți au considerat că se pot invoca destule argumente în favoarea existenței unor elemente vechi germanice în lexicul românesc.

Există multe cuvinte românești a căror origine veche germanică (sigură, sau foarte probabilă) se cuvine menționată în viitoarele dicționare etimologice, deoarece ea este susținută de sensurile acelor cuvinte, de formele lor (care conțin elemente specifice celor mai arhaice idiomuri germanice atestate), precum și de vechimea schimbărilor fonetice care au afectat acele forme pe terenul limbii române timpurii. Autorul de față (nu atât ca filolog român, cât ca germanist) a demonstrat, printr-o serie de articole publicate pe parcursul ultimului deceniu, următoarele: (1) unele elemente vechi germanice trebuie să fi intrat deja în substratul pre-roman al limbii române, ca preluări de la vechi germanici (bastarno-suebici) care au pătruns în spațiul carpato-danubian cu mult înaintea goților și gepizilor; (2) multe elemente vechi germanice păstrate în limba română reflectă un nivel de viață rurală arhaică (vezi *bordei*, *budă*[1], *buscai*, *bușteau*, *butuc*, *brânduș*ă, *cioareci*, *gard*, *huscă*, *rapăn*, *rânc*ă, *știmă*, *teafăr* etc.); (3) surse germanice multiple (sau, în unele cazuri, preluarea prin filiere diverse) pot fi deduse din existența în limba română a unor dublete și triplete de germanisme, precum *cioareci-tureci*, *sprinten-sprințar*, *burtă-bârtă-borț*, *holm-hâlm-holom*, *ciuf-țuf-tufă*; (4) prin latina populară s-au putut transmite anumite

[1] Vezi principalele puncte ale teoriei lui Roesler, precum și răspunsurile date de Xenopol și Onciul, în Murgescu 2001: 57–60.

vechi germanisme în limba română, după cum se poate deduce din numeroasele corespondente vest-romanice (de origine veche germanică dovedită) ale unor cuvinte româneşti, precum *ateia, bântui, cotropi, nasture, pungă, rânc, tufă*; (5) vechi germanisme (precum *bardă, fară* şi *smicui*) au putut ajunge în română şi direct, prin contactul între vorbitori de română timpurie şi vechi germanici care încă se aflau în spaţiul carpato-danubiano-pontic în secolele V–VII; (6) vechi germanisme au intrat în română şi prin intermediul slavei (*cneaz, gomoni, leac, pâlc, ploscă*); (7) chiar şi prin intermediul francezei au intrat în română cuvinte care, în limba respectivă, au fost explicate ca derivate din vechi germanisme (*ambuscadă, banal, bordură, bordel, debut, jardinieră* etc.), acele germanisme având deja în română corespondente de mare vechime (*buscai, ban, bord, bordei, butuc, gard*). Acestea ar fi motivele principale pentru care am considerat necesară o re-introducere[2] în problema vechilor germanisme din română, dintre care multe sunt cuvinte de uz general. Demne de toată atenţia sunt vechile germanisme din dacoromână (*bardă, bundă, cioareci, fară, gard, nasture, pungă, rapăn, tufă*) care au corespondente şi în aromână. Dar, dintr-un alt punct de vedere, este deosebit de relevant faptul că foarte multe vechi germanisme apar *numai* în dacoromână (peste 50).

Bineînţeles, trebuie să ne întrebăm mai întâi de ce nu au reuşit să se impună până acum propunerile unor savanţi de renume, care au susţinut originile vechi germanice ale unui număr important de cuvinte româneşti. Un prim răspuns ar fi că opoziţia la însăşi ideea existenţei unor elemente vechi germanice în română a venit, încă din secolul XIX, dinspre medii filologice foarte influente (în primul rând dinspre şcoala germană, dar şi dinspre panslavişti). Considerentul principal pentru care s-a manifestat de timpuriu o asemenea opoziţie a fost concepţia (neîntemeiată) potrivit căreia demonstrarea existenţei unor vechi germanisme în română ar implica neapărat contacte între proto-români (sau români timpurii) şi vorbitori de idiomuri vechi germanice *la nord de Dunăre*. Presupunerea unor asemenea contacte ar fi deranjat nu doar eşafodajul teoriei lui Roesler[3], ci şi pe cel al tuturor teoriilor care au ca punct central provenienţa tuturor românilor dintr-o zonă sau alta din *sudul* Dunării. Mai surprinzătoare este însă opoziţia (explicată cumva de Gamillscheg – vezi mai jos) pe care au manifestat-o tocmai unii

[2] Socotind că introduceri în domeniul în discuţie au mai fost făcute (notabil de către Gamillscheg şi de către Giuglea), am folosit „re-introducere" încă din titlul articolului Poruciuc 1997. În acelaşi titlu, am evitat să folosesc formula „împrumuturi vechi germanice", preferând-o pe cea de „elemente vechi germanice păstrate în limba română", având în vedere că unele elemente lexicale vechi germanice de mare importanţă nu au fost preluate direct în limba română, ci (după cum am menţionat mai sus) prin intermediul substratului ei pre-roman, sau prin preluarea lor mai întâi în latina populară. Există însă, cu siguranţă, şi vechi germanisme intrate în româna cea mai timpurie prin preluări directe de la ultimele grupări de vechi germanici (precum gepizii şi longobarzii) care şi-au păstrat mai îndelung propria identitate în spaţiul carpato-danubiano-pontic al secolelor V–VII, şi chiar mai târziu.

[3] Cf. Arvinte 2002: 7–8: „Într-o vreme, chestiunea [vechilor germanisme din română] a fost pusă în legătură şi cu continuitatea populaţiei romanizate din Dacia, după retragerea romanilor. Astfel, fără să o fi dovedit, lipsa elementelor germanice în română constituia pentru R. Roesler unul dintre argumentele împotriva continuităţii, căci, după el, contactul cu germanicii ar fi putut avea loc numai la nordul Dunării. Ştirile vorbesc însă despre numeroase grupuri germanice şi la sud de Dunăre".

romaniști de seamă, chiar dintre cei cu bogate cunoștințe cu privire la bogatul fond de vechi germanisme din limbile romanice vestice (vezi cazul Tagliavini).

Pentru filologia românească, o atitudine rigid-negativă față de problema vechilor germanisme a fost impusă de timpuriu, prin *Histoire de la langue roumaine* (1901) a lui Ovid Densusianu[4]. După ce a insistat pe semnele de continuum romanic vizibile în fondul de elemente pe care le au în comun româna, dialectele nord-italiene și cele reto-romane, Densusianu afirmă:

> Există totuși un punct în care limba romînă se îndepărtează cu totul de italiană și retică și care rămâne să fie clarificat. Cum s-a observat adesea, limba romînă nu conține nici un element germanic vechi, ceea ce îi desemnează un loc aparte în familia limbilor romanice. Cum se explică această împrejurare și cum se împacă ea cu faptul că romîna a rămas mult timp în contact cu italiana și cu retica în care, după cum se știe, influența germanică a lăsat multe urme? La prima vedere ar putea să pară un fapt extraordinar, dar nu e prea greu să găsim o explicație. Elementele germanice introduse în italiană nu puteau fi transmise limbii romîne, pentru simplul motiv că ele datează dintr-o epocă în care contactul cu aceste limbi fusese definitiv întrerupt. Influența germanică a început să se exercite asupra limbii italiene începând cu secolul al V-lea și mai ales al VI-lea. Or, la această dată, limba romînă se izolase de limba italiană. Rămîne însă o altă cale prin care formele germanice ar fi putut pătrunde în limba romînă. Este vorba de contactul direct al romanilor cu goții și mai târziu cu gepizii, în țările dunărene. Se știe că aceste popoare au ocupat mult timp Peninsula Balcanică și au devastat mai bine de trei secole țările așezate la nordul și la sudul Dunării. Se pare însă că n-au venit în contact prea strîns cu populația romană. Ele au rămas mai mult sau mai puțin izolate de acestea, cel puțin în regiunile în care s-a format naționalitatea română. Astfel trebuie să ne explicăm absența completă a elementelor germanice în limba română.[5]

Densusianu a greșit în cel puțin două puncte importante: (1) româna cea mai timpurie nu ar fi avut nevoie de intermediere italiană și reto-romană pentru a îngloba elemente vechi germanice în secolele V-VI; (2) ideea că goto-gepizii nu au avut contacte semnificative cu „populația romană" de la Dunăre este contra adevărului istoric[6]. Ar mai fi de luat în considerație și neglijarea totală, de către Densusianu (ca și de mulți alții), a posibilelor aporturi glotice ale unor germanici pre-gotici la idiomurile sud-est europene, inclusiv în perioada care a precedat pătrunderea Romei în mediul paleobalcanic.

Este greu de precizat de ce a fost Densusianu atât de drastic în afirmarea absenței vechilor germanisme în limba română. Pot doar bănui că în cazul său nu a fost vorba de o preluare ca atare a unui punct din teoria lui Roesler, ci mai degrabă de reținerile sale în a accepta păreri ale lui Hasdeu[7], acesta fiind, printre altele, și susținător al ideii că în

---

[4] Citatele din opera lui Densusianu sunt după ediția Byck (1961).

[5] Densusianu 1961: 157.

[6] În privința gepizilor, nu doar Densusianu, ci și mulți învățați de după el au neglijat importanța faptului că, în perioada năvălirilor unor populații păgâne, precum avarii și slavii, acei germanici reprezentau un element creștin dominant (de rit arian) în cadrul unui stat care, până în a doua jumătate a secolului VI a controlat o mare parte a teritoriului fostei provincii romane Dacia.

[7] Putem avea aceeași bănuială și în privința faptului că, deși (în capitolul II al operei sale din 1901) Densusianu se arată dispus să accepte existența unor elemente de substrat *ilir* în limba română, el se opune propunerilor lui Hasdeu cu privire la perpetuarea în română a unor elemente *dacice*.

română s-au păstrat unele vechi germanisme (precum *filmă* şi *Moldova*). Voi cita în continuare dintr-o notă pe care Densusianu o incastrează în textul aceluiaşi capitol (IV), chiar după pasajul din care am citat mai sus:

> Elementele gotice pe care filologii romîni au crezut că le-au găsit în limba romînă sînt cu totul iluzorii. Aşa este, de exemplu, cazul cuvîntului *filma* care, după Hasdeu, *Etym. Magnum*, III, 3164, ar fi fost împrumutat de romîni de la gepizi, în epoca în care aceştia locuiau între Tisa şi Dunăre. Iar identificarea lui *hoţ* cu *got*, pe care o întîlnim încă în cîteva cărţi romîneşti de istorie şi filologie, nu poate fi amintită decît cu titlu de curiozitate. În schimb, am fi tentaţi să stabilim o legătură între dr. *nastur* şi germ. *nestila, nestel*, la care s-ar raporta it. *nastro* [...]. *Nastur* ni se pare a fi un cuvînt recent introdus în limba romînă prin comerţ.

Se poate emite aici o foarte scurtă întrebare-comentariu la ultimul enunţ de mai sus: cum am putea crede că doar prin comerţ „recent" a intrat în română un cuvânt străin care, până pe la mijlocul secolului XV, a avut timp să producă un derivat diminutival, cel din care a derivat apoi numele boieresc *Năsturel*, atestat în Ţara Românească în 1469?[8] Şi totuşi, chiar şi după ce Gamillscheg şi Puşcariu au susţinut cu argumente foarte credibile proveniența rom. *nasture* din vechea germanică, părerea lui Densusianu (întărită de cea a lui Brüch, pe aceeaşi linie „contra")[9] a fost preferată de Rosetti:

> **nasture** s.n. 'bouton', deşi e semnalat şi în aromână [...] şi e atestat în Ţara Românească în sec. al XVI-lea [...], nu pare a fi un termen vechi; în Moldova, Ardeal şi Banat cuvîntul curent pentru această noţiune este *bumb*. Nu este deci exclus ca termenul să fi fost adus, odată cu obiectul, de negustori italieni [...].[10]

Ultimul citat se înscrie printre multele exemple care pot ilustra faptul că, din păcate, opinia lui Densusianu cu privire la „absenţa completă" a vechilor germanisme în română avea să impună în filologia românească o anume atitudine, care a pendulat între refuz total şi scepticism extrem. Grav a fost că s-a ajuns la negări *din principiu*, precum vedem sub un anume cuvânt explicat etimologic în *DER* (Ciorănescu 2001):

> **bordei** (-ie), s. n. – Colibă. – Var. *burdei*. Origine discutată [...]. Coincide cu fr. *bordel*, sp. *borda* [...]; dar această coincidenţă este întîmplătoare. Bazîndu-se pe această asemănare, Gamillscheg [...] şi Scriban [...] au vrut să explice cuvîntul pornind de la germ *bord* 'scîndură', posibilitate respinsă de Densusianu [...]. Principala raţiune a obiecţiilor specialiştilor faţă de această derivare este cunoscuta absenţă a termenilor germanici vechi în rom[âna].

Nu toţi învăţaţii preocupaţi de istoria limbii române au acceptat însă ca atare "cunoscuta absenţă" a vechilor germanisme (şi nu toţi au considerat „coincindenţa" dintre rom.

---

[8] Vezi dicţionarul onomastic Constantinescu 1963, s.v. NASTUR.

[9] Dacă Rosetti îl menţionează pe Brüch, ca oponent al originii vechi germanice a rom. *nastur*, Arvinte îl citează (repetat, dar fără prezentare de argumente) pe un alt oponent al aceleiaşi etimologii, anume A. Greive – vezi Arvinte 2002: 10 (nota 27), respectiv 2002: 23 (nota 6).

[10] Rosetti 1986: 222.

bordei și fr. *bordel* ca „întâmplătoare")[11]. După Hasdeu a venit Diculescu, cel care (ca istoric) a făcut lucruri importante în evidențierea rolului major jucat de regatul gepid în spațiul est-romanic al secolelor V-VI[12]. Din păcate, Diculescu a exagerat numărul de elemente lexicale germanice considerate de el a reprezenta preluări din gepidă în limba română. El nu trebuie însă trecut cu vederea, ci tebuie valorificat prin filtrul părerilor critice pe care le-au avut despre el unii reputați filologi, precum Meyer-Lübke, Giuglea, sau Ivănescu. Giuglea, la care voi reveni undeva mai jos, merită menționat aici nu doar pentru că a afirmat neabătut și cu argumente solide existența unor vechi germanisme în limba română[13], ci și pentru prudența cu care a abordat opiniilor lui Diculescu. Acestuia din urmă Giuglea i-a reproșat (într-o notă) că, fiind „mai mult istoric și arheolog, nu putea aplica cu strictețe normele limbii române, pentru relevarea elementelor vechi germanice"[14]. În aceeași notă Giuglea admitea însă (ca și Gamillscheg) că Diculescu a făcut și „propuneri bune, care trebuie cercetate în continuare".

Deși l-am menționat mai sus pe Ivănescu, îmi voi exprima aici mirarea că (spre deosebire de Rosetti) el nu a dedicat vechilor germanisme nici măcar paragraf special din *Istoria limbii române*. Dar, pentru că tocmai a fost vorba de Diculescu, voi menționa că, în opera sa capitală, Ivănescu a inclus următoarea notă:

> C. Diculescu, *Altgermanische Bestandteile im Rumänischen*, în *Zfr Ph*, XL, 1921, pp. 420–428, și *Die Gepiden*, I, în special p. 185, a crezut că gepizii au exercitat o influență considerabilă asupra poporului roman și că poate urca până la aproape de 300 numărul elementelor de origine germanică din limba română. Dar etimologiile sale sînt puțin plauzibile: cuvintele în discuție se explică altfel: unele sînt dacice, altele latine, altele au fost împrumutate din limbile vecine. Dintre termenii români, considerați de Diculescu de origine gepidică, doar câțiva pot fi realmente gepidici (după K. Horedt, *Istoria României*, I, 1960, p. 704, numai *nasture* și *tureatcă*: dar *nasture* poate fi gotic).[15]

În mod surprinzător, în paragraful în care Ivănescu afirmă, cu îndreptățire, că Roesler "se situează într-un moment cu totul depășit al științei istorice și lingvistice"[16], savantul ieșean nu face nici o referire la argumentul roeslerian al absenței germanismelor în română[17].

Înainte de Ivănescu, multă prudență în acceptare unor vechi germanisme în română fusese arătată și de Pușcariu, în *Limba română*[18]. Deoarece Pușcariu a susținut, cu

---

[11] Cu privire la originea veche germanică a rom. *bordei*, vezi articolul Poruciuc 2004.

[12] Vezi mai ales Diculescu 1922.

[13] Vezi explicațiile credibile (prin vechea germanică) pentru termenii românești *strungă, nastur, fără, fulg, scruntar* în Giuglea 1983 și *căina, cotropi, grind, stinghe, buștean, buscai, brustur, grapă* în Giuglea 1988.

[14] Giuglea 1988: 122, nota 1.

[15] Ivănescu 2000: 268. Cu privire la Horedt (citat de Ivănescu), trebuie spus aici că și el, ca și Diculescu, a fost istoric și arheolog, nu filolog.

[16] Ivănescu 2000: 322.

[17] Totuși, ca un amănunt, într-un alt paragraf Ivănescu (2000: 364–365) se arată nehotărât cu privire la originea rom. *fără*: cuvântul îi arăta a fi („foarte probabil") un împrumut din albaneză, „dacă acesta nu e de origine germanică (cf. longobard. *fara* 'neam')".

argumente greu de combătut, continuitatea romanică la nord de Dunăre şi existenţa ramurii distincte a dacoromânilor vestici[19], el a trebuit să se preocupe şi de rolul istoric jucat de diverse seminţii vechi germanice pătrunse în teritorii carpato-danubiene. Am selectat citatul de mai jos, deoarece din el reiese că Puşcariu a fost printre puţinii mari romanişti care, pe lângă goţi şi gepizi, a luat în consideraţie şi alte neamuri germanice care au jucat importante roluri în istoria spaţiului dacic:

> Începînd cu a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr. apar în Dacia seminţii germane. După marcomani, cu o sută de ani mai tîrziu, vin goţii, cărora Aurelian le cedează provincia. De asemenea prin ţinuturile locuite de strămoşii noştri, sau prin apropierea lor, trec vandalii şi longobarzii, se aşează herulii şi mai ales gepizii, care stăpînesc mai mult de o sută de ani o parte a Ardealului şi Oltenia. Gepizii, ca şi ostrogoţii înaintea lor, au trecut şi Dunărea, stabilindu-se în nordul Peninsulei Balcanice.[20]

Acesta fiind contextual istoric luat în consideraţie de Puşcariu, el s-a pronunţat (în aliniatul imediat următor) şi asupra posibilelor efecte glotice ale acelor contacte dintre unii vechi germanici şi strămoşii românilor:

> N-ar fi, deci, nici o mirare dacă convieţuirea strămoşilor noştri cu popoare vechi germanice ar fi lăsat urme în limba noastră, ca cele din Dalmaţia [...]. Învăţaţii sunt împărţiţi în două tabere: unii cred că în româneşte se păstrează un număr mare de împrumuturi vechi germanice [R. Loewe, G. Giuglea, C. Diculescu, E. Gamillscheg], alţii le contestă [O. Densusianu, A. Zauner, P. Skok, J. Brüch, A. Rosetti].

Punând în balanţă părerile celor „două tabere", Puşcariu (*loc. cit.*) face unele concesii părerilor „contra", el respingând, de exemplu (pe nedrept), originile vechi germanice ale rom. *pungă*, *bardă* şi *fară*. Puşcariu admite totuşi că pentru rom. *cotropi, nasture, rapăn* şi *strănut* („i se spune unui cal care are un semn alb pe buză") originea veche germanică „e foarte probabilă". O concesie făcută de Puşcariu scepticilor este vizibilă într-un alt pasaj (*loc. cit.*), anume cel în care el se arată convins că „cele mai multe cuvinte considerate de origine veche germană se dovedesc a fi împrumutate din săseşte sau din alte limbi".

La câteva decenii după Puşcariu, Arvinte va încerca o aplicare sistematică a ideii că germanismele limbii române trebuie explicate mai ales prin săseşte[21]. Trebuie spus însă, la acest punct, că săsească reprezintă un conglomerat de graiuri *germane*[22], iar multe

---

[18] Vezi ed. 1976: 269–270. În ce priveşte atitudinea faţă de problema vechilor germanisme din română, de remarcat este menţionarea lui Puşcariu alături de alte două mari personalităţi, într-un concis enunţ din Arvinte 2002: 8: „Rezervată a fost şi atitudinea lui Philippide, S. Puşcariu şi Al. Rosetti".

[19] Vezi mai ales Puşcariu 1976: 346.

[20] Puşcariu 1976: 269.

[21] Vezi seria de articole ale lui Vasile Arvinte republicate în volumul său din 2002 (*Raporturi lingvistice româno-germane – Contribuţii etimologice*, Bacău, Editura „Egal").

[22] Personal, am acces la săsească nu doar de pe poziţia de specialist în germanistică generală. Am avut şansa să învăţ în amănunt două graiuri săseşti de pe valea Hârtibaciului (cel din Agnita şi cel din Vărd, judeţul Sibiu), iar acestea mi-au deschis calea şi spre înţelegerea majorităţii celorlalte graiuri din acelaşi conglomerat dialectal.

dintre vechile germanisme ale limbii române au *forme neafectate de schimbări specifice germanei*. Printre acele schimbări se numără: (1) a doua mutație consonantică (cea care a produs deosebiri definitorii între germana de sus și alte idiomuri germanice); (2) transformarea secvenței /sk/ în /š/ - cf. dan. *skulder*, *fisk* ~ germ. *Schulter*, *Fisch*); (3) transformarea lui /s/ în /š/, în anumite secvențe consonantice inițiale, precum /sm/, /sp/, sau /st/ (cf. eng. *smith*, *spear*, *star* ~ germ. *Schmied*, *Speer*, *Stern*)[23].

Menționat în acestă discuție trebuie să fie, fără îndoială, reputatul clasicist și romanist Haralambie Mihăescu, a cărui foarte clară atitudine în favoarea vechilor germanisme din limba română apare în următorul pasaj din *La romanité dans le sud-est de l'Europe*:

> Les éléments vieux germaniques du roumain tirent leur origine du gothique et du gépidique. Vu les divergences d'opinions à ce sujet, il est difficile de les identifier. Voici quelques mots d'origine certaine ou fort probable germanique: ***bulcă*** 'cruche' (cf. a. angl., a. h. allem. *bolla* 'vase, tasse' [...]); ***filmă*** (au Banat) 'fée' (< ***filma*, attesté au datif en gothique: *filmir*); ***fară*** (dans le département de Haţeg et chez les Aroumains de Frashëri en Albanie) 'lignée' (cf. lomb. *fara*); ***targă*** 'pièces de bois bordant un lit; litière' (cf. a. h. allem. *Zarga* 'enclos'); ***turea(t)că*** 'tige de la botte' (cf. a. h. allem. *theohproch*, *diohpruoch* 'pantalons'). Eventuellement aussi ***rapăn*** 'crasse' [...] (< goth., gép. ***rappons*; cf. aussi m. h. allem. *rapfe* 'gale'). Comme on peut constater, ces quelques éléments vieux germaniques reflètent le contact entre les autochtones et les populations germaniques allogènes entrées en Dacie après que les Romains aient cedé cette province aux Goths. Les termes respectifs évoquent soit des ustensiles de ménage, des pieces vestimentaires ou des moyens de transport, soit l'organisation sociale ou des êtres mythiques.[24]

Singura rezervă pe care o voi exprima aici este față de faptul că Mihăescu (asemeni altora) prezintă idiomurile goto-gepidice ca *unică* sursă posibilă pentru vechile germanisme din română. În schimb, un remarcabil aspect pozitiv în pasajul redat mai sus este că, deși pe baza unui număr redus de exemple, Mihăescu a dovedit clarviziune în desemnarea câmpurilor semantice reflectate de cele mai importante elemente vechi germanice ale limbii române (acele câmpuri putând fi ilustrate prin mult mai multe exemple decât cele din scurta listă a lui Mihăescu).

---

[23] Voi da doar trei exemple ilustrative: (a) rom. dial. *hultui*, ca foarte probabil vechi germanism, arată /h/ și /t/ proto-germanice (cf. engl. *holt* 'crâng'), dar nu arată și schimbarea "legică" *germană* a lui /t/ în /c/, ca în corespondentul germ. *Holz* 'lemn' (= săs. *hiulz*); (b) rom. *scrunt* (cu varianta *scruntar*) 'loc nisipos, râpă cu pietre' (sensul inițial fiind, foarte probabil, 'ruptură') se dovedește a fi de sorginte veche germanică și prin faptul că a menținut secvența inițială /sk/ (netrecută în /š/), spre deosebire de corespondentul germ. *Schrunde* 'despicătură' (< m. germ. s. *schrunde* < v. germ. s. *scrunta*); (c) *stărnut/ strănut* ('cu pată albă pe bot') poate fi trimis la germ. *Stern* 'stea' (= săs. *starn* /štarn/), dar consoana inițială /s/ păstrată în cuvântul românesc (propus demult ca vechi germanism) indică o perioadă anterioară celei în care secvența inițială /st/ a trecut în /št/ în majoritatea dialectelor germane (inclusiv în cele din care se trag graiurile săsești din Transilvania).

[24] Mihăescu 1993: 322–323.

Un loc cu totul aparte în domeniul de studiu abordat aici este indiscutabil cel ocupat de George Giuglea, pe care a trebuit deja să-l menționez în câteva puncte mai sus. De observat este, în primul rând, radicala desprindere a lui Giuglea de viziunea maestrului său, Ovid Densusianu[25]. Nu este vorba pur și simplu de faptul că părerea negativă a lui Densusianu cu privire la vechile germanisme din română a fost contrazisă de Giuglea prin analize etimologice de amploare (dintre care multe pot rezista și acum oricăror critici), ci este vorba mai ales de *principiile metodologice* pe care Giuglea le-a formulat în câteva lucrări importante ale sale. De exemplu, în volumul său publicat în 1983, Giuglea afirma:

> Convingerea de pînă acum că o influență germană veche este exclusă pentru limba română apare acum o greșeală principială, față de metodele istorico-geografico-lingvistice de azi. Cînd elemente germane există în limba italiană, în dialectele din zona veneto-triestiană; când se știe că germanii – goți ori alte seminții – au trecut prin Dacia și Balcani și cînd, mai ales, nu cunoaștem decît ipotetic regiunea în care s-au întins românii în timpul pînă la sec. X-XI, a nega o influență a unui popor care a trecut pe unde totuși, măcar în oarecari puncte, a trebuit să fie populație romanică – grosso-modo – între Carpați și Adriatică , – este a nu te opri decît la ceea ce vezi și ai cunoscut în imediata apropiere.[26]

În același context (după ce argumentează originea veche germanică a rom. *nastur* și *gudura*), Giuglea revine la metodologie, cu prudență și realism, după cum vedem în următoarele enunțuri:

> Nu ascundem însă greutățile mari ce neapărat ne întîmpină la abordarea unei chestiuni atît de întunecate cum este influența veche germ. în limba română și în Balcani în genere. A fixa categoric că puținele elemente ce le credem susceptibile de pus alături de forme romane de origine germană vin anume din cutare sau cutare epocă sau de la cutare populație germană, ar fi neștiințific. [...] Calea cea mai bună, pentru început, este, după noi, urmărirea elementelor germane din limbile romane. [...] Alăturînd toate faptele expuse pînă aici [...], nu putem să nu afirmăm o influență germană veche la noi. Cînd a venit, de unde, de la care populație, cu mai multă precizie nu se va putea spune, decît după ce vom avea la îndemînă exemple mai numeroase pentru puncte de comparație mai largă, cum s-a făcut în celelalte limbi romanice [...]. Influența veche

[25] Rolul fundamental pe care l-a avut Densusianu în evoluția lui Giuglea, ca filolog, reiese din chiar datele tabelului cronologic pe care Florența Sădeanu l-a inclus în volumul Giuglea 1988 (pp. 12–18): în 1905 Giuglea devine membru al „Societății filologice" conduse de Densusianu; în 1908 își ia licența în litere la București, sub conducerea lui Densusianu; în 1912 este trimis la specializare la Paris, la propunerea lui Densusianu. Într-un fel, preocuparea arătată de Giuglea (în deceniului al treilea al secolului trecut) pentru elementele vechi germanice ale limbii române a marcat, alături de plecarea sa la Cluj, o desprindere de Densusianu și de sfera academic-universitară bucureșteană. Imediat după moartea maestrului, Giuglea a publicat „În amintirea lui Ovid Densusianu (1873–1938)", în *Dacoromania* (IX, 646–662).

[26] Giuglea 1983: 91. Terminologic vorbind, trebuie să observăm că Giuglea, Pușcariu și alții au folosit deseori „german" pentru „germanic" (așa cum au folosit „roman" pentru „romanic"), ceea ce poate produce confuzii, mai ales în discuții ca cea de față, în care anumite elemente vechi *germanice* trebuie chiar puse în contrast cu corespondentele lor *germane*.

> germană în orientul romanic, deși nu e un lucru ușor, merită urmărită, pentru că ar putea aduce, indiscutabil, lumini nouă și pentru istoria noastră veche, cum nu s-au putut ivi din alte direcții de cercetări.[27]

Prin enunțuri precum cele de mai sus, Giuglea se dovedește superior metodologic chiar lui Gamillscheg. Printre altele, cel din urmă a abordat în adâncime și în amănunt vechile germanisme din *toate* limbile romanice, inclusiv româna (vezi mai jos), dar a insistat nejustificat de mult pe atribuirea precisă a germanismelor unora sau altora dintre idiomurile vechi germanice ai căror vorbitori au intrat în contact direct fie cu vorbitorii de latină populară târzie, fie cu romanicii timpurii. Giuglea însă a ținut cont de puținătatea atestărilor scrise și a considerat că ar fi suficient să dovedim că anume cuvinte românești (cu forme și sensuri care nu indică proveniență din latină, din substratul autohton, sau din vechea slavă) au indubitabile corespondențe cu unele atestate în cele mai vechi idiomuri germanice consemnate în scris (gotica, vechea scandinavă, vechea engleză, vechea germană).

I-am lăsat la urmă pe doi dintre filologii români importanți pentru discuția de față, Arvinte și Rosetti, nu doar pentru că ei sunt reprezentativi pentru scepticismul la care m-am referit deja mai sus, ci pentru că, aparent paradoxal, foarte rezervatele lor atitudini față de posibilitățile de dovedire a existenței vechilor germanisme în română pot fi *pozitiv* folosite pe mai departe, tocmai în demonstrarea acelor posibilități. Arvinte (ca reprezentant al generației post-ALR) a abordat „raporturile lingvistice româno-germane" într-o comunicare ținută la universitățile Bonn și Tübingen în 1967, acea comunicare stând la baza unui articol publicat în germană în 1968[28]. În 1971, același autor publica, la Berlin, volumul *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, în ale cărui prime pagini aborda critic păreri ale unor predecesori cu privire la elementele vechi germanice din română. Printre altele, Arvinte a susținut, argumentat, că descoperirea unor asemenea elemente pune mult mai multe probleme în cazul românei decât în cazul unei limbi vest-romanice, precum italiana:

> Wie bereits gezeigt, ist das Problem der altgermanischen Wörter des Rumänischen sehr umstritten. Meines Wissens hat sich seit dem Erscheinen des ALR allein Gamillscheg, der die Auffassung vom Vorhandensein einer ziemlich großen Anzahl solcher Elemente im Rumänischen vertritt, der Angaben dieses Arbeitsmittels bedient [...]. Allerdings lassen sich nur einige der Wörter, bei denen altgermanische Herkunft angenommen wird, auf den ALR-Karten verfolgen. Eine weitere Schwierigkeit beruht darauf, daß diese Elemente im rumänischen Sprachraum nicht in einer bestimmten, durch mehrere Isoglossen abgrenzbaren Landschaft zu finden sind. Im Italienischen ist die Lage in dieser Hinsicht viel durchsichtiger, eine Tatsache, die es Gamillscheg in *Romania Germanica* II, Karten I, II und III, ermöglicht hat, diese Elemente mit großer Genauigkeit zu bestimmen [...].[29]

Arvinte a recurs constant nu doar la datele oferite de *Atlasul lingvistic român*, ci și la dovezi istorice și arheologice. De exemplu, chiar dacă – în privința vechilor germanisme

[27] Giuglea 1983: 98–99.
[28] Vezi Arvinte 2002: 3.
[29] Arvinte 1971: 19.

din română – Arvinte se arată a fi mai degrabă adept al lui Densusianu, el face şi o foarte concisă (şi exploatabilă) încadrarea istorică a celor mai timpurii pătrunderi germanice în Europa sud-estică:

> Numărul extrem de redus sau, după unii, absenţa totală a elementelor vechi germanice în limba populaţiei romanizate de la Dunărea de jos constituie una dintre trăsăturile importante care separă Romania orientală de cea occidentală. [...] Este lesne de văzut că determinante în această privinţă au fost condiţiile istorice diferite din estul şi vestul Europei, în perioada de la sfîrşitul Imperiului Roman. Cu toate acestea, populaţia romanizată din provinciile dunărene a venit în contact, cel puţin cu trei secole înainte de venirea slavilor, cu neamurile germanice [...].[30]

Dacă Puşcariu are meritul de a-i fi luat în consideraţie pe marcomani (ca predecesori, tot germanici, ai goţilor în spaţiul carpato-danubian), Arvinte ni se înfăţişează (*loc. cit.*) ca primul filolog român important care îi aduce în discuţie pe bastarni alături de alţi germanici pre-gotici:

> Primul trib germanic semnalat în Peninsula Balcanică este cel al bastarnilor, care, încă înaintea erei noastre, în anii 179–178, pătrund pînă în Dardania în incursiuni de pradă. Mai tîrziu, la anul 59 î.e.n., bastarnii se aflau la gurile Dunării, unde sînt semnalaţi apoi pe vremea lui Strabon (63 î.e.n. – 19 e.n.) şi Appianus (pe la 160 e.n.). [...] După bastarni, Cassius Dio menţionează, la anul 173 e.n., pe *astingi*, adică *hasdingii* sau *vandalii*, care pătrund în părţile de nord ale provinciei Dacia traiană, pînă la rîul Mureş.

Probabil şi pentru că este exponent al teoriei continuităţii romanice la nord de Dunăre, Arvinte se deosebeşte radical de Roesler (dar şi de Densusianu), prin faptul că admite posibilitatea de contacte germanico-romanice semnificative la Dunărea de jos şi nu neagă decisiv *posibilitatea* preluării unor vechi germanisme în est-romanică. Arvinte face o întreagă serie de recomandări metodologice demne de luat în seamă, numai că uneori el este mult prea radical, în afirmaţii precum următoarea: „Lista vechilor elemente germanice ale limbii române este în continuă scădere"[31].

Putem fi de acord cu Arvinte că nu doar lipsa de atestări scrise, ci şi multe interpretări etimologice neconvingătoare în domeniul în discuţie pot îndemna la scepticism. Dar învăţatul ieşean merge prea departe în acea direcţie. Printre altele, chiar dacă Philippide este citat aprobator de Arvinte, acel înaintaş nu avea dreptate să susţină că neamul germanic al longobarzilor „n-a fost în contact cu românimea niciodată"[32]. Iar pentru un aspect mai concret: deşi nu s-a dovedit vreo perpetuare a apelativelor şi

[30] Arvinte 2002: 3.

[31] Arvinte 2002: 10. Chiar după ce sugerează că circumstanţele istorice est-europene ar fi permis contacte între romanici şi germanici, cam în aceeaşi perioadă în care un proces similar avea loc în Europa vestică, Arvinte afirmă (2002: 6): „Şi totuşi, rezultatele cercetărilor asupra elementelor vechi germanice ale românei sînt puţine, nesigure sau foarte controversate".

[32] Arvinte 2002: 9. Pentru contra-argumente, vezi Gamillscheg 1935, II: 260–263, unde este dată o serie de vechi germanisme (*bardă, fară, scruntar, ghioagă, smicea, smicui, zgudui*) ale căror forme şi sensuri ar susţine ideea unor preluări din limba longobarzilor în româna cea mai timpurie.

numelor proprii de sorginte germanică atestate în „latina scrisă din provinciile dunărene"[33], acest fapt nu trebuie să ne facă să credem că latina populară (nescrisă) din acea zonă nu a avea în uz și germanisme. Dintre acelea unele s-au păstrat în română, având corespondente (tot de origine veche germanică) și în vest-romanică: a se vedea rom. *ateia* față de indubitabilul gotism spaniol *ataviar*[34]; a se vedea, de asemenea, rom. *rânc, tufă, tureac* în relație cu corespondentele lor vest-romanice, care beneficiază și de atestări în latina târzie (*rancus, tufa, tubrucus*)[35].

Cum observam însă și mai sus, cei care vor aborda pe viitor vechile germanisme ale românei ar putea profita, metodologic, și de unele îndoieli și reproșuri formulate de Arvinte, sau preluate de el de la unii dintre numeroșii adversari ai ideii existenței unor vechi germanisme în română. În această privință, merită atenție următorul citat:

> Critici numeroase li s-au adus și etimologiilor gote și gepide. În multe cazuri, s-a constatat nerespectarea „legilor fonetice" ale românei și ale idiomurilor germanice. Se adaugă, apoi, și numeroase nepotriviri semantice, atestarea târzie în română a cuvintelor în cauză, dar mai ales imposibilitatea încadrării lor în grupuri noționale bine închegate. Cu excepția celor cîteva presupuse elemente longobarde, lipsesc expresiile care reflectă raporturile obișnuite dintre germanici și romanici: luptă și zgomot, bătălie, defecte psihice și fizice, organizare statală, administrația, raporturile de proprietate. Pe deasupra [...], încă nu a fost dovedită pe teritoriul României existența unor zone compacte cu apelative sau toponimice care să fie de origine veche germanică, așadar a unor regiuni de colonizare [...]. Nu este exclus ca mulți dintre termenii, adesea dialectali, al căror aspect fonetic, și sens, justifică o explicație prin germanică, să fie, la o analiză mai atentă, de origine săsească.[36]

Despre necesitatea unei distincții (sau chiar contrastări) între vechea germanică și germană (inclusiv săsească) am vorbit deja mai sus. Celelate observații ale lui Arvinte trebuie să fie toate luate în considerație cu seriozitate, deși, trebuie s-o spun, ele sunt doar parțial justificate. Nu pot intra în toate detaliile aici, ci voi face doar câteva concise observații.

Mai întâi, este obligatoriu să ținem cont de „legi fonetice" și de corespondențe semantice, în planul românei, ca și în cel al germanicei. Dar nu putem trece cu vederea că cei mai fervenți critici ai vechilor germanisme detectate în română nu au respectat chiar ei asemenea legi și corespondențe. Nu văd, de exemplu, de ce nu i s-a dat crezare lui Diez, potrivit căruia rom. *gard* se explică perfect prin gotică (vezi mai jos), în schimb fiind acceptate mult prea ușor o serie de elucubrante explicații menite să demonstreze fie

---

[33] Arvinte 2002: 7.

[34] Cf. Poruciuc 2007.

[35] Rom. *rânc* și familia sa au fost deja discutate în Poruciuc 1997; rom. *tureci* constituie (alături de corespondentul său etimologic, *cioareci*) subiecul unui articol al meu care va apărea în *Journal of Indo-European Studies* în 2008; voi redacta cât de curând și materialul despre rom. *tufă*, termen pe care l-am alăturat altui germanism din română, anume *ciuf* (chiar dacă despre originea germanică a celui din urmă, propusă de Pușcariu, s-a afirmat mai încoace că este „fără îndoială o greșeală" – Ciorănescu 2001, s.v. *ciuf*).

[36] Arvinte 2002: 9–10.

originea slavă, fie cea autohtonă a acelui cuvânt românesc[37]. De asemenea, nu văd de ce o etimologie fantezistă precum cea prin care Skok îl explică pe rom. *tureac* prin ung. *török* a putut fi acceptată (inclusiv de către Meyer-Lübke!), contra explicațiilor prin vechea germanică date, pentru cuvântul respectiv, nu doar de Diculescu, ci și de Gamillscheg, și de Mihăescu. În sfârșit, nu văd, de ce am vorbi de o imposibilitate de încadrare a vechilor germanisme din română în „grupuri noționale", când asemenea grupuri au fost deja observate de Gamillscheg, de Giuglea și de Mihăescu. Asemenea întâmpinări pot fi formulate cu referire și la celelalte observații ale lui Arvinte.

Învățatul ieșean s-a arătat de fapt mult mai aspru-critic (mai ales față de Diculescu și de Gamillscheg) într-un alt articol, „Cu privire la elementele vechi germanice ale limbii române", publicat, ca și cel din care am citat mai sus, mai întâi în română, în 1967, apoi în germană în 1968[38]. În acel articol Arvinte afirmă că în estul Europei nu se poate vorbi decât de un „contact efemer" între romanici și germanici, ceea ar explica „de ce presupusele împrumuturi de această origine nu pot fi grupate în sfere semantice cât de cât conturate"[39]. În aceeași lucrare, referindu-se în mod expres la Diculescu, Arvinte îl critică pentru „nerespectarea cronologiei relative a fenomenelor fonetice, ignorarea posibilității ca cutare toponimic sau apelativ să provină din limbile vecine cu româna etc."[40] Chiar dacă și aici aș putea formula mai multe obiecții, nu voi spune decât că și aceste observații critice ale lui Arvinte se pot constitui într-un set de *îndoieli constructive* pe care s-ar cuveni să-l aibă în vedere oricare cercetător înainte de a purcede la explicarea unor cuvinte românești prin germanica veche. Pot face, deja, aceeași recomandare și în privința enunțurilor unui alt sceptic în domeniu, anume Alexandru Rosetti.

În *Istoria limbii române* a lui Rosetti, este inclus capitolul „Germanica"[41], în care se face o minuțioasă prezentare a istoricului problemei vechilor germanisme din limba română[42]. Rosetti s-a arătat a fi întru totul conștient de implicațiile prezenței populațiilor vechi germanice în sud-estul Europei, așa cum vedem în următorul pasaj:

> Locuința stabilă nord-dunăreană a populațiilor de limbi germanice și conviețuirea lor cu populațiile romanizate locale sînt [...] fapte bine stabilite. Este prin urmare din domeniul

[37] Pentru amănunte cu privire la originea cu siguranță veche germanică a rom. *gard*, vezi fie Poruciuc 2007a, fie versiunea extinsă a acelui articol, care va apărea în *Arheologia Moldovei* în 2008.

[38] Cf. Arvinte 2002: 20.

[39] Arvinte 2002: 22. Pe baza unei raportări la situația vechilor germanisme din vest-romanică, Arvinte enumeră apoi „sfere semantice" (care, după el, ar trebui să se reflecte și în anume categorii de vechi germanisme din română), precum „administrație, viața militară, raporturi de proprietate, viață socială etc." (*loc. cit.*).

[40] Arvinte 2002: 21.

[41] Vezi Rosetti 1986: 220-224.

[42] Ca un interesant aspect al istoricului problemei, sunt de remarcat semnele de întrebare care au marcat câteva dintre articolele importante (privitoare la germanismele românei) menționate în acel capitol al operei lui Rosetti: după publicarea articolului din 1903 al lui Loewe (deschizător de drum, pe linia „pro"), Meyer-Lübke își exprima îndoiala prin „Altgermanische Elemente im Rumänischen?"; chiar Diculescu a publicat un articol intitulat „Altgermanische Bestandteile im Rumänischen?", pe care Skok îl critică prin propriu său articol, marcat tot printr-un semn de întrebare: „Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?".

> posibilităților ca populațiile romanizate din nordul Peninsulei Balcanice să fi împrumutat termeni de la populațiile germanice din Dacia. Trebuie însă admis că termenii au putut să fie împrumutați în același timp și de celelalte populații din nordul Peninsulei Balcanice. Din punct de vedere metodic, ne așteptăm, prin urmare, ca termenii germanici să nu fie semnalați numai în limba română.[43]

În același capitol, Rosetti își exprimă însă și el, ca și Arvinte, nemulțumirea față de calitatea etimologiilor germanice propuse de înaintași și de contemporani:

> Ceea ce izbește din capul locului, în explicarea termenilor românești prin germanică, este faptul că, de cele mai multe ori, cercetătorii nu aplică cu rigurozitate metoda strict științifică care impune respectarea cronologiei fonetice (cutărui sunet germanic trebuie să-i corespundă, în cutare epocă, cutare sunet românesc) [...]. În genere se poate spune că nici una din apropierile etimologice care au fost propuse nu rămâne în picioare. [...] Într-adevăr, ar fi de mirare ca româna să fi împrumutat de la populațiile germanice cîteva cuvinte izolate [...], atunci cînd ne-am fi așteptat la o serie de termeni grupați în diverse categorii, care să corespundă unor fapte precise de civilizație.[44]

După asemenea critici (unele cu totul justificate, altele mai puțin) poate părea surprinzător că Rosetti (p. 223) mai lasă totuși deschisă calea spre „probarea" unor vechi germanisme în română, ba chiar susține originea gotică a numelui *Moldova* (origine propusă încă de Hasdeu):

> Concluzia noastră este deci la fel cu a altor cercetători [citați fiind Brüch, Densusianu și Meyer-Lübke]: în stadiul actual al cunoștințelor noastre, numai explicația numelui *Moldova* prin gotică este satisfăcătoare, în rest, existența în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice poate fi presupusă numai pentru 3-4 cuvinte, dar nu poate fi probată.[45]

Nu trebuie să ne lăsăm descurajați de această ultimă concluzie a lui Rosetti. Există în română, pe de o parte, destule vechi germanisme pentru care s-au propus deja (de către diverși înaintași de seamă) etimologii credibile, care merită evidențiate și susținute cu noi argumente, iar pe de altă parte, mai sunt cu siguranță de detectat și alte asemenea germanisme, care încă nu au fost analizate și prezentate ca atare. În plan mai general, nici

---

[43] Rosetti 1986: 220.

[44] Rosetti 1986: 222. Ultimul reproș (pe care l-am văzut deja formulat și de Arvinte) nu este justificat, deoarece Gamillscheg în paginile dedicate vechilor germanisme din română, chiar a insistat pe o clasificare după *Begriffsgruppen* (1935, II: 259), constatând că vechile germanisme din română ilustrează, printre altele, categorii precum „nationale Tracht" și „Hauseinrichtung und Hausgeräten" (p. 259), sau „Geisterglauben" (p. 260).

[45] Cu privire la etimologia gotică propusă de Hasdeu (în *Istoria critică a Românilor*, I, București, 1875, p. 300) și la susținerea ei de către Rosetti (1986: 223–224), trebuie făcute cel puțin două observații: (1) nu este credibil enunțul în care Rosetti (p. 224) susține că un got. *mulda*, din care ar fi derivat *Moldova*, „a ajuns în limba română prin coloniștii germani din nordul Moldovei" (deși între goți și acei coloniști s-a scurs cam un mileniu!); (2) într-un foarte documentat studiu, Dragoș Moldovanu (1982) a demonstrat că numele germanic al Moldovei se datorează taifalilor.

scepticii de la noi, nici pretinsa „opinie comună" din străinătate cu privire la germanismele limbii române (vezi imediat mai jos) nu ar trebuie să descurajeze cercetările în domeniul discutat aici.

Vorbind despre ce s-a zis (şi ce se mai zice) în străinătate, putem să nu pornim de la momentul 1871, reprezentat de volumul *Românische Studien* al lui Roesler (cel care nega, în necunoştinţă de cauză, existenţa unor vechi germanisme în română), ci de la un moment chiar mai timpuriu al secolului XIX. Am fost foarte surprins să descopăr, într-un context neaşteptat, că însuşi întemeietorul lingvisticii romanice, Friedrich Diez, a indicat cel puţin un vechi germanism al limbii române. Descoperirea am făcut-o la citirea unei pagini în care Russu a vrut să demonstreze că rom. *gard* provine din substratul autohton, autorul respectiv menţionând însă şi diverse propuneri etimologice ale altor învăţaţi[46]. Russu îl menţionează acolo nu doar pe Gamillscheg (care, în anii 30 ai secolului trecut, trăgea concluzia că rom. *gard* provine din gepidă), ci şi pe înaintaşul Diez, care, în primul mare dicţionar etimologic romanic (*Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, Bonn, 1854), considerase că rom. *gard* „este literalmente [*buchstäblich*] got. *gards*"[47]. Între Diez şi Meyer-Lübke, ca autor al următorului dicţionar romanic de referinţă, s-au interpus însă (cu vizibile efecte) Roesler şi curentul celor care i-au îmbrăţişat teoria privitoare la originile românei şi românilor, o teorie care îşi avea un principal punct de sprijin în pretinsa absenţă a germanismelor în română. După cum voi demonstra mai jos (cât se poate de concis), Meyer-Lübke nu trebuie inclus printre susţinătorii acelui punct din teoria roesleriană[48].

Voi menţiona mai întâi că, în 1922 (adică la peste un deceniu după începerea publicării *REW – Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1911–1920), Meyer-Lübke îl încuraja pe Diculescu în încercarea sa de a demonstra existenţa unui fond de elemente gepide în limba română:

> Herr Dr. C. Diculescu hat [...] eine Reihe rumänischer Wörter aus dem Gepidischen zu erklären versucht. Er zeigt sich dabei auf der Höhe der Forschung in den in Betracht kommenden Gebieten [...]. Es liegt in der Natur der Sache, daß nicht alle seine Deutungen gleiche Überzeugungskraft haben, einige dürften tatsächlich verfehlt sein, andere aber sind ebenso einleuchtend, so daß als ganzes gedacht der Aufsatz als ein Fortschritt zu bezeichnen und der Standpunkt festzustellen ist, daß man im Rumänischen mit gepidischen Elementen zu rechnen hat.[49]

În *REW* (ed. 3, 1930–1935), Meyer-Lübke include o întreagă serie de vechi germanisme care au intrat în limbile romanice. Pentru discuţia de faţă sunt de remarcat, bineînţeles,

[46] Russu 1981: 313.

[47] Mai precis, trebuie să observ, forma rom. *gard* este identică formei de acuzativ *gard* (cu marcaj cazual zero) a substantivului masculin got. *gards* 'împrejmuire, curte, gospodărie'.

[48] Insist asupra acestui aspect, deoarece din unele contexte în care este menţionat Meyer-Lübke de către Rosetti (1986: 222, 223), sau de către Arvinte (2002: 8) ar reieşi că autorul *REW* s-a numărat printre cei mai de seamă opozanţi ai ideii vechilor germanisme din română.

[49] Mesajul lui Meyer-Lübke (referitor la o serie de etimologii gepidice publicate de Diculescu în 1921, în *Zeitschrift f. rom Philologie*, 41) este redat în Diculescu 1922: XI.

vechile germanisme care, potrivit propunerilor făcute de filologi precum Puşcariu (*râncaci, rapăn*) şi Giuglea (*strungă, stinghe, tapă*), au fost păstrate în (sau şi în) limba română. Câteva dintre acele propuneri sunt redate *fără obiecţii* de către Meyer-Lübke, în următoarele puncte din *REW*:

- 7044. **rank** (fränk., langob.) 'kreuzlahm', 'gekrümmt'. Afrz., prov., kat. *ranc* (> it. *ranco*, sp. *renco*) [...]. Ablt.: frz. *rancart*; it., kors. *rancare* 'hinken' [...], transmont. *rancolho* 'schlecht castriert'. Auch rum. *râncaciu* 'halbkastriert', Puşcariu [...].
- 7059. **rappe** (mhd.) 'Grind'. Rum. *rapăn* 'Räude', *rapură* 'eine Fußkrankheit', Puşcariu [...], it. *rappa* 'Schrund an der Kniekehle der Pferde' [...].
- 8227. **stanga** (germ.) 'Stange'. It. *stanga* [...] 'Riegel', triest. *stranga* (vegl. *strunga*) 'Zollschranke'. [...] Rum. *strungă* 'Melkhürde', Giuglea [...].
- 8261a. ***stingils** (got.) 'Stengel' (vgl. mhd. *stingel*). Rum. *stinghe* 'dünne Stange', Giuglea [...].
- 8565. **tappa** (got.) 'Spund', 'Zapfen' [...]. Rum. *tapă* 'Spund', Giuglea [...].

Neclară rămâne pentru Meyer-Lübke relaţia dintre rom. *grapă* şi o serie de germanisme din limbile romanice vestice:

- 4760. **krappa** (germ.) 'Haken', 2. *krappo* (fränk.). 1. It. *grappa* 'krampe' [...]. Ait. *crapo* 'Kralle'[...], sp. *grapa* 'eiserne Klammer' [...]. 2. Afrz. *crapon, gropon*, prov. *grap* 'gekrümmte Hand' [...]. Wie sich rum. *grapă* 'Egge', 'Klammer', 'Kralle' zu den germ., rom. Wörtern verhält, ist nicht klar [...].

Cu privire la originile altor termeni româneşti de probabilă origine veche germanică, Meyer-Lübke a exprimat opţiuni greu de acceptat, iar acele opţiuni se cer corectate. Printre altele, probabil deoarece **barda** (954) şi **tufa** (8973) au fost consemnate şi în latina târzie, originea lor germanică nu este indicată în *REW*. Sub primul, Meyer-Lübke afirmă (fără temei) că rom. *bardă* se trage din „magyar. *bard*" (de fapt *bárd*), doar acesta din urmă fiind prezentat ca germanism, „ca şi slav. *brady*"[50]. La rândul lui, lat. *tufa* este dat de Meyer-Lübke ca sursă a rom. *tufă* ('Gebüsch', 'Strauch'), ca şi a unor termeni vest-romanici (catal. *tofa*, fr. *touffe* etc.); el dă însă imediat şi derutanta indicaţie (bazată pe o opinie a lui Jokl): „Alb. *tufë* (> rom. *tufă*) 'Strauß', 'Menge', Haufe' stammt aus dem Got." (ceea ce ar însemna că româna are două cuvinte *tufă*: unul provenit dintr-un germanism al latinei târzii, altul explicabil prin împrumutul în română al unui gotism din albaneză!).

Tot în cadrul acestei serii de obiecţii la *REW*, trebuie spus că, în ce îl priveşte pe rom. *pungă*, româna nu ar fi avut nevoie de vreo intermediere „medio-greacă" (cum indică Meyer-Lübke, s.v. 6849. **punga**) pentru a adopta vechiul germanism (foarte probabil gotism) pe care se bazează atât rom. *pungă*, cât şi termeni romanici precum „reat. *ponga* 'Bausch', venez. *ponga* 'Kropf der Vögel', log. *punga* 'Amulett'"[51].

---

[50] M-am raliat cu altă ocazie (Poruciuc 2000) unor păreri mai vechi privitoare la preluarea din veche germanică a rom. *bardă*. Printre altele, am demonstrat acolo imposibilitatea provenienţei lui *bardă* (atestat şi în aromână) din magh. *bárd*, sau din slav. *brady*.

[51] Pentru termenul moştenit în romanică sub forme precum *punga* şi *ponga* trimiterea s-a făcut la got. *puggs* (a se citi *pungs*). Meyer-Lubke nu a avut însă dreptate în a considera că terminaţia *-a* din romanică poate fi explicată doar printr-o intermediere medio-greacă. De fapt, pentru multe

Inacceptabile, pentru diverse motive, sunt şi alte câteva interpretări făcute de Meyer-Lübke cu privire la termeni româneşti cu demonstrabile origini vechi germanice. De exemplu, rom. *bordei* apare, s.v. 1216. **bord**, nu ca vechi germanism, ci ca provenit din „bulg. *bordeli*", deşi bulgara are *bordej* ca evident împrumut din română[52]. Într-un alt caz (s.v. 8592. **taska**), existenţa v. fr. *tasche*, prov. *tasca* şi it. *tasca* (date ca vechi germanisme) poate ridica mari semne de întrebare cu privire la concluzia lui Meyer-Lübke, potrivit căreia rom. *taşcă* s-ar trage „prin intermediere maghiară din germana modernă" (cf. germ. *Tasche*).

Derutant este şi faptul că, sub 3684. **gardo** (termen vechi germanic pe care se bazează v. fr. *jart*, fr. *jardin*, prov. *gardí* etc.), Meyer-Lübke îl menţionează pe rom. *grădină* (prezentat, corect, ca provenit din slavă), dar nu spune nimic tocmai de termenul românesc etichetat ca gotism încă de Diez, anume *gard* (care nu poate proveni din slavă, nici din substratul autohton, ci *doar* din vechea germanică[53]. În sfârşit, voi mai spune că Meyer-Lübke (s.v. 8667. **tubrucus** 'Art Hose') a respins explicarea rom. *tureac* ca vechi germanism (o propunere făcută mai întâi de Diculescu) şi a preferat ciudata etimologie a lui Skok (deja menţionată mai sus) potrivit căreia rom. *tureac* ar proveni din magh. *török*[54]. Respectiva opţiune este cu atât mai surprinzătoare, cu cât Meyer-Lübke (*loc. cit.*), a acceptat o legătură nu doar între got. *þiuhbrōks* (latinizat ca *tubrucus*) şi o întreagă serie de termeni vest-romanici referitori la un anume tip de pantaloni (genov. *trüži*, prov. *trebuc*, v. fr. *trebu* etc.), ci şi între acel substantiv compus gotic şi alb. *tirk* ('nădragi ţărăneşti strânşi pe picior'), după o propunere a lui Jokl.

Desigur, aceste observaţii critice nu afectează cu nimic valoarea excepţională a *REW*. Iar Meyer-Lübke trebuie amintit mereu cu respect, inclusiv pentru că s-a arătat foarte interesat de limba română[55], pe care a căutat s-o încadreze cât mai credibil între celelalte limbi romanice. O apreciere similară se poate face şi cu privire la un alt mare romanist din afara României, anume Carlo Tagliavini, cel prezentat (de Niculescu 1977) ca „unul dintre ultimii reprezentanţi ai vastei şcoli de romanistică ce unea [...] lumea germanică şi cea romanică"[56].

Deşi Niculescu consideră, la un anume punct[57], că Tagliavini „confirmă prezenţa populaţiei romanizate la nordul Dunării, împreună cu majoritatea istoricilor şi lingviştilor români şi străini", acelaşi editor admite (pe aceeaşi pagină) că savantul italian „pare,

---

masculine ("tari"), în *-s*, gotica avea perechi, tot masculine ("moi"), în *-a*: vezi got. *auhsus* 'bou'/ *auhsa* 'id.', *brands* 'lemn aprins, sabie'/ *branda* 'id.'; *gards* 'curte'/ *garda* 'ocol pentru vite' (toate incluse în dicţionarul Köbler 1989).

[52] Cf. Georgiev *et. al.*, 1971, s.v. *bordej*; cf. şi Poruciuc 2004.

[53] Cf. Poruciuc 2007a.

[54] Nu am avut acces direct la argumentarea lui Skok. Pot doar spune că, pentru *török*, dicţionarele maghiare dau sensurile de bază 'turc, turcesc, otoman'.

[55] Pe lângă faptul că a publicat, la Bucureşti, un volum cu titlul *Rumänisch und Romanisch* (1930), Meyer-Lübke a valorificat în *REW* o consistentă bibliografie românească (de la operele unor filologi importanţi, precum Densusianu, Puşcariu, Candrea, sau Giuglea, la publicaţii precum *Analele Dobrogei*).

[56] Niculescu 1977: XVI.

[57] Niculescu 1977: XIII.

uneori, a acorda însemnătate argumentelor care pledează pentru dezvoltarea protoromânei mai mult pe malul drept al Dunării". Acele atenuări ale lui Niculescu nu aveau vreun rost, pentru că Tagliavini îşi arată destul de clar înclinarea spre teoria sud-dunăreană (cea agreată cu precădere de şcoala germană), aşa cum vedem în pasajul următor:

> După cum am arătat, trebuie să admitem că protoromâna s-a format într-o regiune mai mult sau mai puţin extinsă, dar unitară. Unele argumente filologice ne fac să credem că protoromâna s-ar fi putut dezvolta pe malul drept al Dunării. Spre o astfel de părere ne conduce examinarea unor fapte precum: [1] concordanţele cu albaneza, care nu pot fi datorate substratului comun, ci trebuie să provină dintr-o anumită perioadă de simbioză; [2] caracterul bulgar (şi numai în mică parte sîrb) al elementelor vechi slave din română (elementele slave nordice, de exemplu rutene, sînt toate recente); [3] lipsa de elemente germanice vechi. [...] Natural, chestiunea a devenit mai spinoasă din cauza unor raţiuni de ordin politic.[58]

Acel punct marcat de mine cu [3] în citatul de mai sus, fusese deja atins de Tagliavini într-un paragraf din cadrul unui capitol dedicat problemei generale a germanismelor din limbile romanice:

> Chiar dacă [...] numărul de cuvinte germanice atestate la autorii latini este redus, putem să reţinem că, înainte de sfîrşitul sec al V-lea, unele elemente germanice erau introduse în *koine* latină. Aceasta se poate deduce examinînd elementele germanice comune tuturor limbilor romanice occidentale. Spunem limbi romanice occidentale pentru că româna are şi în acest caz o situaţie specială, fiind total lipsită de elemente germanice antice sigure. Toate încercările făcute pentru a găsi în română asemenea elemente sînt puţin convingătoare.[59]

Tagliavini avea cu siguranţă bogate cunoştinţe despre vechile germanisme din vest-romanică. Dar comentariile sale (critice) cu privire la vechile germanisme din română propuse, până la el, de diverşi specialişti, se bazează pe un număr mult prea redus de exemple[60].

Probabil că viziunea cea mai clară asupra straniu-motivatei opoziţii (sau tăceri) a romaniştilor faţă de existenţa vechilor germanisme în limba română a avut-o Ernst Gamillscheg. Am în vedere mai ales lunga frază de încheiere a unui pasaj în care savantul german insistă chiar asupra imposibilităţii unei absenţe a elementelor vechi germanice în limba română:

> In der Theorie [...] das Vorhandensein von altgermanischen Wörtern im Rumänischen zu leugnen, ist nur dann berechtigt, wenn man annimmt, daß das Rumänische seine Heimat nicht in den so stark mit Germanen durchsetzten Donauprovinzen hat. Da der Süden des Balkans aber nicht das Lateinische als Verkehrsprache hatte, sondern das Griechische, kommt man dann zu der absurden Annahme, daß die Urheimat der romanischen Rumänen in einer Gegend lag, in der nicht romanisch gesprochen wurde. Daß diese germanische Lehnwörter des Ostromanischen nicht schon früher festgestellt worden sind,

[58] Tagliavini 1977: 299.
[59] Tagliavini 1977: 224.
[60] Vezi exemplele date în Tagliavini 1977: 244–245.

> erklärt sich daraus, daß die etymologische Forschung auf dem Gebiete des Rumänischen, in dem neben den vorlateinischen und lateinischen Elementen Lehnwörter aus den verschiedensten Sprachen eingedrungen sind (slawisch, ungarisch, türkisch-tatarisch, albanisch, griechisch usf.), so weitgehende Kenntnisse verlangt, wie sie der Romanist im Allgemeinen nicht besitzt.[61]

Într-adevăr, nu i se poate cere unui romanist obişnuit să aibă toate cunoştinţele necesare clarificării definitive a problemelor puse în discuţie aici; dar o echipă interdisciplinară, bine motivată, ar putea face oarecare ordine chiar şi în spinosul domeniu al vechilor germanisme din română.

Gamillscheg este menţionat în toate abordările academice care se referă la problema vechilor germanisme din limbile romanice, inclusiv româna. Pe acea problemă se axează monumentala sa *Romania Germanica* (I, II), publicată mai întâi în 1934–1935, cu o a doua ediţie în 1970[62]. În volumul II al operei sale, Gamillscheg a dedicat un important număr de pagini apelativelor româneşti pe care el le-a considerat a fi „ostgermanische Lehnwörter im Rumänischen", cum sună şi titlul unui capitol special[63]. Fie preluând şi revizuind etimologii propuse de alţi autori (precum Loewe, Kisch, Stender-Petersen, Diculescu, Puşcariu, Scriban, Giuglea), fie venind cu propuneri proprii, Gamillscheg a alcătuit o consistentă listă de vechi germanisme din română, dintre care merită amintite (ca întru totul plauzibile): *ateia, bardă, brusture, burtă, butuc, butură, căina, fară, gard, nasture, pungă, râncaciu, rapăn, rofii, rudă* („Stange"), *scruntar, smicui, smicea, stărnut, stinghe, ştimă* („geisterhafte Schattengestallt"), *targă, tufă, tureci*[64].

Este foarte evident însă că argumentele lui Gamillscheg nu i-au convins pe romaniştii germani să renunţe la acel punct din teoria lui Roesler care s-a transformat pe parcurs în *dogma* absenţei vechilor germanisme în limba română. Acea continuitate în ideologia academică va fi scoasă în evidenţă mai jos, printr-o trecere în revistă a unor puncte de vedere exprimate mai recent.

---

[61] Gamillscheg 1935, II: 247. Luând în serios ultima afirmaţie a lui Gamillscheg din citatul de mai sus, putem de fapt înţelege (sau, mai precis, putem arăta înţelegere faţă de) puţinătatea abodărilor pe care le-au încercat romaniştii în domeniul vechilor germanisme. Autorul de faţă se poate declara norocos că s-a format mai întâi în domeniul limbilor vechi germanice, înainte de a se simţi obligat (mai ales ca reacţie directă la unele afirmaţii ale lui Schramm) să abordeze vechile germanisme ale limbii române.

[62] Nu neglijez posibilitatea ca, după al doilea război mondial, să fi existat reţineri faţă de *Romania Germanica* a lui Gamillscheg, pur şi simplu datorită contextului în care a fost ea concepută (Germania anilor 30). Totuşi, chiar publicarea unei a doua ediţii, la mult timp după război, demonstrează că savantul german nu a scris mânat de vreo formă de „germanomanie", ci pe baza unei viziuni academice de bună credinţă.

[63] Gamillscheg 1935, II: 249–266.

[64] La acestea trebuie adăugate şi unele apelative româneşti ale căror origini vechi germanice – propuse de diverşi autori, cu argumente mai puţin convingătoare (care însă pot fi corectate, sau înlocuite) – au fost puse la îndoială de Gamillscheg, într-un subcapitol special („Pseudo-Germanisches und Unklares" – 1935: 263–266). Dintre acele cuvinte, pentru următoarele am confirmat deja, sau voi confirma prin articole publicate în viitor, statutul de vechi germanisme: *bordei, ciuf, cotingan, fulg, strugure*.

Ca cel mai fervent neo-roeslerian actual, se cere menționat mai întâi Gottfied Schramm, profesor la Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. Schramm este autorul mai multor studii prin care a dorit să explice „sorțile timpurii ale românilor". Formula respectivă – „Frühe Schicksale der Rumänen", în original – a fost folosită de el ca titlu generic pentru o serie de teze publicată în *Zeitschrift für Balkanologie* (1985, 1986, 1987). Cu mici revizuiri, tezele respective (opt la număr) au devenit ulterior parte dintr-un volum (*Ein Damm bricht*, 1997)[65], în care Schramm a abordat problematica invaziilor barbare care au afectat granița danubiană a Imperiului Roman de Răsărit în secolele V–VII. Prin acele teze ale sale, profesorului de la Freiburg a dorit să dezlege definitiv „enigma" (*Rätsel*) spectaculoasei expansiuni a românilor care, în concepția lui Schramm, ar descinde toți dintr-o „Romanie păstorească" (*Hirtenromania*)[66]. Ar fi fost vorba de o enclavă de refugiu și supraviețuire (în perioada expansiunii slave în Balcani), într-o zonă muntoasă din împrejurimile orașului macedonean Štip (anticul Astibos). Era firesc ca autorul unei asemenea teorii să facă apel direct la precursorul Roesler[67], prezentat de Schramm ca specialist *total* neimplicat politic:

> Längst war es die Aufgabe der Forscher in anderen, am Streit um Siebenbürgen unbeteiligten Ländern gewesen, die Frage an sich zu ziehen und in strenger Distanz zu allen Balkanquerelen eine Lösung, sollte sie überhaupt möglich sein, anzustreben. Schließlich war es ein Grazer Professor, Robert Roesler, gewesen, der 1872 ohne jeden politischen Hintergedanken die Diskussion eröffnete und die wichtigsten Argumente die noch heute gegen die romanische Permanenz in Rumänien sprechen, in die Debatte warf.[68]

Cu privire la unele importante contacte interetnice care s-au produs în perioada avută în vedere, cea a secolelor V–VII, Schramm preia ca atare punctul tezei roesleriene privitor la lipsa elementelor vechi germanice din limba română, ca argument în favoarea proveniență sud-dunărene a tuturor românilor:

> Dazu ein bereits 1872 von Roesler vorgebrachtes Argument, das aus dem Wortbestand des Rumänischen gewonnen ist. Hätte eine romanische Bevölkerung rund 300 Jahre lang, vom Einbruch der Westgoten bald nach a. 275 bis zur Vernichtung der Gepiden a. 567, auf dakischem Boden mit Ostgermanen zusammengelebt und ihrer Herrschaft unterstanden, dann müßten wir das ebenso in Lehnwörtern fassen können, wie wir die Spuren von Goten, Franken, Burgunden und Langobarden im Wortbestand der italischen, gallischen und iberischen Romania freizulegen vermögen. In Wirklichkeit aber birgt das Rumänische – anders als etwa Constantin Diculescu und Ernst Gamillscheg behaupteten – keine einzige zweifelsfreie Übernahme aus einer germanischen Sprache der Völkerwanderungszeit.[69]

---

[65] Citatele din tezele lui Schramm date în continuare sunt extrase din acea a doua ediție a lor, cea reprezentată de capitoluil IV al volumului din 1997.

[66] Vezi mai ales Schramm 1997: 306–307.

[67] Pe lângă Roesler, Schramm (1997: 308) îl revendică și pe Weigand, ca înaintaș în privința ideii de *Hirtenromania*.

[68] Schramm 1997: 283. După câte știu, Roesler și-a publicat *Romänische Studien* în 1871, nu în 1872, cum indică repetat Schramm.

[69] Schramm 1997: 295.

După cum se vede, Diculescu şi Gamillscheg sunt expediaţi fără vreo critică propriu-zisă[70]. De fapt, în mult prea multe dintre punctele demonstraţiei lui Schramm găsim mai degrabă vigoare retorică decât argumente solide[71].

Schramm nu este singurul specialist actual care nu acceptă existenţa unor elemente vechi germanice în română. Chiar dacă tezele sale nu s-au bucurat de vreun număr semnificativ de recenzii[72], la viziunea sa generală asupra limbii române s-au raliat şi alţii, notabil printre ei fiind reputatul romanist Helmut Lüdtke. Într-un volum al său privitor la originea limbilor romanice (2005), Lüdke a trebuit să abordeze şi aspectele spinoase ale începuturilor limbii române. Cu acea ocazie, s-a declarat (cu unele ezitări – vezi mai jos) împotriva teoriei continuităţii la nord de Dunăre, teorie pe care el, ca şi alţii, o prezintă nu doar ca improbabilă, ci şi ca transformată în „doctrină de stat" în România, aşa cum se afirmă în finalul citatului următor:

> Eine der wichtigsten Fragen der romanischen Sprachgeschichte ist mit schlüssiger Evidenz nicht zu beantworten: das Wie und vor allem das Wo der **Kontinuität** des Rumänischen von der Antike bis heute. Die geringste Wahrscheinlichkeit spricht dafür, dass in der von Trajan im Jahre +106 eroberten Provinz (also grob gesagt, dem westlichen Teil des heutigen rumänischen Sprachgebietes) sich Latein als Volkssprache durchgesetzt hat und sich – nach Räumung dieses Landes durch die Armee und

---

[70] La acest punct mă simt obligat să menţionez atitudinea surprinzător de ne-academică arătată de Gottfried Schramm faţă de iniţiativa mea de a susţine ideea existenţei unui fond de elemente vechi germanice în limba română. Mai întâi, cu ocazia unor prelegeri pe care le-am ţinut la Universitatea din Freiburg în 1993, respectiv 1996, am avut cu Prof. Schramm două mici discuţii (polemice, dar foarte politicoase). Ulterior, după ce mi-am anunţat intenţia de a publica unele constatări ale mele în domeniul vechilor germanisme din română, am primit de la el o scrisoare (datată 04.11.1997) pe care o pot eticheta ca „mesaj de intimidare". Cu privire la materialul pe care îl pregătisem pentru publicare (o copie fiind anterior trimisă de mine romanistului Hans-Martin Gauger de la Freiburg), Schramm îmi transmitea următoarele păreri (sau, mai degrabă sentinţe): „Lieber Herr Poruciuc, Herr Gauger reichte mir Ihren Aufsatz über Altgermanisches im Rumänischen weiter. [...] Keiner Ihrer etymologischen Ansätze hat mich überzeugt. [...] Soweit mir bekannt geworden ist, sind Sie der erste rumänische Autor, der meine Thesen kritisiert. Das ist mir nur lieb. Aber bedenken Sie, wie leicht man die Wissenschaft seines eigenen Landes diskreditieren kann, wenn man nicht die nötige Gewissenhaftigkeit walten läßt, ohne die man auf einem so glitschigen Felde wie der Kontinuitätsfrage unweigerlich ausrutscht. Wo soll übrigens Ihr Aufsatz erscheinen? [...]". Am considerat că o scrisoare pe un asemenea ton nu merită vreun răspuns Cât despre acel "Aufsatz" incriminat, eu l-am prezentat la Freie Universität Berlin în acelaşi an (1997), textul fiind publicat în 1999, în volumul colectiv *Eurolinguistik – Ein Schritt in die Zukunft* (Wiesbaden: Harrassowitz). S-a întâmplat ca acel volum să fie editat chiar de Norbert Reiter, cel care fusese şi editor principal al numărului din *Zeitschrift für Balkanologie* (publicată tot la editura Harrassowitz) în care apăruseră tezele lui Schramm în 1985-1987. Nu am cunoştinţă de vreo replică publicată de Schramm la „neconvingătorul" meu articol (în engleză) despre elemente vechi germanice din limba română. Nici în volumul său din 1997 nu apare vreo aluzie la acel articol.

[71] La opiniile lui Schramm mă refer mai în amănunt în articolul „Ivănescu faţă cu neo-roeslerienii", care în prezent este în curs de publicare într-un volum colectiv, la Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza".

[72] De consemnat ar fi laudativul articol-recenzie „Les thèses de Gottfried Schramm et l'ethnogénèse roumaine", publicat de István Schütz în 1992 (vezi lista bibliografică).

> Beendigung der römischen Verwaltung (275) – trotz aller Wirren [...] während der folgenden Jahrhunderte bis heute ebendort hat erhalten können. Dennoch war gerade diese Hypothese [...] in Rumänien lange Zeit Staatsdoktrin.[73]

Afirmația din final are coloratură de *mainstream academia*. De aceea consider că susținătorii teoriei continuității (mai precis, cei documentați și serioși) vor avea încă multe de făcut pentru a dovedi că acea teorie nu este doar dogmă, și nici doar „doctrină de stat".

Un alt cunoscut oponent al teoriei continuității, Johannes Kramer a publicat (în 2000) un amplu articol menit a demonstra, în primul rând, că teoria continuității nu este decât rodul „etno-naționalismului" românesc. Menționez aici acel articol, deoarece acolo, printre altele, Kramer ironizează modul în care Marius Sala a explicat lipsa vechilor germanisme în limba română:

> Besonders schön erklärt Marius Sala [*De la latină la română*, București, 1998, p. 27] das – zumindest weitgehende – Fehlen germanischer Elemente im Rumänischen: Der Sprachkontakt hat einfach nicht lange genug gedauert, denn "în Dacia, goții au stat relativ puțin, numai 2-3 secole" – vor dem Hintergrund der Auffassung, dass 165 Jahre römischer Präsenz reichten, um ein ganzes Volk dauerhaft der Latinität zu gewinnen, ist es schon starker Tobak, zwei bis drei Jahrhunderte Präsenz der Goten für zu kurz zu halten, um wenigstens ein paar Wörter zu entlehnen.[74]

Articolul din 2000 al lui Kramer conține unele critici justificate, dar și multe neîntemeiate, la adresa unor filologi români (Pușcariu, Rosetti, Arvinte etc.). Doar într-o privință Kramer are cu siguranță dreptate: problema vechilor germanisme în română este prea importantă pentru a fi tratată expeditiv.

Printre cei mai cunoscuți romaniști germani ai perioadei actuale se numără și Rainer Schlösser, de la Universitatea Jena. El a perpetuat de asemenea păreri mai vechi asupra originii românei și românilor, în volumul sintetic *Die romanischen Sprachen* (2001, cu o ediție revizuită publicată în 2005). După cum vedem în fragmentul de mai jos, Schlösser a înscris și el absența vechilor germanisme printre argumentele *lingvistice* care ar indica originea sud-dunăreană a românilor:

> Aus der Sicht der Sprachwissenschaft spricht vieles für das Entstehen des Rumänischen südlich der Donau: [1] auffällige Gemeinsamkeiten mit dem Albanischen, dessen Verbreitungsgebiet vor der slawischen Landnahme gleichfalls weit nach Serbien, sogar bis nach Bulgarien reichte, so daß eine frühe direkte Nachbarschaft wahrscheinlich ist; [2] fehlende germanische Wörter im Rumänischen, obwohl nach der Aufgabe Dakiens als römische Provinz sich dort Goten ansiedelten [...]; [3] das Vorhandensein erbwörtlicher christlicher Ausdrücke im Rumänischen, die im Lateinischen nicht vor dem 4. Jh. verbreitet waren, zu dieser Zeit aber nördlich der Donau nicht mehr hätten Fuß fassen können – jedoch im Süden schon.[75]

---

[73] Lüdtke 2005: 415.

[74] Kramer 2000: 141.

[75] Schlösser 2005: 107. Cu toate că se conformează unor păreri tradiționale, Schlösser nu poate fi etichetat ca neo-roeslerian, pentru că el se arată atras de noul curent „de compromis". Vedem acest lucru mai ales la p. 109 din același volum (2005), unde Schlösser vorbește de o „Kompromiß- oder

Voi menţiona aici şi o recenzie a lui Schlösser (2002), la volumul colectiv Reiter 1999 (*Eurolinguistik – Ein Schritt in die Zukunft*). În acel volum este inclus şi deja menţionatul articol Poruciuc 1999, la care Schlösser se referă foarte pe scurt în recenzia menţionată (p. 311). În principal, Schlösser a socotit că părerile mele privitoare la existenţa unor vechi germanisme în română merg contra unei *communis opinio* (folosirea acelei formule fiind totuşi nefondată, deoarece sunt departe de a fi singurul care a avut asemenea păreri). La unele critici de amănunt, exprimate de Schlösser în acea recenzie, voi răspunde cu altă ocazie.

După cum reiese din mai multe materiale discutate până aici, problema vechilor germanisme din română a fost frecvent pusă în legătură cu „patria originară" a românilor. De aceea nu am putut evita nici eu respectiva punere în legătură, chiar dacă nu a fost intenţia mea să abordez acel aspect în această lucrare. Într-un plan general, faptul că unii specialişi au ţinut să precizeze că originile sud-dunărene ale tuturor românilor sunt demonstrabile pe baza unor argumente exclusiv lingvistice îmi apare ca o ascundere după deget (având în vedere că tot mai multe argumente arheologice şi istorice indică o continuitate romanică *şi* la nord de Dunăre). Oricum, în privinţa aspectului lingvistic particular pe care l-am abordat în această lucrare, sunt în măsură să declar că este timpul să se renunţe definitiv la nefondata invocare a „cunoscutei absenţe" a vechilor germanisme din română. Oricâte critici s-ar putea aduce în viitor etimologiilor care au fost propuse (de alţii şi/sau de mine) pentru cele circa 60 de vechi germanisme româneşti pe care le iau în consideraţie la acest moment[76], destule dintre acele cuvinte vor rămâne cu statutul lor de vechi germanisme[77], iar acel statut se cuvine consemnat şi în dicţionare.

Verschmelzungstheorie" (acea teorie „fuzionistă" privitoare la fenomenul românesc fiind menită să împace vechile teorii antagonice, cea a continuităţii şi cea a migraţiei din sud). De fapt şi Lüdke, cu toată ralierea sa la tezele lui Schramm, a considerat că „nu se exclude cu totul" posibilitatea unei „slabe continuităţi" (*schwache Kontinuität*) reprezentate de comunităţi romanice care au supravieţuit la nord de Dunăre după retragerea romană din Dacia (cf. Lüdtke 2005: 433).

[76] Pe scurt, dintre cuvintele româneşti cu etimologii vechi germanice propuse de înaintaşi (unele dintre ele respinse, pe nedrept, de alţi înaintaşi), le-am verificat şi le pot confirma pe cele care urmează: ***ateia, bardă, ciuf, bordei, borţ, burtă, buscai, buştean, cotingan, cotropi, farâ, filmă, gard, gardină, grapă, grind, nasture, pungă, rapăn, râncaci, râncău, scruntar, stinghe, ştimă, targă, tufă, tureci*** (în total 27). La acestea am adăugat (în articole, deja publicate, sau aflate sub tipar) etimologii proprii, din aceeaşi categorie, pentru următoarele cuvinte româneşti: ***budă[1], cioareci, brânduşă, găman, holm, holtei, hultoană, hultui, huscă, râncă, rânciog, scrânciob, şorici, tală, teafăr*** (în total 15). De asemenea, deţin suficiente date pentru a demonstra, în viitorul apropiat, probabilitatea originii vechi germanice a termenilor daţi în următoarea listă (termeni care apar în dicţionare fie cu etimologie necunoscută, fie cu surse greu de acceptat): ***bumb, bundă, căulă, cotigă, ghiborţ, însăila, julfă, grindei, grindel, grundeţ, hânsar, plug, smidă, sprinţar, sturlubatic, ţuf, vâlvă, viscol*** (în total 18).

[77] După cum se face şi în dicţionarele limbilor romanice vestice, atunci când nu avem suficiente argumente pentru a indica cu precizie din care idiom vechi germanic (vizigotic, ostrogotic, longobardic etc.) a provenit un termen sau altul, se poate aplica măcar marcajul "vechi germanic" atunci când o asemenea indicaţie etimologică este îndreptăţită.

BIBLIOGRAFIE:

Arvinte 1967 = Vasile Arvinte, „Cu privire la elementele vechi germanice ale limbii române", *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, XVIII, p. 5–19.

Arvinte 1971 = Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin, Akademie-Verlag.

Arvinte 2002 = Vasile Arvinte *Raporturi lingvistice româno-germane. Contribuţii etimologice*, Bacău, Editura "Egal".

Babeş 1993 = Mircea Babeş, *Die Poieneşti-Lukaševka-Kultur – Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, Band 30, Bonn, Habelt.

Baumann 2004 = Victor Baumann, „The Gothic Church", în Cojocaru 2004, p. 249–258.

Baumgartner 1996 = Emmanuèle Baumgartner/ Philippe Ménard, *Dictionnaire étymologique et historique de la langue française*, Paris, Le Livre de Poche.

Bernhard 1987 = H. Bernhard (ed.), *Die Völker Südosteuropas im 6. bis. 8. Jahrhundert*, Südosteuropa Jahrbuch, 17. Band.

Blackshire-Belay 1994 = Carol A. Blackshire-Belay (ed.), *The Germanic Mosaic*, London, Greenwood.

Blumenfeld 2005 = Odette Blumenfeld, *et al.* (ed.), *Tradition, Modernity and Postmodernity*, Iaşi, Universitas XXI.

Carlton 1990 = Terence R. Carlton, *Introduction to the Phonologic History of Slavic Languages*, Columbus, Slavica.

Ciorănescu 2001 = *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ed. T. Şandru Mehedinţi/ M. Popescu Marin, Bucureşti, Saeculum.

Cojocaru 2004 = Victor Cojocaru/ Victor Spinei (ed.), *Aspects of Spiritual Life in South East Europe from Prehistory to the Middle Ages*, Romanian Academy, Institute of Archaeology of Iaşi, Editura Trinitas.

Cojocaru 2005 = Victor Cojocaru (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea – From the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Academia Română, Filiala Iaşi, Institutul de Arheologie, EdituraTrinitas.

Corominas 1967 = Joan Corominas, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Editorial Gredos.

Densusianu 1961= Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Vol. I, *Originile*, ed. J. Byck, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Diculescu 1922 = Constantin Diculescu, *Die Gepiden – Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, Leipzig, Kabitsch.

Flaişer 2007 = Mariana Flaişer (ed.), *Arta comunicării în contextul diversităţii culturale şi lingvistice*, Iaşi, Casa Editorială *Demiurg*.

Gamillscheg 1934–35 = Ernst Gamillscheg, *Romania Germanica – Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches* (I, II). Berlin: de Gruyter.

Georgiev 1971 = Vladimir Georgiev *et al.*, *Bălgarski etimologičen rečnik*, Tom I (A–Z), Sofija, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademija.

Giuglea 1983 = George Giuglea, *Cuvinte româneşti şi romanice*, ed. F. Sădeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Giuglea 1988 = George Giuglea, *Fapte de limbă – Mărturii despre trecutul românesc*, ed. F. Sădeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Hachmann 1971 = Rolf Hachmann, *Die Germanen*, Genf, Nagel.

Hoad 1993 = Terry F. Hoad, *The Concise Dictionary of English Etymology*. Oxford U.P.

Hoarță Cărăușu 2007 = Luminița Hoarță Cărăușu (ed.), *Rezultate și perspective actuale ale lingvisticii românești și străine*, Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza".

Hoops 1976 = Johannes Hoops *et al.*, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*. Berlin: de Gruyter.

Ioniță 1993 = Ion Ioniță, „Römische Einflüße im Verbreitungsgebiet der Sântana de Mureș - Cernjachov-Kultur", *Arheologia Moldovei*, XVII, p. 109–116.

Ivănescu 2000 = Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, ed. M. Paraschiv, Iași, Junimea.

Kiss 1987 = A. Kiss, „Das Weiterleben der Gepiden in der Awarenzeit", în Bernhard 1987, pp. 203–218.

Kleiber 1992 = G. Kleiber/ G. Roques (ed.), *Travaux de linguistique et de philologie*, XXX, Strasbourg-Nancy, Klincksieck.

Kluge 1995 = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. E. Seebold, Berlin, de Gruyter.

Köbler 1989 = Gerhard Köbler, *Gotisches Wörterbuch*, Leiden, Brill.

Kokowski 1993 = Andrzej Kokowski *et al.*, *Schätze der Ostgoten*, Stuttgart, Theiss.

Lehmann 1986 = Wilfried Lehmann, *A Gothic Etymological Dictionary*, Leiden, Brill.

Lüdtke 2005 = Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der romanischen Sprachen*, Kiel, Westensee Verlag.

Mattingly 1960 = H. Mattingly (ed.), *Tacitus on Britain and Germany*, Harmondsworth, Penguin Books.

Mănucă 2004 = Dan Mănucă *et al.* (ed.), *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*, Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iași, Editura Alfa.

Meyer 1891 = Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, Trübner.

Meyer-Lübke 1930–35 = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (3. vollständig neubearbeitete Auflage), Heidelberg, Winter.

Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, București, Editura Academiei.

Moldovanu 1982 = Dragoș Moldovanu, „Etimologia hidronimului *Moldova*", *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Tom XXVIII, 1981–1982, A, p. 5–61.

Murgescu 2001 = Bogdan Murgescu (ed.), *Istoria României în texte*, București, Corint.

Niculescu 1977 = Alexandru Niculescu, „Cuvînt introductiv" la Tagliavini 1977, p. V–XVI.

Pfeifer 1989 = Wolfgang Pfeifer *et al.*, *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, Vol. I–IV, Berlin, Akademie–Verlag.

Pokorny 1959 = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, Francke.

Poruciuc 1990 = Adrian Poruciuc, "Lexical relics (Rom. *teafăr*, Germ. *Zauber*, Eng. *tiver*): A reminder of prehistoric red-dye rituals", *The Mankind Quarterly*, XXX, p. 205–224.

Poruciuc 1994 = Adrian Poruciuc, "Linguistic Aspects of the Romanian-Saxon Contact in Transylvania", în Blackshire-Belay 1994, p. 95–104.

Poruciuc 1997 = Adrian Poruciuc, „O propunere de re-introducere în domeniul elementelor vechi germanice păstrate în limba română", în *Volum omagial Vasile Arvinte*, AUI, Tom XLIII, p. 207–225, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași.

Poruciuc 1998 = Adrian Poruciuc, *Confluențe și etimologii*, Iași, Polirom.

Poruciuc 1999 = Adrian Poruciuc, "The Significance of Old Germanic Elements Preserved in Romanian", în Reiter 1999, p. 175–190. [Articolul propune statut de vechi germanisme pentru cuvintele românești *holm, holtei, hultui, hultoană, găman, râncă, rânciog, tală*.]

Poruciuc 2000 = Adrian Poruciuc, „Probleme ridicate de vechi germanisme păstrate în română – cazurile *bardă* și *budă*", *Studii și cercetări lingvistice* (SCL), LI, 2 – *Omagiu lui Gheorghe Mihăilă, la a 70-a aniversare, p.* 395–417, București, Editura Academiei Române.

Poruciuc 2004 = Adrian Poruciuc, „Rom. *bordei* ca vechi germanism", în Mănucă 2004, p. 326–336.

Poruciuc 2005 = Adrian Poruciuc, "Lexical elements that reflect close contacts between Old Germanic and autochthonous populations in Southeast Europe", în Cojocaru 2005, pp. 369–382.

Poruciuc 2005a = Adrian Poruciuc, "Romanian *găman* explained through Gothic *gaman* and English *yeoman*", în Blumenfeld 2005, p. 340–345.

Poruciuc 2007 = Adrian Poruciuc, "Două vechi germanisme din limba română (*ateia* și *brânduș*ă) confirmate de corespondente din alte limbi romanice", în Hoarță Cărăușu, 2007, p. 317–332.

Poruciuc 2007a = Adrian Poruciuc, "Interethnic contacts and semantic shifts implied by the relationship Gothic *gards* ~ Romanian *gard* ~ Albanian *gardh* ~ Slavic *grad*", în Flaișer 2007, p. 163–166.

Pușcariu 1976 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, ed. G. Istrate/ I. Dan, București, Minerva.

Reiter 1999 = Norbert Reiter (ed.), *Eurolinguistik – Ein Schritt in die Zukunft*, Wiesbaden, Harrassowitz.

Rohr 1999 = Rupert Rohr, *Kleines rumänisches etymologisches Wörterbuch*, 1. Band: A–B, Mannheimer Studien zur Linguistik, Mediävistik und Balkanologie, Band 13, Haag + Herchen.

Rosetti 1986 = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică.

Russu 1981 = I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Ruzé 1994 = Alain Ruzé, *Latinii din Carpați – Dovezi ale continuității românești la nordul Dunării,* trad. Cireșica Dumitriu-Ruzé, București, Editura Științifică. [În original: *Ces Latins des Carpathes: Preuves de la continuité roumaine au nord du Danube,* Berne: Editions Peter Lang SA, 1989.]

Schlösser 2002 = Rainer Schlösser, recenzie la volumul Reiter 1999, *Balkan-Archiv*, N.F. 26/27, 2001/02, p. 311–314.

Schlösser 2005 = Rainer Schlösser, *Die romanischen Sprachen*, München, Beck.

Schramm 1985–86–87 = Gottfried Schramm, "Frühe Schicksale der Rumänen – Acht Thesen zur Lokalisierung der lateinischen Kontinuität in Südosteuropa." *Zeitschrift für Balkanologie*, XXI (pp. 223–241), XXII (pp. 104–125), XXIII (pp. 78–94).

Schramm 1997 = Gottfried Schramm, *Ein Damm bricht. Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5.–7. Jahrhunderts im Lichte von Namen und Wörtern*, München, R. Oldenbourg Verlag.

Schroeder 1967 = Klaus-Henning Schroeder, *Einführung in das Studium des Rumänischen*, Berlin, Erich Schmidt Verlag.

Schütz 1992 = István Schütz, „Les thèses de Gottfried Schramm et l'ethnogénèse roumaine", în Kleiber 1992, p. 417–430.

Schwarz 1972 = Ernst Schwarz (ed.), *Zur germanischen Stammeskunde*, Darmstadt, Wissenschatliche Buchgesellschaft.

Tagliavini 1977 = Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, ed. A. Niculescu, București: Editura Științifică.

Tiktin 1988 = Hariton Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ed. P. Miron, Wiesbaden, Harrassowitz.

Vasmer 1986–87 = Max Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka,* ed. O. N. Trubačev, Moskva, Progress.

Vries 1961 = Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden, Brill.

Wolfram 1988 = Herwig, Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley, University of California Press.
Wolfram 1995 = Herwig Wolfram, *Die Germanen*, München, Beck.

THE PROBLEM OF THE OLD GERMANISMS PRESERVED IN ROMANIAN

ABSTRACT

The article entitled "The Problem of the Old Germanisms Preserved in Romanian" aims to demonstrate that to go on proclaiming the „total absence" of Old Germanic elements in Romanian is unacceptable. Unfortunately, important Romanian linguists (such as Rosetti and Arvinte) not only observed Densusianu's denial of the very idea that Romanian could preserve Old Germanisms, but they also criticized most attempts at detecting such lexical elements in Romanian. As for foreign specialists in Romance and Romanian, the German school generally stuck to Roesler's idea of „total absence". That idea was adopted by recent German specialists such as Schramm, Lüdtke, and Schlösser, as well as by Tagliavini. In fact, the „absence" under discussion has been used (without much justification) as a major argument against the theory of Romance continuity north of the Danube after the withdrawal of the Roman legions and administration from Dacia Antiqua in the third century. Nevertheless, important scholars, such as Hasdeu, Gamillscheg, Puşcariu, Giuglea and Mihăescu, demonstrated the possibility of Old Germanisms in Romanian. Along that line, this author has, on the one hand, confirmed many of the Old Germanic etymologies proposed by the above-mentioned predecessors for quite a number of Romanian words (*ateia, bardă, bordei, burtă, buscai, buştean, cotingan, cotropi, fără, filmă, gard, grapă, grind, nasture, pungă, rapăn, râncaci, stinghe, ştimă, targă, tufă, tureci* etc.); on the other hand, this author has demonstrated, in a series of articles, that there are still other Romanian words whose Old Germanic origin can be credibly proved (*budă', cioareci, brânduşă, găman, holm, hultui, huscă, rânchă, scrânciob, tală, teafăr* etc.). The certain, probable, or possible Old Germanic origins of such words should be mentioned in future etymological dictionaries of Romanian.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza",
Facultatea de Litere
Bd. Carol I, Nr. 11, 700506 Iaşi
aporuciuc@yahoo.com

GHEORGHE CONSTANTIN ROJA – UN PRECURSOR AL DIALECTOLOGIEI ROMÂNEŞTI

NICOLAE SARAMANDU

Am prezentat, în două contribuţii anterioare[1], unele din ideile lingvistice cuprinse în lucrarea *Măestria ghiovăsirii*[2] *româneşti cu litere latineşti, care sânt literele românilor ceale vechi*, tipărită la Buda, în 1809, la vârsta de 23 de ani, de „cetăţeanul academicesc şi candidatul clinicesc doftor la Spitalul Universităţii ungureşti din Pesta"[3], Gheorghe Constantin Roja (1786–1874). Născut în 1786 în Bitolia (R. Macedonia), stabilit la Timişoara la vârsta de 8 ani, Gheorghe Constantin Roja provenea dintr-o familie de aromâni moscopoleni, stabilită în Austro-Ungaria după distrugerea, de către musulmani, a înfloritorului oraş Moscopole (azi, în Albania) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[4].

Măestria ghiovăsirii româneşti, metodă de citire, este o lucrare filologică de mică întindere, având 56 de pagini (53 de pagini de text efectiv). Ea se compune dintr-un amplu *Cuvânt către români*, 36 de pagini (18 pagini scrise în româneşte cu alfabet chirilic, plus 18 pagini traducerea în greceşte), urmat de 17 pagini de *Sentenţii*, scrise în româneşte cu alfabet latin. Dacă scădem cele 18 pagini scrise în greceşte, textul românesc are numai 33 de pagini. În ciuda proporţiilor reduse, lucrarea lui Roja – prin ideile exprimate în *Cuvânt către români* – se impune atenţiei cititorului actual[5].

Că Roja nu era un necunoscător în materie filologică rezultă chiar din prima frază a *Cuvântului către români*, unde ni se relevă ca un structuralist *avant la lettre*: „Limba sau vorbirea e adunarea cuvintelor, cu care cugetele noastre le facem altora cunoscute: *cuvintele dară sânt seamne cugetelor*. Ci ca cuvintele anumite cugete să însemneaze, aceasta s-au făcut *cu tocmeala a mai mulţi într-o soţietate*, şi *desbinate tocmeale s-au făcut*, mai multe dară şi limbi" [subl. n.] (p. 4).

---

[1] Cf. Saramandu 1992; Saramandu 2005.

[2] *Ghiovăsire* (< gr. διαβάζω) „citire".

[3] Roja 1809: notaţie pe foaia de titlu.

[4] Date biografice despre Roja apar la Bologa 1928, Capidan 1932.

[5] Cu un an înainte, în 1808, Roja publicare la Pesta, în limbile germană şi greacă, un amplu studiu istoric referitor la românii din sudul Dunării (vezi Roja 1808), în care, sub influenţa lucrării lui Johann Thunmann (*Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, 1. Teil, Leipzig, 1774), prezenta originea comună a românilor nord- şi sud-dunăreni, urmaşi ai populaţiei autohtone romanizate din Peninsula Balcanică.

Avem în acest text, formulată clar, concepția modernă a *semnului lingvistic*, numit de Roja ca atare, *semn* (grec. σημεῖον), care are o dublă natură, fiind alcătuit din latura formală a *cuvântului* (*signifiant*) și *cuget* (*signifié*). Numele pe care le poartă lucrurile (obiectele realității și ale spiritului) nu corespund naturii lor (grec. φύσει), ci „s-au făcut *cu tocmeala* [grec. κατά συνθήκην] a mai mulți într-o soțietate", adică în mod arbitrar, având un caracter convențional, fapt dovedit de diferențele existente între limbi („desbinate tocmeale s-au făcut, mai multe dară și limbi"). Am arătat, cu alt prilej, că, prin ideile exprimate, Roja se înscrie în tradiția europeană de preluare a concepției aristotelice, privind *semnul lingvistic* și *caracterul său arbitrar*[6].

După ce vorbește de faptul că limbile nu sunt unitare, în sânul lor formându-se dialecte, Roja precizează că româna „în doao dialecte, adecă în cea dincoace de Dunăre [cit. aromână] și cea din coló de Dunăre [cit. dacoromână] se împarte, aceasta cu greceşti, ceaia cu schiavonești cuvinte [...] e amestecată" (p. 6). Apoi Roja face următoarea constatare: „ci acela e lucru de mirare în limba aceasta [= româna], căci care cuvânt îl are stricat un dialect, celălalt dialect îl ține firesc întru atâta, cât, de s-ar culeage din fieștecarele dialect cuvintele ceale firești, s-ar preface o limbă românească tocma curată" (p. 6–8). Cuvintele „stricate" sunt, pentru autor, împrumuturile, care s-au făcut mai ales din greacă, în aromână, mai ales din slavă, în dacoromână, „ceale firești" fiind cuvintele moștenite din latină. Această constatare, care nu este întru totul exactă (nu întotdeauna un cuvânt moștenit din latină, înlocuit într-un dialect de un împrumut, s-a păstrat în celălalt dialect), constituie motivarea operației întreprinse de Roja, de reintroducere în limba literară a unor cuvinte latinești păstrate dialectal (fiind vorba, de obicei, de cuvinte din aromână): „Înainte de toate dar lipsește să lăpădăm din limba noastră toate cuvintele ceale streine și să punem în locul lor altele nevătămate românești, care sânt prin dezbinatele aceeași ghintă românească dialecte sămănate; aceasta o pot face capete românești, care știu dialectele românești, precum și limba lătinească, și cea italienească, cercând etimologhia, adecă izvorul fieștecărui cuvânt" (p. 10). Din ultima parte a pasajului citat rezultă orientarea puristă a autorului, direcția latinizantă și italienizantă pe care o promovează.

Lui Roja îi este clară deosebirea dintre limba colocvială neunitară și limba literară unitară, autorul insistând asupra necesității și importanței acesteia din urmă: „vom avea o limbă de toate zilele și alta curată, carea se va învăța din cărți. Și cu ajutorul aceștia nu numai toți românii frații noștri, între carii multe și dezvrătite dialecte sânt, precum mai sus am arătat, ci și alte ghinte se vor înțelege cu noi în limba noastră" (p. 14). În acest sens, învățatul aromân vorbește de f o r m a r e a („deplinirea", „iscusirea") și c u l t i v a r e a („polirea") românei literare.

---

[6] Cf. Saramandu 2005: 761. Este interesant de constatat că formulări asemănătoare sau aproape identice apăreau, cu zece ani mai înainte, la Paul Iorgovici, în *Observații de limba rumânească* (Buda, 1799), unde întâlnim chiar cuvântul *arbitrar*: „Din loghică se știe că vorbele sunt semnele perceptului minții, de unde urmează că cu tot cuvântul este legată perceperea minții noastre. Apoi vedem că chiline nații chiline au cuvinte, măcar că același perceput au, așadar cuvintele sânt semnele *arbitrarie*, adecă în voia oamenilor stă a numi oareceva într-așa sau altmintrelea chip" (Iorgovici 1799: 21) [subl. n.].

În continuarea pasajului de la pagina 6 a lucrării sale, privind cele două dialecte ale limbii române (vezi *supra*), Roja ni se relevă ca un veritabil precursor al dialectologiei românești: „ci și aceste îmbe dialecte [...] ale sale iarăși desbinate dialecte au, precum e dialectu[l] voscopolitan, grabovean, gremostean, gopistan, meţovitean sau epirotean, moldovean, transilvănean, bănățean, cel din Ungaria pre lângă Criș și altele" (p. 6). În textul grecesc al prefației, apar, în plus, pentru aromână, dialectul moloviștean și, pentru dacoromână, dialectul „muntean sau din Vlahia" (p. 7).

Ca să înțelegem importanța acestor delimitări, vom aminti mențiunile, referitoare la diferențele dialectale, din lucrări atât anterioare cât și posterioare contribuției lui Roja.

Cea mai veche mărturie este de la mijlocul secolului al XVII-lea și o găsim în prefață, semnată de mitropolitul Simeon Ștefan, la *Noul Testament de la Bălgrad* (1648). Preocupat de formarea limbii literare unice pentru toți românii, eruditul cărturar ardelean semnala faptul că „românii nu grăiesc în toate țărâle într-un chip, încă nici într-o țară toți într-un chip". Acestei stări de fapt i se dă o explicație de ordin extern: fiind răspândiți în mai multe „țări", românii „și-au mestecat cuvintele cu alte limbi"[7]. Nu se precizează numele graiurilor vorbite în diferitele „țări" locuite de români și nu se dau exemple privind deosebirile dialectale.

Asemenea precizări găsim într-o altă scriere din secolul al XVII-lea, *Lexiconul heptaglot de la Oxford*, datat 1605–1645 (1655)[8], unde se indică, pentru prima dată, repartiția geografică a unor termeni din dacoromână, delimitându-se două mari arii, *moldavă* (m) și *valahă* (v) (muntenească): *ai* (m) – *ostroi* [= usturoi] (v), *curechi* (m) – *varză* (v), *ținut* (m) – *județ* (v)[9]. Menționăm faptul că autorul, rămas necunoscut, al coloanei românești din *Lexicon* – unde apar câțiva termeni aromânești[10] – ar fi un aromân din Bucovina, unde în perioada respectivă exista o colonie numeroasă de aromâni[11].

În același sens, amintim *prefața* la o culegere de predici de propagandă calvină, intitulată *Sicriul de aur*, apărută la Sebeș în 1683, în care editorul, Ioan Zoba din Vinț, menționează că a folosit în text termeni din graiul local, semnalând, pentru câțiva dintre ei, corespondentul din alte regiuni: *în alian, hasnă, alduială*, în graiul local, față de *împotrivă, folos, blagoslovenie*, în alte graiuri[12].

---

[7] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I (1508–1716), București, 1903, p. 170; cf. Todoran 1977: 39, Lăzărescu 1984: 110.

[8] Cf. Mihăilă 2007: 139.

[9] Cf. Avram 1979: 546–547.

[10] Ei au fost semnalați de Grigore Nandriș într-un studiu din 1959. Este vorba de cuvinte cu *a* protetic: *azburesc* 'a zbura', *așterg* 'a șterge', *arup* 'a rupe', la care se adaugă cuvinte inexistente în dacoromână: *arnisesc* 'a (re)nega, a contesta' (< gr. ἀρνέομαι) sau *mes* 'lună de zile' (< lat. *mensis*); cf. Nandriș 1959:245. Aceste cinci cuvinte au fost reexaminate, fiind considerate „sigur aromânești", de G. Mihăilă (Mihăilă 2007: 141–143).

[11] „În Moldova de sus (Bucovina) a existat la finea secolului al 16-lea și prima jumătate a secolului al 17-lea o colonie numeroasă de albanezi (arnăuți) și aromâni" (Nandriș 1959: 256). Originea aromână a autorului coloanei românești din *Lexicon* a fost admisă, recent, de G. Mihăilă: „Dintr-un astfel de mediu va fi provenit și autorul coloanei românești din *Lexicon*" (Mihăilă 2007: 143).

[12] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *op. cit.*, p. 273; cf. Todoran 1977: 39, Lăzărescu 1984: 110.

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea datează primele menţiuni, datorate cronicarilor Miron Costin (1633–1691) şi Constantin Cantacuzino Stolnicul (1650–1716), privind comunitatea de origine şi de limbă a românilor nord- şi sud-dunăreni[13].

La începutul secolului al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir (1673–1723) rezervă spaţii largi, în operele sale scrise în română sau în latină, consideraţiilor referitoare la limba română şi dialectele ei. Recurgând la surse bizantine, D. Cantemir relevă originea comună a românilor din nordul şi din sudul Dunării: „toate aceste năroade" – este vorba de moldoveni, munteni, maramureşeni, românii de peste Dunăre şi aromânii din Grecia – „dintr-aceiaşi romani ai lui Traian să fie, nu numai graiul lor ce şi a tuturor vremilor istorii mărturisesc"[14]. În *Descriptio Moldaviae* domnitorul moldovean face observaţii asupra idiomului vorbit de aromâni (numiţi *cuţovlahi*), punându-l în raport cu dialectul moldovenesc: „De un idiom mai corupt se servesc cuţovlahii care locuiesc în Rumelia, la hotarul Macedoniei. E de mirare cum amestecă ei limba părintească cu greaca şi albaneza [...], respectând însă în tot timpul flexiunile moldoveneşti ale numelor şi verbelor"[15].

În ceea ce priveşte menţiunile ulterioare lucrării lui Roja, le amintim, mai întâi, pe cele de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. În 1888, H. Tiktin deosebea patru grupuri lingvistice în cadrul dacoromânei, după patru provincii istorice: *muntean, moldovean, transilvănean şi bănăţean*[16]. În 1891, M. Gaster susţinea existenţa a trei unităţi dialectale în dacoromână, după cele trei mari provincii istorice: *grupul de dialecte de nord* (în Moldova), *grupul de dialecte de sud* (în Muntenia) şi *grupul de dialecte din Transilvania*. M. Gaster făcea o observaţie preţioasă şi nouă, anume că dialectul din Transilvania, deşi are unele particularităţi specifice, prezintă asemănări, în partea răsăriteană, cu dialectul din Moldova şi, în partea sudică, cu dialectul din Muntenia[17].

Gustav Weigand, întemeiat pe atlasul său (*Linguisticher Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909), a delimitat trei arii dialectele – *muntean, moldovean* şi *bănăţean* –, semnalând, pentru prima dată, unele particularităţi specifice pentru zona Bihorului (Crişana) şi pentru Maramureş, de unde ar rezulta existenţa a *cinci unităţi dialectale în dacoromână.*

Delimitarea făcută de G. Weigand a fost confirmată ulterior, pe baza *Atlasului lingvistic român* (1938–1940), de elevul său , Sextil Puşcariu, şi de colaboratorii acestuia, autorii *Atlasului*, Sever Pop şi Emil Petrovici, care au stabilit şi caracterizat cele cinci subdialecte ale dacoromânei: *muntean, moldovean, bănăţean, crişean şi maramureşean*[18].

Putem fixa, acum, locul contribuţiei lui Roja, care a identificat patru din cele cinci subdialecte recunoscute în prezent: *moldovean, muntean, bănăţean, crişean.* Cu totul remarcabil este faptul că a semnalat, cu un secol înaintea lui G. Weigand, existenţa „dialectului" crişean, numit „dialectul din Ungaria pre lângă Criş". Semnalarea a trecut,

[13] Cf. Capidan 1932: 157-158.
[14] Cf. Todoran 1977: 40.
[15] Cf. Lăzărescu 1984: 111; cf. şi Todoran 1977: 40.
[16] Tiktin 1888; cf. Caragiu Marioţeanu 1975: 141.
[17] Gaster 1891; cf. Ionescu-Ruxăndoiu 1976: 108.
[18] Cf. Pop 1950: 667–668; cf. şi Puşcariu 1940; Petrovici 1941 a; 1941 b, 1954; Todoran 1956, 1961.

până în prezent, neobservată, ca și lucrarea lui Roja din 1809, care, dacă ar fi fost cunoscută, ar fi intrat în istoria dialectologiei românești.

Revelatoare este și menționarea, pentru prima dată în istoria disciplinei noastre, a graiurilor aromânei: *moscopolean* (numit *voscopolitan*), *grabovean*, *grămostean*, *gopeșean* (numit *gopistan*, din localitatea Gopeș, R. Macedonia), *molovișteαn* (din localitatea Moloviște, R. Macedonia), *pindean* (numit *meţovitean* – după localitatea Meţovo (arom. Aminciu) din Epir, Grecia – sau *epirotean*). Cercetările ulterioare au confirmat existența acestor graiuri: *grămostean, pindean, moscopolean, gopeșean-molovișteαn* (din cele două localități învecinate, Gopeș și Molovište, R. Macedonia).[19] Apare, în plus, la Roja, graiul *grabovean* (din localitatea Grabova, arom. *Greava*, Albania) și nu apare graiul *fărșerot*, pe care, la rigoare, îl putem bănui sub denumirea *voscopolitan* (moscopolean). Important este faptul că Roja amintește de două graiuri vorbite în Albania și nu de unul singur, cum apare, de exemplu, la Th. Capidan (*Fărșeroții*, 1931)[20].

Facem o precizare. Ceea ce am denumit și noi, prin tradiție, *grai moscopolean*, se întemeiază pe anchete dialectale la aromâni originari din Grabova (și din localitatea alăturată, Nicea)[21]. Am putea păstra această tradiție, cu precizarea că, prin *grai moscopolean* trebuie să înțelegem, în principal, graiul din Grabova (Greava) și din localitățile învecinate (Nicea, Lunca, Șipsca)[22]. Este de presupus că acest grai s-a vorbit și în Moscopole – odinioară, important centru urban – unde a fost adus de locuitori originari din Grabova (și localitățile menționate). Așadar, am putea păstra, prin tradiție, denumirea de *grai moscopolean* pentru ceea ce Roja numește *grai grabovean*. În ceea ce privește graiul numit de Roja moscopolean, trebuie să îl echivalăm cu un grai diferit, probabil cu cel *fărșerot*.

În 1909, la un secol după ce apăruse *Măestria ghiovăsirii românești*, Per. Papahagi admitea clasificarea graiurilor aromânești realizată de Roja, respingând-o, în schimb, pe cea propusă de G. Weigand: „mă ridic în contra întrebuințării terminilor de: nord, sud, centru, de cari se servește mai cu samă Weigand, când vrea să arate locul unde se aud anumite particularități din graiul aromân; și aceasta o fac din pricină că aromânii, atât în trecut cât și în timpul de față, au fost și sunt amestecați, trăind laolaltă la nord, sud sau centru, aromâni din diferite ramuri, din deosebite *fari*, cum se zice în graiul lor. Cele mai apte numiri în această privință ar fi desemnarea lor după denumirile locale, ce

[19] Cf. Weigand 1888, 1894; Papahagi Per. 1909; Capidan 1931, 1932; Papahagi T. 1932, 1974; Caragiu Marioțeanu 1968, 1975; Saramandu 1972, 1988, 2000 (pentru întreaga problematică privind clasificarea originilor aromânei); cf., de asemenea, Saramandu 2003, 2004, 2007.

[20] Tot așa, Constantin N. Burileanu vorbește de două grupuri de aromâni în Albania, numiți de el *fărșeroți* și *nu-fărșeroți* (Burileanu 1906: 273); graiul acestora din urmă îl asimilează cu cel al moscopolenilor (și al grabovenilor): „Ajungând în Poiani, comună cu graboveni, am observat imediat că mă puteam înțelege mai bine cu grabovenii decât până aci cu fărșeroții. Această impresiune am generalizat-o mai târziu cu privire la limba tuturor românilor *nu-fărșeroți* din zisa regiune" (Burileanu 1906: 275).

[21] Pentru particularitățile graiului moscopolean, identificat și descris, pentru prima dată, de noi, cf. Saramandu 1972.

[22] Cf. și Bardu 2007: 18, nota 10.

obişnuiesc ei înşişi să şi le dea, cum deja cu un secol înainte făcea G. Roja (cf. *Prefaţa* de la *Măestria ghiovăsirii*, Pesta, 1809)"[23].

Un simţ lingvistic foarte dezvoltat şi o intuiţie remarcabilă l-au ajutat pe Roja, care, în urmă cu două secole, la vârsta de 23 de ani, a avut o viziune aproape actuală a delimitării unităţilor dialectale din cadrul dacoromânei, respectiv, al aromânei. Ca urmare, se cuvine să-i acordăm lui Gheorghe Constantin Roja locul cuvenit în istoria dialectologiei româneşti.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1979 = Andrei Avram, *Cele mai vechi menţiuni referitoare la deosebirile dialectale din cadrul dacoromânei*, în SCL, XXX, 1976, nr. 6, p. 543–550.

Bardu 2007 = Nistor Bardu, *Trăsături ale graiului moscopolean reflectate în limba scrierilor aromâneşti din secolul al XVII-lea*, în SCL, LVIII, 2007, nr. 1, p. 17–26.

Bologa 1928 = V. L. Bologa, *Gheorghe Constantin Roja, un savant medic aromân din Transilvania*, în „Viaţa medicală", IV, 1928, nr. 2, p. 7.

Burileanu 1906 = Constantin N. Burileanu. *De la românii din Albania*, Bucureşti, 1906 (citările se dau după ediţia din 2005, apărută la Craiova).

Capidan, 1931 = Theodor Capidan, *Fărşeroţii*, Bucureşti, 1931 (extras din „Dacoromania", VI).

Capidan, 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932.

Caragiu Marioţeanu 1968 = Matilda Caragiu Marioţeanu, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, Bucureşti, 1968.

Caragiu Marioţeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, 1975.

Gaster 1891 = Mozes Gaster, *Chrestomaţie română*, I, Leipzig şi Bucureşti, 1901.

Ionescu-Ruxăndoiu 1976 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, Bucureşti, 1976.

Iorgovici 1799 = Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească*, Buda, 1799 (citat după ediţia critică, Timişoara, 1979, realizată de Doina Bogdan-Dascălu şi Crişu Dascălu).

Lăzărescu 1984 = Paul Lăzărescu, *Schiţă de istorie a dialectologiei româneşti*, în *Tratat de dialectologie românească* (editor: Valeriu Rusu), Craiova, 1984, p. 109–122.

Mihăilă 2007 = G. Mihăilă, *Cel mai vechi glosar cuprinzând cuvinte aromâneşti*, în SCL, LVIII, 2007, nr. 1, p. 133–146.

Nandriş 1959 = Grigore Nandriş, *Elemente aromâne în Lexiconul heptaglot din Oxford*, în „Noul Album macedo-român", I, Freiburg, 1959, p. 243–264.

Papahagi Per. 1909 = Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909.

Papahagi T. 1932 = Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folklor, etnografie*, Bucureşti, 1932.

Papahagi T. 1974 = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ediţia a doua, Bucureşti, 1974.

Petrovici 1941a = Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania", 72, 1941, nr. 2, p. 102–106.

Petrovici 1941b = Emil Petrovici, *Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş*, în „Transilvania", 72, 1941, nr. 8, p. 55–558.

[23] Papahagi Per. 1909: 318.

Petrovici 1954 = Emil Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5–17.
Pop 1950 = Sever Pop, *La dialectologie*, I, Louvain, 1950.
Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940.
Roja 1808 = Gheorghe Constantin Roja, *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen*, Pesta, 1808.
Roja 1809 = Gheoeghe Constantin Roja, *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sânt literele românilor ceale vechi*, Buda, 1809.
Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, 1972.
Saramandu 1988 = Nicolae Saramandu, *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne din Peninsula Balcanică*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 1–2, p. 225–245.
Saramandu 1992 = Nicolae Saramandu, *Pentru o limbă comună românilor nord- și sud-dunăreni. O încercare de la începutul secolului al XIX-lea*, în vol. „Beiträge zur rumänischen Sprache im 19. Jahrhundert", Tübingen, 1992, p. 133–141.
Saramandu 2000 = Nicolae Saramandu, *Dialectele românești*, în SCL, LI, 2000, nr. 2, p. 429–447.
Saramandu 2003 = Nicolae Saramandu, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Contanța, 2003.
Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004.
Saramandu 2005 = Nicolae Saramandu, *Un structuralist* avant la lettre*: Gheorghe Constantin Roja*, în vol. „Limba română – structură și evoluție", Editura Universității, București, 2005, p. 759–763.
Saramandu 2007 = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale și glosar*, Editura Academiei Române, București, 2007.
Tiktin 1888 = Hariton Tiktin, *Die rumänische Sprache*, în: Gustav Gröber (ed.), *Grundriss der romanischen Philologie*, I, Strassburg, 1888, p. 348 ș.u.
Todoran 1956 = Romulus Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 38–50.
Todoran 1977 = Romulus Todoran, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în „Cercetări de lingvistică", Cluj, VI, 1961, nr. 1, p. 43–73.
Todoran 1961 = Romulus Todoran, *Schiță a istoriei dialectologiei române*, în Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 39–54.
Weigand 1888 = Gustav Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen, neben einer Einleitung über Land und Leute*, Leipzig, 1888.
Weigand 1894 = Gustav Weigand, *Die Aromunen*, II, Leipzig, 1894.

GHEORGHE CONSTANTIN ROJA – PRÉCURSEUR DE LA DIALECTOLOGIE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Dans son livre, *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești* (méthode de lecture), publié à Buda en 1809, à l'âge de 23 ans, Gheorghe Constantin Roja a présenté un classement très approprié des dialectes daco-roumains et aroumains. En ce qui concerne le daco-roumain, le classement réalisé par Roja a été confirmé ultérieurement par les linguistes, à partir des données comprises dans les atlas linguistiques roumains (cf. Weigand 1909; Pușcariu 1940; Petrovici 1941, 1954; Pop 1950 etc.). La même constatation est valables pour les parlers de l'aroumain (cf.

Papahagi T. 1931; Capidan 1932; Caragiu Marioţeanu 1968, 1975; Saramandu 1972, 2000). Par sa contribution, inconnue (ou ignoré) par les linguistes pendant deux siècles, Gheorghe Constantin Roja s'inscrit parmi les précurseurs de la dialectologie roumaine.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
saramandu_n@yahoo.com

VARIETĂȚI ALE ROMÂNEI VORBITE ÎN ARDEAL CU APLICAȚIE LA ORAȘUL ORADEA (JUD. BIHOR) ȘI ZONA SA DE INFLUENȚĂ[1]

STEFAN SASSENBERG

Proiectul de disertație pe care îl voi schița aici se realizează în cadrul programului internațional de doctorat LIPP *Teoria limbii și lingvistică aplicată* al Universității Ludwig-Maximilian din München, Germania.[2] Cercetările au fost inițiate și înlesnite și în perioada când doctorandul a fost angajat ca lector de limba germană ca limbă străină la Universitatea din Oradea în anii 2003-2005 și la universitatea Creștină „Partium" în anii 2004–2005, lectorat finanțat de fundația Robert Bosch, Germania.

1. INTRODUCERE

1.1. O trăsătură „suspectă de transferare"

Punctul de plecare al studiului îl reprezintă întrebarea dacă, în afară de lexic, limba maghiară a exercitat influențe asupra românei vorbite în Ardeal. În anul 1980 deja, Magdalena Vulpe, în lucrarea sa intitulată *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, a scos în evidență completivele precedate de conjuncția *că* în vorbirea indirectă, cum ar fi:

Rom.: *M-o-ntrebat* ***că*** *cine sînt.*[3]

În româna standard, folosirea conjuncției *că* nu e corectă, dar la nivel dialectal în unele zone ale teritoriului român cuvântul *că*, de fapt, are această funcție de *complementizer*[4] inclusiv precedând un pronume interogativ. Nu există nicio altă limbă neolatină care cunoaște o asemenea construcție neobișnuită, marcată:

---

[1] Le sunt recunoscător Mariei Drăgan, Veronicăi Buciuman și lui dr. Mircea Farcaș pentru revizia stilistică a textului, lui Sebastian Postlep pentru ajutorul tehnic.

[2] Conducătorul științific este d-l profesor dr. Thomas Krefeld la institutul de romanistică al Universității din München.

[3] Cf. Vulpe 1980: 107.

[4] Pentru noțiunea de *complementizer* cf. Horie 2001: 979.

Ital.:	*Mi ha chiesto*	***che***	*chi*	*sono.*
Port.:	*Perguntou-me*	***que***	*quem*	*sou.*
Franț.:	*Il/elle m'a demandé*	***que***	*qui*	*je suis.*

... și așa mai departe. În lumea neolatină, ar fi greșită inserarea unui *că* înaintea pronumelui interogativ pentru a indica subordonarea, pe când în limba maghiară construcția sus-menționată este corectă:

Magh.:	*Megkérdezte tőlem,*	***hogy***	*Ki*	*vagyok.*[5]

Folosirea conjuncției subordonatoare *că* în propoziția *M-o-ntrebat că cine sînt* pare a fi identică cu întrebuințarea conjuncției echivalente *hogy* din limba maghiară.[6] Avem de a face aici cu o trăsătură ‚suspectă de transferare', germ. *transferenzverdächtiges Merkmal*[7], suspectă prin aceea că trebuie dovedită teza că această funcție a cuvântului românesc *că* (din Ardeal) a fost împrumutată din maghiară.

Răspândirea geografică a acestor construcții a fost trecută pe harta României prin Vulpe (1980: 107s.). Zece din douăsprezece localități anchetate, unde cercetătoarea găsise acest fenomen, se aflau în Ardeal, adică pe teritoriul unit cu România prin Marea Unire de după primul război mondial. Celelalte două puncte sunt situate în Regatul vechi, dar în apropierea fostei granițe cu Ungaria.

Publicându-și lucrarea în perioada comunismului național, Vulpe prezintă distribuția areală, firește, fără referire la limba maghiară. După criteriile lui Thomas Krefeld (cf. 2003: 561–563), în schimb, este plauzibilă explicația că fenomenul să se fi transferat din limba maghiară:

a) răspândirea geografică a fenomenului corelează cu influența culturii maghiare,
b) trăsătura pare a fi destul de veche,
c) fenomenul e frapant, proeminent[8], adică, foarte neobișnuit pentru o limbă neolatină,
d) avem o limbă de contact (care încă se folosește),
e) caracterstica cercetată există de fapt în limba maghiară.

În sumă, structura completivelor precedate de *că* poate fi considerată drept element al unui *adstrat* din limba maghiară.

1.2. Elaborarea unei noi problematici de cercetare

Ar fi ispititor să continui acest studiu, dar există câteva probleme: Problema *corpusului*, problema *procesului de contact lingvistic*, și problema *percepției*.

---

[5] Le mulțumesc colegilor mei din München dr. des. Mátrai Ágnes, mag. Christina Märzhäuser și dr. des. Luca Melchior pentru traduceri în limbile maghiară, portugheză resp. italiană.
[6] Cf. Tompa 1968: 312.
[7] Cf. Krefeld 2003: 561.
[8] Engl. *salient*, fr. *saillant*.

1.2.1. În primul rând nu este disponibil niciun *corpus* cu ajutorul căruia ar putea fi cercetată mai amănunțit această influență, iar culegerea de material în întreaga Transilvanie n-ar fi practică. De aceea se recomandă limitarea la o regiune.

1.2.2. În al doilea rând nu este clar sută la sută ce fel de proces a dus la pătrunderea structurii maghiare în acest context gramatical. Există două teorii cu care poate fi explicat adstratul maghiar.

Prima explicație posibilă este învățarea nedesăvârșită (*imperfect learning*) a limbii române din partea maghiarilor: structura „exotică" ar putea să fie preluată și de către români. Această explicație o ia în considerație de ex. Ion Pătruț în lucrarea sa despre *Influențe maghiare în limba română* din 1953.[9]

După un alt model care, eventual, se recomandă aici, structurile acestea au putut să intre în limba română prin vorbitori bilingvi de etnie română, care vorbeau ungurește la fel de bine ca româna sau și mai bine decât româna. Aceasta ar însemna că limba română din Ardeal înaintea unirii a fost aproape pe cale de dispariție, a fost o limbă atât de inferioară încât asemenea structuri să fi putut intra ușor, fiindcă românii din Ardeal știau limba maghiară la fel de bine ca româna. Este vorba aici de un proces de contact lingvistic în care învățarea nedesăvârșită a limbii a doua (aici: maghiară) *nu* joacă un rol, dar unde situația obștească este astfel că una dintre limbile în contact e mai slabă din punctul de vedere al societății decât cealaltă.[10] Așadar, contactul lingvistic a fost undeva între următoarele două puncte (2 și 3) pe o scară întocmită de Sarah Thomason:

> „2. Slightly more intense contact (borrowers must be reasonably fluent bilinguals, but they are probably a minority among borrowing-language speakers): function words and slight structural borrowing [...]
> 3. More intense contact (more bilinguals, attitudes and social factors favoring borrowing): basic as well as non-basic vocabulary borrowed, moderate structural borrowing".[11]

Trebuie remarcat că, deși românii formau majoritatea ardelenilor, au fost o minoritate în mediul urban chiar și în unele zone rurale. Având în vedere faptul că modelul lui Thomason este doar o generalizare care trebuie adaptată pentru situația lingvistică cercetată, putem spune că aproximația se potrivește. Desigur n-a domnit niciodată un contact lingvistic ca de exemplu cel turcesc–grec din Imperiul Otoman la începutul secolului al douăzecilea, când „greaca din Asia Mică este o limbă în care corpul a rămas grec, dar sufletul a devenit turcesc."[12]

---

[9] Cf. de pildă Pătruț 1953: 215: „populația maghiară, învățând românește, a înlocuit africata *ĝ*, inexistentă în graiurile maghiare, prin sunetul *j*, care este cel mai apropiat de *ĝ*. [...] Rostirea aceasta a fost apoi acceptată și de Români".

[10] Cf. Thomason 2001, p. 70s.

[11] Thomason 2001: 70.

[12] R. M. Dawkins, *Modern in Greek in Asia Minor*, 1916: 198, cit. după Sarah G. Thomason 2001: 59, trad.: St. S.

Pentru a rezolva această problemă e necesară o investigare profundă a situației sociale istorice de limbi vorbite în Ardeal, așa cum o recomandă Krefeld în lucrarea sus-menționată[13], unde prezintă programul „ecologic" al unei cercetări de contacte lingvistice istorice. Este vorba de o revizuire a cercetării bazate pe straturi, în ceea ce urmează să fie examinat[14]

a) distanța sau proximitatea idiomurilor în contact din punct de vedere genealogic resp. tipologic,
b) rangul lor social și valoarea lor comunicativ-pragmatică
c) afinitatea culturală a comunităților lingvistice în contact.

Acest program științific se consideră „ecologic" în sensul descriptiv: „Spații de comunicare în mai multe limbi s-ar putea numi – după modelul ‚biotopuri' – în oarecare măsură ‚glosotopuri', adică spații de limbi, în care efecte simbiotice și formarea nișelor etc. au dus la un echilibru comunicativ mai mult sau mai puțin stabil."[15]

Atunci, pentru a rezolva problema caracterizată mai sus ar trebui să reconstruim *glosotopurile* istorice. Aspectul situațiilor istorice de societate ne conduce la o problemă heuristică și metodică: această investigare adâncită se poate baza numai pe izvoare istorice ce n-ar promite rezultate satisfăcătoare pentru un lingvist. Ar fi o lucrare amplă pentru un istoriograf de limbă.

Dacă ținem cont, în același timp, de deosebirea fundamentală între sincronie și diacronie, putem avea, în schimb, rezultate mai bogate din analiza vorbirii contemporane, prin anchete. Cu alte cuvinte: dat fiind faptul că materialul din trecut nu este atât de bogat, în timp ce limba vie poate fi cercetată, înregistrată și analizată, s-a recomandat o abordare sincronică mai degrabă decât una diacronică.

1.2.3. În al treilea rând a existat problema că dinamica contactului lingvistic maghiar-român este destul de complexă, așa că s-au întâlnit o mulțime de probleme neașteptate, ca de ex. faptul că a fost extrem de greu să fac înregistrări autentice. Se pare că sistemul „ecologic" al contactului lingvistic a evocat o mulțime de atitudini, sentimente și chiar prejudecăți față de diversitatea limbii[16], cu alte cuvinte, *percepția*[17] limbii arată o diversitate remarcabilă.

Așadar am ajuns la reformularea întrebării în modul următor: CE INFLUENȚĂ ARE CONSTELAȚIA DEMOGRAFICĂ ȘI ISTORICĂ SPECIFICĂ UNUI CONTACT LINGVISTIC MAGHIAR-ROMÂN PE TERITORIUL ROMÂNIEI ASUPRA *DIVERSITĂȚII* LIMBII ȘI ASUPRA *PERCEPȚIEI* VARIETĂȚILOR LIMBII ROMÂNE VORBITE? Nu ne-ar surprinde dacă analiza va scoate la iveală rezultatul că unele fenomene sunt rezultatele contactului lingvistic de astăzi, pe când altele provin din contactul lingvistic de pe vremuri.

---

[13] Krefeld 2003, despre chestiunile fundamentale și metodologice în legătura cu cercetarea straturilor.

[14] Krefeld 2003: 559s.

[15] Krefeld 2003: 559. Textul original: „Mehrsprachige Kommunikationsräume könnte man – in Anlehnung an ‚Biotope' – geradezu als ‚Glossotope' bezeichnen", trad.: St. S.

[16] S-au întâlnit, la începutul lucrărilor, o mulțime de probleme neașteptate, ca de ex. faptul că a fost extrem de greu să fac înregistrări autentice.

[17] Pentru noțiunea de *percepție*, cf. mai jos.

2. FUNDAMENTUL ȘTIINȚIFIC ȘI METODA ALEASĂ

2.1 Fundamentul științific

Lucrarea începută urmează să se încadreze în rândul altor cercetări dialectologice. Dialectologia e disciplina lingvistică al cărei obiect îl constituie varietățile teritoriale ale unei limbi. Întemeindu-se pe culegerea materialului faptic, dialectologia care s-a format la sfârșitul secolului XIX[18] este acea disciplină care a fost prima care ține seama de limba vorbită, baza sa de date fiind comunicarea realizată prin intermediul canalului oral, folosind codul oral.[19] Dar ar fi o simplificare să cercetăm numai diferențierea limbii în plan spațial, geografic.[20] Harald Thun (2002: 25) face distincția între trei faze diferite ale geografiei lingvistice[21]:

a) la geolinguistica diatopica o areale che possiamo chiamare monodimensionale,
b) la geolinguistica che aggrega altre variabili alla dimensione diatopica; potrebbe chiamarsi pluridimensionale;
c) la geolinguistica delle reti di comunicazione.

Cel dintâi tip al geolingvisticii[22] a fost „quella geolinguistica tradizionale che conosciamo tutti e chi si limita allo studio del parlare di un solo tipo di informatori", în mod normal: bărbați mai în vârstă din mediul rural cu cât mai puține deplasări în viața lor. Cel de-al doilea tip adăugă la dimensiunea diatopică în primul rând parametri diatratici și diafazici: „È facile riconoscere in questa lista di desiderata delle variabili che sono care alla sociolinguistica." Tipul trei din dezvoltarea lingvisticii spațiale cercetează și împletiturile între diferitele grupuri sociale de vorbitori, cu alte cuvinte, rețelele de comunicație:

> In questa terza tappa, la geolinguistica devrebbe analizzare la dipendenza fra reti di comunicazione e configurazioni delle forme linguistiche in uno spazio linguistico che non può essere la superficie bidimensionale o areale dell'atlante tradizionale ma che deve aprirsi alla tridimensionalità (Thun 2002: 25s.).

Această lingvistică a rețelelor de comunicație utilizează o noțiune deosebită de spațiu. *Spațiul* nu se înțelege în sensul strict geografic, unde spațiul (pământesc) poate fi descris prin lungime și lățime, sau longitudine și latitudine, respectiv, dacă e vorba de

---

[18] În ce privește limba română, trebuie menționate lucrările lui Gustav Weigand, ca de ex. Weigand 1899.

[19] Cf. Ionescu-Ruxăndoiu 2005b: 362. Se înțelege aici oralitate concepțională în sensul lui Koch/Osterreicher 1990: 5ss.

[20] Cf. Ionescu-Ruxăndoiu 2005a: 174.

[21] Thun 2002 se referă aici la o lucrare importantă a lui Tomás Navarro Tomás apărută deja în 1966 (ed. a 2-a, orig. din 1948), *El español en Puerto Rico. Contribución a la geografía linguistica hispanoamericana,* Río Piedras, Ed. de la Univ. de Puerto Rico.

[22] O așa-numită „lingvistică cu liniuță" ca *geo*-lingvistica și *socio*-lingvistica cercetează corelațiile specifice între fenomenele pe nivelul producții lingvistice, cu alte cuvinte, pe nivelul vorbirii, pe de o parte, și relațiile extralingvistice pe de alta, ca de pildă păturile sociale, grupuri etnice și așa mai departe.

poziția exactă a spațiului pe pământ. Dimpotrivă, se folosește o înțelegere de spațiu ale cărei rădăcini „si trovano nella nozione centrale della ‚Lebenswelt', cioè del mondo della vita quotidiana".[23]

Ideea de lume a vieții cotidiene este un împrumut din sociologie, anume dintr-o lucrare a lui Peter Berger și Thomas Luckmann din anul 1966, *The Social Construction of Reality*, unde sociologii americani își întemeiază *sociologia cunoașterii*. Noțiunea a fost preluată de alți sociologi și geografi, între altele în Franța, unde geograful Armand Frémont a stampat expresia de *espace vécu*: „L'étude de l'«espace vécu» ne saurait être limitée à l'analyse des lieux fréquentées par une personne ou par un groupe, au territoire, à l'espace de vie."[24] Mai degrabă studiul de ‚spațiu trăit' sau ‚vețuit' trebuie să includă și „toute la charge de valeurs que se projettent des hommes aux lieux et des lieux aux hommes" și „tous les clivages de la vie et de la société humaine [, ...] des perceptions et des comportements [...]."

Prin urmare, conceptul fundamental de *espace vécu* se ridică dincolo de domeniul pe care îl acoperă noțiunea de spațiu din geografia fizică, prin aceea că el cuprinde și gândirea omului, valori și perceperi personale sau colective care sunt prezente într-o societate și sunt atribuite spațiului fizic. De exemplu: În ce privește fostul Zid din Berlin, care nu mai există din punctul de vedere al geografiei fizice, zidul există totuși în mod mental: se vorbește despre *die Mauer in den Köpfen*, ‚zidul din capete' – graniță gândită și percepută de către cetățenii germani care încă fac distincția între oamenii de la vest și cei de la est.

2.2. Metoda aleasă

La începutul cercetărilor mele am întâlnit așa-numitul *paradoxul observatorului*: Graiurile și accentele românei cele mai influențate de limba maghiară nu se puteau înregistra, nici nu a vrut nimeni să comenteze situația regională a limbilor. De aceea am aplicat o metodă care promitea rezultate mai bogate, anume, o metodă din *lingvistica populară (Folk linguistics)*: culegerea și înregistrarea de discursuri *despre* varietățile vorbite după Niedzielski/Preston 2000.

Hoenigswald a fost primul care propunea cercetarea sistematică a comentariilor vorbitorilor despre limbă.

> ... we should be interested not only in (*a*) what goes on (language), but also in (*b*) how people react to what goes on (they are persuaded, they are put off, etc.) and in (*c*) what people say goes on (talk concerning language). It will not do to dismiss these secondary and tertiary modes of conduct merely as sources of error.[25]

Comentariile nonlingvistului pot scoate la iveală procese de schimbare a limbii: „... folk linguistic beliefs may help determine the shape of language itself. It would be

[23] Krefeld 2002b: 11.
[24] Citat după Krefeld 2002b: 11.
[25] Hoenigswald, Henry (1966), *A proposal for the study of folk-linguistics*, în William Bright (ed.), *Sociolinguistics*, The Hague, Mouton, citat după Niedzielski/Preston 2000: 2.

unusual to discover that what nonlinguists believe about language has nothing to do with linguistic change."[26]

Trebuie menționat că acest domeniu de cercetare a fost observat și de către lingvistica română. Termenul *lingvistica populară*, de ex., a fost introdus de Magdalena Vulpe[27] referitor la expresia *Folk linguistics* lui Hoenigswald din anii 60 ai sec. XX. Vulpe este conștientă de faptul că observațiile nonlingvistului nu corespund cu expertiza lingvistului: „după cum s-a remarcat, numai o parte a acestor comentarii se referă la variația dialectală propriu-zisă, altele privesc doar diferențierea lingvistică pe plan social (rural/urban, popular/cult; femei/bărbați etc.)"[28] Implicit, Vulpe dă de înțeles aici de ce avem nevoie de o abordare sistematică pe acest teren.

Simultan cu Hoenigswald, Boris Cazacu în articolul său din anul 1966 *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic* a indicat deja faptul că „[v]orbitorul obișnuit, *nonlingvistul*, poate remarca și el uneori anumite fapte de limbă, atît în vorbirea celor din jurul său, cît și în actul comunicării cu un alt interlocutor"[29].

Aceste comentarii nu sunt fără valoare pentru lingvistică, e tocmai invers. „Evoluția limbii este rezultatul unei succesiuni complexe de schimbări lente; la baza acestor schimbări se găsesc diverși factori. Reacția subiectului vorbitor este una dintre forțele care acționează neîncetat și pretutindeni, în toate limbile."[30] Însă, este nevoie de o metodă: „Dacă lingvistul trebuie să țină seamă de punctul de vedere al nonlingvistului, nu este mai puțin adevărat că el trebuie să interpreteze într-un mod științific datele pe care i le oferă comentariul acestuia referitor la faptul de limbă."[31]

Abordarea sistematică la interpretarea comentariilor care se va aplica aici se bazează pe lucrările lui Dennis Preston. Baza acestei *lingvistici perceptive* poate fi demonstrată clar printr-o schemă pe care a schițat-o recent Elissa Pustka.

În lucrarea sa despre accente pariziene, Pustka[32] subliniază distincția fundamentală între *cunoașterea lingvistică (savoir linguistique)* și *comportamentul lingvistic (comportement linguistique)*. Participantul la comunicare, auditorul, auzind vorbirea altora își dezvoltă mintea lingvistică. Această imagine mentală e compusă din *reprezentări (représentations)*, adică informații salvate în mintea vorbitorului despre propria producție lingvistică și a altora.

Reprezentările mentale, în schimb, constituie baza diferitelor tipuri de *manifestări* lingvistice Este de menționat în primul rând propria producție lingvistică a vorbitorului în graiul sau cu accentul lui. În cel de-al doilea rând, aceste reprezentări lingvistice mentale cârmuiesc, guvernează *re*-producțiile, adică, *caricaturile* și *imitațiile* vorbirii altora pe care vorbitorii le pot produce și le produc în anumite situații. Din acest comportament lingvistic putem deduce, între altele, *clișeele* și *stereotipurile* pe care le au oamenii, adică,

---

[26] Niedzielski/Preston 2000: viii.
[27] Vulpe 2004b.
[28] Vulpe 2004b: 431.
[29] Cazacu 1966: 43.
[30] Cazacu 1966: 56.
[31] Cazacu 1966: 48.
[32] Pustka (sub tipar): 215.

reprezentări lingvistice. E important să nu despreţuim imitaţiile şi caricaturile, fiindcă aici se arată trăsăturile cele mai proeminente ale varietăţilor diferite.

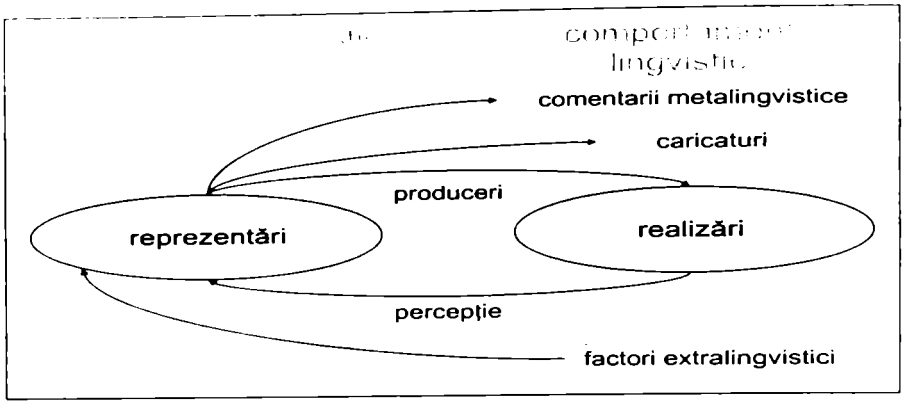


Fig. după Pustka (sub tipar: 215 şi 2007: 10).

Se poate presupune că reprezentările stau în raport cu alte noţiuni, idei sau atitudini individuale ori colective faţă de anumite entităţi extralingvistice, adică fapte geografice sau sociale. Sarcina cercetărilor noastre este tocmai reliefarea acestor raporturi.

Schema redată aici permite interpretarea ştiinţifică a materialului cules prin interviuri. Acestea au fost luate în modul următor: contactul iniţial cu informatorii potenţiali l-am stabilit cu ajutorul unor instituţii cum sunt comunităţi religioase, şcoli, universităţi şi altele. Acest setting poate fi organizat sau spontan. În felul mai organizat, exploratorul a căutat persoane din diferite fonduri migratoare şi le-a pus într-o situaţie de discuţie uşoară. *Setting*-ul tipic al unui interviu – perioada culegerii materialului s-a desfăşurat în februarie/martie, mai şi în septembrie/octombrie 2007 – după cum urmează: prin impulsuri verbale, mai multe persoane intervievate sunt instigate să vorbească despre ce aud şi ce gândesc despre varietăţile diferite.

După expunerea ţelului şi cadrului organizaţional al anchetei, am putut să intru cu oamenii în conversaţii neforţate şi degajate interesându-mă de zona în care locuiesc, despre locul lor sau fostul lor loc de muncă sau şcoala unde merg, şi aşa mai departe. Tema cea delicată, varietăţi ale limbii, nu era ascunsă pentru că am dezvăluit scopul conversaţiei de la început, dar totuşi nu se afla în centrul atenţiei. După ce informatorii s-au obişnuit cu mine am reuşit să deschid şi subiectele care mă interesau mai mult.

Pe lângă setting-ul organizat am reuşit să înregistrez şi o gamă de conversaţii spontane despre limbă. Acest lucru a fost posibil numai după ce m-am împrietenit deja cu oamenii respectivi. Datorită acestei metode am reuşit să rezolv două chestiuni deodată. Mai întâi am depăşit reţinerea oamenilor faţă de temă. În al doilea rând, am documentat toate felurile, sau cel puţin o mare mulţime de feluri de manifestări ale reprezentărilor lingvistice mentale.

Convorbirile se înregistrează în mod electronic pentru a fi evaluate mai târziu. Înregistrările s-au ţinut (şi încă se ţin) întotdeauna cu acordul informatorilor. Asemănătoare cu metoda pe care am ales-o este *observaţia participativă* drept metodă etnologică. Aşadar, e de remarcat, pe lângă aceasta, că s-au înregistrat nu numai

percepțiile de *limbă*, dar și percepțiile informatorilor în legătură cu *spațiul* și *societatea* în care locuiesc și pe care le cunosc oamenii.

Avantajul acestei metode este faptul că se documentează și *percepțiile*, adică ceea ce percep oamenii despre diferitele graiuri și accente. Ajungem așadar la o lingvistica perceptivă, al cărei interes principal nu este numai vorbirea, dar și *stereotipurile, clișeele, caricaturile* (cf. Pustka sub tipar), care se pot identifica și analiza separat.

3. ZONA ȚINTĂ ALEASĂ: ORADEA ȘI ZONA SA DE INFLUENȚĂ

Zona orașului Oradea se potrivește în mod excelent pentru această cercetare: „Graiul românesc cel mai influențat de limba maghiară este cel din regiunea Orăzii, mai ales cel dela Nord de Oradea. Mulți Români din aceste părți, atât din sate mixte, cu populație româno-maghiară, cât și din sate curat românești, sunt bilingvi, vorbind și româna și maghiara la fel de bine"[33]

Orașul Oradea se situează în nord-vestul României, în județul Bihor, pe malul râului Crișul Repede. Pe lângă aceasta, poziția sa geografică, este caracterizată de apropierea cu granița cu Ungaria și de tranziția între Câmpia Tisei înspre vest și munți înspre est. Nucleul istoric al municipiului îl reprezintă încrucișarea unor drumuri importante: șoseaua între Budapesta și pasul Piatra Craiului, pe de o parte, cu strada de-a lungul poalelor Carpaților Occidentali, pe de alta.

În ce privește centralitatea funcțională[34], municipiul Oradea se plasează pe rangul doi pe scara ierarhică a orașelor, astfel fiind cu un rang mai puțin central decât orașele Cluj-Napoca și Timișoara din aceeași regiune, și având același rang ca orașele Baia Mare și Arad.[35] Sfera de influență a Oradiei cuprinde, așadar, mai mult sau mai puțin, județul Bihor, „cu o desfășurare tentaculară până în interiorul depresionar al Munților Apuseni".[36]

Situația istorică[37] și demografică a urbei de pe malul Crișului Repede este una specifică. „Ora zero" din anul 1692/93, când armata habsburgica i-a alungat pe turci și a fost distrus orașul în întregime, poate fi considerat punctul de pornire al istoriei [illegible] moderne. Nucleul dezvoltării așezării a fost cetatea habsburgică, lângă care au luat [illegible] patru târguri: Orașul Nou (ridicat pe dărâmăturile vechiului oraș), Subcetate, Velența și Olosig, ultimul fiind fostă așezare a italienilor din evul mediu (magh. *olaszi* ‚italian'). Din punctul de vedere al populării, Oradea poate fi caracterizat drept un bastion habsburgic romano-catolic într-o împrejurime ortodoxă și reformată respectiv, romano-catolici și reformații fiind de etnicitate maghiară. Mai ales zonele din vestul și nordul orașului sunt locuite de etnici maghiari.[38]

---

[33] Pătruț 1953: 216.

[34] Cf. teoria locurilor centrale a lui Walther Christaller (Christaller 1980). Noțiunea de *zonă de influență* sau *sferă de atracție* (germ. *Einzugsgebiet)* se înțelege și ea după modelul lui Christaller.

[35] Cf. Voiculescu 2004: 217s.

[36] Voiculescu 2004: 217.

[37] Prezentarea se bazează pe Borcea/Gorun 1995 și Mózes 1997.

[38] Cf. UDMR 2008.

Dar mai era un grup etnic şi religios care juca un rol important în istoria oraşului: evreii. După ce cetatea îşi pierde funcţia militară în sec. XVII, cartierul Subcetate se naşte ca un cartier evreiesc, evreii obţinând de la armată habsburgică dreptul de a-şi construi case proprii pe terenul gol din jurul cetăţii. Merită de menţionat şi faptul că episcopul greco-catolic orădean Ignatie Darabant ţine legături strânse cu Samuel Micu-Klein, eminent reprezentant al Şcolii Ardelene.

Sec. XIX aduce maghiarizarea şi industrializarea oraşului. În cartierul evreiesc Subcetate se înfăptuieşte un *language shift*, adică populaţia evreiască îşi părăseşte limba idiş şi schimbă la limba maghiară. Cartierul Oraşul Nou, cu 6982 de locuitori, este zona cea mai diversă din perspectiva etnică: în special aici locuiesc germanii (*uliţa nemţească* = *strada Primăriei* de astăzi) şi cei 2000 de români, grupuri care formează minorităţi într-un oraş majoritar maghiar. La sfârşitul sec. XIX. economia din Imperiul Austro-Ungar trece la industrializare. Forţa de munca pentru fabricile noi se recrutează din alte oraşe din Transilvania, din Ungaria de astăzi şi din Slovenia, Croaţia şi Bosnia-Herţegovina. Doar un sfert provine din împrejurimile Oradiei! În anul 1910 numai 36,7 la sută din locuitori sunt născuţi în oraş.

Sunt două procese diferite care caracterizează sec. XX: pe de o parte, Holocaustul, şi românizarea urbei, pe de alta. Evreii reprezentaseră 12.294 dintre 47.018 de locuitori civili (numerii după Borcea/Gorun 1995: 223) Catastrofa secolului, holocaustul, loveşte oraşul în mod tragic. Oradea pierde 30 la sută din locuitori în lagărele de concentrare ale naziştilor în vara anului 1944. În perioada interbelică oraşul devenise în mod treptat şi lent un oraş românesc. Totuşi, limba de comunicare de pe stradă, *lingua franca*, rămâne, după cum zic unii, înainte de toate, limba maghiară până-n anii 60.

În perioada comunismului naţional, Oradea se transformă în oraş socialist, aici mutându-se oameni din împrejurimi (judeţele Bihor, Sălaj, Alba). Deosebit de *oraşe închise* ca de ex. Cluj-Napoca, Timişoara, Bucureşti, Craiova etc., unde era greu pentru populaţia din zonă să se mute în municipiul reşedinţă de judeţ, Oradea era clasificată drept *oraş deschis*. Aşadar, se poate spune că Oradea este mai ales o creaţie a zonei Beiuşului[39], adică a zonei rurale din sud-estul judeţului Bihor. Bineînţeles, şi oraşul Oradea îşi schimbă aspectul fizic cu ridicarea blocurilor şi construirea cartierelor noi, ca de pildă Rogerius sau Nufărul pe marginea vechiului oraş.

4. UN MODEL PROVIZORIU PENTRU VARIETĂŢI LINGVISTICE DIN ZONĂ DE INFLUENŢĂ A ORADIEI

Ţinând seamă de distincţia fundamentală între oralitate concepţională (limbă de distanţă *vs.* limbă de proximitate) şi oralitate după mediu[40] trebuie postulate cel puţin trei (sau patru) varietăţi ale limbii române vorbite în zona cercetată; acestea se poziţionează

[39] Prof. Alexandru Ilieş, Universitatea din Oradea, Facultatea de istorie-geografie, într-o discuţie.
[40] Cf. modelul lui Koch şi Oesterreicher (1990: 5ss).

pe un continuu varietistic. Pe când „[g]raiul românesc cel mai influenţat de limba maghiară este cel din regiunea Orăzii, mai ales cel dela Nord de Oradea", avem de a face cu varietăţi locale ale *subdialectului crişean* din zonele rurale, pe care îl descriu foarte amănunţit Teaha (1961) şi Uriţescu (1984).

Varietatea rurală, împreună cu limba literară, limba standard, formează o scară varietistică. Lângă cele două extreme ale scării putem presupune (şi constata) o limbă de proximitate bazată pe limba literară, care se deosebeşte mai mult sau mai puţin de limba standard pe de o parte şi de subdialectul crişean pe de alta.

Modelul trebuie lărgit cu varietăţi ale românei ca limbă a doua, fiindcă într-un proces de acculturare, cel puţin parţială, maghiarii ardeleni au adoptat varietăţi române folosite de vorbitori de româna ca limbă maternă. László Balázs distinge între bilingvismul cult, orăşenesc, şi bilingvismul popular din sate.[41] Imaginea următoare arată schema integrativă, este neglijată încă, o a treia axă care urmează să indice competenţa limbii a doua, dar aceasta se va adăuga mai târziu:

L1 (limbă maternă)	**L1 (limba a doua)**
limba standard	limba standard limba a doua (bilingvism cult)
varietatea internaţională	limba română, învăţată şi la şcoală şi în comunicare cotidiană
subdialectul crişean	Graiul român ca limbă a doua (bilingvism rural)

5. UNELE REZULTATE PROVIZORII ALE INTERPRETĂRII MATERIALULUI CULES

Datele culese pe teren se află încă în procesul evaluării. De aceea nu se pot da momentan (iarna 2007/2008) rezultate definitive sau chiar finale. Totuşi, se pot arăta unele impresii provizorii.

Se pot constata în comentariile nonlingviştilor varietăţi ale limbii pe plan macrogeografic/ naţional: există reprezentări despre un număr limitat de dialecte sau accente diferite: *sudist – moldovenesc – ardelenesc.* O varietate diatopică specială ar fi limba *bucureştenilor.* În acelaşi timp, ardelenii se simt dispreţuiţi de către cei de la capitală; o informatoare a relatat, de exemplu, cum a criticat-o odată bunica de la Bucureşti: „Ardeleancă, uite cum vorbeşte!"

Am înregistrat şi comentarii despre varietăţi ale limbii pe plan microgeografic/ regional: *ţărăneşte – domneşte – limbajul oraşului.* Se arată că, graiul din mediul rural, subdialectul crişean este stigmatizat drept limbaj *ţărănesc,* o varietate lingvistică dispreţuită. Dar par să fie numai orăşenii care îi discrimează pe ţărani. Limbajul din oraşe, în schimb, este dispreţuit de către ţărani. Expresia ţăranilor pentru limba standard este *domneşte.* Dar şi în interiorul oraşului am observat o diferenţiere lingvistică: O profesoară a unui liceu a remarcat, de ex., că se poate distinge un limbaj specific al oraşului (Oradea), care se deosebeşte şi de limbajul ţărănesc şi de limba literară.

[41] Cf. Balázs 1968: 82.

Comentariile românilor despre maghiari nu sunt foarte politicoase în unele cazuri: „Maghiarii vorbesc aşa stâlcit!" În acelaşi timp, maghiarii admit că „se aude după accent că suntem maghiari ..."

Este de remarcat faptul că, în mai multe cazuri, aceste noţiuni corelează cu clişee şi reprezentări de *diferenţă socială* pe care le constată cercetoarea Margit Feischmidt în lucrarea sa etnologică despre construirea şi experienţa identităţilor etnice din Cluj-Napoca.[42] Această corelaţie interesantă merită o atenţie mai adâncă. Chiar şi treptele (ipotetice, preliminare) pe care le-am schiţat în capitolul 4 corelează cu reprezentările mentale ale vorbitorilor, care se pot regăsi în comentariile informatorilor.

S-ar putea ca, din punctul de vedere al producerii lingvistice, să nu existe trepte. Dar reprezentările vorbitorilor dau naştere la trepte, adică în *ştirea* lingvistică se construieşte – pe baza *input-ului* variat – o scară treptată de varietăţi. Dacă se consideră *producerea* lingvistică, nu se pot deosebi graiuri intermediare. Dar dacă avem în vedere şi cercetăm reprezentările mentale, atunci iese la iveală un sistem de trepte.

Pentru a încheia comunicarea, un exemplu dintr-un interviu: informatoarea, născută şi crescută în oraşul Oradea, relatează despre o experienţă pe care a făcut-o când se deplasase în mediu rural:

> ... de exemplu ... o întâmplare foarte comică, acu -- s mulţi ani eram în vizită la bunica mea şi a apărut o tanti care locuia la ţară şi zicea că mai are de cules *tenchiu* şi eu ştiam că *thankyou* în engleză înseamnă ‚mulţumesc'şi -- mă gândeam doamna asta cum cul- culege *mulţumesc*? ...

Sunt două detalii aici care mi-au atras atenţia. În primul rând faptul că tânăra femeie zice că n-a înţeles cuvântul *tenchiu* ‚porumbul'. Din această observaţie rezultă că generaţia tânără din oraşul reşedinţă de judeţ nu înţelege anumite exprimări din zona rurală din jur. În cel de-al doilea rând, cuvântul *tenchiu* e asociat cu exprimarea engleză *thankyou*. Pe înregistrarea electronică se aude că în imitarea vorbirii acelei prietene a bunicii sunetul iniţial [t-] este rostit dental, adică cu limba atingând dinţii.

Din ceea ce se poate demonstra până acum, analiza datelor culese poate să scoată la iveală o mulţime de rezultate interesante. Interviurile făcute vor mai fi evaluate, şi sper să termin lucrările pentru teza de doctorat în cursul anului 2009.

BIBLIOGRAFIE:

Balázs 1968 = Ladislau Balázs, *Influenţa limbii literare asupra lexicului unui grai în condiţiile bilingvismului*, în StUBB, series philologia, II/1968, p. 81–88.

Bidu-Vrănceanu 2005 = Angela Bidu-Vrănceanu et al. (ed.), *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, ed. a 2-a, Bucureşti, Nemira & Co.

Borcea/Gorun 1995 = Liviu Borcea şi Gheorghe Gorun (coord.), *Istoria oraşului Oradea*, Oradea, Cogito.

Cazacu 1966 = Boris Cazacu, *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

[42] Cf. Feischmidt 2003: passim.

Christaller 1980 = Walther Christaller, *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischer Funktion*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft (reproducerea a ediției din Jena, 1933).

Ernst 2003 = Gerhard Ernst et al. (ed), *Romanische Sprachgeschichte / Histoire linguistique de la Romania*, HSK 23.1, Berlin / New York, de Gruyter.

Feischmidt 2003 = Margit Feischmidt, *Ethnizität als Konstruktion und Erfahrung. Symbolstreit und Alltagskultur im siebenbürgischen Cluj*, Münster/Westf., LIT.

Frémont 1974 = Armand Frémont, *Recherches sur l'espace vécu*, în L'espace géographique (3).

Haspelmath 2001= Martin Haspelmath (ed.), *Sprachtypologie und sprachliche Universalien: ein internationales Handbuch*. HSK 20.2, Berlin / New York, de Gruyter.

Horie 2001 = Kaoru Horie, *74. Complement Clauses*, în Haspelmath (2001), p. 979–993.

Ionescu-Ruxăndoiu 2005a = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *diatopic, -ă*, în Bidu-Vrănceanu (2005), p. 175.

Ionescu-Ruxăndoiu 2005b = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *oral, -ă*, în Bidu-Vrănceanu (2005), p. 362s.

Koch/Oesterreicher 1990 = Peter Koch și Wulf Oesterreicher, *Gesprochene Sprache in der Romania, Französisch, Italienisch, Spanisch*, Tübingen, Niemeyer.

Krefeld 2002a = Thomas Krefeld (ed.), *Spazio vissuto e dinamica linguistica: varietà meridionali in Italia e in situazione di extraterritorialità*, Frankfurt am Main et al., Lang.

Krefeld 2002b = Thomas Krefeld, *Per una linguistica dello spazio vissuto*, în Krefeld 2002a, pp. 11–24.

Krefeld 2003 = Thomas Krefeld, *52. Methodische Grundlagen der Strataforschung / Questions fondamentales et méthodologiques relatives à la recherche sur les strates*, în Ernst 2003, p. 555–567.

Krefeld (sub tipar) = Thomas Krefeld (ed.), *Sprachen und Sprechen im städtischen Raum*, Frankfurt am Main et al., Peter Lang.

Niedzielski/Preston 2000 = Nancy A. Niedzielski și Dennis R. Preston, *Folk Linguistics*, Berlin / New York, Mouton de Gruyter.

Mózes 1997 = Téreza Mózes, *Evreii din Oradea*, traducere: Liviu Borcea, ediție revăzută și completată, după cea apărută în 1995 la Ed. Literator-Oradea, București, Ed. Hasefer a Federației Comunităților Evreiești din România.

Pătruț 1953 = Ion Pătruț, *Influențe maghiare în limba romîna*, în SCL 4, p. 211–217.

Pustka 2007 = Elissa Pustka, *Phonologie et variétés en contact. Aveyronnais et Guadeloupéens à Paris*, Tübingen, Narr.

Pustka (sub tipar) = Elissa Pustka, „*accent(s) parisien(s)* – Auto- und Heterorepräsentationen stadtsprachlicher Merkmale", în Krefeld (sub tipar), p. 213–249.

Rusu 1984 = Consiliul Culturii si Educației Socialiste, Inst. de Cercetări Etnologice și Dialectologice (coord.: Valeriu Rusu), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul românesc.

Teaha 1961 = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne.

Thomason 2001 = Sarah G. Thomason, *Language Contact. An introduction*, Washington D. C., Georgetown.

Thun 2002 = Harald Thun, *Geografia linguistica e reti di comunicazione*, în Krefeld 2002a, pp. 25–46.

Tompa 1968 = József Tompa, Ungarische Grammatik, The Hague (et al.), Mouton.

UDMR 2008 = harta *Maghiari în România*, URL: http://www.rmdsz.ro /script/mainframe.php?lang=ro, 23. 03. 2008.
Uriţescu 1984 = Dorin Uriţescu, *Subdialectul crişean*, în Rusu (1984), p. 284–320.
Voiculescu 2004 = Sorina Voiculescu, *Oraşele din Câmpia de Vest, structuri şi funcţionalităţi urbane*, Timişoara, Ed. Univ. de Vest.
Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Vulpe 2004a = Magdalena Vulpe, *Opera lingvistică* (coord. ed.: Ion Mării şi Nicolae Mocanu), *I, Dialectal, popular, vorbit*, Cluj-Napoca, Clusium.
Vulpe 2004b = Magdalena Vulpe, *Prozodie dialectală şi comentariu metalingvistic*, în Vulpe 2004a, p. 424–432.
Weigand 1899 = Gustav Weigand, *Samosch- und Theiss-Dialekte*, Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache 6, Leipzig, Barth.

THE VARIETIES OF ROMANIAN SPOKEN IN ARDEAL WITH AN APLICATION TO ORADEA CITY (BIHOR DISTRICT) AND ITS HINTERLAND

ABSTRACT

Transylvania is a region of present-day Romania that was a part of the Austro-Hungarian Empire until 1918. During that period, the regional dialect of Romanian in Transylvania borrowed vocabulary heavily from Hungarian. However, up to now, there has been no evidence that structural borrowing also occurred. The starting point of the present paper is the observation that there are in fact features of Transylvanian spoken Romanian that are very likely to have entered Romanian through contact with the Hungarian language, e.g., the use of the conjunction *că* ‚that' as a complementizer in front of interrogative pronouns in indirect questions such as „S/he asked me **that* who I was" – a very odd usage for a Romance language but normal in Hungarian. The path by which this feature entered Romanian can only be determined by a close examination of historical *glossotopes*, i.e., the social interrelations of the respective languages in contact. On the other hand, structural borrowing may be explored more readily through a study on the present interrelation of Romanian and Hungarian, that is, to pose the question, What influence does the specific demographic and historical constellation of Hungarian-Romanian language contact in the territory of Romania have on the *diversity* of the language and on the *perception* of Romanian spoken language varieties? The geolinguistics of communication networks and perceptive linguistics provide a framework for this approach. Research has been carried out mainly using an interview technique developed by Dennis Preston, similar to participant observation, involving the recording and interpretation of discourse about language, and has taken place in the city of Oradea and its hinterland, as this appears to be the area of heaviest influence of Hungarian in spoken Romanian. This paper outlines work in progress on a dissertation, with more complete results expected in 2009. A preliminary result is that informants exhibit a sensitive perception, identifying more language varieties than would be expected under the traditional scheme of high vs. low variety and first vs. second language of the speaker.

Universitatea „Ludwig-Maximilian"
Programul LIPP *Teoria limbii şi lingvistică aplicată*
Ludwigstr. 27/II, Raum 201
80539 München, Germania
SSassenberg@aol.com

II. LEXICOLOGIE

LIMBA FRANCEZĂ PENTRU AFACERI – VEHICUL DE COMUNICARE LINGVISTICĂ ŞI INTERCULTURALĂ

CARMEN AVRAM

Acest articol îşi propune să analizeze caracteristicile morfo-sintactice şi discursive ale limbajelor de specialitate şi modalităţile de însuşire şi dezvoltare ale competenţei de comunicare interculturală prin intermediul acestui tip de limbaj. Vom avea drept exemplu concret limba franceză pentru afaceri şi vom încerca să evidenţiem acele caracteristici utile pentru predarea şi învăţarea acestui tip de limbaj. Vom face referire cu precădere la predarea şi învăţarea scrisorilor comerciale şi la utilizarea formulelor de politeţe, acestea fiind un exemplu relevant pentru ceea ce numim interculturalitate.

1. LIMBAJELE DE SPECIALITATE

Limbajele de specialitate constituie un mod aparte de comunicare şi sunt definite drept „o concretizare care evită ambiguităţile prin utilizarea în anumite contexte."[1] Acestea îşi propun „redarea unui conţinut de idei specific în raport cu o activitate profesională oarecare, în funcţie de o anumită viaţă socio-culturală."[2]

Pentru R. Kocourek[3], limbajul de specialitate este mai mult decât un stil, un registru şi mai mult decât un vocabular. El reprezintă un ansamblu complet de resurse care posedă mai multe stiluri, mai multe registre şi aparţine semioticii de specialitate şi limbajelor naturale.

Denumirea de limbaje de specialitate este împrumutată de la B. Muller (1975) şi definită de către Robert Galisson şi Daniel Coste drept o „expresie generică pentru desemnarea limbajelor utilizate în situaţii de comunicare (orale sau scrise) care implică transmiterea unei informaţii aparţinând unui anumit câmp de experienţă"[4].

---

[1] Bidu-Vrânceanu et al. 2001.
[2] Idem.
[3] Kocourek 1991: 31.
[4] Galisson, Coste 1976 : 511 (« expression générique pour designer les langues utilisées dans des situations de communication (orales ou écrites) qui impliquent la transmission d'une information relevant d'un champ d'expérience particulier »).

Limbajele de specialitate se dovedesc a fi adesea marca unei anumite culturi profesionale iar utilizarea lor în domeniul predării si învățării limbilor străine aduce noi coordonate în descrierea acestora drept vehicul de comunicare lingvistică și interculturală.

Învățarea limbajelor de specialitate, și a francezei pentru afaceri, în cazul nostru, presupune atât învățarea unui lexic specializat (terminologia specifică domeniului) cât și învățarea tipurilor de discurs specializate (acte de comunicare specifice tipului de discurs de specialitate: a defini concepte și noțiuni, a emite ipoteze, a argumenta, a comenta sau combate afirmații, a face evaluări și comparații, a descrie structuri și moduri de funcționare etc.).

La nivel lexical, caracteristicile cel mai importante ale acestui tip de limbaj sunt următoarele: termenii științifici tind spre univocitate și au prin excelență o funcție denotativă si valoare monoreferențială; acești termeni au un caracter univoc. La nivel *morfo-sintactic*, evidențiem preferințele discursului științific pentru: propoziții enunțiative, construcții impersonale si nominale, timpul prezent si modul infinitiv, folosirea reflexivului și a pasivului, frazeologie profesională (stereotipuri administrative).[5]

La nivel discursiv, ilustrăm aici principalele genuri discursive si tipuri de texte specifice comunicării interne și externe din cadrul întreprinderilor, utilizate în manualele de franceză pentru afaceri: conținuturile sunt organizate in funcție de tipul de comunicare: comunicare internă și comunicare externă în întreprindere. Astfel, pentru comunicarea internă, putem evidenția: nota internă și/ sau nota informativă, procesul verbal, raportul, afișul, scrisoarea, sondajul, jurnalul (pentru comunicarea scrisă); interviul, reuniunea, conferința (pentru comunicarea orală), etc. In ceea ce privește comunicarea externă, remarcăm prezența diferitelor tipuri de scrisori: scrisoare de comandă; cerere; reclamație; scrisoarea de vânzare sau publicitară, etc.

1.1. Franceza pentru afaceri

Denumirea de franceză pentru afaceri (*français des affaires*) apare în anii 80, atunci când, în Franța, apar primele manuale de specialitate. Franceza pentru afaceri este dedicată cunoașterii și aprofundării mediului întreprinderii, cunoașterea și utilizarea tipurilor de limbaj (lexic, acte de limbaj) și tipurilor de text specifice comunicării in mediul de faceri al întreprinderii. Un rol important în conceperea manualelor și în difuzarea acestui tip de limbaj de specialitate îl are Camera de Comerț si Industrie din Paris. Majoritatea manualelor de franceză pentru afaceri folosite astăzi în mediul universitar românesc sunt sub egida Camerei de Comerț din Paris.

Semnalăm și prezența manualele ale căror autori sunt profesori de limba franceză la Academia de Studii Economice din București: *Franceza pentru afaceri* (2003/1996), autor Corina Cilianu-Lascu, *La réunion de travail* (2001), autor Micaela Gulea, *Nous accusons réception* (2001), *35 cas de négociation commerciale* (2001), autor Ruxandra Constantinescu-Stefănel, *Au service de votre français. Le quotidien des Affaires* (2005), autori Rodica Stanciu-Capotă și Antoaneta Lorentz, *L'embauche dans les multinationales* (2006), autori Ruxandra Costantinescu Stefănel si Micaela Gulea, *Le francais des affaires en milieu multiculturel* (2006), autor Nina Ivanciu, pentru a nu menționa decât manualele cele mai des citate in bibliografiile adresate studenților și cele mai utilizate în constituirea programele analitice.

[5] Cf Lerat 1995.

Rolul manualelor de limbă franceză de specialitate nu este atât acela de a ajuta la însușirea unui vocabular specific, cât mai ales acela de a propune modalități de însușire și adaptare a competențelor vizate la situațiile de comunicare specifice specialității. Adică, mediul de afaceri al întreprinderii.

Am ales să luăm drept exemplu pentru ilustrarea specificului acestui limbaj de specialitate, manualul de *Franceză pentru afaceri*[6] al Corinei Cilianu-Lascu. Tematicile prezente în acest manual sunt următoarela: *la douane, la famille, les nationalités; l'hôtel, les moments de la journée; le repas; l'heure, les loisirs; commerce (magasins) Commerces (magasins), commerçants et articles; vêtements; chaussures; matériaux; couleurs; poids et mesures; prix; argent; opérations bancaires métiers; lieux de travail; la vie professionnelle; état civil activités de la journée; le temps; décrire une personne; fabriquer, fournir, produire; décrire un produit; professions commerciales; moyens de transport; délai de livraison; conditions et modes de paiement; liste des catégories de produit; appartement- meubles; l'électroménager; le mode d'emploi d'un appareil; tâches ménagères.*

Așadar, manualul prezintă atât tematici de interes general (familia, momentele zilei, prânzul, exprimarea orei, culorile, etc.) cât și tematici specifice activității profesionale: comerț, locuri de muncă, descrierea unui produs, mijloace de transport, termene de livrare a mărfii, condiții de efectuare a plăților, etc.

Am menționat că învățarea limbajelor de specialitate, și a francezei pentru afaceri, presupune atât învățarea unui lexic specializat (terminologia specifică domeniului) cât și învățarea tipurilor de discurs specializate. La acestea se adaugă perfecționarea limbii franceze generale prin practica gramaticală. Astfel, o unitate tematică a unui manual de franceză pentru afaceri (și vom face din nou referire la manualul Corinei Cilianu-Lascu), cuprinde teme sau sub-teme în care se pune accentul pe însusirea vocabularului, a actelor de limbaj specifice situațiilor de comunicare prezentate, și pe practicarea și însușirea subiectelor de gramatică (în general gramatica tradițională). Predarea și învățarea gramaticii este, în general, subordonată tipurilor de situații de comunicare prezentate.

Unité	Thèmes (vocabulaire)	Objectifs langagiers (Agir en français)	Objectifs grammaticaux (Perfectionnez votre grammaire)
1	La douane La famille Les nationalités	– Saluer – Se présenter – Prendre congé	– Déterminer un nom (1): les articles indéfinis/ définis – Exprimer la quantité (1): les numéraux cardinaux – Exprimer le lieu: aller Le présent de l'indicatif (1) (Ier groupe)
5	Commerces (magasins), commerçants et articles Vêtements Chaussures Matériaux Couleurs Poids et mesures Prix	– Renseigner sur les magasins, demander – Choisir, hésiter, dire les avantages ou les inconvénients – Accepter/refuser d'acheter – Demander une opinion, un conseil/ conseiller, dire son opinion	– Le complément d'objet direct – Se situer dans le temps futur (1): le futur proche; dans le temps passés (1): le passé composé (avoir)

[6]Cilianu-Lascu 2003.

2. COMPETENȚA DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ

Scopul învățării acestui tip de limbaj este în primul rând comunicativ. Franceza pentru afaceri este instrumentul de schimb lingvistic și cultural în mediul de faceri francofon. Deschiderea României către piata europeană și mondială a fost și este prilejul unui contact între culturi, nu doar a unor schimburi comerciale.

2.1. Competența de comunicare: definiție

„Competența de comunicare desemnează capacitatea unui locutor de a produce și interpreta enunțuri, de a-și adapta discursul la situația de comunicare ținând cont de anumiți factori care îl condiționează: cadrul spațio-temporal, identitatea participanților la comunicare, relația dintre ei si rolul fiacăruia, actele pe care le îndeplinesc, adecvarea lor la normele sociale, etc."[7]

Pornim de la ideea că orice competență de comunicare are la bază mai multe componente (cf. Cadrul Comun de Referință pentru Limbi[8]): componenta lingvistică, componenta sociolingvistică, componenta pragmatică.

Componenta lingvistică presupune însușirea următoarelor competențe: competența lexicală (terminologie adecvată domeniului studiat), competența gramaticală, competența fonologică, competența ortografică și redacțională.

Componenta sociolingvistică are în vedere normele sociale de utilizare a limbii precum: reguli de adresare, reguli de politețe, ritualuri inerente funcționării unei comunități.

Componenta pragmatică acoperă gama tipurilor de discurs și a tipologiilor textuale, tipurile de situații de comunicare și schimburile interacționale

2.2. Competența de comunicare interculturală

Suntem de părere că ceea ce vom numi **competență interculturală** însumează toate aceste componente prezentate mai sus.

Materia culturală și socială poate deveni ea însăși temă și/sau subiect de tratat (scris sau oral) în situații care pun în contact locutori aparținând unor culturi diferite. In acest cadru, experiența culturală a fiecăruia se manifestă în mod explicit: aceste situații de interacțiune verbală constituie astfel un mediu potențial de solicitare și de învățare de cunoștințe sociale, dar ele sunt de asemenea un spațiu de contact intercultural.

Aceste situații de interacțiune verbală constituie un loc de creație, de cristalizare, de expunere, de discuție, de modificare, de confirmare a experienței sociale a fiecăruia dintre parteneri, unde intră în joc informații, cunoștințe, credințe, ideologii și valori care pot fi impărtășite.

Orice competență interculturală în cadrul comunicării specifice mediului întreprinderii vizează anticiparea dificultăților de întelegere a Celuilalt, acceptarea diferențelor și a schimbărilor aduse prin limba străină, recunoașterea prezenței

[7] Hymes 1984: 25.
[8] Conseil de l'Europe 2000.

stereotipurilor și evitarea generalizărilor abuzive care împiedică raporturile productive, identificarea barierelor în cadrul organizației, cuantificarea riscului cultural, definirea unei strategii de depășire a barierelor culturale. Competenta interculturală în cadru francezei pentru afaceri adaugă la toate acestea o sensibilizare față de diferențele culturale în lumea afacerilor și profesiilor și o familiarizare cu lumea afacerilor francofone.

Abordarea interculturală privilegiază dinamica schimbărilor și a strategiilor utilizate de către indivizi pentru a acționa și a se afirma. Intâlnirea cu Celălalt este văzută ca o re-cunoaștere, adică o relație intersubiectivă. Competența interculturală este definită prin capacitatea de a putea comunica cu succes.

2.3. Ce înseamnă atitudini si savoir-faire intercultural?

Cadrul European Cumun de Referință pentru Limbi definește aceste atitudini și savoir-faire de tip intercultural dupa cum urmează: capacitatea de a stabili o relație între cultura de origine și cultura străină; sensibilizare pentru noțiunea de cultură si capacitatea de a recunoaște și a utiliza strategii variate pentru stabilirea contactului cu reprezentanții unei alte culturi; capacitatea de a juca roulul de intermediar cultural între propria sa cultură și cultura străină și de a soluționa în mod eficace situații de conflict cultural și de neînțelegere; capacitatea de a merge dincolo de relațiile superficiale stereotipate.

3. COMPETENȚA INTERCULTURALĂ ÎN SCRISORILE COMERCIALE

Competența interculturală vizează cunoașterea culturii și a limbii străine dar și o mai bună cunoaștere a propriei culturi, precum și a propriei limbi, prin conștientizarea diferențelor și asemănărilor dintre cele două limbi, maternă și străină.

Studiul corespondenței comerciale în limba străină este spațiul întâlnirii dintre limbi și culturi, un spațiu în care caracteristicile celor două culturi în contact (limba maternă și limba străină) ies în relief. Există în redactarea acestui tip de acestui tip de scrisori, un înalt nivel de incertitudine.

Redactarea unui scrisori comerciale în limba străină, în cazul nostru limba franceză, presupune atât cunoașterea limbii dar și a unor strategii discursive și a anumitor norme culturale, specifice mediului profesional și limbii străine în cauză.

Scrisorile comerciale (cerere, scrisoare de comandă, ofertă, reclamație, răspuns la reclamație) fac parte din programa de franceză a anilor doi de studiu (cazul Academiei de Studii Economice din București). Scrisorile comerciale în limba franceză sunt studiate aproximativ în același timp cu scrisorile comerciale în limba engleză, adică în semestrul al doilea al anului al doilea de studiu, sau, cel mai adesea, la un semestru depărtare de acestea, ceea ce înseamnă că modelul englezesc este primul cu care studenții noștri intră în contact. In plus, studenții români de la Academia de Studii Economice nu studiază corespondența comercială în limba română, aceasta fiind considerată implicită, deci cunoscută.

Toate aceste date, pentru a spune că, în general, studenții noștri amestecă cele trei tipuri de corespondență, creând astfel scrisori în limba franceză care sunt un amalgam de

stiluri. Am obervat această realitate corectând scrisorile pe cate studenţii le-au primt drept temă pentru acasă sau în situaţie de examen de sfârşit de semestru.

Partea cea mai purtătoare de informaţie culturală şi totodată cea mai dificil de redactat pentru studenţii noştri este reprezentată de formula de încheiere a scrisorii şi de formula de politeţe.

In corespondenţa comercială franceză obervăm preferinţa pentru formule de încheiere şi formule de politeţe alambicate, minuţios construite şi adaptate statutului expeditorului; acestea urmează regulile unui protocol strict. Exemplu: « Nous vous prions de croire, Monsieur, en notre entier dévouement », « Nous vous prions de croire, Messieurs, à l'assurance de nos sentiments les meilleurs », etc. Există o tendinţă spre simplificarea acestor formule, în urma influenţei stilului anglo-saxon, dar aceste formule nu sunt acceptate decât la sfârşitul unui e-mail sau al unui fax: « Sincèrement », « Amicalement », « Cordialement », « Sincèrement Vôtre »[9].

Manualele de franceză pentru afaceri acordă un spaţiu important construirii acestui tip de formule de politeţe. Sunt citate exemple tip de formule de politeţe şi sunt alcătuite tabele însumând verbele cele mai folosite în exprimarea formulelor finale şi ale formulelor de politeţe. De fiecare dată, accentul este pus pe importanţa utilizării acestora în mediul de afaceri francofon.

Cele două tabele pe care le prezentăm aici sunt prezentate în manualul *Le français de la communication professionnelle*[10], apărut în anul 1993. Primul tabel face referire la formulele utilizate pentru încheierea scrisorii, iar cel de al doilea la construirea formulelor de politeţe.

Conclure, c'est généralement	Exemples
ATTENDRE	– En attendant...; Dans l'attente...
ESPÉRER	Nous espérons..; Dans (avec) l'espoir de...
SOUHAITER	En vous souhaitant... (bonne réception)
REMERCIER	Nous vous remercions de...; En vous remerciant...; Avec nos vifs) remerciements...
REGRETTER	En regrettant de...; Avec le regret de...
PRESENTER DES EXCUSES	Je vous prie d'excuser ce retard... Veuillez nous excuser ...
RESTER À LA DISPOSITION	Restant à votre disposition pour...

– JE VOUS PRIE DE...		
– VEUILLEZ....		
– agréer	(l'assurance de)	
– recevoir	(l'expression de)	
– accepter	mes sentiments	respectueux (euses)
– croire	mes salutations	dévoués (es)
		distingués (es)
– AGRÉÉZ		
– CROYEZ		

[9] Brahic 2004: 97.
[10] Danilo et al. 1993.

Pentru a exemplifica greutățile întâmpinate de studenții români în redactarea acestor formule de politețe, facem apel la o parte din corpusul care va sta la baza cercetării noastre în vederea redactării tezei de doctorat.

Corpusul este constituit din peste o sută cincizeci de scrisori de răspuns la o reclamație, redactate în situație de examen, în luna mai 2007, de către studenții din anul al doilea la Facultatea de Administrarea Afacerilor.

Mai multe situații pot fi obervate în construirea concluziilor și a formulei de politețe:

- *Prezența formulelor de politețe construite urmând modelul românesc sau englezesc*
  - „Nous vous remercions par avance."
  - „Avec respect."
  - „Meilleures salutations."
  - „Encore une fois mes excuses."
  - „Cordialement"
- *Absența formulelor concluzive*
  - „Cher Monsieur, à l'expression de nos sentiments les plus dévoués."
  - „Dans l'attente d'un prochain contact, recevez, Monsieur, l'expression de nos sentiments distingués."
  - „Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de nos meilleurs sentiments."
  - „Recevez, Monsieur, nos salutations distinguées."
- *Absența formulelor de politețe*
  - „Nous vous prions d'accepter nos excuses et nous espérons que notre collaboration ne sera pas affectée de ce problème."
  - „Encore une fois mes excuses."
  - „Nous vous prions d'accepter nos excuses et l'assurance que nous pourrons collaborer dans les meilleures conditions dans le futur."
- *Prezența a două formule de politețe*
  - „Nous restons dans l'attente de votre réponse et nous vous prions d'agréer nos salutations distinguées. Cordialement,..."
  - „Veuillez agréer, Monsieur, nos meilleures salutations. Cordialement"
- *Schimbarea de efect pragmatic*
  - „Je vous remercie que vous êtes précise et je vous demander à postuler les réclamations potentielles sur www. Stream.com. Meilleures salutations"
  - „Nous vous remercions de nous avoir signalé l'incident. Cordialement,..."
  - „En espérant la résolution de votre problème, nous vous prions, Monsieur, d'agréer nos sentiments distingués."
  - „Nous vous remercions pour votre lettre et nous vous souhaitons bonne réception de nos excuses."
  - „Nous espérons que vous apporterez une solution à ce problème. Veuillez agréer, Messiers, nos salutations distinguées. "
- *Construcții insolite*
  - „Je répète, je m'ai scouzé pour le problème. Meilleures salutations."
  - „Je vous remercie que vous êtes précise et je vous demander à postuler les réclamations potentielles sur www. Stream.com. Meilleures salutations"

- „En espérant que notre solution va vous enchanter, je vous prie, Mss, d'accepter mes salutations les plus distinguées."
- „Merci pour avoir choisi nos produits et acceptez, s'il vous plaît, l'expression de nos sentiments distingués."

Dincolo de anumite greşeli de gramatică, greşeli de exprimare, remarcăm inadecvarea formulelor utilizate la stilul corespondenţei comerciale franceze şi preluarea unor formule din limba română („Avec respect") sau engleză („Cordialement") şi traducerea lor în franceză sau crearea de formule de politeţe.

In psihologia interculturală, aceste inadecvări sunt considerate drept rezistenţe sau refuzuri ale subiectului în faţa codului cultural străin. Neacceptarea acestui cod poate fi marca unei dorinţe de afirmare a persoanei în cauză, marca unei dorinţe de păstrare a specificului naţional chiar şi în comunicarea intr-o limbă străină.

Teorile psihologiei interculturale nu fac deocamdată subiectul acestei cercetări care se doreşte a fi doar o imagine a unei realităţii cu care ne confruntăm zi de zi în procesul de predare a limbii franceze pentru afaceri.

Deseorile dicultăţile cu care ne confruntăm sunt cele ale diferenţelor culturale dintre limba română şi limba franceză, precum şi cele ale influenţei limbii engleze asupra mediului de afaceri, influenţă care se manifestă atât la nivel lingvistic cât şi cultural.

Scopul acestu acestui articol este cel al deschiderii unor teme de cercetare prin prezentarea succintă a francezei pentru afaceri şi a competenţei de comunicare interculturală, precum şi a dificultăţilor studenţilor români de raportare la caracteristicile limbii franceze pentru afaceri, prin exemplul concret al corespondenţei comerciale. O cercetare mai amplă a acestui domeniu va constitui subiectul tezei noastre de doctorat.

BIBLIOGRAFIE:

Bidu-Vrânceanu et al 2001 = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călăraşu, Liana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană- Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2001.

Brahic 2004 = Mireille Brahic, *Mieux rédiger les écrits professionnels*, Paris, Editions d'Organisation, 2004 .

Cilianu-Lascu 2003 = Corina Cilianu-Lascu, *Franceza pentru afaceri*, Bucureşti, Editura Teora, Bucureşti, 2003.

Conseil de l'Europe 2000 = Conseil de l'Europe, *Cadre Commun Européen de Référence pour les Langues*, Strasbourg, Didier, 200.

Danilo et al. 1993 = Michel Danilo, Jea-Luc Penfornis, Michel Lincoln, *Le français de la communication professionnelle*, Paris, CLE International, 1993.

Galisson, Coste 1976 = Robert Galisson, Daniel Coste, *Dictionnaire de didactique des langues*, Paris, Hachette, 1976.

Hymes 1984 = Dell Hymes, *Vers la compétence de communication*, Paris, Crédif-Hatier, 1984.

Kocourek 1991 = Rotislav Kocourek, *La langue française de la technique et de la science*, Paris, La Documentation française, 1991.

Lerat 1995 = Pierre Lerat, *Les langues spécialisées*, PUF, Paris, 1995.

FRENCH LANGUAGE FOR BUSINESS PURPOSE, A MEDIUM FOR LINGUISTIC AND CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

ABSTRACT

The type of communication we present aims to analyse the morphological-syntactic and discursive characteristics of specialized languages. French language for business will be taken as a concrete example and we will try to emphasise those characteristics which are useful for teaching and learning this type of language.

Specialized languages often prove to be the mark of certain professional culture and the use of these languages in teaching and learning foreign languages can bring new coordinates in describing them as medium for linguistic and cross-cultural communication.

The analysis which we propose uses as a corpus present text books of French for business, textbooks which re used in the Romanian university context.

Academia de Studii Economice, Bucureşti
carmenavram77@yahoo.fr

LIMBAJUL LEGISLAȚIEI EUROPENE

DOINA BUTIURCĂ

Terminologia diverselor domenii ale ştiinţei contemporane pare pentru mulţi cercetători un paradox: este proces deschis împrumutului, inovaţiei/mutaţiilor multiple, la nivel intra – şi interlingvistic; o stare definibilă din perspectiva paradigmelor şi a matricilor lexico-semantice diacronic diversificate. Este microsistem semiotic, convenţional şi convenţionalizat, cu paradigmă (parţial închisă, parţial deschisă), devenit mijloc de cunoaştere şi comunicare.

Într-un studiu consacrat neonimiei, Jean Prouvost şi Jean-François Sablayrolles[1] încercau o justificare a naturii paradoxului amintit, din perspectiva a două nivele: datarea şi determinările complexe, lingvistice şi extralingvistice de care este legat funciar conceptul de neologism. În ceea ce priveşte primul nivel, cercetătorii propun ca vector al clasificărilor „sentimentul neologiei ", fluctuant în funcţie de coordonata cronologică: noile unităţi lexicale se nasc, dispar, durata de viaţă fiind de 10–15 ani.

Dinamica (în accepţiunea *Dicţionarului de ştiinţe ale limbi* [2] „variaţie a unei limbi atât în diacronie, deci în evoluţia ei de la o etapă istorică la alta, cât şi în sincronie, adică în manifestările ei sincronic diversificate„) modificărilor produse la nivelul lexicului limbii române actuale este un fenomen cu determinări complexe: (1) orizontal, diversificarea tehnologiilor, schimbările de ordin socio-cultural facilitează invazia elementului neologic, fenomen natural, condescendent unei „atmosfere de mimetism frenetic"[3] şi „aventură novatoare" a epocii istorice. La acest nivel al „modei lingvistice" neologismele „îmbătrânesc" foarte repede şi dispar datorită faptului că se difuzează cu o mare rapiditate; (2) vertical, unităţile lexicale noi aparţinând „superstratului cultural latin"(Carlo Tagliavini) şi-au consolidat statutul pe parcursul a două secole. Preponderent cultă [4] (Carlo Tagliavini) influenţa superstratului s-a produs în limba română, pe cale indirectă, spre sfârşitul secolului al XVIII-lea (împrumuturile din limba franceză pătrund prin operele scriitorilor transilvăneni greco-catolici, care studiaseră la Roma şi la Viena) şi a continuat în secolul al XIX-lea (prin contactul direct cu limba şi cultura franceză). Sub aspectul istoriei limbii, vorbim despre un fenomen de

---

[1] Prouvost 2003.
[2] Bidu-Vrânceanu et al... 2001: 180.
[3] Gruiţă 2006: 9.
[4] Tagliavini 1977: 257–268.

restitutio, de recuperare târzie a rezervorului variantei literare, clasice a limbii latine (la care izolarea în spațiul balcanic ne-a limitat accesul). Este un fenomen a cărui primă consecință a fost asimilarea completă a formelor neolatine la normele limbii române (în lingvistica germană se delimitează împrumuturile adaptate fonetic – Lehnwörter – de cele care mențin aspectul formal al etimonului – Fremdwröter), la nivelul unor domenii variate de cultură: etimonul francez a fundamentat, într-o bună parte, limbajul filozofic românesc, începând de la mijlocul secolului al XIX-lea. În 1846, A. T. Laurian traduce manualul de filozofie al lui A. Delavigne. În absența unui limbaj filozofic, traducătorul introduce un număr apreciabil de neologisme pentru a defini raporturile dintre concepte și unitățile terminologice. Laurian recurge „la o vorbă nouă pentru fiecare idee nouă", cu scopul mărturisit „de a forma o limbă filozofică pentru cugetarea filozofică". Termenii supraviețuiesc și astăzi prin valorile semantice novatoare: rom. *analogie* < *fr. analogie;* rom. *eroare* < *fr. erreur;* rom. *filozofie* < *fr. philosophie;* rom. *formă* < *fr forme;* rom. *idee* < *idée;* rom.(a) *imagina*< *fr.imaginer,* rom. *logică*< *fr.logique; rom. logician*<*fr. logicien;* rom. *sensibilitate* < *fr.sensibilité; rom. sens*<*fr. sens.*[5]

Medicina transilvăneană situată sub semnul Iluminismului și-a dezvoltat propriul limbaj sub influența acelorași elemente de superstrat, recuperat prin intermediul limbilor maghiară și germană: *Învățătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfrantului, (Cluj,*1803, tradus după un studiu maghiar); *Cuvânt pre scurt despre ultuirea vărsatului de vacă* (Sibiu,1804, tradus după un original german); *Învățătură despre ferirea și doftoria boalelor celor ce se încing prin țeară* (1816,traducere realizată de Petru Maior); *Apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna și despre întrebuințarea acelorași în deschilinite patimi* (Sibiu, 1821). Sunt texte care oferă „in nuce" o imagine despre începuturile terminologiei medicale românești: rom. *Anatomie* < *fr. anatomie;* rom. *anorganic* < fr. *anorganique,* rom. *contamina* < fr. *contaminer;* rom. *contagios* < fr. *contagieux*; rom. *curativ* < fr. *curatif;* rom.dietetic < fr. diététique; rom. *apetit* < fr. *appétit; epidemie* < fr. *epidémie*; rom. *medicină* < fr. *médicine*; rom. *melancolie* < fr. *mélancolique;* rom. *organ* < fr. *organe* ; rom. *organic* < fr. *organique;* rom. *organism* < fr. *organisme;* rom. *reumatism* < fr. *reumatisme*; rom. *simptom* < fr. *symptome*; rom. *simptomatologie* < fr. *symptomatologie;* rom. *temperament* < fr. *tempérament;* rom. *temperatură* < fr. *température.*

Terminologia juridică are un caracter francez.(Dreptul românesc este fundamentat pe modelul juridic francez).

Excerptând dinamica internă a limbajului legislației comunitare contemporane, modificările produse la nivelul anumitor matrici lexico-semantice, observațiile care urmează privesc dimensiunea culturală și socioculturală a limbii, metamorfozele pe care conjuncturalul le implică. Studiul legislației europene permite accesul la specificul unui limbaj puternic marcat de inovație, ca expresie a varietății referenților și a limbilor - sursă. Dreptul european este act lingvistic și act normativ, a cărui terminologie se distinge prin precizia termenilor, asigurată lexical sau la nivelul adjuncților (nominali vs. adjectivali) din structura unităților terminologice. Sub aspectul expresiei lingvistice, formele articulate ale substantivului individualizează, unicizează referentul (pentru

[5] Munteanu, Țâra 1978: 247.

formele de plural, care au valoare generică sunt folosite substantivele nearticulate, austere şi impersonale sub aspect stilistic: *„Politici"*, *„Preferinţe"*, *„Motive"*, *„Măsuri"*). Coreferenţialitatea la nivel frastic este izomorfă recurenţei lexicale (repetarea aceluiaşi termen: cf. *comitetul, comisia, clauza, aplicaţii* - în titlul de lege, de pildă).

Sub aspect logico-semantic, denumirea legii comunitare funcţionează ca o unitate informaţională, de sine stătătoare; unităţile conceptuale sunt actualizate prin sintagme bazate pe termeni–cheie (cf. *comun* şi *european).* Titlul gravitează în jurul unui nucleu nominal. Sintagma nominală este în mod inedit – o structură lingvistică eminamente compozită, a cărei coeziune semantică se întemeiază pe o reţea (de complexitate redusă) de relaţii între antroponime sau toponime şi elemente aparţinând limbajului juridic ce actualizează conceptul: *Comisia Verheugen, Comitetul Spaak, Declaraţia Schuman, Declaraţia de la Petersberg.* Pe lângă „amprenta universalităţii" pe care unităţi terminologice de acest tip o conferă terminologiei comunitare, vorbitorul intuieşte subtila emfază a cadrului general.

Caracterul compozit şi aspectul paradoxal al domeniului dreptului, despre care vorbeau Jean- Louis Sourioux şi Pierre Leart sunt trăsături pe care le regăsim în limbajul legislaţiei comunitare. Analizând specificul lexico-semantic prin raportare la vocabularul limbilor naţionale, observăm că discursul actualizează trei straturi lexicale:(1) termeni comunitari specializaţi (*save, trevi, comitologie),* prin care se impune o nouă etapă de evoluţie a discursului juridic, prin deschiderea spre ceea ce am numi în termenii lui Bécane [6] „post-modernismul hipo-normativ", în comparaţie cu tradiţia „hiper - normativă" a dreptului internaţional. Este etapa fixării unor forme noi la nivelul terminologiilor, ce depăşesc tradiţia conservatoare, prin clişeul internaţional, prin elementul lexico-semantic (neo-romanic, anglo-saxon) neadaptat la sistemul fonetic al limbilor naţionale. 2) termeni interdisciplinari, preluaţi din alte limbaje: *screening* (utilizat în domeniul biologiei), *aplicaţii telematice, brevet, sistem* (concepte omniprezente în terminologia ştiinţifică), *dumping* şi *antidumping* (dreptul european şi domeniul economiei), *contingent* (activ în domeniul militar). Terminologia comunitară provenită din domeniul juridic este mai puţin ermetică (*clauză, codecizie, drept, declaraţie, justiţie, proceduri, recurs)*; (3) termeni conservaţi din vocabularul general al limbilor naţionale (xenismele). Rolul acestei ultime sfere lexicale, atât de complicate este de a acoperi golurile terminologice prin instrumente diferite, sub aspect etimologic[7]. Latinismele sau grecismele (*lingua, Kaleidoscope*) coexistă cu variante aparţinând diferitelor limbi romanice (fr. *Aquis communotaire* rom. *aquis comunitar*) sau limbii engleze (engl. *ombudsman,* engl. *legal certainty*). Situaţiile de mimetism terminologic au avut o existenţă efemeră în limba română, chiar dacă în etapa actuală, nu în toate limbajele sunt limitate la ocurenţe izolate. (4) Conceptele sunt actualizate prin termeni care au dezvoltat sensuri conotative, prin extensia semantică a unităţilor preluate din sfera culturală europeană: *Schengen* (toponim care desemnează o localitate din Luxemburg) a trecut în legislaţia comunitară cu sensul *„Acordul Schengen"* (are în vedere „eliminarea graduală a controlului la frontierele comune ale statelor semnatare"). Ariane (sau după

[6] Becane, Michel 1994.
[7] Kocourek 1982: 133.

vechea grafie grecească Ariadne – fiica regelui din Creta, Minos, în tradiția mitologiei greceşti) folosit cu sens denotativ desemnează „firul Arianei", însă eurolectul a valorificat sensul conotativ (a vedea firul Arianei): program pentru promovarea traducerilor, a cărților şi a lecturii.

Polisemia este una dintre trăsăturile de bază ale termenilor. Polisemia externă vizează termenii utilizați în limbile naționale şi în diferitele limbaje specializate (rom. *audiovizual*, fr. *audiovisuel*, it. *audiovisivo*, engl. *audiovisual*). Dezambiguizarea sensurilor se realizează pe baza unor criterii variate: (1) prin termeni ce reunesc unități conceptuale, analizabile în afara contextului (cf. *Convențiile de la Lomé*); (2) prin termeni care actualizează diferențierea semantică în context (prin intermediul determinantului): *politică* (cf. *politică agricolă, comercială, comună, culturală, economică, de dezvoltare, de educație...*); *comisia* (cf. „*Comisia de anchetă*", „*Comisia Europeană*"); *acord* (*internațional, comercial, de cooperare, european*). Dezambiguizarea asigură univocitatea unităților complexe („clauza națiunii celei mai favorizate", „comuniunea Europeană", „Consiliul Uniunii Europene"). Dintre tipurile de antonime, cele mai frecvente sunt antonimele homolexe, marcate morfologic, prin prefixe sau prefixoide; sub aspect semantico-funcțional realizează raporturi de antonimie absolută, prin care se desemnează noțiuni fundamentale sau procedee legislative: *dumping – antidumping, decizie – codecizie.*

Eurolectul are un sistem de prefixație moderat, menținut în limitele tradiției latine, a limbilor indoeuropene, în general. Prefixul negativ *ne-* apare cu o mică frecvență şi are un rol modest în actualizarea conceptelor; la nivelul derivatelor nominale neagă valoarea semantică a termenului-bază: *discriminare- nediscriminare.* Dacă în celelalte variante ale limbii *ne-* poate conferi o valoare privativă derivatelor („presupune existența într-o formă oarecare a elementului de care este privat cineva, sau ceva"[8]) discursul comunitar valorifică limitat această valoare. Este concurat de neologismul *in(im).* Microsistemul semantic în care sunt introduşi termenii este unul al raporturilor antonimice, prin excelență. Fenomenul este dictat de retorica discursului şi are, drept consecințe: limitarea confuziei la nivel informațional, asigurarea preciziei noțiunii în desemnarea conceptelor, univocitatea semantică şi transparența.

Din aceeaşi sferă a raporturilor antonimice face parte şi prefixul savant *anti-* (intrat în latină din limba greacă). Cu toate că *ab initio* prefixul aparținea paradigmei romanice a împrumuturilor savante, în limbajul legislației europene este folosit pe lângă termeni-bază proveniți din limba engleză: *dumping – antidumping.* Derivatele cu valori strict iterative sunt de o mare productivitate. Spre deosebire de varianta literară a limbii, unde formează verbe, prefixul cult *re-* creează formații nominale necalchiate după model străin şi este aşezat direct la un cuvânt din limba română: *recunoaştere, recurs.*

O tendință de expansiune se întâlneşte în cazul prefixului neologic *con-* (*co-, com-*) <lat. *Con-, co-* având sensul „împreună, împreună cu" în unități împrumutate sau calchiate după limba franceză: *conferință* (<fr. conférence; cf. lat. confero, conferre, contuli, collatum), *(a) converti* (<fr. convertir; cf. lat.converto, ere, verti, versum), *codecizie, cooperare* (<fr. coopération). Compunerea cu prefixul *con-* este un procedeu

[8] Coteanu 2007: 53

variabil diacronic și sincronic, variabil de la o limbă la alta. Dacă în limba latină, *confero* era analizabil prin radicalul *fero, ferre, tuli, latum* și prefixul *con-*, în limba română, *conferință* face parte din sfera cuvintelor care au pierdut forma internă, ca o consecință firească a dispariției cuvântului de bază. *Con-* interesează lingvistica actuala prin calitatea lui de modelator semantic (latin), având calitatea de a stabili relații *in praesentia* cu alte semne, motivându-le în diferite grade.

În pofida caracterului derivativ al limbii române, compunerea este un procedeu în expansiune, iar „drumul urmat" de limbajele specializate actuale se orientează spre compunere, ca procedeu internațional (compunerea tematică/prin abreviere/ acronimul/ sigla/trunchierea). Este un fenomen pe care Florica Dimitrescu l-a identificat în limba presei actuale: „Limba presei, limba care oglindește și în același timp influențează în cel mai înalt grad limba vie actuală, ne permite să tragem concluzia că drumul urmat de formarea cuvintelor se îndreaptă cu preferință spre compunere și pseudoprefixare, procedee curente internaționale, lăsând în urmă procedeul tradițional românesc de formare a cuvintelor, derivarea cu ajutorul sufixelor" [9]. Tipologia compuselor din cuvinte întregi este slab reprezentată, iar formațiile de acest tip se caracterizează printr-un grad scăzut de coeziune semantică (cf. liber-schimb).

Economia de limbaj ca reflectare a evoluției rapide a formelor de cultură revendică tipologia compuselor prin abreviere, formate după model străin (francez, englez). Unii termeni sunt mai apropiați de formele existente în vocabularul francez, sub aspectul tiparelor structurale și al productivității, având statutul de unități semantice care desemnează un concept nou. *Save* (de la Specific Actions For Vigurous Energy Efficiency), *live* (Instrument financiar), *trevi* (Terorism, Radicalism, Extremism, Violență) sunt doar câteva exemple de structuri omogene. Deși abstracți și non-transparenți, acești termeni au un sens de sine stătător, urmând ca timpul și uzajul să le confere sau nu un înalt grad de lexicalizare.

Au baze lexico-semantice în limba română sau în limbile franceză/engleză : *I.S.P.A* (Instrument Structural de Pre-Aderare); *O.M.C.*- Organizația Mondială a Comerțului etc...Uneori: *E.C.U.* este acronimul de la European Currency Unit iar *G.A.T.T.*- prescurtarea de la General Agreement on tarrifs and trade. Există și o altă categorie de compuse nesdudate, de tip paratactic, alcătuite dintr-un substantiv și unul sau mai multe adjective postpuse: *Piața Comună, Institutul Monetar European.* Din punct de vedere semantic și funcțional, rolul revine adjectivului, prin capacitatea lui de individualizare.

Paradigma compuselor cu *euro-* este deosebit de productivă, dacă judecăm după criteriul ocurenței și al dispersiei. Însumează termeni puternic motivați prin varietatea registrelor semantice și tematice (teme românești: *eurostat, euroatom;* teme străine: *eurovision*; cuvinte străine: *europol*). Tipologia acestor compuse prezintă interes nu numai pentru lingvistică, lexicologie, semasiologie, dar și în ceea ce privește ocurența factorilor socioculturali în limbă („în cea mai firavă manifestare de activitate intelectuală, în limbă, scria Antonio Gramsci, este cuprinsă o concepție despre lume"

[9] Dimitrescu 1965: 245.

„limba conține elementele unei concepții despre viață și cultură"[10]): (1) pentru utilizator sunt elemente funcționale impuse de un act normativ. (2) Sub aspect pragmatic, eurolectul este un limbaj cu finalități precise, cu o mare varietate de intenții, depășind limitele stricte ale unui sistem terminologic normativ, prin inserția în vocabularul activ, în publicistică, în literatură.

Specificul referenților este determinat: unitățile conceptuale circumscriu valori culturale și sisteme sociale, provoacă anumite comportamente umane s.m.d...dar mai cu seamă sunt promotoare ale unei noi *forma mentis*. Actualizează concepte esențiale pentru o nouă mentalitate, într-un sistem holistic, decompozabil în funcție de natura referenților. *Eurostat, europol, eurovision* iată doar câteva sisteme de orientare, vizând ideologia, ordinea, media...și tot atâtea moduri de organizare la nivelul macrosistemului social. *Euratom, eureka* au în vedere sistemul culturii și cercetarea. Recategorizarea unor simboluri ale mitologiei grecești, a toponimiei face parte din aceeași matrice a „universaliilor"de tip *euro-: Eurydice* (= „rețea de informare privind educația în spațiul UE"care permite înființarea unei baze de date „la nivel european asupra sistemelor educative din diverse țări"[11]).

Sub aspectul expresiei lingvistice, legile sunt sisteme de „pattern-uri simbolice"[12] (create de gânditori individuali sau având determinare toponimică), transmise sistemului de drept european: *Raportul Cecchini, Raportul Verner, Tratatul de la Maastricht* etc. Eurolectul are un caracter cvasiuniversal prin trăsăturile sale distinctive (recategorizare semantică, modele lexico-semantice internaționale), dar și prin terminologia specializată. Sintagma *aquis comunitar* este corespondentul românesc al formei din limba franceză, *acquis communautaire* și al celei existente în limba spaniolă, *acervo comunitario*. Sistemele sociale, „sistemele de personalitate"și cele culturale europene sunt sisteme ale acțiunii grefate pe universalii lexico-semantice. Strânsa interdependență dintre limbaj și societate transformă cuvintele în mărci ale unei mutații (subiective/obiective) ce se produce în mentalitatea colectivă. Fenomenele lingvistice de acest tip sunt constante, apar în contexte istoric determinate, ca o consecință a unei conjuncturi novatoare iminente („activitatea care se realizează de către indivizi – afirma E. Coșeriu – are loc întotdeauna după anumite norme istorice [....], deci de acord cu o anumită tehnică, care este tehnica istorică"[13]). Dacă acceptăm faptul că istoria se reflectă în planul limbajului, recursul ființei la paradigma *euro-* pare să reprezinte astăzi un autentic paliativ.

Într-un dialog cu Nicolae Saramandu, E. Coșeriu promotor al tezei că limba este în același timp, *istorică și momentană*, preciza: „...într-un discurs, în diferite puncte ale discursului, poți realiza mai multe limbi funcționale".[14]

Euro- pare să reitereze, în parte, statutul multora dintre afixoidele greco-latine. În diacronie este cuvânt autosuficient, concentrând sub aspect semantico-noțional, semnificație proprie, în limbile naționale. În sincronie, formează compuse în baza îmbinărilor, având o variată gamă de posibilități combinatorii și o topică bipozițională.

[10] Gramsci 2001: 47–53.
[11] Jinga, Popescu 2000: 78.
[12] Parsons, Shils 2001: 40–46.
[13] Coșeriu 1997: 166.
[14] Coșeriu 1996 : 26.

Judecat *dupa criteriul etimologic*[15] al provenienţei, formantul aparţine unui diasistem lingvistic contemporan. Mecanismele şi regulile de utilizare sau de autocombinare ale paradigmei sunt stabile în traditia compuselor cu elemente greceşti[16], care aveau vocala tematică o-, de tipul: *ribo-* "granular" (<fr. ribo-, cf. gr. ribos); *sapro-* „putred, poluat" (<fr. Sapro-, cf. gr. σαπρο-, σαπρός-); *eo-* de început, primitiv, preistoric (<fr. éo-, cf. gr. ήώς-, aurora, zori). Aceasta, spre deosebire de prefixoidele cu etimon latin al căror interfix era vocala -i [cf. *calci-calciu, calcar* (<fr. calci-, cf. lat. calx, calcis); *cordi-, cordie,* inimă (<fr. Cordi-, cf. lat. Cor, -dis)].

La nivel pragmatic, aceste delimitări nu sunt funcţionale în toate situaţiile, în limbile romanice. În Dicţionarul Medical[17]descoperim, pe lângă mărcile fonetice greceşti sau latine şi formele conjugate ale ambelor interfixe, indiferent de idiomul în care apare termenul: lat.Card(io) megalia, rom. cardiomegalie, engl. cardiomegaly; lat. *sacr(oi)leitis,* rom. *sacroileită* (>*cardio-card,-cardie*, inimă (<fr. Cardi/o/-,-card, cf. gr. Χαρδι-,Χαρδια) alături de: rom. *enter*(o)virus, engl. enterovirus, fr. Enterovirus, sp. Enterovirus, it. Enterovirus, germ. Enterovirus (cu etimonul enter(o)-, enter,-enterie, intestin (< fr. enter/o/-, cf. gr. έυτερο-, έυτερον-).

Consultând Dicţionarul de termeni comunitari[18] descoperim un fenomen parţial modificat: la nivelul compuselor cu *euro-* mărcile fonetice greceşti alternează cu forme în care se produce elidarea interfixului -o-, în prezenţa unei vocale, de tipul: *euratom.* Fenomenul trădează o subtilă modificare a matricii lexico-semantice greceşti, în favoarea unui nou model – ce reflectă tendinţa vădită spre economia de limbaj, a modernului – şi nu este singular în istoria compunerii savante. Ambele clase de formanţi structurează sistemul lingvistic, clasifică. A se compara: rom. *eurostat* cu rom. *angiocardiografie* sau *cardioangiografie* (engl. angiocardiography), unde *euro-* vs. *angio-*(angi (o)- elem. „vas anatomic" (sangvin, limfatic) „canal" (<fr. angi/o/-, cf. gr.άγγεϊον) funcţionează ca invariante şi asigură unitatea de semnificaţie pe care se bazează termenii, indiferent de topică, de calitatea de prefixoid sau sufixoid: „metodă de examinare radiologică a inimii şi a vaselor mari cu o substanţă de contrast".

Sub aspectul *tiparului semantic,* cele două microsisteme conservă sensul primar (greco-latin /european). Prefixoidele sunt purtătoare ale unor caracteristici nominative, prin faptul că definesc substanţa într-o manieră mai abstractă (cf. *aer* (o) -, *tele (*o)-,*video* – s. a. m. d.), au sens cognitiv, pur intelectual şi stabil. Sensul compuselor de tip *euro-* circumscrie valori socioculturale, non-neutre. Prefixoidele definesc un domeniu eminamente ştiinţific, sunt fundamentale, compusele aparţinând limbajului comunitar au o relevanţă *conjuncturală,* implementează subiectiv şi obiectiv o mentalitate.

Dacă o clasă de neologisme rămâne imutabilă, rezistând oricărei substituiri arbitrare, aceasta se datorează faptului că disciplina pe care a fundamentat-o este produsul factorilor culturali stabili şi fundamentali.

---

[15] Avram 1989: 11.
[16] Ciobanu et al. 1970: 241–260.
[17] Rusu 2007.
[18] Jinga, Popescu 2000: 102.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1989 = Mioara Avram, *Formarea cuvintelor în limba română. Sufixele*, III, Bucureşti, 1989.

Becanc, Michel 1994 = Jean Becane; Claude Michel, *La loi*, 1994.

Bidu-Vrânceanu et al. 2001 = *Dicţionar general de ştiinţe ale limbii*, ediţia a II-a, (sub titlul *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*), Bucureşti, 2001.

Ciobanu et al. 1970 = *Formarea cuvintelor în limba română* I, Bucureşti, 1970, p. 241–260.

Coşeriu 1996 = E. Coşeriu, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, 1996.

Coşeriu 1997 = *Prelegeri şi conferinţe*, Bucureşti, 1997.

Coteanu 2007 = Ion Coteanu, *Formarea cuvintelor în limba română*, editat de Angela Bidu-Vrânceanu, Bucureşti, 2007.

Dimitrescu 1965 = Florica Dimitrescu, *Tendinţe ale formării cuvintelor în limba română* (*Cuvinte noi în presa actuală*), în LL, vol. 10, 1965.

Gramsci 2001 = Antonio Gramsci, *Cultură şi hegemonoie ideologică*, în vol. *Cultură şi societate*, coord. Jeffrey C. Alexander, Steven Seidman, trad. de Simona Lebădă, Mihaela Sadovschi şi Liliana Scărlătescu, Iaşi, 2001, p. 47–53.

Gruiţă 2006 = G. Gruiţă, *Moda lingvistică 2007, Norma, uzul şi abuzul*, Bucureşti, 2006.

Jinga, Popescu 2000 = Ion Jinga, Andrei Popescu, *Dicţionar de termeni comunitari*, Bucureşti, 2000.

Kocourek, 1982 = Rotislav Kocourek, *La langue française de la technique et de la science*, Wiesbaden, 1982.

Munteanu, Ţâra 1978 = Şt. Munteanu, Vasile Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978.

Parsons, Shils 2001 = Talcott Parsons şi Edward Shils, *Valori şi sisteme sociale*, în Jeffrey C., Alexander, Steven Seidman (2001), 2001, p. 40–46.

Prouvost 2003 = J. Prouvost, Y. Sablaiyrolles Y. 2003 F, *Les néologismes*, Paris, 2003.

Rusu 2007 = Valeriu Rusu, *Dicţionar medical*, Bucureşti, 2007.

Tagliavini 1977 = Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, trad. Ana Giurescu, Mihaela Cârstea – Romaşcanu, 1977.

EUROPEAN LEGISLATION LANGUAGE

ABSTRACT

Our study refers to the cultural and social dimension of the language, to the metamorphosis that the conjectural involves. We took into consideration the lexical, morphological and syntactic level of the communitarian legislation language in comparison to the traditional judicial language.

Universitatea „Petru-Maior", Târgu-Mureş
butiurcadoina@yahoo.com

VOCABULARUL NEOLOGIC ROMÂNESC. DIFICULTĂȚI DE NORMARE

EMANUELA DIMA

Ineficiența teoretică a termenului neologism, generată de variabila pe care o reprezintă noțiunea „recent" din definiția acestuia (cf DSL : 343) face ca acest termen să fie considerat, pe bună dreptate, neoperațional în ansamblul conceptelor lingvistice actuale. Pentru a putea face apel la acest termen, precizăm că la nivelul acestui articol ne vom opri la acea subclasă a neologismelor caracteristice clasei morfologice a numelui, pătrunse în limba română în ultimul deceniu și jumătate și care, din diverse motive, rămân la stadiul de xenisme: cuvinte și/sau sintagme care pun (încă) probleme de adaptare la sistemul fonologic și/sau morfo-sintactic autohton, provenite dintr-o limbă tipologic diferită de româna, anume engleza.

Raportat la perioade de timp diferite, în limba română a fost absorbit un număr impresionant de aloglote, care suportă clasificare în straturi lexicale în funcție de mai mulți factori, printre care și vechimea acestora. În ciuda faptului că nu toate au cunoscut o largă circulație, majoritatea aloglotelor „mai vechi" au cunoscut totuși modificări de accentuare, de pronunție, de formă sau de conținut astfel încât să se conformeze sistemului fonologic și morfo-sintactic al limbii care le-a adoptat. În timp, însă, răspândirea în uz a unui termen străin urmat de procesul firesc de adaptare al acestuia la limba română a devenit un fenomen din ce în ce mai rar întâlnit.

După cum se poate constata din dicționarele recent apărute ale unor domenii științifice inexistente în spațiul românesc în urmă cu două decenii sau din presa scrisă[1], ultimul deceniu și jumătate este caracterizat printr-un aflux ridicat de neologisme neadaptate, semn indiscutabil al unei dinamici noționale accelerate. Acest aspect arată însă, că, din păcate, spațiul lingvistic românesc ca și multe altele, de altfel, poate fi etichetat ca fiind preponderent un importator noțional, implicit de limbaj (tehnic, economic, financiar, de marketing etc.), mai puțin ca exportator. Mai mulți factori – tendința generală de globalizare și preferința anumitor domenii referențiale pentru termeni

[1] Ceea ce reprezintă, în bună parte, sursele bibliografice cu care am operat pentru alcătuirea corpusului de termeni destinat a face parte din DICES, (dicționar al cuvintelor/sintagmelor neadaptate care apar în contexte românești), aflat în stadiul de redactare în cadrul sectorului de Romanistică. Autoarea a lucrat la inventarul lexical subsumat literelor D și T, ale cărui probleme de adaptare ne-au folosit la redactarea acestei contribuții.

de origine engleză – pot fi consideraţi responsabili de aportul masiv de anglicisme[2] la nivelul limbii române contemporane.

1. Perioada extrem de scurtă care desparte preluarea unui termen străin de introducerea lui în uzul general, i.e. apariţia acestuia în presa scrisă sau audio-vizuală are ca efect, printre altele, încetăţenirea aloglotelor în forma lor etimologică, cu care acestea cunosc circulaţie la nivelul limbii sursă. În condiţiile date, este lesne de înţeles imposibilitatea specialistului cercetător, forţat să normeze uzul la momentul a c e s t a, caracterizat de acomodarea împrumutului respectiv la exigenţele limbii române, de a prevedea întocmai eventualele schimbări semantice, de accentuare sau de grafie, care vor însoţi acest proces.

Ca o consecinţă, s-a impus opţiunea, în majoritatea cazurilor, de acceptare a grafiei, epiei şi accentuării acestora conform normelor aflate în uz la nivelul limbii literare sursă (limba engleză).

2. După cum era de aşteptat, însă, nu toate anglicismele pot fi normate conform indicaţiilor cuprinse în dicţionare englezeşti britanice. Majoritatea împrumuturilor englezeşti recente care-şi păstrează caracteristica de *xenisme* (şi cele mai multe intră în această categorie), subsumate anumitor domenii referenţiale cum ar fi cel tehnic, economic, politic sau de management, provin din engleza americană. Normele ortografice şi ortoepice active la nivelul acestei varietăţi dialectale admit în uz, în anumite cazuri, alte grafii sau pronunţări decât cele acceptate de limba literară britanică. Acest aspect a favorizat pătrunderea, şi implicit circulaţia paralelă, la nivelul limbii române, a unor perechi omofone, pentru acelaşi referent:

- *traveler's check* cunoaşte, de pildă, reducerea grupului de geminate precum şi adaptarea grafiei substantivului regent, comparativ cu varianta britanică *traveller's cheque*, care admite în uz varianta cu -ll-, iar în substantivul determinat, grafia apropiată de etimon (fr. *chèque*)

Opţiunea definitivă pentru una dintre aceste variante este practic imposibilă, îndeosebi din perspectiva criteriului corectitudinii lingvistice. Aceasta va rămâne, cel puţin pentru o perioadă de timp, la latitudinea vorbitorului de limbă română.

Circulaţia paralelă a acestor perechi pare a fi condus, în timp, la un interesant fenomen de hipercorectitudine, sesizabil în dublarea consoanelor în cazul transcrierii unor anglicisme recente, chiar atunci când nu este necesar. Este cazul, de pildă, pentru *dining*, care poate fi reperat în presă şi în varianta (incorectă) *dinning*; *tuning* care este redat grafic adesea şi prin *tunning*, sau *traveling*[3] prin *traveling*, pentru acelaşi referent.

---

[2] Dăm termenului *anglicism* semnificaţia de „unitate lingvistică (cuvânt, formant, expresie frazeologică, sens sau construcţie gramaticală) şi chiar tip de pronunţare sau /şi de scriere (inclusiv de punctuaţie) de origine engleză, indiferent de varietatea teritorială a englezei, deci inclusiv din engleza americană, nu doar din cea britanică (cf. Avram 1997: 11), deşi accepţia cu care apare la unii autori „împrumuturi lexicale şi frazeologice din engleza britanică şi americană, aflate *încă* în curs de adaptare la sistemul limbii române" este mai apropiată, noţional, de conceptul cu care operăm la nivelul acestui articol (cf. Stoichiţoiu-Ichim 2007: 398) (s.n.).

[3] Cele două omofone cunosc uz pentru referenţi diferiţi, dar recent există tendinţa ca aceştia să fie folosiţi, alternativ, pentru acelaşi domeniu (*travelling* cu sensul din domeniul optic, pentru cel legat de sfera semantică a călătoriilor), situaţie facilitată şi de circulaţia, la nivelul limbii engleze

Alteori, însă, grafia diferită față de etimon arată că este posibil să nu avem a face cu un anglicism propriu-zis. În unele cazuri, limba sursă nu este engleza, în oricare din variantele ei teritoriale, ci altă limbă, ai cărei vorbitori au preferat, de asemenea, modificarea grafiei termenului respectiv. Acesta pare a fi cazul pentru *teleshoping*, de pildă, care este posibil să fi pătruns în limba română din italiană, nu direct din engleză. Această ipoteză este sugerată de faptul că engleza nu admite, în nici una din variante, circulația formei cu grupul de geminate redus.

3. În cazul anumitor locuțiuni aloglote, diferența de **accentuare** între limba sursă (engleza indiferent de varianta ei teritorială) care preferă, de regulă, accentuarea pe inițială de cuvânt, și cea realizată la nivelul limbii române sugerează prezența unei filiere străine (cel mai probabil franceză) implicată în preluarea termenului sau a sintagmei respective. Considerăm că acesta este cazul pentru unele compuse recente.

Astfel, *taxi-girl* sau *top-secret* înregistrate în unele dicționare de neologisme recente ale limbii române, par a nu proveni numai din compusele englezești *taxi-girl*; *top-secret*. Apariția acestora în dicționarele recente ale limbii franceze, sugerează că sintagmele respective au cunoscut modificarea accentului în această limbă, de unde au pătruns, ulterior, și în română.

4. În ceea ce privește **acomodarea fonetică** și/sau **fonologică** a anglicismelor remarcăm faptul că, în majoritatea cazurilor, la cei mai mulți vorbitori autohtoni întâlnim fenomenul de „aproximare" a fonemelor specifice acestui idiom, fie prin deplasarea punctului de articulare, în cazul consoanelor alofone, fie prin reducerea gradului de apertură, în cazul unor vocale. În ceea ce privește diftongii caracteristici, chiar inexistenți anterior în limba română[4], există tendința de acceptare a acestora, prin redarea lor destul de fidelă.

Aproximarea fonemelor atipice limbii române se face diferit, în funcție de anumite caracteristici individuale: gradul de cunoaștere a limbii engleze, conformația aparatului fonator, perceperea sunetului respectiv etc., îndeosebi în cazul unităților inexistente la nivelul inventarului românesc.

Astfel, spirantele interdentale sunt percepute și redate uneori ca ocluzive dentale – surde sau sonore:

• *think-tank* [θink tænk] se pronunță de unii vorbitori [tink tenk]
through-the-line-agency [θru: ðə lain eigənsi] cunoște redare prin [tru zə lain eigənsi]

Sau, mai rar, ca fricative dentale sau alveolopalatale:

thriller [srilăr] tip de pronunție recomandată chiar de DOOM

Există însă, anumite împrumuturi englezești în redarea cărora este dificil de acceptat vreuna din variantele oferite de posibilitățile limbii române, dată fiind omonimia stânjenitoare creată în limba română:

tooth, *bluetooth* – este redat adesea prin [*tut*, *blutut*]
sau prin [tus, blutus]

---

britanice, a ambelor variante grafice. Redarea grafică a lui *dining* prin *dinning* putea fi influențată de ortografierea altor termeni din familia lexicală, *dinner*.

[4] Este vorba de unii diftongi ascendenți precum [ue] care apare în redarea orală a termenului *western* sau [ui] în rostirea cuvântului *twist*, pătrunși în limba română prin intermediul anglicismelor „mai vechi" (cf. Zugun 2004: 176).

Ne întrebăm aşadar, dacă, în normarea pronunţiei acestui gen de termeni nu ar trebui acceptată, măcar ca variantă liberă, apariţia **spirantei interdentale** înregistrată oricum în pronunţarea cunoscătorilor de limbă engleză, din ce în ce mai numeroşi.

Modificarea inventarului fonologic al limbii române nu este, de altfel, un fapt fără precedent. După cum este cunoscut, neologizarea din secolul trecut, realizată preponderent cu termeni de origine romanică – mai cu seamă, francezi – a condus la acceptarea, la nivelul normat al limbii române, a vocalelor anterioare labiale [ö] şi [ü] cu o distribuţie limitată în redarea orală a peste o sută de lexeme de origine franceză şi germană.

dizeur, *föhn*, *tapeur* etc.

Pe de altă parte, inventarul fonologic românesc literar, se află oricum într-un proces dinamic de creştere a numărului de unităţi, după cum sugerează şi prezenţa, în rostirea anumitor vorbitori culţi a sonantei palatale nazale [ñ][5] pentru redarea anumitor cuvinte, de origine preponderent spaniolă dar şi franceză.

doña, *dueña*, *rovinietă* etc.

5. Din perspectiva **comportamentului morfologic** al anglicismelor recente, remarcăm că majoritatea acestora caracterizează clasa substantivelor/locuţiunilor substantivale, rar avem a face cu adjective/locuţiuni adjectivale sau adverbe. Verbele sunt (dacă facem abstracţie de limbajul argotic recent sau de cel al internetului) cvasiinexistente.

Lipsite prin ele însele de flexiune, urmare a faptului că engleza nu are declinări, şi din pricina faptului că multe sunt de fapt, conversiuni ale altor clase gramaticale, majoritatea aloglotelor englezeşti recente suportă combinarea cu clasificatorii nominali (acceptă articolul hotărât, în cel mai rău caz pe cel nehotărât şi optează, cu anumite constrângeri, pentru una din desinenţele de plural).

Evident, în ultimă instanţă, dificultăţile sunt pricinuite de diferenţa tipologică, structurală dintre limba română, limbă preponderent sintetică şi cea engleză, analitică, fără declinări. Dar, o dată acceptate în uzul lingvistic românesc, aceste împrumuturi reuşesc, în majoritatea lor, în pofida aspectului lor străin, să-şi creeze cu timpul o familie lexicală, (îndeosebi prin derivare cu sufixe), chiar dacă apar frecvent cu grafii deformate (considerate, de regulă, ca semne ale unui început de adaptare). Condiţia esenţială pentru acceptarea unui cuvânt străin, chiar dificil de încadrat în tiparele de declinare româneşti, este ca acesta să cunoască o valoare de circulaţie mare.

5.1. Pentru încadrarea de gen a **substantivelor/locuţiunilor substantivale**, un criteriu cu o pondere crescândă îl are cel *semantic*. Conform acestui criteriu, anumite substantive sunt considerate ca **feminine**, în ciuda finalei de cuvânt atipice:

• *dark lady*, *taxi-girl* (ca mai vechile *baby-sitter*, *call-girl*)

Prin analogie, tot în categoria femininelor, intră *database* (în urma unui fenomen de atracţie cu mai vechiul *bază*, iar prin schimbare de sufix, *diakineză* (<engl. *diakinesis*).

Cu excepţia ultimului exemplu, este dificil de indicat şi de fixat prin normare forma rezultată în urma ataşării articolului hotărât sau cea de plural (în unele cazuri, lucrările normative mai vechi, recte a doua ediţie a DOOM-ul, a optat pentru păstrarea aceleiaşi forme şi la plural).

[5] Diferenţa rezidă în faptul că această consoană a cunoscut existenţă în anumite etape istorice de dezvoltare a limbii române, iar în prezent aceasta mai apare în unele graiuri conservatoare.

5.2. Substantivele **masculine**, ceva mai numeroase, au că referenți ființe de sex masculin, de regulă nume de profesiuni:

- *day-skipper, debater, designer, desktop publisher, developer, dogsitter; taskmanager, taste maker, team-chief, team-leader, trader, trainer, teleworker*

Toate substantivele aflate în inventarul nostru participă la opoziția de număr realizată prin mijloace morfologice – atașarea lui *i asilabic* și suportă acordul cu determinanții. Totuși, în unele cazuri se mai poate întâlni atașarea articolului cu cratimă, în ciuda faptului că finala cuvântului permite eliminarea acesteia. Acest fapt se explică, probabil, prin aparența străină a corpului fonetic.

Majoritatea acestor substantive participă la opoziția de număr dar marcarea genului, dacă este necesară, se face prin mijloace lexicale sau sintactice (prin acord), nu morfologice, confirmând astfel, tendința către invariabilitate a numelor de profesiuni actuale[6].

5.3. Indiscutabil, aportul cel mai mare de împrumuturi străine recente îl înregistrează categoria **neutrului** unde sunt, de regulă încadrați termeni caracterizați, sub aspect referențial prin trăsătura [+inanimat], al căror comportament morfologic este greu de precizat. Acestea sunt, în majoritatea lor, substantive invariabile, sau cu utilizări numai pentru singular:

- *damage control, dance, dance-house, dark, day-time, dead-heat, deadwood, dealership, delete, deuce, dialup, disco-punk, double thought, take-all, take-over, tariff factory, total look, trojan horse, time-sheet*;

După cum s-a subliniat în mai multe studii preocupate de comportamentul morfologic al împrumuturilor[7], opțiunea pentru una din desinențele de plural caracteristice **-e** sau **-uri**, nu mai este condiționată de originea termenilor sau de registrul stilistic al acestora, nici de structura silabică a radicalului.

În unele cazuri pare a funcționa principiul eufonic, evitarea repetiției lichidei vibrante finale (în cazul cuvintelor terminate în **-er**, de regulă nume de agent) impunând opțiunea pentru desinența **-e.**

- *discounter, double decker, double layer, delivery order; take-over, teaser, tester, timer, toaster, trigger, tumbler, tweeter*

Acest principiu pare a nu funcționa însă întotdeauna, căci frecvent mai apar, chiar la nivelul presei scrise, forme de plural precum *thriller-uri*. Acestea se pot pune pe seama fluctuațiilor inerente existente încă la nivelul sistemului, precum și unui explicabil fenomen de atracție exercitat de restul neologismelor aloglote englezești, care își marchează, într-o proporție covârșitoare, pluralul cu această desinență.

În categoria neutrelor care formează pluralul în **-uri**, apar substantive/locuțiuni substantivale:

- mono- dar și polisilabice: *dealing, debriſing, deck, default, demarketing, derby, desk, desktop, device, dhow, dialup, digest, dinning, dip, direct costing, direct mail, direct mailing, dirge, dirt track, disco-punk, discount, dispatching, dock,*

[6] Uşurelu 2005: 253.

[7] Coteanu 1955:103–117; Brâncuş 1978: 253–254.

dolly, donut, dotcom, dream job, dressing, drink, dropgol, duty free, duty paid; tab, tackling, target, team, etc.

- termeni care au caracter compus dau derivat, indiferent de modul în care sunt ortografiați, **cu cratimă**: *dead-end, dead-line, delta-blues, desk-research, dinner-show, disco-punk, drive-in, drop-attack, drop-in-ads, drop-out; take-all, take-overbid, talk-show, talk-show-man, talkie-walkie, team-building, techno-house, test-cross, tetra-pack, think-tank, tie-break, tie-in, time-share, time-sharing, top-grade, top-management*; sau **fără cratimă**: *deadweight, deadwood, dealership, deeptank, demarketing, desktop, dialup, dotcom, downmarket, downtempo, dreamweaver, dropgol; telebanking, telechat, telemarketing, teleplaz, telerecording, teleshopping, teleshow, televoting.*
- aloglotele ortografiate cu **-e final**: *dance, day-time, dead-line, deep-house, delete, denial-of-service, deuce, device, dirge, dual-core, duty-free; tackle, tap-dance, top-grade, template, tepee, test-drive, time.*

O altă tendință, sesizabilă în marcarea pluralului la străinismele recente, este aceea de **evitare** a **alternanțelor fonetice**. Majoritatea anglicismelor a căror finală consonantică este supusă pe terenul limbii române fenomenului de alterare în prezența unei vocale prepalatale, în cazul nostru oclusivele velare – atât cea surdă cât și cea sonoră preferă, conform acestui principiu, desinența **-uri**: *dealing, debriefing, demarketing, dressing, drink* etc,; *tackling, tag, taking, telebanking, telemarketing, telerecording, teleshopping, televoting* etc.

Există însă și o sumă de termeni/locuțiuni străine în contexte românești pentru care este aproape imposibil de indicat o formă de plural:

- *database, through-the-line-agency, tramp, tooth*

La nivelul publicațiilor de specialitate sau al presei în care pot fi întâlniți aceștia, se evită combinarea acestora cu oricare din clasificatorii proprii flexiunii nominale (articolul hotărât sau desinența de plural). La majoritatea autorilor se poate constata opțiunea exclusivă pentru contextul de singular, nearticulat.

6. O situație interesantă sub aspectul normării o întâlnim în cazul **marcării tautologice** a pluralului. Din inventarul nostru, puține anglicisme se află în această situație:

- *darts, day-parts, dirty-tones; tapas, T-bills, T-bonds, T-notes, tools, tricky shots.*

Teoretic, acestea acceptă, în totalitate, combinarea cu desinența **-uri**, pentru marcarea pluralului românesc. Rămâne însă, de rezolvat, problema indicării comportamentului morfologic al acestor aloglote din perspectiva normei, soluțiile oscilând între refacerea formei etimologice de singular și indicarea acesteia ca temă pentru combinarea cu desinenența specifică, sau acceptarea situației *de facto* și tolerarea acesteia la nivel normativ.

În acest context remarcăm și fenomenul marcării tautologice a pluralului la unele substantive semantic numărabile dar care, conform criteriului formal, prezintă incompatibilitate cu articolul hotărât, implicit cu desinența de plural. Astfel, pentru indicarea formei de plural a unui substantiv care nu prezintă totuși, circulația formei de plural cu sens de singular, am întâlnit opțiunea, din motive eufonice, probabil, pentru atașarea desinenței de plural românești la cea de plural specifică limbii sursă.

Este cazul lui *desperado* întâlnit la nivelul presei scrise cu pluralul *desperados*-i, formă explicabilă, probabil, prin evitarea alteia, aberante, **desperado*-i. În mod evident, este dificil de indicat, în asemenea cazuri, forma considerată a fi, din perspectiva sistemului morfo-fonetic românesc, cea corectă.

Fără a avea pretenția de a epuiza subiectul anunțat în titlu – dificultățile de normare ale unor cuvinte străine care, prin însăși definiția lor, se pot încadra cu greu sau deloc în tiparele flexionare românești, am semnalat totuși, câteva din problemele ridicate de xenismele cu comportament substantival, cu care ne-am confruntat în timpul lucrului la dicționar.

Asupra necesității sau inutilității acestor împrumuturi nu este cazul, probabil să insistăm aici. Fără nici o îndoială că o intervenție normativă în plan lingvistic, salutară, probabil, în urmă cu un deceniu și jumătate, nu mai poate schimba în prezent, decât poate, cel mult, sub aspect cantitativ, afluxul cu care anumiți termeni pătrund în presa scrisă sau vorbită (ne referim îndeosebi la împrumuturile „de lux").

Considerăm că o discuție a specialiștilor în domeniu referitoare la modalitățile de normare ale aloglotelor la nivelul epiei, grafiei, accentuării și a încadrării și comportamentului morfologic al acestora, indiferent de spațiul lor lingvistic de proveniență, va reduce simțitor volumul discuțiilor ulterioare publicării acestui dicționar, de a cărui utilitate, nu se îndoiește, de altfel, nimeni.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1997 = Mioara Avram *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române, 1997.

Brâncuș 1978 = Grigore Brâncuș *Pluralul neutrelor în limba română actuală*, în „Studii și cercetări lingvistice" nr. 3,1978, p. 253–262.

Dragomirescu 2005 = Adina Dragomirescu, *Substantivele neologice recente și adaptarea lor morfosintactică* în „Studii și cercetări lingvistice" nr. 1–2, 2005, p. 113–123.

Călărașu 2004 = Cristina Călărașu, *Dicționar de terminologie a profesiunilor actuale*, Editura Universității din București, 2004.

Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim *Observații privind grafia anglicismelor din presa actuală*, în *Studii de gramatică și de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, (coord. Marius Sala), Editura Academiei Române, 2006, p. 398–410.

Ușurelu 2005 = Camelia Ușurelu, Adaptarea gramaticală la limba română a numelor neologice de profesiuni în „Studii și cercetări lingvistice" nr. 1–2, 2005, p. 251–255.

Vintilă-Rădulescu 2006 = Ioana Vintilă-Rădulescu, Cuvinte străine în enunțuri românești, în *Studii de gramatică și de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, (coord. Marius Sala), Editura Academiei Române, 2006, p. 442–455.

Zugun 2004 = Petru Zugun *Amploarea neologizării limbii române*, în *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*, volum îngrijit de D. Mănucă, O. Ichim, și F.-T. Olariu, Editura Alfa, Iași, 2004, p. 175–184.

Izvoare

Berchină, Doina *Mic dicționar subiectiv de modă contemporană*, Editura Nemira, București, 1998.

Ciobanu, Georgeta *Anglicisme în limba română*, Editura Amphora, Timișoara, 1996.

Dimitrescu, Florica *Dicţionar de cuvinte recente*, Ediţia a doua, Bucureşti, Editura Logos, 1997.
Frone, Florin *Dicţionar de marketing*, Bucureşti, Editura Oscar Print, f.a.
Marcu, Florin *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei, 1997.
Morvain, Pierre (coord.) *Dicţionar de informatică*, Bucureşti, Editura Niculescu, 2000.
Pakondi, Victor *Dicţionar de internet & tehnologii world wide WEB*, Editura Kondyli, 2000.
Sava Sorica (coord.) *Dicţionar Macmillan de economie modernă*, Editura Codecs, 1999.
Trifan, Elena, Trifan, Adrian Ioan *Dicţionar de neologisme şi abrevieri recente*, Editura Scrisul Prahovean, Ceraşu, 2003.
Revista „22", anii 2006-2008.
„Adevărul", cotidian, 2005-2007.
„Evenimentul", cotidian, 2005.
„România liberă", cotidian, 2007, 2008.
"Academia Caţavencu", săptămânal, 2005, 2007.
Revista „Capital", 2005.
Posturile de televiziune PROTV, Antena1, TVR1.

DIFFICULTIES REGARDING THE STANDARDIZATION OF RECENTLY ROMANIAN NEOLOGICAL VOCABULARY

ABSTRACT

The recently Romanian loans, specially from English, confront themselves with several standardization difficulties, due to the fact that English is a typological different language from Romanian.

The present article deals with a few morphological and phonological problems that accompanies the process of accomodation of recently Anglicism în Romanian.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
emaidima@yahoo.ro

F. DE SAUSSURE ŞI CH. BALLY SAU DESPRE TEMEIURILE LINGVISTICE ALE STILISTICII

IOAN MILICĂ

Prin caracterul ei sumativ, personalitatea ştiinţifică a lui Charles Bally ilustrează oscilaţiile şi prefacerile care au favorizat apariţia şi dezvoltarea structuralismului. Succesor al lui Ferdinand de Saussure, editor al *Cursului de lingvistică generală*, reprezentant de seamă al şcolii de la Geneva, iniţiator al studiilor moderne de stilistică a limbii şi, nu în ultimul rând, prestigios şi atent analist al vorbirii, Bally este considerat de Eugen Coşeriu un inovator, un reprezentant marcant al unei orientări ştiinţifice care „este cea mai apropiată de înţelegerea limbii ca „obiect cultural", cea mai atentă la nuanţele de semnificaţie şi la valorile subiective ale acestora, cea mai dispusă să înregistreze şi să valorifice multipla varietate „verticală" şi „stilistică" a limbii"[1].

Deşi a trecut aproape un veac, controversele legate de modalitatea în care au fost puse în circulaţie ideile lui Ferdinand de Saussure suscită, în continuare, un real interes. Se impune, aşadar, o scurtă prezentare a unor studii recente, pentru a schiţa cadrul în care se manifestă relaţia între ideile lui Ch. Bally şi tezele saussuriene.

Între 19 şi 22 iunie 2007 s-a desfăşurat la Geneva colocviul internaţional «Révolutions saussuriennes», întâlnire care a marcat trecerea unui secol de la primul curs de lingvistică generală ţinut de F. de Saussure la Universitatea din Geneva, aniversarea a o sută cincizeci de ani de la naşterea lingvistului elveţian şi a cincizeci de ani de la publicarea, de către Robert Godel, a volumului *Sources manuscrites du CLG* (*Sursele manuscrise ale Cursului de lingvistică generală*, 1957).

În comunicarea ţinută la acest colocviu, cercetătorul francez Simon Bouquet[2] evidenţiază contrastul între cele două modalităţi de valorificare editorială a teoriilor saussuriene: a) lucrarea publicată în 1916 de Charles Bally şi Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger şi b) travaliul critic (început în 1957 de Robert Godel şi continuat, între 1968 şi 1974, de Rudolf Engler) de editare, în acord cu normele filologice actuale, a manuscriselor şi notelor de curs.

---

[1] Coşeriu 1997: 230.

[2] Este vorba despre lucrarea „Saussure au XXI° siècle: ce que les textes saussuriens originaux remettent en cause du *Cours de linguistique générale*", disponibilă, ca toate celelalte comunicări ştiinţifice incluse în program, pe pagina colocviului *Revoluţii saussuriene*, la adresa de internet: http://saussure.ch/preprints/Bouquet.pdf.

Referindu-se la întreprinderea editorială a lui Bally şi Sechehaye, Bouquet observă, într-un alt studiu, că „Saussure n-a predat doar un curs de lingvistică generală, ci trei serii de lecţii cu această denumire, ţinute la universitatea din Geneva în 1907, 1908-1909 şi 1910 - 1911, în faţa unui auditoriu foarte restrâns de studenţi... care, din fericire, le-au consemnat cu mare atenţie. Tocmai pe baza unora dintre aceste note, Bally şi Sechehaye au redactat - fără a asista ei înşişi la vreuna din lecţiile de lingvistică generală ale lui Saussure - ceea ce au numit o «reconstituire», reorganizând total şi re-scriind, în sinteza lor unică şi postumă, aceste lecţii cu teme şi logici de expunere multiple"[3].

Deşi realizată cu participarea lui A. Riedlinger, „unul dintre discipolii care au urmărit teoriile profesorului cu cel mai mare interes"[4], «reconstituirea» lui Bally şi a lui Sechehaye, a fost aspru criticată. Într-o recenzie a *Cursului de lingvistică generală* - notează Bouquet (2007) - Antoine Meillet, prieten cu F. de Saussure, accentuează lipsa de autenticitate a lucrării din 1916, considerând-o „adaptarea unor învăţături orale fugitive, despre care nu se ştie dacă detaliile criticabile aparţin autorului sau editorilor". O poziţie similară adoptă chiar A. Riedlinger, editor-asociat şi proprietar al unora dintre notiţele prelucrate de Bally şi de Sechehaye. Într-o scrisoare din 1957, adresată lui L. Gautier, Riedlinger subliniază că omiterea unor fragmente de curs a denaturat spiritul saussurian al *Cursului*: „Mi-ar fi imposibil să comentez despre adevărata măreţie a lui F. de Saussure fără a-l compara cu Bally şi, drept urmare, fără a-l pune mai prejos pe acesta din urmă. Să explic: Bally a ciopârţit (în orig. fr. *a sabré*) lingvistica generală, ceea ce viitoarea lucrare a lui Godel va demonstra cât se poate de clar. (...) Şi mai gravă, însă, este eliminarea completă a excelentei introduceri de 100 de pagini din cel de-al doilea curs, pentru care Godel mi-a cerut acordul de a o publica *in extenso*, după notiţele mele. Vă amintiţi, fără doar şi poate, că Bally decretase capitolul despre 'unităţi şi identităţi' ca fiind neclar, iar dumneavoastră i-aţi împărtăşit ideea. Însă Godel a văzut în această introducere chintesenţa gândrii saussuriene. Dar Bally, deşi foarte talentat în observarea faptelor lingvistice, nu avea simţul filozofic al maestrului său şi nici anvergura sa."[5].

Acest ultim comentariu al lui Riedlinger sugerează că lipsa de afinitate între fineţea teoretică a lui Saussure şi precizia descriptivă a lui Bally pare să fie izvorul unor nepotriviri evidente între notele de curs ale studenţilor lui Saussure şi «*reconstituirea*» făcută de Bally şi Sechehaye. În acest sens, pot fi invocate numai două dintre situaţiile descoperite şi analizate de Simon Bouquet (2007): 1) în ceea ce priveşte celebra axiomă a *arbitrarietăţii*, textul din 1916 „distorsionează gândirea saussuriană (...)" dând impresia că *arbitrarul semnului* este „o trăsătură globală a entităţii lingvistice, pe când, dimpotrivă, în lecţiile ce includ asemenea pasaje, lingvistul genevez nu vorbeşte decât despre *arbitrarul semnificantului* (i.e. *arbitrarul intern al semnului*) - altfel spus, se axa strict pe punctul de vedere al semnificantului, pentru a afirma că nu există nici o legătură analogică între acesta şi semnificat" şi 2) „În textele originale, termenul valoare

[3] Cf. Bouquet, Simon, 2002, „Après un siècle, les manuscrits de Saussure reviennent bouleverser la linguistique", studiu publicat în revista electronică *Texto! Textes et cultures*, iunie 2005, text disponibil la adresa electronică http://www.revue-texto.net/Saussure/Sur_Saussure/Bouquet_Apres.html.

[4] De Saussure 1998: 24.

[5] Cf. Bouquet 2007.

desemnează precis, mult mai clar decât în *Curs* o multitudine de fapte: 1. *valoare* in absentia *internă* (rezultând din arbitrarul intern al semnului); 2. *valoare* in absentia *sistemică* (rezultând din arbitrarul sistemic al semnului) și 3.*valoare* in praesentia (rezultând din caracterul sintagmatic al semnului). Însă organizarea *Cursului* tulbură grav înțelegerea acestei complexități a *valorii*, capitolul al VI-lea din partea a doua («Valoarea lingvistică») tratând doar *valoarea* in absentia."

În lumina acestor exemple de *ecart* - cum le numește Simon Bouquet – existente în *Cursul de lingvistică generală* «reconstituit» de Bally și Sechehaye cu ajutorul lui A. Riedlinger, nu este dificil de observat că lingvistul elvețian se dovedește a fi, mai degrabă, un interpret al ideilor saussuriene. Drept urmare, pentru a evidenția valoarea si importanța tezelor saussuriene pentru eșafodajul teoretic construit de Bally sunt necesare câteva precizări menite să sugereze că strânsa colaborare dintre cei doi mari lingviști nu a fost decât benefică pentru progresul științei.

În 1909, pe când F. de Saussure ținea deja prelegeri de lingvistică generală la Universitatea din Geneva, Ch. Bally, profesor de liceu și docent al aceleași universități, publica o primă ediție a tratatului de stilistică a limbii franceze. Legătura activă dintre cei doi lingviști este dovedită de S. Bouquet (2007) cu o scrisoare din septembrie 1912, în care maestrul, la rândul său, interpretează originalitatea concepției științifice a ucenicului. Considerând că *observația psihologică* devine „metoda constantă" de urmărire a „nuanțelor discursului", Saussure afirmă că stilistica lui Bally „ar fi «o psihologie a discursului» dacă n-ați arăta, în chip fecund, că în discurs se elaborează, de fapt, ceea ce, mai apoi, devine parte integrantă a limbajului"[6]. Deloc surprinzătoare, ideea că părțile limbajului uman se elaborează în discurs, că „limba este totodată instrumentul și produsul vorbirii"[7], este reflectată retoric în *Cursul* editat de Bally et al.: „Cum ne-am putea gândi să asociem o idee cu o imagine verbală, dacă nu am surprinde mai întâi această asociere într-un act de vorbire?".

Citindu-l pe Bally, F. de Saussure înțelege că stilistica acestuia este *un punct de vedere*[8] asupra faptelor de limbaj interpretate „printr-o aplicare mai particulară a observației psihologice" (*apud* Bouquet 2007). Aceste considerații sunt în consonanță cu o importantă și autentică reflecție epistemologică saussuriană: „Cel ce se așează în fața realității complexe care este limbajul pentru a-l face obiectul său de studiu îl va aborda în mod obligatoriu sub un anumit aspect, care (dacă pornim de la premisa că este bine ales) nu va fi niciodată limbajul în întregime"[9]. Prin urmare, Saussure citește opera lui Bally prin filtrul propriilor sale idei despre modalitatea de realizare a cercetării faptelor de limbaj. Ca disciplină situată la granița dintre psihologie și lingvistică, stilisticii lui Bally i se recunoaște dreptul de a se situa între disciplinele interesate de studierea faptelor de limbaj încadrarea fiind făcută, tacit, în ceea ce F. de Saussure va numi *lingvistica vorbirii*. Fondată „și dezvoltată de Bally înainte de

[6] De Saussure 1912, *apud* Bouquet 2007.
[7] De Saussure 1998: 44.
[8] Pentru a vedea ce înțeles dă F. de Saussure acestui concept, a se vedea De Saussure 2004.
[9] De Saussure 2004: 26.

publicarea *Cursului de lingvistică generală*"[10], stilistica acestuia are ca obiect de cercetare aspectul „psihologic" al faptelor de limbaj, considerate instrumente şi produse ale *sentimentelor*. Pe scurt, corespondenţele care unesc concepţia lui Ch. Bally de tezele lui F. de Saussure - fiecare aflându-se, la un moment dat, în poziţia de interpret al ideilor celuilalt - reprezintă aspectul central al acestei lucrări.

Ipoteza ce urmează a fi susţinută este aceea că întemeierea stilisticii ca ştiinţă a limbii se sprijină pe un eşafodaj teoretic asemănător celui din cunoscutul *Curs de lingvistică generală*, acest aspect dovedind, prin dialectica influenţelor, că Ch. Bally a cunoscut în profunzime şi şi-a asumat deplin spiritul viu al doctrinei saussuriene, înainte de a fi editor al ideilor maestrului. În interiorul operei lui Bally, identitatea şi sarcinile stilisticii sunt, în esenţă, descrise prin prisma inovatoare a viziunii saussuriene şi raportate, mai degrabă implicit decât explicit, la aspectele fundamentale ale teoriei lui F. de Saussure: a) conceptele de *sistem* şi de *relaţie*; b) dihotomia *langue – parole*; c) distincţia *paradigmatic – sintagmatic*; d) antinomia *sincronie - diacronie*.

a) Nu se poate discuta despre noţiunea de *sistem*, fără a lua în considerare conceptul de *relaţie*, deoarece, la începutul secolului al XX-lea, relativismul reprezenta un cadru teoretic viabil de explicare a legăturilor dintre componentele lumii. F. de Saussure aminteşte că orice lingvist trebuie să aibă conştiinţa contingenţelor dintre unităţile limbii, căci numai în virtutea acestor relaţii se poate descrie identitatea semnelor, aşa cum o demonstrează analogia cu jocul de şah: „La fel cum la jocul de şah ar fi absurd să te întrebi ce reprezintă, în afara şahului, o damă, un pion, un nebun sau un cal, la fel de lipsit de sens ar fi, în măsura în care avem în vedere într-adevăr *limba*, să cercetăm ce este fiecare element în sine. Nimic altceva decât o piesă care capătă valoare prin opoziţia sa faţă de alte piese, în funcţie de anumite convenţii. (...) în fiecare epocă există doar *opoziţii*, valori **relative** (în realitate chiar convenţionale, dar întemeiate înainte de toate pe posibilitatea de a opune doi termeni conferindu-le două valori)"[11]. În lumina acestui tip de argumentare, nu este dificil de precizat că doctrina limbii ca sistem se sprijină pe *relativism*, manifestările cele evidente ale principiului relativităţii fiind *arbitrarietatea* şi noţiunea de *valoare*.

Printr-un raţionament similar, Bally consideră stilistica o disciplină lingvistică ce trebuie să studieze „faptele de expresie ale limbajului organizat din punct de vedere al conţinutului lor afectiv" adică *„trăsăturile afective* ale faptelor de expresie, *mijloacele* de care dispune limba pentru a le produce, *relaţiile* reciproce existente între aceste fapte, în sfârşit, ansamblul *sistemului expresiv*, ale cărui elemente sunt" [12]. După cum lingvistica este ştiinţa care se ocupă cu studierea sistemului limbii, stilistica lui Bally are ca obiect de cercetare *sistemul expresiv dezvoltat prin relaţiile reciproce dintre faptele de limbaj, analizate din unghiul conţinutului lor afectiv*. În sistemul expresiv teoretizat de savantul elveţian, faptele de limbaj capătă valoare numai în virtutea relaţiilor dintre ele. Mai precis, mijloacele de care dispune limba pentru a transmite conţinuturi afective „sunt relative unele faţă de altele; ele nu formează un *ansamblu* prin numărul lor, ci un *sistem*

[10] Coşeriu 2000: 114.
[11] De Saussure 2004: 71–72.
[12] Bally 1951: 16.

prin grupare și întrepătrundere; simbolurile lingvistice nu au *semnificație* și nu produc nici un *efect*, decît în virtutea unei reacții generale și simultane a faptelor de limbaj, care se delimitează și se definesc unele pe altele."[13]. Această încadrarea teoretică, comentează Jean-Michel Gouvard (2005), arată că „pentru Bally, noțiunea de «*sistem*» are o dublă finalitate. Pe de o partea ea vizează caracterizarea naturii sistemelor stilistice, ale căror elemente nu au valoare predeterminată, dar care capătă o valoare sau alta numai prin relația cu alte elemente ce îndeplinesc tot o «funcție stilistică». Pe de altă parte, trebuie să ținem cont de această proprietate «sistematică» a constituenților stilistici pentru a evidenția metoda specifică descrierii lor: numai printr-o estimare constantă a jocului dintre aceste elemente, proprietățile lor vor putea fi descrise, pentru fiecare limbă dată". Această explicație întărește ideea că *relativismul* este – în viziunea lui Bally – principiul pe care se întemeiază relația între limbă și gândire, interpretându-se că relativitatea proceselor gândirii se oglindește în relativitatea asocierilor între elementele limbii. În consecință, asocierile relative între elementele limbii, chiar în vorbirea aceluiași individ, reflectă coeziunea sistemului de semne: „Coeziunea acestui sistem se menține prin corespondența „compartimentelor" din care el este alcătuit, cu categoriile obișnuite ale gândirii. Fără viziunea foarte clară a acestei *relativități sincronice* a mijloacelor de expresie nu se poate vorbi de stilistică, după cum nu se poate discuta nici despre un sistem gramatical."[14].

Unde își are, însă, originea această relativitate? Explicația dată de Bally la această întrebare nu mai ține de lingvistică, ci de fenomenologie, deoarece lingvistul elvețian consideră că nu redarea fidelă a realității, ci deformarea ei stă în natura firii umane: „suntem sclavii eului nostru; (...) în loc să se reflecte și să fie fidel concepută de noi, realitatea se refractă și suferă o deformare a cărei cauză este natura eului nostru."[15]. Cu alte cuvinte, manifestarea valorilor expresive nu ține de limbă în sine, ci de felul relativ și sistematic în care vorbitorii folosesc limba pentru a-și exprima trăirile. Această accepție este și mai bine pusă în lumină prin definiția cuprinzătoare dată caracterului afectiv, care include „emoțiile, sentimentele, impulsurile, dorințele, tendințele noastre: pe scurt, tot ceea ce vibrează în noi, tot ceea ce are repercusiuni asupra eului nostru fizic, tot ceea ce ne face să acționăm, tot ceea ce reprezintă temperamentul și personalitatea noastră, care nu țin de intelect."[16].

Unind aceste aspecte teoretice înrudite se poate ajunge la concluzia că dualitățile limbajului[17] sunt corelate de Bally cu dualismul gândirii, în virtutea principiului relativității: „Gândirea noastră oscilează între *percepție* și *emoție*; cu ajutorul lor *înțelegem* și *simțim*. Cel mai adesea căpătăm simultan *ideea* și *sentimentul* lucrurilor gândite; este adevărat, în proporții infim variabile, însă, pentru observația practică, se poate spune că (...) gândirea este orientată spre unul dintre aceștia doi poli, fără a-i atinge complet și are, după caz, o «dominantă» rațională sau o «dominantă»

[13] Bally 1951: 21.
[14] Bally 1951: 22.
[15] Bally 1951: 6.
[16] Bally 1951: 6.
[17] A se vedea, în acest sens, considerațiile lui Ferdinand de Saussure (2004: 300–301).

afectivă"[18]. Credința lui Bally în dualitatea *rațiune – sentiment* este atât de puternică încât ea reprezintă nucleul relației între *lingvistică* și *stilistică*, relației a cărei natură opozitivă este lămurită clar de învățatul genevez: „Stilistica are ca punct de plecare ceea ce lingvistica are ca punct de sosire"[19].

Opoziția *lingvistică – stilistică* nu este nimic altceva decât opoziția *lingvistica limbii – lingvistica vorbirii*, aspect acceptat și lămurit de însuși F. de Saussure. Într-un fragment dintr-un raport asupra înființării unei Catedre de stilistică la Facultatea de Litere a Universității din Geneva, părintele lingvisticii structurale împărtășește concepția stilistică a lui Ch. Bally și avansează ideea că stilistica se integrează în *lingvistica vorbirii*: „ceea ce ni se oferă sub numele de stilistică este pur și simplu lingvistică. Da, domnilor, pur și simplu lingvistică. Numai că, aș îndrăzni să spun, lingvistica este vastă, cuprinzând în special două părți: una care este mai aproape de *limbă*, depozit pasiv, cealaltă care este mai aproape de *vorbire*, forță activă și adevărata sursă a fenomenelor ce pot fi observate ulterior, încetul cu încetul, în cealaltă jumătate a limbajului."[20]. Fragmentul este reprezentativ pentru sublinierea relației de colaborare dintre cei doi lingviști genevezi. Fără să fi asistat la vreuna din prelegerile ținute de maestru – așa cum afirmă S. Bouquet – ucenicul Bally pare să fi cunoscut îndeaproape teoria saussuriană, pe care o adoptă, o valorifică și o integrează în concepția sa despre identitatea stilisticii.

b) Nimic nu este mai grăitor, în privința influențelor, decât distincția *stilistică – stil*, dezvoltată prin analogie cu binecunoscuta opoziție între *langue* și *parole*. În termenii lui Saussure, separarea *limbii* de *vorbire* înseamnă despărțirea 1) a „ceea ce este social de ceea ce este individual" și 2) a „ceea ce este esențial de ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental" (Saussure 1998: 40). Limba „nu presupune premeditare și reflecția nu intervine aici" (*idem*), pe când „vorbirea, este, dimpotrivă, un act individual de voință și de inteligență" (*idem*). Noțiunea de limbă (langue) se definește, deci, prin caracterul ei *social*, *esențial* și *lipsit de premeditare*, în timp ce conceptul de vorbire (parole) este descris ca *individual*, *accesoriu* și *voluntar*. Aceleași trăsături sunt invocate de Bally pentru a deosebi *stilistica* de *stil*: „Există o falie de netrecut între folosirea limbajului de către un individ, în împrejurări generale și comune impuse unei comunități lingvistice și utilizarea limbajului de către un poet, un romancier sau un orator. Când subiectul vorbitor se găsește în aceleași condiții ca toți ceilalți membri ai grupului există, din această cauză, *o normă față de care se poate măsura devierea expresiei individuale* (subl. n. I.M.); pentru omul de litere, condițiile sunt total diferite; *el utilizează limbajul în mod voluntar și conștient* (inspirația este invocată în van; în creația artistică aparent cea mai spontană există întotdeauna un act voluntar); în al doilea rând, mai ales, *el întrebuințează limbajul cu o intenție estetică*; el vrea să realizeze frumosul cu ajutorul cuvintelor, așa cum pictorul o face cu ajutorul culorilor și muzicianul cu ajutorul sunetelor. Or, această intenție care este aproape întotdeauna cea a artistului, nu este aproape niciodată cea a vorbitorului care folosește

[18] Bally 1951: 151–152.
[19] Bally 1951: 52.
[20] De Saussure 2004: 274.

spontan limba maternă. Acest fapt este suficient pentru a separa în mod definitiv stilul de stilistică"[21].

Nu este dificil de constatat care sunt atributele fiecăruia dintre cele două concepte metalingvistice. *Stilistica* studiază manifestarea *spontană*, a mijloacelor *colective* de exprimare a *expresivităţii*, existente în limba vorbită de o întreagă comunitate, iar *stilul* reprezintă utilizarea *voluntară*, *conştientă* şi *intenţionată* a limbii de către un individ, pentru a crea frumosul prin cuvinte. În această direcţie de argumentare, merită semnalat un aspect central consideraţiilor teoretice, pentru a se vedea că Bally nu este un simplu imitator, ci întrevede, dar fără a fructifica pe deplin, însemnătatea *normei*.

Se observă că învăţatul genevez are intuiţia deosebirii între aspectul colectiv al transpunerii limbii în vorbirii (vorbirea ca deprindere socială, de grup) şi folosirea strict individuală a limbii de către un vorbitor (cu importanta distincţie între a) uzul individual al limbii comune, care poate fi conform sau deviant în raport cu deprinderile şi necesităţile comunicative ale grupului şi b) uzul individual cu finalitate estetică, exclus din sfera de preocupări a stilisticii). Din fragmentul citat reiese că limba se actualizează în vorbirea colectivităţii ca un model, numit normă, iar acest tip de normă este „etalonul" cu ajutorul căruia se măsoară devierea expresiei individuale.

În spiritul concepţiei originale a lui Bally, triada coşeriană *sistem – normă – vorbire* ar fi avut, poate, forma *sistem expresiv (al limbii) – constante expresive (ale vorbirii) colective – valori expresive (ale vorbirii) individuale*. Cu toate acestea, dorinţa de a sta aproape de configuraţia uneori limitativă a tezelor saussuriene l-a determinat, pare-se, pe întemeietorul stilisticii moderne, să constate că sistemul expresiv al limbii este de natură abstractă, prin analogie cu ipostaza *langue*, dar se concretizează în *vorbire*: „faptele de limbaj formează în conştiinţa noastră un sistem expresiv. Acest sistem expresiv este o pură abstracţiune în totalitatea sa, însă este, pentru noi, o realitate concretă prin manifestările sale parţiale şi concordante"[22].

Dualismul *stilistică – stil* este reflectat şi prin antiteza pe care Bally o realizează între *limba comună* şi *limba literară*. Spre deosebire de limba comună, care ilustrează „particularităţile sociale ale limbajului" şi este o realizare concretă „a tendinţelor generale ale limbajului"[23], limba literară „nu este decât suma şi rezultanta stilurilor individuale"[24], fiind „rezultatul unei nevoi estetice incompatibile cu banalitatea şi mai ales cu sărăcia limbii comune."[25]. Opoziţiile dezvoltate de Bally sînt redate, schematic, în tabelul de mai jos:

		LIMBAJ	
LIMBĂ LITERARĂ	≠	**LIMBĂ COMUNĂ**	
		uz individual	**uz colectiv**
STIL	≠	***STILISTICĂ „INDIVIDUALĂ"***	***STILISTICĂ „SOCIALĂ"***
valori estetice	≠	**valori afective**	

[21] Bally 1951: 19.
[22] Bally 1951: 153.
[23] Bally 1951: 29.
[24] Bally 1951: 245.
[25] Bally 1951: 237.

Ideile lui Bally au primit o validare critică prudentă din partea lui F. de Saussure. Cu toate că admite existența opoziției între *stilistică* și *stil*, părintele structuralismului se dovedește atent în deosebirea celor două noțiuni: „Stilul depinde de individ, iar stilistica se plasează inițial deasupra individului, în sfera lingvistică sau socială."[26]. Judecând separarea celor două domenii, în conformitate cu propria doctrină, autorul faimoaselor dihotomii distinge *sistemul expresiv* (care aparține planului supraindividual al limbii) de *realizările individuale* (care țin de planul individual al vorbirii). Astfel, paralela[27] *stilistică* ≈ *langue* și *stil* ≈ *parole* atestă faptul că F. de Saussure considera stilistica lui Ch. Bally o *lingvistică a expresivității*, sau mai precis, o lingvistică având ca obiect de cercetare relația *limbă - afectivitate*: „explicarea formulelor limbii ca fiind motivate de cutare sau cutare stare psihică este un lucru bine venit"[28].

c) Esența deosebirii între raporturile asociative și cele sintagmatice este concentrată în accepțiile date conceptului de *valoare*[29]. Părintele structuralismului consideră că noțiunea respectivă are două fațete, o primă ipostază fiind ilustrată de „termenii co-sistematici", iar cea a doua fiind „perfect sinonimă cu «un lucru care poate face obiectul schimbului»"[30]. Valorile *in absentia* se ordonează ca *raporturi asociative* (constelații), în timp ce valorile *in praesentia* se organizează ca *raporturi sintagmatice* (succesiuni). Aceste idei au fost cu siguranță cunoscute de Bally, care teoretizează existența *valorilor afective*: „Gândirea noastră (și aceasta este una dintre cauzele inevitabilei sale slăbiciuni) adaugă, spontan o «idee de valoare» celor mai mici percepții, adică un obscur instinct de conservare raportat la eul nostru, la viața noastră, la starea noastră de bine. Primul rezultat al acestei slăbiciuni este acela că toate percepțiile noastre sunt însoțite de sentimente de *plăcere* și de *neplăcere*, suntem afectați de lucruri în mod plăcut sau neplăcut și se împart în lucruri care plac și lucruri care nu ne plac."[31].

Așadar, în viziunea stilisticianului genevez, *valoarea* apare nu doar ca produs al operațiilor mentale, așa cum sugerează Saussure, ci reprezintă dovada unei „slăbiciuni" a gândirii, care corelează procesele raționale cu nuanțe afective. În gândire se împletesc *rațiunea* (intelectul, ideea, noțiunea) și *emoția* (sentimentul, „gustul", valoarea afectivă). Exprimarea lumii prin limbă se realizează fie predominant rațional, fie predominant afectiv, concluzie la care cercetătorul ajunge printr-un algoritm argumentativ inedit: 1)

---

[26] De Saussure 2004: 272.

[27] În spiritul reflecțiilor din raportul prin care F. de Saussure recomanda înființarea unei Catedre de stilistică la Universitatea din Geneva, Iorgu Iordan întrebuințează același etalon dihotomic pentru a măsura distanța conceptuală dintre *stilistică* și *stil*: „stilistica se ocupă de elemente comune din limba unui grup social, pe cînd la stil avem în vedere numai particularitățile individuale; sau, cu alți termeni, într-un caz studiem 'limba' (= «langue»), în celălalt, 'vorbirea' (=«parole»), și anume vorbirea individuală." (Iordan, 1962: 328).

[28] De Saussure 2004: 273.

[29] „Raporturile și diferențele dintre termenii lingvistici se derulează în două sfere distincte, *fiecare dintre ele generează o anumită ordine de valori* (subl. n. I.M.); opoziția dintre aceste două ordini ne face să înțelegem mai bine natura fiecăruia dintre ele. Ele corespund cu două forme ale activității noastre menale, amândouă indispensabile vieții limbii." (Saussure, 1998: 135).

[30] De Saussure 2004: 338.

[31] Bally 1951: 152.

Polaritatea *raţiune – emoţie* reprezintă chintesenţa gândirii; 3) opoziţiile lingvistice oglindesc dualitatea gândirii[32]; 3) în limbă se manifestă valori noţionale şi valori afective; 4) toate faptele de limbaj sunt susceptibile de a prezenta această dublă faţă valorică 5) lingvistica studiază valorile noţionale, stilistica studiază valorile afective; 6) valorile afective pot fi identificate numai prin raportare la cele noţionale[33] şi 7) stilistica este o disciplină lingvistică, pentru că valorile afective sunt exprimate prin elementele limbii.

Opoziţia dintre valorile noţionale şi cele afective (sau expresive) reprezintă contribuţia teoretică cea mai însemnată pe care Bally o dezvoltă în spiritul doctrinei saussuriene. Tratatul său de stilistică a limbii franceze este dovada tendinţei de a arăta că limba este nu doar un *sistem lingvistic*, al valorilor noţionale, ci şi un *sistem expresiv*, al valorilor afective. Acest sistem expresiv, de natură abstractă, formează, aşa cum se ştie, obiectul de cercetare al stilisticii, în concepţia lui Bally.

Această primă valorificare importantă a doctrinei saussuriene este respinsă de E. Coşeriu, fiind considerată o „pretenţie" ce „constituie eroarea fundamentală a concepţiei lingvistice a lui Bally". „Orice opoziţie între «intelectual» şi «afectiv» (sau, mai rău, «expresiv»)" – afirmă savantul român – este „inacceptabilă" „în planul limbii abstracte" şi reprezintă „viciul originar al aşa-zisei «stilistici a limbii», care încearcă zadarnic să-şi delimiteze obiectul faţă de cel al gramaticii"[34]. Negând validitatea distincţiei făcute de Bally, Coşeriu arată că deosebirea „între „afectivitate"şi „logicitate" în limbă nu poate fi înţeleasă decât ca o distincţie între *semnificaţia subiectivă* (manifestarea unei atitudini a subiectului vorbitor) şi *semnificaţia obiectivă* („starea de lucruri" care este semnificată). În acest sens, însă, este vorba de categorii semantice generale ale vorbirii concrete şi nu de atribute exclusive ale cutărei sau cutărei forme lingvistice, căci nu poate exista o formă lingvistică propriu-zisă care să nu implice, în acelaşi timp, o atitudine a vorbitorului şi o referinţă obiectivă"[35].

Fie-ne îngăduit să sesizăm că, cel puţin în tratatul de stilistică a limbii franceze, intenţia lui Bally pare să fi fost aceea de a argumenta că sistemul expresiv este o abstracţiune rezultată din activitatea (socială şi individuală) de a vorbi, deci nu ţine de planul *langue*, ci de aspectul *parole*. Ceea ce l-a interesat pe Bally a fost „studiul sistemului de relaţii între spirit şi vorbire"[36], pentru a verifica „în ce măsură limbajul unui individ diferă de limbajul grupului, din moment ce el se află în aceleaşi condiţii generale ca şi ceilalţi indivizi din grup."[37]. Coşeriu (2004: 97) numeşte *normă* acest prim „grad de abstractizare" realizat ca *model* în vorbire. Dacă ar fi abandonat delimitările trasate de

[32] „Gândurile ne aparţin doar nouă, simbolurile folosite pentru a le exprima sunt comune tuturor celor care vorbesc în acelaşi fel ca noi" (Bally, I/ 1951: 7).

[33] „Aspectul afectiv al unui fapt de expresie nu poate fi într-adevăr surprins decât printr-un contrast faţă de conţinutul său intelectual, în virtutea relativităţii care domină toate valorile expresive. (...) singurele distincţii care pot fixa şi clasifica faptele de limbaj sunt cele descoperite printr-o operaţie raţională (intelectuală), întrucât sentimentul este un fapt prea complex pentru a servi ca punct de pornire al analizei " (Bally 1951: 155).

[34] Coşeriu 1997: 149.

[35] Coşeriu 1997: 150.

[36] Bally 1951: 12.

[37] Bally 1951: 18.

maestrul său, probabil că Bally ar fi conceput o teorie revoluționară, prin ar fi demonstrat, mult mai convingător, că orice stilistician trebuie „să acorde atenție nu feței interioare, ci feței expresive a faptelor de limbaj: în acest caz, limbajul este scop, nu mijloc."[38]

d) În accepția lui E. Coșeriu, faimoasa dihotomie saussuriană *sincronie - diacronie* este legitimă numai în ceea ce privește sincronia. Savantul român consideră că noțiunea de *diacronie* nu este corect delimitată, știut fiind că deosebirea dintre *sincronie* și *diacronie* nu „se referă la planul obiectului (= limbă), ci numai la planul investigației (= lingvistică)"[39]. Obiecția coșeriană este pe deplin justificată, dar la începutul secolului al XX-lea, antinomia dintre sincronie și diacronie a reprezentat pentru Charles Bally (și pentru mulți alți lingviști) o concepție științifică nouă, prin prisma căreia s-a argumentat existența stilisticii descriptive și imposibilitatea întemeierii unei stilistici diacronice: „Existența unei lingvistici istorice reprezintă un adevăr în sine; dar stilistica nu ar putea fi istorică, în accepția generală, lingvistică, a acestui termen, adică *nu ar putea să-și întemeieze obiectul de cercetare pe schimbările observabile în evoluția faptelor izolate, nici chiar a grupurilor de fapte* (subl. n. I.M.). Fundamentul obiectului de cercetare se află „în relațiile constante dintre limbaj și gândire. Vorbitorul care întrebuințează spontan limba maternă are tot timpul conștiința unei stări, nu a unei evoluții și nici a unei perspective temporale. Fără a fi un savant, acesta trăiește cu iluzia că limba pe care o vorbește a fost întotdeauna așa cum el o vorbește; această iluzie care se reflectă într-o multitudine de fapte, se naște dintr-un instinct obscur de conservare socială."[40]. Așadar, pentru Charles Bally, stilistica este o ramură lingvistică eminamente descriptivă, axată pe studierea reflectării lingvistice a afectivității, adică o disciplină întemeiată pe intuițiile sincronice ale locutorului care „trăiește cu iluzia că limba pe care o vorbește a fost întotdeauna așa cum el o vorbește". Din moment ce poziția lui Bally se circumscrie doctrinei saussuriene, mulți dintre adepții lui Bally au considerat că stilistica este știință sincronică. Cu toate acestea, dacă se acceptă validitatea obiecției aduse de Coșeriu, trebuie afirmat, depășind viziunea lui Bally, că cercetarea faptelor de stil admite ambele perspective: *sincronică* și *istorică*. Această viziune este susținută și de Tudor Vianu care notează că „Stilul este o noțiune în același timp *sistematică și istorică* (subl. n.)", sau, mai precis, „stilul este astfel, din punct de vedere metodologic, o noțiune mixtă în care se întrunesc perspectiva istorică și cea sistematică"[41]. Altfel spus, „stilurile (...) sunt constituite istoric și aflate în strânsă dependență cu nivelul general de dezvoltare a culturii. Ele sunt structuri funcționale constituite în timp și supuse permanent transformării"[42].

Ca primă manifestare a structuralismului, validată chiar de maestrul său și publicată înainte de prima ediție a *Cursului de lingvistică generală*, concepția stilistică a lui Charles Bally reprezintă, de fapt, prima manifestare științifică de anvergură în care sunt valorificate plenar ideile lui F. de Saussure și reprezintă una din cele mai

[38] Bally 1951: 28.
[39] Frâncu 1999: 22.
[40] Bally 1951: 21.
[41] Vianu 1968: 31.
[42] Chivu 2000: 24.

importante etape în afirmarea unor idei dominante în multe dintre ştiinţele limbii în secolul al XX-lea. Definitivată şi publicată înaintea proiectului teoretic saussurian, stilistica structurală a lui Bally este, în ciuda inerentelor fluctuaţii conceptuale, terminologice şi metodologice o orientare lingvistică consacrată şi durabilă, a cărei fructificare critică este în continuare posibilă. De altfel, opoziţia *stilistică – stil*, dihotomie prin care Bally exclude noţiunea de *stil* din sfera de preocupări a stilisticii a dat naştere unei polemici ce durează de aproape un secol în lingvistica europeană. Este necesar să deosebim între o stilistică lingvistică şi studiul stilurilor, aşa cum crede, de pildă, I. Iordan (1975), urmându-l pe Bally ? Sau trebuie să acceptăm, urmându-l pe Tudor Vianu, imposibilitatea „de a vorbi despre o stilistică lingvistică şi de una nelingvistică" dat fiind că „toate efectele de stil rezultă dintr-o anumită întrebuinţare a limbii (...)"[43] ? Teoriile cele mai importante din stilistica românească merită, însă, studii separate, care să reliefeze importanţa contribuţiilor reprezentative, cale deja deschisă de alţi specialişti (cf. Oancea 1988).

BIBLIOGRAFIE:

Bally 1951 = Charles Bally, *Traité de stylistique française*, troisième edition, volume I, Librairie Georg & C. S.A., Genéve, Librairie C. Klincksieck, 1951, Paris.

Bouquet 1999 = Simon Bouquet, «La linguistique générale de Ferdinand de Saussure: textes et retour aux textes», studiu publicat în revista electronică *Texto! Textes et cultures*, decembrie 1999: http://www.revue-texto.net/Saussure/Sur_Saussure/Bouquet_Linguist-gen.html.

Bouquet 2002 = Simon Bouquet, «Après un siècle, les manuscrits de Saussure reviennent bouleverser la linguistique», studiu publicat în revista electronică *Texto! Textes et cultures*, iunie 2005: http://www.revue-texto.net/Saussure/Sur_Saussure/Bouquet_Apres.html.

Bouquet 2007 = Simon Bouquet, «Saussure au XXI° siècle: ce que les textes saussuriens originaux remettent en cause du *Cours de linguistique générale*», lucrare prezentată la Colocviul Internaţional *Révolutions saussuriennes*, 19 – 22 iunie 2007, Geneva, adresa electronică: http://saussure.ch/preprints/.

Chivu 2000 = Gheorghe Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârşitul secolului al XVIII-lea*, Editura Univers enciclopedic, Bucureşti, 2000.

Coşeriu 1997 = Eugeniu Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Coşeriu 2000 = Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, traducere de Eugenia Bojoga, Editura Arc, Chişinău, 2000.

Coşeriu 2004 = Eugen Coşeriu, *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

De Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, traducere de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iaşi, 1998.

De Saussure 2004 = Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*, traducere de Luminiţa Botoşineanu, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

Frâncu 1999 = Constantin Frâncu, *Curente şi tendinţe în lingvistica secolului nostru*, ediţia a II-a, Casa editorială «*Demiurg*», Iaşi, 1999.

[43] Vianu 1957: 134.

Gouvard 2005 = Jean-Michel Gouvard, «Linguistique, stylistique et style chez Charles Bally», dans *De la langue au style*, édité par Jean-Michel Gouvard, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 2005, p. 5–20 , studiu disponibil în format pdf la adresa electronică http://erssab.u-bordeaux3.fr/IMG/pdf/Cours_du_19_janvier.pdf.

Iordan 1962 = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, Editura Academiei, București, 1962.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, 1975, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică, București, 1975.

Oancea 1998 = Ileana Oancea, *Istoria stilisticii românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1998.

Vianu 1957 = Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.

Vianu 1968 = Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.

F. DE SAUSSURE AND CH. BALLY OR ON THE LINGUISTIC FOUNDATIONS OF STYLISTICS

ABSTRACT

The paper aims at revealing the complex and profound relation between F. de Saussure's linguistic doctrine and Ch. Bally's stylistic theory and argues that the foundations of Stylistics as a linguistic discipline are grounded on theoretical assumptions similar to the modern ideas presented in the *Course in General Linguistics*. In this respect, the paper highlights the theoretical arguments favored and invoked by Bally with respect to Saussure's fundamental concepts and dichotomies: a) the axiomatic idea that language is a *system* of signs, b) the opposition between *langue* and *parole*, c) the distinction between *paradigmatic* and *syntagmatic* relations and d) the antinomy diachrony – synchrony.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași
Facultatea de Litere
mioan@uaic.ro

CUVINTE RECENTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ AVÂND ÎN COMPONENȚĂ TERMENUL *SEXUAL*

CONSTANTIN-IOAN MLADIN

1. Probabil că discutarea pe îndelete a cuvintelor anunțate în titlu va părea multora o preocupare frivolă. Interesul cu totul neobișnuit pentru respectivele cuvinte, care poate fi remarcat la locutorii străini și români în egală măsură, ne îndreptățește întru totul să le acordăm o atenție specială. Astfel: **(1)** o investigație simplă (cu ajutorul motorului de căutare *Google*) s-a soldat cu următoarele rezultate: 1 630.000 intrări pentru *metrosexual*, 7.780 pentru *metrosexuel*, 6.240 pentru *übersexual*, 3 850 pentru *übersexuel*, **(2)** *The American Dialect Society*[1] a stabilit că *metrosexual* ar fi fost cuvântul anului 2003, după ce Marian Salzman l-a popularizat în media internațională, **(3)** despre cuvintele respective s-au scris și se scriu în continuare articole și cărți, lor li se consacră emisiuni la radio și la televizor, ori pagini web[2], **(4)** înțelesul acestor cuvinte, încă neînregistrate de dicționarele noastre[3], este pe cât de „excitant", pe atât de nebulos pentru cei mai mulți vorbitori („Știe cineva ce înseamnă metrosexual? Pentru că toată lumea îl folosește excesiv, fără să cunoască însă înțelesul cuvântului." [13]; „Câți dintre noi știm ce înseamnă «metrosexual» ? (Recunosc că și pe mine m-a speriat cuvântul inițial, deci recunoașteți fără frica, don't be shy)." [9]; „De curând am văzut o emisiune la unul din posturile tv care mi-a îmbogățit vocabularul. Nu era atât de greu să se întâmple asta, gândindu-mă la multele cuvinte neaoșe care au scăpat culturii mele absolut generale și încercând să îmi imaginez câte sute de cuvinte «noi» a primit limba aproape română pe care o vorbesc azi oamenii cu buletin de București. Se vorbea de cuvinte care se terminau în «sexual». Evident că am ciulit urechea pentru că era o oră destul de cuminte și mă gândeam că s-ar putea uita copii sub 12 ani la televizor. Așa am aflat de metrosexuali, tehnosexuali și übersexuali." [29]).

---

[1] Fondată în 1889, Societatea se consacră studiului limbii engleze din America de Nord, precum și a altor limbi sau dialecte, în măsura în care acestea sunt influențate de engleză sau o influențează pe aceasta. Începând din 1991, Societatea și-a propus să indice care ar fi cuvântul / cuvintele sau expresia / expresiile anului.

[2] O asemenea pagină [30] se ambiționează să ofere 180 de definiții ale termenului *metrosexual*. Desigur, cele mai multe propuneri sunt variații pe aceeași temă, mai mult sau mai puțin originale. Interesantă este însă preocuparea în sine a unui număr atât de mare de contribuabili și tenacitatea cu totul excepțională a administratorului acestui site.

[3] Chiar dacă cineva, neinformat, face următoarea afirmație: „Se pare că nu toți știm ce înseamnă un metrosexual... știe careva dintre noi... sau să dau explicația din DEX" [14].

Evident, interesul pentru toate formațiile lexicale ce urmează a fi prezentate provine din legătura pe care ele o au cu sexualitatea, subiect atractiv pentru cei mai mulți dintre noi, dar ocultat prin educație și prin diverse convenții sociale[4]. Deprinderile noastre pudibonde, bine înrădăcinate, ne fac să folosim cu multă reținere cele câteva cuvinte mai vechi din aceeași familie lexicală (nu neapărat însă și din același câmp semantic cu cele discutate acum – *asexual*, *heterosexual*, *bisexual*, *omnisexual* și, mai ales, *homosexual* și *transsexual*). Reamintim, ca edificator pentru discuția de față, faptul că, într-un sondaj de opinie realizat pe stradă, în urmă cu vreo câțiva ani, de cunoscutul umorist Viorel Gaiță, la întrebarea „Știați că Ion Iliescu e heterosexual ?", cele mai multe dintre răspunsuri au fost de tipul: „Cum vă permiteți să vă luați de oameni și să scorniți tot felul de prostii? Să vă fie rușine!".

2. O întrebare de căpătâi care se ridică înainte chiar de discutarea termenilor aleși este legată de legitimitatea folosirii lor, cu alte cuvinte este necesar să se stabilească în ce măsură sunt ei cu adevărat utili din punct de vedere denominativ, eventual expresiv. Or, se pare că cel puțin unele dintre aceste formații recente și-ar găsi un rost în condițiile în care s-ar accepta că în momentul de față se conturează realmente o tipologie morfo-comportamental-atitudinală mult mai diversificată a arhetipului uman masculin, varietăților nou apărute trebuind să li se atribuie și un nume adecvat. Numeroase studii sociologice, profesioniste sau diletante, acreditează tot mai mult ideea că societatea contemporană este pe cale de a propune o nouă configurație a valorilor comportametale, una dintre consecințele acestui fapt fiind și apariția unui alt fel de estetism masculin[5]. Dacă e să dăm crezare statisticilor, se pare că, de exemplu, 25% din populația masculină din America ar fi metrosexuală.

În orice caz, este cert că de-a lungul timpului s-au manifestat frecvente și severe schimbări de perspectivă asupra conceptelor de feminitate și de masculinitate. Fenomene marcante ale secolului trecut au fost făcute responsabile de apariția în forță a acestei subculturi a bărbaților: **(1)** creșterea toleranței față de categoriile marginalizate, ceea ce a permis transformarea esteticii stigmatizante a homosexualilor într-una de prestigiu, **(2)** apariția unei societăți mai infantile, „adolescentrice" (generația '68), în care prototipul ideal nu mai este adultul, ci adolescentul, **(3)** mișcarea de emancipare feministă[6]; oricine

---

[4] Nu este exclus însă nici ca fenomenul în sine pe care fiecare dintre acești termeni îl denumește să stârnească curiozitatea utilizatorilor limbii.

[5] Într-o dinamică ridiculizată și ea adesea („La noi, heterobărbatulnespălatparfumatdesectoragricolilfov este dominant în Parlament, în politică, în cârciumi și prin camerele de comerț. Lăsând la o parte modelul prăfuit-anost-pseudoviagraviril de tip FPP (Florin Pensionar Piersic) sau CCC (Cu Mâinile lui nea Sergiu din neamul Nicolaescu Curate), la noi bărbatul-Bărbat dispare încet dar sigur în fața unor modele efeminate gen Botezatu-Pepe-Măruță-Șeuleanu sau a unor boșorogi din categoria «Oltenița»: Cosmâncă-Hrebenciuc-Iliescu" [18]).

[6] În încercarea lor de a impune un tratament egalitarist între cele două sexe, femeile au reușit, oarecum paradoxal, să reconfigureze morfologia comportamentală a bărbaților în relația lor cu femeile, prin zdruncinarea încrederii absolute pe care aceștia o vedeau în șarmul lor genetic și în superioritatea lor fizică naturală („Metrosexualii sunt bărbații heterosexuali sau care susțin că sunt heterosexuali, care își îngrijesc tenul, imaginea, îmbrăcămintea, aparența, aproape ca tinerii gay. Nu se deosebesc de homosexuali decât prin preferința lor sexuală... Acest curent a apărut ca

poate constata foarte uşor că, urmare a creşterii spectaculoase a puterii feminine, bărbatul timpurilor moderne a devenit mult mai nesigur pe el în relaţie cu societatea în ansamblul ei, că paradigma rolului său în relaţia cu sexul opus (sub aspect socio-profesional, matrimonial, parental) a suferit mutaţii extrem de vizibile. Metrosexualitatea (şi unele dintre conceptele / noţiunile derivate din aceasta) ar putea fi astfel interpretată ca răspuns specific al bărbatului tradiţional la invadarea teritoriului său de către feminitate, ca o încercare de împotrivire a sa la rolului de gen stereotipic şi tradiţional, în urma bulversărilor sociale pe care le-au produs mişcările de emancipare feministă.

Pe de altă parte, trebuie spus că noţiunea discutată (metrosexualitatea) nu este în totalitate nouă. Se ştie că în societăţile foarte vechi şi mai puţin vechi vestimentaţia luxoasă şi purtarea podoabelor erau adesea în primul rând apanajul bărbaţilor din pătura bogată a populaţiei. Metrosexualul are, mai aproape de zilele noastre predecesori iluştri: *dandy*-i, *les beaux* etc.

3. În cele ce urmează vom încerca: **(1)** să formulăm o definiţie categorială foarte largă a metrosexualităţii – concept social pe cale să devină unul dintre miturile urbane contemporane cu cea mai spectaculoasă evoluţie în ultimului deceniu, **(2)** să discutăm alte concepte (şi denumirile lor) corelative cu acesta (desprinse, în general, din conceptul bazic), limitându-ne însă la termenii care intră în aceeaşi familie, din punct de vedere formal, construiţi cu *-sexual*. Perspectiva din care vom aborda subiectul este una multiplă: socio- şi psiholingvistică, semantico-lexicală şi pragmatică[7].

3.1. *Metrosexual*. Termenul este format prin aglutinarea primei părţi a cuvântului *metropolitan* şi a celei de a doua părţi a cuvântului *heterosexual*.

Conceptul de **metrosexual(itate)** şi termenul aferent au invadat rapid culturi dintre cele mai diferite de pe mai multe continente, imediat după ce au fost puse în circulaţie de către Mark Simpson[8], un excentric jurnalist britanic, într-un articol de numai 1 200 de cuvinte – *Here come the mirror men*[9]: „The typical metrosexual is a young man with money to spend, living în or within easy reach of a metropolis – because that's where all the best shops, clubs, gyms and hairdressers are. He might be officially gay, straight or bisexual, but this is utterly immaterial because he has clearly taken himself as his own love object and pleasure as his sexual preference.".

Reconfigurarea identităţii masculine şi felul în care aceasta se transformă în spectacol, adică metrosexualitatea, sunt privite cu ironie de Mark Simpson ca fiind o

---

urmare a faptului că s-a ajuns la o situaţie în care în barurile hetero bărbaţii erau neîngrijiţi, burtoşi, nespălaţi, nebărbieriţi, urât mirositori etc., arătând că nu le pasă de reacţia femeilor, pentru că tot „le posedă" şi-şi permit orice. " [8]).

[7] Ortografia defectuoasă şi punctuaţia anarhică a textelor / exemplelor culese de pe Internet au fost în permanenţă îndreptate.

[8] Născut în York (Anglia), Mark Simpson a devenit cunoscut ca scriitor şi publicist tocmai prin lansarea şi promovarea acestui concept şi a termenului care îl denumeşte. După o viaţă picarescă (a fost, pe rând: docher, măcelar, fotomodel pentru coperţile de romane roz, spălător de vase, vânzător ambulant), Simpson a publicat mai multe cărţi (*Male Impersonators*, *It's a Queer World*, *Anti-Gay*, *The Queen is Dead* – coautor, *Sex Terror: Erotic Misadventures in Pop Culture*, *Saint Morrissey*) şi numeroase articole pe această temă.

[9] Publicat în „The Independent", în 15 noiembrie 1994.

consecinţă directă a consumerismul din ţările industrializate şi a dezvoltării fără precedent a mijloacelor de comunicare în masă.

Tot Mark Simpson, într-un articol intitulat *Beckham, the virus*[10], este cel care îl indică pe fotbalistul englez ca fiind prototipul mondial al metrosexualităţii, supra-metrosexualul (pentru că adoră să fie privit şi pentru că atâtea femei şi bărbaţi adoră să-l privească). Statutul conceptului şi al termenului s-au consolidat apoi prin intermediul unei emisiuni cu şi despre homosexuali („Metrosexuality"), lansată în 2001 de Canalul 4 al Televiziunii britanice.

Schematic, *metrosexual* înseamnă un bărbat, principial heterosexual[11], din mediul urban, dispunând de bani, încrezător în sine (are întotdeauna ceva de spus, cu un aer aristocratic, în legătură cu orice subiect), emancipat, stilat, sofisticat, înzestrat cu un puternic simţ estetic, investind mult (bani şi timp) pe aparenţe şi stil de viaţă. Componenta sexuală este socotită a fi minoră în definirea conceptului. Ceea ce contează aici în primul rând este marcarea unei anumite atitudini (snoabe) şi a unui anumit comportament (narcisist[12] şi hedonist; egoist – metrosexualul caută în ceilalţi oglinda propriei reflectări). Sunt numeroase mărcile care individualizează un metrosexual, dar caracteristica lor comună este aceea că aproape toate sunt împrumutate din îndeletniciri rezervate până nu demult doar femeilor.

Astfel, metrosexualul tipic, un bărbat tânăr sau care vrea să pară tânăr, frumos, îngrijit, cochet, după modelul personajului din reclamele *Gillete*: **(1)** nu merge pur şi simplu la cumpărături, ci „face sesiuni de *shopping*", petrecând multă vreme prin *mall*-uri, prin *beauty shop*-uri, însoţit de prieteni, cu care nu ezită discute *fashion*, „ca-ntre fete"; **(2)** este foarte atent la ce, cum şi unde mănâncă[13] (acceptă doar alimente vegetariene ecologice, bea numai cocteiluri sau vin „de colecţie" şi niciodată bere; frecventează cluburile în vogă); **(3)** exhibă o corporalitate de invidiat[14], fiind un client permanent al spaţiilor specializate de întreţinere fizică şi estetică (sală de forţă şi de fitness, piscină, solar, sauna, cabinet de masaj, salon de cosmetică şi de manichiură / pedichiură), simţindu-se mereu obligat să declare public acest lucru; **(4)** îşi schimbă de mai multe ori pe zi ţinuta, în acord cu tipul de activitate pe care o desfăşoară; **(5)** acordă o mare (exagerată) atenţie aspectului său fizic în cele mai mici detalii şi urmează cu sfinţenie sofisticate ritualuri de înfrumuseţare (se epilează, se pensează, îşi taie cuticulele şi îşi lăcuieşte unghiile, nu se rade doar pe faţă şi, după ce se bărbiereşte, se exfoliază şi îşi aplică creme hidratante, antirid sau fotoprotectoare ori măşti faciale, îşi face *lifting*, nu

[10] Din *Salon.com Life*, în 2003.

[11] Deşi seamănă cu termeni precum *homosexual*, *bisexual* şi *heterosexual*, care se referă la orientări sexuale, termenul *metrosexual* nu are nimic în comun cu clasificările bazate pe orientarea sexuală.

[12] *Narcis new age* [7].

[13] Exprimând critici faţă de excesele practicanţilor de *body building*, care se orientează spre nutriţia artificială cu ajutorul anabolizantelor.

[14] Simbolistica corporalităţii este deturnată faţă de tiparele tradiţionale („Chez eux, le muscle n'est pas seulement un attribut fonctionnel. Il a une valeur esthétique, comme les seins chez la femme." [STEHLI]; „Aujourd'hui, les épaules du métrosexuel sont l'équivalent du décolleté chez la femme." [STEHLI]).

ar merge în ruptul capului la frizer, ci se programează la *hair stylist*, adoră gelul de păr şi spumantul de baie); **(6)** are o garderobă impresionantă, întotdeauna bine asortată şi neapărat *trendy* (poarta numai boxeri *Calvin Klein*, costume *Prada*)[15]; **(7)** adoră parfumurile tari, exotice şi personalizate, din gamele special concepute pentru bărbaţi; **(8)** are pasiunea accesoriilor de marcă (ochelari de soare, ceasuri, brăţări); **(9)** iese din casă numai dacă ţinuta îi este impecabilă şi dacă se declară deplin satisfăcut de mina pe care o are; **(10)** adoră să gătească reţete exotice şi originale pentru prieteni; **(11)** citeşte exclusiv presă care promovează sau creează moda pentru bărbaţi („The Face", „GQ", „Esquire", „Arena", „FHM", „Men's Health", „Vogue" şi „Cosmo"); **(12)** conştient de latura sa feminină, îşi reprimă masculinitatea, împrumută mult din registrul comportamental feminin, proiectează o imagine foarte sensibilă şi are o sexualitatea voit ambiguă[16]; deşi se simte flatat când este curtat de un alt bărbat (cultivând, de altfel, prieteniile gay), homosexualitatea îi repugnă; dar nici nu se îndrăgosteşte, pentru că... pur şi simplu nu are timp. De fapt, identitatea metrosexuală reflectă necesitatea unei provocării continue, cultivarea deliberată şi minuţios construită a ambiguităţii pe care o implică egosexualismului (o nouă posibilă masculinitate a societăţii actuale şi viitoare): împrumutând elemente de cod atât din limbajul feminin, cât şi din cel homosexual, metrosexualul îşi oferă posibilitatea de a capta interesul ambelor sexe, ceea ce este în deplin acord cu natura sa profund narcisistică.

Superficialitatea dezinhibată din comportament şi exhibarea candidă a exceselor de rafinament, frecvent acuzate de prost gust, riscă să îl împingă pe acest „bărbat nou, îmbunătăţit" înspre ridicol[17].

Metrosexualul este un concept născut ca un produs de marketing fiind rezultatul promovării agresive, prin imageria mass-media[18], a noţiunii de **brand**, de **fashion** şi **lifestyle**, ca o mistificare a garanţiei de reuşită în viaţă. Implicit, noţiunea este legată de domenii profesionale specifice, care oferă o plajă de expunere maximă şi care sunt predispuse să satisfacă apetitul pentru vanitate (cinema, modeling, media, pop music, sport, afaceri).

Astfel, trec drept metrosexuali internaţionali celebri – actorii: Cary Grant, Brad Pitt, Tom Cruise, Keanu Reeves, Leonardo di Caprio, Johnny Depp[19], Orlando Bloom, Collin Farrel; sportivii: David Becham, Mike Tyson, Francesco Totti, Paolo Maldini, Christian Vieri, Alessandro del Piero; cântăreţii: Eminem, Enrique Iglesias, Justin Timberlake, Tommy Lee[20].

---

[15] Grija aceasta obsesivă pe care metrosexualul o acordă vestimentaţiei i-a şi adus calificativul de *fashion-victim*.

[16] De aceea, frecvent, metrosexualul este considerat un cvasi-gay sau un al treilea sex.

[17] David Beckam a produs o adevărată isterie atunci când a recunoscut că-şi pictează unghiile în roz (în timpul unui meci de fotbal din liga britanică) şi când a declarat că nu se jeneză să îşi etaleze latura feminină a personalităţii.

[18] Metrosexualitatea este „masculinitatea mediată, adică masculinitatea raportată la media." [BUCURENCI].

[19] Devenit celebru, în 2003, pentru faptul că, în *Piraţii din Caraibe*, s-a îndrăgostit de creionul pentru conturul ochilor !

[20] S-a spus despre rocker că ar trece pe la salonul de cosmetică pentru a-şi face manichiura chiar mai des decât fosta sa soţie, Pamela Anderson.

Cele mai des vehiculate nume de „metrosexuali mioritici", cu o expresie ironică deja consacrată [19], sunt – actorii: Florin Piersic jr. , Alexandru Papadopol; sportivii: Adrian Mutu (varianta autohtonă etalon, metrosexualul „pur" din România[21]), Cristian Chivu; cântăreții: Ștefan Bănică jr. , Pepe, Dan Bittman, băieții de la trupa *Akcent*, Răzvan Fodor[22]; stiliști: Cătălin Botezatu (primul român care a adoptat stilul metro); vedete de televiziune: Mircea Radu, Petre Fumuru. Au mai fost catalogați drept „cocheți locali" și unii politicieni, precum György Frunda sau Adriean Videanu. Cu rezerve însă, pentru că metrosexuali autentici sunt considerați doar cei care își asumă public acest statut.

Metrosexual și alți termeni din această categorie sunt atât de la modă, încât uneori sunt folosiți fără discernământ și total în afara valorii lor semantice propriu-zise sau contextuale („Dacă mi se permite o parafrază atât de aiurea, Londra e *übersexuală* prin scop, *metrosexuală* ca facere și *pornosexuală* prin devenire." [6]). Curioasă, prin lipsa ei de logică, este folosirea termenul *metrosexual*, în română, la feminin – *metrosexuală* ! („urmează să se căsătorească cu o lesbiană *metrosexuală*, mamă a doi copii de la țară" [25]; „aș ucide pentru oricare dintre hainele pe care le poarta *metrosexuala* asta diafană de Carrie!" [24]). Acestei forme se intenționează a i se atribui și un conținut [5]: **(1)** „Femeia cu obiceiuri bărbătești și cu o doză mărită de masculinitate" (interpretare respinsă), **(2)** „Femeia ce excelează în toate domeniile și îndeletnicirile unui metrosexual", (3) „Femeia divă". La fel de neașteptată este întrebuințarea termenului cu referire la inanimate („Corsa este la fel de *metrosexuală* ca Fiesta și Golful 5" [15]).

3.2. *Übersexual*. Sursele bibliografice consultate explică termenul ca fiind format cu particula din limba germană *über* „deasupra" („Pour désigner ce nouveau genre de mâle, elle utilise un curieux néologisme, tiré du mot allemand über, qui signifie, en argot américain, le meilleur, le nec plus ultra, le top du top." [11]). În realitate, denumirea a fost creată în limba engleză de către Marian Salzman, vicepreședintă a unei agenții de publicitate newyorkeze, în cartea *The Future of Men*[23]. „Particula" respectivă este într-adevăr germană (prefix, prepoziție sau adverb, în funcție de context), numai că ea, scrisă cu umlaut sau nu, a intrat de multă vreme în limba engleză, fiind sinonimă cu prefixoidele *meta-* și *super-* . Termenul discutat este un calc formal după *Übermensch*, termenul creat de Friedrich Nietzsche[24]. Cu această formă, *übersexual* a devenit de îndată un termen internațional și, desigur, a fost repede adoptat de limba hibridă *Denglisch* (numită și *Denglish*, *Engleutsch*, *Germish*).

Übersexualul este o continuare a metrosexualului, în sensul că preia cu măsură unele dintre caracteristicile acestuia (el arată și se îmbracă bine, fără a fi însă obsedat de propria imagine), dar este concomitent viril și tandru, „sălbatic" și practic (în stare, cum s-a spus, să sfâșie rochia partenerei seara și să o dreagă dimineața). Übersexualul

---

[21] Ironizat adesea tocmai pentru că nu ar fi decât un *copy-paste* al lui David Beckham. Pentru că este penibil de prețios, pentru că se pensează exagerat, adică pentru că arată exact cum nu ar trebui să arate un bărbat *cool*.

[22] De la trupa *Kripton*.

[23] *The Future of Men: The Rise of the Übersexual and What He Means for Marketing Today* - lucrare scrisă în colaborare cu Ira Matathia, Ann O'Reilly (Palgrave Macmillan 2005).

[24] În *Also sprach Zarathustra* (1883-1885).

redescoperă valorile tradiționale ale bărbatului de altă dată. El se simte puternic și este stăpân pe sine. Refuză sexualitatea ambiguă și nu resimte nevoia de a căuta, în sine și în anturajul său, probe care să îi confirme sex-apelul. Nu împărtășește sentimentul vinovăției de a fi bărbat, ci își asumă cu mândrie această condiție. Übersexualul este mult mai masculin decât metrosexualul, dar trăiește în deplin acord cu latura lui feminină. Bărbat rafinat, și el se arată interesat de modă, mult mai puțin decât metrosexualul. Definindu-se mai mult prin ceea ce este decât prin felul în care arată, el înclină mai curând către abordarea unui stil vestimentar personalizat și degajat (mărcile sale de îmbrăcăminte preferate sunt: *Adidas*, *Puma*, *Nike*). Un autentic übersexual nu aderă la stereotipurile masculine patriarhale, care implică lipsa de respect față de femei, jena față de exteriorizarea emoțiilor și ignoranța absolută și dezinvoltă în orice domeniu ce nu ține de sport, de aventuri galante extraconjugale, de performanțe bahice etc. El nu manifestă angoasă nici față de viața de cuplu, nici față de paternitate. Egocentrismul îi este străin, întreținând cu femeia, pe care o susține frenetic în cariera sa profesională, o relație de parteneriat și de camaraderie. Übersexualul nu se rușinează de îndeletnicirile atribuite prin tradiție bărbaților (nu se dă în lături să bea bere și să urmărească meciurile la televizor), dar citește „The Economist" și „The New Yorker" și se angajează natural și cu multă hotărâre în același timp în viața comunitară. Übersexualul se prezintă ca o combinație armonioasă între eleganță, stil de viață și performanțe deosebite în domenii care conferă vizibilitate (sport, muzică, film, televiziune etc.)

Ca imagini-etalon de übersexuali sunt frecvent citați: cântărețul Bono, realizatorul de cinema Guy Ritchie (soțul Madonei), actorii Pierce Brosnan, Arnold Schwarzenegger, George Clooney și Ewan McGregor, Bill Clinton și Donald Trump (miliardarul american din domeniul imobiliar).

3.3. *Retrosexual.* Construit cu elementul de compunere savantă *retro-* „în urmă", „îndărăt", „în spate" și, prin extindere semantică „vechi, vetust, rămas în urmă, depășit, anacronic", *retrosexual* este antonimul perfect al termenului *metrosexual*. Retrosexualul este bărbatul macho care nu acordă prea mare importanță alimentației și aspectului său fizic, uitându-se în oglindă doar atunci când se bărbierește. În general, el este heterosexual, are o căsătorie la activ și crede orbește în fidelitate. Această masculinitate imediată, primară, este percepută astăzi în mediile emancipate ca un comportament retrograd („Așadar, dacă vă întrebați de ce sunt compuse denumirile stilurilor de viață contemporane cu adjectivul «sexual» și regretați iarna «-ismelor» voastre, probabil că faceți parte din tagma retrosexualilor, care reprezintă majoritatea covârșitoare și plictisitoare din România. Retrosexualul refuză cu obstinație să se preocupe de propria imagine și respinge categoric deviaționismul metrosexual. În versiunea hardcore, retrosexualul bea coniac *Unirea* și crede că bărbații care se pensează sunt poponari." [BUCURENCI]).

Un reprezentant tipic al retrosexualului este actorul neozeelandez Russell Crowe, mai cunoscut din filmul *Gladiatorul*.

3.4. *Tehnosexual.* Termenul a fost promovat și intens mediatizat de Ricky Montalvo, un tânăr matematician american, pe un site de-al său (*www.technosexual.org*), unde acesta își propunea să vorbească cu umor și autoironie despre *tehno-stil* („techno style"). Ricky Montalvo nu este însă și creatorul termenului, acesta fiind întrebuințat cu

multă vreme mai înainte de autori de literatură de ficțiune, cu referire la persoanele pasionate de roboți.

Tehnosexualul, numit uneori și *tecnomacho*, se definește ca un bărbat cu un nivel ridicat de viață și obsedat de informatică. Fost tocilar în timpul școlii, tehnosexualul nu se arată prea mult interesat de el însuși și, cu atât mai puțin, de sexul opus. În schimb, este îndrăgostit de laptop-ul său și leșină după ultimele, cele mai sofisticate și cele mai scumpe telefoane mobile, televizoarele cu plasmă, iPoduri etc., are compulsii de *shopping* și dorințe chinuitoare în legătură cu tot ce s-ar putea numi *gadget*.

3.5. *Pomosexual*. Termenul, creat în 1997 de scriitorii și editorii Carol Queen și Lawrence Schimel[25], se referă la persoanele care desfid clasificările sexuale, din convingerea că realitatea erotică se dovedește a fi mult mai presus de limitele genului.

Originalitatea termenului derivă din folosirea particulei neobișnuite cu formă de prefixoid *pomo-* . Aceasta este, de fapt, un compus obținut din abrevierea elementelor componente ale trmenului ***postmodern***.

Pomosexualul este un personaj complex, ambivalent, fiind adesea asociat cu bisexualul. Mai exact, pomosexualul este cel care nu acceptă să i se atribuie o încadrare sexuală anume. El știe foarte bine care sunt implicațiile uneia sau alteia dintre orientările și practicile sexuale (hetero-, bi-, homo-, sau trans-), dar consideră că orice diferențiere de acest fel în legătură cu partenerii săi este total lipsită de relevanță.

3.6. *Pansexual*. Format cu elementul de compunere savantă *pan-* „tot", termenul denumește individul cu o sexualitate extrem de relaxată care refuză să califice experiența sexuală după criteriul hetero-, bi-, homo-, trans-, precum și după numărul partenerilor sau în funcție de practicile sexuale.

Sinonim: *heteroflexibil*.

Exemplu notoriu de pansexual: Ricky Martin, care și-a mărturisit tendințele spre homosexualitate.

3.7. *Sapiosexual*. Termenul, construit cu lat. *sapio* „a fi cu judecată" (alături de alte sensuri), a fost improvizat pentru prima oară în 1998 de Woody Allen, care declarase cu umor că un bărbat poate face sex pe o perioadă limitată, dar poate vorbi despre acest subiect o eternitate. Mai exact, sapiosexualul ar fi bărbatul care nu este atras decât de inteligența altor persoane și care face din atrăgătorul său IQ principala sa armă de seducție.

3.8. *Pornosexual*. Substantivul[26], rar întrebuințat, desemnează individul care rămâne indiferent la propria sa orientare sexuală. Termenul este pus în legătură cu atitudinea abordată cu câțiva ani în urmă de revista „Details", foarte apreciată de metrosexuali, care titra „pomosexual" pe copertă „Nu ne pasă dacă credeți că suntem gay", slogan înlocuit ulterior cu enunțul „pansexual" „E OK să fii gay!".

3.9. *Perimetrosexual*. Creat *ad-hoc* pe terenul limbii române de Alec Bălășescu, termenul definește un metrosexual parțial („cei ce trăiesc cu iluzia metrosexualității, dar vin din sau se află în medii periferice metropolitane, adică nu împărtășesc pe de-a-ntregul experiența metro. " [14]).

---

[25] În lucrarea colectivă *PoMoSexuals: Challenging Assumptions About Gender & Sexuality*.

[26] Nu interesează aici adjectivul omonim care este pur și simplu un dublet pentru *porno(grafic)*.

3.10. *Vitalsexual.* Termenul a început să circule în Europa în 2005. Vitalsexualul este bărbatul trecut de 40 de ani, căruia îi este greu să accepte că îmbătrâneşte din punct de vedere sexual.

Actorul Jack Nicholson este considerat exemplul clasic, cel mai mediatizat vitalsexual de la noi fiind Irinel Columbeanu.

3.11. *Etnosexual.* Termen autohton glumeţ, ironic cu semnificaţie totuşi cam neclară („până la urmă, cuvântul etnosexual ce sens are? cum poate fi tradus? şi ce legătură are cu cei din poza?"[27] [24]). Cea mai bună şi mai sugestivă definiţie a sa este cea oferită de *Dicţionarul urban*: „Un tip cu sexualitate incertă, dar cu apucaturi fuegocentrice[28]. De exemplu: se afişează cu ie frumos brodată, e atras de ritmurile latino şi de muzica populară, are sprâncene groase, dar pensate ca un tufiş bine tuns, poartă ițari peste picioarele proaspăt rase şi din vorbele lui se simte nostalgia pentru emisiunile Marioarei Murărescu. Pe Etno TV e un tip genial, prezintă mai multe talk-show-uri, dar uneori se mai şi ridică să cânte. E foarte îngrijit şi simpatic, e un etnosexual desăvârşit!" [10].

În alte limbi (fr. *ethnosexuel*), cuvântul se referă la unele idei preconcepute despre sexualitatea unui grup etnic („*PD*, *Pédale*, *Tapette*, *Tarlouze*, *Tafiole*: insultes essentiellement employées par la caste masculine, vers un membre également de la même caste, afin de lui signifier tout le mépris qu'il a de lui en l'assimilant – que ce soit vrai ou non d'ailleurs – à un groupe ethno-sexuel qu'il considère comme risible dans le meilleur des cas, voire honteux ou pire, contre-nature et dégoûtant. " [20]).

Reprezentantul-tip al etnosexualului este cântăreţul Paul Surugiu, cu numele de scenă Fuego, asociat de obicei cu Irina Loghin.

3.12. *Vegansexual.* Termenul denumeşte un concept de ultimă oră, fiind lansat de Annie Potts, cercetătoare la la University of Canterbury şi co-directoare la New Zealand Centre for Human-Animal Studies [21].

Vegansexual (sau, mai scurt, *veganul*) desemnează o persoană care: **(1)** este vegetariană la modul absolut, refuzând cu îndârjire să consume orice aliment de proveniență animală, **(2)** nu ţine animale de companie şi militează fervent pentru apărarea drepturilor animalelor şi pentru conservarea mediului înconjurător activ, **(3)** nu poartă haine de piele sau de blană.

De vegetarieni, vegansexualii se deosebesc prin faptul că opţiunea lor existenţială se erijează într-un fel de filozofie spirituală militant-agresivă, asemănătoare unei religii fundamentaliste: **(1)** dacă vegetarienii se mulţumesc să nu consume deloc carne, vegansexualii refuză orice fel de produse alimentare de proveniență animală (carne, lapte, ouă), **(2)** vegansexualilor le repugnă contactul fizic cu „carnivorii", chiar dacă se simt uneori atraşi de aceştia, în virtutea principiului că „omul este ceea ce mănâncă", altfel

[27] Fuego şi Irina Loghin.

[28] *Fuegocentric*: „Care priveşte totul prin prisma intereselor şi a sentimentelor folclorice, care se consideră centrul universului rural. De asemenea, poate avea sprâncenele pensate şi poate manifesta un interes deosebit pentru muzica latino" (– Mami, m-am întâlnit cu un tip super astăzi! / – Care, mamă, pensatu' ăla care te-a condus până la uşă? / – Of... speram măcar la fuegocentrici să nu fii reticentă!!) [10].

spus, organismul non-veganilor reproduce proprietățile organice ale animalelor moarte pe care aceştia le consuma, ei fiind un fel de „cimitir al acestor animale" [33].

Imaginea standard a vegansexualilor este vedeta funk Prince.

3.13. *Ecosexualul.* Termenul, format cu elementul de compunere *eco-* „casă, mediu" (< fr. *éco-*, *cf.* gr. *oikos*), a fost propus drept sinonim pentru *vegansexual* [32]. Din cele două citate care urmează, unul în română, altul în franceză, ambele glumeţe, se vede însă că denumirea acoperă un concept mult mai larg: ecosexualul ar fi individul care îmbrăţişează pur şi simplu un mod de viaţă ecologist, în toate aspectele sale posibile[29] („Mai bun decât un vegansexual, chitit pe plăntuce, ecosexualul foloseşte doar hârtie reciclată, nu uită niciodată apa curgând la robinet, seara citeşte la lumina lumânării produse manual în Peru din ceară de albine, se îmbracă doar în bumbac 100%, se transportă pe bicicletă şi consumă doar produse organice (oferta fiind mică, respectivul se prezintă slăbuţ)." [22]; „Jeune femme (ou jeune homme), pratiquant la sexualité alternative (laquelle?), souhaite rencontrer personne désireuse de fonder un foyer dans le Larzac. Exigences requises: ne fume pas, ne bois pas, bouffe bio, est végétarien, voire végétallien. Evidemment, épilation s'abstenir! N'utilisant que des préservatifs recyclables, et pratiquant la sexualité de groupe pour ne pas gaspiller l'énergie, il devra être capable d'alimenter les besoins énergétiques du foyer par des solutions écologiques. En cas de grossesse, l'accouchement à la préhistorique s'impose de lui même. En cas de naissance, l'enfant ne devra consommer que du lait pur chèvre, non pasteurisé. L'animal fournissant le précieux breuvage devra avoir été élevé selon les règles strictes de l'agriculture labellisée AB, et ne pas avoir subi de piqûres aux hormones, ni avoir ingurgité de farines animales ou autres végétations blindées de pesticides. Jeune femme (ou jeune homme) possédant un 4X4, passez votre chemin! Si vous n'utilisez pas les transports en commun, et que vous conduisez un diesel, exit! Si vous aimez la nature, les animaux (de quelle façon?), nous sommes peut être faits pour nous rencontrer..." [17]).

4. Dacă în Europa occidentală sau în America folosirea termenului *metrosexual* a devenit curentă şi destul de neutră sub aspect emoţional, întrucât comportamentul sexual neconform tradiţiilor specifice societăţii de tip patriarhal nu mai miră demult pe nimeni, în spaţiul românesc ea este deocamdată mult mai timidă. Este adevărat însă că românii manifestă reticenţă mai curând în folosirea termenului, perceput ca având o puternică conotaţie peiorativă, decât în acceptarea conceptului însuşi[30] („E metrosexual, dar nu-i place termenul." [DAVID; „Ce ai zice dacă te-ar opri un reporter pe stradă şi te-ar întreba: „Nu te supăra, eşti metrosexual?" Aşa-i că sună rău? Parcă ar insinua ca eşti gay,

---

[29] Exemplul în limba franceză este o şarjă parodică la anunţurile matrimoniale „în stil ecosexual". Cam acelaşi este înţelesul termenului şi în următoarea încercare de definiţie, serioasă, dar mai laconică („Bărbat care preferă să locuiască singur, în condiţii ambientale stabilite în totalitate de el, cu simţul estetic foarte dezvoltat." [33]).

[30] La fel stau lucrurile şi în cazul altor termeni („Franz nu e gay, e doar tehnosexual..." [4]). Aceasta nu înseamnă însă că aderarea la modul de viaţă metrosexual ar fi resimţită ca mai puţin stigmatizantă („Io nu ştiu care-i latura feminină din mine, dar când o găsesc, vreau să am grijă de ea. Pare-se că voi deveni metrosexual (adică, plâng destul de uşor, să însemne că dacă am grijă de calitatea asta feminină, adică să zicem, să cultiv plansu', sunt metro?)" [16]).

sau orice altceva naşpa, fiindcă de prin clasa a 6-a am fost învăţaţi să credem că toate cuvintele care se termină în «sexual» sunt urmate de hohote copilăreşti de râs, îmbujorări şi negare..." [9]; „probabil că pentru unii această denumire, să îi spun de bărbat îngrijit-metrosexual e mult prea «grea» şi, când spui metrosexual, te duce cu gândul în altă parte; fraţilor trăim într-o lume în care imaginea contează şi cu atât mai mult noi, bărbaţii, trebuie să acţionăm în acest sens. Dacă pretinzi a avea lângă tine o femeie frumoasă şi bună, pe înţelesul tuturor, nu e de ajuns; în zilele noastre, o fată, pe lângă bani, căută şi aspect la un bărbat şi cu atât mai mult dacă acesta se preocupă de el, în general; aşa gândeşte o persoană a epocii moderne, a sec. XXI. Nici eu nu înţeleg de unde vine această aberaţie, «metrosexual», obişnuiesc să mă pensez, să investesc mult timp şi bani în vestimentaţia, stilul şi imaginea mea. Nu mi-e ruşine şi nu ascund nimănui asta, ba chiar mă face să mă simt superior multora... şi asta nu ar fi tot, vopsitul, fitnessul, firmele, excursii, tehnică, maşini scumpe... şi în general o viaţă costisitoare, dar nu văd nici o legătură cu acel oribil cuvânt. Oricum, eu sunt de părere că va trebui să mai treacă 30 ani să schimbăm puţin din mentalitatea românilor." [33]; „Eu, bărbat, fac duş, folosesc deodorant, îmi dau cu parfum, mă îmbrac cât de cât în trend, asta înseamnă că am grijă de mine, mă respect, însă am observat că, în momentul în care spui «metrosexual», oamenii se gândesc imediat la un tip cu înclinaţii exagerat de feminine, care toată ziua stă în oglindă, şi care chiar este pasionat de persoane de acelaşi sex, dar nu este deloc adevărat. Un metrosexual nu este neapărat un androgin [...]. " [12]).

5. Unii dintre aceşti termeni, foarte noi şi corespunzând unor noţiuni distonante în raport cu fondul nostru tradiţional de valori, devin obiect al comentariilor ironice, înainte chiar de a apuca să îşi generalizeze uzul[31] („Mitul precum că doar femeile în Moldova utilizează aceste giumbuşlucuri costisitoare cum ar fi cremuţele, uleiuţurile şi piluţele şi-a dat obştescul sfârşit. Din spuma de ras a mării s-a născut un nou soi de bărbat: metrosexualul moldovean." [26]; „am văzut cu coada ochiului o panaramă de emisiune la Euforia TV. Despre ce era vorba pe scurt: un nene, pe nume Vali Pungă, a luat de nu ştiu unde un tânăr student pe care s-a hotărât să îl transforme în «metrosexual», dom'le. Tânărul era decent, cu prietena şi tot tacâmu', nu mi se părea chiar ultimu' terminat care să aibă nevoie de ajutor. Întâi şi întâi, l-a dus pe băiat la o sală de fiţe. Astfel, am aflat de la domnul cu sacoşa că un metrosexual nu se duce ca tot românu' în parc să alerge, nici nu trage de fiare sudate prin sălile din Colentina. Nuu... , se duce la Miko Beauty Center, unde e aparatură computerizată, care controlează tot felul de parametri automat, ce mai, o nebunie, trebuia să ai automatica terminată să setezi aparatele, altfel nu faci «brand» şi nici metrosexual nu devii. După şedinţa cu instructorul privat [...], îl pescuieşte pe tânăr cu o limuzină şi îl duce la cosmetică, tot la un beauty center d-ăsta. Bineînţeles, [...] aflu că un metrosexual trebuie să se ducă cel puţin de 2-3 ori pe lună la cosmetică, pt. curăţare de ten, tot felul de măşti şi alte nebunii. Tânărul nu era ultimul jegos, cum spuneam, era decent şi arăta ok, dar nu destul de bine pt. un metrosexual. L-a dat pe bietu' băiat cu tot felu' de şmacuri, l-a curăţat şi i-a dat drumu'. Doamne, ce bine se mai simţea acum, cu faţa caldă şi

[31] Însăşi graba cu care se adoptă asemenea termeni pare unora suspectă („Încă nu ne-am dat seama dacă este o chestie care ţine doar de noile tendinţe în prefixe (*metro-*, *über-*, *bi-*...) sau noi tendinţe în industria alimentară ?" [22].

roşie şi relaxată. Apoi, tot stând la o tacla în merţan, ajung la hair-stylist. [...] îi fac lu' ăla micu' o frezâ de bon ton, adică de kkt, urmează apoi partea de «sfatul specialistului», ca şi la celelalte locaţii. Tot ascultând de poveţele «maestrului» în ale metrosexualităţii, ajung la următorul popas, respectiv hainele. Bineînţeles, în mall, lux şi tot tacâmul. Şi ca să fie totul metrosexualizat, la sfârşit studentul este băgat la o şedinţă foto profesionistă, unde îl învaţă să stea cu barba în sus (jemkerie mare) şi alte poziţii de mare angajament şi folos în viaţă. Într-un final, după vreo 7-8 ore, proaspătul metrosexual este prezentat prietenei lui." [3]; „De ce s-a simţit nevoia acestui nou termen? [*heteropolitan*] Poate din cauză că nu au putut impune metrosexualului orientarea sexuală dorită şi au întâlnit clienţi care au acţionat conform următoarei concepţii: «Nu-mi cumpăr loţiune autobronzantă pentru că o să zică lumea că sunt metrosexual» (homosexual în concepţia multor bărbaţi)." [2]). Desigur, motivele reţinerilor cu care este întâmpinat un termen de felul lui *metrosexual* trebuie căutate în neseriozitatea unor preocupări de această natură într-o societate care are a se confrunta înainte de toate cu probleme mult mai serioase, economice, sociale, de mentalitate etc. („La cum se mănâncă în România zilelor noastre (fast-food-uri şi alimente modificate genetic), cred că *hipopotamul* este de fapt specia viitorului." [18][32]).

Funciarul spirit băşcălios al românilor stă la baza unor creaţii mimetice inedite („*tele-sexualul* – bărbatul care se uită la televizor, *psiho-sexualul* – bărbatul student la psihologie, *biblio-sexualul* – bărbatul care citeşte, *über-biblio-sexualul* – bărbatul care citeşte şi e conştient de asta, *trans-biblio-sexualul* – bărbatul care a depăşit faza cititului" [16]) şi exploatează termenii existenţi în jocuri de cuvinte mai mult sau mai puţin inspirate („Ţi-am citit blogul despre metro şi urban. Dar ai uitat să-ţi declari orientarea. *Metrosexual* sau *übersexual*? – Nu, mersi! Din cele două, o aleg pe a treia. *Metrosenzual. Metrosexualul* se iubeşte, reflectat în oglindă. *Metrosenzualul* se iubeşte doar reflectat în ochii Ei." [23]; „Cum se numeşte un bucureştean care circulă cu metroul? *METROREXual*." [23]; „Nu sunt *metrosexual* nici *übersexual* ci *Bunnysexual*." [31]; „*Metrosexualul* nu este cel care face sex în *Metro*."; „După cum încerci să inspiri tu, *metrosexualul* ar fi o mărime măsurabilă în sistem *metric*." [14]). Sau le transformă în apelative familiar-populare în limbajul tinerilor („Băi *metrosexualule*, du-te înapoi pe canapea şi continuă-ţi telenovela!" [27]; „*Metrosexualule*, tu ai tradus cartea?" [1]). Ori le face subiect de anecdote („Un *metrosexual* intră într-un magazin şi o întreabă pe vânzătoare: – Aveţi vopsea de ouă ? Vânzătoarea se uită cu atenţie la el, îl măsoară din cap până-n picioare, îi zâmbeşte şi îi răspunde: – Dichisitule!" [28]).

În discuţia care precede corpusul propriu-zis al unei lucrări originale şi deja foarte populare de lexicografie franceză [LEXIK], Alain Rey face următoarea afirmaţie în legătură cu vocabularul actual al tinerilor din cartierele mărginaşe ale marilor aglomerări urbane din Franţa (**parler banlieusard, langage des jeunes des cités**): „Cela veut dire que les parents sont confrontés à ces mots. Et pour ne pas avoir l'air ridicule ils les emploient aussi, et à ce moment-là ces mots deviennent familiers, ils méritent de figurer dans le dictionnaire ne serait-ce que pour les étrangers qui ne les ont jamais entendus.". Judecata aceasta este întru totul valabilă şi cu privire la unii dintre termenii pe care i-am discutat aici.

[32] Comentariu despre *heteropolitan*, sinonim pentru *übersexual*.

BIBLIOGRAFIE:

Bucurenci 2006 = Bucurenci, Dragoș, *Nimic despre metrosexuali...* , în „Dilema veche", III, nr. 118, 28 aprilie 2006.

Bugeag 2007= Bugeag, Oana, *Metrosexualii*, în „Ieșeanul", nr. 266, aprilie 2007.

Bulzan – Stoichiță 2005 = Bulzan, Olimpiu, Elena Stoichiță, *Metrosexualii*, în „Bănățeanul", nr. 223, 5 septembrie 2005.

Călugăreanu 2007 = Călugăreanu, Violeta, *Bărbați cu lipici sau... viața grea de metrosexual moldovean*, în „Life style" („Punkt"), nr. 2 (8), februarie 2007.

David 2005 = David, Roxana, *Frumos de pică*, în „Sibianul", nr. 26, 31 octombrie 2005.

Flocker 2005 = Flocker, Michael, *Metrosexualul. Ghid de stil pentru bărbatul modern*, Petrescu & Cioponea Publishing House, București, 2005.

Iacub – Maniglier 2005 = Iacub, Marcela et Patrice Maniglier, *Antimanuel d'éducation sexuelle*, Éditions Bréal, [2005].

Ionescu 2006 = Ionescu, Raluca, *Metrosexualul. Un mit urban contemporan*, Lumen, Iași, 2006.

Olivotto 2006 = Olivotto, Alexandra, *Metrosexualii din România*, în „Cotidianul", 31 octombrie 2006.

Rizea 2007a = Rizea, Radu, *Între perfecțiunea metrosexuală și mințile profund deranjate*, în „Săptămâna Financiară", nr. 113, 4 iunie 2007.

Rizea 2007b = Rizea, Radu, *Metrosexualul – noua legendă urbană*, în „Săptămâna Financiară", nr. 48, 13 februarie 2007.

SS = S. S. , *Tehnosexualii – o nouă specie umană*, în „Ziarul", 13 aprilie 2005.

Stehli 2004 = Czerwinski – Stehli, Jean-Sébastien, Natacha Czerwinski, *Les nouveaux mâles se cherchent*, în „L'Express", 8 aprilie 2004.

Stoichiță 2005 = Mihăilă Enea – Depta – Stoichiță, Elena, Carla Mihăilă Enea, Dana Depta, *Metrosexualii*, în „Clujeanul", nr. 287, 12 septembrie 2005.

Lexik = *Lexik des cités illustré*, Éd. Fleuve Noir, 2007 [colectiv].

ADRESE INTERNET

1 all4him.ro; **2** askmen.ro; **3** avionaru.ro; **4** blog.360.yahoo.com; **5** blog.voce.ro; **6** bucurenci.blogspot.com; **7** cafeneaua.com; **8** curaj.net; **9** cutish.wordpress.com; **10** dictionarurban.ro; **11** ellequebec.com; **12** e-valcea.ro; **13** fluturasiinsplina.wordpress.com; **14** forum.anduchristian.ro; **15** forum.computergames.ro; **16** forumcrestin.com; **17** franckiegoes.blogspot.com; **18** hotnews.ro; **19** ieseanul.ro; **20** jichitsu.over-blog.com; **21** life.hotnews.ro; **22** metropotam.ro; **23** morar.hotnews.ro; **24** niosra.wordpress.com; **26** pam-pas.com; **26** punkt.md; **27** severin.romerosystems.org; **28** stiri.rol.ro; **29** training.ro; **30** urbandictionary.com; **31** urbanreality.wordpress.com; **32** wikipedia.org; **33** yuppy.ro.

RECENT WORDS IN ROMANIAN LANGUAGE, HAVING IN THEIR COMPOSITION THE TERM *SEXUAL*

ABSTRACT

The author of these pages has as his aim to: **(1)** formulate a cathegory definition (very broad) of **metrosexuality** – social concept which has become, during the last decade, one of the

most dynamic contemporary urban myths, (2) to discuss other twelve correlative concepts (**ecosexual**, **ethnosexual**, **pansexual**, **perimetrosexual**, **pomosexual**, **pornosexual**, **retrosexual**, **sapiosexual**, **technosexual**, **übersexual**, **vegasexual**, **vitalsexual** and their names). The subject is approached from several different perspectives: sociolinguistic, psycholinguistic, semantico-lexical and pragmatic.

Universitatea „1 Decembrie 1918", Alba-Iulia
c_mladin@yahoo.com

MODIFICAREA DISCURSULUI REPETAT LATINESC ÎN REGISTRUL GRAV AL ŞTIINŢEI ŞI AL FILOZOFIEI

CRISTINEL MUNTEANU

1. Comunicarea noastră porneşte de la ideile savantului Eugeniu Coşeriu privind *discursul repetat* [în continuare: DR] şi, mai ales, de la contribuţiile cercetătorului Stelian Dumistrăcel referitoare la modificarea *enunţurilor aparţinând discursului repetat* [în continuare: EDR]. De altfel, ne face plăcere să dedicăm această lucrare Domnului Profesor Stelian Dumistrăcel, întrucât, de curând, a împlinit frumoasa vârstă de 70 de ani.

1. DELIMITĂRI TEORETICE

1.1. Conceptul de *discurs repetat* („discurso repetido", în spaniolă) constituie în viziunea lui Coşeriu „tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca fragment lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»"[1]. Acest tip de tradiţie se opune „tehnicii libere a discursului" (ce cuprinde „elementele constitutive ale limbii şi regulile «actuale» cu privire la modificarea şi combinarea lor, adică «cuvintele», instrumentele şi procedeele lexicale şi gramaticale"[2]). În sfera DR se includ, ca specii, citatele celebre, proverbele, wellerismele (ce fac obiectul lingvisticii textului), locuţiunile fixe, formulele de comparaţie şi diferite alte expresii[3]. Dintre acestea, numai o parte privesc competenţa idiomatică [= *el saber idiomatico*], şi anume cele cunoscute, de regulă, în lingvistica românească drept frazeologisme (adică îmbinări stabile de cuvinte, considerate – de către Th. Hristea – echivalente reale sau potenţiale ale cuvintelor).

---

[1] Coşeriu 2000: 258.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*: 259–262.

1.2. Pe teren românesc, ideile lui Coşeriu despre DR au fost dezvoltate la Iaşi de către Stelian Dumistrăcel[4], sub cel puţin trei aspecte, evidenţiate în preocupări vizând: clasificarea speciilor din sfera DR; stabilirea tipurilor de modificare a enunţurilor aparţinând DR; analiza efectelor stilistice generate de aceste modificări.

1.2.1. După St. Dumistrăcel, enunţurile canonice aparţinând DR pot fi destructurate / restructurate după regulile *„quadripartita ratio"* quintiliene (Quintilian, *Institutio oratoria*, I. 5, 39–41): *adiectio* 'adăugare', *detractio* 'suprimare', *immutatio* 'substituire' şi *transmutatio* 'permutare'. Este prima dată când distincţiile lui Quintilian sunt aplicate la domeniul frazeologiei, asigurând o clasificare riguroasă, fără rest, a acestor tipuri de modificări. Le ilustrăm, pe cont propriu, cu câteva expresii şi dictoane latineşti (evidenţierile cu bold ne aparţin): [a] suprimarea – apare, de pildă, atunci când, în diverse contexte, e destul să se spună doar *verba volant* sau, după caz, numai *scripta manent*, suprimându-se la stânga ori la dreapta dictonul *verba volant, scripta manent*; [b] adăugarea – *homo homini lupus (est)* a devenit în Evul Mediu *homo homini lupus, femina feminae lupior, clericus clerico lupissimus*; [c] substituirea – formula lui Plaut, *homo homini lupus est*, se schimbă la diverşi clasici în *homo homini* ***deus est*** (Caecilius) sau *homo* ***res sacra*** *homini* (Seneca); [d] permutarea – *ubi bene, ibi patria* a fost inversată de naţionalişti: *ubi* ***patria*** *ibi* ***bene***.

1.2.2. Interesat de modul în care aceste destructurări / restructurări apar în textul jurnalistic, lingvistul ieşean şi-a adus contribuţia şi în ceea ce priveşte reproiectarea, cu caracter de sinteză, a structurii stilurilor funcţionale[5]. În delimitarea acestora, cercetătorul porneşte de la distincţiile operate de trei iluştri înaintaşi: Aristotel, Ion Heliade Rădulescu şi Karl Bühler. Rezultă, în baza relaţiei dintre „funcţii" (după Bühler – denotarea, manifestarea şi apelul), „úzuri" (după Aristotel – uzul ştiinţific, cel poetic şi cel practic), respectiv „limbi" (după Heliade Rădulescu – „limba ştiinţei sau a duhului", „limba inimei sau a simtimentului" şi „limba politicii"), doar trei stiluri funcţionale: stilul tehnico-ştiinţific, stilul beletristic (prezente în toate clasificările de până acum şi acceptate de toţi specialiştii) şi *stilul comunicării publice şi private*. După o serie de distincţii (după diverse criterii: raporturile dintre emiţător şi receptor, faticitatea, tipul enunţării), Stelian Dumistrăcel determină şi poziţia limbajului publicistic, ca specie a discursului public, acesta, la rându-i, fiind subgen al stilului comunicării publice şi private literare.

1.2.3. Cercetătorul ieşean a demonstrat, cu numeroase exemple, că respectivele modificări ale EDR nu sunt o descoperire a jurnaliştilor. Din contră, această modalitate creatoare de expresivitate se întâlneşte frecvent la scriitori. Mai mult decât atât, nici scriitorii nu-şi pot revendica prioritatea în materie: tendinţa poate fi înregistrată încă de la nivelul vorbirii (chiar populare)[6]. Pentru toate aceste categorii, Stelian Dumistrăcel oferă suficiente dovezi. Însă, datorită obiectivului fixat, se observă că studiul domniei sale (un

[4] Pentru o caracterizare a activităţii, în această direcţie, a lui Stelian Dumistrăcel, vezi Munteanu 2007: 275–287. De asemenea, trebuie adăugat că Profesorul însuşi a prezentat rezultatele şcolii sale (concretizate în diverse teze de doctorat având ca temă DR): vezi Dumistrăcel 2007: 99–112.

[5] Vezi Dumistrăcel 2006a: 31–60 şi Dumistrăcel 2006b: 333–360 (cele două lucrări sunt, de fapt, complementare).

[6] Vom face referire, de aici încolo, doar la Dumistrăcel 2006b.

adevărat tratat de lingvistică a textului) dedicat problemei DR, nu consacră și o secțiune stilului tehnico-științific (sau *logosului apofantic*, după Coșeriu, dinspre Aristotel[7]) sau, mai bine zis, modificării EDR în textul tehnico-științific.

1.3. Ne propunem în cele ce urmează să abordăm și să exemplificăm doar modificările operate pe discursul repetat latinesc (format, *in genere*, din maxime, dictoane, principii și expresii celebre) și numai în registrul grav al oamenilor de știință și al filozofilor. Exemplele provin atât de la savanți români, cât și de la cei străini, de vreme ce formulele latinești consacrate reprezintă un bun universal. Dar, mai întâi, câteva mențiuni sunt necesare.

1.3.1. Multe modificări sunt efectul contestației, atunci când valabilitatea universală a principiilor / dictoanelor este pusă la îndoială. Desigur, contestarea nu duce obligatoriu la o modificare formală pe expresia canonică. Iată câteva situații în care autorii (filozofi sau oameni de știință) se mulțumesc doar cu combaterea acestora:

[a] Coșeriu, referindu-se la „știința" (*tehnica*) lingvistică, afirmă: „O activitate nepatologică a conștiinței treze nu este și nu poate fi inconștientă. Principiul pe care un gânditor cartezian [[8] n.n. C.M.] l-a formulat odată pentru a susține că propriu-zis omul nu «face» (*impossibile est, ut is faciat, qui nescit quomodo fiat*) trebuie mai curând inversat când este vorba despre «facerea» lingvistică: este imposibil ca el să nu știe ce face"[9].

[b] Ioan Pânzaru, de altfel bun cunoscător al limbii latine, nu intervine în formula lui Locke, deși o pune sub semnul întrebării: „*Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu*, cum zice un continuator [al lui Aristotel, n.n. C.M.]. Nu există oare niciun *a priori* în intelect?"[10].

[c] Thomas Carlyle [1795–1881], un eseist englez, atacă principiul cartezian: „*Cogito, ergo sum*. Vai, bietule Cugetător, cât de puțin departe mergem pe această cale. Fără doar și poate că sunt; că până de curând nu eram; dar de Unde vin? Și cum? Încotro?"[11].

[d] Oamenii de știință pot deveni / fi și filozofi (de pildă, Coșeriu era și om de știință (lingvist), dar și filozof al limbajului), după cum și unii scriitori pot trece în tagma filozofilor (uneori și invers). Bunăoară, Voltaire (filozof, dar și scriitor) contestă, plin de ironie, printr-o povestioară, deviza ordinului iezuiților, *ad maiorem Dei gloriam*. Diatriba vine din gura unui derviș-șef, Ben-al-Betif, care pretinde că Dumnezeu nu are nevoie de glorie, căci nu este conceput după chipul și asemănarea oamenilor, singurii doritori de slavă. Până și discursul lui Topârceanu capătă accente filozofice (tot de fină ironie) atunci când neagă valoarea dictonului *Mens sana in corpore sano*, într-un eseu omonim. Dintr-un alt punct de vedere, același lucru îl făcuse și G. B. Shaw, căruia îi plăceau paradoxurile: „*Mens sana in corpore sano* is a foolish saying. The sound body is the product of the sound mind" (*Man and superman*)[12].

---

[7] Limbajul filozofic se încadrează tot la *logos apophantikós*.
[8] Principiul îi aparține lui A. Geulinx, filozof olandez din secolul al XVII-lea.
[9] Coșeriu 1997: 52.
[10] Pânzaru 1999: 149.
[11] Carlyle 1975: 255.
[12] Bernard Shaw 1983: 5.

1.3.2. Pentru a avansa, trebuie făcute o serie de distincții. Există contestări totale, vehemente și contestări parțiale. De asemenea, pot fi înregistrate adaptări ale formulelor la situații particulare, fără a fi contestări; acestea țin de sentimentul apartenenței autorului / vorbitorului la o comunitate de savanți; recuperând un concept malinowskian, St. Dumistrăcel vorbea aici despre «comuniunea fatică» sau de atragerea interlocutorului pe același teren al experienței lingvistice (ori *saber idiomático «textual»*, după Coșeriu). Evident că nu toate enunțurile aparținând DR latinesc sunt principii sau maxime care poartă cu ele adevăruri [pretins] valabile. Tot aici se includ diverse citate celebre, expresii etc. Modificări se pot produce și pe formula tradusă, nu doar pe contextul originar / original.

Preferăm însă modificările operate direct pe original. Iată câteva exemple: C. Noica: „Că tot ce este natură se clatină astfel? Dar *fiat* ***scientia, pereat mundus***"[13]. Și: „Deviza mea: ***Nulla*** *dies sine laetitia*. Dar *laetitia* înseamnă: disciplină, muncă, trudă, suferință, îndoială, invenție, bucurie" (C. Noica). Athanase Joja neagă o altă formulă: „*Quod* ***non*** *erat demonstrandum* – întrucât nu ne-am propus să demonstrăm o teză, ci analiza ne-a impus ea însăși această concluzie"[14]. Principiul juridic *pacta sunt servanda* ('tratatele trebuie respectate') este contrazis de către savantul olandez Johan Huizinga prin introducerea negației *non*: „State de înaltă cultură se retrag cu totul din comunitatea dreptului internațional și practică fără rușine un *pacta* ***non*** *sunt servanda*"[15].

2. STUDII DE CAZ

2.1. *Adaequatio rei et intellectus* (Toma d'Aquino). O expresie cu o asemenea încărcătură conceptuală nu putea scăpa de modificări formale, atâta timp cât conceptele înseși sunt întoarse pe toate fețele de către filozofi. De pildă, Heidegger, subliniind dublul caracter al potrivirii (pus în lumină de definiția clasică a esenței adevărului: *veritas est adaequatio rei et intellectus*), apreciază că sintagma în cauză poate însemna fie că adevărul este adecvarea lucrului la cunoaștere, fie că adevărul este adecvarea cunoașterii la lucru. După ce recunoaște că cel mai adesea definiția se enunță numai prin formula *veritas est adaequatio intellectus ad rem*, filozoful german declară, dimpotrivă, că „adevărul astfel conceput, adevărul propozițional, nu este posibil decât pe temeiul adevărului reic, pe temeiul lui *adaequatio rei ad intellectum* [caz de permutare, n.n. C.M.]. Ambele concepte ale esenței lui *veritas* au întotdeauna în vedere o orientare care se corectează «în funcție de...» și gândesc astfel adevărul drept *corectitudine* [subl. aut.]"[16]. Ceva mai departe, ca o consecință derivând din noțiunile de *intellectus divinus* și de *intellectus humanus*, Heidegger conchide, amplificând formula printr-o suită de adăugări: „Acea *veritas* ca *adaequatio rei (creandae) ad intellectum (divinum)* stă chezășie pentru *veritas* ca *adaequatio intellectus (humani) ad rem (creatam)*"[17].

---

[13] Noica 1978: 53.
[14] Joja 1967: 273.
[15] Huizinga 2002: 308.
[16] Heidegger 1988: 138.
[17] *Ibidem*: 139.

Judecând din punct de vedere estetic lucrurile, Benedetto Croce consideră că „obiectul [în artă, n.n. C.M.] nu e decât ceea ce devine materie pentru intuiție și pentru fantezie și, prin aceasta, pentru reflecție și gândire. Ca urmare a acestei concepții, adevărul nu va putea fi deci definit ca în filozofia scolastică *adaequatio rei et intellectus*, deoarece *res* (lucru), ca *res*, nu există, ci mai curând (luând, bineînțeles, în sens metaforic conceptul de adecvare) *adaequatio **praxeos** et intellectus*"[18].

Aceeași expresie a stat și în atenția gânditorilor români, care au încercat să o „corecteze" în funcție de propriile convingeri. Bunăoară, Athanase Joja, pornind de la considerațiile lui Marx cu privire la conformitatea teoriei cu realitatea, ca unic fundament și criteriu al celei dintâi, se întreabă cum putem stabili această conformitate, „cum putem constata această *adequatio intellectus ad rem*?"[19]. Răspunsul ar fi acela că trebuie găsită calea [*méthodos* 'drum']: „Într-adevăr, pentru a fi *méthodos*, cale spre drumul care conduce la descoperirea adevărului, metoda trebuie să fie ea însăși adevărată, adică să fie *adaequatio intellectus **inquirentis cum re***"[20].

Tot astfel, comentând un fragment din Aristotel (*De anima*, III, 4, 430 a), Anton Dumitriu operează o substituire pe sintagma consacrată, înlocuind termenul *adaequatio* cu cel de *identitas* în următorul context: „«Într-adevăr, în cazul realităților imateriale, există o identitate între subiectul gânditor și obiectul gândit, fiindcă știința teoretică și obiectul ei sunt identice». Dar nu numai atât, însuși intelectul trebuie să fie inteligibil, ca și obiectele inteligibile. Astfel, aporia de care am vorbit și care nu este rezolvată printr-o simplă *adaequatio rei et intellectus*, ci printr-o ***identitas** rei et intellectus*, s-ar baza pe ceva ininteligibil, ceea ce ar reduce-o la un singur punct, dar soluția ei tot nu ar fi găsită"[21].

2.2. *Cogito, ergo sum* (Descartes, *Principia philosophiae*, I, 7). Variațiuni pe marginea acestui principiu (care pornește, la rându-i, de la reflecția Sfântului Augustin: *dubito, ergo cogito* 'mă îndoiesc, deci exist') întâlnim la reputatul logician și filozof român Anton Dumitriu, în mai multe fragmente din aceeași carte (*Homo universalis*[22]): [a] „În aceste considerații a scăpat însă lui Heidegger [[23] n.n. C.M.] observația că, dacă *cogitare* înseamnă, așa cum am văzut în citatul dat mai înainte, și a înțelege, și a voi, și a imagina, și a simți, și dacă considerăm că «*ego cogito*» este propoziție primă, atunci și *intelligere*, *velle*, *imaginari*, *sentire* sunt prime, și deci pot spune în loc de *cogito ergo sum* alte propoziții, cel puțin următoarele: 1) ***intelligo**, ergo sum*; 2) ***volo**, ergo sum*;

---

[18] Croce 1971: 184.

[19] Joja 1967: 215.

[20] *Ibidem*: 219.

[21] Dumitriu 1992: 128.

[22] Atragem atenția asupra faptului că există foarte multe sintagme (deținem un inventar de peste 100 de cazuri) de tipul *homo universalis*, *homo videns*, *homo sovieticus*, *homo americanus* etc. (figurând adesea chiar ca titluri de cărți), obținute prin procedeul substituirii – de la vechea formulă *homo sapiens* sau de la altele mai recente, cum ar fi *homo ludens* (1938), consacrată de către J. Huizinga.

[23] Probabil că se pornește de la următoarea cugetare: „Cu această imagine, Hegel vrea să spună ***ego** cogito sum*, acel «eu gândesc, eu sunt», este terenul ferm pe care filozofia se poate așeza cu adevărat și în deplinătatea ei" (Heidegger 1988: 375).

3) ***imaginar, ergo sum***; 4) ***sentio, ergo sum***. În acest sens afirmă Maine de Biran că atunci este suficient să spun «mă mişc, deci exist», adică din orice acţiune a individului s-ar putea scoate *ergo sum*"[24]; [b] „Iată raţionamentul lui [Descartes, n.n. C.M.]. În afara mea există o fiinţă care are toate atributele maxime – în primul rând gândirea şi întinderea – fiind caracterizată de veracitatea divină. Ea este aceea care îmi garantează veracitatea gândirii mele şi obiectivitatea existenţei mele. Cercul vicios al acestei concepţii carteziene este evident: *cogito ergo sum, cogito ergo* ***Deus est, Deus est, ergo sum, ergo cogito***"[25]; [c] „Gassendi merge mai departe şi spune că, atunci chiar când am conştiinţa că mă înşel, pot să inferez că exist – ***ludificor ergo sum***"[26]; [d] „Când Protagoras spune în mod lapidar – şi limba greacă, ca şi limba latină, avea posibilităţi mari de exprimare eliptică – : «Omul măsură a tuturor lucrurilor», el implică faptul că cineva face această măsură, că cineva măsoară, că cineva a gândit această măsurare şi a descoperit etalonul măsurării. Dacă Descartes ar fi formulat această maximă, el ar fi expus-o, desigur, aşa: *Cogito ergo sum, ergo* ***metior***"[27].

O substituire descoperim şi la Pompiliu Constantinescu: „Poezia noastră modernă a cunoscut un lirism de notaţie, altul muzical, apoi unul imaginat; lirismul d-lui Barbu trece la limita extremă a poeziei, în plan pur cerebral. Intelectualismul său implică paradoxul: *cogito ergo* ***sentio***!"[28].

Al. Tănase îşi intitulează un capitol dintr-o carte chiar ***Sum*** *ergo* ***cogito***, informându-ne că „Unamuno este acela care a înlocuit formula carteziană *Cogito ergo sum* cu ***Sum*** *ergo* ***cogito***, înţelegând natura lui *Sum* prin a trăi, a simţi, a dori"[29]. În conformitate cu autorul român, permutarea este motivată: „În legătură cu toţi aceştia [filozofii moderni, n.n. C.M.], trebuie să inversăm cunoscuta formulă a lui Descartes: *cogito ergo sum* nu este o premisă, ci o concluzie, adevărată doar dacă plecăm de la *sum ergo cogito*, înţelegând prin *sum* modul de a fi uman, fiinţa umană integrală, cu toate determinările sale de ordin cognitiv, psihic, afectiv, volitiv, social, axiologic"[30].

Mai aproape de noi, filozoful italian Giovanni Sartori, discutând despre manipularea prin televiziune, afirmă, printre altele, că în China „nu se intra pe atunci, şi nu se intră nici astăzi, iar astfel ceea ce se întâmplă unui miliard şi ceva de fiinţe umane nu constituie – pentru televiziune – o ştire. ***Non vidi, ergo non est***"[31]. Negarea reprezintă practic, aici, o adăugare pe o ipotetică formulă cu substituire: ****vidi, ergo est***.

2.3. *Ad maiorem Dei gloriam*. Un lingvist german, bun cunoscător al limbii şi al culturii noastre (un „românist", cum se spune), Rudolf Windisch, discipol din prima generaţie de studenţi de la Tübingen a savantului Eugeniu Coşeriu, are o adevărată predilecţie pentru expresia de mai sus, utilizând-o cu modificările de rigoare, după cum o

[24] Dumitriu: 1990: 112–113.
[25] *Ibidem*: 103.
[26] *Ibidem*: 104.
[27] *Ibidem*: 153.
[28] Constantinescu 1967: 182.
[29] Tănase 1985: 43.
[30] *Ibidem*: 39.
[31] Sartori 2005: 70.

cere contextul. De altminteri, am identificat trei contexte asemănătoare în care, discutându-se teoria lui Rösler (privind constituirea limbii române la sudul Dunării), este amintit un cronicar de la curtea regelui maghiar Béla al IV-lea, care atestă prezența „valahilor" în zona Transilvaniei: [a] „Aceasta [cercetarea românească, n.n. C.M.] consideră ca posibile informațiile din Cronica lui Nestor referitoare la existența valahilor și slavilor *înainte* de venirea ungarilor «de după muntele înalt», pentru că ele se potrivesc cu cele referitoare la români – *ad maiorem* ***Hungarorum*** *gloriam*! – ale acelui Notarius Anonymus al regelui ungar Béla..."[32]; [b] „Ni se pare că «dragostea de adevăr» a acestui cronicar, adesea incontestabil minoră, nu justifică verdictul distrugător pe care îl manifestă Rösler: interesant e chiar faptul că în calitatea sa de scriitor de curte *ad maiorem* ***Hungarorum*** *gloriam*, el menționează pe «Blacci» din Transilvania, procedeu care uimește cu atât mai mult cu cât trebuie presupus că acestor vlahi nu li se atribuia nici o însemnătate politică în acea epocă"[33]; [c] „Este vorba aici de deja amintita *Gesta Hungarorum*, scrisă de notarul anonim P. la comanda regelui maghiar Béla al IV-lea (sau poate Béla al III-lea, 1172/3–1196/7?), cronicar care, *ad maiorem* ***Hungarorum*** *gloriam*, ar fi trebuit să aibă o atitudine mai degrabă negativă față de români"[34].

Același cercetător caracterizează poemul polonez al lui Miron Costin în felul următor: „Poema polonă poate fi considerată, în cele din urmă, o scriere istoriografică de «propagandă» *ad maiorem* ***patriae*** *gloriam*. Ea face caduce vechile cronici slavone, în care predominau povestirile fantastice"[35].

2.4. *Graeca sunt, non leguntur / Graecum est, non legitur*. Acad. Marius Sala, prin mărturisirea sa, demonstrează încă o dată că Al. Rosetti avea plăcerea jocurilor de cuvinte: „De aceea a suferit profund când a fost suprimată [revista „Bulletin linquistique" (1933-1948)], mai mult decât la acuzațiile de cosmopolitism din presa vremii. În anii '60 spunea, chiar cu glas tare: ***walachica*** *non leguntur* («ce e în românește nu se citește»)"[36].

Deplângând faptul că teoria sa lingvistică (din *Sincronie, diacronie și istorie*) nu a fost cunoscută, Eugeniu Coșeriu a ajuns să afirme: „...il y a 25 ans, dans mon livre *Sincronia, diacronia e historia* (Montevideo, 1957/58), mais qui n'a pas toujours été comprise, à cause du «***Hispanicum*** *est, non legitur*» et à cause de l'étrangeté de mon cadre théorique par rapport à l'«esprit du temps»"[37].

Același Rudolf Windisch, referindu-se la un studiu [din 1986–7] al istoricului freiburghez Gottfried Schramm (ce reia, într-o manieră elocventă, vechea teză despre originea sud-dunăreană a românei), declară: „Altfel spus, ignorarea studiului lui Schramm n-ar trebui să poată fi explicată prin acel simplu ***germanicum est, non legitur***, care ar putea să mușamalizeze luarea în considerare a tezei lui Schramm într-o manieră prea facilă"[38].

---

[32] Windisch 1980: 22.
[33] Windisch 1981: 37.
[34] Windisch 1982: 53.
[35] Windisch 2005: 347.
[36] Marius Sala în discursul său de recepție la Academia Română, în care și-a evocat maeștrii – „cei doi stâlpi ai înțelepciunii" –, Al. Rosetti și Iorgu Iordan (Sala 2006: 16).
[37] Coseriu 2001: 414 (în versiunea franțuzească a lucrării *Linguistic change does not exist*).
[38] Windisch 1999: 247.

2.5. *Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu.* După ce menționează în latinește principiul lui Locke, Lucian Blaga îl modifică în românește în felul următor: „Nimic nu este în *inconștient*, ce n-a fost înainte în *conștiință*". Apoi, amintind și el sarcastica adăugare a lui Leibniz (*nisi ipse intellectus*), își completează propria frază: „Nimic nu este în *inconștient*, ce n-a fost înainte în *conștiință*, afară de *inconștientul* însuși"[39]. Până la Blaga însă aflăm și alți filozofi care au „atacat" cunoscuta formulă. Bunăoară Hegel (1770–1831), care a contestat-o printr-o permutare, apreciind că teza lui Locke nu exprimă punctul de vedere al filozofiei lui Aristotel: „Ar trebui considerat numai ca o înțelegere greșită dacă filozofia speculativă nu ar voi să accepte această teză. Dar, invers, ea va afirma tot astfel că *nihil est in **sensu**, quod non fuerit in **intellectu***, – în înțelesul cu totul general că νους, și cu determinarea mai adâncă, *spiritul*, este cauza lumii, iar în sens mai precis, că sentimentul dreptății, sentimentul moral și cel religios sunt sentimente și deci experiență a unui conținut ce-și are rădăcina și sediul numai în gândire"[40].

Celebra sintagmă a făcut carieră în lingvistică și se pot urmări nu doar modificările, ci, mai ales, evoluția unor idei[41].

2.6. *Sub specie aeternitas.* Creator, ca întotdeauna, E. Coșeriu scrie undeva: „...todo discurso podría interpretarse *sub specie **poiesis***, desde el punto de vista de lo poético, en cuanto texto poético o desde la dimensión poética"[42].

Aceeași sintagmă cunoaște multiple variațiuni la Benedetto Croce: „Sentimentul sau starea sufletească nu e un conținut particular, ci e întregul univers considerat *sub specie **intuitionis***; și în afară de el nu e de conceput niciun alt conținut care să nu fie în același timp o formă diferită de forma intuitivă; nici ideile, care reprezintă întregul univers *sub specie **cogitationis***; nici obiectele fizice sau entitățile matematice, care sunt universul întreg *sub specie **schematismi et abstractionis***; nici voința care e universul întreg *sub specie **volitionis***"[43].

Și A. Joja modifică formula în cauză: „Ideea de timp joacă un rol capital în stoicism. Într-adevăr, în timp ce filozofia conceptului considera lucrurile *sub specie aeternitas **et universalitas***, filozofia stoică le considera *sub specie **durationis et individui***"[44].

Iar Lucian Blaga își intitulează un capitol din „Trilogia cunoașterii" *Sub specia **stilului*** [sic!].

2.7. *Amicus Plato, sed magis amica veritas* (Aristotel). O permutare de o rară frumusețe realizează eruditul filolog (de formație clasicistă) și eminescolog notoriu Nicolae Georgescu atunci când, discutând principial despre adevăr și fețele sale, trage

[39] Blaga 1969: 19.

[40] Hegel 1962: 48–49. Permutarea săvârșită de Hegel a devenit ulterior formula reprezentativă pentru opera altui gânditor, Maurice Pradines (1874–1958), autor al unei filozofii a senzației – care la origine ar fi inteligentă – (Guendouz 2003).

[41] Pentru acest studiu de caz referitor la lingvistică, vezi Munteanu 2007: 283–286.

[42] Eugenio Coseriu, *Información y literatura*, în Coseriu – Lamas 2006: 90.

[43] Croce 1971: 90.

[44] Joja 1967: 46.

concluzia că, în unele situații, „poți spune chiar cu mâna pe inimă: *Sed magis amicus Plato* [dar mai prieten îmi este Platon, n.n. C.M.]"[45]. Deși dublată de o suprimare (în întregime ar fi fost **Amica veritas, sed magis amicus Plato*), enunțul lui N. Georgescu răstoarnă maxima aristotelică, făcând, probabil, aluzie și la o replică (mai puțin faimoasă, dar prezentă în unele dicționare) aparținându-i lui Cicero (*Tusculane disputationes*, I, 17, 39): *Errare malo cum Platone quam cum istis vera sentire* [Prefer să greșesc alături de Platon, decât să aflu adevărul împreună cu aceia (adepții lui Pitagora, n.n. C.M.)][46].

3. CONCLUZII

În consecință, se poate afirma că oamenii de știință și filozofii, ca vorbitori, pot fi la fel de rafinați în spirit, la fel de subtili, ca orice om de cultură. La toți cei capabili de astfel de jocuri funcționează impulsul creativității (*enérgeia*), ce stă la baza activității culturale. Pentru 'a face productiv', se întrebuința în greaca veche verbul *poiein*, de aici *poesis*, cu sensul de 'creație'. În cultură (deci, și în limbaj) se creează cu adevărat numai în cadrul tradiției și prin tradiție (E. Coșeriu). Este și cazul acestor modificări pe care le produc savanții pe un tipar fixat, spunând lucruri noi, dar făcând aluzie în continuare la cele vechi. De multe ori, ei sunt atinși de un spirit ludic. Vorbind despre realizarea limbii funcționale, Coșeriu preciza că există și „anumite texte științifice și strict științifice, adică numai acolo unde savanții nu glumesc deloc și nu-și permit, din când în când, și câte-o ghidușie". Dar adăuga imediat: „E bine să-și permită!"[47].

BIBLIOGRAFIE:

Bernard Shaw 1983 = George Bernard Shaw, *Aforisme, paradoxuri, cugetări*, București, Editura Albatros, 1983.

Blaga 1969 = Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.

Carlyle 1834 = Thomas Carlyle, *Lumea făcută din vestminte*, în Nemoianu (1975).

Cazimir 2002 = Ștefan Cazimir, *Amicus Marius, sed magis amica... Sala*, în Pețan (2002), pp. 130–131.

Constantinescu 1967 = Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, I, București, Editura pentru Literatură, 1967.

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. XXXIII, 1992–1993, Seria A. Lingvistică, Iași.

[45] Georgescu 2000: 241.

[46] Nu ne putem abține, în acest context, de la a aminti o ludică transformare a acestui celebru adagiu, de care se face „vinovat" spiritualul om de litere Ștefan Cazimir, ce-l avea în vedere pe Marius Sala: „*Amicus **Marius**, sed magis amica... **Sala***" (Cazimir 2002: 130). În cazul de față, avem de-a face cu două substituții ludice, acceptabile în situația respectivă. Exemple nefericite în care, fără astfel de intenții, sunt încălcate regulile gramaticii latine există, din păcate, foarte multe (vezi Hristea 2003: 270–275 și 279).

[47] Coșeriu 1994: 61.

Coşeriu 1997 = Eugeniu Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie. Problema schimbării lingvistice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

Coşeriu 2000 = Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Chişinău, Editura Arc, 2000.

Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *L'homme et son langage*, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, Éditions Peeters, 2001.

Coseriu – Lamas 2006 = Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, Pamplona, EUNSA, 2006.

Croce 1971= Benedetto Croce, *Breviar de estetică. Estetica in nuce*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971.

Dumistrăcel 2006a = Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcţionale*, Iaşi, Editura Institutul European, 2006.

Dumistrăcel 2006b = Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentaţia instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2006.

Dumistrăcel 2007 = *„Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conştientizare, pe diferite planuri, a însăşi condiţiei umane" (interviu cu Stelian-Traian Dumistrăcel realizat de Cristinel Munteanu)*, în „Limba română", Chişinău (XVII), 7–9, p. 99–112., 2007

Dumitriu 1990 = Anton Dumitriu, *Homo universalis*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 1990.

Dumitriu 1992 = Anton Dumitriu, *Philosophia mirabilis* (ediţia a II-a), Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1992.

Georgescu 2000 = N. Georgescu, *Eminescu şi editorii săi*, vol. II, Bucureşti, Editura Floare albastră, 2000.

Guendouz 2003 = Caroline Guendouz, *La philosophie de la sensation de Maurice Pradines. Espace et genèse de l'esprit*, Hildesheim, Georg Olms Verlag, 2003.

Hegel 1962 = G. W. F. Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filozofice. Partea întâi. Logica*, Bucureşti, Editura Academiei, 1962.

Heidegger 1988 = Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, Bucureşti, Editura Politică, 1988.

Hoarţă Cărăuşu 2007 = Luminiţa Hoarţă Cărăuşu (coord.), *Rezultate şi perspective actuale ale lingvisticii româneşti şi străine*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2007.

Hristea 2003 = Theodor Hristea, *Latina şi importanţa ei pentru realizarea unei exprimări literare*, în Pană Dindelegan (2003), p. 263–289, 2003.

Huizinga 2002 = Johan Huizinga, *Homo ludens*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002.

Joja 1967 = Athanase Joja, *Logos şi ethos*, Bucureşti, Ed. Politică, 1967.

Munteanu 2007 = Cristinel Munteanu, ***Ut poesis linguistica** (sau despre relaţia lingviştilor cu discursul repetat)*, în Hoarţă Cărăuşu (2007), p. 275–287.

Nemoianu, 1975 = *Eseul englez* (antologie de Virgil Nemoianu), Bucureşti, Editura Minerva.

Noica 1978 = Constantin Noica, *Spiritul românesc în cumpătul vremii*, Bucureşti, Editura Univers, 1978.

Peţan 2002 = Aurora Peţan (coord.), ***Marius Sala**. Contemporanul lor, contemporanii lui*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2002.

Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (II), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2003.

Pânzaru 1999 = Ioan Pânzaru, *Practici ale interpretării de text*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.

Sala 2006 = Marius Sala, *Discurs de recepţie la Academia Română* (6 ianuarie 2006), în „România literară", 8–14 februarie 2006, p. 16.

Sartori 2005 = Giovanni Sartori *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune şi post-gândirea*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005.

Tănase 1985 = Al. Tănase, *Filosofia ca poesis sau dialogul artelor*, București, Editura Eminescu, 1985.
Windisch 1980 = Rudolf Windisch, *Cele mai vechi mențiuni ale românilor și ale strămoșilor lor în izvoare antice, bizantine, medievale și renascentiste*, în Windisch (2006), p. 11–33.
Windisch 1981 = Rudolf Windisch, *Teza lui Robert Rösler – O sută de ani mai târziu*, în Windisch (2006), p. 34–42.
Windisch 1982 = Rudolf Windisch, *Originea românilor în lumina cercetărilor germane*, în Windisch (2006), p. 43–66.
Windisch 1999 = Rudolf Windisch, *Persistența prejudecăților: Gustav Weigand (1860–1930) și geografia dialectală românească*, în Windisch (2006), p. 245–249.
Windisch 2005 = Rudolf Windisch, *Viața și formația cronicarului moldovean Miron Costin (1633–1691)*, în Windisch (2006), p. 343–349.
Windisch 2006 = Rudolf Windisch, *Studii de lingvistică și filologie românească* (editori: Eugen Munteanu, Oana Panaite), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

THE VARIATION OF THE LATIN REPEATED DISCOURSE IN THE GRAVE REGISTER OF SCIENCE AND PHILOSOPHY

ABSTRACT

One of Coșeriu's concepts, *the repeated discourse* designates everything that is repeated in the speech of a community in a more or less fixed form, as part of what has already been said. Besides phrases, idioms, proverbs or wellerisms, which are usually included within the field of repeated discourse, those Latin phrases generally known as adages or maxims are also worth mentioning. Our paper aims to present the way in which these phrases, belonging to the Latin repeated discourse, are modified (according to Quintilian's *quadripartita ratio*, dealt with by Stelian Dumistrăcel in the field of phraseology) in the grave register used by the scientist or philosopher (where these are used as notions, principles etc).Variation is, in itself, a way to fight back the canonical form; we will thus be also interested in the stylistic effects generated within the discourse by those types of variation established by Quintilian (*adiectio*, *detractio*, *immutatio*, *transmutatio*).

Universitatea „Constantin Brâncoveanu", Pitești
Filiala Brăila
munteanucristinel@yahoo.com

ROMÂNIZAREA AFIXELOR DERIVATIVE ŞI CALCUL LINGVISTIC

MARIA STANCIU ISTRATE

1. Într-o contribuţie anterioară, dedicată românizării neologismelor şi calculului lingvistic[1], am scos în evidenţă asemănările şi deosebirile dintre aceste fenomene care, într-o anumită etapă din dezvoltarea limbii române literare, au condiţionat aspectul fonetic sau formal al termenilor recent intraţi în limbă. Întrucât comunicarea de faţă este strâns legată de cercetarea amintită, vom aminti, pe scurt, aspectele teoretice prezentate acolo.

1.1. Privit din perspectiva faptului că presupune în mod necesar o traducere, calcul reprezintă, în fapt, românizarea unor modele străine, în sensul că acestea sunt mascate de morfeme în totalitate sau parţial româneşti. Ceea ce rămâne străin în noul cuvânt apărut este tiparul, însă acesta nu mai poate fi recunoscut decât de specialişti sau de către vorbitorii bilingvi, cunoscători ai limbii imitate. În acest caz se poate spune că cele două fenomene coincid în caracteristicile lor generale, astfel încât, dacă putem afirma despre calcuri că sunt toate românizări, în accepţia largă a acestui termen, nu toate cuvintele românizate reprezintă calcuri şi aceasta întrucât prin românizare denumim mai multe fenomene. Astfel, dacă *şedinţă* reprezintă, deopotrivă, un calc şi o românizare a fr. *seance*, forme de tipul *cărăpteriu, evenemânt* sau *ocupăciune*, propuse de Aron Pumnul[2] pentru *caracter, eveniment*, respectiv *ocupaţiune*, obţinute prin aplicarea unor transformări fonetice care încetaseră demult să se mai producă, constituie numai românizări ale unor termeni străini, recent intraţi în limbă.

1.2. Există, totodată, o deosebire esenţială între cele două fenomene analizate. Dacă în cazul calculului lingvistic în general, modelul străin este descompus în elementele constitutive, care se traduc, total sau parţial, prin morfeme echivalente, a căror origine nu are nici o relevanţă pentru producerea imitaţiei, cuvântul care se românizează suportă presiunea exercitată de cuvinte care există deja în limbă. Aceste cuvinte au, de obicei, aceeaşi origine ca şi neologismele. De cele mai multe ori este vorba despre rădăcini sau cuvinte întregi de origine latină care au fost moştenite. Românizarea neologismelor s-a produs, adeseori, în mod conştient, graţie intervenţiei reprezentanţilor curentului latinist, a puriştilor sau a analogiştilor din veacul al XIX-lea. Însă fenomenul poate acţiona şi

---

[1] Vezi Stanciu-Istrate 2000: 581–597.

[2] În legătură cu concepţia lingvistică a lui Aron Pumnul, vezi Petrescu 1966: 175–183, precum şi Macrea 1978: 74–96.

inconştient, ca urmare a presiunii unor modele existente, conducând la apariţia unor variante lexicale inculte. Uneori, prin folosire insistentă, acestea pot deveni literare.

1.3. Întrucât în contribuţia precedentă am acordat atenţie românizării produse la nivelul rădăcinii sau temei cuvântului, în expunerea de faţă vom aplica cercetarea la nivelul afixelor derivative, acordând atenţie, totodată, acelor situaţii în care fenomenul coincide cu calchierea.

2. În trecerea de la latină la română prefixul *in-* a evoluat la *în-*. El intră ca element constituent în structura unor verbe moştenite ca: *întinde, înfrânge, începe* etc., în care [i] > [î] sub influenţa consoanei nazale următoare. La multe secole după încetarea legii fonetice amintite, unele împrumuturi latino-romanice au fost supuse aceluiaşi tratament, astfel încât, în loc de *in-* etimologic, vor prezenta un *în-*. În acest sens, cuvinte ca: *improviza* < fr. *improviser*, *insufla* < fr. *insuffler*, *informa* < fr. *informer*, lat. *informare*, *invita* < fr. *inviter*, lat. *invitare*, *invoca* < fr. *invoquer*, lat. *invocare* etc. apar la unii scriitori din secolul al XIX-lea în formele: *împroviza, însufla, înforma, învita*, respectiv, *învoca*.

> *însufla*: „(...) cugetările cele mai nobile (...), ce instinctul vânătoriei a putut vreodată să *însufle* unor oameni de geniu" (Odobescu, P, 69); „Le *însufla* tuturor aspra sa voinicie" (Odobescu, P, 92); „Faţa lui tânără şi bărbătească *însufla* încrederea" (Negruzzi, P, 22).
> *înforma*: „(...) ca un unter-ofiţer pe care l-am văzut la *înformarea* miliţiei" (N., P.a., 54).
> *învoca*: „el *învoacă* pe ocrotitorul familiei" (Odobescu, P, 96).
> *împroviza*: „galerie *improvizată*" (Ghica, O III, p. 401);
> *învita*: „mă aflam la Ventnor în insula Wight, *învitat* fiind la prânz la moşia unui amic" (Ghica, O III, p. 406); cf. tot la Ghica forma neromânizată *invitare* 'invitaţie': „am primit acea *invitare* cu atât mai bucuros" (Ghica, O III, p. 406).

Un fenomen similar s-a produs şi în varianta *înconştient* (< fr. *inconscient*), în care românizarea prefixului s-a combinat cu calchierea rădăcinii. În această formă, termenul a fost înregistrat, de pildă, la Al. Vlahuţă:

> „Cum eram de părăsit, şi de singur, şi de neînţeles în lumea aceea rea – *înconştient* rea şi asupritoare – aveam nevoie de toată încrederea [...] în valoarea mea personală, ca să pot merge înainte" (Vlahuţă, S II, 270).

Dacă aceste forme românizate nu s-au impus, fiind înlăturate de cele cu *in-*, există altele care au câştigat teren. *Încorona*, de pildă, prezintă pe *în-* şi nu pe *in-*, aşa cum ar fi trebuit potrivit etimonului latin *incoronare*. La fel *încorpora*, un împrumut cu etimologie multiplă: fr. *incorporer*, lat. *incorporare*, ca şi *înmatricula* < fr. *immatriculer*, lat. *immatriculare*.

O situaţie aparte o prezintă perechea *încarna/încarna*, cu originea în fr. *incarner*, lat. *incarnare*. În DA *incarna* figurează ca variantă neliterară a lui *încarna*, explicabil prin fr. *(s')incarner*, fără a se oferi vreo atestare; în DLRLC şi în DEX_2, iar mai recent în MDA, locurile se schimbă, *incarna* câştigând statutul de formă literară, iar cealalaltă de simplă variantă. De precizat că în DA apare şi o a treia formă, *încărna*, absentă din celelalte surse lexicografice, în care românizarea s-a produs atât la prefix, cât şi în

cuvântul-bază, *a* fiind trecut la *ă* potrivit tendinței de închidere a vocalelor în limba română. Atestarea oferită de DA pentru acest neologism conține unitatea lexicală care respectă etimonul, altfel spus cea considerată neliterară în lucrarea lexicografică respectivă: „Hugo este *încarnarea* geniului francez al timpului său" (Maiorescu, *Critice*, vol. II, p. 214)[3]. Ca urmare a presiunii exercitate de *încarna*, acesta a fost acceptat, alături de *încarna*, în $DOOM_2$, ultima lucrare normativă apărută. Nu este exclus ca *încarna* să devină, cu timpul, variantă neliterară, ajungându-se la situația consemnată la începutul secolului trecut în DA.

Ca și în română, în limba franceză prefixul corespunzător *en- (em-)* este moștenit din latină, iar *in- (im-)* este dubletul său neologic[4]. Astfel, verbul *entendre*, de pildă, este continuatorul lat. *intendere*, iar *instituer* un împrumut din lat. *instituere*, în latină un derivat de la *statuere*[5]. Relevante pentru cercetarea de față sunt acele derivate parasintetice franceze în a căror primă parte apare *en-*. Acestea au fost redate în română exclusiv prin *în-*. De aceea suntem de părere că afirmația lui Pușcariu, potrivit căruia prefixul *in-* „apare asimilat formelor românești"[6] în cuvinte ca: *încadra, îndosare, înmagazina, înregimenta, înregistra, înrola, însămânța, însufla, întrona*, trebuie nuanțată. Cu excepția lui *însufla*, prezentat mai sus, în care *în-* corespunde prefixului fr. *in-*, majoritatea celorlalte forme reprezintă calcuri lingvistice parțiale după modele franceze în a căror structură intră *en-*, tradus în română prin *în-*:

încadra < fr. *encadrer*, derivat parasintetic de la *en-* + *cadre* + *-er;*
înmagazina < fr. *emmagasiner*, derivat parasintetic de la *em-* + *magasin* + *-er;*
înregimenta < fr. *enrégimenter*, derivat parasintetic de la *en-* + *régiment* + *-er;*
înregistra < fr. *enregistrer*, derivat parasintetic de la *en-* + *registre* + *-er;*
înrola < fr. *enrôler*, derivat parasintetic de la *en-* + *rôle* + *-er.*

Calc total sau integral avem în cazul lui *însămânța* < *în-* + *sămânță* + *-a*, format după modelul fr. *ensemencer*, derivat de la *semer*.

Mențiuni speciale trebuie făcute în legătură cu termenul *îndosare*, menționat mai sus, forma de infinitiv lung a lui *îndosa*, în această formă un calc parțial după fr. *endosser*, din care s-a tradus numai prefixul, ca în majoritatea exemplelor de până acum. *Îndosare* nu s-a păstrat, fiind înlocuit definitiv de *andosare*, în care nu se mai recunoaște morfemul din prima parte, acesta fiind redat așa cum se pronunță în franceză.

În ceea ce-l privește pe *întrona*, citat de Pușcariu, acesta este, după toate probabilitățile, un derivat fără model străin, creat prin analogie cu altele de acest gen. Corespondentul său francez este *introniser*, un împrumut din lat. *inthronisare*, la baza căruia stă gr. *thronos*[7]. Reflexul acestor etimoane în română l-ar fi constituit **întroniza*.

La exemplele discutate până aici adăugăm unul cu un tratament oarecum diferit, cel puțin într-o etapă anterioară celei contemporane din istoria limbii. Este vorba despre

[3] Cf. DA, s.v. *încarna*.
[4] În legătură cu acest aspect vezi și Rizescu 1978b, în FCLR II: 141.
[5] Vezi LEXIS, s.v. *instituer*.
[6] Pușcariu 1940 : 403.
[7] LEXIS, s.v. *introniser*.

verbul *a înnobila*, despre care DEX_2 ne spune că s-a format de la *în* + *nobil*, după modelul oferit de fr. *anoblir* („conférer un titre de noblesse") şi *ennoblir* („rendre plus noble moralement"). Derivatul românesc se explică semantic prin ambele etimoane, iar la nivel formal este o copie fidelă a celui de-al doilea derivat francez, respectiv *ennoblir* < *en-* + *noble*. Prin urmare, pare surprinzătoare apariţia unei forme de infinitiv lung, *inobilare*, la Şăineanu („Casa «colibă, bordei» este un alt exemplu de *inobilare* generălizătoare a cuvintelor"[8]) şi la Negruzzi („Să vezi cum *inobilează* el ceea ce spune")[9]. Acest fapt demonstrează oscilaţia, existentă în epocă, între folosirea lui *in-* şi a lui *în-*, variantele cu *în-* ajungând să fie considerate neliterare. Altfel spus, *innobilare*, *innobila* reprezintă un caz de hipercorectitudine sau de falsă regresiune.

Exemplele analizate mai sus au scos în evidenţă unele aspecte care ne permit să facem o distincţie între fenomenele pe care ele le reflectă. Astfel, acele împrumuturi care în limba de origine, franceză sau latină, prezintă *in-* au fost redate în română cu respectarea prefixului neologic sau cu varianta românizată *în-*, situaţie în care lui [i] i s-a aplicat o lege fonetică ce a acţionat în trecerea de la latină la română. În acelaşi timp, românizarea coincide în acest caz cu calchierea, întrucât se poate spune că rom. *în-* traduce, în ultimă instanţă, afixul neologic *in-*. La o concluzie asemănătoare ajunge Flora Şuteu: „cazurile de românizare a neologismelor derivate cu *in-* pot fi socotite un fel de semicalcuri, apropiindu-se sub acest aspect de formele calchiate de tipul *încăpăţâna*, (după *entêter*; cf. DR IV 690), *îndruma* (după fr. *encheminer*; cf. TDRG)"[10]. La fel, Ion Rizescu opinează: „cele mai multe adaptări, semicalcuri şi calcuri s-au format după derivate franceze, prefixul rom. *în-*/ «traducând» fie fr. *en-* (...), fie fr. *in-*"[11].

Dacă unele dintre formele cu *în-* au rămas în limbă în stadiul de variante neliterare ale celor cu *in-*, altele, dimpotrivă, au câştigat teren, astfel încât au devenit literare. Existenţa variantelor lexicale[12] demonstrează că românizarea s-a produs treptat, pe măsură ce cuvintele neologice au fost asimilate celor autohtone. O situaţie aparte prezintă dubletele etimologice, de tipul *investi/învesti* (< fr. *investir*, lat. *investire*), cu ambii termeni deveniţi literari, ca urmare a specializării lor semantice[13].

Pe lângă acestea, există o altă categorie de unităţi lexicale în a căror primă parte apare *în-* şi care sunt, toate, literare. Ele provin din franceză, unde reprezintă derivate parasintetice cu prefixul *en-* < lat. *in-*, ca şi rom. *în-*. Este posibil ca în aceste situaţii simţul lingvistic al românilor care au împrumutat cuvintele franceze respective să fi identificat valoarea de prepoziţie a lui *en*. Dat fiind faptul că în română *în-* alternează cu *in-* numai atunci când este prefix, o prepoziţie *in* neexistând în limba noastră, era firesc ca *en* francez să fie redat prin rom. *în*. În toate aceste cazuri avem a face cu calcuri parţiale

[8] Coteanu, Sala 1987 : 19.
[9] Vezi DA, s.v. *înnobila*.
[10] Vezi Şuteu 1961 în SMFCLR II: 43.
[11] Rizescu 1978b în FCLR II: 141.
[12] În ceea ce priveşte româna contemporană, Theodor Hristea consemnează: „variantele cu *în-* sunt preferate de un număr cât mai mare de vorbitori, deoarece au o formă internă mai clară, ceea ce uşurează « analiza », înţelegerea şi, indirect, răspândirea lor" (Hristea, 1972: 599).
[13] Vezi Şuteu 1961 în SMFCLR II: 42.

care constau în traducerea primei părți a cuvântului francez împrumutat, restul rămânând neschimbat.

Am lăsat deliberat la sfârşit o categorie de termeni caracterizați exclusiv prin românizare. Este vorba despre: *imparisilabic, încunvenient, înfinitate, învulnerabilitate*, înregistrați în dicționarul lui Pontbriant[14], sau *imponderabil, incomplet, indefinit*, consemnați la N.A.Ursu[15], în care prefixul *în-*, cu varianta *îm-* are valoare negativă. Nu lipsit de importanță este faptul că, în ceea ce priveşte vechimea, formațiile în care apar *în-* şi *îm-*, ca variante ale lui *in-* şi *im-*, sunt de dată mai recentă decât cele care cuprind formele neologice ale prefixului. Cu privire la acest aspect, Marina Rădulescu ajunge la concluzia că „prefixul a fost împrumutat cu formele sale din limba contemporană, iar formațiile cu *în-*$_2$, *îm-*$_2$ reprezintă adaptări etimologizante ulterioare"[16].

3. Cu un dublet etimologic afixal avem a face şi în cazul prefixelor *întru-* şi *intro-* primul moştenit, iar al doilea împrumutat din lat. *intro-*. Relevantă în acest context este situația împrumutului *introduce* (< lat. *introducere*, cf. fr. *introduire*), înregistrat în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi în varianta *întroduce*, care atestă românizarea prefixului analizat. Astfel, în scrisul lui Bălcescu, se pot întâlni atât varianta românizată, cât şi forma astăzi literară, după cum rezultă din următoarele citate:

> „Feudalitatea dar nu se putu *introduce* în țări cu aceşti domni." (Bălcescu, S, 93) ; cf. „Ei *introduseră* între dânşii cele dintâi cunoştințe de agricultură" (Bălcescu, M V)[17].

Deşi forma românizată se înregistrează mai rar, după cum o dovedesc atestările din DA, ea este relevantă în expunerea de față, întrucât oglindeşte o anumită atitudine a autorilor epocii în ceea ce priveşte asimilarea noilor termeni intrați în vocabular.

Cât priveşte forma *întruduce*, prezentă la Heliade, în *Gramatica românească*, (Sibiu, 1828), sau la Aristia, în traducerea *Iliadei* (Bucureşti, 1837)[18], aceasta reflectă, de asemenea, concepția scriitorilor epocii privitoare la îmbogățirea vocabularului. *Întruduce* reprezintă un calc total după fr. *introduire*, prefixul *intro-* fiind tradus de această dată prin corespondentul său românesc *întru-*.

4. Calc lingvistic şi deopotrivă românizare constituie, de asemenea, *despopula*, atestat în prima jumătate a sec. al XIX-lea. DEX$_2$ indică pentru acest termen o etimologie multiplă : lat. *depopulare*, cf. fr. *dépeupler*, it. *depopolare*[19]. Ultimele două surse presupun un calc total, care implică românizarea prefixului privativ *de-* = *des-* şi traducerea cuvântului bază, respectiv fr. *peupler* şi it. *popolare* prin rom. *popula*. În ceea ce priveşte etimonul latinesc, de această dată este vorba numai despre românizarea prefixului *de-*, transpus prin continuatorul său românesc *des-*. În această din urmă situație calcul este parțial:

---

[14] Pontbriant 1862.
[15] Ursu 1962: 226, 227.
[16] Vezi Rădulescu 1978 în FCLR II: 126.
[17] Vezi DA, s.v. *introduce*.
[18] Apud Rizescu 1978a, în FCLR II: 130.
[19] DEX$_2$, s.v. *depopula*.

„La 1760, Ţara Românească era mai *despopulată*" (Bălcescu, S, 102).

Asemenea calcuri parţiale, constând în echivalarea prefixului neologic *de-* prin rom. *des- (dez-)*, sunt frecvente în perioada menţionată[20] : *desposeda* (Bălcescu, S, 93) < fr. *déposséder*; *destrona* (Eliade, 1834 ; Close, D, 280), cf. fr. *détroner* ; *descolora*, cf. fr. *décolorer* ; *deznaţionaliza* cf. fr. *dénationaliser*.

Aşa cum am văzut în cazul lui *despopula*, uneori, pe lângă românizarea şi, în acelaşi timp, calchierea prefixului, se produce şi calchierea cuvântului-bază, ca în *descompune*, respectiv *dezalcătui*, care transpun deopotrivă fr. *décomposer*, sau în *desregulat*, atestat la Eliade (1837)[21], calc total şi românizare după fr. *déréglé*.

Limba literară nu a reţinut în toate cazurile formele cu prefixul românizat. Astfel, dintre exemplele citate, au rezistat numai *descompune* şi *deznaţionaliza*, celelalte, respectiv : *despopula, desposeda, destrona, descolora* fiind înlocuite de acelea care păstrează prefixul neologic: *depopula, deposeda, detrona, decolora*. Cât priveşte pe *dezalcătui*, acestuia i-a fost preferat sinonimul *descompune*.

5. O atenţie deosebită merită dubletul etimologic de natură sufixală *-mânt* şi *-ment*, primul sufix fiind moştenit din lat. *–mentum*, iar celălalt intrând în limbă o dată cu împrumuturile latino-romanice[22] şi având, prin urmare, etimologie multiplă: fr. *-ment*, lat. *-mentum*, it. *-mento*. Cea mai veche atestare a unui neologism care-l cuprinde pe *-ment* datează din secolul al XVII-lea, respectiv din 1648. Este vorba despre neologismul *testament*, atestat în această formă în prefaţa la *Noul Testament de la Bălgrad*, f. 4^{r}/3 (MDA). Aceeaşi formă este prezentă şi la Dosoftei sau la Miron Costin. În secolul următor, la Cantemir se înregistrează un alt neologism cu sufixul intact: *fundament*. Pe lângă forma *testament*, Dosoftei foloseşte însă şi varianta românizată *testamânt*, echivalând astfel sufixul neologic *–ment* cu mai vechiul *–mânt*, desprins din structura unor cuvinte moştenite, cu structură analizabilă ca: *(a)coperământ* (lat. *cooperimentum*), *jurământ* (lat. *juramentum*).

Începând cu veacul al XIX-lea, numărul derivatelor cu *-mânt* începe să crească şi aceasta ca urmare a pătrunderii în vocabular a împrumuturilor latino-romanice. Concepţia epocii privitoare la mijloacele de îmbogăţire a limbii, mai precis atitudinea refractară a puriştilor privind neologismele, coroborată cu existenţa în limbă a lui *-mânt* moştenit, au făcut ca mulţi dintre noii termeni care conţineau afixul din care acesta din urmă provenea, respectiv *-mentum*, să pătrundă într-o formă românizată. Mai precis, cuvinte ca: *argument, firmament, fragment, nutriment, regiment, rudiment* etc. să apară în variantele: *argumânt, firmamânt, fragmânt, nutrimânt, regimânt, rudimânt*. Într-o gramatică elaborată de Nicolau Bălăşescu, apărută în 1850[23], se recomandă folosirea variantelor din urmă. Autorul spune: „este mai bine aşa: *argumânt, documânt, firmamânt*" etc., „dar unii voiesc a zice aşa: *argument, document, firmament*" etc. „Faptul că s-a aplicat unor neologisme acelaşi tratament fonetic pe care l-au suferit cuvintele moştenite în epoca de

[20] Vezi, în acest sens, Ficşinescu, Popescu-Marin 1978 în FCLR II: 84–93.
[21] *Ibidem*: 92.
[22] Vezi, în acest sens, Carabulea 1969, în SMFCLR V: p. 47–55.
[23] *Gramatica română pentru seminarii şi clase mai înalte*, lucrată de Nicolau Bălăşescu, Bucureşti, ed. a II-a, 1850, p. 37.

formare a limbii române își găsește explicația în principiile puriste ale unor reprezentanți ai curentului latinist", consideră Elena Carabulea[24].

Dacă asemenea variante s-au dovedit a fi efemere, fiind înlăturate de acelea cu sufixul intact, vocabularul românesc înregistrează și exemple care s-au păstrat în forma românizată. Astfel, termeni ca *discernământ* < fr. *discernement*, *guvernământ* < fr. *gouvernement*, *recensământ* < fr. *recensement* fac parte din vocabularul literar actual. Acestei categorii i se adaugă o alta în care românizarea afectează nu numai sufixul, ci și rădăcina sau tema lexicală, care este calchiată sau tradusă, cum s-a întâmplat în următoarele exemple: *deznodământ*, după fr. *dénouement*; *învățământ*, după fr. *enseignement*; *îngrășământ*, după it. *ingrassamento*; *simțământ*, după fr. *sentiment*; *vărsământ*, după fr. *versement*, it. *versamento*; *zăcământ*, după fr. *gisement*.

Tot un calc lingvistic și o românizare în același timp avem și în cazul lui *despărțământ*, variantă astăzi neliterară a lui *departament*, împrumutat din fr. *departament*. Aici românizarea a afectat atât tema lexicală, fr. *departir* fiind analizat în prefix + rădăcină și redat prin *des-* + *părț-*, cât și sufixul.

6. Cu fenomenul românizării avem a face și în transformarea sufixului neologic lat. *-ens*, *-entis* în *-inte*, *-ință*, în virtutea unor legi fonetice a căror acțiune încetase de mult. Varianta *-ință* primește, de pildă, sprijinul lui Paul Iorgovici cu argumentația că „cele ce în limba latinească se termină în *-entia*, *-enție*, la noi se zice *-iințe*, precum *binevoințe* **benevolentia**, *buna cuviințe*, **bona convenientia**, ș.a"[25]. Cel mai puternic susținător al lui *-inte*, *-ință* a fost însă Aron Pumnul[26], urmat îndeaproape de adepții săi. Printre formele propuse de aceștia se numără: *precedinte*, *speriință*, *tălintele*, *corespondintele*, *evidinte*; *indiferință*, *resistință*, *esistință*, *inteligință*. Fără excepție acestora le-au fost preferate ulterior: *precedente*, *experiență*, *talentele*, *corespondentele*, *evidente*; *indiferență*, *rezistență*, *existență*, *inteligență*.

Înlăturarea variantelor în *-inte*, *-ință* s-a produs mai ales datorită atitudinii critice, exprimate de scriitorii epocii în studii, articole sau scrieri beletristice, în care asemenea „monstruozități" lingvistice erau puternic ridiculizate. Cu toate acestea, lexicul românesc mai păstrează câteva vestigii de acest tip. Astfel, cuvinte ca: *diriginte*, *președinte*; *circumferință*, *conferință*, *consecință*, *conștiință*, *dependință*, *elocință*, *preferință*, *recunoștință*, *referință*, *sentință*, *ședință*, *tendință*, propuse de reprezentanții curentului analogist, fac parte din vocabularul activ al limbii române. Câțiva dintre termenii citați reprezintă, pe lângă românizări, și calcuri lingvistice. Este vorba despre: *președinte*, *conștiință*, *recunoștință*, *ședință*. Atașarea lui *-inte*, respectiv *-ință* la teme vechi, moștenite (*ședea*, *ști*), prin care au fost traduse morfemele din structura derivatelor latino-romanice, a facilitat fixarea în conștiința vorbitorilor a termenilor astfel obținuți.

În ceea ce privește majoritatea românizărilor de acest tip, Georgeta Ciompec, autoarea unei cercetări dedicate variantelor sufixelor amintite, ajunge la următoarea concluzie: „atât formele *-ente*, *-entia*, care imită întocmai pe cele latinești, cât și *-inte* și, mai

[24] Carabulea 1969 în SMFCLR, V: 48.

[25] Paul Iorgovici, *Observații de limba românească*. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, 1979, p. 157.

[26] Vezi *A. Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui*, 1899.

puțin, *-ință*, care constituie reînvierea formelor moștenite din latină, nu corespundeau nici sistemului morfologic al limbii noastre (...), nici stadiului ei de dezvoltare. Ca întreaga limbă făurită de latiniști, ele sânt forme artificiale, care se datoresc unei concepții eronate despre limbă, ignorării particularităților specifice și a dezvoltării ei istorice"[27].

7. Concluzii

Termenii apăruți fie prin românizare, fie prin calchiere reprezintă un compromis făcut conștient și programatic de puriștii veacului al XIX-lea, refractari la înstrăinarea limbii prin împrumuturi considerate de ei inutile sau „de prisos". În istoria limbii române literare, cele două fenomene s-au intersectat, acționând uneori chiar în structura aceluiași cuvânt, fiind favorizate de așa numita „politică lingvistică" sau concepție a epocii, privitoare la maniera în care limba își putea diversifica mijloacele de exprimare. Rezistența în timp a unor cuvinte ca : *descompune, deznodământ, vărsământ, zăcământ, președințe*; *conștiință, recunoștință, ședință,* în care, pe lângă românizarea afixelor derivative, avem a face și cu calchierea rădăcinii sau a temei lexicale, a putut fi influențată de faptul că morfemele respective erau atașate la teme vechi, bine fixate în conștiința vorbitorilor. Altfel spus, apărute din aceleași considerente, cele două fenomene s-au sprijinit uneori reciproc, ceea ce a asigurat viabilitatea unora dintre neologismele asupra cărora au acționat.

BIBLIOGRAFIE:

Bălcescu, M V = Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul*, urmată de scrieri diverse de..., [București], 1878.

Bălcescu, S = N. Bălcescu, *Scrieri alese*, București, 1955.

Carabulea 1969 = Elena Carabulea, *Sufixele* ***-mânt*** *și-* ***ment***, în SMFCLR, V, p. 27–39.

Ciompec 1962 = Georgeta Ciompec, *Variantele sufixelor* ***-ant/-ent, -anță/-ență*** *din limba română*, în SMFCLR, III, p. 129–141.

Coteanu, Sala 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia în limba română*, București, 1987.

DA = *Dicționarul limbii române*, tomul I (părțile I–III), II (părțile I–III), București, 1913–1949.

DEX_2 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1996.

DLRLC = *Dicționarul limbii române contemporane*, vol. I–IV, București, 1955–1957.

$DOOM_2$ = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 2005.

FCLR II = Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Florica Ficșinescu, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu, Laura Vasiliu, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, *Prefixele*, București, 1978.

Ficșinescu, Popescu-Marin 1978 = Florica Ficșinescu și Magdalena Popescu-Marin, *DES- (DEZ-, DE-$_1$), DE-$_2$*, în FCLR, II, p. 47–55.

Ghica, O III = Ion Ghica, *Opere*, București, vol. I, 1967, vol. III, [1973].

[27] Vezi Ciompec 1962 în SMFCLR III: 137.

Hristea 1972 = Theodor Hristea, *Observații asupra folosirii neologismelor în limba română contemporană*, în LL, nr. 4, 1972, p. 591–605.
LEXIS = *Dictionnaire de la langue française. Lexis*. Direction de Jean Dubois, Paris, Librairie Larousse, 1994.
Macrea 1978 = Dimitrie Macrea, *Aron Pumnul*, în *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, 1978, p. 74–96.
MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, București, 2001–2003.
Negruzzi, P = Costache Negruzzi, *Pagini alese*, București, 1982.
Odobescu, P = Al. I. Odobescu, *Mincinoasă carte de vânătorie. Pseudo-kynegetikos*, București, 1908.
Petrescu 1966 = Ioana Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în „Cercetări de lingvistică", Cluj, XI, 1966, nr. 2, p. 175–183.
Pontbriant 1862 = Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București–Göttingen–Paris, 1862.
Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română, I (Privire generală)*, București, 1940.
Rădulescu 1978 = Marina Rădulescu, *In-$_2$ (im-$_2$, i-$_3$, ig- ; în-$_2$, îm-$_2$)* în FCLR II.
Rizescu 1978a = Ion Rizescu, *Intro- (Întro-)*, în FCLR II. p. 130.
Rizescu 1978b = Ion Rizescu, *În-$_1$ (îm-$_1$, n-), in-$_1$, (i-$_2$, im-$_1$), an-$_3$), (am-)*, în FCLR II p. 134–143.
SMFCLR II, III, V = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, III, V, [București], 1961, 1962, 1969.
Stanciu-Istrate 2000 = Maria Stanciu-Istrate, *Românizarea neologismelor și calcul lingvistic*, în LR, XLIX, 2000, nr. 3, p. 581–597.
Șuteu 1961 = Flora Șuteu, *Prefixul în-/in-*, în SMFCLR II, p. 37–65.
Ursu 1962 = N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962.
Vlahuță S II = A. Vlahuță, *Scrieri alese*, vol. II, *Nuvele, schițe, povestiri, amintiri, cugetări*, București, 1963.

THE LINGUISTIC CALQUE AND THE ADJUSTMENT OF DERIVATIVE AFFIXES INTO ROMANIAN

ABSTRACT

The author continues a previous research dedicated to the adjustment of loan words into Romanian at the level of the root or of the topic of recently borrowed words. The present paper analzyes the way in which this phenomenon influences those affixes derived from the structure of neologisms, while equally focusing on the circumstances in which the adjustment into Romanian coincides with the generation of linguistic calques. The analysis is made on derived words with the prefixes *in-/în-*, *intro-/întro-*, *întru-*, *de-/ des-*, *dez-*, and the suffixes *-mânt/-ment*, *-inte*, *-ință*, stress being laid on their relationship with the already mentioned phenomena. The conclusion is reached that the resitance in time of such words as *descompune*, *deznodământ*, *vărsământ*, *zăcământ; președinte*; *conștiință*, *recunoștință*, *ședință*, where, besides the adjustment of derivative loan words into Romanian, we witness the generation of a calque at the level of the root or of the lexical topic, could have been influenced by the fact that the morphemes in question had been attached to old topics, already engraved in the speakers' consciousness. The two phenomena, spung from the same process, have sometimes supported each other, yielding to the viability of some of the neologisms they applied to.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie, nr. 13 București
mistrate2002@yahoo.com

UNE RELATIONS LOGICO- SEMANTIQUE PARTICULIERE: LA CONDITION COMPLEXE

ALICE TOMA

1. QUELQUES CONSIDERATIONS PRELIMINAIRES

Dans le langage mathématique, comme nous l'avons déjà vu, la *relation exceptive* fait plutôt figure d'exception, du point de vue de sa fréquence, fait qui résulte directement de l'analyse statistique de notre corpus où il n'y a que neuf exceptions. Si le chiffre n'est pas nécessairement significatif de par soi même, il devient relevant à la lumière de la comparaison avec le nombre repéré dans le même corpus, pour les autres relations sémantiques. Sans reprendre ici le tableau de la fréquence des relations sémantiques dans le corpus, nous rappelons que le nombre d'exceptions (neuf) est le plus petit parmi les relations inventoriées. En plus, il est très éloigné de son successeur dans la direction ascendante, le nombre de particularisations (environs 80). Si nous continuons le relevé quantitatif, mais cette fois-ci à l'intérieur des exceptions, en regardant la fréquence de chaque marque, nous constatons que la marque la plus fréquente est *quitte à* (5 occurrences). Elles apparaissent typiquement dans des énoncés[1] comme le suivant:

(1) *Quitte à* changer la numérotation [de la famille génératrice $G = \{v_1, ..., v_p\}$], on peut supposer que $v_1 \neq 0$

La relation sémantique entre p et q posée par *quitte à* est décrite par les grammaires consultées comme un type d'exception, même si on pourrait intuitivement en douter et si Bidoit & Bidoit 1971: 574, par exemple, signalent qu'elle a le caractère d'une supposition qui « est d'ordinaire assez indifférente ». L'exemple qu'ils proposent:

(2) Ils contrôlaient tout de même leurs actes, *quitte à* n'y rien comprendre

[1] Il faut préciser que dans tous les exemples enregistrés dans notre corpus, les verbes de la principale et de la subordonnée sont constamment les mêmes, à savoir "supposer" et, respectivement, "changer (la numérotation)". En plus, tous les exemples apparaissent pour le même auteur. De ce fait, il semble plus exact de parler d'une construction réitérée qui constitue le tic verbal spécifique d'un auteur, que d'une vraie fréquence de *quitte à*.

présente q comme une activité possible, mais qui n'affecte pas p. *Quitte à* ouvre la place pour une activité "ne rien comprendre" qui est opposée à l'activité initiale "contrôler leurs actes". Mais, bien que les deux activités s'opposent l'une à l'autre, la deuxième, celle introduite par *quitte à*, reste pourtant sans effets sur la première, "indifférente" aux possibles conséquences résultant, éventuellement, de la réalisation de q. L'impuissance de q est déjà annoncée dans p par "tout de même". En effet, la relation introduite par *quitte à* parait à premier abord assez différente de l'exception qui opère une soustraction d'un élément d'un ensemble pour le faire échapper à la prédication.

Kleiber se limite à mentionner *quitte à* parmi les marqueurs d'exception, sans toutefois essayer de cerner de près sa sémantique[2]. Exception, donc, ou pas exception? Et si exception, de quel type spécifique? A-t-elle vraiment sa place dans le discours mathématique ? Plus en particulier il faudra aussi se poser la question des conditions d'emploi de *quitte à* (en d'autre termes, comment doivent être deux phrases, F_p et F_q, pour que la deuxième puisse être subordonnée à la première par *quitte à*?), la question du type syntaxique de subordination réalisée par *quitte à*, et encore, finalement, celle des frontières avec une relation apparemment proche comme la réserve.

Mais voyons en détail, en termes pour le moment encore intuitifs, quel est le contenu de *quitte à*. Dans (1), nous dirions qu'on envisage de réaliser p, mais que pour cela faire il pourrait être nécessaire d'enlever l'obstacle (le seul obstacle? le plus important?) constitué par q. Donc, q aurait dans (1) le statut d'un préalable hypothétique, d'une action éventuellement nécessaire pour mener à bien p (et souvent, en tant qu'obstacle sur la voie de p, pourvue d'une connotation négative). Une paraphrase possible de (1) serait ainsi (2):

(2) On peut supposer, en changeant s'il en est besoin la numérotation, que $v_1 \neq 0$

Tous les exemples mathématiques du corpus sont d'ailleurs construits sur la même proposition q : v. (3)

(3) Ce que l'on peut toujours supposer *quitte à* changer la numérotation

pour lequel évidemment vaut la même paraphrase.

D'autres exemples, non mathématiques ceux-ci, semblent toutefois exiger un traitement plus complexe, ou en tout cas partiellement différent. Voyons d'abord le cas de (4):

(4) Il avait décidé de faire tout le possible sans ménager les efforts, | quitte à ne se reposer qu'après | quitte à se reposer seulement après | quitte à risquer de tomber malade

L'état de choses q n'a plus cette fois le statut de préalable, mais plutôt celui d'une conséquence, une conséquence aussi hypothétique qu'il était avant le préalable, mais avec, en plus, l'idée d'une conséquence relativement négative qu'il faut prendre en

[2]Kleiber 2005: 110.

compte si l'on veut réaliser *p. q* a la valeur d'une conséquence négative hypothétique. Que ce caractère négatif de *q* soit inhérent à cette configuration sémantique est prouvé par la mauvaise acceptabilité de (5) ci-dessous, ou, en raison de sa sémantique, *q* ne peut pas être positif :

(5) Il avait décidé de faire tout le possible sans ménager les efforts, ?? quitte à se reposer après

La même analyse s'applique sans difficultés à (6), où *q* est une sorte d'expression figée, très fréquente avec *quitte à*, et à (7), où *q* est une probable conséquence négative de *p*, qui toutefois doit empêcher quelque chose d'encore plus négative ('aller à la mer') :

(6) Dans le même ordre d'idées, Philippe Geluck a dit un jour quelque chose comme « Je tuerais ma mère pour un bon mot, quitte à le regretter ensuite »
(7) Si d'instinct il ne s'était jeté sur la roche, quitte à s'écorcher les genoux et les paumes, il allait à la mer.

Et symétriquement (8), avec *q* positif à cause de sa sémantique, est encore peu acceptable :

(8) Nous seront nécessairement confrontés à des situations très difficiles, ??quitte à nous sentir mieux après

Dans une recherche précédente[3] la sémantique de *quitte à* est décrite par la formule suivante, formule qui réduit la sémantique complexe de *quitte à* en négligeant l'introduction d'un préalable et en soulignant l'aspect négatif de la conséquence hypothétique qu'il introduit:

---

[3] Il s'agit du cours sur l'exception donné en 2001–2002 à l'Université de Genève par M. prof. Emilio Manzotti et devenu la base d'une étude manuscrite (Manzotti et al 2003). L'hypothèse faite sur la sémantique de *quitte à* est le résultat de l'analyse des exemples suivants:

(a) Si d'instinct ils ne s'étaient jetés sur la roche, quitte à s'écorcher les genoux et les paumes, ils allaient à la mer.
(b) Ils contrôlaient tout de même leurs actes, quitte à n'y rien comprendre.
(c) Quant l'un d'eux est obligé d'abattre une bête mangeable, tous lui en achètent, quitte à jeter le morceau.
(d) Il vaut mieux s'assurer que tout est en ordre, quitte à perdre un peu de temps.
(e) « J'irai toujours mon chemin, *quitte à changer*, quand on changera. » SEV. (Littré) ;
(f) cf. (Des états) « par lesquels nous devons passer, *quitte à les abandonner ensuite* » PROUST *A l'ombre des J.F.* III, 206, (*même si on doit* les abandonner ensuite).

Par exemple, pour (f) les paraphrases qu'on a avancées étaient les suivantes : « tout en sachant que peut-être q », « même si nous préférons les abandonner ». On a constaté ainsi que, d'une part, quitte à permet la sous-existence – ou, pour mieux dire, l'existence non concomitante, alternative – de deux états de choses différentes, p et non p, et d'autre part, même si apparemment incompatible avec la première remarque, il *[quitte à]* garde pourtant, une trace de réserve (cf. *Nous partirons demain, quitte à ne pas dormir toute la nuit.*).

Quitte à renvoie à la structure suivante: l'action de la principale (*p*) a des conséquences négatives (*q*) qui ont été prise en compte par le sujet- locuteur au moment où il décide d'entreprendre l'action (tout en sachant *q*). Donc *quitte* n'introduit pas d'alternatives, non plus de réserves, mais quelque chose qui leur ressemble, un argument qui aurait pu être un argument négatif pour ne pas faire quelque chose ; toutefois, les sujets assument cet argument négatif et décident de réaliser p ; la volonté de le faire est très forte.

Les valeurs, somme toute assez proches, qu'on a caractériser comme préalable hypothétique et conséquence négative hypothétique ne sont toutefois pas les seules attestées par *quitte à*. Examinons par exemple (9) et (10) cités les deux par Littré, ainsi que (11) cité par le TLFI:

(9) J'irai toujours mon chemin, *quitte à* changer, quand on changera
(10) Mais l'histoire naturelle nous apprend qu'une telle organisation animale est observable et que notre propre vie, pour peu qu'elle soit déjà un peu avancée, n'est pas moins affirmative sur la réalité d'états insoupçonnés de nous autrefois et par lesquels nous devons passer, quitte à les abandonner ensuite.
(11) Le système d'examen né du protestantisme et qui s'appelle aujourd'hui libéralisme, quitte à prendre demain un autre nom, s'étend à toutes choses

Si on applique telle quelle la paraphrase (2) à (10) on obtient :

(12) Nous devons passer [par des états insoupçonnables de nous autrefois], en les abandonnant s'il en est besoin ensuite.

une paraphrase qui de toute évidence n'est pas la bonne. En effet il n'est pas nécessaire comme auparavant de réaliser *q*. En (10) on veut plutôt dire qu'"il subsiste la nécessité de réaliser pour une certaine durée l'état de chose *p*, évalué comme négatif (peut-être parce que obligatoire), mais que successivement on peut si on le désire" quitter "*p*". Donc, dans ce cas, une possible paraphrase de (10) serait (13):

(13) Nous devons passer [par des états insoupçonnables de nous autrefois], en les abandonnant éventuellement ensuite.

La valeur de *quitte à* oscille donc entre «si besoin» (qui inclut «éventuellement») et « en éventuelle conséquence », c'est-à dire entre une caractérisation de *q* comme quelque chose qui peut être nécessaire pour que *p* se réalise et de *q* comme quelque chose qui peut être une conséquence négative de la réalisation de *p*, mais acceptable, car moins négative que *p* même, bien que non désirable.

Dans ce qui suit nous allons limiter l'analyse principalement à l'emploi mathématique de *quitte à* et, par conséquent, nous allons nous occuper de cas où, intuitivement, *quitte à* a le sens de « si besoin ».

2. VERS UNE DEFINITION NEGATIVE DE LA RELATION INTRODUITE PAR «QUITTE A»

Comme nous l'avons déjà vu jusqu'ici, la sémantique de *quitte à* n'est pas beaucoup étudiée et, par conséquent, elle n'est pas ou l'est mal connue. *Quitte à* apparaît dans les grammaires consultées sous l'intitulé d' « exception », qui évidemment inclut des relations sémantiques qui ne sont pas d'exceptions (v. aussi 3.1). De ce fait, nous allons faire, dans un premier temps, le départ entre la relation réalisée avec *quitte à* et les autres relations sémantiques réunies par les grammaire sur la même étiquette d'« exception ». Cette démarche analytique et comparative va nous amener vers une première définition de la relation construite avec *quitte à*, une définition négative. Dans un deuxième temps, nous allons chercher une définition positive de *quitte à*.

Nous devons rappeler ici que l'étude de la sémantique des exceptions[4] distingue les ***exceptions*** (proprement-dites) et les ***réserves***. La marque identifiée comme spécifique pour l'exception est *sauf*, tandis que celle qui introduit une réserve est *à moins que*. L'analyse qui suit fait apparaître, dans la classe traditionnelle des « exceptions », une troisième catégorie, qui n'est ni exception (proprement dite), ni réserve.

La linguistique moderne démontre que le fonctionnement des marques relationnelles garde toujours une trace de la sémantique originaire de l'étymon, même si les marques sont le plus souvent des mots fortement grammaticalisées (cf. Manzotti 2006-2007 pour *a meno che*). La grammaire classique, elle aussi, s'appuie sur la sémantique originaire des mots qui font partie des marques relationnelles pour rendre compte de la sémantique de ces dernières (cf. Bidois & Bidoit 1971 pour *quitte à* et *sauf si*). En effet, une première différence entre les exceptions, les réserves et la relation signalée par *quitte à* (pour l'instant nous n'avons pas une dénomination précise, descriptive, de cette relation) est repérable au niveau de l'étymologie du mot principal de la marque: *sauf*, *moins*, respectivement *quitte*. Ainsi, *sauf* provient de lat. *salvus* qui signifie « bien portant, intact », *moins* – de lat. *minus* (compar. de *parum* « peu ») signifie « moins », tandis que *quitte* a pour étymon lat. médiev. *quitus* et lat. class. *quietus* qui signifie «tranquille». Les analyses précédentes ont effectivement démontrer que le fonctionnement sémantique des deux premières marques renvoie plus ou moins évidemment à leur sémantique originaire. *Sauf* « sauvegarde » un élément de la prédication en le gardant au delà de celle-ci « sain et sauf »; *moins* « extrait, met de côté » un élément ayant « peu » de changes d'apparition, mais qui pourrait apporter, au cas de surgissement une « différence » dans la manifestation de la prédication.

Dans ce contexte étymologique nous pouvons avancer l'hypothèse que *quitte* introduit un élément qui laisse « tranquille » la prédication. Mais il nous reste à déceler les conditions explicites de cette apparition « sans effet » sur la prédication. Si *quitte* ne perturbe pas la prédication, alors quel serait son rôle dans la sémantique de la phrase? Nous remarquons que ce qui réunit la sémantique des trois marques relationnelles est l'idée d"extraction', de 'différence', mais il s'agit d'une différence graduelle dont les

[4] Manzotti 1988; Manzotti et al. 2003, manuscrit.

conséquences varient d'un cas à l'autre. Avec *sauf* l'opération de soustraction est sure et certaine et la prédication n'est pas affectée. *À moins que* nous donne les instructions d'effectuer l'opération d'extraction seulement dans un certain monde et, de l'associée – au cas où elle intervient – avec le changement de signe pour la prédication. *Quitte à* opère une opération de soustraction qui peut apparaître ou pas, mais qui, de toute façon n'a aucune influence sur la prédication. Si nous allons dans la profondeur de l'opération de soustraction, nous constatons que son sens, sa direction, n'est pas constant par rapport à la prédication pour les trois relations. Si l'on reste sur la même axe, nous pourrions même parler d'une conversion de la soustraction dans l'opération complémentaire, l'ajout. Le fonctionnement des deux dernières marques est différent du fonctionnement de la première: elles ajoute un élément à la prédication (du *p*), tandis que *sauf* élimine un élément de la prédication.

Mais avant de passer à l'analyse fine de *quitte à*, nous nous proposons de procéder à l'élimination de deux possibles hypothèses, deux possibles pistes fausses du développent analytique, à savoir le fait que *quitte à* introduirait une exception ou une réserve, relations bien définies par la littérature de spécialité[5]. Pour ce faire nous nous contentons de reprendre une des propriétés définitoires, essentielles, pour chacune des deux relations, l'exception et la réserve et de les tester pour le cas de *quitte à*.

Les exceptions se définissent par l'existence d'un mécanisme de soustraction d'un élément d'un ensemble d'entités individuelles caractérisées par le fait de partager une propriété distributionnelle commune. *Quitte à* n'opère pas une opération de soustraction d'un élément particularisé d'un ensemble quantifié universellement.

(1') a. **Sauf* le changement de la numérotation, on peut supposer que...

Donc *quitte à* n'introduit pas une exception.

Pour les réserves on part de l'hypothèse faite par Manzotti[6] que le connecteur de réserve modalise les deux propositions *p* et *q*, de façon analogue en les présentant comme des propositions non-factives : „Il costrutto *p, R q* vale globalmente come *predizione* sulla verità di *p* legata alla assenza di un ipotetico stato di cose *q*, capace, se sussistente, di mettere in forse *p*." (p.75) (v. Traduction : „La structure *p, R q* fonctionne globalement comme une *prédiction* sur la vérité de *p* qui dépend de l'absence d'un état de choses hypothétique *q*, susceptible, s'il se réalise, d'empêcher la réalisation de *p*").

En introduisant dans l'exemple (1) des marques de la factivité comme l'adverbe *évidemment* ou le passé composé, l'acceptabilité de la phrase construite avec *quitte à* est plutôt bonne:

(1'') 6d. (?) Quitte à changer la numérotation, on peut *évidemment* supposer que...

(1''') 6e. *Nous avons supposer*, quitte à changer la numérotation, que les variables libres sont...

[5] Manzotti 1986, 1987, 1988; Manzotti et al. 1994, Kleiber 2005.

[6] Manzotti 1987: 73-74.

En continuant la multiplication des exemples, pour vérifier si la preuve antérieur de la factivité de *p* est soutenable, nous pouvons construire la série suivante:

(14) 6f. Il est allé lui parler, quitte à essuyer un mauvaise réponse/ accueil.
(14') 6g. Il lui a parlé, quitte à essuyer un refus.
(14") 6h. ?Il lui a parlé *longuement/ hier*, quitte à essuyer un refus.

Dans (14) *p* et *q* sont des propositions non factives, mais la non factivité de *p* dérive de l'utilisation d'un verbe qui n'est pas implicatif[7]. Dans (14'), en utilisant un verbe implicatif, on garde le statut factif de *p*, mais avec *quitte à*, *q* est placé dans un futur prospectif du locuteur ou du sujet de *p*. Si nous focalisons le développent de l'action dans *p* en ajoutant un adverbe à côté du passé composé, l'acceptabilité de la phrase est moins bonne. L'essentiel à la sémantique de *quitte à* est l'hypotéticité, même lorsque la principale *p* est un fait (factive). Cette multiplication des exemples nous permet de nuancer l'affirmation concernant la factivité de *p* dans le cas ou sa subordonnée *q* est introduite par *quitte à*. Nous pouvons affirmer, avec les exemples ci-dessus, que *q* n'impose pas un certain statut à *p*, factif ou non factif et, en plus, étant donné un certain statut de *p*, *q* ne modifie pas ce statut-là. Mais étant donné le statut non factif de *q*, il apparaît que ce fait bloque partiellement les renforceurs de la factivité, renforceurs de type adverbial (cf. *évidemment*, *longuement*).

Nous pourrions conclure que *quitte à* ne change pas le statut factif de la proposition *p*, et donc, n'introduit pas une réserve.

Les deux petits tests que nous venons de mettre en oeuvre constituent, à notre avis, une démonstration suffisante pour soutenir l'affirmation que *quitte à* n'introduit ni une exception, ni une réserve et, par conséquent, pour abandonner deux possibles fausses pistes de travail et pour ouvrir la voie de recherche dans une nouvelle direction, vers une nouvelle hypothèse.

3. VERS UNE DEFINITION AFFIRMATIVE DE *FP QUITTE A FQ*: CONDITION COMPLEXE/ ALTERNATIVE

La définition négative de la relation introduite par *quitte à*, nous apporte des éléments pour répondre partiellement aux deux questions lancées au début de l'investigation de *quitte à*. Nous avons démontrer que *quitte à* n'introduit ni une exception, ni une réserve et que le statut factif des deux propositions *p* et *q* est différent, à savoir, *p* est factif (sans excluant la possibilité d'être non factif, mais indépendamment, pas en fonction de *q*) tandis que *q* est non factif. Il nous reste de décrire plus précisément la sémantique de *q* et d'aller chercher, après avoir inventorié plutôt les différences entre la relation marquée par *quitte à* et les autres relations « exceptives », quelles sont les

[7] cf. Visconti 2000; Karttunen 1977.

ressemblances entre les autres relations « exceptives » et la relation introduite par *quitte à*, quels sont les traits qui permettent de les réunir dans la même supra catégorie.

L'hypothèse concernant la distinction entre la relation introduite par *quitte* à, l'exception et la réserve que nous avons faite au début s'est avérée vraie et l'intuition - exacte. Malheureusement, les grammaires confondent des relations qui, même si elles sont parfois similaires du point de vue formel, elles sont différentes du point de vue communicatif. Le terme d'« exception » avec son sens assez flou, permet des identifications qui ont pour résultat l'obscurité de la vraie nature des phénomènes. Si les exceptions et les réserves, d'une part, et les exceptions et les « *quitte à* », d'autre part, sont différentes aussi bien par leur forme que par leur sémantique, les réserves et les relations marquées par *quitte à* se différencient plutôt par leur contenu sémantique que par leur forme. Pour justifier la différence entre les exceptions et les réserves, aussi bien que la différence entre les exceptions et les relations introduites par *quitte à* nous pouvons reprendre rapidement deux arguments de Manzotti et Ferrari[8]. En revanche, pour faire le départ entre les réserves et les relations introduites par *quitte à* nous devons apporter des faits supplémentaires, car c'est ici que les éléments de ressemblances sont plus nombreuses.

Les deux arguments qui soutiennent la distinction exception vs réserve visent: le fonctionnement de l'exception en dehors de la condition – tandis que les réserves sont une espèce de conditionnelles – et, respectivement, la ressemblance entre les protases des périodes hypotétiques et les réserves – ce qui n'est pas le cas des exceptions. Voici les deux arguments, chacun accompagné d'une petite description:

« (i) i complementi eccettuativi non pongono in gioco in alcuno modo un legame condizionale; essi compaiono entro asserzioni (o interrogazioni, ecc.) che coinvolgono positivamente o negativamente la totalità di un insieme meno una o alcune eccezioni (si pensi a:

(5) Ha letto tutti i racconti tranne l'ultino.

dove non vi è nulla di ipotetico, di condizionale). I complementi eccettuativi sono realizzabili o in forma sintagmatica (l'es. appena dato) o in forma frasale:

(6) Non ha fatto niente tranne ascoltare.

Se realizzati in forma frasale, essi costituiscono eccezioni alla predicazione (= verbo + complementi), che è rispetto ad essi in un rapporto di iperonimo a iponimo (ad es. *fare/ ascoltare*) e sono di regola col verbo all'infinito (si osservi l'inaccettabilità di *Non ha fatto niente, trane che ascolta*). Il costituente di cui sono eccezione – contenente come s'è detto una quantificazione, esplicita o implicita – non può di regola essere sottinteso (si confrontino i due enunciati *Ha lavoratto come contadino dappertutto, tranne che da noi e Ha lavoratto come contadino, tranne che da noi*);

[8] Manzotti et al. 1994.

ii) le subordinate cosiddette eccettuative, esemplificate da (1)[9] e (3)[10]–(4)[11], sono strettamente apparentate alle protasi di periodo ipotetico: come queste, esse descrivono stati di cose del cui sussistere non si è sicuri. Sul piano della sintassi e della morfologia, la realizzazione usuale delle eccettuative è con una frase di modo finito (si tenti, sulla scorta delle malmeditate indicazioni delle grammatiche, di mutare in implicita la subordinata di *Arrivano domani sera alle 20h50, a meno che non perdano la coincidenza*), per quanto marginalmente – con soggetti della prima persona e con opportuni introduttori – sia lecita anche una versione di modo infinito (si veda *Dovremmo esser lì da voi verso le 7h00, a meno di non partire già al mattino*). »[12].

Si la différence entre les exceptions et les réserves, mais aussi bien la différence entre les exceptions et les « *quitt à* » sont claires, il nous reste à trancher ce qui fait le départ entre les réserves et les « *quitte à* ». Ce qui nous reste à faire, n'est pas si facile que ça. Car, chose un peut étrange, la majorité des arguments qui fonctionnent pour séparer les exceptions des réserves, fonctionnent aussi pour faire le départ entre les exceptions et les « *quitte à* ». Effectivement, les « *quite à* » décrivent, comme les réserves, des états de choses dont l'actualisation, la mise en oeuvre n'est pas sure. Reprenons l'exemple (1):

(1) 6. Quitte à changer la numérotation, on peut supposer que...

Si nous varions cet exemple, en introduisant un adverbe comme *probablement*:

(1[iv]) 6. Quitte à changer *probablement* la numérotation, on peut supposer que...

nous constatons que la phrase obtenue est correcte et, en plus, elle garde la sémantique de (1)

Toujours sur le plan des ressemblances entre les exceptions et les « *quitte à* » nous constatons leur comportement similaires vis-à-vis de la notion de **focus**. Un comportement spécifique des réserves est „il fatto di non poter costituire con la rispettiva subordinata il fuoco dell'enunciato complessivo"[13]. (v. Traduction : « le fait de ne pas pouvoir constituer avec la subordonnée le focus de l'énoncé complétif »). La modification de (15) à l'aide de l'adverbe de restriction *seulement*, rend l'énoncé non acceptable :

(15) Ils devraient arriver demain soir à moins qu'il ne se passe quelque chose.
(15') *Ils devraient arriver demain soir *seulement* à moins qu'il ne se passe quelque chose.

---

[9] Arrivano domani sera alle 20h50, a meno che non perdano la coincidenza.
[10] Davanti al piatto della bistecca, non si pensa più affatto al macellaio; a meno non sia per diffidarlo, se la bistecca è troppo tigliosa (E. Cecchi).
[11] Quando Lydgate ebbe placato l'ansia di Mrs. Bulstrode spiegandole che suo marito, alla riunione, aveva avuto un accesso di astenia ma che egli sperava di vederlo presto ristabilito e che sarebbe ripassato il giorno seguente, a meno che lei non lo avesse fatto chiamare prima, andò direttamente a casa, montò sul suo cavallo, e si inoltrò per tre miglia fuori dalla città sottraendosi allo sguardo di tutti.
[12] Manzotti et al. 1994: 219–220.
[13] Manzotti 1987: 92.

Si nous reprenons l'exemple (1) en introduisant un clivage ou l'adverbe *seulement*, pour focaliser la subordonnée introduite par *quitte à*, nous nous retrouvons face aux constructions suivantes:

(1^{v}) 6b. **C'est* quitte à changer la numérotation ...
(1^{vi}) 6c. **Seulement* quitte à changer la numérotation, on peut supposer que...

(1^{v}) et (1^{vi}) ne sont pas de construction bien formées; donc, sur ce point, les relations marquées par *quitte à* ressemblent aux réserves.

Pourtant, les réserves ne sont pas des « *quitte à* » et vice versa. Au niveau de la syntaxe et de la morphologie, nous pouvons signaler une première différence entre les réserves et les « *quitte à* ». Ainsi, tandis que les réserves sont réalisées soit par un mode prédicatif (plus souvent), soit par un mode non prédicatif (plus rarement), les « *quitte à* » sont toujours réalisés par un mode non prédicatif, plus précisément, l'infinitif (v., par exemple (1)).

Une deuxième distinction apparaît au niveau de la modification de statut de *p*: si la réserve modifie le statut de *p*[14], la « *quitte à* » ne change pas le statut de *p* (v. ci-dessus).

A ce point, l'hypothèse que nous pouvons faire est que les « *quitte à* » font partie avec les réserves de la classe plus large des conditions, mais elles ne sont pas des conditions hypothétiques de type « réserve », mais elles sont des **conditions** hypothétiques **complexes**, conditions qui regroupent deux conditions simples agissant en alternance l'une par rapport à l'autre.

4. QUELQUES REMARQUES LIMINAIRES

Quitte à a une large mobilité syntaxique ; il peut précéder, suivre le déterminé (le plus souvent *p* précède *q*) ou occuper une position en incise à l'intérieur du déterminé. Sa mobilité syntaxique est permise par sa sémantique très faible :

(23) 6. Quitte à changer la numérotation, on peut supposer que...
(24) 7. Supposons, quitte à changer la numérotation, que...
(25) 4. (ce que l'on peut toujours supposer quitte à changer la numérotation)

Quitte fonctionne comme connecteur seulement dans *quitte à*. Dans une hypothèse interprétative fabuliste et imaginative, très forte on peut réduire *quitte à* à *quitte* est réunir la préposition *à* avec le verbe à l'infinitif, car *quitte à* est toujours suivi d'un infinitif, pour reconstruire un mode verbal non personnel qui manque au français, le supin. Mais le résultat est assez bizarre, manque de sens et, par conséquent n'a aucune raison et aucune utilité, sauf celle d'un exercice.

L'indépendance syntaxique et sémantique de la condition complexe par rapport à la principale est très élevée, étant comparable à la celle de la réserve. En d'autres termes,

[14] v. Manzotti et al. 2003 manuscrit.

le connecteur *quitte à* comme le connecteur *à moins que*, est un 'connecteur pragmatique' et non pas un 'opérateur sémantique'. C'est-à-dire, *quitte à* relie entre eux les actes linguistiques et pas les contenus propositionnels véhiculés d'un seul acte linguistique (la preuve est donnée par les tests de la négation, de l'interrogation, etc.). La ressemblance entre (16") et (16'"):

(16") Il est arrivé hier soir à 21h00, à moins qu'il n'ait pas manqué son train.
(16'") Il est arrivé hier soir à 21h00, quitte à avoir manqué son train. (Il y avait des taxis à la gare.)

consiste (aussi) dans le fait que la subordonnée *q* introduit une condition sur la possibilité d'assertion du contenu propositionnel de la principale *p*. En effet, la concaténation: *Il est arrivé hier soir à 21h00, à moins qu'il n'ait pas manqué son train. – Ce n'est pas vrai!* aussi bien que la concaténation: *Il est arrivé hier soir à 21h00, quitte à avoir manqué son train. – Ce n'est pas vrai!*, chacune d'elles déjà peu naturelle, ne sont pas capables de mettre en question la relation conditionnelle[15] entre les choses. Nous retenons donc l'indépendance syntaxique, sémantique et illocutoire de la condition complexe dans la construction *Fp quitte à Fq*, ou l'énonciation de la condition complexe constitue un acte linguistique distinct de la principale.

Si nous synthétisons l'apport sémantique du connecteur de condition complexe *quitteà* à la subordonnée *Fq* qu'il introduit dans la phrase *Fp quitte à Fq* dans tout sa complexité, ses propriétés sont les suivantes: *quitte à* présente *q* comme non factuelle, comme possible, comme incapable d'invalider *p*; *q* constitue un état de chose envisagé comme un préalable hypothétique ou comme une conséquence hypothétique (négative) de *p*; *quitte à* propose une lecture factuelle de *p* dont la vérité est d'une certaine manière renforcée; *quitte à* est une conjonction positive qui confère à *q* une indépendance syntaxique, sémantique et illocutive.

BIBLIOGRAFIE:

Kleiber 1985 = Georges Kleiber, «Du côté de la généricité verbale : les approches quantificationnelles», *Langages* 79, 61–88.

Kleiber 1992 = Georges Kleiber, «De l'énigme du cosmonaute au paradoxe du même nom ou Lorsque les articles génériques débarquent sur la», *Travaux de linguistique française* 24, 35–50.

Bidois & Bidois 1971 = LE BIDOIS G. & R. L. BIDOIS, *Syntaxe du français moderne*, II, Paris, Picard.

Manzotti (dattiloscritto) = Emilio MAnzotti, *Les subordonnées exceptives de l'italien.*

Manzotti 1987 = Emilio Manzotti, *I costrutti cosiddetti eccettuativi in italiano, inglese e tedesco: semantica e pragmatica*, in *Linguistica e traduzione.* Atti del seminario di studi, Premeno (Novara), Villa Bernocchi, 25–27 settembre, a c. di Vincenzo Bonini e Marco Mazzoleni, p. 67–110.

[15] v. Manzotti et Ferrari 1994: 226.

Manzotti et al. 1994 = Emilio, Manzotti, Angela Ferrari 1994 *Insegnare italiano. Principi, metodi, esempi*, Brescia, Editrice La Scuola.
Visconti 2000 = Jacqueline Visconti, *I connettivi condizionali complessi in italiano e in inglese: uno studio contrastivo*, Alessandria, Edizioni dell'Orso.

A PARTICULAR SEMANTIC RELATION:THE COMPLEXE CONDITION

ABSTRACT

Les grammaires traditionnelles placent la relation introduite par *quitte à* parmi les relations exceptives. Cette article propose une analyse sémantique fine qui montre les propriétés particulières de la relation marquée par *quitte* à, relation appelée *condition complexe*. Dans un premier temps, on définit négativement la condition complexe, en faisant le départ entre la condition complexe, d'une part et l'exception et la réserve, d'une autre part. Dans un deuxième temps, on définit positivement la condition complexe, en identifiant ses caractéristiques sémantiques et textuelles essentielles.

L'apport sémantique du connecteur de condition complexe *quitte à* à la subordonnée *Fq* qu'il introduit dans la phrase *Fp quitte à Fq* est systématisable ainsi: *quitte à* présente *q* comme non factuelle, comme possible, comme incapable d'invalider *p*; *q* constitue un état de chose envisagé comme un préalable hypothétique ou comme une conséquence hypothétique (négative) de *p*; *quitte à* propose une lecture factuelle de *p* dont la vérité est d'une certaine manière renforcée; *quitte à* est une conjonction positive qui confère à *q* une indépendance syntaxique, sémantique et illocutive.

Université de Genève
Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
alice_toma@yahoo.com

TERMINOLOGIA ÎNTRE DOGME ŞI REALITATE

NINA ZGARDAN, AURELIA VARTIC

Problema terminologiei suscită numeroase dezbateri. Nu întotdeauna există o părere unanimă nici asupra nomenclaturii folosite. Ba mai mult chiar, entităţile acesteia sunt examinate de unii terminologi în relaţie de opoziţie – *cuvânt/termen* ; *semnificat/concept* ; *trăsături semantice/trăsături conceptuale*, etc. – demonstrând de fapt prin aceasta că dânşii mai sunt tributari ai teoriei wüsteriene, prin care se postulează că există o diferenţă de principiu între **cuvânt,** ca obiect al lexicilogiei, şi **termen,** ca obiect al terminologiei. Noi ne propunem să vedem în ce măsură sunt justificate aceste dihotomii cu care operează unii specialişti în cercetările lor terminologice.

1. OPOZIŢIA CUVÂNT– TERMEN

Analiza lucrărilor cu tematică terminologică din ultimii ani arată că specialiştii din domeniu (M.T. Cabré, C. Boisson, Ph. Thoiron, J. Humblay, F. Gaudin, I. Meyer, K. Mackintosh, Y. Gentilhomme, H. Béjoint, L. Depecker, M. Soldzian şi alţii) abordează problema delimitării **cuvânt – termen** doar pentru a demonstra inconsistenţa acesteia. Adepţii terminologiei clasice fondează această opoziţie pe afirmaţii precum că în comparaţie cu cuvintele, termenii ar fi statici şi formele lor controlate, că ar avea o structură conceptuală rigidă, că ar fi monosemici, monoreferenţiali, acontextuali, că definiţiile lor ar fi exacte, neflexibile.

Pentru a justifica diferenţa dintre **cuvânt** şi **termen** J. C. Sager, de exemplu, foloseşte opoziţia „limbă naturală", care evoluează spontan, şi „limbă controlată", care fixează *a priori* raportul între termen şi concept[1]. Pentru limba naturală sunt specifice conceptele generale care corespund unor idei sau experienţe generale exprimate prin unităţi lexicale pe care le numim „cuvinte" şi care se caracterizează, pe de o parte, printr-un număr mare de semnificaţii, relaţii semantice şi conotaţii, iar pe de altă parte, printr-un conţinut referenţial vag care face posibilă polisemia şi stimulează relaţiile sintagmatice. Cuvintele sunt create în mod arbitrar şi pentru a înţelege sensul lor este nevoie adesea de context. Cât priveşte limba controlată numită şi „specializată", apoi pentru ea sunt specifice termenii care conceptualizează, fixează şi reflectă cunoştinţele. Ei

[1] Sager 2000. În Béjoint H. et Thoiron Ph. 2000: 43–44.

au un singur referent şi semnificaţia lor este limitată de sistemul cognitiv la care aparţin. Cu alte cuvinte, termenii au o extensiune mai restrânsă decât cea a cuvintelor şi, limitându-se la un domeniu dat, fac să fie transparentă legătura lor cu referentul. Termenii sunt creaţi în mod deliberat, printr-o înţelegere prealabilă şi nu fac parte din lexicul general[2].

Acest mod de abordare este combătut de aşa specialişti terminologi ca Cabré, Slodzian, Depecker şi alţii la care ne raliem şi noi. Cabré, de exemplu, afirmă că această căutare de diferenţe dintre cuvânt şi termen nu înseamnă nimic altceva decât interesul de a legitima autonomia şi independenţa terminologiei de alte disciplini. Or, când o disciplină vrea să-şi justifice autonomia, subliniază Cabré, ea trebuie să aibă o unitate de analiză proprie şi specifică care nu ar coincide cu unitatea de analiză a altei discipline[3]. Cercetătoarea propune o abordare a relaţiei **cuvânt / termen** cu totul diferită de cea a doctrinei clasice. Dânsa analizează nu deosebirile, ci **similitudinile,** mai concret, **identitatea** lor şi demonstrează că cuvintele şi termenii sunt unităţi lexicale care pot fi tratate după acelaşi model lingvistic la nivel de formă, de conţinut şi de funcţie în discurs.În gramatică, subliniază Cabré, termenii nu ar fi nişte unităţi autonome care ar constitui un lexic diferenţiat, ci mai degrabă – nişte module de trăsături asociate cu alte unităţi lexicale. Termenii se supun aceloraşi reguli morfologice, lexicale şi sintactice ale sistemului lingvistic la care ei aparţin. Ei nu sunt unităţi autonome care ar constitui **un lexic specializat separat de lexicul general** (evidenţierea ne aparţine). Aceste unităţi lexicale, cuvintele şi termenii, nu trebuie să fie considerate ca unităţi diferite, ci ca realizări diferite în discurs şi că ele, de fapt, n-ar fi *a priori* cuvinte sau termeni însă, în diferite situaţii, ar putea deveni termeni sau non-termeni. Caracterul de „cuvânt" sau de „termen" este imprimat unităţii lexicale într-un context şi într-o situaţie apropriată, potrivită pentru un anumit scop pragmatic. Cabré defineşte termenul ca **unitate lexicală activată** în mod deosebit de condiţiile sale de întrebuinţare într-un tip de situaţie specială [4], iar Depecker, bunăoară, îl consideră un semn lingvistic activ şi reactiv, un „signe vivant" fapt fundamental pentru cercetările terminologice. Dânsul critică înverşunarea unor cercetători (H. Fleber, de exemplu) de a reduce termenul la o etichetă unisemică. Depecker îşi propune să deschidă calea spre cercetări importante cum ar fi sinonimia terminologică, nivelurile de limbă în terminologie, reformulările etc, pornind de la postulatul că termenul: „[...] est un signe linguistique (signifiant + signifié) qui renvoie à un concept situable en dehors de la langue"[5]. Deci, termenul e luat în integritatea sa – ca semn lingvistic care face trimitere la o realitate extralingvistică. Pentru a demonstra că este sau nu este justificată delimitarea **cuvânt / termen**, adepţii teoriei clasice şi oponenţii acesteia, studiază problema din perspective diferite. În continuare vom încerca să facem o sinteză parţială a unor teze clasice şi antiteze actuale şi totodată să ne expunem succint punctul nostru de vedere, examinând opoziţia *cuvânt / termen* la nivel formal, funcţional şi semantic.

---

[2] *Ibidem*: 56.
[3] Cabré 2000. În Béjoint H. et Thoiron 2000: 20.
[4] *Ibidem* 30.
[5] Depecker 2000. În Béjoint H. et Thoiron 2000: 92–93.

2.1. Aspectul formal

Dacă termenii sunt semne *lingvistice* acceptate de sistemul general al limbii şi se supun aceloraşi reguli şi categorii gramaticale, atunci şi forma lor este determinată de acestea, de procedeele de formare a unităţilor lexicale specifice limbii date. În terminologie nu există reguli sau scheme speciale de formare a unităţilor în exclusivitate pentru un discurs sau text specializat[6]. Atât adepţii, cât şi oponenţii teoriei clasice recunosc până la urmă, în mod implicit sau explicit, că deosebirea dintre forma cuvintelor şi cea a termenilor ar consta doar în faptul că forma acestora din urmă este controlată şi standardizată de instituţii speciale de normalizare terminologiă. Acest argument nu ni se pare plauzibil din simplul motiv că supervizarea termenilor nu presupune arbitrarul în formarea şi fixarea unităţilor lexicale în limba comună. Totul este controlat de sistemul limbii, de tradiţia lingvistică specifică pentru fiecare comunitate istorică luată aparte. Să ne întrebăm cine a controlat formarea şi fixarea în limbă a terminologiilor populare create liber şi nestingherit în procesul de comunicare între membrii comunităţii istorico-lingvistice de-a lungul timpurilor ? Cine a normalizat aceste terminologii în care găsim atâta forţă sugestivă şi atâta imaginaţie populară care dă viaţă limbilor? Omenirea de la începuturile ei, în procesul de cunoaştere, a simţit nevoia de a denumi lucrurile şi fenomenele pe care le percepea în realitatea înconjurătoare şi pe care le conceptualiza treptat. Cunoştinţele sintetizate în conceptele comune ca şi în conceptele ştiinţifice sunt prezentate de unităţi lingvistice formate după aceleaşi modele lingvistice tradiţionale[7]. De exemplu, bot. *floarea-brumei* ; maş. *toleranţa piesei* (toleranţa valorii unui parametru al unei piese pentru a corespunde prescripţiilor impuse). Sau omit. *buhai de baltă* şi maş. *echer de precizie* (echer pentru efectuarea lucrărilor precise de sculărie). Lista izomorfismelor de suprafaţă poate fi completată cu numeroase exemple luate din limba comună şi cea specializată din diferite domenii ale ştiinţei şi tehnicii.

2.2. Aspectul funcţional

Dacă în terminologia clasică, funcţia termenului era redusă doar la denumirea conceptului, apoi în ultimii ani, terminologii se detaşează de ideile dogmatice şi dau cercetărilor o dimensiune descriptivă şi comunicativă. Cu toate acestea unii terminologi stăruie în continuare asupra deosebirii dintre termen şi cuvânt. Sager, de exemplu, încă mai consideră că deosebirea dintre **cuvânt** şi **termen** la nivel funcţional constă în faptul că ultimii sunt utilizaţi pentru a denumi concepte pe care locutorul le crede cunoscute şi de către interlocutorii săi în funcţie de situaţia de comunicare. Deşi recunoaşte, după cum vedem, că în afară de funcţia lor clasificătoare, termenii au şi funcţie comunicativă, dânsul crede totuşi că aceştia se deosebesc de cuvinte pin faptul că acestora din urmă le revin funcţiile socială şi emoţională. Această delimitare ni se pare artificială, făcută în cele mai bune tradiţii ale doctrinii clasice. Ca şi cum funcţia socială a cuvintelor n-ar fi una comunicativă şi de parcă termenii n-ar căpăta în discurs,deşi în măsură mai mică,

[6] Cabré, *op. cit* :28.
[7] Pavel 1983 : 231.

valori stilistice şi conotative la fel ca şi cuvintele. Sager mai afirmă că în funcţia lor comunicativă, termenii constituie nişte mijloace de expresie mai economice decât cuvintele, fiindcă denumirea cunoştinţelor se efectuează mai degrabă prin unităţi lexicale simple[8]. Or, dicţionarele terminologice ne arată că situaţia nu este întocmai aşa. La rândul său Cabré, care caută similitudini şi nu diferenţe între **cuvânt** şi **termen**, afirmă că din punct de vedere lingvistic, ambele unităţi lexicale aparţin aceloraşi clase funcţionale şi ambele se realizează în mod firesc în discurs. Unităţile terminologice apar în aceleaşi condiţii în care apar diferite clase sau categorii de cuvinte şi din punct de vedere morfo-sintactic ele nu diferă prin nimic de unităţile lexicale din limba comună. Diferenţa ar fi doar de ordin pragmatic, adică termenii se utilizează de locutori specializaţi în situaţii de discurs specializat.[9] Credem că şi această deosebire de ordin pragmatic este discutabilă chiar dacă am porni doar de la faptul că există diferite grade de densitate ştiinţifică a textelor. Este vorba de specializare înaltă (strict ştiinţifică), medie (didactică) şi redusă (de vulgarizare), când termenii sunt reluaţi de întreaga comunitate lingvistică, iar lexicografii „tendent à inclure les acceptions terminologiques dans leurs dictionnaires, les accompagnant de marqueurs pour indiquer leur domaine d'origine "[10].

2.3. Aspectul semantic

În literatura de specialitate acest aspect al terminologiei suscită cele mai controversate dezbateri. Lucru explicabil dacă ne gândim, în primul rând, că semantica nu ţine doar de domeniul lingvisticii, ci şi de cel al logicii, semioticii şi gnosiologiei. Şi, în al doilea rând, că metodologiile de tratare a unităţilor terminologice sunt radical diferite : cea tradiţională bazată pe postulatul **un termen – un sens** şi cea nouă, bazată pe **tehnici lingvistice de cercetare**. Ultima, întemeiată pe colectarea unităţilor din contexte lingvistice şi comunicative reale, zdruncină fundamentul teoriei clasice închistată în triada **termen – concept – referent.** Terminologia devine treptat lingvistică, descriptivă, textuală[11].

Abordarea textuală a scos în evidenţă fenomenul variabilităţii terminologice, prin urmare, şi cel al variabilităţii semantice care a făcut vulnerabil postulatul dogmatic **un termen – un sens**. Funcţionarea reală a unităţilor lexicale şi luarea în calcul a efectelor legate de contextualitatea sensului duce, după cum afirmă Slodzian, la reinterpretarea „conceptelor" ca pe nişte semnificate normate de practicile discursive şi gnoseologice în sfera activităţilor profesionale, unde, de obicei, se intersectează mai multe domenii. Prin analiza textuală pot fi descoperite noi sensuri dobândite de unităţile lexicale în diferite ocurenţe. Aceste unităţi lexicale cu sensuri noi, contractate în text, sunt susceptibile de a deveni termeni într-un domeniu sau altul după o perioadă de aflare în aşa zisa stare de „candidat terme" şi după o filtrare riguroasă morfo-sintactică şi semantică[12]. Procesele

[8] Sager, *op. cit*: 43, 45.
[9] Cabré, *op. cit.*: 29.
[10] Meyer, et Mackintosh 2000. În Béjoint H. et Thoiron 2000: 200–201.
[11] Cabré, *op. cit*: 6.
[12] Slodzian 2000. În Béjoint H. et Thoiron 2000: 75–77.

semantice care au loc în texte sunt complexe şi greu de sesizat. Şi totuşi, credem, după Slodzian şi Cabré, că abordarea descriptivă a textelor specializate şi a unităţilor lexicale terminologice este unica cale reală valabilă şi corectă de cercetare semantică, de punere în valoare şi exploatare a semanticii textuale. Căci şi termenii, şi cuvintele sunt entităţi lingvistice şi se realizează plenar doar în situaţii de discurs, care concretizează sensul lor sau anunţă un sens în devenire, adică o potenţială polisemie. Odată îmbogăţite semnificatele pot fi, după cum se exprimă Cabré, „multiplicate în diferite domenii de specialitate". Să luăm următorul exemplu din limba franceză şi română:

	Limba franceză		**Limba română**
Olive n.f.	1. *Bot.* Fruit de l'olivier ; 2. *Anat.* Nom de chacun des renflements ovoïdes, situés à la face antérieure du bulbe rachidien. 3. *Architect.* Ornement de sculpture en forme d'olive. 4. *Serrur.* Bouton de porte ou de serrure de forme ovale. Sorte de lime pour affûter les scies. 5. *Zool.* Genre de coquilles univalves des mers chaudes. 6. *Mar. Poulie à olive :* sorte de poulie allongée utilisée autrefois pour la manoeuvre des pièces d'artillerie.	**Olivă s.f.**	1. *Bot.* Fructul măslinului; 2. *Anat.* Formaţie anatomică proeminenă şi rotungită, situată pe cordoanele laterale ale bulbului rahidian; 3. *Arhitect.* Ornament de formă alungită, asemănător unei măsline. 4. *Tehn.* Piesă de legătură cu sau fără filet, cu ajutorul căreia se realizează asamblarea a două conducte, ţăvi, cabluri.

După cum vedem evoluţia sematică a lexemului *olive* este aproape identică cu cea a echivalentului românesc.Şi o limbă şi alta foloseşte doar un semn al obiectului *olive* şi anume semnul de formă ovoidală alungită pentru a da formă unor semnificate conotative ale semnificatului denotativ iniţial *olive.* Aceste semnificate corespund unor concepte, conotative şi ele, apărute în diferite domenii, datorită unei singure trăsături din întregul complex de semne ale conceptului de bază. Acest tip de exemple demonstrează că deschiderea este caracteristică atât limbii comune cât şi a celei specializate.

Dacă e să vorbim despre *olive* ca termen din domeniul arhitecturii, apoi el s-a format atât în limba franceză, cât şi în cea română prin analogie, pe baza unor asociaţii de trăsături asemănătoare. *Olive,* ca element arhitectural, a declanşat în conştiinţă imaginea unui obiect existent şi cunoscut de către toţi locutorii comunităţii. Acest lucru a avantajat folosirea cuvântului *olive*, gravat deja în memoria colectivă, pentru a denumi un nou concept.

Variabilitatea semantică contextuală anihilează schema clasică **termen-concept-referent** prin care se stipulează univocitate şi stabilitate semantică. În preocupările lor de a demonstra că există diferenţă de principiu între **cuvânt** şi **termen**, adepţii teoriei wusteriene folosesc şi terminologii diferite : **cuvânt – semnificant – semnificat** (în lexicologie) şi **termen – denominaţie – concept** (în terminologie). Dânşii tratează unităţile lexicale terminologice aplicând metode de analiză specifice logicii. Dacă Slodzian vede în perspectivă reînterpretarea conceptelor ca pe nişte semnificate normate de practicile discursive şi cognitive, apoi Depecker, de exemplu, consideră că tratarea

terminologiei trebuie să se bazeze pe deosebirea dintre concept şi semnificat. Dânsul formulează următoarea ipoteză : **conceptul nu se rezumă la semnificat**[13] (evidenţierea ne aparţine). Cercetătorul porneşte, în primul rând, de la principiul că termenul este format dintr-o denumire şi un concept la care ea face trimitere şi, în al doilea rând, de la postulatul tradiţional – conceptul este elementul principal prin care gândim şi prin care percepem obiectele, acestea fiind categorizate sub formă de *„concepte"*. Proprietăţile obiectelor sunt prezente în concepte sub formă de *„caractere"* care constituie unităţile de bază ale logicii. Structura conceptului diferă de acea a semnificatului, acesta fiind compus din *„seme"* – unităţi semantice diferenţiale de conţinut. Depecker mai aminteşte că semele se împart în generice şi specific , ambele de natură diferită – **denotative,** care exprimă sensul semnului în mod stabil şi, **conotative** sau **contextuale,** care se grefează pe cele denotative şi care determină sensul semnului într-un mod relativ instabil, dar pasibil de actualizare. Semele conotative permit descrierea variabilităţii semantice a semnului lingvistic[14]. „Semul" atenţionează Depecker, ţine doar de limbă, iar „caracterul" – de concept. Amintim că acestea corespund de fapt noţiunilor de „trăsătură semantică" şi respectiv – „trăsătură conceptuală" folosite de specialişti la descrierea sensului şi a conceptului. Se crede, şi vedem în aceastea iarăşi o consecinţă a doctrinei clasice, că trăsătura ar fi „semantică" în lingvistică şi „conceptuală" în terminologie. Ceea ce ar însemna, după cum remarcă pe bună dreptate Béjoint şi Thoiron, că în sensul cuvântului ar lipsi „conceptualul", iar în cel al termenului n-ar exista „semanticul". Care n-ar fi punctele de vedere, un lucru este clar: trăsătura, acest semn caracteristic, în afară de valoarea euristică pe care o are, mai constituie un instrument comod de descriere a sensului unităţii lexicale, fie ea cuvânt sau termen. Şi lucru foarte important, acest semn caracteristic joacă un rol esenţial în evidenţierea echivalenţilor interlingvistice[15]. Iar aceasta, în viziunea lui Depecker, ar permite să se demonstreze că conceptul nu coincide cu semnificatul. Pentru a demonstra această necoincidenţă, dânsul propune câteve metode de lucru:

– analiza comparativă a structurării câmpurilor terminologice din mai multe limbi;
– descrierea relaţiilor hiperonim – hiponim;
– descrierea relaţiilor concept superordonat – concept subordonat;
– comparaţia definiţiilor din diferite limbi.

Autorul supune analizei câmpul terminologic al *veille sur un navire* 'veghere pe navă', preluat de la Van Campenhoudt, şi constată că limba engleză foloseşte lexemul **watch**, cu sensurile *a veghea, a supraveghea, a privi,* (dar mai are şi sensul de *ceas*), pentru a denumi mai multe concepte.

Semnificatul acestei unităţi (watch) face trimitere în engleză la ideea de *veghe, privire, supraveghere, timp* şi corespunde fiecare dată unui alt concept: *de supraveghere, de timp de supraveghere* şi *de echipă de gardă.* Deci engleza pune sub acoperişul unei singure forme lingvistice – trei concepte. În limba franceză situaţia e alta. Pentru fiecare din aceste trei concepte, limba are o altă formă lingvistică – *veille, quart,* şi *bordée* ca şi în limba română, de altfel – *veghe, cart, schipă de gardă.* Aceste limbi denumesc aceleaşi

[13] Depecker, *op. cit*: 91.
[14] Depecker, *op. cit*: 95.
[15] Béjoint H. et Thoiron Ph. 2000: 8.

concepte, dar semnele lingvistice, care le dau formă, le fac să fie văzute diferit, sub forme de semnificate particulare. Autorul concluzionează că semnificatele limbilor nu descriu la fel conceptele şi deci acestea nu se rezumă la semnificate[16].

Un concept poate fi descris prin simboluri, desene, ecuaţii etc, dar cea mai importantă formă pentru terminologie este descrierea prin definiţie lingvistică. Aceasta constituie o microsistemă prin enunţarea trăsăturilor conceptuale şi a relaţiilor pe care le stabilesc între ele. Dar Depecker îşi pune următoarea întrebare: când definim un termen, dăm definiţia semnificatului sau definiţia conceptului ? Dânsul postulează diferenţă între definiţia semnificatului, care este de cele mai multe ori acea din lucrările lexicografice, şi definiţia conceptului, formulată în dicţionarele terminologice. Argumentul pe care-l prezintă ar fi exuberanţa, bogăţia semnificatului pusă în evidenţă prin compararea definiţiilor lexicografice cu cele terminografice ale termenilor. Depecker face trimitere, pentru mai multă credibilitate, la Organizaţia Internaţională de Standardizare (ISO 860) "Travaux terminologiques – harmonisation des notions et des termes" care indică printre altele că „ L'analyse des notions doit se faire par la comparaison des définitions et non par des termes". În dicţionarele de limbă semnele lingvistice abundă în sensuri care sunt încărcate de conotaţii asociate cu diferite imagini şi au, prin urmare, o dimensiune semantică şi emoţională mai mare deât cea a unităţilor din dicţionarele terminologice. Lexemul *eau* 'apă' nu înseamnă doar conceptul H2O, dar şi viaţă, curăţenie, regenerare, puritate etc. Depecker nu contestă că în definiţia lexicografică a semnului nu ar exista concept, însă acesta se află într-un context semantic care-l depăşeşte cu mult. Acest surplus de informaţie semantică este acumulat mai cu seamă de semnificat. Această exuberanţă de sensuri este numită de cercetător „richesse du signifié". Şi din momentul în care semnificatul începe să-şi arate exuberanţa se produce separarea lui de concept. Interesant este că Depecker lasă să se înţeleagă că acest surplus de sensuri nu ar fi asimilat doar de semnificat. O fi vrând oare autorul să spună că unele sensuri se cristalizează în semnificate noi, care corespund unor noi concepte ? Noi vom încerca, cu altă ocazie, să vedem în ce măsură descrierea comparativă a definiţiilor terminologice din diferite limbi ne poate ajuta să înţelegem dacă conceptul se rezumă sau nu la semnificat şi prin ce diferă structura acestor două entităţi.

BIBLIOGRAFIE:

Béjoint H. et Thoiron Ph. 2000 = Béjoint H. et Thoiron Ph. *Le sens des termes.* În *Le sens en terminologie*, Presses universitaires de Lyon, 2000.

Cabré 2000 = Cabré M. T. *Sur la représentation mentale des concepts : base pour une tentative de modélisation.* În *Le sens en terminologie*, Presses universitaires de Lyon, 2000, p. 20–40.

Depecker 2000 = Depecker L. *Le signe entre signifié st concept.* În *Le sens en terminologie*, Presses universitaires de Lyon, 2000, p. 86–127.

Meyer/ Mackintosh = Meyer, I. et Mackintosh, K. *L'étirement du sens terminologique: apperçu du phénomène de la déterminologisation.* În *Le sens en terminologie*, Presses universitaire de Lyon, 2000, p. 198–217.

[16] Depecker, *op. cit.*: 98.

Pavel 1983 = Pavel V.C. *Lexičeskaia nominatsija.* În Chişinău, Ştiinţa, 1983.
Sager 2000 = Sager J.C. *Pour une approche fonctionnelle de la terminologie.* În *Le sens en terminologie,* Presses universitaires de Lyon, 2000, p. 40–60.
Slodzian 2000 = Slodzian M. L. *L'émergence d'une terminologie textuelle et le retour du sens.* În *Le sens en terminologie.* Presses universitaires de Lyon, 2000.

Dicţionare:

Dicţionar poliglot de metalurgie şi construcţie de maşini, Editura tehnică, Bucureşti, 1996.
Dictionnaire français- français des mots rares et précieux, Collection Seghers, Paris, 1965.
Lavenu M. et Mataouchek V. *Dictionnaire d'architecture,* Edition Jean-Jaul Gisserot, Paris, 1999.
Le dictionnaire de notre temps Hachette, Paris, 1990.
Dicţionar ilustrat de construcţii şi arhitectură francez-român, Editura tehnică, Bucureşti, 1973.

THE TERMINOLOGY IN BETWEEN DOGMATA AND REALITY

ABSTRACT

Recent heated debates on terminology have been generated, in many cases, by classical principles designed by E. Wüster who postulated a fundamental difference between term and word being interested to identify the independence of terminology from other linguistic sciences. The authors of this article aim firstly to synthesize several classical theories and antitheses, and secondly try to demonstrate through an analysis at formal, functional and semantic levels, to what extend the opposition *word/term* is or is not justified.

Universitatea Tehnică a Moldovei
aurelia_vartic@yahoo.com

III. GRAMATICĂ, ORTOGRAFIE

ROLUL ANALOGIEI ÎN SISTEMUL FLEXIUNII VERBALE

IONEL APOSTOLATU

1. INOVAȚIA ANALOGICĂ

Evoluția limbii este guvernată de un complex de factori, care realizează ceea ce se cheamă *schimbarea lingvistică*. Între aceştia (transformările fonetice, cunoaşterea insuficientă a limbii, comoditatea etc.), un loc deosebit de important îl deține analogia.

În mod curent, în lingvistică, prin analogie se înțelege modificarea formei sau, uneori, a sensului unui cuvânt sub influența alteia dintre formele sale sau sub influența altui cuvânt. În gramatică, prin analogie se înțelege şi regularizarea sau remodelarea unei forme sub presiunea altor forme cu care aceasta este asociată în funcție de anumite criterii. Această accepție a termenului – pe care am numi-o, totuşi, restrânsă (pentru că ea pune mai mult accentul pe ideea de abatere şi mai puțin pe aceea de creație) – „s-a clasicizat" odată cu studiile neogramaticilor, care au găsit în analogie o explicație la excepțiile de la acțiunea legilor fonetice, observând că cel mai adesea apropierea formală dintre cuvinte împiedică schimbările fonetice sau chiar le anulează efectele.

Vorbind despre condițiile, respectiv împrejurările care favorizează apariția creațiilor analogice, numeroşi lingvişti au pus acest fenomen în legătură cu caracterul sistematic al limbii, cu faptul că în limbă nimic nu se prezintă izolat, fiecare element angajându-se în diverse tipuri de relații atât cu elemente de acelaşi fel (pe axa paradigmatică), cât şi cu elemente de altă natură (pe axa sintagmatică). În mintea vorbitorilor niciun cuvânt nu e izolat, spiritul nostru tinde să asocieze cuvintele după o serie de elemente asemănătoare (asemănări de ordin fonetic, morfematic sau semantic). Această tendință de a grupa cuvintele după înrudirea lor reală sau numai aparentă a fost numită de Ch. Bally „instinct etimologic" sau „instinct analogic"[1].

Orice analogie (în sens larg) presupune un model şi imitarea lui regulată. Această premisă îşi păstrează valabilitatea şi în cazul analogiei lingvistice, unde modelul poate fi de natură fonetică, morfologică, sintactică sau lexicală. O formă analogică reprezintă, aşadar, o formă făcută după modelul uneia sau mai multor forme, conform unei reguli determinate. Formele analogice sunt create imediat, din elemente deja existente în limbă şi cu aplicarea regulilor obişnuite.

---

[1] Vezi Iordan 1962: 22.

În majoritatea cazurilor, analogia se exercită în favoarea regularităților, principiul fiind acela al încadrării unui cuvânt într-un sistem bine organizat, ceea ce dă vorbitorului posibilitatea ca în cazul uitării unui element, acesta să poată fi reconstituit sau remodelat cu ajutorul elementelor cu care se află în relație directă sau indirectă. Distincția dintre regulat și neregulat este foarte importantă pentru existența psihologică a limbii, căci formele regulate sunt cele pe care vorbitorii le folosesc ca bază pentru noi formații, în timp ce formele neregulate vor fi adesea supuse tendinței înlocuirii cu forme noi, create pe baza analogiei. Caracterul sistematic împiedică cuvintele regulate de a fi schimbate și în felul acesta se asigură stabilitatea limbii, în speță a sistemului. Un sistem mai puternic, cu structuri bine închegate și modele ușor de recunoscut și de analizat, îl încorporează pe cel slab.

2. ANALOGIA ÎN SISTEMUL MORFOLOGIC AL LIMBI ROMÂNE. FLEXIUNEA VERBALĂ

Având un caracter prin excelență conservator, cu o penetrabilitate a inovațiilor foarte redusă și cu o organizare internă sistematică riguroasă, în care opozițiile sunt clare, așezate în timp, în urma unor procese de gramaticalizare îndelungate, morfologia este nivelul limbii în care analogia se exercită cu o forță deosebită, efectele ei fiind aici cele mai vizibile și mai complexe[2].

Din punct de vedere diacronic, nivelul morfologic al limbii române este în întregime de origine latină, în sensul că, cu modificări nesemnificative, limba română a moștenit atât inventarul claselor lexico-gramaticale ale latinei populare, cât și categoriile gramaticale aferente acestora, împreună cu principalele tipuri flexionare. Cele câteva neconcordanțe sunt explicabile prin evoluția firească a limbii române.

Cele mai multe inovații morfologice datorate analogiei se înregistrează la verb, clasa lexico-gramaticală a cărei flexiune este cea mai complexă, cuprinzând formele cele mai numeroase și mai variate.

În latina populară, verbul este supus unui proces de reorganizare care duce la simplificarea flexiunii și la întărirea caracterului sistematic. Schimbările flexionare privesc slăbirea și dispariția unor forme devenite fie echivoce, în urma transformărilor fonetice, fie neesențiale pentru sistem. Procesul îndelungat de întărire a caracterului sistematic al verbului a dus la generalizarea câtorva tipuri de conjugare, la eliminarea aproape totală a formelor izolate, la introducerea elementelor analitice în flexiune (e cazul, de pildă, al viitorului și al pasivului, care realizează trecerea de la o flexiune de tip sintetic la una de tip analitic cu ajutorul verbelor auxiliare).

În cele ce urmează, vom încerca să punctăm, din perspectivă diacronică, cele mai importante efecte ale analogiei în organizarea flexiunii verbale, cu accent pe modificările apărute în trecerea de la latină la română.

[2] „În domeniul formelor gramaticale, cauza principală, s-ar putea spune unica a schimbărilor este analogia" (Iordan 1947: 51).

2.1. Conjugările

În latina dunăreană se păstrează cele patru clase de flexiune (conjugări):

- conjugarea I în *-are*: *cantare*, *laudare*;
- conjugarea a II-a în *-ēre*: *tacēre*, *vidēre*;
- conjugarea a III-a în *-ĕre*: *credĕre*, *dicĕre*;
- conjugarea a IV-a în *-ire*: *audire*, *venire*.

Aceste clase se transmit şi românei: conjugarea I = *-a* (*cânta*, *lăuda*), conjugarea a II-a = *-e⌢a* (*tăcea*, *vedea*), conjugarea a III-a = *-e* (*crede*, *zice*), conjugarea a IV-a = *-i* (*auzi*, *veni*) şi *-î* (la verbele al căror radical se termină în *r* provenit dintr-un *r* fortis (= *r̄* geminat, scris şi *rr*; duritatea consoanei a determinat ulterior velarizarea lui *i* din sufix: ex. lat. **horrire* > rom. *urî*).

Conjugările I şi a IV-a sunt cele mai productive şi mai regulate. Numeroase verbe de conjugarea a IV-a, de pildă, au funcționat ca modele de flexiune după care s-a orientat paradigma altor verbe la anumite moduri sau timpuri. La aceste două conjugări apare în latina dunăreană târzie câte o subclasă flexionară nouă: la conjugarea I, subclasa verbelor cu sufixul *-ez* (de tipul *lucrez*), iar la conjugarea a IV-a, subclasa verbelor cu sufixul *-sc-* (de tipul *înfloresc*). Ambele sufixe, ce caracterizează prezentul indicativului, al conjunctivului şi al imperativului, capătă ulterior o foarte mare extindere în română, fiind un important factor de regularizare.

> În ceea ce priveşte originea lor, în latină *-sc-* avea inițial valoare incoativă şi forma teme de prezent la verbe ca: *nascor*, *cresco*, *pasco* sau forme paralele de la acelaşi verb: *floreo* / *floresco*, *aceo* / *acesco*. Verbele de conjugarea a III-a păstrează pe *-sc-* la toate persoanele prezentului şi-l introduc şi la perfect, la participiu sau la gerunziu: *cresc*, *creştem* (*-sce-* > *-şte-*), *crescui*, *crescut*, *crescând*. La conjugarea a IV-a nu găsim niciun prototip latin. Se pune deci întrebarea de ce -(e)sc- trece de la conjugarea a III-a la conjugarea a IV-a şi de ce apare numai la anumite forme ale prezentului? La verbele de conjugarea a IV-a în *-î*, sufixul ia forma *-ăsc*, datorită velarizării lui *e*: *urăsc*, *ocărăsc*.
> Sufixul *-ez* se presupune că vine din *-izo*, iar acesta, la rândul lui, din greceşte, unde funcționa ca sufix de denominative la verbele care aveau tema în *-id-*, la care s-a adăugat ulterior sufixul *-yo*. Ca prototipuri latineşti pot fi date verbele *baptizo*, *baptizare* > rom. *băteza* > *boteza* şi *cottizo*, *cottizare* > rom. *cuteza*.

Subclasa verbelor de conjugarea a IV-a în -(e)*sc-* e bine reprezentată şi foarte productivă în limba română. De altfel, acest sufix s-a extins analogic la o serie de verbe de altă origine decât latină (inclusiv la împrumuturile recente), precum şi la verbe create pe teren românesc: *sosesc*, *vorbesc*, *gândesc*, *ghicesc*, *văruiesc*, *stabilesc* etc.

Ca şi sufixul *-sc-*, *-ez* a cunoscut o extindere analogică ulterioară, contribuind la regularizarea paradigmei unor verbe ca: *lucrez*, *creez*, *vânez* etc. Ov. Densusianu citează o serie de forme verbale din textele vechi care aveau, spre deosebire de astăzi, sufixele *-ez* şi *-esc*: *curățează*, *găteadză*, *împrumuteadză*, *înviiază*, *curățeze*, *înşelezi*, *curățesc*, *miroseascâ* etc[3]. Studiind problema, Al. Graur afirmă la rândul său că există încă o mare fluctuație în ceea ce priveşte utilizarea formelor cu *-ez* şi *-esc*, cel puțin la nivelul limbii populare şi în

[3] Densusianu 1961_2: 130–133.

graiuri. El dă o listă de câteva verbe (extrase cu precădere din texte de factură populară) care, prin raportare la limba literară, fie apar fără aceste sufixe (*gată, înceată, încoardă, înseară, lucru, minună, cicăle, ocără, ocole, ostoaie, porunc, tăvăl* etc.), fie, dimpotrivă, cu aceste sufixe, în condițiile în care limba literară nu înregistrează formele respective (*ascultează, bucurează, lătrează, mustrează, prădează, repetează, apropieşte, astupeşte, minteşte, răsăreşte, simteşte, svârleşte* etc.). Concluzia autorului este că „tendința limbii noastre rămâne în continuare aceea de a forma prezentul cu *-ez* şi *-esc*, pentru a regulariza flexiunea. Aceasta se poate dovedi în două feluri: întâi prin constatarea că verbele vechi, moştenite din latineşte, eventual de origine autohtonă (dacă există) sunt în imensa lor majoritate fără *-ez* şi *-esc*, ele constituind totuşi o rămăşiță, în al doilea rând, prin constatarea că cea mai mare parte a neologismelor formează prezentul cu *-ez* şi *-esc* (...)"[4].

În $DOOM_2$ există numeroase variante literare libere ale unor verbe care se construiesc cu şi / sau fără aceste sufixe:

cheltuie – cheltuieşte
învârte – învârteşte
se tânguie – se tânguieşte
ghici! – ghiceşte!
biciuie – biciuieşte
biruie – biruieşte
drăcuie – drăcuieşte
destăinuie – destăinuieşte
înveşmântă – înveşmântează
învolbură – învolburează
înjgheabă – înjghebează
orbecăie – orbecăieşte
îngreunează – îngreuiază
şchioapătă – şchiopătează
dibuie – dibuieşte
anticipă – anticipează
mântuie – mântuieşte etc.

Totodată, există şi numeroase variante literare asociate cu semnificații diferite (fapt ce a dus la fenomenul de omonimizare):
reflectă – reflectează
degajă – degajează
îndoaie – îndoieşte
contractă – contractează
ordonă – ordonează
acordă – acordează

Sunt şi situații în care distribuția lui *-ez* şi *-esc* depinde de încadrarea verbului într-o clasă de conjugare sau alta, de aici decurgând diferențe de ordin semantic:
îngrija – îngriji → îngijează / îngrijeşte
înflora – înflori → înfloreză / înfloreşte[5]

[4] Graur 1968: 244.
[5] Cf. totuşi *datora – datori → datorează / datoreşte*, fără distincție semantică, ci doar de ordin stilistic, cea de-a doua variantă fiind considerată „învechită".

Tot în latina populară, au loc numeroase treceri de la o conjugare la alta, tendinţa fiind aceea de îmbogăţire a conjugărilor I şi a IV-a:

- de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a: *respondēre* > *respondĕre* (rom. *răspunde*); *ardēre* > *ardĕre* (rom. *arde*); *tondēre* > *tondĕre* (rom. *tunde*); *ridēre* > *ridĕre* (rom. *râde*); *fervēre* > *fervĕre* (rom. *fierbe*);
- de la conjugarea a II-a la conjugarea a IV-a: *lucēre* > *lucire* (rom *luci*); *florēre* > *florire* (rom. *(în)flori*); *putēre* > *putire* (rom. *puţi*); *prandēre* > *prandire* (rom. *prânzi*); *albēre* > **albire* (rom. *albi*);
- de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a: *cadĕre* > *cadēre* (rom. *cădea*); *capĕre* > *capēre* (rom. *(în)căpea*);
- de la conjugarea a III-a la conjugarea a IV-a: *fugĕre* > *fugire* (rom. *fugi*) ; *petĕre* > *petire* (rom. *peţi*); *rapĕre* > *rapire* (rom. *răpi*);
- de la conjugarea a IV-a la conjugarea I: *gannire* > *gannare* (rom. *(în)gâna*) etc.

În româna contemporană încă se mai întâlnesc treceri de la o conjugare la alta, datorate în principal analogiei, cele mai multe fluctuaţii înregistrându-se la conjugările a II-a şi a III-a:

a rămâne < *a rămânea*
a pare < *a părea*
a apare < *a apărea*
a place < *a plăcea*
a displace < *a displăcea*
a cade < *a cădea*
a tace < *a tăcea* etc.

Astfel de treceri sunt explicabile, dacă ne gândim că cele două conjugări prezintă flexiune asemănătoare la prezent, cu excepţia persoanelor I şi a II-a plural care se deosebesc prin accentuare: la verbele în *-ea*, accentul cade pe sufix, iar la cele în *-e*, pe rădăcină: *tăcém / fácem*. În rest, cele două paradigme sunt practic identice: *tac – fac, taci – faci, tace – face, tăceam – făceam, tăcui – făcui, tăcusem – făcusem, tăcut – făcut, tăcând – făcând* etc.

Prin urmare, există toate premisele ca cele două tipuri flexionare să se influenţeze. Apar astfel forme aberante, ca: *placeţi, tacem, aş tace, ar cade, va apare*, ce reflectă influenţa analogică a verbelor de conjugarea a III-a, dar şi forme ca: *bătem, făceţi*, ce presupun direcţia inversă a influenţei.

Dacă ţinem cont de faptul că în limba română actuală verbele de conjugarea a II-a sunt cele mai puţine la număr (aproximativ 30), formele analogice create sub presiunea verbelor de conjugarea a III-a (astăzi considerate neliterare) s-ar putea impune cu timpul, fapt care, în perspectivă, ar putea duce chiar la desfiinţarea conjugării în *-ea*.

2.2. Diatezele

În latina populară dispar verbele deponente (cu forme pasive şi înţeles activ); ele capătă, analogic, flexiunea proprie verbelor active: lat. clas. *mori* > lat. pop. *morire* > rom. *muri*, lat. clas. *pati* > lat. pop. *patire* > rom. *păţi*; lat. clas. *ordiri* > lat. pop. *ordire* > rom. *urzi*.

În măsura în care procedeul calculului lingvistic implică o analogie, o orientare după un model străin, am putea aminti aici apariţia în limba română a unor forme

reflexive la câteva verbe atestate în latină numai ca active: *a se ruga* (< lat. *rogare*) este creat după modelul v. sl. *moliti sę*; *a se teme* (lat. clas *timere*, lat. pop. *temĕre*) este creat după modelul v. sl. *bojati sę* etc. În plus, valorile reflexivului românesc coincid, în linii mari, cu valorile reflexivului din limbile slave[6].

2.3. Modurile personale

La **indicativul prezent** al unor verbe de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a care aveau la finală *-eo* sau *-io* trebuie să admitem eliminarea vocalelor palatale *e / i* în hiat (probabil prin analogie cu formele mai numeroase în *-o*): *taceo* > *taco* > *tacu* > *tac; facio* > **faco* > *facu* > *fac; dormio* > **dormo* > *dormu* > *dorm* etc.

La verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a cu tema în dentală (*t, d, n, l, r*) care aveau la persoana I singular forme în vocală palatală (*e / i*) în hiat cu *-o*, dentala este alterată, fenomen cunoscut sub numele de *iotacizare*.

Ex.: *video* > *văz, venio* > *viu, sentio* > *simţ, salio* > *sai, pereo* > *piei, audio* > *auz* etc.

Prin analogie cu aceste forme, o serie de alte verbe, care nu îndeplineau condiţiile iotacizării, apar cu dentala finală alterată: *crez* (lat. *credo*), *trimiţ* (lat. *tramitto*), *pui* (lat. *pono*), *spui* (lat. *expono*) etc.

Deşi răspândite pe o mare suprafaţă a teritoriului dacoromân, formele iotacizate nu sunt acceptate de limba literară, care preferă formele cu dentala nealterată (refăcută analogic, acolo unde fireşti erau formele iotacizate) de tip nordic moldovenesc: *aud, văd, vin, simt* etc.

> Fenomenul iotacizării crease o serie de omonimii supărătoare între formele de persoana I şi cele de persoana a II-a: *eu / tu spui; eu / tu rămâi; eu / tu piei* etc. În plus, în graiurile în care rostirea dură a unor consoane (*s, z, ş, ţ*) a determinat reducerea lui *-i* final asilabic, marcă a persoanei a doua, s-a ajuns la omonimia cu persoana I (la indicativ şi conjunctiv prezent): *eu / tu auz, scoţ, crez* etc. Înlăturarea acestei omonimii s-a făcut prin refacerea dentalei din radicalul formei de prezent indicativ, persoana I singular, atât la formele etimologice, cât şi la cele analogice.

La persoana a II-a singular a prezentului indicativ, după căderea consoanei finale *-s* (care funcţiona ca desinenţă în latină: *cantas, tacēs, ducĭs, audīs*), trebuia să avem la primele trei conjugări: **cântă, *tace, *duce*, forme omonime cu cele de persoana a III-a singular. Doar conjugarea a IV-a menţinea distincţia de persoană: *audīs* > *audzi, audĭt* > *aude*. Tendinţa de unificare a formelor de persoana a II-a singular, pe de o parte, şi nevoia de a distinge această persoană de persoana a III-a singular, pe de altă parte, a făcut ca în limba română să apară o singură desinenţă la persoana a II-a singular, şi anume *-i*: *cânţi, taci, duci, auzi*. Este clar că această desinenţă s-a extins analogic de la verbele de conjugarea a IV-a (unde era etimologică) şi la celelalte conjugări, întrucât ea a fost simţită ca marcă de persoana a doua. Această desinenţă a fost ulterior adoptată şi de către formele de persoana a II-a ale altor timpuri sau moduri.

---

[6] vezi Dimitrescu 1978: 288.

Extinderea lui *-i* s-a produs și la plural, căci forme precum *cantátīs, tacétīs, dúcitīs, auditīs* ar fi evoluat în mod normal la **cântate, *tăcete, *ducete, *audzite*. Formele cu *-ți* (*cântați* etc.) se explică tocmai prin generalizarea lui *-i*, marcă a persoanei a II-a), care l-a fricatizat pe *-t-* următor (devenit *-ț-*).

La prezentul indicativ plural, persoana I, singurele forme care pun probleme în explicare sunt cele de conjugarea I, unde în locul unui *á* păstrat, avem un *ă*: *cântăm* (lat. *cantámus* ar fi trebuit să evolueze la *cântamu*). Se pare că închiderea lui *a* la *ă* este posterioară epocii românei comune, deoarece forma cu *a* apare în istroromână (ir. *cântam*, cu *a* care corespunde unui *á* în dacoromână) și, sporadic, în graiurile din Maramureș. Probabil că inovația a avut drept motivație necesitatea evitării omonimiei cu imperfectul aceleiași persoane (*cantabamus* > *cântam*). În plus, poate fi invocată și analogia cu verbele de conjugarea a II-a și a III-a, la care formele de persoana I plural prezintă același tip de vocală cu cea care funcționează ca desinență la persoana a III-a singular: *crede – credem, vede – vedem*. Prin urmare:

crede.....*credem*

cântă.....*X*, unde *X* = *cântăm*

La celelalte conjugări se înregistrează forme normale etimologic: *tacémus* > *tăcem(u), dúcīmus* > *ducem(u), audímus* > *au(d)zim(u)*.

Persoana a III-a plural ridică câteva probleme mai ales la verbele de conjugarea a II-a și la cele de conjugarea a III-a și a IV-a care prezentau hiatul *i-u*. Astfel, la acestea din urmă, trebuie să admitem eliminarea lui *i* în latina dunăreană. Rămân deci formele: conjugarea I *cantant* > *cântă*, conjugarea a III-a *ducunt* > *duc(u)*, *faciunt* > *facunt* > *fac(u)*, conjugarea a IV-a *audiunt* > **audunt* > *aud(u)*. Se pare că desinența *-unt*, prezentă la conjugarea a III-a și a IV-a, s-a extins ulterior și la conjugarea a II-a, unde a înlocuit desinența clasică *-ent*: *tacent* > **tacunt* > *tac(u)*, *habent* > **habunt* > *au*.

La verbele de conjugarea a IV-a în *-î*, fără sufixul *-esc*, ne întâmpină omonimia dintre persoana a III-a singular și persoana a III-a plural (în locul omonimiei dintre persoana I singular și a III-a plural, normală pentru verbele de conjugarea a IV-a): *el coboară – ei coboară* (în loc de *eu cobor – ei cobor*, ca în *eu aud – ei aud*). Această situație se datorează probabil influenței analogice a formelor de conjugarea I. Astfel, după modelul: *el cântă – ei cântă*, s-a creat și corespondența: *el coboară – ei coboară*. În textele vechi însă putem întâlni și forme ca *(ei) cobor, omor, pogor*, alături de cele cu desinența *-ă*.

Imperfectul românesc prezintă o serie de inovații față de corespondentul său latinesc, mai ales în ceea ce privește desinențele și poziția accentului.

Astfel, în urma apocopei, desinențele etimologice se pierd, ajungându-se la o situație de omonimie în cazul a nu mai puțin de patru forme personale:

cantabam > *(eu) cânta*

cantabas > *(tu)* **cânta*

cantabat > *(el) cânta*

cantabamus > *(noi) cântam(u)*

cantabatīs > *(voi)* **cântate*

cantabant > *(ei) cânta*

Eliminarea omonimiei s-a făcut pe calea analogiei, prin extinderea desinențelor specifice de persoană *-m* (I singular), *-i* (a II-a singular și plural), și *-u* (a III-a plural).

Dacă la persoana a II-a singular desinența *-i* se generalizase de timpuriu (având ca punct de plecare formele de persoana a II-a singular ale verbelor de conjugarea a IV-a, de tipul *audis* > *auzi*) ca marcă a acestei persoane (de unde și forma *cântai*), desinențele *-m* (la I singular) și *-u* (la a III-a plural) apar mult mai târziu.
Desinența *-m* provine cel mai probabil de la persoana I plural a imperfectului. În sec. al XVI-lea, singurele forme atestate sunt cele etimologice, fără *-m*. Formele analogice apar abia pe la mijlocul sec. al XVII-lea, mai întâi în Țara Românească, de unde se vor răspândi apoi și în celelalte provincii. Fenomenul poate fi considerat, deci, o inovație a graiurilor muntenești.
Cam în același fel stau lucrurile și cu desinența *-u*, a cărei vechime în texte nu poate depăși începutul sec. al XIX-lea. Practic, toate textele românești de până la 1800 (mai puțin cele din Banat-Hunedoara) înregistrează la persoana a III-a plural a imperfectului verbelor românești numai forma etimologică fără *-u*. Apariția desinenței *-u* a fost pusă de cei mai mulți specialiști pe seama analogiei cu forma de persoana a III-a plural a verbului *a avea*, (*ei*) ***au*** (unde *-u* este etimologic: *habunt*), nefiind exclusă nici o posibilă analogie cu formele verbale ***dau***, ***stau***, ***iau***. Formele analogice, cu desinența *-u*, apar începând cu sec. al XVII-lea, mai întâi în texte bănățean-hunedorene[7], mai târziu (după 1800) întâlnindu-se și în textele aparținând altor variante literare, însă abia după recomandările făcute de I. H. Rădulescu (în scrisorile către C. Negruzzi și în mai multe articole publicate în „Curierul Românesc" pe 1839), în prima jumătate a sec. al XIX-lea, acestea încep să fie considerate normă[8].

O situație specială o prezintă verbele neregulate *a da* și *a sta*, care în româna modernă cunosc forme duble de imperfect: *dam – dădeam, stam – stăteam*. Primele forme, simple, sunt etimologice (< *dabam, stabam*), fiind de altfel singurele înregistrate în cele mai vechi texte românești. Formele cu reduplicare s-au creat prin analogie după perfectul cu radical reduplicat *dăd-*, *stăt-*, la care s-au adăugat sufixele de imperfect și desinențele de persoană

O serie de **perfecte** au fost refăcute analogic, tendința fiind de înlocuire a perfectelor tari cu perfecte slabe. O categorie de perfecte slabe productivă în limba română (mai ales la verbele de conjugarea a II-a și a III-a) este cea în *-úi(u)*, care provine din foste perfecte tari în *-ui*: *dolui* > *durui*; *placui* > *plăcui*; *potui* > *putui*; *habui* > *avui*; *battui* > *bătui*; *gemui* > *gemui* etc[9]. Foarte multor perfecte românești în *-ui* le corespund în latina clasică fie perfecte tari (multe dintre ele cu radical reduplicate), fie perfecte slabe terminate în *-avi*, *-ivi* sau *-ovi*: *cecidi* (rom. *căzui*); *perdidi* (rom. *pierdui*); *credidi* (rom. *crezui*); *crevi* (rom. *cernui*); *cognovi* (rom. *cunoscui*) etc.

Un exemplu clasic de creație analogică este refacerea perfectului (și a participiului) verbului *a face*. Astfel, vechiul perfect al acestui verb era *feciu* < lat. *fecio* (iar vechiul participiu era *fapt* < lat. *factus*). Ulterior, sub presiunea numărului mai mare de perfecte

[7] Vezi Gheție 1994: 124.
[8] Vezi Gheție, Seche 1969: 272.
[9] Se pare că deplasarea accentului de pe radical pe terminație ar fi fost determinată de influența exercitată de participiile în *-utus* (*statutus*) asupra perfectelor în *-ui*: *statui* > *stătui*. O altă posibilă cauză ar fi analogia cu perfectul verbului *a fi*: *fui*.

slabe în *-ui* (ex. *tăcui, bătui*) și de participii în *–ut* (ex. *tăcut, bătut*), se vor crea noi forme corespunzătoare și pentru verbul *a face*. Acest proces ar putea fi ilustrat și prin schema, devenită clasică pentru mecanismul analogiei, a celei de-a patra proporționale[10]:

tac.....*tăcui*
fac.....*x* unde *x* = *făcui*

sau

bat.....*bătut*
fac.....*y* unde *y* = *făcut*

Vechiul participiu *fapt* (curent în textele din sec. al XVI-lea, al XVII-lea) a rămas să fie folosit exclusiv ca substantiv, în vreme ce vechiul perfect a ieșit complet din uz.

Aceeași situație o putem constata și în cazul verbului *a cere* (lat. *quaero*). Perfectul latinesc era *quaesivi*, care trebuia să dea în română **ceșii*, însă sub influența prezentului, care avea un *-r-* în structură, forma românească veche a perfectului acestui verb era *cerșii* (*cerșui, cerșiră* etc.). Ulterior, forma *cerșii* s-a desprins din paradigma verbului *a cere* și a dat naștere unei noi paradigme, respectiv unui nou verb: *a cerși* (cu un sens ce reprezintă, în fond, o specializare a sensului de bază a verbului *a cere*: 'a cere ceva de pomană'). Pentru *a cere* s-a creat, în schimb, un perfect analogic, mai regulat, în *-ui*: *cerui*.

În ceea ce privește perfectele tari, limba veche a conservat în special perfectele în *-ș(u)*, provenind din perfectele sigmatice latine în *-si* și *-xi*: *aduș(u)* < *adduxi; arș* < *arsi; duș* < *duxi; merș(u)* < *mersi; închiș(u)* < *inclusi; scriș(u)* < *scripsi* etc.

Multe perfecte tari în *-ș* din perioada veche sunt probabil rezultatul unor modificări analogice (după perfecte sau participii sigmatice) petrecute încă în latina populară. Astfel, perfecte ca: *ascunș, puș, curș, răspunș, uciș* etc. sunt puse în legătură cu forme din lat. populară, unele atestate: *absconsit, posii, *cursi, *responsi, occisit.*

Câteva probleme apar și în explicarea anumitor desinențe de persoană la formele românești de perfect. La conjugarea I, persoana a II-a singular trebuia să aibă desinența *–ști* (< *-sti*). Actuala desinență *-și* este greu de explicat. Pentru unii lingviști, la bază ar sta o disimilație în fonetică sintactică: *cântași-tu* > *cântași tu*. Alții consideră că trebuie să plecăm de la forma de mai mult ca perfect a conjunctivului, *cantasses*. La persoana a III-a singular desinența ar fi trebuit să fie *-a* (< *-avit*), însă apare *-ă*, care s-ar explica prin influența persoanei I plural, care era în *-ăm*, la mijloc fiind analogia cu verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a, unde exista acest paralelism între persoana a III-a singular și persoana I plural: *avu – avum, merse – mersem, auzi – auzim*[11]. Pe de altă parte, și forma de persoana I plural are nevoie de explicații, fiind de fapt rezultatul influenței analogice exercitate de persoana I plural a indicativului prezent. La celelalte conjugări, formele se explică firesc din corespondentele lor latinești: *tăcum, mersem, auzim*. Desinențele de persoana a II-a plural în limba veche erau: *-at* (*cântat*), *-ut* (*tăcut*), *-et* (*merset*), *-it* (*auzit*). Astfel de forme au fost explicate prin intermediul participiului, știut fiind că între perfect și participiu au existat, de-a lungul timpului, numeroase influențe reciproce[12].

---

[10] Vezi Saussure 1998: 173.

[11] Vezi Graur 1968: 226.

[12] Al. Graur (*op. cit.*) invocă influența analogică a persoanei I plural. Astfel, după *-avimus* (*cantavimus*) s-ar fi format **-avitus* (> rom. *-at*). La fel, după *diximus*, s-a format **dixitus* (rom. *ziset*) etc.

Formele de astăzi ale persoanelor I şi a II-a plural, care au în plus segmentul desinenţial *-ră-* (*cântarăm, tăcurăm, cântarăţi, tăcurăţi* etc.), nu sunt mai vechi de sec. al XVIII-lea şi s-au creat sub influenţa formelor de persoana a III-a plural (la care s-au adăugat desinenţele specifice *-m* şi *-ţi*). La rândul lor, formele de persoana a III-a plural cu *-ră-* se explică din formele de mai mult ca perfect indicativ (*cantarant, habuerant* etc. > *cântară, avură*). Extinderea desinenţei *-ră-* la celelalte persoane ale pluralului s-ar explica, între altele, şi prin nevoia de a distinge formele de perfect de cele de prezent sau de participiu, cu care la un moment dat se confundau (aşa cum demonstrează textele din sec. al XVI-lea, al XVII-lea şi din prima jumătate a sec. al XVIII-lea; ex.: prezent: *cântămu* / perfect: *cântămu*; part. *cântatu* / perf. *cântatu*)[13].

> Formele etimologice de perfect, persoana I şi a II-a plural, fără segmentul desinenţial *-ră-*, se mai păstrează astăzi regional, în special în Crişana (*cântăm, cântaţi; văzum, văzuţi; spusăm, spusăţi*).
> Formele analogice cu *-ră-* de la persoana a III-a plural a indicativului mai mult ca perfect (*cântaseră, văzuseră*, în loc de *cântase, văzuse*) apar în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, iar la persoanele I şi a II-a plural se înregistrează mult mai târziu, la începutul sec. al XIX-lea[14].

Ceea ce s-a păstrat în română de la **prezentul conjunctivului** latin sunt doar formele de persoana a III-a singular şi plural (ex. *cantet* şi *cantent* > (*să*) *cânte*). Restul formelor sunt preluate de la indicativ prezent, singura deosebire constând în prezenţa conjuncţiei morfem *să*: *cânt* / (*să*) *cânt*; *cânţi* / (*să*) *cânţi* etc., dar *cântă* / (*să*) *cânte*.

În limba română, formele de **imperativ** singular sunt normale etimologic, fiind atestate încă din cele mai vechi texte: *canta* > *cântă!; tene* > *ţine!; bate* > *bate!; audi* > *auzi!* Sunt însă şi excepţii. De pildă, verbele *a da* şi *a sta* trebuiau să aibă imperativul **da* şi **sta* (< *dat, stat* cu *a* accentuat). Formele *dă, stă* sunt refăcute prin analogie. Mai târziu, pentru verbul *a sta* se va crea o nouă formă de imperativ: *stăi, stai*, cu *-i* desinenţă specifică de persoana a II-a (sub influenţa prezentului indicativ)[15].

O serie de verbe de conjugarea a IV-a au forme de imperativ cu desinenţe nespecifice, asemănătoare cu cele de conjugarea I: *omoară!, sprijină!, suferă!, acoperă!* etc. Analogică este şi desinenţa *-e*, în forme precum: *ascute!, împarte!, înghite!, miroase!* etc.

> Există şi câteva forme particulare de imperativ, create tot analogic. Astfel, verbul *(a) veni* cunoaşte două forme de imperativ analogice (în loc de forma normală *vii!*). Cea mai răspândită (şi totodată selectată de limba literară) este *vino!*, creată sub influenţa formelor de vocativ feminin de tipul *fato!*. Cealaltă formă, cu circulaţie regională, este *vină!*, creată, probabil, după modelul vocativelor feminine în *-ă* sau după verbele de conjugarea I. În această categorie intră şi forma de imperativ *adă!*, a verbului *(a) aduce*, întâlnită în jumătatea de nord a teritoriului dacoromân[16].

---

[13] Valoarea de marcă a pluralului a făcut ca această desinenţă să se extindă ulterior şi la mai mult ca perfectul indicativului şi, regional, la perfectul compus, imperfect, viitor şi chiar prezent.
[14] Vezi Frâncu 1983–1984: 285.
[15] S-a vorbit aici şi de o posibilă influenţă a bg. *stoi*.
[16] Vezi Gheţie 1975: 174.

Formele de **imperativ negativ** din limba română continuă construcţia latină *non* + infinitiv: *non cantare* > **nu cântare* > *nu cânta!*. La plural, în limba veche exista o formă de imperativ prohibitiv bazată pe forma lungă a imperativului: *nu cântareţi!* Această formă se poate explica uşor pornind de la forma de singular cu infinitivul lung: **nu cântare*, la care s-a adăugat desinenţa specifică de plural *-ţi*. Unele graiuri dacoromâne continuă şi astăzi acest tip de imperativ negativ plural (*nu facereţi!, nu mergereţi!*). Formele din limba literară actuală: *nu faceţi!, nu mergeţi!*, sunt refăcute după modelul singularului cu infinitivul scurt: *nu face! – nu faceţi!*

În cazul verbelor *a fi, a zice, a se duce* şi *a face* se manifestă tendinţa de uniformizare exercitată de formele de imperativ pozitiv, care are drept rezultat apariţia unor forme analogice de imperativ negativ respinse de norma literară, dar frecvente în limbajul vorbitorilor mai puţin instruiţi: *nu fii!, nu zi!, nu (te) du!, nu fă!*

2.4. Modurile nepersonale

În legătură cu structura şi evoluţia formelor de **infinitiv**, cea mai controversată problemă este legată de originea formelor scurte. Dintre numeroasele teorii formulate pe marginea acestui subiect, o reţinem pe cea a lui J. Byck, întrucât oferă o argumentare complexă, de ordin funcţional, care serveşte cel mai bine temei noastre: „...în română explicarea infinitivului scurt rezidă într-un proces de ordin lexical, morfologic şi sintactic. Ea trebuie căutată într-o tendinţă de diversificare rezultată din existenţa, la un moment dat, a unei singure forme comportând două valori diferite: *cântare*, verb la infinitiv (*începură a cântare*) şi *cântare*, substantiv (*am auzit o cântare fermecătoare*). Devenit nume de acţiune şi desemnând mai târziu şi rezultatul acestei acţiuni, cuvântul *cântare* a fost considerat ca derivând de la tema *cânt-*, cu adăugirea sufixului *-are*, după cum cuvântul *cântat* era considerat ca un derivat adjectival şi substantival de la aceeaşi temă *cânt-*, format cu ajutorul sufixului *-at*"[17]. Prin urmare, trebuie să vedem în procesul de scurtare a infinitivului rezultatul unei „false" analize a structurii morfematice a acestuia, prin analogie cu celelalte forme ale paradigmei.

Interesant este că, în urma acestui proces de analiză morfo-lexicală, sufixul *-(a)re* a fost izolat în aşa măsură, încât a ajuns să fie asimilat sufixelor lexicale propriu-zise, calitate în care a devenit deosebit de productiv în limba română (derivând substantive abstracte). Ca sufix, el se poate ataşa chiar şi la teme verbale neinfinitivale: *crezare, vânzare, născare*.

Cele mai numeroase schimbări analogice le înregistrează **participiul**. Tendinţa generală de reorganizare şi simplificare a flexiunii verbale a dus, pe de o parte, la refacerea unor forme de participiu după modelul formelor celor mai răspândite, iar, pe de altă parte, la unificarea temei participiului cu aceea a perfectului şi, uneori, a prezentului.

De exemplu, la verbele de conjugarea I se extinde participiul terminat în *-atus*: *frictus* > *fricatus* (rom. *frecat*); *sectus* > *secatus* (rom. *secat*); *crepitus* > **crepatus* (rom. *crăpat*); *sonitus* > **sonatus* (rom. *sunat*) etc.

[17] Byck 1967: 148.

La verbele de conjugarea a IV-a se extinde tipul în *-itus*: *saltus* > **salitus* (rom. *sărit*); *sensus* > **sentitus* (rom. *simțit*) etc. La conjugarea a II-a și a III-a participiile slabe în *-utus* (care s-au generalizat în locul formelor etimologice în *-etus*) înlocuiesc o serie de forme tari: *bibītus* > *bibútus* (rom. *băut*); *hábĭtus* > *habútus* (rom. *avut*); *pérdĭtus* > *perdútus* (rom. *pierdut*) etc. Participiile de tip sigmatic s-au păstrat, în general nemodificate, în limba română: *arsus* > *ars*; *mersus* > *mers; risus* > *râs*. Pe lângă aceste forme etimologice, apar și o serie de participii sigmatice analogice: *torsus* (rom. *tors*) în loc de *tortus; absconsus* (rom. *ascuns*) în loc de *absconditus*. Mai rar, participiile sigmatice au fost înlocuite de participii în *-t-*: *spart* (în lat. *sparsus*), *înfipt* (în lat. *infixus*).

La extinderea formelor de participiu în *-utus* a contribuit și influența numărului mare de perfecte în *-ui*.
Multe participii sigmatice au fost refăcute după tema perfectului: *zis, dus, cules, tras, plâns* (în lat.: *dictus, ductus, collectus, tractus, planctus* nu pot explica formele românești).

O serie de forme de participiu întâlnite în vechea dacoromână au dispărut astăzi sau se mențin numai dialectal: *înțelegut* (azi *înțeles*), *învâncut* (azi *învins*), *stătut* (azi doar ca adjectiv, fiind înlocuit cu *stat*), *zmult* (azi *smuls*), *fapt* etc.

2.5. Verbele neregulate

Analizate din punctul de vedere al evoluției lor, verbele neregulate au suferit în timp și, uneori, și în spațiu (e vorba de circulația regională a unor forme), numeroase transformări datorate analogiei (fie ca urmare a presiunilor intraparadigmatice, fie influențându-se reciproc, fie sub presiunea verbelor regulate). Tocmai datorită caracterului lor *neregulat*, a urmări felul în care a acționat analogia pentru a introduce și aici principiul ordinii și al regularității, devine o provocare pentru oricine e interesat de structura și evoluția clasei verbului.

În literatura de specialitate numărul verbelor neregulate diferă de la un autor la altul, în funcție de ceea ce s-a înțeles prin *neregularitatea* verbelor. În orice caz, lista acestora este redusă, cuprinzând, în general, 10–12 verbe. Printre cele mai des pomenite, se numără: *a fi*, *a avea*, *a vrea*, *a lua*, *a bea*, *a da*, *a sta*, *a ști*, *a mânca*, *a usca* și *a la*. Între aceste verbe se pot stabili „grade" diferite de neregularitate.

Cel mai neregulat este verbul *a fi*, în primul rând din cauza supletivismului formelor. În cele ce urmează ne vom referi numai la paradigma acestui verb, singurul care cunoaște trei ipostaze gramaticale (de auxiliar morfologic, de auxiliar sintactic și de predicativ) și la care analogia își face simțită prezența la aproape toate modurile și timpurile.

• **Indicativul prezent** al verbului ***a fi*** (lat. *sum, esse, fui*) a suferit multiple prefaceri analogice:

La persoana I singular, lat. *sum* > *s*, formă păstrată conjunctă sau cu *î* protetic: *nu-s*, *îs*.

La persoana a II-a singular, lat. *es* > *e. Forma *ești* se explică pornind de la persoana a III-a singular, *est*, căreia i s-a adăugat desinența analogică de plural *-i*: *esti* > *ești* (probabil și prin analogie cu perechi de tipul *crește-crești, înflorește-înfloresti* etc.).

La persoana a III-a singular, lat. *est* > *e, i*, forme care apar independent (*nu e*), conjunct (*nu-i*) sau cu *î* protetic (*îs*). Pentru forma *este*, trebuie să plecăm de la paradigma verbelor regulate care aveau un *e* la această persoană: *merge, fuge, duce, aude*.

La persoanele I și a II-a plural, *sumus* și *estis* nu s-au păstrat. În limba veche, pentru aceste persoane se foloseau formele *sem, seți* ce continuă formele de conjunctiv latin *simus* și *sitis*.

La persoana a III-a plural, *sunt* > *s*, care, ca și la persoana I singular, apare conjunct sau cu *î* protetic.

Formele de persoana I, a II-a și a III-a plural *sîntem, sînteți* și *sînt* se explică pornind de la persoana a III-a a conjunctivului prezent latin *sint*, care, primind analogic (după modelul *dicunt, tacunt*) desinența *-unt*, a devenit **sintunt* > *sîntu* > *sînt* – persoana a III-a plural[18]. Această formă, *sînt*, primind, de asemenea analogic, desinențele de persoana I și a II-a plural *-(e)m* și *-(e)ți*, stă la baza formelor *sîntem* și *sînteți*. O altă explicație posibilă ar fi contaminarea formelor vechi *sem* și *seți* cu cea de persoana a III-a plural, *sînt*. Deci *sînt* + *sem* > *sîntem*; *sînt* + *seți* > *sînteți*. Radicalul *sunt-* din formele de azi ale prezentului indicativ: *sunt-ø, sunt-em, sunt-eți*, se află în variație liberă cu *sînt-* și a fost impus de cărturarii latiniști pe calea ortografiei etimologice în prima jumătate a sec. al XIX-lea; de fapt, atât grafia, cât și pronunția *sînt* au, așa cum o dovedesc toate textele noastre vechi, o tradiție mult mai lungă.

De asemenea, după modelul verbelor regulate unde există omonimia I singular – a III-a plural (*eu / ei văd, eu / ei zic, eu / ei fug*), forma *sînt* se extinde și la I singular.

• **Imperfectul** lui *a fi* are radicalul *er-*, la care se adaugă sufixul *-a-*, verbul comportându-se din acest punct de vedere ca cele în *-a* și *-î* (*eram, erai*, ca *lucram, lucrai* sau *urcam, urcai*), în loc de *-ea-*, normal pentru verbele în *-i* (cf. *auzeam, veneam*).

În ceea ce privește istoria formelor, acestea au fost moștenite din latină, însă cu modificări de accent și desinențe, modificări ce au avut loc fie datorită analogiei, fie datorită constrângerilor exercitate de sistem. Accentul cădea în latină pe prima silabă: *éram*, cu excepția persoanelor I și a II-a plural (*erámus, erátis*). Fie după aceste forme, fie prin analogie cu imperfectul celorlalte verbe, și la restul persoanelor accentul se mută pe ultima silabă. Totodată din cauze fonetice, desinențele etimologice se pierd, astfel că la singular (*eram, eras, erat*) și la persoana a III-a plural (*erant*) se ajunge la o singură formă: *era*. Această omonimie a fost eliminată pe calea analogiei[19].

• **Perfectul** verbului *a fi* prezintă în limba română trei paradigme paralele:

a) *fui, fuși, fu, furăm, furăți, fură* (cu sufixul *-u-*, ca la verbele în *-ea* și *-e*, adăugat la radicalul *f-*); aceasta este paradigma etimologică, explicabilă prin evoluția normală a formelor latinești: *fui* > *fui*; *fuisti* > **fusti*, înlocuită cu *fuși*, probabil de la *fuisses*, formă de mai mult ca perfectul conjunctiv; *fuit* > *fu* (cu sincoparea lui *i* neaccentuat și prin analogie cu *bătu, tăcu*); *fuimus* > *fumu* (atestat în limba veche) > *fum* (azi *furăm*, cu *-ră-* desinență de plural, extinsă analogic de la persoana a III-a plural); *fuistis* > **fuști* (în limba veche a existat forma *fusetu*, introdusă de la mai mult ca perfectul conjunctivului), azi *furăți*, cu

[18] Forma *sint* pentru persoana a III-a plural, în locul lui *sunt* apare în latina târzie, când conjunctivul prezent al lui *esse* înlocuiește persoanele I–III plural ale indicativului prezent.
[19] Vezi *supra*.

aceeaşi desinenţă *-ră-* de la plural şi în plus *-ţi*, desinenţa caracteristică acestei persoane; *fuerunt*, forma de persoana a III-a plural a perfectului, nu explică forma românească. Trebuie admisă forma *fuerant* de la mai mult ca perfectul indicativ: *fuerant* > *fură* (cu sincopa lui *e* aton);

b) *fuséi, fuséşi, fúse, fusérăm, fusérăţi, fúseră*; aceste forme cu *-se-* au apărut sub influenţa mai mult ca perfectului, având ca punct de plecare aceeaşi temă: *fuse* < *fuisse*, căreia i s-au adăugat desinenţele de persoană şi număr[20];

c) *fuséi, fuséşi, fu, fusérăm, fusérăţi, fúră* – un tip hibrid, care circulă în graiurile oltenești.

• **Mai mult ca perfectul** cunoaşte două serii paralele:

a) *fúsem, fúseşi, fúse, fusérăm, fusérăţi, fúseră*;

b) *fusesem, fuseseşi* (cu varianta *fusesei*), *fusese, fuseserăm, fuseserăţi, fuseseră.*

În ceea ce priveşte originea acestor forme, ele nu moştenesc mai mult ca perfectul indicativului latinesc (*fueram, fueras, fuerat* etc.), ci mai mult ca perfectul conjunctivului (*fuissem, fuisses, fuisset, fuissemus, fuissetis, fuissent*). Formele cu reduplicare, de tipul *fusesem*, s-au creat analogic după mai mult ca perfectul unor verbe care aveau deja în temă silaba *-se-*: *mersesem, zisesem, arsesem* etc. Apariţia segmentului desinenţial *-ră-* la formele de plural se explică tot analogic, sub influenţa formelor de plural ale perfectului simplu (punctul de plecare fiind, aşa cum am mai precizat, persoana a III-a).

• Limba română nu continuă formele de **conjunctiv prezent** ale verbului *esse* (*sim, sis* etc.), ci pe cele ale lui *fieri*:

- *fiam* > *fiă* > *fie*;
- *fias* > *fiă* > *fie*;
- *fiat* > *fiă* > *fie*;
- *fiamus* > *fimu* > *fim*;
- *fiatis* > *fiţi*;
- *fiant* > *fiă* > *fie*.

Omonimia dintre I singular şi a II-a singular a fost eliminată cu timpul, adăugându-se analogic desinenţele specifice de persoană, *-u* şi *-i*: *fiu, fii*. Ca auxiliar al conjunctivului perfect, *fi* este astăzi invariabil (*eu / tu / el să fi cântat*). În textele vechi din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea se întâlnesc însă doar forme cu auxiliarul variabil după număr şi persoană (*să fiu cântat, să fii cântat, să fie cântat* etc.). Înlocuirea formelor cu auxiliarul variabil prin cele de astăzi a fost explicată ca o reacţie a vorbitorilor faţă de omonimia conjunctivului perfect activ cu conjunctivul prezent pasiv[21].

• **Participiul** *fost* este o formă creată pe teren românesc, fiind ştiut că *esse* nu avea participiu în latină. Segmentul iniţial, *f-*, s-ar raporta la radicalul perfectului, iar cel final, *-t*, s-ar identifica cu sufixul participial al mai multor verbe (*spart, rupt* etc.). G. Ivănescu pleacă în explicarea formei *fost* de la persoana a II-a plural a perfectului simplu, care ar fi sunat în limba veche **fostu* „furăţi". La baza acesteia ar sta latinescul

[20] De regulă, perfectul simplu şi mai mult ca perfectul au radicalul şi un sufix (primul după radical, la formele de mai mult ca perfect) identice (cf. *cântai / cântasem*; *văzuşi / văzuseşi*; *râse / râsese*). De aceea formele *fuséi, fuséşi* etc. sunt preferate de limba literară.

[21] Vezi Gheţie 1994: 127–128.

**fustis* (în lat. pop. **fostis,* apoi **fosti* şi **foste*). Autorul e de părere că forma *fuset* a perfectului simplu din limba veche e mai nouă şi analogică (apărută, aşa cum am mai precizat, sub influenţa mai mult ca perfectului conjunctivului)[22]. În epoca de formare a românei se pare că se ajunsese la identitatea între persoana a II-a plural a perfectului simplu şi participiul trecut, la verbele de conjugarea I şi a IV-a, identitate ce s-a păstrat până în sec. al XVI-lea în dacoromână iar în aromână până astăzi. În schimb, aromâna şi-a creat cu timpul un nou participiu pentru *a fi*: *fută*, formă analogică, după modelul *avui / avută*. Alţi autori îl explică pe *fost* luând ca model participiul verbului *pono, ponere*: *positum* > *post* (recunoscut în compusul *adăpost* < *ad* + *de* + *positum*).

3. CONCLUZII

În trecerea de la latină la română, modificările apărute în structura gramaticală, în general, şi a flexiunii verbale, în special, au fost determinate în principal de trei factori:

- transformările fonetice, care au dus la destabilizarea sistemului morfologic bine închegat al limbii latine, prin neutralizarea unor opoziţii esenţiale (atât în sistemul verbului, cât şi al numelui);
- analogia, care a acţionat în scopul refacerii echilibrului pierdut;
- tendinţa înlocuirii formelor sintetice cu cele analitice.

Considerată din punct de vedere sincronic, analogia reprezintă un factor de regularitate, iar acţiunea legilor fonetice, unul de dislocare; din punct de vedere diacronic însă, raportul se inversează, căci legile fonetice acţionează regulat, în vreme ce analogia este cea care dislocă tipurile. Cine nu înţelege raportul dintre sincronie şi diacronie în definirea celor două fenomene (şi în general a oricărui fenomen lingvistic) nu percepe adevărata lor dimensiune.

Prin analogie, formele multiple datorate etimologiei se reduc la un tip unic, simplificând astfel gramatica şi făcând să domine uniformitatea. Acea formă care se găseşte la un număr mai mare de cuvinte de acelaşi fel se impune peste tot, triumfând asupra excepţiilor pe care le suprimă.

Poate că nicăieri în altă parte nu se prezintă limba ca tehnică, ca ştiinţă de a face în sens coşerian, mai mult decât în domeniul creaţiilor analogice, acolo unde vorbitorii, servindu-se de materialul deja dat al limbii, inovează în limitele permise de sistem. Existenţa unei tradiţii lingvistice, a unor modele de exprimare îl determină pe vorbitor să procedeze analogic în cazul oricărei creaţii lingvistice. Pentru vorbitor, limba nu există pe segmente, ci ca un tot, pe care îl percepe ca fiind coerent şi articulat. Puterea lui de orientare în interiorul sistemului limbii este mult uşurată de multiplele relaţii pe care el le stabileşte, mai mult sau mai puţin intuitiv, între diversele compartimente şi elemente ale limbii.

Orice vorbitor este posesorul unui bagaj de cunoştinţe, al unei *saber* ce constituie punctul de plecare pentru o vorbire totdeauna viitoare şi totdeauna nouă. Aceasta noutate a vorbirii este însă relativă, căci, pe de o parte, ea reprezintă o depăşire a *dynamisului* (pe

[22] Ivănescu 1980: 223.

care-l recunoaşte totuşi ca punct de plecare), iar pe de altă parte, în măsura în care inovaţia lingvistică se acceptă ca model pentru creaţii ulterioare şi se fixează ca tradiţie, ea redevine *dynamis*[23].

Într-o astfel de interpretare, a spune că *analogia* reprezintă un aspect al *dynamisului*, înseamnă a-i acorda acesteia o însemnătate deosebită în procesul de schimbare lingvistică, căci o limbă nu este numai ceea ce s-a creat în acea limbă, ci şi tot ceea ce se poate crea în viitor, de acord cu aceleaşi principii, cu aceleaşi reguli sau cu acelaşi sistem de opoziţii funcţionale.

> „Schimbarea nu e un simplu accident, ci ţine de esenţa limbii. Într-adevăr, limba *se face* prin intermediul a ceea ce se numeşte « schimbare lingvistică »: *schimbarea lingvistică nu este decât manifestarea creativităţii limbajului în istoria limbilor*"[24].

BIBLIOGRAFIE:

Brâncuş 1976 = Grigore Brâncuş, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, Bucureşti, 1976.

Byck 1967 = Jacques Byck, *Originea infinitivului scurt în limba română*, în vol. *Studii şi articole. Pagini alese*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Coşeriu 1996 = Eugeniu Coşeriu, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996.

Coşeriu 1997 = Eugeniu Coşeriu, *Sincronie, diacronie şi istorie*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Densusianu 1961_2 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, (ediţie îngrijită de J. Byck), vol. 2, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

Dimitrescu 1978 = Florica Dimitrescu et al., *Istoria limbii române*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

$DOOM_2$ = *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005.

Frâncu 1983–1984 = Constantin Frâncu, *Vechimea formelor de mai mult ca perfect, perfect compus, prezent indicativ şi conjunctiv în -ră-*, în LR, XXXI, nr. 4–5, 1983–1984.

Gheţie, Seche 1969 = Ion Gheţie, Mircea Seche, *Discuţii despre limba română literară între anii 1830–1860*, în Rosetti, Cazacu (1969), p. 261-290.

Gheţie 1975 = Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.

Gheţie 1994 = Ion Gheţie, *Introducere în dialectologia istorică românească*, Editura Academiei, Bucureşti,1994.

Graur 1968 = Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

Iordan 1947 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a II-a, Editura Socec & Co., Bucureşti, 1947.

Iordan 1962 = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Editura Academiei, Bucureşti, 1962.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Junimea, Iaşi, 1980.

[23] Coşeriu 1996: 64-66.

[24] Idem 1997: 95.

Rosetti, Cazacu 1969 = Al Rosetti, B. Cazacu (redactori responsabili), *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, partea I, Editura Pentru Literatură, Bucureşti, 1969.
Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iaşi,1998.

THE ROLE OF ANALOGY WITHIN VERBAL FLEXION SYSTEM

ABSTRACT

Being closely connected with the systematic character of language as a whole and of each compartment within it, analogy acts as a way of expressing the individual tendency to adjust and organize the linguistic material as coherently and economically as possible within the language system, being, in some respect, a particular aspect of a more general language principle, which is the so-called *least effort law*. We shall outline the role of analogy at the morphological level, focusing on the evolution of the Romanian verbal flexion, where, more than in any other language compartment (perhaps besides the lexical one), analogy functioned (and still does) favouring the regularities. With analogy, words are placed within a well-organized paradigm, in which the functional oppositions are clear and unambiguous.

Universitatea „Dunărea de Jos"
Str. Domnească nr. 47, Galaţi
iapostolatu@gmail.com

CONSIDERAȚII PRIVIND INFINITIVUL ADNOMINAL

VIORELA-VALENTINA DIMA

1. INTRODUCERE

Lucrarea de față își propune să analizeze valorile temporale ale infinitivului adnominal în limba română sau, altfel spus, ale atributului verbal exprimat printr-un verb nepredicativ la modul infinitiv. Demersul nostru se înscrie în linia studiilor care se concentrează asupra contribuției grupurilor nominale la interpretarea temporală a enunțurilor[1]. Premisa de bază a acestor studii este că interpretarea temporală a unui enunț se bazează nu doar pe contribuția grupului verbal (verbul si determinanții săi adverbiali)[2], ci și pe informația temporală codificată la nivelul grupurilor nominale.

Ca preambul, studiul conține o secțiune dedicată descrierii proprietăților distribuționale, sintactice și semantice ale infinitivului adnominal. Urmează secțiunea 3 care prezintă date privind interpretarea temporală a infinitivului adnominal, și secțiunea 4 care rezumă concluziile articolului de față.

2. PROPRIETĂȚI DISTRIBUȚIONALE, SINTACTICE ȘI SEMANTICE ALE INFINITIVULUI ADNOMINAL

Gramaticile arată că atributul verbal exprimat printr-un verb nepredicativ la modul infinitiv poate determina doar substantive abstracte, așa cum este ilustrat în (1) și (2), nu și substantive concrete, așa cum reiese din exemplele negramaticale din (3). Atributele verbale care determină substantive concrete în limba română pot fi exprimate în astfel de contexte prin verb la supin, după cum se exemplifică în (4):

(1) a. În principiu, autoritățile locale au datoria de a colecta de la populație orice tip de deșeuri.[3]

---

[1] Cf., spre exemplu, Enç 1981, Lecarme 2004, Musan 1995, Smith 2004, Tonhauser 2006 și referințele citate.

[2] Cf, printre alții, Abusch 1997, Enç 1987, Giorgi & Pianesi 1997, Smith 1978.

[3] www.romanialibera.ro/a110260/campania-de-colectare-a-deseurilor-voluntariat-la-nivel-national.html

b. Săptămâna trecută am avut onoarea de a fi pus la punct de nici mai mult, nici mai puțin decât de "cronicar"-ul României Literare.[4]
c. Scrisul e un mod de a încetini gândirea.[5]

(2) a. Dorința de a clona un copil demonstrează o "mentalitate brutală". [6]
b. Românii descoperă plăcerea de a migra de la un cablist la altul.[7]
c. Cerând de la Mănăstirea Lavra învoirea de a canaliza pentru schit „Izvorul lui Isaia", nu li s-a încuviințat.[8]

(3) a. *mașină de a cumpăra la mâna a doua
b. *geam de a sparge în caz de necesitate
c. *lucruri de a verifica

(4) a. mașină de cumpărat la mâna a doua [9]
b. [...] geam de spart în caz de necesitate.[10]
c. 10 lucruri de verificat înainte să lansezi un sit.[11]

Exemplele din (1) și (2) de mai sus conțin substantive abstracte care nu provin dintr-un verb, respectiv substantive abstracte deverbale. Contextele menționate ilustrează co-ocurența infinitivului adnominal cu prepoziția prototipică 'de', dar sunt posibile și contexte în care apar prepozițiile 'fără' sau 'pentru', numai cu abstracte verbale, așa cum se ilustrează în (5):

(5)[12] a. Tipărirea textului fără a-l corecta este catastrofală.
b. Tipărirea textului pentru a-l difuza este obligatorie.

În ceea ce privește proprietățile sintactice și semantice ale infinitivului adnominal, studiile arată că acesta este semantic echivalent cu un complement al verbului cu care este înrudit substantivul-centru: complement direct (6a.), circumstanțial de scop (6b.), de mod (6c.)[13]. Mai mult decât atât, structurile cu infinitiv adnominal sunt și din punct de vedere sintactic complemente ale substantivului determinat[14] și nu atributive reduse, așa cum se afirmă în *Gramatica* din 1966 („atributul verbal exprimat printr-un infinitiv stă mai ales pe lângă substantive abstracte deverbale care cuprind o idee verbală și e echivalent cu un verb la conjunctiv, care ar forma o atributivă pe lângă abstractul verbal"[15], ca în (7)).

[4] www.ziua.ro/display.php?id=226115&data=2007-09-03
[5] GALR 2005 II: 604
[6] www.catholica.ro/stiri/show.asp?id=5064
[7] www.romanialibera.ro/a103581/romanii-descopera-placerea-de-a-migra-de-la-un-cablist-la-altul.html
[8] www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-iustin-ieroschimonahul-primul-ctitor-al-schitului-prodromul.html
[9] http://forum.softpedia.com/lofiversion/index.php/t252470.html
[10] aercek.blogspot.com/2007/05/monaco.html
[11] selfmademinds.com/200705/the-power-of-check-lists/
[12] GALR 2005 II: 604
[13] idem
[14] Soare & Zafiu 2006
[15] GLR 1966 II: 137

(6) a. dorința de a face
b. citirea pentru a înțelege
c. cititul fără a înțelege textul
(7) Învoirea de a domni = învoirea să domnească[16]

Atributele verbale exprimate prin infinitiv nu sunt echivalente cu niște atributive reduse deoarece nu conțin un spațiu de extragere a elementului relativizat, fapt care explică imposibilitatea infinitivului de a determina substantive ne-abstracte. Reluăm exemplele negramaticale din (3) și adăugăm exemplele din (8) în care autoarele au indicat printr-o linie spațiul de extragere a elementului relativizat:

(3) a. *mașină de a cumpăra la mâna a doua
b. *geam de a sparge în caz de necesitate
c. *lucruri de a verifica
(8)[17] a. *căutăm gara de unde pleca cu trenul __ / *de a pleca cu trenul __
b. *acesta e prietenul cu care pleca în călătorie __ / *de a pleca în călătorie __
c. *aceasta e cartea pe care citi __/ *de a citi __

Secțiunea de față a prezentat pe scurt proprietățile distribuționale și sintactico-semantice ale infinitivului adnominal. Am observat că infinitivul adnominal în limba română poate determina doar substantive abstracte, pe lângă care indeplinește funcția de complement al nominalului, iar nu de propoziție atributivă redusă. Secțiunea următoare supune atenției date privind interpretarea temporală a structurilor cu infinitiv adnominal.

3. INTERPRETAREA TEMPORALĂ A INFINITIVULUI ADNOMINAL

În încercarea de sublinia contribuția grupurilor nominale la interpretarea temporală a enunțurilor, pornim de la ipoteza conform căreia valorile temporale ale infinitivului adnominal depind de localizarea temporală a substantivului regent. Pentru a vedea cum este localizat temporal acesta din urmă ne este utilă distincția realizată de Renate Musan între *timpul predicației unui substantiv* și *timpul existenței entității denotate de substantivul* respectiv[18]. Mai exact, prima noțiune desemnează „intervalul de timp în care proprietatea denotată de substantiv se aplică la entitatea denotată de substantiv", iar cea de-a doua noțiune se referă la „intervalul de timp în care există entitatea denotată de substantiv". De exemplu, substantivul 'studenții' din (9a.) are drept *timp al predicației* perioada în care indivizii sunt studenți (i.e. în anii 70, nu și astăzi,

[16] idem
[17] Soare & Zafiu 2006 ex. (6a.-c.)
[18] Musan 1995: 12ff

întrucât între timp au terminat facultatea şi au devenit personalităţi de renume, ca în (9b.)) şi drept *timp al existenţei* perioada în care au trăit indivizii care au fost cândva studenţi (perioadă localizată în trecut de (9c.) care afirmă că respectivii indivizi nu mai trăiesc):

(9) a. Obeliscul a fost botezat astfel de studenţii din anii '70.[19]
b. Studenţii din anii '70 sunt astăzi personalităţi de renume.
c. Studenţii din anii '70 ai facultăţii noastre au murit între timp.

Pentru datele prezentate mai jos, noţiunea de „timp al existenţei entităţii" este esenţială deoarece vom arăta că, dacă entitatea denotată de substantivul regent este localizată temporal în trecut, atunci infinitivul adnominal este şi el interpretat ca având referinţă temporală trecută. Acest aspect este subliniat în exemplele din (10)–(12), în care substantivele 'dreptul', 'puterea' şi 'învoirea' desemnează realităţi trecute, din anii 1948, 1870–1875 şi respectiv 1818, aşa cum este exprimat explicit în contextele mai largi furnizate pentru fiecare dintre exemplele menţionate.

(10) *Context*: În anul 1948 mănăstirea a fost deposedată de terenurile agricole, de pădure şi de utilajele agricole, ...
Exemplu: ...i s-a luat dreptul de a menţine şcoala-orfelinat, unii dintre călugări suferind prin temniţele comuniste.[20]

(11) *Context*: Chiar dacă oficial a treia republică [franceză] a început în 1875, anii 1870–1875 se consideră că aparţin aceleiaşi perioade, fiind perioada de formare a republicii. Caracteristica principală a republicii a fost instabilitatea guvernamentală.
Exemplu: Parlamentul a fost instituţia cea mai importantă a statului, ce avea puterea de a numi preşedintele şi de a alege şeful consiliului de miniştrii.[21]

(12) *Context*: Istoria învăţământului superior tehnic în Bucureşti are drept început anul 1818, când ...
Exemplu : ... Gheorghe Lazăr, inginer venit din părţile Transilvaniei, a reuşit să obţină învoirea de a deschide cursurile de inginerie cu predare în limba română la Şcoala de la Sfântul Sava.[22]

Verbele la infinitiv care determină substantivele 'dreptul', 'puterea' şi 'învoirea' sunt interpretate ca având şi ele referinţă temporală trecută, indiferent de relaţia temporală pe care o stabilesc cu verbul predicativ din aceeaşi frază. Astfel, în (10) infinitivul adnominal '(dreptul) de a menţine' desemnează un eveniment anterior evenimentului denotat de verbul predicativ 's-a luat', în (11) infinitivul adnominal '(puterea) de a numi ... şi de a alege ...' desemnează un eveniment simultan cu cel denotat de verbul predicativ 'avea', iar în (12) infinitivul '(învoirea) de a deschide' se referă la un eveniment posterior celui denotat de verbul predicativ 'a reuşit'.

[19] www.expres.ro/article.php?artid=259698
[20] http://www.manastireabodrog.ro/istorie.htm
[21] http://ro.wikipedia.org/wiki/A_Treia_Republic%C4%83_Francez%C4%83
[22] http://www.electro.pub.ro/index.php?page=article&id=12

Spre deosebire de exemplele de mai sus, cele din (13)–(15) arată că infinitivul adnominal este independent temporal atunci când entitatea denotată de substantivul regent NU este localizată temporal în trecut. Cu alte cuvinte, în astfel de contexte infinitivul adnominal poate fi interpretat ca având referința temporală trecută, prezentă și/sau viitoare, în funcție de context.

Referindu-ne la localizarea temporală a substantivelor regente din (13) – (15), observăm că substantivele 'privilegiul', 'dreptul' și 'dreptul' din exemplele menționate desemnează realități prezente (privilegiul de a fi călătorit există și este afirmat de vorbitor, dreptul de a opera liber există din moment ce unii cetățeni se folosesc de el, dreptul de a alege este în vigoare din moment ce s-a acordat). Verbele la infinitiv care determină aceste substantive își obțin localizarea temporală în funcție de factori precum: forma infinitivului (o formă verbală perfectă denotă anterioritate, deci referință temporală trecută, ca în (13)), forma verbală a verbului la modul predicativ (prezentul 'se folosesc' implică o referință verbală prezentă pentru infinitivul 'a opera liber' din (14)) sau semantica verbului predicativ (verbul 's-a acordat' din (15) desemnează începutul unui eveniment sau unei serii de evenimente, prin urmare infinitivul 'a alege' obține o referință temporală posterioară acelui moment trecut în care s-a acordat dreptul)[23].

(13) *Exemplu*: Având privilegiul de a fi călătorit, în mai multe rânduri, prin universul atelierului Simonei Vasiliu Chintilă, pot afirma că artista ne va mai oferi încântări similare și abia aștept următoarea retrospectivă.[24]

(14) *Context*: Atâta timp cât respectă legislația germană, furnizorii de servicii din alte state membre UE pot opera în mod liber pe această piață. Liderii de sindicat susțin, însă, că ...
Exemplu: ... aceste companii, multe deținute de cetățeni germani, se folosesc de dreptul de a opera liber pentru a aduce în țară lucrători plătiți cu mult sub media pieței.[25]

(15) *Context*: Autoritatea Electorală Permanentă informează instituțiile cu responsabilități similare din statul membru al Uniunii Europene al cărui cetățean este că ...
Exemplu: ... acestuia i s-a acordat dreptul de a alege membri din România în Parlamentul European.[26]

Din datele prezentate în această secțiune observăm că localizarea temporală a infinitivului adnominal este influențată de localizarea temporală a substantivului regent. Acest fapt este evidențiat de contexte în care nominalul regent are o localizare temporală trecută (i.e. atunci când entitatea denotată de acesta nu mai există), întrucât în astfel de

[23] Dacă referința temporală a lui 'a alege' este una trecută, prezentă sau viitoare în raport cu momentul vorbirii depinde de factori contextuali mai largi, care precizează dacă 'dreptul de a alege' a fost între timp revocat, este în vigoare sau urmează să intre în vigoare.
[24] http://www.zf.ro/articol_122895/reverenta_materiei_in_fata_culorii.html
[25] http://www.adevarul.ro/index.php?section=articole&screen=index&id=117591&duminica=1
[26] www.cdep.ro/proiecte/2006/900/00/4/leg_pl904_06.pdf

contexte evenimentul desemnat de infinitivul adnominal poate fi înțeles doar ca având o interpretare temporală trecută.

4. CONCLUZII

Studiul de față a avut drept scop analizarea valorilor temporale ale atributului verbal exprimat prin infinitiv în limba română. Considerăm că datele prezentate susțin ideea importanței contribuției temporale a grupurilor nominale la interpretarea temporală a unui enunț.

BIBLIOGRAFIE:

Abusch 1997 = Dorit Abusch, *Sequence of Tense and Temporal de re*, în „Linguistics and Philosophy" 20 (1), p. 1–50.

Avram 1986 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei R.S.R.

Dobrovie-Sorin & Pană-Dindelegan (în curs de apariție) = Carmen Dobrovie-Sorin, Gabriela Pană-Dindelegan (coord.) *The Essential Grammar of the Romanian Language.*

Enç 1981 = Murvet Enç, *Tense without scope: An Analysis of Nouns as Indexicals*, PhD. Dissertation, University of Wisconsin- Madison.

Enç 1987 = Murvet Enç, *Anchoring Conditions for Tense*, in „Linguistic Inquiry" 18(4), p. 633–657

GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, vol 1–2, Bucureşti.

Giorgi & Pianesi 1997 = Alessandra Giorgi, Fabio Pianesi, *Tense and Aspect. From Semantics to Morphosyntax*, Oxford University Press, New York, Oxford.

GLR 1966 = *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, vol. 1–2, Bucureşti.

Gueron & Lecarme 2004 = Jacqueline Gueron, Jacqueline Lecarme (eds.) *The Syntax of Time*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.

Lecarme 2004 = Jacqueline Lecarme, *Tense in Nominals*, în Gueron & Lecarme (2004), p. 440–475.

Musan 1995 = Renate Musan, *On the Temporal Interpretation of Noun Phrases*, PhD. thesis, MIT.

Smith 1978 = Carlota Smith, *The Syntax and Interpretation of Temporal Expressions in English*, în „Linguistics and Philosophy" 2, p. 43–99.

Smith 2004 = Carlota Smith, *The Domain of Tense*, în Gueron & Lecarme (2004), p. 597–619.

Soare & Zafiu 2006 = Elena Soare, Rodica Zafiu, *Adnominal Non-Finite Sentential Constituents*, în C. Dobrovie-Sorin & G. Pană-Dindelegan (în curs de apariție), vol 1. *Nominal Projections*, ms available on the internet at http://www.linguist.jussieu.fr/~mardale/SOARE_NONFINITECONSTITUENTS_AVR2006.doc.

Tonhauser 2006 = Judith Tonhauser, *The Temporal Semantics of Noun Phrases: Evidence from Guaraní*, PhD. thesis, Stanford University.

A FEW REMARKS ON ROMANIAN ADNOMINAL INFINITIVES

ABSTRACT

The current paper analyses the temporal values Romanian adnominal infinitives can acquire in context. As a preamble, the author presents the distributional, syntactic and semantic

properties of adnominal infinitives in Romanian. After that, the section dedicated to the temporal interpretation of Romanian adnominal infinitives argues that the latter's temporal reference (i.e past or non-past) is influenced by the temporal reference of the nominal head. More precisely, the data show that, when the nominal head is located in the past (i.e. when the entity it denotes no longer exists), adnominal infinitives in Romanian can only receive a past temporal reference.

Academia de Studii Economice, Bucureşti
viorelaval @yahoo.co.uk

IPOTEZE PRIVIND STATUTUL DE VERB INACUZATIV AL LUI *A AVEA*

ADINA DRAGOMIRESCU

1. PRELIMINARII

În această prezentare am pornit de la ideea, recurentă în studii lingvistice din diverse perioade, că verbul *a avea* are proprietăți sintactico-semantice de tip special, încadrarea sa în clasa tranzitivelor nefiind satisfăcătoare. Paralelismul dintre *a fi* și *a avea* a constituit un subiect de interes pentru gramatica istorică (Meillet, Benveniste etc.) și continuă să stea și astăzi în centrul studiilor de sintaxă și de semantică, studii care pornesc, în mare măsură, de la observația lui Benveniste (1966b) că ***a avea* este un verb pseudotranzitiv**.

Comportamentul atipic al lui *a avea* a fost remarcat și în studii românești de tip istoric – Graur 1960 – și de tip sintactic – Pană Dindelegan (2003:106; și în GALR 2005: I, 345), care îl așază pe *a avea* pe prima treaptă de tranzitivitate slabă, pentru că acceptă testul dublării complementului direct (*O am pe bunica la mine*), dar nu și testul pasivizării (**Bunica este avută la mine*).

În continuare, vom încerca să arătăm că relația etimologică dintre *a avea* și *a fi* nu este întâmplătoare, cele două verbe având trăsături semantice (la nivelul grilei de roluri) și sintactice (configurationale) comune. Vom expune datele pe care le oferă studiile istorice, comparative și sintactice în favoarea interpretării lui *a avea* ca verb inacuzativ (ca și *a fi*), precum și explicațiile date pentru faptul că acest verb inacuzativ acceptă prezența unui complement, optând pentru explicația care ni se pare cea mai satisfăcătoare pentru limba română.

2. DIN ISTORIA INTERPRETĂRII LUI *A AVEA*

Benveniste (1966b: 194) arată că *a fi* și *a avea* se aseamănă sub mai multe aspecte: pot funcționa ca auxiliare temporale; nu sunt pasivizabile; pot funcționa ca auxiliare pentru același verb (în funcție de caracterul reflexiv/nereflexiv al verbului); în restul situațiilor, ca auxiliare, sunt în distribuție complementară. Diferența fundamentală dintre cele două verbe este că *a fi* apare în construcții predicative, iar *a avea*, în

construcţii tranzitive. *A avea* este însă un **pseudotranzitiv,** pentru că nu exprimă niciun proces, nu este un verb de acţiune, în niciuna dintre ipostazele în care apare (Cotte 1998).

Dacă presupunerea lui Benveniste (*avoir* este un *être à* inversat) este adevărată, atunci *a avea* este o **entitate complexă, derivată sintactic**. O explicaţie frecventă pentru natura complexă a lui *a avea* este ***încorporarea*** unui element. Urmându-l pe Benveniste, Freeze (1992) arată că verbul *a fi* încorporează o prepoziţie locativă abstractă. Kayne (1993) susţine că elementul încorporat este un determinant, prin urmare o structură posesivă conţinându-l pe *a avea* ar proveni dintr-o structură posesivă nominală; această analiză ar funcţiona şi pentru ipostaza de auxiliar a lui *a avea*: dacă *a avea* ca verb plin selectează un complement nominal, *a avea* auxiliar selectează un complement participial (ipostaza de verb modal este asemănătoare cu cea de auxiliar, diferit fiind tipul de complement).

Afirmaţia lui Benveniste că *a avea* este un pseudotranzitiv este interpretată astfel de Bertolussi (1998:81): complementul în acuzativ nu primeşte rol tematic de la verbul *a avea*, prin urmare *a avea* este un verb inacuzativ, iar subiectul său nu primeşte rolul Agent. Deşi argumentul semantic (subiectul nu e agentiv) este valid, ideea că *a avea* atribuie complementului cazul acuzativ (fără explicaţii suplimentare) este total incompatibilă cu statutul său de verb inacuzativ, aşa cum îl caracterizează autorul. Cotte (1998:417) arată, folosind argumentul pasivizării accidentale, că *a avea* nu este tranzitiv, ci atributiv, complementul direct în acuzativ apărând numai în limbile care au flexiune cazuală.

Selecţia de către *a avea* a unei propoziţii reduse este soluţia propusă, între alţii, de Guéron (1986): *a avea* (ca verb plin şi ca auxiliar) este un verb inacuzativ care selectează o propoziţie redusă conţinând un NP în cazul utilizării posesive sau un VP, în cazul utilizării ca auxiliar. Catalogarea lui *a avea* drept verb inacuzativ nu ar fi incompatibilă cu prezenţa obiectului direct în cazul acuzativ, pentru că acest caz ar fi, de fapt, atribuit de prepoziţia abstractă încorporată în *a avea*.

Hoekstra (1994) argumentează în favoarea ideii că niciuna dintre ipostazele lui *a avea* (de auxiliar şi de verb plin) nu este derivată de la *a fi*. Atât *a fi*, cât şi *a avea* sunt verbe care nu pot atribui rol tematic, iar diferenţa dintre ele constă în capacitatea de a atribui caz: spre deosebire de *a avea*, *a fi* nu dispune de o proiecţie funcţională AgroP (grupul acordului obiectului), care să-i permită atribuirea cazului obiectiv (acuzativ).

Pornind de la aceste date, Rouveret (1998:46) ajunge la două întrebări: (a) care este explicaţia absenţei aproape sistematice a lui *a avea* în limbile ergative? şi (b) cum se legitimează cazual argumentul Temă în construcţiile cu *a avea*? Autorul (pp. 47–48) încearcă să reconcilieze, prin teoria Principiilor şi a Parametrilor, cele două interpretări: apariţia lui *a avea* în structura de suprafaţă presupune o dublă încorporare, în proiecţia Agro, a verbului *a fi* şi a prepoziţiei abstracte. Această încorporare permite atât activarea trăsăturii de caz [+ Acuzativ], cât şi deplasarea argumentului Temă în poziţia SpecAgroP. Prin urmare, *a avea* nu poate apărea în structurile în care categoria AgroP nu este activată, adică (a) în construcţiile pasive; (b) în limbile în care această categorie nu există – fie că acuzativul e atribuit configuraţional, în interiorul lui VP, fie că nu e atribuit deloc, argumentul Temă primind un caz inerent sau cazul absolutiv.

Deşi Bennis (2004) nu are în vedere situaţia verbului *a avea*, analiza sa, aplicată la verbele psihologice şi la adjectivele ergative, poate fi extinsă şi pentru situaţia care

ne interesează aici. Teoria *vP-shell* permite formularea unor explicații privind natura ergativității sintactice și structura verbelor psihologice. Punctul de pornire îl constituie Chomsky (1995), care arată că rolul Agent este atribuit în configurația (*v*-VP), specifică tranzitivelor și inergativelor, prin urmare inacuzativele, care nu au Agent, sunt structuri simple VP. Ideea pe care se sprijină demonstrația lui Bennis (2004) este că **inacuzativitatea se exprimă structural, prin absența proiecției *v***, și nu prin absența argumentului extern (prin care autorul nu înțelege subiectul, ci orice complement care se legitimează cazual în afara lui VP). Prezența argumentului extern depinde de prezența lui *v*, și invers, însă nu e necesar ca *v* să fie asociat cu un anumit sens (agentivitate, cauzalitate).

Acceptarea faptului că proiecția *v* este responsabilă atât de prezența argumentului extern, cât și de atribuirea cazului Acuzativ permite eliminarea proiecției Agro, introdusă în Programul Minimalist numai pentru a explica atribuirea de Caz obiectului. Noua perspectivă îl conduce pe Bennis (2004) la ideea că Generalizarea lui Buzio e numai pe jumătate adevărată: (a) e adevărat că dacă nu există argument extern, nu există caz Acuzativ structural disponibil pentru obiect, dar nu e adevărat că (b) dacă nu e disponibil cazul Acuzativ structural, nu va fi generat un argument extern.

Noutatea acestei abordări constă, prin urmare, în acceptarea faptului că *v*P poate apărea și fără argument extern. Astfel, sunt posibile trei configurații: **ergativitate simplă**: VP fără proiecția *v*; **ergativitate complexă**: proiecția *v* fără argument extern; **tranzitivitate, inergativitate:** proiecția *v* cu argument extern.

3. DATE DIN LIMBI ERGATIVE

În general, limbile ergative, indiferent de apartenența genetică, nu au verbul *a avea* ca unitate lexicală. Limba georgiană reprezintă, din acest punct de vedere, un caz atipic. Analizând situația din această limbă, în care *a fi* și *a avea* nu sunt entități lexicale distincte (cu excepția prezentului, au forme paralele), ci verbe complexe, bimorfematice, derivate prin afixare de la o rădăcină verbală fără conținut lexical, Nash (1998) ajunge la concluzia că datele din această limbă contravin interpretării lui *a avea* ca o formă augmentată (prin încorporare) a lui *a fi*. Argumentul cel mai puternic este că, la prezent, *a fi* nu este un verb, ci un morfem de timp, iar ***a avea* este un verb inacuzativ polimorfemic cu două argumente interne.** *A avea* nu dispune de caz structural pentru obiectul direct pentru că nu are subiect extern (subiectul este generat în interiorul lui VP), prin urmare, obiectul trebuie să părăsească domeniul lui VP pentru a primi caz.

4. DATE DIN LATINĂ ȘI DIN LIMBI ROMANICE

Benveniste (1966b) arată că *a avea* lexical există în puține limbi indo-europene, iar acolo unde există este o achiziție târzie. Limbile care nu dispun de *a avea* lexical, folosesc pentru acest tip de structură pe *a fi* (*être à*). În structurile latinești de tipul *Mihi est pecunia*, obiectul posedat ocupă poziția de subiect, iar posesorul este marginal, fiind

exprimat prin dativ. În structurile de tipul *Habeo pecuniam*, ***ego* nu este agent,** iar ***a avea* este un verb de stare.**

Analiza lui Benveniste constituie punctul de pornire pentru interpretări mai recente privind situația din limba latină. Bertolussi (1998) adâncește analiza lui Benveniste, care separase posesia (construcții cu *esse* + dativul) de apartenență (construcții cu *esse* + genitivul). Spre deosebire de construcția cu genitivul, în care *esse* are rolul de copulă, iar genitivul exprimă o proprietate a subiectului, construcția cu dativul nu este intrinsec posesivă, ci reprezintă o folosire existențială a lui *esse*, numele în dativ contribuind la **localizarea subiectului**. Bertolussi (1998:74–79) analizează mai multe ipoteze legate de la relația dintre *esse* și *habere*, și, pornind de la ipoteza că **predicația de posesie este o subclasă a predicației existențiale,** ajunge la concluzia că, istoric, *habere* a înlocuit structura *esse* + dativ, nu numai în structurile posesive, ci și în utilizările ca auxiliar. Această dublă înlocuire este explicată de Lyons (1970) prin nevoia de a așeza „persoana interesată" în poziție de subiect.

Situația verbelor *a fi* și *a avea* din limba italiană este analizată de Moro (1998), care pune diferența dintre aceste două verbe (atunci când funcționează ca verbe pline) pe seama numărului diferit de proiecții Agr (Acord). Conform acestei teorii, cele două verbe funcționează similar în italiană, **selectând o propoziție redusă**, în care *ci* funcționează ca predicat. Apariția celor două verbe într-o structură nu este determinată lexical: verbul se realizează ca *a fi* (*essere*) dacă argumentul extern e absent, și ca *a avea* (*avere*), dacă argumentul extern e prezent. Concluzia lui Moro (1998: 160), reluând cu metode de cercetare moderne ideea lui Benveniste, este că *a avea* este forma pe care o ia copula atunci când sunt inserate două argumente.

Pornind de la o teorie mai veche a lui Chomsky (1988), conform căreia toate proiecțiile Agr sunt instanțe ale aceleiași entități, diferența dintre Cazuri decurgând din tipul de element cu care se combină Agr (pentru Nominativ, cu Timpul, pentru Acuzativ, cu Verbul) Moro (1998: 161–162) arată că structurile cu *a fi* (copulativ, în accepția autorului, dar situația este aceeași pentru toate tipurile de structuri cu *a fi*) sunt constituite din două DP-uri legate printr-o relație de predicație și conțin o singură proiecție Agr, în timp ce structurile cu *a avea* conțin două argumente – subiectul propoziției reduse și subiectul extern, aflat în poziția SpecVP – și două proiecții Agr. Concret, această situație se manifestă în limba italiană (a) prin acordul constant al participiului trecut cu subiectul în structurile conținându-l pe *a fi*, pentru că toate proiecțiile Agr au fost activate, formând un lanț și (b) prin cliticizare, în structurile cu *a avea*, pentru că există o proiecție Acord în plus.

5. DATELE DIN LIMBA ROMÂNĂ

Pornind de la datele teoretice prezentate până acum și analizând toate tipurile de contexte înregistrate în DA, vom încerca să demonstrăm în continuare că verbul *a avea* poate fi încadrat în clasa *ergativelor/inacuzativelor*, deși, aparent, nu este un reprezentant tipic al acestei clase, principala problemă fiind prezența complementului direct.

Verbele ergative/inacuzative constituie, potrivit definiției date în DSL, o clasă de verbe intranzitive caracterizate prin selecția *unui singur argument având rolul de Pacient*

(s.n.), pe care îl așază în poziția subiectului; sin. *verb neacuzativ* (engl. *unaccusative verb*). Urmând distincția semantică dintre Temă și Pacient (Stan 2005:275), am nuanțat definiția, identificând două clase de verbe ergative: verbe de stare sau de schimbare de stare, cu Pacient în poziția subiectului (*a muri, a îmbătrâni*) și verbe de localizare sau de schimbare de localizare, cu Temă în poziția subiectului (*a pleca, a sosi*).

5.1. Valorile lui *a avea* din limba română

În DLR, tomul I, partea I (A–B), s.v. *avea*, sunt înregistrate două ipostaze principale: cea de ***verb pregnant***, pe care o vom avea în vedere în detaliu, și cea de ***verb auxiliar*** pentru formarea perfectului și a mai-mult-ca-perfectului perifrastic.

Din descrierea ipostazei de ***verb auxiliar***, reținem numai asemănarea semantică remarcată de autorii dicționarului între contexte ca: (a) *Am la mine o scrisoare scrisă de ieri* și (b) *Am scris ieri o scrisoare care este la mine*, diferența constând numai în situarea punctului de interes: în (a), important este că acțiunea este săvârșită *în* trecut, pe când în (b) *starea actuală* este cea care contează. Această observație se regăsește și în studii sintactice recente, în care se încearcă unificarea interpretării lui *a avea* în toate ipostazele.

Ca ***verb pregnant***, *a avea* are sensuri numeroase și destul de variate. Am exclus din discuție contextele în care *a avea* se combină cu obiecte de tip verbal (infinitiv, conjunctiv, construcții relative infinitivale), în care funcționează ca verb modal. Nu putem totuși să trecem cu vederea că, în unele studii, sunt interpretate unitar toate ipostazele lui *a avea* (pentru de verb modal și de auxiliar se susține că numai tipul de complement – verbal vs nominal – este diferit).

5.1.1. a. *A avea* exprimă raportul cuiva sau a ceva cu ce e al său – „a poseda, a stăpâni":

(1) *Am auzit că* ***ai*** *o furcă de aur, care toarce singură* (Creangă)
(2) *Cine* ***are*** [posedă] *bani bea și mănâncă, cine nu, stă și se uită* (Creangă)
(3) *Cine* ***are*** *bea și mănâncă; cine nu, stă și se uită* (Zanne)
(4) *Noi* ***avem*** [există, se află la noi] *în veacul nostru acel fel ciudat de barzi, Care cearcă prin poeme să devie cumularzi* (Eminescu)
(5) ***Aveți*** [se află, există] *pe acolo astfel de...?*
(6) *Îmbracă-te iute în pielea cea de urs pe care o* ***ai*** [ai moștenit-o] *de la tată-tău* (Creangă)
(7) *De unde* ***să aibi*** [să găsești] *apă vie?* (Varlaam).

b. Complementul este o parte integrantă a subiectului – „a fi înzestrat cu ceva":

(8) *O, ce frumoși ochi* ***ai****!* (Eminescu)
(9) *Masa* ***are*** *patru picioare.*

c. Complementul se află ca o parte integrantă a subiectului – „a purta, a ține":

(10) *Acel unul* ***are*** *atunci în mână și pânea, și cuțitul* (Creangă)
(11) *Adă-mi aice hărțile cele mici, ce le* ***ai*** *la tine* (Drăghici);

– prin extindere:

(12) *N-**avea** chioară para în buzunar* (Stăncescu)
(13) ***Are** oi la munte*
(14) *Peştera... în loc necunoscut îşi **are** răsuflarea* (Alexandrescu).

5.1.2. a. Ca o posesiune se pot considera şi drepturile pe care le dă puterea părintească asupra copiilor, puterea maritală asupra nevestei, p. ext., „puterea stăpânului asupra slugii":

(15) *Acest vestit împărat **avea** doi feciori* (Gorjan).
b. Când voim să numim şi persoana (fiinţa) care ne e rudă, prieten etc., avem construcţia cu acuzativ dublu:
(16) *Tot creştinul **are** pre călugăriţă sor sufletesc* (Pravila Mold.)
(17) ***Are** păzitor la cireadă un câine* (Ispirescu)
(18) ***Are**-o greacă ibovnică* (Teodorescu).
c. În loc de al doilea acuzativ, figurează un adjectiv sau un adverb:
(19) ***N-are** pre altul asemenea* (*Biblia* 1688)
(20) ***Am** mâinile reci*;
– *a avea pe cineva de aproape* „a avea multă simpatie sau dragoste pentru cineva":
(21) *Pe copiii tăi îi **am** mai de aproape decât pe ceilalţi* (Ispirescu);
– *a avea pe cineva drag* „a-l iubi":
(22) *El o **avea** dragă ca ochii din cap* (Sbiera)
(23) *Cu care **se avea** ca nişte fraţi* (Ispirescu).
d. Al doilea complement se poate indica şi prin prepoziţia *de*:
(24) *Acela **va avea** fata de nevastă* (Reteganul)
(25) *Îşi alese... un ogar **să-l aibă** de tovarăş* (Ispirescu)
(26) ***S-o aibi** de zestre când te-oi mărita* (Sbiera);
– complementul în acuzativ poate fi omis, ca de la sine înţeles:
(27) *Eu **nu am*** [bani] *nici de cheltuială* (Drăghici).
e. Aproape învechit – „a considera, a socoti, a ţine (pe cineva drept ceva)":
(28) *Popoarele-l **aveau** ca pe cel mai liberal dintre potenţaţi* (Ghica).

5.1.3. Prin extindere, complementul e o noţiune de timp sau de spaţiu:

(29) *Am uitat ce dată **avem** azi*
(30) *Mai **avem** un kilometru până ajungem*;
– *a avea vreme/timp* „a afla timp pentru a face ceva":
(31) *Împăratul nici **n-avea** vreme să se minuneze* (Ispirescu);
– *a avea zile* „a trăi":
(32) *Moare, că **n-are** zile* (Mândrescu);
– *a avea loc* „a se întâmpla, a se petrece":
(33) *În acele vremi **a avut loc** întâmplarea* (Reteganul).

5.1.4. a. (Figurat) Complementul e un abstract (*a avea gând să, a avea grijă, a (nu) avea greşeală, a (nu) avea habar*):

(34) *Voiu lăsa fericirea aceluia ce o* ***are***. (Alexandrescu).

b. *A avea* împreună cu complementul său abstract corespunde unui verb – *a avea asemănare/deosebire* „a se asemăna/a se deosebi"; *a avea ființă* „a fi, a exista":

(35) *Atunci lumea cea gândită pentru noi* ***nu avea ființă*** (Eminescu).

c. De multe ori, *a avea* împreună cu complementul său abstract corespunde unui sens pasiv:

(36) *Ptolemeu* ***are*** *mare* ***laudă*** [este lăudat] (*Biblia* 1688)

(37) ***Să avem iertare*** [să fim iertați], *stăpâne!* (Creangă)

(38) ***Nu mai ai scăpare*** [nu mai poți fi scăpat] *din mâna mea!* (Ispirescu)

(39) *Boala asta* ***n-are*** *leac* [pentru ea nu se găsește leac].

d. Complementul e o trăsătură caracteristică sau o însușire inerentă a vieții sufletești sau trupești a omului (sau a unei ființe); de cele mai multe ori se redă prin „a fi înzestrat cu..." – *a avea bunătate* „a fi bun"; *a avea curaj/îndrăzneală* „a fi curajos/îndrăzneț"; *a avea putere* „a fi puternic"; *a avea dar/talent* „a fi talentat", *a avea haz, a avea noroc*:

(40) *Prâslea întrebă ce putere* ***are*** *zmeul* (Ispirescu).

e. Complementul este o stare sufletească sau o stare organică; exprimă același lucru ca verbul corespunzător – *am bucurie* „mă bucur", *am dor de casă* „mi-e dor de casă"; se redă de cele mai multe ori ca „a simți":

(41) ***Avut-am*** *odată...* ***dor*** *de fală* (Alecsandri)

(42) ***N-avea poftă*** *de mâncare* (Drăghici)

(43) ***Am dureri*** *de cap.*

f. De cele mai multe ori, starea sufletească indicată prin complementul abstract e un sentiment față de altcineva:

(44) *Toți* ***aveau milă*** *de ea* (Ispirescu)

(45) ***Are ciudă*** *pe alta*;

– de aici, sensul „a fi sau a sta cu cineva într-un anume raport":

(46) *Se vede că* ***a avut*** *vreo* ***ceartă*** *cu soră-sa* (Ispirescu).

g. Uneori, mai ales la scriitorii mai vechi și în graiul poporului găsim drept complement o construcție prepozițională:

(47) *Părinții fetii...* ***au de bucurie*** *că le-a picat un om așa de bun* (Creangă)

(48) ***Ai*** *de gând* [ai intenția] *să mergi mai târziu la bal?* (Alecsandri)

(49) *Nu știu, dacă* ***ai la știință*** *ori ba, dar eu slujesc la poarta raiului de multă vreme* (Creangă).

h. Eliptic:

(50) *Astă fată bine joacă, Numai* ***are*** [defectul sau obiceiul] *că-i cam șchioapă* (Jarnik-Bârseanu).

5.1.5. Sunt rare (cu excepția reciprocului) cazurile de întrebuințare reflexivă a verbului *a avea*:

(51) *Să-i dau ce nu am acasă? Numai pe mine* ***nu mă am*** *acasă și cătanele mele* (Reteganul);

– în literatura veche, la scriitori moldoveni, uneori cu sensul de „a fi":

(52) *Pururea **să ne avem** călători într-această lume* (Varlaam);
– „a se simți":
(53) *Fitecare cum se păstrează așa **se are*** (Rădulescu-Niger).

5.2. Analiza sintactico-semantică a verbului *a avea* din limba română

Premisele teoretice de la care pornește analiza sintactico-semantică a verbului *a avea* din limba română sunt: (a) *a avea* este un verb pseudotranzitiv, de stare, iar subiectul său nu este Agent (Benveniste 1966b); (b) *a avea* este un verb cu tranzitivitate slabă, pentru că nu acceptă pasivizarea (Pană Dindelegan 2003, GALR 2005).

Cele 53 de exemple oferă argumente pentru încadrarea lui *a avea* în clasa ergativelor/inacuzativelor.

Din punctul de vedere al rolurilor tematice, în niciunul dintre contexte *a avea* nu atribuie subiectului rolul Agent. Observația se poate verifica empiric, sensul verbului – „a poseda, a stăpâni", „a fi înzestrat cu ceva", „a purta, ține", „a considera, a socoti", „a fi sau a sta cu cineva într-un anume raport", „a se simți" excluzând agentivitatea.

Din punctul de vedere al semanticii verbului, toate aparițiile lui *a avea* pot fi încadrate într-una dintre cele două subclase de verbe ergative/inacuzative (vezi *supra*, 6): de stare (1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53) sau de localizare (4, 5, 11, 12, 13, 14, 21, 29, 30, 51); în unele contexte (36, 37, 38, 39), *a avea*, fără a accepta pasivizarea, are sens pasiv.

În multe dintre contextele înregistrate aici, *a avea* acceptă ***testul adjectivării participiului***, singurul test sintactic concludent pentru delimitarea clasei verbelor ergative/inacuzative din limba română: *banii **avuți**, pielea de urs **avută** de la taică-tău, paralele **avute** în buzunar, zilele **avute**, durerea de cap **avută**, cearta **avută** cu soră-sa, bucuria **avută*** etc.

Ca orice verb ergativ/inacuzativ, *a avea **nu poate apărea în structuri pasive*** (**O furcă de aur **este avută** de tine, *Patru picioare **sunt avute** de masă, *Oile **sunt avute** la munte, *Mâinile **sunt avute** reci, *Zilele **nu sunt avute*** etc.); imposibilitatea pasivizării se poate explica prin absența proiecției *v*.

***Paralelismul dintre* a avea *și* a fi** a constituit obiectul unor studii de diverse facturi. Benveniste observă (1966b:199) paralelismul dintre *a avea* și *a fi* în construcții care exprimă starea emoțională (*a avea rușine/a-i fi rușine, a avea jenă/a-i fi jenă*) sau starea fizică (*a avea foame/a-i fi foame, a avea frică/a-i fi frică*). Graur (1960:367) observă paralelismul existent în limba română între structuri de tipul: *n-are nimic/nu-i nimic; n-are cine să.../nu-i cine să...; avem printre noi pe X/X este printre noi; cât aveți ceasul?/cât este ceasul?*.

Am arătat anterior că *a fi* este un verb ergativ de stare (în structurile existențiale analizate tradițional ca predicate nominale – *Ion este **harnic/din București***) sau de localizare (în structurile locative analizate tradițional ca predicate verbale – *Ion este **la București***). Paralelismul celor două verbe se poate urmări în unele dintre exemplele din lista de mai jos, în care *a avea* nu exprimă posesia, ci existența sau localizarea, valori comune cu *a fi*:

(4) *Noi **avem/Sunt** în veacul nostru acel fel ciudat de barzi*
(5) ***Aveți/Sunt** pe acolo astfel de...?*
(11) *Adă-mi aice hărțile cele mici, ce le **ai** la tine/ce **sunt** la tine*
(20) *Am mâinile reci/Mâinile îmi **sunt** reci*
(21) *Pe copiii tăi îi **am** mai aproape decât pe ceilalți/Copiii tăi îmi **sunt** mai aproape decât ceilalți*
(22) *El o **avea** dragă ca ochii din cap/Îi **era** dragă ca ochii din cap*
(23) *Cu care **se avea** ca niște frați/**Erau** ca niște frați*
(24) *Acela **va avea** fata de nevastă/Aceluia îi **va fi** fata nevastă*
(25) *Își alese... un ogar **să-l aibă** de tovarăș/**să-i fie** tovarăș*
(29) *Am uitat ce dată **avem/e** azi*
(30) *Mai **avem/e** un kilometru până ajungem*
(41) ***Avut-am** odată... **dor** de fală/Mi-**a fost** odată **dor** de fală*
(42) ***N-avea/Nu-i era** poftă de mâncare*
(44) *Toți **aveau milă** de ea/Tuturor le **era milă** de ea*
(45) ***Are ciudă/Îi e ciudă** pe alta*
(47) *Părinții fetii... **au de bucurie/sunt bucuroși** că le-a picat un om așa de bun*
(51) *Numai pe mine **nu mă am** acasă/Numai eu **nu sunt** acasă*
(52) *Pururea **să ne avem/să fim** călători într-această lume.*

Nici în ipostaza de verb de posesie *a avea* nu este foarte îndepărtat semantic de *a fi*, predicația de posesie fiind considerată o subclasă a predicației existențiale, care contribuie și la localizarea subiectului (Bertolussi 1998:74).

6. SOLUȚII, CONCLUZII

Argumentele în favoarea încadrării verbului românesc *a avea* în clasa ergativelor lasă nerezolvată problema apariției complementului direct în structurile posesive (*Ioana are o rochie*). Explicațiile privind prezența complementului direct identificate până acum sunt:

(a) ***a avea* selectează, ca și *a fi*, o propoziție redusă**: această soluție de analiză este acceptabilă pentru unele structuri în care *a avea* funcționează similar cu *a fi* (*El o avea dragă, Are oi la munte*), pentru aparițiile ca verb modal (*Doar n-am a trăi cât lumea!*) și chiar ca auxiliar de viitor sau de perfect compus (*Un pas am să mai fac, Am scris o carte*), dar nu și pentru structurile posesive sau partitive (*Ai o furcă de aur, Masa are patru picioare*), în care nu există, în afara verbului, niciun element care ar putea funcționa ca predicat semantic în interiorul propoziției reduse;

(b) ***a avea* este un verb inacuzativ cu două argumente interne:** conform acestei soluții (inspirate pornind de la statutul acestui verb în limbile ergative), *a avea* nu dispune de caz structural pentru obiectul direct pentru că nu are subiect extern – atât subiectul, cât și complementul sunt generate în interiorul lui VP;

(c) ***a avea* este un verb ergativ simplu**, conform definiției structurale a inacuzativității, formulate de Bennis (2004): inacuzativitate înseamnă absența proiecției *v*,

nu şi a argumentului extern; dovada faptului că, deşi acceptă apariţia unui complement direct, *a avea* nu dispune de proiecţia *v* este imposibilitatea pasivizării.

Dintre cele trei soluţii posibile, considerăm că mai profitabilă este soluţia (c), care rezolvă problema unificării interpretării pentru toate ipostazele lui *a avea* şi oferă o explicaţie satisfăcătoare (chiar dacă în cadrul unei definiţii mai puţin restrictive a inacuzativităţii) pentru posibilitatea de apariţie a unui complement direct. Deşi soluţia (b) poate fi la fel de bine acceptată, ea nu este verificabilă prin teste, spre deosebire de soluţia (c), care se sprijină, în română, pe testul imposibilităţii pasivizării. Soluţia (a) pare cel mai puţin satisfăcătoare, pentru că funcţionează numai pentru anumite ipostaze ale verbului.

BIBLIOGRAFIE:

Benveniste 1966a = Émile Benveniste, *La construction passive du parfait transitif*, în *Problème de linguistique générale*, I, [Paris], Gallimard, p. 176–186.

Benveniste 1966b = Émile Benveniste, *« Être » et « avoir » dans leurs fonctions linguistiques*, în *Problème de linguistique générale*, I, [Paris], Gallimard, p. 187–207.

Bertolussi 1998 = Bernard Bertolussi, *Esse + datif et esse + genitive en latin*, în Rouveret (éd.), p. 67-94.

Cotte 1998 = Pierre Cotte, „*Have* n'est pas un verbe d'action: l'hypothèse de la réélaboration", în: André Rousseau, *La transitivité*, Lille, Presses Universitaires de Septentrion, pp. 415–439.

DA = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Socec-Sfetea, Universul, Monitorul Oficial, 1913–1948.

DSL 2005 = Angela Bidu Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Nemira .

GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, [coord. Valeria Guţu Romalo], vol. I. *Cuvântul*, vol. II, *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Graur 1960 = Al. Graur, *„A fi" şi „a avea"*, în *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, [Bucureşti], Editura Academiei, p. 361–367.

Montaut 1998 = Annie Montaut, *Note sur « être » et « avoir » dans les langues indiennes*, în Rouveret (éd.), p. 115–137.

Moro 1998 = Andrea Moro, *Eserci et averci: les clitiques sujets et une analyse en « petite proposition » pour avere*, în Rouveret (éd.), p. 155–169.

Nash 1998 = Lea Nash, *À propos de « être » et « avoir » en géorgien*, în Rouveret (éd.), pp. 171–135.

Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Există grade de tranzitivitate?*, în *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, [Bucureşti], Humanitas Educaţional, p. 103–115.

Rouveret 1998 = Alain Rouveret, *Points de vue sur le verbe « être »*, în Rouveret (éd.), p. 11–65.

Rouveret 1998 (éd.) = Alain Rouveret, *« Être » et « avoir ». Syntaxe, sémantique, typologie*, Paris, Presses Universitaires de Vincennes.

Stan 2005 = Camelia Stan, *Categoria cazului*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

SOME HYPOTHESES REGARDING *A AVEA* 'TO HAVE' AS UNACCUSATIVE VERB

ABSTRACT

In this paper I present some hypotheses concerning the status of the verb a avea ('to have'). I also analyze the data obtained from historical (Latin), comparative (Romance and Ergative languages), and syntactical studies. Finally, I selected one of the presented solutions: a avea ('to have') is an unaccusative verb, and this solution explains why this verb cannot accept a passive structure.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie, nr. 13, București
adina_drag@yahoo.com

ARGUMENT VS ADJUNCT ÎN ABORDAREA „CIRCUMSTANȚIALELOR" PREPOZIȚIONALE

IONUȚ GEANĂ

1. OBIECTIVE

Ne propunem în lucrarea de față să observăm comportamentul sintactic și semantic al așa-numitelor „circumstanțiale". Pornind de la descrierea teoretică oferită de GALR, vom constata o discrepanță între terminologia sintactică și conținutul semantic al unui anumit enunț (sau al unei anumite secvențe cu centru, mai ales, grup verbal).

În tradiția gramaticilor românești (dar și romanice, și nu numai), grupurile prepoziționale (GPrep) subordonate unui grup verbal (GV) au fost clasificate drept complemente circumstanțiale, sau numai circumstanțiale (cum e cazul în *Gramatica limbii române, II, Enunțul* – GALR II). În majoritatea gramaticilor, se stabilește că acești adjuncți (circumstanțiale) nu sunt ceruți în mod obligatoriu de verb. Fiind compliniri de tip facultativ, enunțul este gramatical și fără apariția acestui tip de element subordonat.

Cu toate acestea, nu există nicio teorie lingvistică prin care să se stabilească precis diferența dintre argument și adjunct pentru toate situațiile, fapt de așteptat în cadrul limbilor naturale, caracterizate printr-un grad mare de eterogenitate. Astfel, vom remarca necesitatea unei duble analize[1]; mai precis, orice complement este adjunct și, potențial, analiza oricărui adjunct se poate face în sensul unui argument intern.

Pornind de la distincția argument/complement[2] vs adjunct (la nivel sintactic și semantic), vom analiza, pe baza unor fapte de limbă, cum se atribuie rolul tematic fiecărei dintre cele două categorii sintactice. Totodată, vom constata că același rol tematic poate fi organizat sintactic sub funcții diferite.

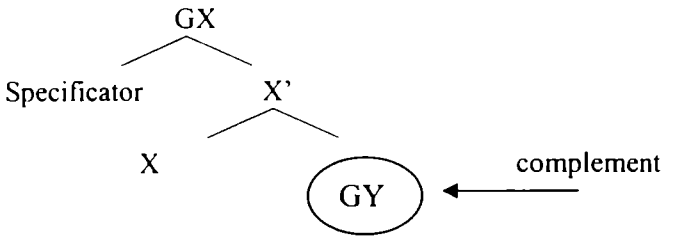
---

[1] Am tradus cu „dublă analiză" sintagma „dual analysis" din limba engleză. Pentru mai multe detalii, vezi D. Dowty, *The Dual Analysis of Adjuncts, Complements in Categorial Grammar*, articol disponibil la adresa de internet http://www.ling.ohio-state.edu/~dowty/papers/degruyter.8x11.pdf

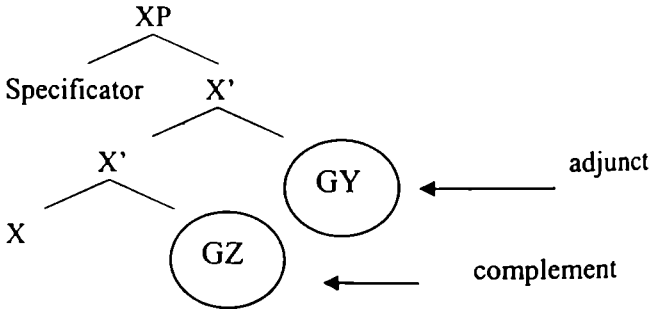
[2] Vom aborda cu precădere terminologia lingvistică specifică abordărilor generative. În lucrarea de față, prin argument vom înțelege, mai ales, argumentul intern al unui verb (complementul, în sens tradițional). Adjunctul va fi acel „circumstanțial", determinantul facultativ dependent de anumite „circumstanțe". Ghilimele folosite în titlul acestei lucrări se referă, de fapt, la acele circumstanțiale care nu sunt facultative.

2. ARGUMENT VS ADJUNCT

La nivel sintactic, adjunctul este un element opțional, facultativ, pe când complementul este un element obligatoriu. Din punct de vedere semantic, adjunctul modifică sensul centrului de grup, iar argumentul (intern) „complinește" sensul exprimat de centru. Conform DSL 1997:116, prin complement se înțelege „orice determinant, indiferent de natura morfologică a regentului, având rolul de a completa, a complini regentul; ... în teoria X-Bară, ... se face distincția între complemente vs adjuncți vs specificatori; ... complementele apar la un prim nivel de proiecție, fiind proiectate de capurile lexicale, care le atribuie cazul inerent și rolurile tematice". Redăm mai jos poziția în structura de tip arbore (sintaxa X') specifică unui complement:



Din DSL 1997:25, prin adjunct se înțelege „orice constituent suprimabil din componența ... unui grup sintactic: sin. modificator; determinant facultativ." Dacă în privința definirii celor doi termeni teoriile lingvistice par să meargă în aceeași direcție, încadrarea precisă a anumitor tipuri de determinanți verbali (mai ales prepoziționali) pare uneori imposibilă (sau, cel puțin, se face cu mari rezerve). În plus, există și o categorie de complemente eliptice care, în anumite exemple, sunt foarte ușor de confundat cu adjuncții. Redăm mai jos, în teoria X' standard, poziția în structura tip arbore specifică unui adjunct (comparativ cu poziția unui complement):



Desigur, adjunctul poate apărea și în structuri verbale fără argument intern (*Plouă de ieri.*). Pentru diferențierea argument – adjunct prepozițional, teoriile lingvistice[3] propun următoarele teste:

[3] Vezi, în acest sens, V. Fromkin (ed.), *An Introduction To Linguistic Theory*, 2000, Blackwell Publishing.

a) suprimarea grupului prepoziţional,
b) utilizarea proformelor verbale (cu implicaţii semantice),
c) apropierea /depărtarea faţă de centru,
d) recursivitatea,
e) coordonarea.

Vom vedea în ce măsură se aplică aceste teste, prezentând mai jos o serie de enunțuri[4] construite cu GPrep:

(1) A pus napolitana în rucsac.
(2) Ion a plecat în Franța.
(3) Ion mestecă niște gumă de cinci minute, iar Dan face la fel de trei minute.
(4) *Ion mestecă niște gumă, iar Dan face la fel niște caramele.
(5) Ion a văzut poza cățelușului lui Dan pe perete.
(6) (*)Ion a văzut poza pe perete a cățelușului lui Dan.
(7) Ion a văzut poza pe perete în dormitor.
(8) Ion a văzut poza în dormitor pe perete.
(9) *Ion mestecă niște gumă niște caramele.
(10) Ion mestecă niște gumă în bucătărie la masă.
(10') Ion mestecă niște gumă la masă în bucătărie.
(11) *A pus ordine în idei și în cameră.
(12) Ion a văzut câteva picturi pe pereți și pe tavan.

Pornind de la aceste exemple, vom aplica fiecare test în parte:

(a) Suprimarea grupului prepoziţional

– dacă un GPrep este obligatoriu într-un enunț dat, atunci acesta este complement (faptul de a fi opțional nu înseamnă însă neapărat că este adjunct), v. (1). Prin suprimarea GPrep, se obține un enunț nongramatical:

(1') *A pus napolitana.

– dacă GPrep poate fi suprimat, atunci acesta este adjunct, v. (2) și:

(2') Ion a plecat.

(b) Utilizarea proformelor verbale

– se utilizează proformele ca test de constituență a proiecțiilor X'; dacă aceste proforme pot fi înlocuite cu ramura soră a grupului respetiv, atunci sora respectivului grup este o proiecție X'; în aceste condiții, grupul este adjunct, deoarece este soră a unei proiecții X', și nu X.

– sub (3), în a doua propoziție, *face la fel* înlocuiește V + GN, nu și GPrep, deci GPrep este adjunct;

– în enunțul de sub (4), am marcat cu asterisc nongramaticalitatea, întrucât [caramelele] este complement, și nu adjunct;

– fără a utiliza proformele verbale, dar în strânsă legătură cu testele de constituență, Hawkins 2000 consideră că distincția complement-adjunct nu este

[4] Am folosit exemple preluate din limbile engleză și franceză și le-am adaptat realităților lingvistice din română. V. Bonami (1995, 1999), Aarts (2001), Fromkins (2000) ș.a.

întotdeauna foarte clară (din punct de vedere formal), fiind implicați mai mulți factori; astfel, se obțin rezultate care fac dificilă formalizarea precisă complement vs adjunct:

• testul implicației verbului: într-o secvență sintactică de tipul V + GPrep1 + GPrep2, este implicat doar V sau V ar un dependent fie de GPrep1, fie de GPrep2? Să urmărim cele două exemple de mai jos:

i. Ion s-a gândit la fiul său în zorii zilei. → Ion s-a gândit.
ii. Ion s-a bazat pe fiul său la bătrânețe. ¬→ Ion s-a bazat.

• testul implicației pro-verbului: V poate să fie înlocuit de un pro-verb sau unul dintre GPrep cere respectivul V pentru a primi interpretarea adecvată? Să urmărim exemplele de mai jos:

i. Băiatul s-a jucat pe câmp. → Băiatul a făcut ceva pe câmp.
ii. Băiatul s-a bazat pe tatăl său. ¬→ Băiatul a făcut ceva pe tatăl său.

– dacă V sau P sunt dependente unul de altul conform acestor teste, atunci GPrep este listat obligatoriu în lexicon, deci este complement, și nu adjunct.

(c) Apropierea /depărtarea față de centru

– complementele sunt surori ai capului X, iar adjuncții sunt surori ale unei proiecții X'; dacă avem două grupuri, unul fiind complement și celălalt, adjunct, atunci complementul trebuie să fie mai aproape de cap decât adjunctul;

– dacă analizăm exemplul de sub (5), observăm că dispunerea grupurilor constituente se face în ordinea V + complement + adjunct; dacă încercăm să avansăm adjunctul, în sensul plasării sale în interiorul GDet obiect direct, ca în exemplul (6), obținem un enunț (parțial) nongramatical (unii vorbitori ar putea considera enunțul ca fiind gramatical);

– adjuncții (deci determinanții facultativi ai enunțului) pot fi așezați după complement în orice ordine (cu condiția să fie dependenți sintactic de același grup verbal), v. exemplele de sub (7) și (8).

(d) Recursivitatea

– de obicei, se pot utiliza mai mulți adjuncți în același enunț (la nivel teoretic, pot fi folosiți adjuncți nelimitați), pe când numărul argumentelor interne pe care le poate avea un verb este limitat (de obicei, maximum două), niciodată reiterate două argumente de același tip (pentru recursivitate, în acest caz, se folosesc mărci ale coordonării și /sau ale juxtapunerii prin virgulă);

– dacă încercăm să alăturăm două complemente de același tip, obținem un enunț agramtical, v. exemplul de sub (9); pentru enumerare (ordinea în care apar complementele are implicații la nivelul focusului, și nu al sintaxei), s-ar fi putut folosi virgula sau una dintre conjuncțiile coordonatoare, ca în:

(9') Ion mestecă niște gumă, niște caramele.
(9") Ion mestecă niște gumă și niște caramele.

– adjuncții, pe de altă parte, pot apărea în număr nelimitat și în orice ordine, v. exemplele de sub (10) și (10').

(e) Coordonarea

– complementele și adjuncții nu se pot coordona între ei; GPrep coordonate pot fi fie complemente, fie adjuncți; acest test este totuși cel mai puțin relevant (funcționează numai în anumite condiții și numai pentru anumite tipuri de complemente /adjuncți); v. exemplele de sub (11) – unde sunt coordonate un complement și un adjunct, enunț agramatical – și (12) – unde se coordonează doi adjuncți.

2.1. Adjuncți subcategorizați

Gramatica tradițională a considerat adjunctul și complementul categorii sintactice distincte; de exemplu, adjectivul și adverbul au fost introduse exhaustiv sub eticheta de adjunct; același lucru s-a întâmplat și cu majoritatea grupurilor prepoziționale postverbale având ca centru o prepoziție lexicală (plină semantic). Cu toate acestea, după cum se poate remarca în exemplele de mai jos, chiar și un adverb poate ocupa o poziție actanțială (fapt descris și în GALR II):

(13) O nouă clădire se înalță *pe* malul Dâmboviței.
(14) Mă tratează *cu* respect.
(15) Ion se comportă *ireporoșabil*.

În toate aceste situații, GPrep și GAdv sunt poziții argumentale subcategorizate de centrul verbal. Acest lucru este vizibil dacă încercăm să suprimăm GPrep / GAdv, întrucât vom obține enunțuri negramaticale (unele ar putea fi gramaticale, dar cu schimbarea semantismului verbului, vom ignora însă acest aspect):

(13') *O nouă clădire se înalță.
(14') *Mă tratează.
(15') *Ion se comportă.

2.2. Ipoteza dublei analize

Să comparăm următoarele două exemple:

(16) Ion a împins sacul de grăunțe la marginea curții.
(17) Ion a împins sacul de grăunțe la găini.

În enunțul de sub (16), verbul tranzitiv denotă întotdeauna o acțiune (*împingerea*) asupra referentului obiectului direct (*sacul de grăunțe*), iar GPrep cu centrul la aduce informația că obiectul prepoziției (*marginea curții*) este noul loc al obiectului direct (*sacul de grăunțe*), ca rezultat al acțiunii exercitate asupra sa[5]. Teoretic, toate verbele tranzitive de mișcare permit o astfel de construcție rezultativă (verbul include două subevenimente). Pentru a avea o viziune unitară asupra acestui tip de construcții, s-a propus ȚINTA ca rol

[5] În așa-numita gramatică a construcțiilor, acest tip de structuri reprezintă grupuri prepoziționale rezultative, vezi Goldberg & Jackendoff 2004, Celle 2003, Levin & Rappaport Hovav. 2002, Wechsler & Noh. 2001 etc.

tematic abstract (în teoriile localiste[6]). Cu toate acestea, sunt evidente diferențele semantice dintre (16) și (17). O altă abordare presupune ambiguitatea prepoziției (lexical vs funcțional): prepoziții încărcate semantic și cele care doar marchează cazual grupul determinativ pe care îl subcategorizează. Presupunerea este că s-a trecut de la un sens lexical la unul funcțional[7]. De fapt, cu excepția verbelor cu regim prepozițional impus (de tipul *a se baza pe*, *a conta pe*, *a se gândi la*), teoria localistă sugerează ideea unei interpretări lexicale în sensul cel mai larg (sacul de grăunțe a ajuns, în cele din urmă, la găini, deci acestea sunt locul în care au ajuns grăunțele). Aceste particularități de exprimare sunt utile în predarea limbilor străine, însă pun unele probleme în momentul formalizării (procesării automate, cu care operează lingvistica computațională).

2.3. Obiect prepozițional sau circumstanțial?

În secțiunea din GALR II în care se descrie complementul (obiectul) prepozițional, sunt încadrate în această funcție numai acei determinanți adverbali impuși de regimul prepozițional al unui verb (așa cum am menționat și mai sus: *a conta pe*, *a se gândi la*, unde pe și la diferă de realizările prepoziționale ale obiectului direct / indirect: *Văd pe Ion.*, *Dau la doi dintre ei.*). Se face și precizarea că „în marea majoritate a situațiilor, complementul prepozițional este un constituent obligatoriu al grupului din care face parte... Complementul prepozițional poate fi însă și un constituent facultativ: *Ion are în tine un prieten de nădejde.*, *Ea a găsit înțelegere la colegi.*, *Te-ai supărat degeaba pe mine.*" (GALR II 2005:417).

În ceea ce privește prepozițiile care au atât comportament lexical, cât și funcțional, se recomandă remarcarea caracterului (ne)omisibil, în funcție de care respectiva structură sintactică se va analiza drept complement prepozițional (caracter neomisibil) sau circumstanțial (caracter omisibil); un alt test diferențierea argument – adjunct este dată de faptul că un circumstanțial se poate substitui cu un adverb (dar, așa cum am observat mai sus, există și adverbe argumentale).

Considerăm că, pentru o mai bună înțelegere a realităților lingvistice, este necesară o delimitare între un grup prepozițional complement și un GPrep adjunct. Astfel, vom considera orice GPrep argument drept obiect prepozițional (ca realizare sintactică; bineînțeles, acest obiect prepozițional poate avea o serie întreagă de roluri tematice), iar GPrep adjunct va avea funcția sintactică de circumstanțial. De remarcat că un complement primește rol tematic de la centrul verbal, pe când adjunctul îl primește de la prepoziția centru.

Dintre circumstanțiale (în accepțiunea GALR II), un rol important îl ocupă instrumentalul (ne interesează aici mai ales Instrumentalul ca rol tematic, și nu neapărat ca funcție sintactică), care este la limita dintre adjunct și argument (în sensul acestei lucrări). Dacă urmărim exemplele de mai jos[8], vom constata că Instrumentul se poate realiza sintactic ca obiect intern, obiect prepozițional, obiect direct, subiect:

---

[6] Fillmore 1968, Jackendoff 1972. Pentru o descriere amănunțită, vezi Stan 2005.

[7] La fel cum este cazul pentru una dintre teoriile apariției obiectului direct cu *pe* în limba română.

[8] Adaptate pentru limba română după Pascual Pou 2001.

(18) Ion a sudat [*cu aparatul de sudură*] gardul din fața casei.
(19) Soldatul a fost rănit în război *de o grenadă*.
(20) Ana folosește *computerul* pentru a comunica cu prietenii.
(21) Maria spală rufele *fără detergent*.
(22) *Pixul* acesta nu scrie bine.

Astfel, se demonstrează că anumite circumstanțiale au o oarecare dependență față de centrul verbal, ceea ce ne face să constatăm existența anumitor situații argumentale. Pascual Pou 2001 constată că Instrumentalul este strâns legat de verb, deoarece ia parte la predicație. Așadar, GPrep ar trebui analizat ca structură predicativă (eng. *small clause*), care este generată dacă fuzionează cu o structură predicativă verbală (prototipică) în nodul *v*.

De constatat totuși că nu toate instrumentalele se comportă la fel:

(23) Ion deschide ușa cu cheia.
(23') Cheia deschide ușa.
(24) Ana mănâncă supa cu lingura.
(24') *Lingura mănâncă supa.

Deși avem două GPrep Instrumentale cu același centru (*cu*), numai în prima situație enunțul poate fi reorganizat cu Instrumental subiect. Diferența ar fi dată de caracterul semantic al verbului. Mai precis, un GPrep Instrumental subordonat unui verb factitiv[9] se poate reorganiza cu Instrument subiect (fapt datorat caracterului complex al predicației exprimate de un verb cauzativ), pe când un GPrep subordonat unui agentiv nu se poate reorganiza în același mod.

Aceleași situații se pot aplica comitativului și altor circumstanțiale prepoziționale.

3. CONCLUZII

Am urmărit în articolul de mai sus următoarele aspecte:
- comportament sintactic și semantic al verbelor construite prepozițional
- adjunct vs. argument intern (complement) / complement și circumstanțial
- dubla analiză: util învățării limbilor străine, teoria localistă
- atribuirea rolului tematic: verbul argumentului, prepoziția-centru grupului determinativ
- GPrep „circumstanțial" – *small clause*.

BIBLIOGRAFIE:

DSL 2005 = Angela Bidu Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira.

[9] Pentru detalii, vezi Ușurelu 2005.

GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, [coord. Valeria Guțu Romalo], vol. I. *Cuvântul*, vol. II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.

Aarts, B. 2001 = *English Syntax and Argumentation* (2nd edition), Macmillan.

Bonami, O. 1995 =*Eléments d'analyse des groupes prépositionnels dans la dépendance d'un verbe*. (disertație de master), Université Paris VII.

Bonami, O. 1999 = *Les constructions du verbe : le cas des groupes prépositionnels argumentaux*. (teză doctorală), Université Paris VII.

Celle, A. 2003 = Constructions résultatives et identification du résultat. În *Volume 21 n°1 : L'Identification - décembre 2003, Actes du Colloque de linguistique Nice 26-27/09/2003*. Sursa: http://revel.unice.fr/cycnos/document.html?id=12.

Dowty, D. =*The Dual Analysis of Adjuncts, Complements in Categorial Grammar*, articol disponibil la adresa de internet http://www.ling.ohio-state.edu/~dowty/papers/degruyter.8x11.pdf

Fromkin, V. 2000 = (ed.). *An Introduction To Linguistic Theory*, Blackwell Publishing.

Goldberg, A. & R. Jackendoff 2004 = *The English resultative as a family of constructions*. În *Language* 80:532–568.

Hawkins 2000 = *Patterns of Performance Efficiency in Word Order*. Disponibil la http://www.cog.jhu.edu/workshop-04/hawkins.doc.

Levin, B & M. Rappaport Hovav 2002 = *The Semantic Determinants of Argument Expression: A View from the English Resultative Construction*. În J. Guéron & J. Lecarme (editori), *The Syntax of Time*, MIT Press, Cambridge, MA.

Pascual Pou 2001 = *A Syntactic Analysis of Instrumental Prepositional Phrases*. În CatWPL 9, 2001, 53–68.

Stan, Camelia 2005 = *Categoria cazului*, Editura Universității din București.

Uşurelu, Camelia 2005 = *Categoria factitivului*, Editura Universității din București.

Wechsler, S. & B. Noh 2001 =*On Resultative Predicates and Clauses: Parallels Between Korean and English*. În *Language* 23: 391–423.

ARGUMENT VS ADJUNCT IN APPROACHING PREPOSITIONAL OBJECTS

ABSTRACT

Starting from the theoretical description from the new *Romanian Academic Grammar*, this paper deals with the way PP+DP adjunct phrases function in Romanian. We used rich and diverse linguistic corpora (already existing spoken Romanian corpora, but also examples taken from the internet or instant-message services), based on which we showed which cases are obligatory and which are facultative.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie nr. 13, București,
ionut_geana2003@yahoo.com

O POSIBILĂ REINTERPRETARE A CLASEI SEMIADVERBULUI

CARMEN MÎRZEA VASILE

1. OBIECTIVE

În lucrarea ce urmează, propunem o reinterpretare a subclasei semiadverbului din perspectiva unei teorii recente în bibliografia străină, teoria „deficienței" (fr. *déficience, faiblesse*/ engl. *deficiency, weakness*). Această teorie împarte adverbele românești în: „tari", „slabe" și clitice. Diferențele mari dintre cuvintele etichetate tradițional ca semiadverbe permit foarte greu reunirea lor într-o clasă coerentă, identificabilă. Perspectiva avută în vedere explică eterogenitatea acestei subclase, oferă soluții teoretice și terminologice în tratarea ei.

Într-o primă parte, vom face o trecere în revistă a tratării semiadverbului în lingvistica românească. Apoi, ne vom ocupa de diversele tipuri de trăsături (fonetice, morfologice, sintactice și semantice) care demonstrează faptul că „semiadverbele" sunt fie clitice, fie forme „slabe". Vom observa că adverbele în discuție prezintă un grad diferit de „deficiență", iar această „deficiență" se poate manifesta cu precădere la anumite niveluri și numai prin anumite trăsături.

2. „SEMIADVERBUL" ÎN LUCRĂRILE ANTERIOARE. OBSERVAȚII

Termenul de „semiadverb" apare pentru prima dată într-un articol al Georgetei Ciompec din 1974. Autoarea definește adverbul pe baza contextului-diagnostic[1] și observă că lipsa de omogenitate a acestei clase este cauzată de o serie de adverbe care se pot combina cu un verb, un substantiv, un pronume, un numeral, un adjectiv, un adverb și se pot referi uneori la conținutul unei propoziții întregi. Aceste unități sunt prezentate ca având trăsături care le deosebesc în cadrul clasei lor: 1. valențe combinative foarte largi; 2. realizarea determinării într-un mod specific (aceste adverbe „nu se constituie, pe plan

[1] Pentru dezavantajele definirii adverbului prin contextul diagnostic, vezi recenziile la *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, G. Ciompec (Rădulescu 1986: 67–68, Șerbănescu 1989: 63–64, Bîtea 1987: 151–152 și Vasiliu 1986: 108–112).

structural, ca unități sintactice", nu au „o valență posibilă de regizare", „exprimă relația cu termenul regent prin situarea în imediata apropiere a acestuia [...] într-o topică, în general, fixă"[2]).

Subclasa semiadverbelor este descrisă detaliat într-un studiu din 1985 al aceleiași autoare. Aici sunt inventariate ca semiadverbe elementele: *chiar, doar, numai, decât* („numai"), *și, nici, oare, au* (arhaic), *barem, măcar, batăr* (reg.), *cel puțin, încai, încaltea, abia, aproape* („cu sens modal"), *tocmai, taman, mai ales, nu, mai* („exprimând durata sau proximitatea"), *parcă, poate, pesemne, prea, (nu) cumva, tot* („exprimând continuitatea, persistența, concesia, identitatea"), *cam, încă* etc.[3], la care se adaugă: *aproximativ, exclusiv, inclusiv, încailea, mai cu seamă, totuși*[4], *cel puțin, mai degrabă, exact*[5]. În această lucrare, sunt excluse din clasa adverbului, pe baza contextului diagnostic construit, cuvintele: *vreo, câte, da, ba, ba da, mai* și *foarte* (*mai* și *foarte* ca morfeme ale gradelor de comparație), *ca* („din componența elementului predicativ suplimentar" și comparativ), *decât* (comparativ), *adică* și *anume* („explicativ")[6].

Și alte cercetări au identificat o subclasă atipică de adverbe, comparabilă cu cea a semiadverbului[7]. Dintre acestea, amintim doar câteva.

Gh. N. Dragomirescu (1960) delimitează „adverbele-regim" (de „adverbele-regente") pe baza proprietății lor distinctive de a determina și alte părți de vorbire în afară de verb[8].

Gramatica Academiei din 1966 precizează că există unele tipuri de adverbe – „de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție, aproximație și adverbele explicative" – care „formează grup cu determinantul și nu sunt analizabile ca parte separată de propoziție", făcând referire la întregul conținut al comunicării făcute sau numai la un membru al ei[9]. Aceste adverbe nu sunt prezentate însă ca alcătuind o subclasă aparte, ci reprezintă subtipuri semantice de adverbe de mod.

D. Irimia (1987) distinge o subclasă a adverbelor „de modalizare emfatică", alcătuită din elemente fără funcție sintactică, precum: *chiar, și, tocmai, taman, mai,*

---

[2] Ciompec 1974: 33. Vezi și afirmația: „Posibilitatea de a apărea în contextul caracteristic adverbial conferă acestor cuvinte, indiscutabil, calitatea de unități ale clasei adverbului. În cadrul acestei clase însă, ele constituie, evident, un grup aparte, caracterizându-se, cum rezultă din particularitățile menționate, printr-o relativă lipsă de independență semantică și gramaticală, motiv pentru care propunem să fie denumite «semi-adverbe». ", Ciompec 1974: 33–34.

[3] Ciompec 1985: 19.

[4] Ciompec 1985: 34.

[5] Ciompec 1985: 277.

[6] Ciompec 1985: 31.

[7] Pentru o succintă trecere în revistă a acestora, vezi și Dănilă 2005: 67–68.

[8] „În ce privește alte părți de vorbire [în afară de verb] care pot fi determinate de un alt adverb, ele nu pot fi determinate decât de *unele* adverbe și anume de un număr restrâns de adverbe (și locuțiuni adverbiale) de mod...", Dragomirescu 1960: 35. „În concluzie: 1. Regentul unui adverb este n u m a i v e r b u l; de aceea definiția nu trebuie să mai menționeze că adverbul determină și alte părți de vorbire. 2. În analiza adverbului trebuie să ținem totdeauna seamă de adverbele-regim, tocmai pentru că ele reprezintă un număr limitat față de celelalte categorii semantice și față de masa totală a adverbelor, dar au în schimb o sferă mult mai largă sub raportul funcției lor gramaticale...", Dragomirescu 1960: 37.

[9] Gramatica 1966: 317.

numai, doar decât, cel puțin, barem, măcar, încaltea, mai ales, în special, îndeosebi, și, mai încă, de asemenea, tot (exprimând identitatea sau durata), *deja, abia, de-abia, tocmai, încă, nici, în primul rând, mai întâi, înainte de toate*, prin care „subiectul vorbitor reliefează sau izolează emfatic un anumit constituient al enunțului sintactic, dezvoltând mai multe valori semantice sau semantic-stilistice, mai greu definibile"[10].

D. Nica (1988) identifică subclasa funcțională a „adverbelor particule", care „au un conținut lexical foarte abstract", „nu sunt cuvinte «vide», dar nici autosemantice ori conceptuale", „realizează microcontexte în care valoarea lor este una exclusiv emfatică, marcând insistența, intensitatea, restricția etc."[11]. Autorul consideră că această clasă este una închisă, cu un inventar conținând elementele: *chiar, și, mai, tot* („mai"), *cam, prea, nici, doar, măcar, taman, încă, iar* („tot", „chiar"), *numai, tocmai, barem, batâr, încaltea, decât, oare, abia, deja*[12].

Lucrări mai recente, precum DSL și GALR 2005, preiau ideea existenței unei subclase a semiadverbului de la G. Ciompec 1985 și, pe baza anumitor caracteristici, adaugă o nouă trăsătură: semiadverbele sunt clitice[13].

Pornind de la studiile amintite, vom încerca să facem câteva precizări privind tratarea acestei serii de elemente cu trăsături distincte în cadrul clasei adverbelor.

Se observă că fiecare dintre aceste cercetări descrie, mai mult sau mai puțin detaliat, o altă clasă de cuvinte decât ceea ce G. Ciompec (1974 și 1985) a numit „semiadverbe". De exemplu, inventarul de semiadverbe din Ciompec 1985 este unul deschis, cuprinde și locuțiuni semiadverbiale[14], în timp ce inventarul din Nica 1988 este unul limitat, închis, alcătuit numai din elemente monolexematice. Orice adverb care determină altă parte de vorbire în afară de verb este „adverb-regim", conform Dragomirescu 1960; această afirmație foarte categorică, dar criticabilă (ar rezulta că adverbele din contexte precum: *sănătos **fizic**, **enervant de** amabil* ar fi „adverbe-regim"), nu este confirmată în studiile ulterioare. GALR 2005, pe de o parte, caracterizează clasa semantico-sintactică a „semiadverbelor" prin statutul clitic, pe de altă parte, consideră că există clasa semantică a adverbelor modalizatoare (*posibil, probabil, poate* etc.)[15]; G. Ciompec, de la care este preluată eticheta de „semiadverb", reunește sub această denumire și adverbe considerate în GALR 2005 de modalitate, și locuțiuni cu statut semiadverbial, care sunt incompatibile cu statutul de clitic.

Precizăm că vom folosi în continuare termenul de „semiadverb" așa cum apare în DSL și în GALR 2005, pentru a numi o subclasă de adverbe insuficient delimitată, tocmai pentru a arăta că această delimitare nici nu este posibilă. Acest fapt explică și confundarea subclaselor atipice de adverbe de la diverși autori, sinonimia cu care sunt folosite denumirile „semiadverb", „adverb-regim", „adverb particulă" etc.

---

[10] Irimia 1987: 200–201.
[11] Nica 1988: 146–147.
[12] Nica 1988: 144.
[13] DSL 2001: 28, 462–463; GALR 2005, vol. I: 586–587.
[14] De exemplu: *afară numai, fără cât* („decât"), *far(ă) numai* („decât"), *fără de(cât) numai* („decât, numai"), Ciompec 1985: 92–93.
[15] Conform G. Ciompec, aceste adverbe (*posibil, probabil, poate* etc.) se încadrează și ele în subclasa semiadverbelor. Accepția de „semiadverb" este mult mai largă la această autoare decât în alte lucrări.

Este dificil de realizat o taxonomie a clasei adverbului folosind criterii unice – de exemplu, numai sintactice sau numai semantice, sau, cum a fost propus, pe baza contextelor de distribuție –, din care să rezulte clase clar delimitate[16]. De aceea, și subclasa de adverbe atipice denumite generic „semiadverbe" are limite neclare, laxe, în funcție de tipul de trăsătură care a fost privilegiată. De exemplu, Ciompec 1985, pe baza semantismului vag și a valențelor de combinare foarte largi, consideră că există locuțiuni semiadverbiale, Nica 1988, privilegiind criteriile morfo-fonologic și sintactic, delimitează subclasa „adverbelor particule", DSL și GALR 2005, luând în considerare mai ales topica rigidă, un criteriu sintactic deci, descriu „semiadverbele" drept clitice.

Subclasa generică a semiadverbului este, deci, una eterogenă. Amintim numai că, semantic, dincolo de sensul vag recunoscut de toate lucrările, semiadverbele pot exprima aproximarea, restricția, durata, excepția, incluziunea etc., iar, sintactic, numai câteva elemente se pot intercala în structura formelor verbale compuse[17] (*mai, cam, prea, și, tot*), doar unele sunt obligatoriu antepuse (*mai, cam, prea, și, tot, decât, nici*), unele apar numai în anumite tipuri de propoziții (*oare* în context interogativ, iar *nici*, în context negativ), unele au corp fonetic redus, alte nu (*abia, chiar, mai, și* vs *aproximativ, inclusiv, exclusiv*, de exemplu).

3. SEMIADVERBELE DIN PERSPECTIVA TEORIEI DEFICIENȚEI

Vom încerca în continuare să caracterizăm subclasa semiadverbului și dintr-o perspectivă mai recentă, aceea a teoriei deficienței (fr. *déficience, faiblesse*/ engl. *deficiency, weakness*), care explică eterogenitatea acestei subclase prin „greutatea" cuvintelor.

---

[16] Pe de o parte, clasificarea folosind un criteriu semantic unic nu este posibilă în cazul adverbului. De aceea, de obicei, acest criteriu este combinat cu unul pragmatic (tipul de referință, atitudinea vorbitorului față de enunț și enunțare etc). Clasificarea semantică a adverbului (tradițională pentru adverb) prezintă inconveniente mari: reunește elemente foarte puțin omogene, care sunt greu de inclus într-o subclasă; neglijează faptul că sensul unui adverb (adverb considerat ca intrare de dicționar) este deseori diferit de sensul ocurențelor lui în diversele contexte – este cazul adverbelor substitute, mai ales. (O clasificare semantică ar presupune recunoșterea tipurilor semnificative de ocurențe, ceea ce ar fi foarte greu.) Totuși, o clasificare semantică, chiar intuitivă, este necesară pentru descrierea unei clase atât de eterogene cum este adverbul. Pe de altă parte, o clasificare sintactică „lasă rest" (deoarece se observă că destul de multe adverbe – „semiadverbele", adverbele modalizatoare, de exemplu – nu stabilesc relații relevante din punct de vedere sintactic cu celelalte unități lexico-gramaticale) sau folosește criterii semantice în delimitarea diverselor tipuri de circumstanțial.
În Irimia 1987: 200, „adverbele de modalizare emfatică" sunt delimitate pe criterii semantice, iar, în Dragomirescu 1960: 35–36, 39–40, „adverbele-regim" se regăsesc ca subclase ale clasificării semantice și ale celei sintactice. În DSL: 28, „semiadverbele" reprezintă o subclasă sintactică, iar, în GALR 2005: vol. I: 586–587, ele alcătuiesc „o serie de elemente [care] se disting prin trăsături sintactico-semantice speciale", descrise în introducerea capitolului dedicat adverbului, dar care nu se regăsesc ulterior ca subclasă în clasificările sintactică și semantică.

[17] Vom folosi în continuare această denumire generică și pentru formele verbale negative și pentru cele care includ clitice pronominale.

Pornind de la opoziția care există în sistemul pronominal în foarte multe limbi (de exemplu, fr. *moi, lui* vs *me, le*, rom. *pe mine* vs *mă, m-*), s-a ajuns la concluzia că, în toate limbile, cuvintele (ocurențele lor) pot fi forme „tari" sau forme „slabe"[18]. Teoria deficienței cunoaște diverse variante în numeroasele cercetări din ultimele două decenii[19]. Noi vom adopta liniile teoretice propuse în prezentarea detaliată a unui proiect de cercetare, *Grammaire Typologique des Formes Faibles*, coordonat de A. Abeillé și D. Godard, idei care se regăsesc și în celelalte lucrări ale autoarelor.

Astfel, se poate vorbi despre deficiență atunci când o formă nu prezintă toate proprietățile necesare pentru a funcționa autonom într-un anumit domeniu al gramaticii. Există o deficiență la nivel fonologic, morfologic, sintactic și semantic, care se poate referi la absența uneia sau mai multor proprietăți în cazul unor forme, în comparație (sau prin opoziție) cu altele, autonome (sau „pline", „saturate").[20] Formele deficiente nu trebuie să aibă în mod obligatoriu o „variantă" saturată (cum se întâmplă în cazul pronumelor).

Semiadverbele prezintă toate caracteristicile formelor „slabe". Aceste trăsături au fost analizate, cele mai multe dintre ele, și de lucrările românești care s-au ocupat de această subclasă, de aceea, nu vom insista asupra lor.

3.1.1. Deficiența fono-morfologică

Multe semiadverbe au un corp fonetic redus, fapt ce poate fi pus în legătură cu vechimea lor în limbă (TDRG[2] atestă în sec. XVI adverbele: *abia, aproape, au, cumva, decât, doar, încă, nici, numai; batăr* – 1581; *chiar* – 1564; *încai* – 1563; *oare* – 1404; *măcar*, pe la 1400; *mai* – 1400; *cam* – 1631). Unele, din contră, au un corp fonetic mai mare, și sunt, în general, împrumuturi mai vechi sau mai noi (de exemplu, *aproximativ, inclusiv, exclusiv, barem*). Această trăsătură, de a avea, în general, un corp fonetic erodat, nu caracterizează în mod exclusiv semiadverbele, nu este una specifică (vezi adverbele substitute *da, nu*, adverbele topice *acum, aici, azi*, de exemplu).

La nivel prozodic, în cadrul grupului sintactic pe care îl alcătuiește, semiadverbul poate fi accentuat sau nu, deci, nici accentuarea nu reprezintă o trăsătură distinctivă. De exemplu, în contextele:

---

[18] Distincția nu se raportează doar la pronume, ci la toate celelalte părți de vorbire, dar și la grupuri sintactice. De exemplu, în sârbo-croată există un auxiliar „tare" și unul „slab", *jesam/sam*, perechile de adjective fr. *bel/beau*, it. *gran'/grande* și cele de adverbe it. *bene/ben*, gr. *kalà/kalo* prezintă această distincție, substantivul din *rendre hommage* este unul „slab", spre deosebire de *un hommage* din *rendre un hommage éclatant*.

[19] Acestea sunt analizate în Cardinaletti, Starke 1999; Abeille, Godard 2001, 2003. Cardinaletti, Starke 1999: 211 propun o serie de trăsături care ar deosebi adverbele „slabe" de cele „tari": „Adverbele deficiente, spre deosebire de adverbele tari: a. trebuie să apară într-o poziție derivată a structurii S; b. nu pot intra în coordonări și nu pot fi modificate; c. sunt, de obicei, selectate; d. pot fi reduse, din punct de vedere morfologic, în comparație cu alte serii; e. pot fi „non-referențiale"; f. suferă restructurări prozodice."

[20] Abeille, Godard, *Proiect*.

(i) *CJ: [...] l-a ajutat să cumpere această /î: <**Î dărăpănătură↓ Î**> că nu poți să-i zici casă↓ <**J CE să fie casă! J**> =*
[...]
CJ: Sufla vântul peste tot↓ și aTUNci-am făcut eu cunoștință cu Bărăganul.
*LDJ: Da' **CHIAR↓** din CE era casa.* (CORV: 59)

(ii) *MR: Pe de altă parte se apreciază că instituția se află /î: în imposibilitatea de a VErifica trecutul unor persoane care au făcut poliție politică. **Chiar** dumneavoastră spuneați că citățm↑ Tot ce pățim noi↓ de când existăm ca instituție↑ e făcut să nu ne ajute. La CE vă refereați.* (CORV: 236),

grupul sintactic de care aparține *chiar* este accentuat frastic, în (i) fiind accentuat adverbul, în (ii), segmentul însoțit.

3.1.2. Deficiența sintactică

Semiadverbele nu se pot coordona[21], excepție făcând doar câteva dintre ele și doar în situații speciale, de reformulare metadiscursivă, în care stabilesc relații de opoziție, în scopul precizării:

(i) *Integrarea Europeană și Cultura: **inclusiv sau exclusiv?***
(i') *A băut **aproape sau chiar** tot vinul?*
(ii) *Nu **cel puțin, ci cel mult** doi îți pot da.*
(ii') *L-a părăsit nu **doar, ci mai ales** pentru asta.*[22]

Elementele în discuție nu pot fi cap de grup sintactic, nu pot fi modificate ele însele, ci doar grupul sintactic la care se atașează. Astfel, poate exista un cumul de semiadverbe, favorizat de existența unui anumit context (de exemplu: cel negativ, cel emfatic, în care vorbitorul adaugă informație subiectivă informației enunțului); unele asemenea secvențe au caracter mai mult sau mai puțin fix în limbă: *nu numai, chiar și, nici chiar, nici măcar, mai tot, nu prea* etc.:

(i) *[**Chiar** [**și** acest copil bun la carte]] a luat notă proastă.*
(ii) *Nu-l [**mai tot** lăuda] pe Ion.*[23]
(iii) *în 20 Decembrie beau [**cam** [**aproximativ** 250ml whisky]] la petrecerea de Crăciun a firmei.*
(iv) *Da, Bucureștiul nu e groaznic. E [un pic [**cam** [**prea** cald]]], atâta tot, nervii sunt [un pic [**cam** [**prea** întinși]]]...*[24]

Semiadverbele apar în imediata apropiere a grupului sintactic pe care-l modifică ((i) și (i')) mult mai des decât celelalte adverbe ((ii) și (ii')), pentru unele semiadverbe aceasta fiind unica posibilitate (i') :

---

[21] Aceste trăsături sintactice, în mare parte, sunt discutate și în Barbu 1999 și 2004.
[22] (i), internet, http://www.contrafort.md/2007/147-149/1164.html; (i'), (ii), (ii'), Barbu 1999: 59.
[23] În exemplul (ii), cumularea celor două adverbe este obligatorie, acest *tot* neputând apărea singur în structuri verbale negative: **Nu-l tot lăuda!*
[24] (iii), internet, www.roportal.ro/discutii/ftopic22583.html,
(iv), internet, http://prea-tarziu.blogspot.com/2007/05/fost-un-weekend-pe-care-l-am-savurat.html.

(i) *Președintele (încă) n-a ajuns încă la locul accidentului (încă).*

(i') *Și acest om bun va pleca.*

(ii) ***Mâine**, președintele (?,**mâine**,) va face (**mâine**) o vizită de lucru (**mâine**).*

(ii') ***Brusc**, ușa se deschise (**brusc**) și intră Ion **brusc**.*

Semiadverbele au o topică fixă – unele sunt numai antepuse (*mai, cam, prea, tot, și, nici, decât*), altele acceptă și postpoziția (*chiar, măcar, doar, încă* etc.), câteva dislocă și complexul verbal (*mai, cam, prea, tot, și*).

Semiadverbele se raportează paratactic la suportul lor semantic. Unele dintre ele pot apărea alături de conjuncțiile *că* (*mai că, măcar că, nu că, aproape că*) și, mai rar, *dacă* și *să* (*abia dacă, mai să*), situația lor sintactică fiind discutabilă (operatori aspectuali sau modali ai unui predicat complex, adverbe predicative, adverbe însoțite de conjuncție expletivă).

3.1.3. Deficiența semantică

În cercetările care au vizat elemente în clasa semiadverbului, s-a subliniat caracterul acestora vag, semantismul abstract, care face posibilă interpretarea presupozițională[25] și necesită punerea în legătură a sistemului limbii cu activitatea de discurs[26].

Deficiența semantică este trăsătura care afectează multe alte adverbe, în afară de cele vizate în această lucrare; din acest punct de vedere, adverbele pronominale, cele substitute, adverbele de gradare sunt deficiente semantic[27].

Trăsături (fonologice, morfologice, sintactice și semantice) amintite mai sus nu caracterizează numai clasa de elemente denumite „semiadverbe". Deficiente fonetic pot fi și alte adverbe (*aici, acum, ieri, bine* etc.), deficiente sintactic pot fi, de exemplu, adverbele de gradare (***nemaipomenit de bine, revoltător de** scump* etc.), iar de o deficiență semantică se poate spune că suferă întreaga clasă a adverbului. Astfel, acest fapt și, de asemenea, ideea că nu se poate delimita clar o subclasă a semiadverbului (vezi *supra*, 2.) pot fi argumentele tratării adverbelor, și în special a „semiadverbelor", din perspectiva gradelor de deficiență. Pare mai adecvată considerarea adverbelor caracterizate mai sus („semiadverbe") ca adverbe „slabe", prezentând, global, mai multe tipuri de deficiență – fiecare element sau grup de elemente având totuși o deficiență dominantă de un anumit tip –, decât încadrarea lor într-o subclasă greu de definit. Această perspectivă aduce încă o explicație eterogenității clasei adverbului și prezintă avantajul unei terminologii mai coerente.

---

[25] Vezi Ieremia Arjoca 2001.

[26] „Trebuie construit un model de articulare a relației predicative cu situația enunțiativă ca reper al analizei", Cilianu-Lascu 2007: 77.

[27] « Un item non faible (appartenant à une catégorie majeure, N, V ou A) est associé à une relation de classification des entités du domaine (objets, ou situations). Certains mots n'ont pas cette propriété et ont donc une sémantique faible. D'autre part, on distingue entre la référence à des types d'entités et la référence aux entités particulières, et, d'une certaine manière, on peut penser que la référence aux types est déficiente par rapport à la référence aux particuliers. », « Une expression lue comme variable est sémantiquement déficiente, en ce sens qu'elle est 'référentiellement dépendante'. », Abeille, Godard, *Proiect*.

3.2. Adverbele clitice *mai, cam, prea, tot, şi*

Adverbele deficiente, „slabe", au fost împărţite, la rândul lor, în adverbe clitice şi non-clitice (vom folosi denumirea de „clitice (adverbiale)" pentru adverbele „slabe" clitice, şi pe cea de „adverbe slabe" pentru adverbele „slabe" non-clitice sau pentru adverbele „slabe", în general). Adverbele clitice se caracterizează printr-un mai mare grad de deficienţă faţă de restul adverbelor slabe[28].

Adverbele *mai, cam, prea, tot, şi* au fost numite adverbe clitice în literatura recentă dedicată limbii române contemporane, în studii tipologice sau în cele care au ca temă cliticele[29]. Menţionăm că aceste cercetări au avut în vedere numai vecinătăţile verbale ale acestor cuvinte[30] şi nu au operat cu nicio distincţie semantică.

Deficienţa fonologică diferenţiază elementele amintite de alte adverbe slabe. Din punct de vedere semantic, cliticele adverbiale sunt la fel de „deficiente" precum adverbele „slabe". Distincţia la nivelul deficienţei sintactice este cea care delimitează cliticele de restul adverbelor „slabe". Cliticele adverbiale se delimitează prin topica mai fixă (din care derivă imposibilitatea de a fi înlocuite, în aceeaşi poziţie, de sinonime), imposibilitatea de a se coordona între ele, imposibilitatea de a se raporta, în mod normal, la grupuri sintactice coordonate.

3.2.1. Topica cliticelor adverbiale

Adverbele *mai, cam, prea, tot, şi* apar grupate împreună de mult timp în diverse studii, iar reunirea lor este justificată, în primul rând, de topica rigidă pe care o au în grupul verbal.[31]

În continuare, s-a acordat un spaţiu mai extins descrierii topicii cliticelor adverbiale, deoarece aceasta reprezintă trăsătura cea mai importantă care le distinge de celelalte adverbe şi pentru a nuanţa unele afirmaţii prezente şi în alte lucrări.

Lucrările cu caracter normativ[32] înregistrează şi recomandă structuri precum: *a **mai/tot/prea/şi** venit, a **cam** suferit; va/ar **mai** veni, va/ar **tot/prea** cere, vor/ar **şi** pleca,*

---

[28] „Descriptively, there is a progression from deficient to totally free element: affix → clitic → weak → strong.", Dobrovie-Sorin 1999: 223, nota 41.

[29] Vezi, de exemplu, Barbu 1999, 2004, Abeille, Godard 2001, Dobrovie-Sorin 1999. "Besides pronominal clitics, Romanian also has adverbs, verbs and conjunctions that behave as clitics. All these elements occupy preverbal positions, and show a very strict linear order with respect to each other. The sequence given in (20) is the maximal string that can be found in simple tenses. In case one or several elements are not instantiated, the relative order of the other elements is not affected. [...]: (20) a. *să nu o mai fi văzut*, b. *a nu o mai fi văzut*.", Dobrovie-Sorin 1999: 522.

[30] Excepţie fac lucrările Anei Barbu, care precizează: „adverbele de gradare: *cam, mai, prea, şi, tot*, care intră în componenţa complexelor verbale, au statut afixal, deşi au contrapărţi omofone care fac parte din clasa (lexicală) a semiadverbelor." (Barbu 2004: 59). Pentru lămurirea terminologiei folosite de autoare, vezi Barbu 1999: 41–43.

[31] Vezi, de exemplu, Guţu 1968: 179–190, Iordan 1978: 498–499, 502, Ciompec 1985: 277–280, Nica 1988: 149–151.

[32] Am avut în vedere Guţu 1968: 179–190, Guţu 2000: 106–107, Avram 1997: 260–261, GALR 2005, vol. I: 586–587, din care am şi excerptat cele mai multe exemple.

▪ Sensul anumitor verbe este incompatibil cu anumite clitice adverbiale. De exemplu, *tot* şi *mai* sunt incompatibile semantic (în contexte neexpresive, neemfatizate) cu verbele care presupun un proces care, odată terminat, nu poate fi continuat: **se tot termină, *mai moare.*

▪ Există incompatibilităţi semantice între forma negativă a anumite verbe, la unele moduri şi timpuri, şi anumite clitice adverbiale. De exemplu, lui *cam* îi corespunde la forma negativă *prea* (*ar* ***cam*** *vrea să vină/n-ar* ***prea*** *vrea să vină*), dar sunt reperabile şi structuri precum *n-ar cam veni*, lui *tot* îi poate corespunde succesiunea de clitice *mai tot* (*o* ***tot*** *lăuda/n-o* ***mai tot*** *lăuda/*n-o tot lăuda*), nuanţa semantică din contextele verbale conţinându-l pe *şi* se pierde complet dacă verbul este negat (*a* ***şi*** *plecat/*n-a* ***şi*** *plecat/n-a plecat (imediat)*).

▪ În unele cazuri, ar fi greu de stabilit dacă o anumită sintagmă verbală conţinând un clitic adverbial este corectă sau nu, deoarece lucrările normative fac referire numai la formele afirmative, necontextualizate. În plus, deoarece sunt înregistrate multe abateri de la normă, s-ar pune problema dacă enunţurile cu topică greşită trebuie total ignorate.

Importanţa acestui demers ar fi minimizată oricum de faptul că vor fi ignorate unele structuri verbale, de exemplu, predicatele complexe.

O cercetare pe un corpus vast de limbă română actuală ar putea avea rezultate mai bune decât aceste teste.

În ceea ce priveşte topica adverbelor în discuţie în cadrul grupului verbal, trebuie amintit că o tendinţă mai veche în limbă este de a le plasa înaintea auxiliarului verbal sau a cliticelor pronominale. Structuri de tipul ***mai*** *a văzut*, ***mai*** *mi-l dă*, ***mai*** *mi l-a dat*, tot mai des întâlnite în româna actuală, sunt considerate neliterare[36]. Acest fenomen poate fi explicat prin faptul că gruparea clitic pronominal şi/sau auxiliar verbal este văzută de vorbitori ca una indisociabilă[37]; această explicaţie este evidentă în cazul complexului verbal în care cliticul pronominal este „sudat" de verbul la un timp simplu[38].

---

[36] Vezi GALR 2005, vol. I: 587, Ciompec 1985: 278–279. Guţu 2000: 106 conţine un exemplu din 1960: „...aşezarea lor înaintea formelor verbale compuse – ***Mai*** *a venit*, de exemplu – sau înaintea pronumelui reflexiv: ***Mai*** *se păstrează în dicţionare termenul englez... pentru cuvântul democraţie?* GL 1960, nr. 51, p. 8/2 [...] reprezintă o încălcare a normelor literare.".

[37] Conform Guţu 1972: 118–199, *apud* Ciompec 1985: 279. Externalizarea cliticului adverbial are şi un precedent diacronic: adverbele *cândva* („cumva"), *cumva* şi *cândai*, în limba veche, spre deosebire de cea actuală, puteau disloca complexul verbal (*să nu* ***cândai*** *va tinde mâna sa*, p. 237; *să nu* ***cândva*** *poticneşti de piatră piciorul tău*, p. 240; *de s-ar* ***cumva*** *apropiia*, p. 243; *de să vor* ***cumva*** *putea aşădza*, p. 243), vezi Ciompec 1985. De asemenea, în formele verbale supracompuse, adverbe precum *şi* şi *mai*, care în limba veche erau plasate în imediata apropiere a verbului lexical, în româna contemporană sunt inserate între componentele auxiliarului (*S-au fost şi ridicat desăvârşit*, p. 239; *De ar hi* ***şi*** *greşit*, p. 239; *n-ar hi* ***mai*** *venit asupră-i*, p. 243; *ce va fi mai zis*, p. 243 vs *să-i* ***mai*** *fi spus; va* ***mai*** *fi aşteptând; ar* ***şi*** *fi venit*), vezi *op. cit.* În acest caz, aceeaşi autoare precizează că „norma nu este încă fixată", Ciompec 1985: 279.

[38] Această situaţie, nediscutată deloc până acum, ar merita examinată cu atenţie, deoarece ar putea aduce unele explicaţii pentru răspândirea topicii neliterare de tipul *mai ţi-am dat* şi deoarece dă un indiciu despre ierarhizarea clitică (cliticele pronominale par a fi „mai clitice" decât cele adverbiale).

va/ar ***cam*** *înțelege, o să* ***și*** *plece; să* ***mai/tot*** *vină, să* ***cam*** *ceară, să* ***prea*** *vrea, să* ***și*** *plece, să nu mi-l* ***mai*** *aducă, va* ***mai*** *fi venit, va* ***și*** *fi ajuns, va* ***cam*** *fi înțeles, va* ***prea*** *fi înțeles; aș* ***mai*** *fi cântat, ar* ***cam*** *fi cântat, ar* ***și*** *fi venit; să* ***tot*** *fi venit, să-i* ***mai*** *fi spus; va* ***mai*** *fi așteptând, va* ***cam*** *fi crezând, ar* ***cam*** *fi crezând, voi/oi /aș/să* ***mai*** *fi crezând; a* ***mai*** *fi venit, a nu* ***mai*** *veni.*

Astfel, în mod obișnuit[33], adverbele din seria amintită au o poziție exclusiv preverbală, în apropierea (pe cât posibil imediată) a verbului lexical[34]:

- Stau înaintea unei forme verbale simple (prezent, imperfect, perfect simplu, mai-mult-ca-perfect, dar și la gerunziu[35]), sunt intercalate între auxiliar și verbul lexical (perfect compus, conjunctiv, condițional-optativ, infinitiv), stau între componentele auxiliarului la formele verbale supracompuse (viitor anterior, condițional-optativ, conjunctiv și infinitiv perfect, prezumtiv);
- Dacă verbul este la formă negativă, topica lor este aceeași (post negație): *n-a* ***mai*** *venit, să nu* ***prea*** *vrea, a nu* ***mai*** *veni* etc.
- Dacă există clitice pronominale preverbale în context, poziția recomandată a acestor adverbe este după ele, iar, dacă există clitice postverbale, *mai, cam, prea, tot, și* rămân tot în poziția preverbală: ***Mai*** *sun-o din când în când pe Maria!.*

> Un tabel exhaustiv, care să conțină toate timpurile verbale, la forma afirmativă și la cea negativă, la diateza activă și la cea pasivă, și, de asemenea, în toate aceste situații, clitice pronominale, ar fi putut ajuta la stabilirea mai exactă a topicii cliticelor adverbiale în cadrul grupului verbal și, în cazul când pot ocura mai multe în același grup verbal, la stabilirea ordinii între ele. O asemenea analiză este aproape imposibil de realizat din următoarele motive:

---

[33] Excepție fac structurile alcătuite din verbul „a putea" urmat de infinitiv fără afix, unde adverbele din această serie nu se atașează verbului care reprezintă suportul semantic: ***nu mai*** *pot trece/*nu pot* ***mai*** *trece,* ***nu prea*** *poate fi găsită/*nu poate prea fi găsită,* ***cam*** *poate refuza/*poate* ***cam*** *refuza* etc. Pentru detalii, vezi Dobrovie-Sorin 1999: 537, nota 19. Trebuie menționat însă că și multe alte predicate complexe pot prezenta o derogare de la topica tipică, însă această problemă necesită o analiză foarte riguroasă; a se vedea numai câteva exemple: ***tot*** *stă să plouă/*stă să tot plouă; nu* ***mai*** *începe să cânte/*(cu un alt sens:) *nu începe să* ***mai*** *cânte; Ce* ***mai*** *trebuie* ***(mai)*** *să citesc?; Cine* ***mai*** *trebuie să* ***(mai)*** *vină?; România* ***mai*** *trebuie să* ***(mai)*** *facă eforturi.* etc. A se vedea și contexte în care cliticul este repetat precum în exemplul: *nu. zice <$_{IM}$ chiar nu* ***mai*** *vrei să* ***mai*** *vii? că noi nu sîntem supărați pe tine>* (IVLR: 57). Situația adverbelor *mai, cam, prea, tot, și* în cadrul acestor structuri verbale este una specială, mai ales atunci când ele conțin un operator aspectual. Excepție fac și contextele verbale de tipul: ***Mai*** *ți-e foame?; De când a venit,* ***tot se-ndoapă*** *cu ciocolată.; Tot* ***mai se-ntristează*** *când aude vorbindu-se despre bunicul lui?*

[34] "A syntactic clitic is an element which is licensed by Merging with Infl.", Dobrovie-Sorin 1999: 525.

[35] *A: și* ***tot*** *vorbind* ***↓TOT*** *vorbind ↑el zicea ## și am avut probleme cu echipamentu și < $_F$ tot îmi explica a cinșpea mia oară # aceleași probleme și eu ziceam doar da da ↓* (IVLRA: 91). În gerunziile la formă negativă, *mai* apare intercalat (*nemaivăzut, nemaivenind*), și, ca și în cazul participiilor negative (*nemaivăzut, nemaiauzit*), sudat grafic. Vezi GALR 2005, vol. I: 527, unde se menționează și: „O altă particulă căreia i se acceptă intercalarea este *prea* (pentru care nu există norme explicite de scriere, preferându-se însă forma legată: ***Nepreaștiind / ne prea știind*** *ce să facă, a plecat.*)."

Topica adverbelor *şi, tot, prea, mai* în structura verbală poate fi influențată de funcțiile semantico-pragmatice pe care le îndeplinesc aceste advebe[39]:

(i) *Ion a şi plecat, când a auzit că i-au sosit musafirii.*
(i') *Elevul nu a învățat poezia, învățătoarea l-a ascultat, i-a pus nota doi şi l-a pus şi s-o copieze de zece ori.*
(ii) *Ion a **tot** scris, până s-a plictisit.*
(ii') *Nimeni nu-l băga în seamă, dar **tot** se duce pe la ei.*
(iii) *Ion nu se **prea** descurcă la matematică.*
(iii') ***Prea** a devenit o legumă. **Prea** s-a mcdonaldizat. **Prea** s-a obişnuit să i se mestece totul.*[40]

Atunci când *şi* are sensul de adițiune, incluziune (i'), şi nu de „imediat, îndată" (i), se poate plasa şi înaintea cliticelor pronominale şi a auxiliarelor verbale. Când *tot* are un înțeles concesiv (ii'), nu doar durativ (ii)[41], nu dislocă forme verbale complexe. Dacă *prea* capătă sensul de „prea mult, excesiv" (iii'), atunci el poate fi total antepus verbului[42].

A se vedea şi contextele:

(i) *A: ↑ lovitură liberă aşadar în favoarea formației <$_R$ /fece/ argeş dacia. adrian crivăț a **şi** executat> a schimbat pe partea stîngă a terenului↓ acolo unde acționează cristi bălaşa↓* (IVLRA: 265)
(i') *B: ruDEle↓ pe mine m-a::i:_amenințat↓ că mă rezo:lvi↓ ai nişte priete:ni: ă în anumite funcții: ↑ care: deja s-au **ŞI** VĂzut unele rezultate↓* (IVLRA: 195)
(ii) *A: e bine şi poți să **şi** măninci şi vezi şi la televi[zor televizor auzi!* (IVLRA: 79)
(ii') *B: [poate că: suferința asta a mai **şi** -mblînzit-o↓ nu mai e aşa:: dură↓ şi intransigentă↓ şi -ncearcă# o-nțelegere cu voi↑ştiindu-se: singură↑* (IVLRA: 50).

Exemple (i) şi (i') îl conțin pe *şi* „imediat", iar (ii) şi (ii'), pe *şi* adițional, care este mult mai frecvent decât primul şi are foarte multe nuanțe semantico-pragmatice, inclusiv pe cea temporală. *Şi* cu sens temporal de „imediat" nu se poate poziționa niciodată înaintea auxiliarelor verbale sau/şi a cliticelor pronominale. În schimb, considerăm că *şi* din sintagma *dar şi* este un clitic exprimând adițiunea, incluziunea, care şi-a păstrat poate poziția firească pentru că i-a permis-o contextul, spre deosebire de cazurile în care același *şi* adițional a ajuns în poziția normală şi normată a celorlalte clitice, pentru a evita

[39] Vezi şi Iodan 1978: 499: „în poziția de disociere dintre *Aux... V Part* sunt ocurente exclusiv adverbele *cam, mai, prea, şi, tot* [...]. Dintre cele cele cinci adverbe, *prea*, *mai* şi *tot* sunt ocurente şi în poziția *...Aux*, dar în această situație *prea* este marcat emfatic, *tot* devine corelativul regent al unei relații concesive, deoarece, în caz contrar, este pronume substitut totalitar, iar *mai* semnifică *{preingresiv} (preinceptiv)*".

[40] (iii'), internet, www.ceeol.com/aspx/getdocument.

[41] Pentru detalii privind compatibilitățile semantice ale adverbului *tot*, vezi Tasmowski, Reinheimer 2003.

[42] De remarcat că *prea* apare în majoritatea cazurilor în contextul unor verbe negative – secvența *nu prea* fiind fixată ca atare în limbă. Se pare că *prea* capătă o nuanță de sens suplimentară (excesul) în contexte pozitive (***Prea** a muncit până acum.*) sau atunci când este poziționat înaintea negației verbale (***Prea** n-a învățat, cum să ia examenul?*).

contextul de omonimie *şi şi*, această topică extinzându-se şi în afara vecinătăţii lexico-semantice menţionate şi suprapunându-se peste cea a lui *şi* „imediat".[43]

Sintagmele *mai că, mai să*, dar şi *mai* singur, nu dislocă un complex verbal atunci când exprimă proximitatea sau „iminenţa contracarată"[44]. Considerăm că aceste adverbe (ocurenţe) nu au statut clitic[45]:

(i) *A: vai↓ ce mi-a făcut din materialu-ăsta↓* ***mai că*****-mi vine să mă urc pe pereţi.** *# <ˌ oh↓ ce mă poate enerva> # DOUĂ ştiri băgate una-ntr-alta. CUM doamne iartă-mă↓* IVLRA: 119

(ii) ***Mai să*** *mă răstorni.* (DLR); ***Mai să*** *mă faci să râd.* (DLR)

(iii) ***Mai*** *îmi vine a crede.* (DEX)[46]

(iv) ***Mai-mai*** *să cadă.*

3.2.2. Alte trăsături sintactice ale adverbelor clitice

Cliticele adverbiale nu pot fi înlocuite de adverbe „slabe" sau non-deficiente sinonime care să ocupe aceeaşi poziţie în complexul verbal ((i), (i'), (i")), spre deosebire de unele[47] adverbe „slabe" ((ii)):

(i) *A* ***cam*** *răcit copilul./*A* ***aproximativ*** *răcit copilul.*

(i') *Va* ***mai*** *poua mâine?/*Va în* ***continuare*** *ploua mâine?*

(i") *A* ***tot*** *plouat anul acesta./*A* ***întruna*** *plouat anul acesta.*

(ii) *Ai dat mulţi bani pe telefon.* ***Barem/măcar*** *a meritat* ***(barem/măcar)?***

Adverbele *mai, cam, prea, tot, şi* nu pot intra în relaţii de coordonare nici între ele ((i), (i') şi (ii)), nici cu alte tipuri de adverbe ((iii)), spre deosebire de unele adverbe „slabe", în anumite contexte (vezi şi *supra*, 3.1.2.):

(i) **Nu a* ***mai****, ci* ***prea*** *venit./* Dar: *Nu a* ***mai*** *venit, ci a* ***prea*** *venit.*

(i') **Nu a* ***cam****, ci* ***prea*** *plouat./*Dar: *Nu a* ***cam*** *plouat, ci a* ***prea*** *plouat.*

(ii) **A* ***tot*** *şi* ***mai*** *nins.*

(iii) **A* ***mai şi abundent*** *nins.*

În schimb, ca şi alte adverbe „slabe", se pot cumula (i) şi pot apărea în structuri corelative ((ii) şi (ii')) (vezi şi *supra*, 3.1.2.):

(i) *Nu o* ***mai tot*** *lăuda!*

(ii) ***Şi*** *să înveţe,* ***şi*** *să muncească opt ore pe zi – era prea mult pentru el.*

(ii') ***Îşi*** ***mai*** *trag oamenii sufletul după atâta trudă, se* ***mai*** *hodinesc cele nurlii stenografe, are activitate bufetul instituţiei,* ***mai*** *o măslină, un „sanviş" au un „hodog", acolo,* ***mai*** *pun „uichendu" la cale,* ***mai*** *o poantă ori glumiţă cu subtext, preţ de jumătate de oră reglementară.*[48]

---

[43] Pentru valorile pragmatice ale lui *şi* (conjuncţie şi adverb) şi invarianta lor semantică, vezi Manoliu-Manea 2001.

[44] Ieremia Arjoca 2005: 278. Pentru o descriere detaliată a valorilor semantico-pragmatice, vezi întregul articol al autoarei şi Tasmowski, Reinheimer 2003.

[45] Vezi şi Barbu 1999: 60.

[46] (ii) şi (iii), Ieremia Arjoca 2005: 275–276.

[47] Alte adverbe „slabe" din contextul verbal, se comportă din acest punct de vedere, precum cliticele: (i) *Bătrânul* ***abia*** *merge./?Bătrânul* ***încet*** *merge./Bătrânul merge* ***încet/cu greu./Încet*** *merge bătrânul.*

[48] (ii), internet, http://www.thymos.ro/revista/47.html.

Adverbele clitice, în anumite contexte, se pot raporta semantic la grupuri verbale coordonate ((i), dar (i') vs (i")), precum unele adverbe „slabe" ((ii), (ii')):

(i) *Ion [mă **mai** suna şi mă (mai) întreba de sănătate]].*

(i') *Ion s-a **şi** supărat şi a (?**şi**) spus ce-l deranjează./ Ion s-a **şi** supărat şi a (*şi) spus ce-l deranjează, într-un final.*

(i") *Ion a **tot** pândit mistreţul şi l-a (*tot) împuşcat.*

(ii) *Copilul nu scrie foarte corect, dar [**măcar** [citeşte cursiv şi ştie tabla înmulţirii]].*

(ii') *Bebeluşul a făcut progrese, s-a îngrăşat şi[, **mai ales**, [bea suc de fructe şi doarme toată noaptea]].*

3.3. Adverbele „slabe" non-clitice *mai, cam, prea, tot, şi*

Rămâne de discutat care este situaţia adverbelor *mai, cam, prea, tot, şi* în contexte non-verbale[49], unde comportamentul lor este diferit faţă de cel la nivel verbal. Sintaxa acestor elemente în context non-verbal trebuie studiată detaliat, pe baza unui corpus. Într-o primă fază însă, se pot face câteva observaţii.

Toate cele cinci elemente au o poziţie obligatoriu antepusă; raportându-se la un grup prepoziţional, există unele situaţii, nereglementate normativ, când pot sta înainte sau după prepoziţie ((i), (ii), (iii)) (fapt reperabil şi în cazul altor adverbe „slabe": *aproape, aproximativ* etc.), de exemplu:

(i) *Îl cunosc pe Ion **cam** de (**cam**) douăzeci de ani.*

(ii) *Venea mereu **tot** cu (**tot**) aceleaşi scuze.*

(iii) *Îl cunosc (**prea**) de **prea** mult timp ca să nu-l cred.*

(iv) *Parchează maşina **mai** pe trotuar./*Parchează maşina pe **mai** trotuar.*

(v) *Mama a şters praful **şi** în camera ta./*Mama a şters praful în **şi** camera ta.*

Nu se pot coordona (i), dar se pot cumula (ii):

(i) **Îl cunosc pe Ion **cam şi aproximativ/aproape** de douăzeci de ani.*

(ii) *A: este o femeie mai simplă↑ şi: problemele nu au fost la modul acesta de: o⊥ complicaţii psihologice. pe cînd aici↑ la paisprezece ani↓ că **exact cam** atunci au început discuţiile↑* (IVLRA: 51)

Ca şi cliticele adverbiale verbale şi ca şi alte adverbe „slabe", *mai, cam, prea*[50], *tot, şi*, în anumite contexte, se pot raporta semantic la grupuri verbale coordonate:

(i) *Au venit **şi** [mama şi/cu bunica].*

(ii) ***Tot** [acum şi aici], vreau să-mi spui adevărul.*

Spre deosebire de cliticele adverbiale verbale, pot fi înlocuite în aceeaşi poziţie de alte adverbe sinonime:

---

[49] Frecvenţa lor, în complexul verbal, este foarte inegală; o statistică făcută pe IVLRA a identificat 240 de ocurenţe ale lui *mai*, 23 ale lui *şi*, 16 ale lui *tot*, 3 ale lui *cam*. În contextul non-verbal, situaţia pare mai echilibrată (de exemplu, 30 de ocurenţe ale lui *cam*, 45 ale lui *tot*).

[50] Omiterea elementelor *mai, prea* şi *cam* în asemenea contexte poate antrena ambiguităţi în interpretarea enunţului: *Fata a rămas prea timidă şi harnică.* = „Fata a rămas prea timidă şi prea harnică." sau „Fata a rămas prea timidă, aşa cum era şi înainte, şi la fel de harnică (nu: şi prea harnică, precum şi înainte)".

(i) *Îl cunosc pe Ion* ***(cam/aproximativ/aproape)*** *de* ***cam/aproximativ/aproape*** *douăzeci de ani.*
(ii) *A fost* ***şi/inclusiv/chiar*** *la moşie.*

Lipsa de omogenitate a comportamentului acestor adverbe în contexte non-verbale este dată, în afară de raportarea diferită la unele caracteristici de mai sus, şi de faptul că *mai* şi *prea* apar, în această situaţie, numai în contexte în care este posibilă gradarea (fie grupuri adjectivale şi adverbiale, sau cu sens adjectival şi adverbial, fie grupuri prepoziţionale), spre deosebire de *cam*, care, exprimând tot nuanţe ale gradării şi aproximării, se poate raporta şi la substantive (De exemplu: *B: mă gîndesc eventual dacă aş putea cumva↓* ***cam asta*** *îmi umbla mie prin minte dimineaţă↑ să:: găsesc o optică MAI generală↑ în care chestia asta să intre ca un capitol [ştii↑* (IVLR: 43)). Trebuie amintit şi statutul de morfem al comparaţiei al lui *mai*[51].

Deci, *mai, cam, prea, tot, şi* din context non-verbal se aseamănă cu cliticele adverbiale din contextul verbal prin antepoziţia obligatorie şi imposibilitatea de a intra în coordonări – însă aceste caracteristici nu le diferenţiază de alte adverbe „slabe", nu sunt deci specifice – şi se deosebesc de acestea prin faptul că pot fi înlocuite în aceeaşi poziţie de alte adverbe sinonime şi au o mai mare compatibilitate cu grupurile sintactice coordonate – trăsături ce caracterizează adverbele „slabe" non-clitice.

Se poate concluziona că *mai, cam, prea, tot, şi* în context verbal au statut de clitice, iar în cel non-verbal de adverbe „slabe", cu un grad de deficienţă mai mare decât al unor adverbe „slabe" precum *aproximativ, inclusiv, exclusiv.*

4. CONCLUZII

În această lucrare, s-a încercat abordarea elementelor încadrate în clasa semiadverbului dintr-o perspectivă nouă, care nu se opune în mod esenţial celor tradiţionale, dar care asigură o mai bună adecvare a terminologiei la descriere.

Ni se pare justificat ca denumirea de clitice adverbiale să se refere numai la elementele *mai, cam, prea, şi, tot* apărând în componenţa formelor verbale compuse. Celelalte „semiadverbe" (inclusiv *mai, cam, prea, şi, tot* din contexte non-verbale) pot fi caracterizate ca adverbe „slabe" (non-clitice), cu un grad diferit de deficienţă de la caz la caz. Delimitarea adverbelor clitice de cele „slabe" (non-clitice) s-a făcut pe baza unor trăsături sintactice, dintre care topica a fost cea mai importantă.

Caracterizarea din perspectiva deficienţei morfo-fonologice, sintactice şi semantice poate aduce explicaţii în plus eterogenităţii de diverse tipuri care defineşte clasa adverbului.

---

[51] Barbu 1999 şi 2004 interpretează toate cliticele adverbiale (din context verbal) drept afixe. Pentru detalii asupra terminologiei folosite de autoare, vezi Barbu 1999: 41–43.
Elementul *mai* pare a fi cel mai „deficient" şi la nivel verbal (vezi gerunziile şi participiile negative: ***nemaiputând, nemaipomenit***), şi la nivel adjectival şi adverbial (ca morfem al gradelor de comparaţie).

BIBLIOGRAFIE:

Abeillé, Godard, 2001= Abeillé, A., Godard, D., "A Class of lite adverbs in French", în Camps, J., Wiltshire, C. (eds), *Romance syntax, semantics and their L2 acquisition*, Amsterdam: J. Benjamins, 2001, p. 9–25 (http://www.llf.cnrs.fr/Gens/Abeille/ag-LSRL.pdf).

Abeillé, Godard, *Proiect* = Abeillé, A., Godard, D., *Grammaire Typologique des Formes Faibles. Projet Scientifique*, Fédération de Typologie, Projet 10, Programme pour les Années 2003–2005 (http://www.llf.cnrs.fr/Docs/Formefaible/Formesfaibles3.htm).

Abeillé, Godard 2003 = Abeillé, A., Godard, D., "The Syntactic Flexibility of Adverbs: French Degree Adverbs", în Stefan Müller (ed.), *Proceedings of the HPSG-2003 Conference, Michigan State University, East Lansing*, Stanford: CSLI Publications, 2003, p. 26–46 (http://cslipublications.stanford.edu/HPSG/4/).

Abeillé, Godard 2006 = Abeillé, A., Godard, D., « La légèreté comme déficience de mobilité en français », în *Linguisticae Investigationes*, 29, 1, 2006, p. 11–24 (http://erssab.u-bordeaux3.fr/IMG/pdf/AbeilleGodard.pdf).

Avram 1997 = Avram, Mioara, *Gramatica pentru toţi*, ed. a 2-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997.

Barbu 1999 = Barbu, Ana Maria, „Complexului verbal", în *Studii şi cercetări lingvistice*, L, nr. 1, 1999, p. 39–84.

Barbu 2004 = Barbu, Ana Maria, „Statutul semiadverbelor din cadrul complexului verbal", în Pană Dindelegan (2004), p. 625–634.

DSL = Bidu-Vrănceanu, Angela; Călăraşu, Cristina; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Mancaş, Mihaela; Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira, 2001.

Bîtea 1987 = Bîtea, Ioan, „Observaţii asupra unor opinii despre adverb", în *Studii şi cercetări lingvistice*, 38, 1987, p. 151–159.

Cardinaletti, Starke 1999 = Cardinaletti, Anna, Starke, Michael, "The Typology of Structural Deficiency: on the three grammatical classes", în Riemsdijk (1999), pp 145–234.

Cilianu-Lascu 2007= Cilianu-Lascu, Corina, „Utilizări şi funcţii ale unor adverbe în română şi franceză", în Pană Dindelegan (2007), p. 77–88.

Ciompec 1974 = Ciompec, Georgeta, „Încercare de definire contextuală a adverbului românesc", în *Studii şi cercetări lingvistice*, 1, 1974.

Ciompec 1985 = Ciompec, Georgeta, „Încercare de definire contextuală a adverbului românesc", în *Studii şi cercetări lingvistice*, 1, 1974.

Dănilă 2005 = Dănilă, Elena, *Adverbe etice*, în Pană Dindelegan (2005), p. 67–75.

Dobrovie-Sorin 1999 = Dobrovie-Sorin, Carmen, „Clitics across categories: The case of Romanian", în Riemsdijk (1999), p. 515–542.

Dragomirescu 1960 = Dragomirescu, Gh. N., „Adverbul şi determinarea adverbială în limba română", în *Limba Română*, IX, nr. 4, 1960, p. 33–41.

Gramatica 1966 = Graur, Al.; Avram, Mioara; Vasiliu, Laura, *Gramatica limbii române*, vol. I, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1966.

Goes 2005 = Goes, J. (ed.), *L'adverbe : un pervers polymorphe*, Arras, Artois Presses Université, 2005.

Guţu 1968 = Guţu Romalo, Valeria, *Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

GALR 2005 = Guţu Romalo, Valeria, (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

Ieremia Arjoca 2005 = Ieremia Arjoca, Eugenia, « Espaces mentaux et représentations linguistique: L'Adverb roumain *mai* et ses équivalents français », în Goes (2005), pp. 259–280.

Ieremia Arjoca = Ieremia Arjoca, Eugenia, *Observations sur le sens de certains semi-adverbes roumains et des adverbes correspondants français* (http://www.litere.uvt.ro/documente%20pdf/aticole/BELRom/EArjoca.pdf).

Iordan 1978 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

Irimia 1987 = Irimia, D., *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul*, Iaşi, Editura Junimea, 1987, p. 198–200.

Manoliu-Manea 2001 = Manoliu-Manea, Maria, „Intraductibilul *şi*: o paradigmă pragmatică", în *Linguistique et alentours. Hommage à Teodora Cristea*, E.U.B., 2001, p. 276–289.

Mîrzea Vasile 2007= Mîrzea Vasile, Carmen, „Adverbul *chiar* în limba română contemporană", în Pană Dindelegan (2007), p. 143–154.

Nica 1988 = Nica, Dumitru, *Teoria părţilor de vorbire. Aplicaţii la adverb*, Iaşi, Editura Junimea, 1988.

Pană Dindelegan 2004 = Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Tradiţie şi inovaţie în studiul limbii române. Actele celui de-al 3-lea Colocviu al Catedrei de limba română (27–28 noiembrie 2003)*, E.U.B., 2004.

Pană Dindelegan 2005 = Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Limba română – structură şi funcţionare. Actele celui de al 4-lea Colocviu al Catedrei de limba română (25–26 noiembrie 2004)*, E.U.B., 2005.

Pană Dindelegan 2007 = Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Limba română. Stadiul actual al cercetărilor. Actele celui de al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română (29–30 noiembrie 2006)*, E.U.B., 2007.

Rădulescu 1986 = Rădulescu, Marina, recenzie la *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Ciompec Georgeta, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, în *Studii şi cercetări lingvistice*, 1, 1986, p. 65–68.

Riemsdijk 1999 = Riemsdijk, H. (ed.), *Clitics in the Languages of Europe*, Berlin, Mouton de Gruyter, 1999.

Tasmowski, Reinheimer 2003 = Tasmowski Liliane, Reinheimer Sanda, « Quelques adverbes roumains «de temps» dans une perspective comparative », în *Revue roumaine de linguistique*, 48, 2003, p. 163–171.

TDRG^2 = TIKTIN, H, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron*. [Band I–III], Otto Harrassowitz, Wiesbaden. I: 1986. II: 1988. III: 1989.

Vasiliu 1986 = Vasiliu, Emanuel, recenzie la *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Ciompec Georgeta, Bucureşti, Editura Ştiintifică şi Enciclopedică, 1985, în *Limbă şi literatură*, 1, 1986, p. 108–112.

Surse:

CORV = Dascălu-Jinga, Laurenţia, *Corpus de română vorbită. Eşantioane*, Bucureşti, Oscar Print, 2002.

IVLRA = Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana (coord.), *Interacţiunea verbală în limba română. Corpus (selectiv). Schiţă de tipologie*, Bucureşti, EUB, 2002.

Internet.

A POSSIBLE REINTERPRETATION OF THE CLASS OF SEMI-ADVERBS

ABSTRACT

The article proposes a reinterpretation of the class of the elements known, in the Romanian linguistic literature, as "semi-adverbs", in the light of a very recent theory, the *deficiency* one. According to this theory, the Romanian adverbs can be classified into "strong", "light" and "clitics". It was noticed that such a theory provides satisfactory explanations for the well-known heterogeneity of the mentioned sub-class and, at the same time, it offers coherent theoretical and terminological solutions for the analysis.

In the first part, we briefly present the previous works treating more or less the class of "semi-adverbs". Then, we emphasize the (phonetic, morphological, syntactic and semantic) features according to which the semi-adverbs can be considered either clitics or light forms. In the end, we show that these adverbs have a different degree of deficiency and also that this deficiency can affect only certain levels or features.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
carmen_marzea@yahoo.fr

COMPORTAMENTUL MORFOLOGIC AL TERMENILOR FOLOSIȚI ÎN COMUNICAREA PE INTERNET

GINA NECULA

Limbajul scris sau vorbit este singura modalitate de materializare a gândirii noastre discursive, cea care se bazează pe enunțuri pentru a exprima concepția noastră despre lume. El se împletește cu procesul de gândire și are ca scop să "cristalizeze" produsul acesteia și să îl "traducă" în așa fel încât să fie înțeles și de alte persoane. Cu ajutorul limbajului gândirea umană își pierde caracterul ei inefabil și trece printr-un proces de sublimare al cărei rezultat este cuvântul scris sau vorbit. Scopul limbajului este de a facilita comunicarea interumana pentru ca oamenii să poată să schimbe între ei cunoștinte, experiențe de viață și orice alt tip de informații care îi ajută să evolueze și să înțeleagă mai bine mediul în care trăiesc. Pe scurt, rolul principal al limbajului este să realizeze transmiterea rapidă și mai ales corectă a unor enunțuri care sunt produsul gândirii.

Diversitatea limbajului actual este o realitate complexă și nuanțată, alcătuită din interferențele a numeroase limbaje și tipuri de text, cu regulile lor de construcție și de selecție mai mult sau mai puțin individualizate. Limbajul comunicării pe internet reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul cu cea mai mare ascensiune și cu cel mai puternic impact asupra limbii comune ale cărui atribute sunt: costurile scăzute, exprimare concisă, feed-back imediat, în ciuda distanțelor foarte mari. Odată cu explozia internetului și apariția sistemului global de hipertext, calculatorul s-a infiltrat cu repeziciune în viața noastră. Internetul a devenit o nouă modalitate de prelucrare, prezentare și comunicare a informației ce permite implementarea unor noi modele și concepte până acum de neimaginat: de la un alt mod de a parcurge informația scrisă utilizând referințe încrucișate generate de hyperlinks, la prezentări multimedia ce includ text, imagini, animații și sunete în aceeași entitate. Rapiditatea cu care s-a răspândit și mediile prin care se propagă, având în vedere faptul că cel care comunică făcând apel la internet nu mai e condiționat, mai nou, de existența unui computer (și telefoanele mobile oferă acest tip de servicii), constituie o ilustrare contemporană a schimbării lingvistice în care se manifestă fenomene generale precum formarea cuvintelor, evoluția sensurilor, împrumutul lexical, norma gramaticală, interferența registrelor etc. O trăsătură caracteristică a limbii române actuale este „diversitatea ei stilistică, determinată de

multiplicarea şi diferenţierea situaţiilor de comunicare, a contextelor de uz. Această diversitate nu individualizează limba română între alte limbi moderne, ci o deosebeşte de limba secolelor trecute".[1]

Extinderea mediilor electronice- reţeaua de Internet, poşta electronică- şi accesul tot mai multor persoane la ele influenţează dezvoltarea limbii contemporane nu numai prin adaptarea terminologiei specifice: situaţiile nou apărute creează formule inedite de interferenţă între scris şi vorbit, între limbajul standard şi registrul familiar. Aşa numita „generaţie a internetului" îşi asumă rolul de a reinventa convenţiile lingvistice şi practicile comunicative. Pornind de la aceste observaţii, lucrarea de faţă îşi propune să descrie modificările morfologice pe care le produce acest nou tip de comunicare.

De fapt, ne referim aici la un anumit tip de comunicare pe internet şi anume la mesageria instantanee (MI) care reprezintă o apariţie relativ recentă în rândul aplicaţiilor Internet şi permite comunicarea în timp real în mod text între internauţi. MI este foarte asemănătoare cu mIRC din punct de vedere al functionalităţii, însă ea se deosebeşte de IRC prin faptul că internauţii comunică direct şi nu este nevoie să se alăture unor canale(camere) de discuţii aflate pe un server IRC. MI este folosită în principal pentru conversaţii în mod text, însă în acelaşi timp este posibil să avem şi conversaţii în mod multimedia(audio-video) sau să schimbăm fişiere cu alţi internauţi. MI este oferită în mod gratuit de multe companii ce desfăşoară o activitate în domeniul Internetului(AOL, Microsoft, Yahoo, Google).

Referindu-se la limbajul informatic, în general, Rodica Zafiu constată că noutăţile limbajului informatic nu sunt doar de tip lexico-semantic (cuvinte şi sensuri noi), fonetic şi ortografic (pronunţii şi grafii nespecifice românei – de exemplu semnele de punctuaţie şi semnele ortografice nu mai sunt folosite), ori morfologic (selecţia unor desinenţe de plural-formarea pluralului pornind de la forma de singular la care se adaugă sufixe specializate pluralului în limba română, separat cu o cratimă – *layer-e* – sau încadrarea în clase de conjugare) şi sintactic: tipuri de construcţii, calcuri (împrumuturi de sens explicabile prin influenţe englezeşti sau franţuzeşti), combinarea cu anumite propoziţii sau conjuncţii etc."[2].

Referindu-ne la MI şi analizând aici doar aspectele morfologice legate de acest tip de comunicare evidenţiem de la început faptul că principiul călăuzitor, în cazul de faţă, este tendinţa de simplificare maximă a schimbului de informaţii. Plecând de la această idee constatăm că MI ne propune o altfel de limbă română, o limbă română care nu este normată în niciun dicţionar în această formă.

Gândindu-ne la experienţa pe care am acumulat-o, am putea afirma, aşa cum fac mai toate lucrările de specialitate, că nu există şi nu poate exista scriere fără regulile gramaticii pentru că gramatica constituie primul şi cel mai important imperativ al sistemului de exprimare a ideilor.

Lucrări de marcă cum ar fi Theodor Hristea, cu *Sinteze de limba română*[3], sau Ion Calotă, *Mică enciclopedie a românei corecte*[4], discută problema principiilor care

[1] Zafiu 2001: 86.
[2] Zafiu 2001: 90
[3] Hristea 1984.
[4] Calotă 2001.

guvernează scrierea în limba română, principii pe care le urmăreşte şi DOOM 2. Toate acestea însă nu au nicio importanță pentru utilizatorii internetului, spațiu care nu cunoaşte şi nu impune limite.

Ion Calotă, în lucrarea amintită menționa: „Principiul morfologic are în vedere elementele din care este alcătuit cuvântul şi modificarea formală a acestora, pentru ca fiecare cuvânt să ia acea formă care este cerută de funcția lui sintactică. Aplicarea principiului morfologic impune analiza morfematică a cuvintelor, recunoaşterea morfemelor, adică a acelor elemente care au un rol morfologic în cursul flexiunii sau al derivării. O anumită dispunere sau aşezare a morfemelor creează o anumită formă a cuvântului, impusă de funcția sintactică"[5].

Dacă analizăm câteva enunțuri întâlnite în comunicarea de tip MI, descoperim că cu greu se mai poate face o analiză morfematică a cuvintelor şi că, de cele mai multe ori, avem nevoie de o interpretare a acestor enunțuri pentru a le decoda: *ai grj du = Ai grijă de you!; bcf = Bună! Ce faci?; brb = Be right back!; cmf = Ce mai faci?; cmz = Ce mai zici?; cp = Cu plăcere!; dc = De ce?; dnd = Do not disturb!; ms = Mersi!; nb = Noapte bună!; npc = Nu ai pentru ce!; omg = Oh, my God!; pb / pf = Poftă bună!; sal = Salutare!; sar'na = Sărut mâna!; satzi zik cv = Să-ți zic ceva.; shcdk = Şi ce dacă?*. Avem aici doar câteva dintre enunțurile utilizate frecvent în MI. Aceste enunțuri pot fi discutate, evident, din mai multe puncte de vedere. La o primă analiză constatăm o grafie cu totul inedită a acestor enunțuri, dar şi o combinație ciudată de română şi engleză care nu permite o analiză gramaticală corectă. Dacă luăm ca exemplu primul enunț, descoperim, cu uimire, că un pronume englezesc primeşte prepoziție cu regim de acuzativ. Mai interesante sunt enunțurile alcătuite doar din consoana inițială a cuvântului, unde e clar că nu se poate practica o analiză morfematică, aşa cum aminteam mai sus că s-ar cuveni.

În discuțiile purtate pe cale virtuală se folosesc tot mai mult acronimele (abrevieri ale unor expresii şi propoziții comune, folosite în mesajele electronice). Tocmai pentru că totul are legătură cu timpul, cu viteza. Evident, acestea sunt folosite doar pe anumite canale de comunicare pe internet. MI foloseşte abrevieri precum *ASL* (age/ sex/ location – vârsta/sex/oraş); *BRB* (be right back- vin imediat); *BFN* (bye for now- cam atât pentru acum/la revedere). Treptat, însă, aceste abrevieri englezeşti tind să fie înlocuite cu prescurtări româneşti: *dc* (de ce), *vb* (vorbim), *cd* (când), *mc* sau *ms* (mersi), *bv* (bravo), *tr* (te rog) etc.

Dacă analizăm situația morfologică a claselor de cuvinte româneşti, aşa cum se prezintă din punctul de vedere al codului la care ne referim constatăm tendința către ignorarea oricăror norme şi rigori. Cel mai tare au de suferit clasele de cuvinte flexibile al căror sistem flexionar este afectat de abreviere şi de ignoranță.

Dintre substantivele întâlnite în comunicarea MI prezentăm câteva exemple: *krne = carne; ksa = casă; kz = caz; mess= messenger; msg = mesaj; pb = problemă; plicti = plictiseală; pwp / poop = te pup; rsp= răspuns; scz = scuze; sk / sc = şcoală; sormea = soră-mea; tel = telefon; tzara = țară; tzeapa = țeapă*. Constatăm, astfel, că unele categorii gramaticale, specifice substantivului, dispar din atenția celor care folosesc acest cod, pentru că despre un cod e vorba, după cum reiese şi din afirmația autorilor lucrării cu titlul *Mobile culture of children and teenagers* "[Text-]messages often bear more

[5] Calotă 2001: 49.

resemblance to code than to standard language. A text filled with code language expressions is not necessarily accessible to an outsider. The *unique writing style* provides opportunities for creativity"[6].

Una dintre categoriile gramaticale care are de suferit este aceea a determinării. Determinarea hotărâtă nu mai poate fi identificată la substantivele feminine pentru că, nefolosindu-se diacritice în scriere, nu se poate face distincția între forma determinată hotărât și cea nedeterminată. Nemaifolosindu-se articolul apare omonimia formelor neaccentuate cu cele accentuate, a N cu V: *Cine-i fata asta?* Poate fi citit așa sau adăugând elemente pe care internauții le consideră de prisos: *Cine-i, fată, ăsta?*

În rarele situații în care apar forme de G-D, de cele mai multe ori întâlnim doar abrevierea substantivului respectiv, se folosește cratima, dovadă a faptului că desinența este simțită ca fiind în plus: *C mm drak-ului zc ala akolo? (Ce mama dracului zice ăla acolo?).*

De asemenea, se remarcă utilizarea unor forme alternante de gen: *Dă-i un list / o listare!*, aici fiind vorba despre incompleta adaptare a neologismului, fenomen care se întâlnește și în alte aspecte ale vorbirii curente.

Luând în discuție situația pronumelui descoperim un amalgam de engleză și română: *ai grj du,* care trebuie citit ca *Ai grijă de tine!.* De cele mai multe ori nu se mai folosesc pronumele personale sau reflexive, obținându-se enunțuri de genul: *poop!. imbrac shi vin!* În cazul adjectivului este de remarcat faptul că toate sunt utilizate ca invariabile, lipsind formele flexionare: *Sunt plicti/supy!, Asta e nashpa!*

În ceea ce privește flexiunea verbală se constată lipsa auxiliarelor precum și o generalizare a unei singure forme verbale care să acopere toate persoanele (dispare categoria persoanei la verb): *asht = aștept; facetzi = faceți; fak = fac; ma plic = mă plictisesc; nush = nu știu; plekt = am plecat; potzi = poți; pp = presupun; rpz = reprezintă; shtiu = știu; sp= spune; tb = trebuie; vb = vorbim; vdm = vedem.* Acronimul *vb* poate fi la fel de bine citit ca *vorbesc/vorbești/vorbește/vorbim/vorbiți/vorbesc*). Nici modurile și timpurile nu par a beneficia de mai multă atenție și importanță. Deși în sistemul morfologic al limbii, verbul se grupează în diferite clase flexionare, în funcție de comportamentul său în timpul flexiunii, comunicarea prin MI ne propune un sistem invariabil și pentru verb: *Unde lucr acush?* Lipsa sufixelor gramaticale face ca enunțul sa fie ambiguu.

Interesante sunt și creațiile verbale noi care pornesc de la cuvinte englezești: *a heckări, a e-maili, a chatui, a clicăi, a bipăi.* Unele verbe provenite din engleză se suprapun peste forme argotice românești: *dk nu salvezi îl dilesc* (documentul)! Verbul *a dili* aici vine de la engl. *to delete*, într-o formă adaptată fonic.

În concluzie apreciem faptul că ignoranța și comoditatea față de natura limbii (doar e celebră expresia românească „merge și așa") determină schimbarea deprinderilor de comunicare ceea ce face ca generațiile tinere să piardă progresiv contactul cu limba corectă. Reacțiile specialiștilor față de această tendință sunt foarte diverse, de la respingerea vehmentă, la aprecieri admirative: "Netspeak is a development of millennial significance. A new medium of linguistic communication does not arrive very often, in the history of the race"[7]. Rămâne de văzut dacă această formă de exprimare mai are

[6] Kasesniemi & Rautiainen 2002: 183
[7] Crystal 2001:238–9.

nevoie şi de o primire entuziastă, pentru că, este evident, nu poate fi interzisă şi nici controlată. Noua generaţie, care comunică mai mult prin MI decât la şcoală cu profesorii, acasă cu părinţii sau cu prietenii, specialistă în acest cod/jargon acaparator, nu pare să mai aibă nevoie de DOOM sau de gramatici. Grav ni se pare faptul că modul acesta stilizat de comunicare a început să depăşească graniţele internetului şi să invadeze comunicarea obişnuită aşa că oricând putem auzi pe stardă o persoană care îi spune alteia la despărţile: *Pup! Vb pe mes!*

BIBLIOGRAFIE:

DOOM^2 = Academia Română , Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005.

Calotă 2001 = Ion Calotă, *Mică enciclopedie a românei corecte*, Editura Niculescu SRL, Bucureşti, 2001.

Crystal 2001 = David Crystal, *Language and the internet*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Hristea 1984 = Theodor Hristea (coordonator), Sinteze de limba română, ediţia a III-a revăzută şi din nou îmbogăţită, Bucureşti, Editura Albatros.

Kasesniemi, Rautiainen, 2002 = E., Kasesniemi, P., Rautiainen, 2002, Mobile culture of children and teenagers in Findland, In James E, Katz & Mark A, Aakhus (Eds), *Perpetual contact: Mobile communication, private talk, public performance* (p. 170–192), Cambridge: Cambridge University Press.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti.

MORPHOLOGICAL ACCOMMODATION OF ROMANIAN WORDS TO THE INTERNET COMMUNICATION NEEDS

ABSTRACT

Due to the latest technological progress the internet communication has come to constitute a very wide means of interacting having as major attributes: low costs, concise phrasing, immediate feed-back in spite of wide distances, etc. The so-called 'net generation' is popularly assumed to be naturally media literate and to be necessarily reinventing conventional linguistic and communicative practices. With this in mind, our paper aims at giving a description of this recently emerged type of communication, insisting on the morphological accommodation of Romanian words to this globalizing phenomenon. Therefore, the tendency of the contemporary society towards modifying the traditional communicating patterns has to be seen as a realia and to be treated consequently.

Universitatea „Dunărea de Jos"
Str. Domnească nr. 47, Galaţi
ginanec@gmail.com

SUBSTANTIVELE „PLURALIA TANTUM" ÎN DOOM[2]

IRINA NICULA

1. PRELIMINARII

Prin substantivele „pluralia tantum" se desemnează acele nume care prezintă neregularități din punctul de vedere al exprimării numărului, fiind defective de singular, și care, în plan sintagmatic, satisfac doar contexte de plural[1]. Deși în lucrările de specialitate nu se precizează și acest aspect, cele mai multe dintre substantivele în discuție au în comun și o trăsătură semantică – ideea de pluralitate – înțeleasă în diferite moduri de organizare.

Substantivele „pluralia tantum" au constituit obiectul unor cercetări anterioare[2], cercetări ce au avut în vedere mai ales inventarierea acestor nume și sublinierea caracteristicilor semantice ale clasei din care fac parte. Astfel, într-un articol dedicat substantivelor defective de număr, cercetătoarea Elena Carabulea face o clasificare foarte detaliată, analizând substantivele „pluralia tantum" pe grupuri semantice, diferențiate în funcție de gen. Autoarea precizează, de asemenea, interferențele semantice dintre substantivele de genuri diferite și, totodată, productivitatea fiecărui gen în parte.

În articolul de față, pornind de la inventarul[3] substantivelor înregistrate în DOOM[2], vom completa analiza dedicată acestei clase de substantive cu aspecte ce țin atât de semantica lor, cât de și trăsăturile morfosintactice. În ceea ce privește morfosintaxa acestor nume, ne vom ocupa aici de determinativele selectate de substantivele „pluralia tantum", în special de operația de cuantificare. Se observă, spre exemplu, că unele dintre ele, contrar caracterului lor nonnumărabil, pot apărea în vecinătatea unor cuantificatori specifici substantivelor numărabile, ceea ce se explică prin modul în care acestea exprimă pluralitatea.

---

[1] Vezi definiția din DSL, articolul „Plurale tantum", p. 369.

[2] Tema a mai fost tratată de Elena Carabulea în articolul „Despre substantivele defective de număr în limba română (II)", în „Limba română", nr.6/1986 și de Isabela Nedelcu în articolul „Substantivele defective de număr în limba română actuală", disponibil la adresa de internet www.linguist.jussieu.fr/~mardale/utiliz~1.doc.

[3] Vom atașa la lucrare o listă cu substantivele „pluralia tantum" selectate din DOOM[2]. Pe lângă substantivele înregistrate în DOOM, pentru a lărgi inventarul, vom discuta în articolul de față și situația unor substantive care nu se regăsesc în DOOM[2]. Unele dintre acestea sunt înregistrate în DEX sau în MDN, iar căutările pe internet demonstrează folosirea lor frecventă ca „pluralia tantum".

Menţionăm, de asemenea, că inventarul substantivelor în discuţie a suferit unele modificări faţă de vechea analiză[4], modificări ce trebuie privite în două sensuri. Pe de o parte, putem vorbi despre îmbogăţirea clasei cu noi elemente; pe de altă parte, se observă, în cazul multor substantive, crearea unei forme de singular, ceea ce face discutabil statutul lor de substantive „pluralia tantum".

2. INVENTARUL DE SUBSTANTIVE „PLURALIA TANTUM"

Printre termenii nou introduşi în DOOM[2] se numără **cannelloni* (it.) s. m. pl., **contrainformaţii* s. f. pl., **cosmeticale (fam.)* s. f. pl., **consumabile* s. n. pl., **corrigenda* (lat.) s. n. pl., **dame* (joc) s. f. pl.,**date* (informaţii) s. f. pl., **jeans* (angl.)/*jeanşi*, s. m. pl., **lactate* s. n. pl, **musli* (germ.) s. n. pl., **parai* (arg.) s. m. pl., **ravioli* (it.).

Un procedeu productiv de obţinere a substantivelor „pluralia tantum" îl reprezintă substantivizarea adjectivelor (ex. *consumabile* din *(produse) consumabile*, *lactate* din *(produse) lactate* etc.).

În aceeaşi categorie de substantive „pluralia tantum", rezultate prin substantivizarea adjectivului corespondent, intră şi următorii termeni, frecvent întâlniţi în limba actuală: *electronice, electrocasnice, tipizate, compensate, spirtoase, anticipate, europarlamentare, motorizate, locale, lichidate, portabile*[5], *gratuite*[6]. Alte substantive obţinute tot prin conversiune – *narcotice, stupefiante, semipreparate* –, care au circulat pentru o vreme ca „pluralia tantum", nu mai au, conform DOOM[2]-ului, acest statut, fiind înregistrate acum ca substantive numărabile.

De asemenea, este de remarcat îmbogăţirea subclasei substantivelor „pluralia tantum" terminate în *-ale*. Multe dintre aceste formaţii sunt cuvinte împrumutate din neogreacă, precum *filozoficale, istericale, zumaricale, zaharicale, giuvaericale, diamanticale* (plurale secundare refăcute de la *filozofica, isterica, zaharica, giuvaerica*, fiindcă formele în *-a* reprezintă, din punct de vedere etimologic, pluralul). Prin detaşarea lui *-ale* s-au format recent în limbă substantive precum *ironicale, electronicale, politicale,*

---

[4] Modificările sunt precizate în raport cu inventarul stabilit pe baza materialului oferit de DOOM[1], cel folosit şi de Elena Carabulea în articolul citat.

[5] Aşa cum arată diferite surse de pe internet, prin substantivul „portabile" se desemnează toate acele sisteme electronice care pot fi folosite în deplasare, fără a fi nevoie să fie conectate la surse de curent electric. De asemenea, prin „ultraportabile" se desemnează aceleaşi tipuri de sisteme, dar de dimensiuni mai mici: http://www.crucial.ro/categorii/312/ultraportabile.html.

[6] În afară de substantivele „tipizate" şi „motorizate", substantivele scrise cu litere cursive nu sunt consemnate în DOOM[2], dar, conform căutărilor pe internet, acestea sunt folosite frecvent în limba actuală şi în presă ca „pluralia tantum". O discuţie a substantivelor *anticipate, compensate, prezidenţiale* apare şi la Rodica Zafiu, în articolul *Anticipatele, compensatele*, publicat în RL, nr. 32/1999. Aceşti termeni nu au fost incluşi încă în dicţionare, date fiind realităţile destul de recente la care fac referire.

cosmeticale, mitologicale[7], substantive ce se folosesc, în general, cu sens ușor depreciativ, într-un registru de exprimare familiară.

Unele substantive apar ca „pluralia tantum" doar pentru un anumit sens pe care-l au; fac parte din această categorie nume precum *greutăți* (cu sensul de „probleme"), *griji* (cu sensul de „responsabilități"), *necazuri, neplăceri* (cu sensul de „lucruri neplăcute"), *felicitări* (cu sensul de „urări"), *ajutoare, table, fulgi* (de porumb), *floricele, economii* (cu sensul de „bani agonisiți și păstrați pentru satisfacerea anumitor trebuințe"), *finanțe* (cu sensul de „bani", „fonduri"), *picături* (în „picături de ochi"), *artificii* (cu sensul de „amestec de substanțe chimice – colorate – și de carburanți, folosit la semnalizări luminoase, în scop decorativ"), *cărți* (în „joc de cărți") etc. Substantive ca acestea, care doar contextual funcționează ca „pluralia tantum", nu sunt înregistrate în DOOM^2.

Interesante sunt și substantivele „pluralia tantum" care apar în frazeologisme precum: *a-și da* ***aere****, a-și lua* ***aere****, a bate* ***câmpii****, a fi pe* ***coclauri****, a face* ***figuri****, a-l scutura* ***frigurile****, a avea* ***fumuri****, a-și aduna* ***mințile****, a-și ieși din* ***minți****, a face* ***mofturi****, a face* ***nazuri****, a-l trece* ***nădușelile****, a-l apuca* ***pandaliile****, a mânca* ***răbdări*** *prăjite, a-l apuca* ***răcorile****, a merge ca pe* ***roate****, a scoate din* ***sărite****, a intra în toate* ***spaimele****, a băga în* ***sperieți****, a trăi pe* ***sponci****, a fi in* ***termeni*** *(buni cu cineva)* etc., substantive ce nu există ca atare în limba, ci sunt parte a acestor expresii cu caracter locuțional, la al căror sens global participă. În cazul unora dintre acestea, precum „aer", „frig", „răcoare" etc., este interesantă recategorizarea de la substantive abstracte, „singularia tantum", la substantive „pluralia tantum". Dintre numele menționate mai sus, în DOOM^2 apar consemnate ca „pluralia tantum" doar substantivele *sperieți, nazuri, fumuri*.

Dintre substantivele care nu mai sunt înregistrate în DOOM^2 ca „pluralia tantum", amintim: nume de popoare sau de triburi (*tuaregi, catari, cimerieni, sarmați, irani, italioți, tribali, puni, samniți*), nume mitologice (*lari, penați* etc.), denumiri științifice de plante (*acotiledonate, fanerofite, arhimicete, melifere*), nume de clase de substanțe (*imunozaharide, glucide, microbacterii, heterozide, gibereline* etc.), nume de animale care fac parte din aceeași specie (*amblipode, cistoide, radiate* etc.), obiecte alcătuite din două părți identice (*clești, foarfece, tălpici, tălpigi, iminei* etc.). Toate acestea sunt înregistrate în DOOM^2 cu formă de singular, transformare ce corespunde unei distincții semantice numerice. În cazul numelor de popoare sau al speciilor de plante și de animale, trecerea se face de la numele în sine al categoriei sau al speciei la reprezentantul acesteia; în cazul substanțelor chimice, trecerea se face de la numele clasei unor elemente cu aceleași proprietăți la oricare substanță din respectiva clasă.

În cazul unor substantive ce desemnează articole de îmbrăcăminte precum „pantaloni" și „izmene" este admisă de normă și forma de singular, dar se preferă pluralul[8]. Din aceeași categorie semantică rămân substantive „pluralia tantum" nume ca *blugi, cioareci, ceacșiri* (înv., 'pantaloni turcești largi'), *itari, încălțări, jeanși, meși* (înv., reg., 'încălțăminte fără toc, confecționată din piele subțire și purtată în trecut de bărbați'), *șalvari, târlici* etc.

---

[7] Dintre aceste substantive, doar *cosmeticale* este consemnat în DOOM^2.

[8] Vezi și Avram, 2001a: 78.

3. SEMANTICA SUBSTANTIVELOR „PLURALIA TANTUM"

Deşi delimitarea clasei substantivelor „pluralia tantum" se face ţinând seama, mai ales, de criteriul morfologic – absenţa formei de singular –, trebuie precizat că forma de plural a substantivelor se explică chiar prin semantica lor. Toate aceste nume exprimă o pluralitate, indiferent că este vorba despre o pluralitate bipartită sau despre o mulţime de elemente cu aceleaşi caracteristici.

În accepţie largă, substantivele „pluralia tantum" pot fi clasificate, după sensul pe care-l au, în trei mari grupe: (a) substantive abstracte (ex. *condoleanţe, fantasme, funeralii, represalii, tenesme, tratative, universalii* etc.); (b) substantive cu sens colectiv (ex. *consumabile, dulciuri, spirtoase, textile* etc.); (c) substantive masive (ex. *cuişoare, lazane, musli, ravioli, tăiţei* etc.).

Aşa cum preciza cercetătoarea Mioara Avram[9], în cazul multor substantive incluse în clasa substantivelor defective de singular, statutul de defectivitate nu este fix. El depinde, într-o oarecare măsură, şi de modul în care acestea sunt folosite în limba vorbită, de felul în care vorbitorii conceptualizează referentul unui astfel de substantiv, ca divizibil sau indivizibil în subentităţi de sine stătătoare.

Numeroase substantive considerate în DOOM[1] ca „pluralia tantum" ajung ca astăzi să-şi creeze, datorită uzului, o formă analogică de singular. Cel mai adesea, se întâmplă astfel cu entităţile ce sunt incluse în aceeaşi clasă, precum diferite specii de animale (*gasteropod – gasteropode, amblipod – amblipode* etc.) sau de plante (*melifer – melifere, dicotiledonat – dicotiledonate* etc.) sau cu numele ce desemnează obiecte alcătuite din două părţi identice (*foarfecă – foarfece, tălpig – tălpigi* etc.). Această diferenţă provine din faptul că substantive precum ultimele enumerate mai sus, considerate în DOOM[1] ca „pluralia tantum", nu mai sunt percepute astăzi doar ca substantive cu sens colectiv; astfel, ele pot fi folosite şi cu o formă de singular, atunci când vorbitorul se referă la componentele sau membrii ansamblului denotat de entitatea colectivă.

Avem însă în vedere o situaţie diferită în cazul substantivelor instrinsec masive, cele ce denotă nume de materie. Dintre acestea, unele rămân substantive defective de singular – *tăiţei, cuişoare, câlţi, câlţişori* –, iar altele – *icre/tărâţe* – îşi creează forme de singular – *icră/tărâţă* pe baza uzului pe care îl au în limba vorbită. Ţinând seama de proprietăţile semantice ale acestei subclase de substantive – omogenitatea şi continuitatea –, referenţii lor nu pot fi concepuţi ca o sumă de entităţi distincte, aşadar este puţin probabilă separarea acestora în subunităţi independente. De aceea, formele de singular ale unor astfel de nume au, uneori, conotaţii ironice, aşa cum atestă şi puţinele lor apariţii din limba vorbită: *Destinatarul împlinea aproximativ 60 de primăveri, dar n-am căpătat de la el nici măcar o* ***icră*** *albă, nicidecum neagră, cum sperasem în van* (www.monitorulsv.ro/showstire); *E-o icră de peşte ce-noată în apa/De la genunchiul meu* (http://conexiuni.net/arhiva/2007Mai); *mai o* ***icră****, mai o şampanie,* ***o măslină****, un meci şi o cronicuţă sportivă...* (www.evenimentulzilei.ro/comment.php). Într-o situaţie precum

[9] Vezi şi Avram 2001b: 57.

ultima, crearea formei de singular poate fi, totodată, considerată analogică prin raportarea la substantivul numărabil *măslină*. În ceea ce privește celălalt substantiv menționat, *tărâță - tărâțe*, folosirea formei de singular nu este corelată cu intenția de expresivitate, așa cum se întâmplă în cazul lui *icră*; astfel, crearea formei de singular se explică, probabil, prin analogia cu cele mai multe substantive masive ce apar la singular – *nisip, mălai, făină* etc.

Urmărind inventarul de substantive analizate, se observă că nu toate exprimă același tip de pluralitate. O clasificare ce ar ține cont de „gradul de pluralitate" ar explica, probabil, capacitatea mai mare a unor substantive de a-și crea formă de singular față de altele care nu pot fi folosite decât ca „pluralia tantum".

Tendința de completare a flexiunii de număr se realizează, așa cum am arătat mai sus, aproape sistematic în cazul substantivelor cu referent concret care denotă colectivități de orice tip sau obiecte alcătuite din două părți identice.

În ceea ce privește unele substantive masive folosite la singular, considerăm că utilizarea acestora este marcată stilistic și că, într-un registru neutru de exprimare, este preferată forma de plural.

Conform uzului, statutul de defectivitate este oscilant și în cazul substantivelor abstracte, ai căror referenți nu prezintă proprietatea de separare în entități distincte: *aplauze, condoleanțe, preliminarii, preparative, represalii, tratative, universalii*, etc. Chiar dacă în limba de proveniență substantivele menționate sunt tot „pluralia tantum", situațiile din limba vorbită arată că și aceste nume pot apărea, accidental, cu formă de singular: *În iunie 1920 Ungaria a încheiat* ***tratativa*** *de pace de la Trianon* (www.firme-ungaresti.ro/Ungaria/romana/IstoriaUngariei.html); *semnul inconfundabil e acea* ***aplauză*** *singulară de dinainte de sfârșit* (audio.neogen.ro/user/gyrasole); *A fost înmormantat pe 4 februarie în cimitirul Hietaniemi din Helsinki în cadrul unui* ***funeraliu*** *de stat* (ro.wikipedia.org/wiki/Carl_Gustaf_Emil_Mannerheim); *Ei au declarat imediat, fără niciun* ***preparativ*** *medicamentos, că astfel de relatări sunt pure invenții...* (www.gds.ro/Opinii/2003-08-30/Talk-show+cu+securisti+la+CNSAS). În ceea ce privește substantivul „universalie", contextele de pe internet arată că el se regăsește cu forma de singular – *universalie* – în sintagme precum „universalie lingvistică", „universalie a literaturii" etc. De asemenea, acesta apare și în cadrul titlului unui capitol „Limba de lemn – **o universalie** în context românesc" din lucrarea Tatianei Slama-Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*.

4. MORFOSINTAXA SUBSTANTIVELOR „PLURALIA TANTUM"

În strânsă legătură cu modalitatea de exprimare a numărului se realizează, în cazul substantivelor „pluralia tantum", operațiile de determinare și de cuantificare. În funcție de cele trei mari grupe de substantive enumerate mai sus, substantivele defective de singular prezintă unele particularități în ceea ce privește operația de atribuire a cantității.

Din punctul de vedere al **determinării** și al **cazului**, substantivele din subclasele identificate se comportă identic, realizând, în cazurile nominativ și acuzativ, toate situațiile de determinare, asemenea substantivelor prototipice la numărul plural: *Se poartă*

tratative/nişte tratative/tratativele *în vederea prelungirii contractului., Poartă* ***tratative/tratativele/niste tratative*** *pentru obţinerea unor fonduri noi., Se folosesc* ***tăieţei/tăieţeii/nişte tăieţei****., Mănânc* ***tăieţei/tăieţeii/nişte tăieţei****., Îi trebuie* ***încălţări/încălţările/nişte încălţări*** *de iarnă., Îşi cumpără* ***încălţări/încălţările/nişte încălţări*** *pentru iarnă.*

În cazul substantivelor „pluralia tantum" cu referenţi concreţi, alcătuiţi din două părţi identice, combinarea cu determinantul nehotărât „nişte[1]" este ambiguă din punct de vedere semantic; astfel, în exemplul de mai sus, „nişte încălţări" poate primi două citiri, „o pereche de încălţări"/„mai multe perechi de încălţări", trăsătura prin care acest substantiv se apropie de unele substantive numărabile ce fac parte din aceeaşi clasă semantică, precum *pantofi, cercei, pantaloni,* etc. „Nişte[2]" poate apărea, în ipostaza de cuantificator nedefinit, în prezenţa substantivelor masive, pentru marcarea unui raport partitiv: *nişte cuişoare/tărâţe,* construcţii care sunt echivalente, din punct de vedere semantic, cu cele în care substantivele masive sunt nedeterminate.

Din punctul de vedere al **cuantificării**, substantivele din cele trei clase identificate se comportă puţin diferit. Astfel, se pot distinge cuantificatori comuni tuturor substantivelor „pluralia tantum", dar şi cuantificatori specifici doar unei subclase.

- Toate substantivele „pluralia tantum" admit cuantificarea nedefinită realizată prin „multe", „puţine", „atâtea", „destule": *multe cuişoare/aplauze/consumabile, atâtea griji/încălţări/tratative.*
- Substantivele „pluralia tantum", prin modul în care sunt definite, nu admit cuantificarea prin adjective nehotărâte cu valoare distributivă, precum „fiecare", „oricare". Cu toate acestea, este mult mai plauzibil ca un cuantificator precum „fiecare" să fie întâlnit în vecinătatea unui substantiv considerat „plurale tantum" dintre cele desemnează o colectivitate cu trăsătura [+Animat], precum *uzi, mesapi, scoţi, şoimane* etc., decât în vecinătatea unui substantiv ca „icră", care, conform DOOM[2]-ului, nu mai este un substantiv „plurale tantum".
- Atât în cazul substantivelor masive, cât şi în cel al substantivelor cu sens colectiv, cuantificarea se poate realiza şi cu ajutorul unor nume ce desemnează unităţi de măsură (*un* ***kilogram*** *de tăieţei/zaharicale*) sau prin substantive ce desemnează modul de prezentare a materiei respective (*o* ***mână*** *de cuişoare, o pungă de tăieţei, o* ***cutie*** *de giuvaericale* etc.), delimitându-le exact din punct de vedere cantitativ.
- Substantivele cu sens colectiv pot fi cuantificate prin alte substantive colective, în funcţie de proprietăţile ansamblului de elemente denotat de substantivul „plurale tantum": ***buchet*** *de alunele,* ***mănunchi*** *de răsurei,* ***popor*** *de mesapi,* ***pereche*** *de şalvari, o* ***grămadă*** *de consumabile, o* ***mulţime*** *de textile* etc.; pentru substantivele colective cu trăsătura [+Animat], cuantificarea aproximativă se poate realiza prin substantive colective de tipul ***grup/comunitate/colectiv/trib*** *de uzi/scoţi/mesapi* etc.
- Dintre substantivele amintite, numai unele colective pot fi cuantificate şi prin grupări ca ***un număr de*** *(scoţi),* ***o colecţie de*** *(excerpte),* ***o parte dintre*** *(zaharicale),* construcţii ce participă, de altfel, şi la cuantificarea substantivelor numărabile. Dacă prepoziţia *dintre*, ce marchează un raport partitiv, nu poate apărea decât în combinaţie cu substantive numărabile, o grupare de tipul ***o cantitate de*** realizează cuantificarea atât în cazul substantivelor masive, cât şi în cel al substantivelor cu sens colectiv: ***o cantitate de*** *cuişoare/zaharicale* etc.

• Unele substantive înregistrate în DOOM[2] ca „pluralia tantum" admit cuantificarea prin adjectivele numerale, asemenea substantivelor numărabile: *Cea de a doua soimană, „Hora", este o zână a dansului magico-mitic al soarelui* (www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/ISTORIE/Rusaliile).

5. CONCLUZII

Așa cum am încercat să arătăm, substantivele „pluralia tantum" se constituie într-o clasă deschisă, fapt confirmat atât de modificările de inventar dintre cele două ediții ale DOOM-ului, cât și de căutările pe internet, care înregistrează uzul acestor substantive în limba actuală. La această observație, trebuie adăugat faptul că nu întotdeauna s-a ținut seama în lucrările de tip lexicografic, precum cele consultate, de atestările din limba vorbită sau de frecvența cu care unele substantive înregistrate ca „pluralia tantum" apar, în limba actuală, și cu formă de singular. În cazul unora dintre aceste atestări poate fi vorba, desigur, de exagerări voite, de diferite nuanțe pragmatice care se introduc în discurs[10], însă, în cazul altor substantive, dezvoltarea unei forme de singular este foarte justificată.

Se observă faptul că numeroase substantive folosite ca „pluralia tantum" în limba actuală nu sunt deloc înregistrate de dicționare, drept consecință directă a dinamicii limbii.

Totodată, trebuie adăugat că, din punct de vedere semantic, substantivele din clasa „pluralia tantum" sunt neomogene. Așa cum am precizat în interiorul lucrării, din punctul de vedere al modului în care încorporează pluralitatea, substantivele grupate sub denumirea „pluralia tantum" se grupează, în sens larg, în trei categorii: substantive masive, substantive cu sens colectiv și substantive abstracte. Această delimitare are reflex și la nivel morfosintactic, deoarece, în cazul operației de cuantificare, nu toate substantivele din această clasă acceptă vecinătatea acelorași determinative.

ANEXĂ[11]

A

alivencile (dans) (reg.) s. f. pl. art., neart. *alivenci*
anale s. f. pl.
analecte s. f. pl.
arcane (taine) (livr.) s. f. pl.
agatârși s. m. pl.
anarți s. m. pl.
acta (lat.) s. n. pl.
aplauze s. n. pl.
asfaltene s. n. pl.

B

bele-arte (livr.) s. f. pl.

M

mărgărele (rar) s. f. pl.
mătănii (șirag de mărgele) s. f. pl.
măturele (plantă, dans) s. f. pl.
mendre (fam.) s. f. pl.
micromicete s. f.
mierte-fierte (pop.) s. f. pl.
mixte (produse miniere) s. f. pl.
moaște s. f. pl.
molișoare (plantă) s. f. pl.
momițe (momeli) s. f. pl. (în expr. *a umbla cu chichițe și ~*)
moșmoane (vrăji) (pop.) s. f. pl.

[10] Am detaliat această idee în cadrul lucrării, cu referire la substantivul *icră-icre*.
[11] Anexa cuprinde substantivele „pluralia tantum" din DOOM[2].

bente (cătuşe, obezi) (înv., rar) s. f. pl.
bongoase (reg.) s. f. pl.
bube-dulci (herpes bucal) s. f. pl.
bucate (alimente, cereale) (pop.) s. f. pl.
berneveci (reg.) s. m. pl.
blugi s. m. pl.
bolohoveni (rar) s. m. pl.
buci (scame) s. m. pl.
brânzeturi (feluri de brânză) s. n. pl.

C
calende s. f. pl.
canale (plantă) (reg.) s. f. pl.
catrafuse (fam.) s. f. pl.
câşlegi s. f. pl.
chimicale (pop.) s. f. pl.
comiţii s. f. pl.
contrainformaţii s. f. pl.
catalige s. f. pl.
coloniale (înv.) s. f. pl.
condoleanţe s. f. pl.
cosmeticale (fam.) s. f. pl.
cruditǎţi (fructe, legume proaspete) s. f. pl.
crupe (boabe) s. f. pl.
calevri (înv.) s. m. pl.
cannelloni (it.) s. m. pl.
caravani (înv.) s. m. pl.
cârlţi s. m. pl.
cârlţişori s. m. pl.
cântători (în expr. *pe la* ~) s. m. pl.
ceacşiri (înv.) s. m. pl.
cerci s. m. pl.
cioareci s. m. pl.
ciompi (meseriaşi din Florenţa medievală) (it.) s. m. pl.
comati (lat.) s. m. pl.
comuneros (hisp.) s. m. pl.
cozondraci (fam.) s. m. pl.
crobizi s. m. pl.
cvintupli s. m. pl.
campos (câmpii braziliene) (port.) s. n. pl.
capitularii (acte legislative) s. n. pl.
caracaşicuri (reg.) s. n. pl.
citrice s. n. pl.
coclauri s. n. pl.
cofeturi s. n. pl.
cosmetice (produse) s. n. pl.
cuişoare (condiment) s. n. pl.

mucări (înv., reg.) s. f. pl.
mani s. m. pl.
mesapi s. m. pl.
mieluşei (ploaie cu gheaţă) (pop.) s. m. pl.
meşi (înv., reg.) s. m. pl.
mezi (mat.) s. m. pl.
marginalia (lat.) s. n. pl.
mărunţaie s. n. pl.
memorii (scriere) s. n. pl.
minuturi (mâncăruri) s. n. pl.
miroase (condimente) (pop.) s. n. pl.
miscellanea (lat.) s. n. pl.
moravuri s. n. pl.
motorizate s. n. pl.
musli (germ.) s. n. pl.

N
năvârlii (reg.) s. f. pl.
nectarii s. f. pl.
nazuri (fam., în expr. *a face* ~) s. n. pl.

O
ocheşele (plantă) s. f. pl.
odăjdii s. f. pl.
omătuţe s. f. pl.
opritori (pari) (pop.) s. f. pl.
osanale s. f. pl.
ochelari s. m. pl.
ogrinji (pop.) s. m. pl.
oseminte s. n. pl.
oţele (înv.) s. n. pl.

P
parai (arg.) s. m. pl.
paraziţi (tehn.) s. m. pl.
parşi (adepţi ai zoroastrismului) s. m. pl.
penaţi s.m. pl.
poturei (înv., pop.) s. m. pl.
pui (cusătură) s. m. pl.
poturi (înv., pop.) s. m. pl
pandecte s. f. pl.
paşte/paşti (bucăţele de pâine sfinţită) s. f. pl.
păresimi (înv., pop.) s. f. pl.
pelincile-Domnului (prăjitură) s. f. pl. art.
perseide s. f. pl.
piei-roşii s. f. pl., art. *pieile-roşii*
plasmodesme s. f. pl.

cotlete (favoriți) (înv.) s. n. pl.
consumabile s. n. pl.
cornflakes (angl.) s. n. pl.
cornișoare (roșcove) s. n. pl.
cornițe (coarne mici) s. n. pl.
cornurele s. n. pl.
corrigenda (lat.) s. n. pl.
compozite (materiale) s. n. pl.

D

dame (joc) s. f. pl.
date (informații) s. f. pl.
diamanticale (înv.) s. f. pl.
dragonade s. f. pl.
dodii (pop., fam.) (în expr.) s. f. pl.
drăgănele (pop.) s. f. pl
devize (mijloace de plată) s. n. pl.
digeste (alimente digerate, culegere metodică) s. n. pl.
direse (acte) (înv.) s. n. pl.
dresuri (mirodenii) (rar) s. n. pl.
durligi (reg.) s. m. pl.

E

eumenide s. f. pl.
excerpte s. n. pl.
emendanda (lat.) s. n. pl.

F

fecale s. f. pl.
fesfesele (reg.) s. f. pl.
finanțe s.f. pl.
fițe (în expr. *a face ~*) s. f. pl.
flori-de-paie (plantă) s. f. pl.
flori-de-paie (plantă) s. f. pl.
fucoide s. f. pl.
fungi (rar) (ciuperci) s. m. pl.
fumuri (atitudini) s. n. pl.
funeralii s. n. pl.

G

găinuțe (plante) s. f. pl.
geamparale s. f. pl.
ghilimele s. f. pl.
giuvaiericale (înv.) s. f. pl.
ghebri (rar) s. m. pl.
gaci (reg.) s. m. pl.
galenți s. m. pl.

plete s. f. pl.
poale-n-brâu (prăjitură) s. f. pl.
poame-de-pământ (plantă) (pop.) s. f. pl.
politicale (fam.) s. f. pl.
preparative s. f. pl.
propilee s. f. pl.
proporții (dimensiuni mari) s. f. pl.
pupezele s. f. pl.
pânzeturi (sorturi) s. n. pl.
plecate (indigestie) (pop.) s. n. pl.
potroace (măruntaie) s. n. pl.
preliminarii s. n. pl.
prolegomene (livr.) s. n. pl.
prisoase (terenuri) (înv., reg.) s. n. pl.

R

ratite s. f. pl.
rășinoase s. f. pl.
rechizite s. f. pl.
regeste s. f. pl.
represalii s. f. pl.
rofii (pop.) s. f. pl.
rotocele s. f. pl.
rogodele (pop.) s. f. pl.
rotunjoare s. f. pl.
rudacee s. f. pl.
ravioli (it.) s. m. pl.
raznocinți s. m. pl.
răsurei (reg.) s. m. pl.
rudiști s. m. pl.

S

săruri (substanțe volatile) s. f. pl.
scânteiuțe (plantă) s. f. pl.
scârbe (vorbe triviale) (înv.) s. f. pl.
selecțiuni (fragmente) s. f. pl.
silvoameliorații s. f. pl.
sinteaze s. f. pl.
spaghete s. f. pl.
speze (cheltuieli) s. f. pl.
scoți s. m. pl.
soffioni s. m. pl.
sperieți (în expr.) s. m. pl.
spițuri (dantelă) (reg.) s. n. pl.

Ș

șale (parte a corpului) s. f. pl.
șatrange (înv.) s. f. pl.

gaibarace (reg.) s. n. pl.
grâne (cereale) s. n. pl.
grosiere (rar) (nutreturi) s. n. pl.
graffiti (it.) s. n. pl.

H
hale (păsări) (reg.) s. f. pl.
hidroameliorații s. f. pl.
huște (reg.) s. f. pl.

I
ide s. f. pl.
iperige s. f. pl.
istericale (fam.) s. f. pl.
iele s. f. pl.
indispensabili s. m. pl.
iți (pantaloni) s. m. pl.
ițăraș s. m. pl.

Î
încălțări s. f. pl.

J
juri (jurați) (în constr. *curtea cu* ~) s. m. pl.
jeans (angl.)/**jeanși** [*jea* pron. *gi*] s. m. pl.

L
lapili (sil. *-pili*) s. m. pl.
lapiți (sil. *-piți*) s. m. pl.
lapți (produse ale peștilor) s. m. pl.
lemuri s. m. pl.
lăpturi (pop.) s. n. pl.
lactate s. n. pl.
lăpturi (pop.) s. n. pl.
lâneturi (varietăți de lână) s. n. pl.
lenjuri s. n. pl.
leucoplaste (plastide) s. n. pl.
llanos (hisp.) s. n. pl.
lațe s. f. pl.
lazane s. f. pl.
lohii s. f .pl.
lovele (arg.) s. f. pl.

șoimane (iele) s. f. pl.
șoșele (în expr.) (fam.) s. f. pl.
șalvari s. m. pl.

T
tarapangele (reg.) s. f. pl.
terme s. f. pl.
textile s. f. pl.
tratative s. f. pl.
tarabostes (lat.) s. m. pl.
tăieței/tăiței s. m. pl
târlici s. m. pl.
tocmagi (reg.) s. m. pl.
tenesme s. n. pl
tipizate s. n. pl.

Ț
țările române s. f. pl. + adj.

U
universalii s. f. pl.
urale s. f. pl.
ustilaginale s. f. pl.
urlați (reg.) s. m. pl.
uzi s. m. pl.

V
varice s. f. pl.
vântoase (iele) s. f. pl.
vibice s. f. pl.
vintre (măruntaie) (pop.) s. f. pl.
vapori (aburi) s. m. pl.
viscere s. n. pl.
varia (lat.) s. n. pl.

Z
zaharicale s. f. pl.
zâmbre s. f. pl.
zeci s. f. pl.
zumaricale (înv.) s. f. pl.
zori s. m. pl./s. f. pl.
zaharuri s. n. pl.
zăhărele (zaharicale) (reg.) s. n. pl.
zeciuri (motive decorative) (pop.) s. n. pl.

Surse:

DOOM[1] 1982 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, 1982.

DOOM² 2005 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Univers Enciclopedic.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 2001 a = Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Editura Cartier, București.

Avram 2001 b = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București.

Carabulea 1986 = Elena Carabulea, „Despre substantivele defective de număr în limba română", în „Limba română", nr. 6.

Diaconescu 1970 = Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

DSL 2001 = *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București.

GALR 2005 = Academia Română, *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.

Huddleston, Pullum 2002 = Rodney Huddleston, Geoffrey Pullum, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 333–345.

Nedelcu 2002 = Isabela Nedelcu, „Utilizarea substantivelor defective de număr în limba română actuală" în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale", Editura Universității din București, p. 105 –116

Zafiu 1999 = *„Anticipatele, compensatele"*, în „România literară", nr. 32.

"PLURALIA TANTUM" NOUNS IN DOOM²

ABSTRACT

In the current article we discuss the open class of "pluralia tantum" nouns starting from the inventory exemplified by DOOM² (Dictionary of ortography, pronunciation and morphology of the Romanian language) from the point of view of their semantic and morpho-syntactic properties.

In the first part of the article we present the modifications that the inventory has undergone since the previous edition of the dictionary mentioned above. In the next section, we group "pluralia tantum" nouns into three sub-classes, i.e., abstract nouns, collective nouns and mass nouns, according to their semantic properties.

In the end, we discuss the operation of quantifying "pluralia tantum" nouns, which is strongly connected with the way in which the three sub-classes already mentioned express plurality.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
irina_nicula@yahoo.com

SINCRETISMUL PREPOZIȚIEI *CU*

ANDREEA ȘOVAR

Prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sunt nici complet desemantizate. Fiind cuvinte ajutătoare, de legătură, prepozițiile au, în general, sensuri lexicale abstracte, sensuri care „se află la baza valorilor sintactice pe care le au părțile de vorbire în construcție cu diferite prepoziții"[1]. Prepozițiile propriu-zise au sens lexical mult mai slab decât locuțiunile prepoziționale, decât adverbele sau decât alte părți de vorbire folosite ca prepoziții (*datorită, grație, mulțumită*). Există o legătură între vechimea prepozițiilor în limbă și pierderea, respectiv păstrarea sensului lor lexical: prepozițiile vechi sunt mai abstracte, cele mai noi, provenite din alte părți de vorbire, sunt mai puțin abstracte, având de multe ori un semantism destul de bine conturat. Alteori, prepozițiile dobândesc o anumită valoare numai datorită sensului verbului determinat, de care depind complementele sau circumstanțialele construite cu ajutorul lor.

Cadiot constată faptul că, în majoritatea limbilor, prepozițiile sunt foarte generice, dar *genericitatea* variază de la o limbă la alta. Lingvistul pornește de la următoarea ipoteză: „les prépositions, avant de contribuer à l'inscription dans quelque espace neutralisé, traduisent ces expériences (*toutes les expériences* –sublinierea noastră) dans leurs dimensions synesthésiques et qualitatives."[2]

Aceste valori aspectuale, subiective și calitative nu trebuie considerate ca fiind suplimentare, derivate, spune Cadiot, dimpotrivă, ele sunt sensuri originare, de bază ale prepozițiilor: „Ces valeurs ne sont donc pas des valeurs lexicales, pragmatiques, stylistiques ou discursives, excédant le noyau grammatical de la langue: ce sont bien des valeurs grammaticales, c'est-à-dire des valeurs très génériques et indispensables, systématiquement et obligatoirement remises en jeu, «retravaillées» par chaque emploi."[3]

Pe aceeași idee, pentru a defini marcarea în structura de suprafață a cazurilor într-o limbă naturală, Croft pornește de la o presupoziție, aceea a polisemiei sau a uzului-tip („polysemy or usage-type"). Conform acestei abordări, se consideră că cea mai mare parte a cuvintelor unei limbi au mai mult de un sens și că doar o semnificație, doar un sens poate fi definit cu precizie. Marcarea mai multor cazuri în structura de suprafață cu același element poartă numele de *sincretism*.

---

[1] Avram 1997: 329, vol I.
[2] Cadiot 2002: 10.
[3] Cadiot 2002: 15.

În teoria localistă postfillmoriană, sincretismul este definit prin „regularităţi de proiectare a relaţiilor cazuale [roluri semantice] pe baza formelor cazuale [cazuri morfologice], regularităţi puse în evidenţă de folosirea aceluiaşi element de legătură pentru două sau mai multe relaţii cazuale diferite"[4].

Cele mai multe prepoziţii sunt polisemantice, dar se impun în uz cu un sens, mai rar cu două sau mai multe sensuri fundamentale. De exemplu, principalele sensuri ale prepoziţiei *cu* sunt, în linii generale, asocierea, „simultaneitatea de acţiune şi co-spaţialitatea intenţionale sau reciprocitatea"[5] şi, concret, paralelismul, simetria, co-situaţia sau co-prezenţa.

Această prepoziţie poate exprima atât sensuri abstracte, cât şi sensuri concrete. Aspectul negativ al „asocierii" se exprimă prin perechea lui antonimică – *fără*. *Cu* este una dintre prepoziţiile cele mai complexe, cele mai bogate semantic (cu sensuri moştenite, împrumutate sau calchiate) şi care poate avea foarte multe şi nu întotdeauna bine definite funcţii în exprimarea relaţiilor sintactice.

1. ETEROGENITATEA SEMANTICĂ

Foarte mulţi cercetători lingvişti au încercat să găsească semantismul primitiv inerent al prepoziţiei *cu*. Guillaume[6] consideră că e o „imagine abstractă de paralelism", Bidois[7] reţine ideea de co-prezenţă şi simultaneitate, iar Brøndel[8] pe aceea de simetrie. Este însă evident că aceste sensuri nu se actualizează decât în anumite contexte, pentru că schimbarea datelor lingvistice răstoarnă „paralelismul", „simetria", „co-prezenţa" şi „simultaneitatea". De exemplu, atunci când propoziţia cu un complement introdus prin *cu* are un predicat negat, realizarea acţiunii nu se mai produce în acelaşi timp, în acelaşi loc, între actanţi dispuşi simetric şi paralel: *Nu se ceartă cu nimeni. Nu este amabil cu prietenii.*

Constatarea este valabilă şi în cazul în care circumstanţialul exprimă o cauză: *Nu pot ajunge prea departe cu bagajul pe care îl am.*

În aceste condiţii, este mai potrivită abordarea din perspectiva polisemantismului prepoziţiei, cu precizarea că sensurile prepoziţiei *cu* pot fi puse în evidenţă în mai multe moduri, implicit prin diferite criterii :

1. prin posibilitatea de a marca mai multe roluri semantice:

– Comitativ (*Elementul x comută **cu elementul** y.*)

– Instrumental[9] (*Ion taie pânză **cu foarfeca**.*)

---

[4] Cristea 1970: 37.

[5] Schapira 2002: 90.

[6] *Ap.* Choi-Jonin 1995.

[7] *Idem.*

[8] *Idem.*

[9] Cadiot 2002 distinge valori prototipice ale prepoziţiei cu : Instrumentalul (Paul a bătut cuiul **cu ciocanul**.) şi Comitativul (Paul se ceartă **cu soţia**., dar şi cazuri intermediare : Paul se plimbă **cu câinele**., Paul se plimbă **cu umbrela**., Paul se plimbă **cu pălăria** pe cap.), roluri pentru care această prepoziţie este specializată.

– Temă (*Ion se înrudește **cu Gheorghe**.)*

– „Obiectiv" (*Ion încarcă vagonul **cu fân**.*)

– „Manieră" (*Maria învață **cu seriozitate**.*)

În calitate de „predicator", prepoziția *cu* poate selecta, în enunțuri diferite, cazuri și roluri diferite. Relația dintre rolurile tematice și prepoziția *cu* nu este în toate situațiile evidentă și unitar explicabilă.

2. prin posibilitatea de a reda forme variate ale interacțiunii, situație în care utilizările prepoziției *cu* sunt, din punct de vedere semantic, legate unele de altele, astfel încât relațiile dintre sensuri reprezintă un set relativ mic de funcții semantice :

– interacțiune verbală: *a vorbi **cu** cineva, a discuta **cu** cineva, a conversa **cu** cineva, a comunica **cu** cineva* etc.

– interacțiune cu caracter contractual: *a se mărita **cu** cineva, a se căsători **cu** cineva, a face comerț **cu** cineva, a negocia **cu** cineva, a face pact / pace **cu** cineva* etc.

– interacțiune fizică: *a flirta **cu** cineva, a se săruta **cu** cineva, a-și da coate **cu** cineva* etc.

– interacțiune „psihologică": *a simpatiza **cu** cineva, a se împrieteni **cu** cineva, a se înfrăți **cu** cineva* etc.

– interacțiune cu caracter antagonic: *a se bate **cu** cineva, a se lupta **cu** cineva, a se război **cu** cineva, a rivaliza **cu** cineva, a se duela **cu** cineva* etc.

– schimb: *a schimba, a permuta, a comuta, a paria **cu** ceva / cineva* etc.

Ceea ce denotă un verb într-un anumit context lingvistic (enunț) are implicații imediate în alegerea și actualizarea sensului prepoziției în contextul respectiv.

3. prin posibilitatea de a reda sensuri complet diferite:

– asocierea, acordul, însoțirea, reunirea: *A ieșit **cu** prietenii. E amabil **cu** toată lumea. A sărbătorit logodna sa **cu** Maria. El e **cu** noi.*

– maniera: *Nu e de ajuns să iubești, trebuie să iubești **cu** devotament.*

– mijlocul, instrumentul folosit: *A deschis cutia de conservă **cu** un cuțit. **Cu** timpul va uita.*

– simultaneitatea temporală: *Se scoală **cu** răsăritul soarelui.*

– cauza: ***Cu** viteza cu care se mișcă, sigur vom întârzia !*

– scopul: *Și au zidit, **cu** mare minunea veacurilor de pe urmă, pod de piatră peste Dunăre.* (Miron Costin).

– concesia: ***Cu** toți banii pe care îi are, nu-și poate cumpăra sănătatea !*

Dacă în cea de-a treia situație se poate vorbi de sincretismul elementului *cu*, adică de utilizarea lui omonimică, în a doua situație este mai potrivită descrierea acestuia în termenii polisemiei, având în vedere relația de sens care se stabilește între diversele utilizări. Această distincție este cu atât mai justificată cu cât în acest al doilea caz ne situăm la nivelul unor tipuri particulare de utilizare, în care trăsăturile inerente [„simetrie", „reciprocitate"] reprezintă semul comun.

Sincretismul la nivel semantic al prepoziției *cu* e susținut și de faptul că acest element intră în concurență cu alte prepoziții / locuțiuni prepoziționale cu care poate fi substituit (cf. DA):

– ***în** (A trimis **cu** taină mâncare celor necăjiți. L-a lăsat **cu** mare sărăcie.)*

– ***de*** *(**Cu** această boală boliia tot neamul jidovăsc.* – Varlaam, *Cazania.; Suferă **cu** inima.)*

– ***după*** *(Era rege numai **cu** numele.)*

– ***faţă de*** *(purtarea lui **cu** oamenii de rând)*

– ***în ceea ce priveşte, referitor la*** *(Ce se mai aude **cu** războiul? Cum rămâne **cu** mine?)*

– ***din*** sau ***din cauza*** *(**Cu** nerecunoştinţa lui nu are decât de pierdut.)*

– ***conform, potrivit*** *(Am scris **cu** zisa lor.)*

– ***prin*** *(Iisus ne arată chipul **cu** care ne putem mântui.)*

– ***odată cu*** *(**Cu** el să zicem toţi din tot sufletul.)*

2. ETEROGENITATEA DE COMPORTAMENT MORFOLOGIC A NOMINALULUI COOCURENT CU PREPOZIŢIA *CU*

Prezenţa prepoziţiilor în enunţ determină anumite particularităţi morfologice ale nominalului cu care se asociază şi pe care îl preced, ceea ce arată că între prepoziţie şi nominal există o legătură foarte strânsă. De regulă, prepoziţiile care impun cazul acuzativ (între care se numără şi *cu*) nu sunt compatibile cu nominal articulat, în condiţiile în care intervine o restricţie suplimentară, şi anume absenţa altor determinanţi sau adjuncţi. Un statut aparte şi individualizator are prepoziţia *cu*, prepoziţie care, în condiţii semantice precise, precedă atât un nominal articulat, cât şi un nominal nearticulat.

1. Nominalul are formă nearticulată în următoarele cazuri:

– când face parte din clasa substantivelor reprezentând *arhigenul* (nonnumărabile masive) sau din clasa abstractelor: *prăjitură **cu** cremă, pahar **cu** lapte* (a), *învaţă **cu** seriozitate, vorbeşte **cu** înţelepciune* (b).

Diferenţa dintre cele două tipuri de contexte e dată de faptul că în (a) marca Ø a determinării este funcţională, având valoare partitivă, valoare exclusă din (b): *prăjitură **cu nişte / cu ceva** cremă, pahar **cu nişte** lapte / **cu o cantitate** de lapte*, dar: ***învaţă cu nişte / cu ceva** seriozitate.*

Această valoare se extinde şi la unele nominale numărabile, nonmasive, *cu* introducând un nominal nedeterminat la plural, în aceeaşi situaţia în care nedeterminarea este marcă funcţională a valorii partitive:

*Merg **cu** prietenii la meci.*, dar: *Merg **cu** prieteni la meci.* = *Merg **cu nişte** prieteni la meci.*

– când face parte dintr-un grup nominal care exprimă o caracterizare, o calificare: *parc **cu** flori, stradă **cu** ramificaţii*

– când precedă nominale în cadrul unei enumeraţii cu sens global cumulativ şi sociativ (*a plecat în vacanţă **cu** bunici, **cu** copii, **cu** căţel, **cu** purcel*) sau când nominalul face parte din expresii şi locuţiuni, exprimând, prin repetiţie, acumularea, gradaţia sau reciprocitatea: *leu **cu** leu, pas **cu** pas, treaptă **cu** treaptă, munte **cu** munte.*

Aceeași valoare de gradație poate fi exprimată însă și prin nominal articulat, când substantivul provine, prin conversiune, dintr-un adverb: *încetul cu încetul.*

2. Alte situații de folosire a nominalului articulat sunt:

- când substantivul exprimă – instrumentul: *taie **cu** lama*
  - o cantitate nedeterminată, dar care se aproximează, dovadă fiind posibilitatea înlocuirii cu un cantitativ nedefinit: *lipsește de acasă **cu** nopțile / mult, în acest lac e pește **cu** duiumul / e mult pește, câștigă bani **cu** sacul / mulți bani*
  - asocierea: *se învecinează **cu** școala*
  - o persoană cunoscută, unică pentru vorbitor: *vorbește **cu** mama / **cu** profesorul / **cu** doctorul*
- când substantivul intră într-o relație de incluziune unilaterală cu nominalul de pe prima poziție: *mașina dă **cu** spatele* sau de posesie inalienabilă: *lovește mingea **cu** capul;*
- în sintagme fixate (*a duce **cu** vorba / **cu** zăhărelul*) sau când substantivul este la origine un adverb sau un adjectiv (vezi *supra*, dar și: *a lua **cu** binele, **cu** răul nu faci nimic, **cu** (tot) dinadinsul*);
- când forma articulată este o restricție impusă de predicatul semantic adverb sau adjectiv: *în raport **cu** resursele, declarație conformă **cu** realitatea, potrivit **cu** vârsta.*[10]

3. ETEROGENITATEA SINTACTICĂ

Marea disponibilitate sintactică a prepoziției *cu* este evidențiată prin capacitatea grupului prepozițional alcătuit din prepoziția *cu* și constituentul pe care aceasta îl precedă de a realiza în propoziție sau în frază diferite poziții sintactice:

- subiect: *nu-i **cu** cine te plimba;*
- complement al numelui: *casă **cu** pereți de sticlă;*
- nume predicativ: *paharul este **cu** apă;*
- predicativ suplimentar: *casa am găsit-o **cu** geamurile sparte;*
- diverse tipuri de complement: *nu mai știu **cu** cine am venit; mă gândesc **cu** ce am venit; mă aliez **cu** altcineva;*
- circumstanțiale: *taie **cu** lama; **cu** toată stăruința, n-a obținut ce a vrut; merge **cu** prietenii.*

Din punct de vedere sintactico-discursiv, prepoziția *cu* are două funcții care pot fi mai bine evidențiate în cazul complementelor și al circumstanțialelor: funcția de dedublare valențială în două unități lingvistice autonome din punct de vedere sintactic și referențial (1) și funcția de integrare a părții într-un întreg (2).

(1) În structurile de tipul: (a)*Ion se ceartă cu Gheorghe.*, față de (b)*Ei se ceartă.*, verbul guvernează relația dintre două elemente cu aceeași valență. Valența comună poate fi reprezentată ca dedublată în doi actanți, prepoziția *cu* servind la izolarea unui element conținut în valență în situația (a) sau sub forma unui subiect multiplu în (b).

[10] Pentru mai multe exemple, vezi și Guțu Romalo 2005: 616.

Verbele construite cu un complement comitativ introdus prin prepoziția *cu*[11] nu sunt singurele care acceptă izolarea unui element conținut în valență. Când *cu* funcționează la nivel recțional ca element de valență (deci ca element al grilei, al structurii semantico-sintactice a verbului), dedublarea este posibilă și cu alte tipuri de complemente și circumstanțiale:

– circumstanțial instrumental: *Deschide ușa **cu** cheia.*

– circumstanțial de mod, de manieră: *Lucrează **cu** entuziasm.*

– circumstanțial de relație: 1.a. *Ce-ai rezolvat **cu** cazarea? Ce se mai aude **cu** examenul?*

1.b. *El e amabil **cu** mine. El e nepoliticos **cu** părinții săi. El se poartă urât **cu** mine.*

În 1.a (glosat 'în legătură cu, în ceea ce privește') nu este posibilă substituția cu *fără*, în 1.b (structură aproximativ echivalentă cu 'față de, în ceea ce mă privește') dacă se produce substituția, se schimbă natura circumstanțialului care devine condițional cu nuanță modală: *El este amabil **fără** mine. El este nepoliticos **fără** părinții săi. El se poartă urât **fără** mine.*

(2) Funcția de corelare a părții cu un tot, cu un întreg deja circumscris se manifestă la nivel transfrastic și ține de domeniul enunțării pentru că se decodează prin informații deja introduse în context sau prin apelul la un fond de cunoștințe comune, împărtășite ale interlocutorilor. Sintactic, această valoare a prepoziției *cu* se manifestă prin:

– circumstanțialul de cauză: ***Cu** criza asta, **cu** lipsuri multe, mi-e tare greu!* (cauza obiectivă); ***Cu** o asemenea atitudine nu rezolvi nimic.* (cauză subiectivă)

– circumstanțialul concesiv : ***Cu** toate eforturile, n-a reușit la examen.*

4. ETEROGENITATEA CA GRAD DE AUTONOMIE

În funcție de solidaritatea și coeziunea elementelor care compun structura în care intră prepoziția *cu*, precum și în funcție de depența de un regent, se pot face unele obsevații cu privire la autonomia acestei prepoziții:

(1) grad mic de autonomie, când *cu* nu se mai comportă ca o prepoziție veritabilă, ci devine prepoziție-morfem, impusă de regimul sintactico-semantic al verbului. Prepoziția cunoaște un grad mai mare de desemantizare, dovadă fiind imposibilitatea înlocuirii ei cu un sinonim (o prepoziție sau locuțiune prepozițională echivalentă):

*Ion se aliază **cu** Gheorghe.*

(2) grad mai mare de autonomie, când prepoziția *cu* se încarcă semantic (cumulează și alte sensuri, valori), putând fi înlocuită cu *împreună cu, laolaltă cu, cu tot cu* etc. (pentru valoarea sociativă), respectiv, *cu ajutorul, prin intermediul* etc. (pentru valoarea instrumentală), locuțiuni prepoziționale în a căror structură poate intra chiar prepoziția *cu*. De asemenea, *cu* poate fi substituită și prin prepoziția cu sens negativ,

[11] Pentru autonomia sintactică și referențială a celor două nominale din structura valențială a verbului vezi și Schapira 2002, în care autoarea analizează cazul prepoziției franceze *avec*, dar observațiile pot fi aplicate și în cazul prepoziției române *cu*.

privativ *fără* (*Ion merge la teatru **fără Gheorghe**.)*, iar din punct de vedere semantico-sintactic este predicat semantic și element care atribuie rol.

(3) grad mare de autonomie, în structuri de tipul:

– *Cafeaua, o vrei cu zahăr sau fără?*

– ***Cu**!*,

unde *cu* poate fi interpretat ca profrază, având în vedere faptul că se decodează prin raportare la contextul lingvistic și 'stă în locul' unui răspuns la o întrebare anterioară, adăugând, în același timp, propria semnificație [+adiționare]. În această situație s-a produs alunecare elementului prepozițional spre clasa adverbului, ceea ce justifică interpretarea lui *cu* drept constituent de tip profraza. Trebuie precizat faptul că astfel de enunțuri sunt resimțite ca eliptice, argument în plus pentru susținerea interpretării și dezambiguizării lui *cu* prin raportare la datele lingvistice și chiar extralingvistice ale contextului situațional (în această ultimă situație, *cu* poate funcționa chiar ca element deictic ostensiv dacă, în condițiile co-prezenței celor doi locutori în cadrul conversațional, enunțul este însoțit de un gest prin care se indică 'substanța' referată).

Din punct de vedere sintactic, ceea ce face gramatical ultimul enunț și determină conversiunea (adverbializarea) accidentală a prepoziției *cu* este o perturbare, o tulburare de valență combinatorie care constă în folosirea acestui element ca predicat semantic saturat. Utilizarea este atipică în cazul prepoziției, care, în calitate sau de predicat semantic (*Călătoresc **cu** familia.*) sau de intermediar între verb și constituentul următor (*Romantismul coexistă **cu** tradiționalismul.*), nu apare niciodată cu valențe nesaturate[12].

Cele trei contexte pun în evidență grade diferite de autonomie și de gramaticalizare a elementului *cu*. În nicio situație însă autonomia nu este totală. Limitarea autonomiei intervine diferit: ca efect al regimului verbului (1), ca urmare a faptului că nu poate reprezenta cap (centru) de grup sintactic decât dacă are determinant (2), ca modalitate de procurare a referinței, prin raportare la un antecedent, adică la un referent sau o informație introdus(ă) anterior în contextul lingvistic, modalitate comună tuturor substitutelor (3).

5. ETEROGENITATEA FUNCȚIONALĂ A ELEMENTULUI *CU*

Cu figurează, în contexte diferite, atât în inventarul elementelor subordonatoare, cât și în cel al elementelor coordonatoare, fiind singurul demarcator care se găsește oficial în situația de a aparține și hipotaxei și parataxei[13].

1. *cu* = prepoziție subordonatoare care marchează o relație sintactică de subordonare la nivelul propoziției (un raport cazual de acuzativ) sau al frazei.

[12] Spre deosebire de prepoziție, verbul admite atât saturarea, cât și nesaturarea valențelor combinatorii, ceea ce poate fi exemplificat prin verbul *a citi : Ion citește o carte.* (cu toate valențele saturate, adică subiect în nominativ și obiect direct în acuzatiz), dar : *Lui Ion îi place să citească.* (același verb tranzitiv are o utilizare absolută, ceea ce implică posibilitatea suprimării obiectului direct și astfel nesaturarea tuturor valențelor).

[13] Cristea 1970: 64.

2. *cu* = conjuncţie coordonatoare, de asemenea la nivelul propoziţiei, în condiţiile existenţei unui subiect multiplu, dovadă fiind acordul la plural.

*Ion **cu** Gheorghe **merg** la teatru.*

Cele două ipostaze se reunesc în interpretarea sintactică, mai exact în considerarea lor ca elemente asintactice.

1. În calitate de element subordonator la nivelul propoziţiei, *cu* introduce (precedă) un nominal care se prezintă sub trei ipostaze:

a) GPrep > GV, în care constituentul nu depinde de natura lexicală a verbului regent; în plus, acest constituent nu se poate pronominaliza printr-un pronume personal disjunct.

Cu este centrul grupului prepoziţional şi domină nominalul sau grupul nominal pe care îl include şi căruia îi transmite una dintre semnificaţiile:

– manieră, mai ales dacă nominalul are trăsătura [-animat, -material]:

*Citesc întotdeauna **cu atenţie** prospectele medicamentelor.*

– instrument, mai ales când nominalul are trăsăturile inerente [– animat, + material]:

*... dorinţa de a executa grandiosul antic **cu materiale** atât de nepotrivite.*

– cauză:

***Cu sarcinile** pe care ţi le-ai asumat nu vei avea deloc timp liber.*

– concesia:

***Cu toată** averea, ea nu este fericită.*

b) GPrep < GV, unde modificatorul verbului regent este impus de regimul acestuia şi reprezintă o complinire obligatorie:

*Această cameră **comunică cu sufrageria**.*

*Ion **colaborează cu Gheorghe**.,*

caz în care prepoziţia serveşte de verigă intermediară prin care se transmite informaţia de rol de la verb la nominal şi asigură coeziunea grupului sintactic.

c) GN introdus prin *cu* este determinant al unui alt nominal – centru de grup sintactic; se exprimă astfel o relaţie de incluziune unilaterală (*apartament **cu** **pereţi** subţiri*) sau o relaţie de posesie inalienabilă (*fata / fată **cu ochi** albaştri*).

Intervine o restricţie suplimentară: nominalul regent nu trebuie să fie un substantiv deverbal (provenit de la un verb care exprimă „asocierea" sau „reunirea").

2. În literatura franceză de specialitate, *cu* apare în lista coordonatorilor atunci când face parte din GN primar, nucleu.

*Maria **cu Paula** s-au împrietenit.*

Spre deosebire de conjuncţia *şi*, marcă a simplei adiţii, *cu*, element de coordonare, adaugă informaţia de simultaneitate obligatorie: cei doi agenţi execută împreună acţiunea exprimată de verb, fie că acesta e la singular, fie că e la plural.

Deşi nu în măsură atât de mare, acest *cu* = 'şi' se întâlneşte şi în alte limbi (cf. DA: lat. *Demosthenes cum ceteris erant expulsi.*, it. *io com lui volgemmo i nostri passi.*).

6. ALTE OBSERVAŢII

O particularitate a prepoziţiei *cu* priveşte restricţiile de clasă morfologică impusă constituentului următor: este vorba de imposibilitatea combinării cu adverb sau locuţiune adverbială. Vezi:

*casa **de acolo***, dar ***paharul cu acolo / cu ieri / cu târziu.***

Construcțiile de tipul: (a) *a se scula **cu dimineața** în cap; de **cu seară***

(b) ***cu asupră** de măsură*

(c) *„**cu** mâne zilele-ți adaogi"*

(d) ***cu greu, cu drag, cu bine***

nu contrazic această constatare, dar explicațiile sunt diferite:

(a) *dimineața, seară* sunt utilizate metaforic în cadrul unor expresii; în plus, adverbele *dimineața, seară* provin, prin conversiune, de la substantive (dovadă fiind şi posibilitatea folosirii la plural, posibilitatea articulării cu articol hotărât sau nehotărât: *Dimineţile / serile au început să fie răcoroase. E o dimineață / seară superbă.*; posibilitatea determinării printr-un adjectiv sau grup prepoziţional: *dimineață senină; seară de vară*). O construcție de tipul *de cu seară* poate fi interpretată drept grup prepoziţional cu centru prepoziţional *de* + sintagma locuţionară *cu seară* (cf. DA): *de [cu seară]*. În aceste condiții, *cu* reprezintă o urmă (un semn) a naturii substantivale a celor două unități, *dimineață*, respectiv *seară*.

(b) *cu* reprezintă termenul regent pentru întreg grupul *asupră de măsură*, în care *asupră de* cuantifică (mai exact, aproximează) substantivul *măsură*. Deci *cu* nu e element regent pentru *asupră*, ci pentru sintagmă în ansamblu, sintagmă substituibilă şi echivalentă cu *dincolo de măsură, mai pre sus de măsură* şi care poate fi reprezentată astfel : ***cu** [asupră [de măsură]]*.

(c) în cazul lui *mâne, cu* se explică în două moduri: sau prin păstrarea unor trăsături din natura substantivală, sau, mai degrabă, prin structura eliptică din care lipseşte substantivul „ziua": 'cu ziua de mâ[i]ne, zilele îți adaogi'.

(d) în construcțiile *cu greu, cu drag, cu bine, cu* precedă adverbe care s-au substantivizat, dovadă fiind disponibilitatea lor de a primi determinanți adjectivali : *cu mare greu, cu mare drag, cu mult bine* (cf. DA).

O serie de structuri, de regulă fixe, în alcătuirea cărora intră şi elementul *cu*, pun în evidență particularități ale limbii române : *laolaltă cu, împreună cu, cu tot cu, cu ... cu... (cu fete cu băieți), şi cu, cu ...cu tot (ardea cu case cu tot)*, în sensul că doar în română se folosesc două, chiar trei unități (identice sau diferite din punct de vedere lexical şi echivalente ca sens) pentru exprimarea asocierii sau a cumulului. Valoarea sociativă în sintagme în care *cu* este întărit şi prin alte conjuncții sau adverbe poate fi chiar triplu marcată, atunci când se are în vedere un referent considerat în totalitatea lui: *laolaltă / împreună*(1) *cu* (2) *toți* (3) *colegii*, în timp ce franceza sau engleza dispun de cel mult două astfel de mărci: *avec tous ses collègues, with all his collegues*.

O analiză din perspectivă comparativă e oferită de DA la articolul despre prepoziția *cu*, prin indicarea corespondentelor funcționale din franceză ale prepoziției românești. Astfel, în română se foloseşte *cu* acolo unde în franceză sunt folosite alte prepoziții, precum:

1. ***et*** (*le père et la mère* – „mama cu tata"); ***par*** (*morceau par morceau, jour par jour* – „bucată cu bucată", „zi cu zi"); ***à*** (*pièce à pièce, goutte à goutte* – „piesă cu piesă", „picătură cu picătură");

2. ***à*** (*vache à lait* – „vacă cu lapte") ; ***de*** (*homme de cœur, bonne foi* – „om cu inimă, cu bună-credință");

3. ***de*** (pentru a marca relaţia de rudenie: *cousin de* – „văr cu");

4. ***à*** (în comparaţii: *semblable à, égal à* – „asemănător cu, egal cu");

5. ***à*** (în sintagma *à l'occasion de* – „cu ocazia");

6. ***durant*** (pentru a marca durata nedeterminată: *durant des jours, durant des heures, durant des heures entières* – „cu zilele", „cu orele", „cu orele întregi");

7. ***Ø*** (pentru anterioritate temporală: *deux jours avant* – „cu două zile înainte").

7. CONCLUZII

Element asintactic tradiţional numit prepoziţie simplă, **cu** se dovedeşte a avea, la o analiză amănunţită, multiple şi diverse funcţii, nu întotdeauna uşor de delimitat (dificultatea de delimitare datorându-se în parte şi interferenţei criteriilor). Nu rare sunt cazurile în care acest mozaic de valori (deci funcţii manifestate simultan sau chiar amalgamate) determină ezitări de interpretare. Există totuşi criterii în funcţie de care valorile lui **cu** se grupează la diferite niveluri: semantic, morfologic, sintactico-funcţional şi chiar pragmatico-discursiv.

La rezultate interesante se ajunge şi în urma unei analize comparativ-contrastive care conduce la interpretarea lui **cu** drept parametru tipologic de individualizare a limbii române atunci când apare în cadrul unor sintagme şi construcţii cu statut de locuţiuni sau îmbinări fixe (*laolaltă **cu**, împreună **cu**, **cu** tot **cu**, **cu** fete **cu** băieţi, x şi **cu** y*).

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a 2-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Humanitas.

Cadiot 2002 = Pierre Cadiot, *Schémas et motifs en sémantique prépositionnelle: vers une description renouvelée des prépositions dites <spatiales>*, în „Travaux de linguistique", nº 44, p. 9–25.

Choi – Jonin 1995 = I. Choi-Jonin, *La préposition **avec**: opérateur de (dé)composition*, în „Scolia", nr. 5, p. 109–129.

Cristea 1970 = Teodora Cristea, *Le couple **avec** / **sans** en français contemporain*, în „Bulletin de la société roumaine de linguistique romane", nº VII, Bucarest.

Croft 1991 = William Croft, *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organisation of Information*, Chicago, University Press.

Guţu Romalo 2005 = Valeria Guţu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române (GALR)*, I, *Enunţul*, ediţie nouă, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Schapira 2002 = Charlotte Schapira, *Préposition et conjonction? Le cas de **avec***, în „Travaux de linguistique", nº 44, p. 89–101.

Schnedecker 2002 = Catherine Schnedecker, *À propos des emplois régis d' **avec***, în „Travaux de linguistique", nº 44, p. 101–115.

DA = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1913 ş.u.

THE SYNCRETISM OF THE PREPOSITION *CU*

ABSTRACT

In the current paper, our objective was to emphasize the syncretism of the preposition *cu* ('with') in the Romanian language. We analyzed and exemplified its semantic heterogeneity and, at the same time, the heterogeneity in what concerns the morphological behaviour of the nominal coocurent with the preposition. Aspects regarding the syntactic heterogeneity of this preposition, its heterogeneity as degree of autonomy and also its functional heterogeneity are also presented.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
sovar_geo@yahoo.com

DUBLETELE ACCENTUALE ŞI NORMA LINGVISTICĂ

AIDA TODI

1. Conceptul de dublet accentual este relativ nou în lingvistica românească. Ceea ce a permis naşterea şi menţinerea acestui fenomen este mobilitatea accentului românesc, în comparaţie cu alte limbi, cu accent fix (maghiara, ceha – pe prima silabă; polona - penultima, franceza – pe ultima)[1], la care nu apare problema dubletelor accentuale. Ce determină acceptarea, de către normă, a anumitor dublete şi respingerea altora? În ce măsură noua normă păstrează (ca atare sau schimbând ordinea de preferinţă a formelor în variaţie liberă) dubletul accentual din lucrările normative anterioare? Conform cărui criteriu reduce aceste forme? De ce în unele situaţii norma actuală permite noi dublete, deşi, după cum se ştie, limba literară tinde să reducă variantele, şi nu să le înmulţească? În ce măsură noua normă ţine cont, în recomandările sale, de uzajul lingvistic? Dar de criteriul etimologic? Iată câteva întrebări pe care le suscită dubletele accentuale. Am încercat să abordăm câteva dintre ele, pornind de la cea mai recentă lucrare normativă (DOOM 2) şi făcând o incursiune în câteva lucrări normative anterioare (DOOM 1 şi ÎOOP).

Am avut în vedere ultimele lucrări: cea mai recentă ediţie a *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (1994), precum şi ediţia I (1982/1989) şi a II-a (2005) a *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*. Vom nota în continuare aceste lucrări, pentru simplificare, cu ÎOOP, DOOM 1 şi DOOM 2. Diferenţele, la toate nivelurile limbii, dintre DOOM 1 şi DOOM 2 au fost semnalate şi de o lucrare lexicografică mai recentă (Aranghelovici 2007). Am urmărit în ce măsură ultima ediţie a DOOM reprezintă un progres normativ în sensul simplificării (al reducerii variantelor), al opţiunii pentru o formă mai frecventă în uzul vorbitorilor sau, dimpotrivă, acceptă, în unele cazuri, forme duble nepermise în lucrările anterioare. Nu am intenţionat să oferim un inventar exhaustiv al problemelor prezentate, ci doar o selecţie (dublete accentuale păstrate, reduse, dublete acceptate). Unele dintre modificările din aceste categorii au fost deja discutate, parţial, în alte studii[2]. Am preluat, din ultima ediţie a DOOM, notaţia cu semnul exclamării înaintea cuvintelor care au suferit modificări de orice fel faţă de ediţia anterioară.

---

[1] Puşcariu 1959.

[2] Rădulescu-Sala 2006.

Articolul cuprinde un inventar, grupat pe probleme, al dubletelor în limba română actuală (comparând DOOM 1 şi DOOM 2), după cum urmează: dublete accentuale păstrate din DOOM 1 (a, b – a, b); dublete accentuale păstrate din DOOM 1, dar cu inversarea ordinii de preferinţă (a, b – b, a); reducerea formelor în variaţie liberă prin păstrarea unei singure forme (a, b – a sau a, b – b); admiterea unui dublet în locul unei singure forme (a – a, b).

În ceea ce priveşte notarea accentului, se poate constata că, în ultimele lucrări normative, acesta prezintă diferenţe: dacă iniţial notaţia era similară accentului ascuţit din franceză, aşa cum apare, de pildă, inclusiv în cea mai recentă ediţie a ÎOOP (*calomniatór*), DOOM 1 notează un punct sub vocala accentuată (*calomniatọr*), în timp ce DOOM 2 o subliniază (*calomniator*). Pentru unificare, în exemplele de mai jos am folosit exclusiv notaţia din DOOM 2.

2. Th. Hristea preciza că dubletele accentuale "constituie o categorie cu totul specială în cadrul categoriei mai largi a dubletelor fonetice", arătând că "importanţa acestor dublete rezidă atât în numărul lor relativ mare, cât şi în faptul că unele dintre ele tind să se diferenţieze din punct de vedere semantic, devenind, în felul acesta, unităţi lexicale disctincte."[3] Printre exemple, Th. Hristea enumeră cuvinte ca: *director* (subst.) "persoană care conduce" şi *director* (adj.) "care indică direcţia"; *vestibul* şi *vestibul* (cel din urmă folosit "aproape exclusiv în terminologia anatomiei", cu sensul de "prima cavitate a urechii interne."[4]

3. Menţionăm că ultimele trei lucrări normative la care ne referim admit, toate, ***dublete accentuale***. Situaţia dubletelor în limba română literară actuală (comparând DOOM 1 şi DOOM 2) se prezintă după cum urmează:

3a. Dublete accentuale păstrate din DOOM 1 (a, b – a, b) (23 situaţii)

anọst / anost
anţărţ / anţărţ (pop., înv.)
asindẹt / asịndeton
blẹstemă / blestẹmă
colea / cọlea
desetịnă / desẹtină
digama / dịgama
dihọr / dịhor
hapcịu / hapciu
huideọ / huideọ (pop.)
ịntim / intịm
încotrova / încotrọva (înv.)
lastịc / lạstic (înv.)
mălură / mălură
meşteriţă / meşteriţă
mobịl[2]/ mọbil (jur.)
mọdem / modẹm

[3] Hristea 1983: 11.
[4] *Ibidem*.

niṣcai / niṣcai (pop.) domino (DOOM 2) – cu sensul de „joc" se accentua domino
păstură / păsțură
picnic / picnic
profesor / profesor
suburbie / suburbie
vindiac / vindiac

3b. Dublete accentuale păstrate din DOOM 1, dar cu inversarea ordinii de preferință (a, b – b, a) (11 situații)

!apendice / apendice[2] (prelungire a intestinului) (DOOM 1 *apendice*[1] */ apendice*)
!bantu / bantu (DOOM 1 *bantu / bantu*)
!bebe / bebe (DOOM 1 *bebe / bebi*)
!bengali / bengali 1 (bengalez) (DOOM 1 *bengali / bengali*)
!facsimil / facsimil (DOOM 1 *facsimil / facsimil*)
!fado (port.) */ fado* (fr.) (DOOM 1 *fado / fado*)
!hatman / hatman (DOOM 1 *hatman / hatman*)
!măgăriță / măgăriță (DOOM 1 *măgăriță / măgăriță*)
!osana / osana interj. (DOOM 1 *osana / osana*)
!protector / protector (DOOM 1 *protector / protector*)
!satiră / satiră (DOOM 1 *satiră / satiră*)

3c. Reducerea formelor în variație liberă prin selectarea unei singure forme (a, b – a sau a, b – b) (37 situații)

!adică (DOOM 1 *adică / adică*)
!anatemă (DOOM 1 *anatemă / anatemă*)
!anghemaht (DOOM 1 *anghemaht / anghemaht*)
!aripă (DOOM 1 *aripă / aripă*)
!austru (DOOM 1 *austru / austru*, sil. aus- / a-us-)
!barhet (DOOM 1 *barhet / barhet*)
!bariton[1] (cântăreț) (DOOM 1 *bariton / bariton*)
!bismut (DOOM 2 *bismut / bismut*)
!boston (vals, joc de cărți) (DOOM 1 *boston / boston*)
!calcar (DOOM 1 *calcar / calcar*)
!chibiț (DOOM 1 *chibiț / chibiț*)
!cobalt (DOOM 1 *cobalt / cobalt*)
!condor (DOOM 1 *condor / condor*)
!constă (DOOM 1 *constă / constă*)
!crater (DOOM 1 *crater / crater*)
!cuișoriță (DOOM 1 *cuișoriță / cuișoriță*)
!despot (DOOM 1 *despot / despot*)
!feculă (DOOM 1 *feculă / feculă*)
!gârniță (reg.) (DOOM 1 *gârniță / gârneață*)
!harpie (monstru, femeie rea, pasăre) (DOOM 1 *harpie / harpie*)
!himen (DOOM 1 *himen / himen*)
!infim (DOOM 1 *infim / infim*)
!leurdă (DOOM 1 *leurdă / leurdă*)

!marcher (persoană) (rar) (DOOM 1 *marcher / marcher*)
!neutru (DOOM 1 *neutru / neutru*)
!onix (mineral) (DOOM 1 *onix / onix*)
!prier (DOOM 1 *prier / prier*)
!săpunăriță (DOOM 1 *săpunăriță / săpunăriță*)
!simpozion (DOOM 1 *simpozion / simpozion*)
!suntem (DOOM 1 *suntem / suntem*)
!sunteți (DOOM 1 *sunteți / sunteți)*
!superfluu (DOOM 1 *superfluu / superfluu*)
?!șeic (DOOM 1 *șeic / șeic*)
!tartar[2] (DOOM 1 *tartar / tartar*)
!translator[1] (persoană) (DOOM 1 *translator / translator)*
!vermut (DOOM 1 *vermut / vermut*)
!zepelin (balon dirijabil) (DOOM 1 *zeppelin / zeppelin*)

3d. Admiterea unui dublet în locul unei singure forme (a – a, b) (54 situații)

!acatist / acatist s.n. (DOOM 1 *acatist*)
!agriș / agriș (DOOM 1 *agriș*)
!agrișă / agrișă (DOOM 1 *agrișă*)
!alo[1] */ alo* (interj.) (DOOM 1 *alo*)
!anaforă / anaforă (figură de stil) (DOOM 1 *anaforă*)
!antic / antic (DOOM 1 *antic*)
!asfixie / asfixie (DOOM 1 *asfixie*)
!axilă / axilă (DOOM 1 *axilă*)
!balonzaid / balonzaid (DOOM 1 *balonzaid*)
!basedow / basedow (s pron. z) (DOOM 1 *bazedov*)
!bolivar / (hisp.) *bolivar* (monedă) (DOOM 1 *bolivar*)
!buldog / buldog (DOOM 1 *buldog*)
!cambulă / cambulă (DOOM 1 *cambulă*)
!candid / candid (DOOM 1 *candid*)
!cauc 2 / cauc 2 (vas) (DOOM 1 *cauc*)
!chivot / chivot (DOOM 1 *chivot*)
!colaps / colaps (DOOM 1 *colaps*)
!delco / delcou (DOOM 1 *delco*)
**e-mail* (angl.) (pron. *imeĭl / imeĭl*) – inexistent în DOOM 1
!firav / firav (DOOM 1 *firav*)
!gângav / gângav (DOOM 1 *gângav*)
!gingaș / gingaș (DOOM 1 *gingaș*)
!glasbeton / glasbeton (DOOM 1 *glasbeton*)
!halteră[1] */ halteră* (aparat) (DOOM 1 *halteră; halteră* (zool.))
!icos / icos (DOOM 1 *icos*)
!jilav / jilav (DOOM 1 *jilav*)
!lampas / lampas (DOOM 1 *lampas*)
!lectică / lectică (DOOM 1 *lectică*)
!malaga / malaga (vin) (DOOM 1 *malaga*)

!metabolă / metabolă (DOOM 1 *metabolă*)
!molibden / molibden (DOOM 1 *molibden* s.n.)
!nandu / nandu (DOOM 1 *nandu*).
!ordie / ordie (înv.) (DOOM 1 *ordie*)
!parapon / parapon (înv., fam.) (DOOM 1 *parapon*)
!pegas / pegas (DOOM 1 *pegas*)
!penurie / penurie (DOOM 1 *penurie*)
!pilotă / pilotă (DOOM 1 *pilotă*)
!pojghiță / pojghiță (DOOM 1 *pojghiță*)
!polip / polip (DOOM 1 *polip*)
!polisindeton / polisindet (DOOM 1 *polisindeton*)
!ponei / ponei (DOOM 1 *ponei*)
!precaut / precaut (DOOM 1 *precaut*)
!primulă / primulă (DOOM 1 *primulă*)
!prognostic / prognostic (DOOM 1 *prognostic / prognostic*)
!propedeutică / propedeutică (DOOM 1 *propedeutică*)
!puber / puber (DOOM 1 *puber*)
!reumă / reumă (DOOM 1 *reumă*)
!robotă / robotă (înv.) (DOOM 1 *robotă*)
!rolfilm / rolfilm (DOOM 1 *rolfilm*)
!sinecdocă / sinecdocă (DOOM 1 *sinecdocă*)
!spadice / spadice (DOOM 1 *spadice*)
!șpilhozen / șpilhozen (DOOM 1 *șpilhozen*)
!trafic / trafic (DOOM 1 *trafic*)
!vector / vector (DOOM 1 *vector*).

Am făcut deja, cu altă ocazie, câteva observații privitoare la dinamica normei în ceea ce privește acceptarea / neacceptarea dubletelor accentuale[5]. O statistică simplă arată că DOOM 2 este mai generos în acceptarea dubletelor: astfel, în DOOM 1 erau admise dublete pentru 71 de cuvinte: 34 (3a, 3b) + 37 (3c); în DOOM 2 se admit dublete pentru 88 de cuvinte: 34 (3a, 3b) + 54 (3d). În DOOM 2 se păstrează, din ediția anterioară, dublete accentuale pentru 32 de cuvinte (am inclus aici categoriile 3a și 3b – adică fie cu păstrarea, fie cu modificarea ordinii de preferință); se reduc dubletele pentru 37 de cuvinte (categoria 3c) și se acceptă dublete accentuale pentru alte 54 de cuvinte, în cazul cărora DOOM 1 admitea o singură accentuare (categoria 3d).

4. În ceea ce privește utilizarea dubletelor accentuale admise de normă (atât în DOOM 1, cât și în DOOM 2), se poate remarca fapul că multe dintre aceste cuvinte sunt situate la periferia vocabularului (nu fac parte din fondul principal lexical), ceea ce ar putea reprezenta o cauză a necunoașterii accentuării lor corecte (sau uneori chiar a sensului) de către vorbitori (și, de aici, permisivitatea normei); astfel, sunt învechite, populare, rare sau familiare (fie că poartă, fie că nu, această mențiune), precum și neologisme cu circulație mai restrânsă[6]: *desetină / desetină*, *lastic / lastic* (înv.), *mălură /*

[5] Todi 2007a, 2007b.
[6] Am preluat din DOOM 2, acolo unde apăreau, mențiunile referitoare la apartenența stilistică a cuvintelor discutate.

mălură, niscai / niscai (pop.), *!bengali / bengali 1* (bengalez) (DOOM 1 *bengali / bengali*), *!facsimil / facsimil* (DOOM 1 *facsimil / facsimil*), *!hatman / hatman* (DOOM 1 *hatman / hatman*), *!osana / osana* (DOOM 1 *osana / osana*), toate acestea acceptate de DOOM 1 şi DOOM 2); *anatemă / anatemă, barhet / barhet, chibiţ / chibiţ, condor / condor, feculă / feculă, harpie / harpie, leurdă / leurdă, prier / prier* (toate acestea acceptate de DOOM 1, dar pentru care DOOM 2 recomandă o singură formă: *!anatemă, !barhet, !chibiţ, !condor, !feculă, !harpie, !leurdă, !prier*; în sfârşit, o serie de cuvinte pentru care DOOM 2 admite dublet accentual: *!anaforă / anaforă* (figură de stil), *!bolivar / bolivar* (hisp.) (monedă), *!cambulă / cambulă, cauc 2 / cauc 2* (vas) *!glasbeton / glasbeton, icos / icos, !lampas / lampas, !lectică / lectică, !malaga / malaga* (vin), s.n., *!metabolă / metabolă, !molibden / molibden, !nandu / nandu, !ordie / ordie* (înv.), *!parapon / parapon* (înv., fam.), *!penurie / penurie, !polisindeton / polisindet, !primulă / primulă, !puber / puber, !reumă / reumă, !robotă / robotă* (înv.), *!sinecdocă / sinecdocă, !vector / vector*; acestea din urmă aveau, în DOOM 1, o singură recomandare de accentuare: *anaforă, bolivar, cambulă, cauc, glasbeton, icos, lampas, lectică, malaga, metabolă, molibden, nandu, ordie, parapon, penurie, polisindeton, primulă, puber, reumă, robotă, sinecdocă, vector.*

5. Acceptarea, de către normă, a unor dublete este determinată, în cele mai multe cazuri, de uzul vorbitorilor. Aşa se explică prezenţa, în DOOM 2, a unor noi dublete faţă de ediţia precedentă: *!antic / antic* (DOOM 1 *antic*), *!candid / candid* (DOOM 1 *candid*), *!firav / firav* (DOOM 1 *firav*), *!gângav / gângav* (dar: *gârbov, lingav, scârnav, schilav, mârşav, hulpav* (reg.) (DOOM 1 *gângav*), *!jilav / jilav* (DOOM 1 *jilav*). În toate cazurile enumerate, dubletul este reprezentat de o formă accentuală conformă criteriului etimologic (*antic, candid*) şi una mai frecventă în uz (*antic, candid).* Totuşi, trebuie să remarcăm că nu există încă o consecvenţă a normei în legătură cu relaţia sau ponderea criteriilor: astfel, la unele cuvinte de origine slavă terminate în *-av* şi accentuate exclusiv paroxiton în DOOM 1 (*jilav, firav, gângav*), DOOM 2 admite dublet (*!jilav / jilav, !firav / firav, !gângav / gângav*), dar păstrează accentuare unică paroxitonă la *mârşav, puhav, scârnav, schilav, trândav).* Analogia, care acţionează cu o forţă puternică în lingvistică, tinde să uniformizeze accentuarea acestor cuvinte, identice ca structură silabică (bisilabice) şi foarte asemănătoare ca structură fonetică (silaba a doua formată din trei sunete, ultimele două identice: *-av*). La cauzele expuse mai sus concură şi utilizarea lor restrânsă (cuvintele menţionate prezintă un iz arhaic, regional sau popular, iar în limbajul curent sunt preferate sinonimele lor mai noi sau mai vechi: *umed, subţirel, bîlbâit, ticălos, umflat*).

6. Cele două ediţii ale DOOM nu înregistrează, totuşi, toate cuvintele pentru care în uzul curent se utilizează două variante accentuale. În ceea ce priveşte ***dublete accentuale neacceptate de normă***, unele dintre acestea diferenţiază graiurile de limba literară, iar norma a operat deja o selecţie. Frecvenţa formelor accentuale alternative acceptate fusese remarcată şi în lucrările normative anterioare. Valeria Guţu Romalo arăta că „extinderea acestui tip de variante se datoreşte în mare măsură particularităţii limbii române de a avea accent liber şi carenţei ortografiei româneşti de a nu fi prevăzut reguli de notare grafică a vocalei accentuate în cuvânt"[7] şi că, „spre deosebire de limbile cu

[7] Guţu Romalo 2000: 219.

accent fix, în care toate cuvintele sunt accentuate uniform (pe prima silabă în maghiară, pe ultima în franceză, de pildă), în română, ca şi în engleză, rusă ş.a., în cuvintele alcătuite din mai multe silabe accentul poate fi asociat cu oricare dintre ele; spunem *ábur, fereástră, ambasadór, căsă* etc." (*ibidem*). Iar Alexandru Graur preciza, în urmă cu mai multe decenii: „Există o oarecare fluctuaţie în cazul unor cuvinte vechi sau relativ vechi, dialectul moldovenesc având tendinţa să retragă accentul spre iniţială, în timp ce cel muntenesc îl are uniform pe silaba finală când e terminată în consoană şi pe penultima, atunci când ultima se termină cu o vocală. Dau accentul moldovenesc, întrucât cel muntenesc a fost definit: *bólnav, dúşman, frânghie, gingaş, gingie, gângav, hóleră, léşin, mărşav* [..], apoi *Lúgoj*. În puţine cazuri distribuţia diferă de cea indicată: mold. *Dobrógea*, *Govóra* etc., munt. *Dóbrogea*, *Góvora*. În măsura în care se poate stabili accentul primitiv, el concordă când cu una, când cu cealaltă dintre formele dialectale [...]. Probabil aceleiaşi tendinţe de uniformizare din dialectul muntenesc îi corespunde şi pronunţarea (neadmisă de manualele normative) *simplifică, specifică*".[8]

În cazul unor dublete, o formă este literară, cealaltă are circulaţie regională sau populară, fiind respinsă de normă[9]:

caracter (lit.) / *caracter*
aripă (lit.) / *aripă*
acolo (lit.) / *acolo*
bolnav (lit.) / bolnav.

Şi Th. Hristea enumera, înainte de apariţia DOOM 1, printre cuvintele care la care constatase, în uz, fluctuaţii ale accentului neacceptate de normă, o serie de neologisme (*adulter / adulter, antic / antic, caracter / caracter, debut / debut, editor / editor, facsimil / facsimil, matur / matur, preceptor / preceptor, radar / radar, regizor / regizor, revizor / revizor, sever / sever, simbol / simbol, triptic / triptic, vermut / vermut, vestibul / vestibul*), precum şi o serie de cuvinte din fondul vechi al limbii (*bolnav / bolnav, duşman / duşman, verigă / verigă*) dintre care până atunci numai forma a doua era acceptată de normă sau, tot din fondul vechi al limbii: *jilav / jilav, mirişte / mirişte, troiţă / troiţă*[10]. La apariţia lui, DOOM 1 accepta, dintre acestea, dublete accentuale pentru: *facsimil / facsimil, vermut / vermut*, iar *vestibul* era înregistrat separat, cu două sensuri, corespunzând celor două accentuări.

Unii vorbitori operează distincţii semantice între formele dubletului accentual (încă neînregistrate de normă). Cele mai multe dintre aceste distincţii sunt individuale sau accidentale; le considerăm astfel întrucât nu sunt înregistrate în dicţionare: *măgăriţă* (v. sensul); *măgăriţă* (v. sensul); unii vorbitori fac distincţia între *profesor* (nume generic al profesiei respective) şi *profesor* (cel mai înalt grad didactic universitar). Pare să se fi generalizat, totuşi, distincţia semantică în cadrul dubletului *caracter* (literar) şi *caracter* (neliterar)[11]. Deşi dicţionarele explicative sau normative nu semnalează vreo diferenţă de

[8] Graur 1968: 46–47.
[9] Pentru dubletele accentuale neadmise de normă în româna de peste Prut, vezi Crijanovschi 2000.
[10] Hristea 1981: 11.
[11] În legătură cu acesta, constatând că forma *caracter* este la fel de răspândită ca şi *caracter* (singura înregistrată în DOOM 1), Hristea 1983: 11 propunea acceptarea ei în noua ediţie.

sens, sunt foarte mulți vorbitorii care atribuie substantivului *caracter* sensul de "trăsătură a personalității", deci cu referire la persoane, diferențiindu-l clar de *caracter*, pe care îl utilizează în legătură cu substantivele abstracte, cu sensul de "caracteristică" (ex.: *mișcare cu caracter social*).

7. Și în cazul numelor proprii se înregistrează, uneori, dublete accentuale. Date în legătură cu formele admise de normă ale acestora întâlnim doar în DOOM 1 și ÎOOP, la toponime (*Budapesta / Budapești, Copenhaga / Copenhaga, Leningrad / Leningrad, Lugoj / Lugoj, Mediaș / Mediaș, Monaco / Monaco*) și la antroponime (*Miron / Miron, Ștefan / Ștefan*)[12]. Lucrările mai noi de cultivare a limbii atrag atenția asupra întrebuințării greșite a unor apelative precum *junior* și *senior* care însoțesc unele nume de persoane: *Sammy Davis Junior* (corect *Junior*) sau *George Bush Senior* (corect *Senior*)[13]; în cazul acestora avem de-a face cu omografe (diferențiate semantic): "se accentuează pe ultima silabă când ele denumesc un sportiv care are vârsta între 13 și 18 ani (*junior*), respectiv pe cel care a depășit vârsta junioratului".[14]

8. În ceea ce privește structura silabică a cuvintelor la care norma admite dublete accentuale, se poate constata că: sunt bisilabice 12 cuvinte din categoria 3a, 4 din 3 b, 20 din 3 c, 24 din 3d (în total 60 de cuvinte); sunt trisilabice: 6 cuvinte din 3a, 5 din 3b, 13 din 3c, 23 din 3d (în total 47 de cuvinte); sunt tetrasilabice: 4 din 3a, 2 din 3b, 2 din 3c, 5 din 3d (13 cuvinte în total, 14 dacă îl includem și pe *polisindeton*, de 5 silabe, pentru care apare și varianta terasilabică *polisindet*). Doar 2 cuvinte din listă au 5 silabe (3c), iar 6 silabe – unul singur (3d). După cum reiese din aceste date, cele mai numeroase cuvinte care prezintă fluctuații accentuale admise de norma actuală sau de cea anterioară sunt bisilabice, urmate de cele trisilabice și tetrasilabice. Observația este valabilă și pentru cuvintele la care se înregistrează fluctuații accentuale neadmise de normă (cel puțin pentru româna vorbită în România). Proporțiile par să fie cu totul altele în Moldova de peste Prut, unde sunt numeroase dubletele accentuale (respinse de normă) la cuvinte trisilabice, tetrasilabice sau chiar de mai multe silabe (una dintre variante este datorată, probabil, utilizării îndelungate a limbii ruse și insuficientei cunoașteri a limbii române). Astfel, lucrarea normativă a profesorului Crijanovschi[15] înregistrează fluctuații accentuale la mai multe categorii de cuvinte (în special neologisme, derivate sau compuse cu elemente savante), la care în România vorbitorii nu întâlnesc decât rareori (sau chiar deloc) dificultăți[16].

9. Din cele prezentate mai sus se pot constata următoarele:

9.1. În cazul dubletelor accentuale acceptate anterior, norma recentă a operat, în majoritatea cazurilor, o selecție a formelor mai frecvente în uz, prin renunțarea la forma accentuală mai puțin utilizată; iată câteva forme accentuale acceptate prin selecție: *adică, anatemă, aripă, calcar, cobalt, condor, crater, despot, infim, leurdă, neutru, onix, simpozion, suntem, sunteți.*

---

[12] Pentru problemele privind fluctuațiile accentului la numele proprii vezi Hristea 1979: 9.
[13] Rădulescu 2007: 9.
[14] Ibidem.
[15] Crijanovschi 2000.
[16] Această problemă reprezintă tema unui studiu la care lucrăm în prezent.

9.2. În alte situații se admite, ca dublet al vechii forme accentuale, o formă accentuală mai frecvent utilizată de către vorbitori: *!antic / antic* (DOOM 1 *antic*), *!asfixie / asfixie* (DOOM 1 *asfixie*), *!axilă / axilă* (DOOM 1 *axilă*), *!colaps / colaps* s.n., pl. *colapsuri* (DOOM 1 *colaps*), *!firav / firav* (DOOM 1 *firav*), *!jilav / jilav* (DOOM 1 *jilav*), *!penurie / penurie* (DOOM 1 *penurie*). Constatarea noastră, demonstrată numeric, este aceea că DOOM 2 se dovedește mult mai permisiv în admiterea dubletelor accentuale decât DOOM 1; de multe ori această atitudine reprezintă o concesie făcută uzului vorbitorilor.

9.3. Lucrările normative admit, în general, dublete pentru cuvintele cu utilizare mai restrânsă (învechite, populare, rare, familiare, neologisme, termeni tehnici).

9.4. Opinia noastră intuitivă (neverificată încă statistic) este aceea, în cazul unor dublete accentuale neadmise încă de normă, unii vorbitori au început să opereze distincții semantice, similare cu cele care, în timp, au dus la apariția omografelor; în această situație se găsesc cuvinte precum *profesor* (nume generic al profesiei respective) și *profesor* (cel mai înalt grad didactic universitar); *caracter* (literar) (trăsătură a personalității, deci cu referire la persoane) și *caracter* (neliterar) (caracteristică).

10. Observațiile pe care le-am făcut în legătură cu utilizarea în vorbirea cotidiană a dubletelor accentuale sunt constatări empirice, bazate pe observațiile noastre directe. Urmează să întreprindem și un altfel de demers (sondaje și anchete de teren). Rezultatele acestuia, care vor urmări relația dintre prescripția lingvistică și uzul vorbitorilor, vor forma obiectul unui studiu următor.

BIBLIOGRAFIE:

Dicționare și lucrări normative

Crijanovschi 2000 = Andrei Crijanovschi, *Dicționar de dificultăți ale limbii române*, Chișinău, Editura Arc – Editura Museum.

DEX = Academia Română, Institutul de lingvistică "Iorgu Iordan", *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers Enciclopedic, București, 1996.

DN 4 = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, Editura Academiei Române, București, 1997.

DOOM 1 = Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982.

DOOM 2 = Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Univers Enciclopedic, București, 2005.

ÎOOP = Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Ediția a V-a, Univers Enciclopedic, București, 1995.

Studii și articole

Aranghelovici 2007 = C. Aranghelovici, *Îndreptar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Saeculum Vizual, 2007.

Avram 1958 = Mioara Avram, *Note asupra accentului ca mijloc de diferențiere semantică în limba română*, Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, Editura Academiei, p. 53–58.

Graur 1968 = Alexandru Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică.
Guţu Romalo 2000 = Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală. Limba română de azi* (versiune nouă), Bucureşti, Humanitas Educaţional.
Hristea 1979 = Theodor Hristea, *Tendinţe în accentuarea numelor proprii*, R.lit., XII, nr. 30, p. 9.
Hristea 1981 = Theodor Hristea, *Accentul românesc şi fluctuaţiile lui*, Tribuna României, 10, nr. 218, p. 11.
Hristea 1983 = Theodor Hristea, *Dublete accentuale literare*, Tribuna României, 12, nr. 243, p. 11.
Niculescu 1969 = Al. Niculescu, *Un fenomen romanic semicult: accentuarea regresivă*, SCL, 20, nr. 2, 157–165.
Puşcariu 1959 = Sextil Puşcariu, „Presiunea şi înălţimea (accentul)", în *Limba română (vol. II) Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., p. 62-78.
Rădulescu 2007 = Ilie-Ştefan Rădulescu, *Accentuări greşite*, în *Erori flagrante de exprimare exprimare. Radiografie critică a limbajului cotidian*, Bucureşti, Editura Niculescu, pp. 9–15.
Rădulescu-Sala 2006 = Marina Rădulescu-Sala, *Ce e nou şi ce e vechi în DOOM?*, în „Limba şi literatura română. Revistă trimestrială pentru elevi", nr. 1, p. 3–8.
Todi 2007a = Aida Todi, *Pentru o limbă română corectă*, Bucureşti, Editura All.
Todi 2007b = Aida Todi, *Accentul românesc. Evoluţie şi aspecte normative*, Coloviul internaţional Filologia secolului XXI, Chişinău, 27–28 sept. 2007, sub tipar în volumul colectiv.

STRESS DOUBLETS AND THE LINGUISTIC NORM

ABSTRACT

The concept of stress doublet is relatively new in Romanian linguistics (Th. Hristea). The fact which allowed for the appearance and preservation of this phenomenon is the mobility of the Romanian stress, as compared to other languages (S. Puşcariu). How did the concept of stress doublet evolve during the last century? (Al. Graur, V. Guţu Romalo). What determines the acceptance, by the norm, of certain doublets and the rejection of others? To what extent does the new norm maintain (unaltered or by changing the order of preference of the forms in free variation) the stress doublet present in the previous normative works? Which are the underlying criteria for reducing these forms? Why does the current norm allow new doublets in certain cases, although, it is generally acknowledged that the literary language tends to reduce variants, and not to increase their number? To what extent does the new norm take into account, in its recommendations, the linguistic usage? Or the etymological criterion? These are a few questions that our paper intends to address, starting from the most recent normative work (DOOM 2) and reviewing previous grammars, dictionaries and other normative works.

Universitatea "Ovidius" Constanţa
aidatodi@yahoo.com

IV. PRAGMATICĂ, STILISTICĂ

UN CLIŞEU ACTUAL POLIVALENT: *DA?*

LAURENŢIA DASCĂLU JINGA

1. PREAMBUL

Ne propunem să semnalăm în cele ce urmează apariţia unui nou *clişeu lingvistic*, căutând să desluşim originea şi condiţiile folosirii sale în perioada actuală.

Fără a dori să intrăm în problematica terminologică, vom observa doar că termenul *clişeu* este unul controversat şi / sau folosit indistinct alături de alţi termeni, ca *stereotip, loc comun, expresie fixă* etc. şi vom opta pentru definiţia propusă de Blonde (2004): „nous pouvons définir le cliché comme un syntagme ou un enoncé figé qui, du fait de sa fréquence, est reconnaisable à une époque donnée par tous les membres d'une culture donnée, en vertu de sa provenance du langage commun".

Reţinem din această definiţie faptul că un clişeu este o structură fixată prin folosirea şi repetarea sa foarte frecventă, recunoscută ca atare de membrii unei comunităţi lingvistice şi specifică unei epoci anumite. Cazul de care ne ocupăm nu constituie o structură lexicală, ci un *tipar sintactic* recurent, constând în ataşarea enclitică a particulei *da*, rostită cu intonaţie ascendent interogativă, la o secvenţă enunţiativă: ....., ***da?***

2. ÎNTREBAREA DE CONFIRMARE

Punctul de plecare a clişeului actual îl constituie o construcţie obişnuită în română, ca şi în alte limbi, şi anume cea formată dintr-o **aserţiune urmată de o întrebare de confirmare.** În Dascălu Jinga 2001 menţionam „întrebările construite cu *tag*", referindu-ne la „enunţurile formate dintr-o propoziţie asertivă urmată de o scurtă întrebare finală (engl. *tag*), reprezentată de adverbe de afirmaţie sau de negaţie (*da?, nu?*), de interjecţii *(ei?, ai?)* sau de formule ca *nu-i aşa?, aşa-i?*", care „sunt, în general, adresate de vorbitor interlocutorului nu atât pentru a obţine de la acesta un răspuns informativ, cât, mai degrabă, pentru a-i solicita confirmarea, acordul în legătură cu cele spuse de el însuşi în porţiunea declarativă" (p.62)[1]. Dovada caracterului interogativ al acestei construcţii este faptul că primeşte răspuns (de obicei afirmativ).

[1] Problema este preluată din Dascălu 1979: 43–44; vezi şi „întrebările de confirmare, disjunctive" la Şerbănescu 2002: 122–124 sau „de atitudine propoziţională", Id. 2007, 114–115. Întrucât aceste construcţii solicită interlocutorului să facă un anumit lucru (să confirme), GALR II: 42 le consideră „enunţuri interogative folosite ca acte de vorbire directive"

În general locutorul care emite o întrebare de confirmare nu are îndoieli asupra faptelor la care se referă în secvența care o precedă. Funcția ei este aproape întotdeauna fatică, reflectând intenția lui evidentă de a crea un cadru cât mai propice comunicării și de a institui o relație afectivă optimă cu interlocutorul. Așa cum observă Stati (1982: 129), adăugând particula interogativă, locutorul „îl pune pe interlocutor în poziția favorabilă a celui care colaborează cu el, când îi solicită ajutorul pentru a stabili interpretarea corectă a faptelor".

Dintre formulele consacrate în limba română ca „întrebări de confirmare", cea mai frecvent folosită este *nu?*, urmată de *nu-i așa?*, în vreme ce *da?* este foarte rar folosită, iar celelalte sunt puțin obișnuite (*așa-i?, este?, adevărat?, zic bine?* etc.) ori au un statut „marginal" (fiind limitate la limbajul familiar, foarte informal sau chiar argotic: *ă?, ai?, mhm?*).

Un sondaj realizat pe baza câtorva opere literare dintre cele mai recente ne arată un raport foarte inegal între frecvența mare a folosirii lui *nu?* și frecvența celorlalte variante și evidențiază faptul că varianta *da?* este aproape neuzitată ca „întrebare de confirmare". În 9 cărți de beletristică (inclusiv teatru și scenarii de film), dintr-un total de 149 de ocurențe ale acestor trei particule, *nu?* reprezintă circa 77,1%, *nu-i așa?*, reprezintă 19,5%, iar *da?*, 3,4%:

	nu?	*nu-i așa?*	*da?*
I. D. Sârbu, *Adio, Europa!*	52	18	0
T.Octavian, *Povestiri foarte scurte*	7	2	0
R. Țuculescu, *Degetele lui Marsias*	16	0	0
R. Țuculescu, *Ce dracu se întâmplă...*	5	0	1
M. Vișniec, *Istoria comunismului...*	0	3	0
Dan Petrescu, *Scrisori către Liviu*	10	1	0
Nae Caranfil, *Filantropica*	6	5	2
Alina Nelega, *Kamikaze*	10	0	1
O. Verdeș, *Muzici și faze*	9	0	2

Cele trei formule (pe care le-am selectat ca fiind întrebările „de confirmare" cel mai frecvent folosite în limba română) nu sunt totdeauna sinonime din punct de vedere pragmatic. Ele așteaptă / sugerează acordul interlocutorului, dar, în plus, pot avea și diverse valori contextuale, cel mai adesea subsumate **funcției fatice**, printre care controlul și /sau atragerea atenției, referirea la cunoștințe comune, împărtășirea unor opinii, sentimente sau atitudini, în general „coeziunea socială a comunicării", (Bazzanella 1995: 236), la care se adaugă alte conotații (cum ar fi exprimarea modalității, focalizarea, diverse roluri argumentative).

Întrucât interesul nostru se concentrează asupra folosirii lui *da?*, nu ne propunem să trecem aici în revistă toate aceste valori, mulțumindu-ne să avansăm ipoteza unei anumite **specializări pragmatice** a variantelor avute în vedere.

NU?

– Ca **întrebare de confirmare**, *nu?* este folosit cel mai des, probabil pentru că este simțit de locutori ca fiind mai adecvat **verificării** opiniilor (Dascălu/Vanelli 1996: 407) pe care le exprimă, adică atunci când sunt pregătiți să primească nu numai confirmarea dar și infirmarea lor din partea interlocutorului:

Diana: *Sunt fotomodel şi fac o şcoală de manechine.*

Ovidiu: *Evident. Pentru cineva ca dumneata, ăsta-i viitorul... Zic "ca dumneata", în sensul de... fizic... Nu că n-aţi putea face şi o meserie serioasă...* (din gafă în gafă) *Nu spun că moda ar fi o chestie neserioasă. Doamne fereşte, doar, că mă rog, nu cere şcoală... Deşi dvs. faceţi o şcoală, dacă am înţeles bine... M-am încurcat,* ***nu?***

Diana (zâmbind): *Un pic.* (Nae Caranfil, *Filantropica).*

– Ca **marcă argumentativă**, *nu?* este ataşat enclitic unor enunţuri care conţin explicaţii, motivaţii, justificări, inferenţe, care susţin un anume argument din demonstraţia locutorului):

– Aşa, zic, şi înc-o chestie: relaţiile dintre personaje, neapărat! De unde ştiu că-i personaj principal?

– De-aia, face Luci, că se vorbeşte mai mult de el!

– Nu-i adevărat! şi despre Agripina se vorbeşte destul în pasaju' cu urcarea Golgotei, da' tot moş Dănilă zice chestia de la sfîrşit, ***nu?*** *Io chiar aşa aş începe lucrarea...*

Nea George pune iar mîna pe creion şi se uită la mine, adică: "Cum?"

– Moş Dănilă este, categoric, personajul principal al nuvelei "La Vulturi!" de Gala Galaction. (O.Verdeş, *Muzici şi faze*: 207)

Uite ce e, îţi spun tot. Dar îţi cer şi eu ceva: să vinzi superbul, minunatul lui chopper de expoziţie, glorioasa lui sculă, s-o vinzi pe Hell's Baby. Ah! Ahahahah! **Pentru că am dreptul să-ţi cer şi eu ceva, nu? Ceva care să te doară puţin, nu?** Morţii cu morţii – mi-ai promis.(A. Nolega, Kamikaze)

NU-I AŞA?

Ca **întrebare de confirmare,** formula este destul de rar folosită, deşi pare să exprime **un grad mai mare de certitudine** a locutorului:

Ovidiu: *Sunteţi în grup,* ***nu-i aşa?*** *Aud voci şi muzică.*

Simpaticul (off): *Şi care-i problema?* (Nae Caranfil, *Filantropica).*

NU? şi ***NU-I AŞA?***

În afara funcţiei primare de a cere o confirmare, *nu?* şi *nu-i aşa?* se grupează împreună în asumarea contextuală a rolului de **modalizator de certitudine** (v. *Modalitatea epistemică*, în GALR: 678–689); în contextele respective, cele două formule sunt parafrazabile cu *'sigur / precis / bineînţeles* etc. *că* + enunţ asertiv', iar, uneori, şi cu *'doar* + enunţ exclamativ':

Vă e milă, nu-i aşa? *Vă e milă de jigodia asta mică şi stricată, de scursoarea asta, de gunoiul ăsta de cartier...* (N. Caramfil, *Filantropica*) – ' Sunt sigur că vă e milă'

> Valoarea de modalizator de certitudine a formulei *nu-i aşa?* a dus uneori la inserarea ei în interiorul unor fraze din producţii literare aparţinând stilului elevat:
>
> *A spune că în mituri e vorba mereu de Fiinţă e o doar acrobaţie lingvistică, nu o aserţiune serioasă.Dar dificultatea principală nu este aici. Această valorizare a mitului e rezultatul unui şir de speculaţii gratuite. Luaţi cazul lui Aristotel. E greu –* ***nu-i aşa?*** *– să susţinem că Aristotel şi-ar fi construit teoriile sale în jurul miturilor.* (Cătălin Avramescu, *Teologul la plimbare – cazul Cristian Bădiliţă* , în „Idei în dialog", anul II, nr. 12, decembrie 2005) – 'fireşte că e greu să susţinem...'[2]

[2] Guţu Romalo (2000: 169) subliniază funcţia fatică a inserării acestor secvenţe, ca „instrument de stimulare a atenţiei".

Era dependent de exces. *Dar știi asta, nu?* **(A. Nolega, *Kamikaze*) – 'Dar bineînțeles că știi asta'**

Am ales, nu? **(A. Nolega, *Kamikaze*) – ' Doar am ales!'**

Când este inserat în interiorul enunțurilor ca modalizator epistemic, *nu?* conferă, uneori, o **conotație ironică** certitudinii pe care o exprimă:

Dându-și seama de eroare, anchetatul încearcă în repetate rânduri să retracteze cele spuse, dar fără succes: fratele lui va fi arestat și condamnat și el. Securitatea română trebuia, ***nu?****, să-și dovedească la rândul ei zelul, numărul arestaților: vina reală a victimelor nu conta.*(Mariana Codrut, Spovedania unui învingător – recenzie la: Eginald Schlattner, *Mănușile roșii*,Traducere de Nora Iuga, Editura Humanitas, București, 2005, în „Observator cultural" 308, 16–22 februarie 2006).

Cu funcție fatică (de control al recepției), eventual și cu rol modalizator, *nu-i așa?* este uneori excesiv folosit, devenind tic verbal; Stati (1982: 132) vorbește în astfel de situații despre "fraze de control degenerate" sau despre "întrebări de confirmare decăzute la statutul de ticuri verbale"; așa este, de exemplu, cazul locutorului SB, care pare să nu mai conștientizeze totdeauna folosirea lui *nu-i așa?*, pe care a ajuns să-l pronunțe fără intonație ascendentă, aproape afonizat și scurtat până la un fel de *noașa*; nu este exclusă nici posibilitatea ca acest tic, mai ales folosit în interiorul intervenției, să aibă și rolul unei scurte ezitări lexicale, concomitent cu acela de a oferi puțin răgaz emițătorului în cursul activității de formulare a mesajului:

SB: *Întâlnirea și comunicatul menit să pună capăt conflictelor și atacurilor publice și să concentreze eforturile tuturor spre realizarea programului de reforme este binevenit,* ***nu-i așa?****, iar faptul că-i va pune să semneze un comunicat care-i angajează concret la realizarea reformei în timpul cuvenit,* ***nu-i așa?****, asta cred că va constitui o bază foarte serioasă pentru activitatea viitoare a guvernului Radu Vasile.* (Pro TV septembrie 1998);

SB: Asta mi-amintește de o poveste cu un țigan, care avea un măgar care consuma mai mult decât producea și-atuncea el s-a hotărât ca-n fiecare zi să-i dea cu un pai mai puțin la mâncare.Când a ajuns la trei paie, măgarul a murit, **nu-i așa**? Și ce și-a spus țiganul?„Eu pot ușor să fac rost de alt măgar, da' ăsta era antrenat să nu mai ceară de mâncare." (Pro TV septembrie 1998).

DA?

– Ca **întrebare de confirmare,** *da?* era până nu demult destul de rar folosit:

Dragomir: ***Ocupăm masa asta, da?***

Tudorache: *Da. Sunt și flori ... și o lumânare.* (Radu Țuculescu, *Ce dracu se întâmplă...);*

– Gata, neică, atunci nici io nu pot, da', zi: ai vorbit cu Natașa?

– Vorbesc diseară, că mă duc la Margi.

– Care Margi, neică!? Iar faci mișto...?

– Nu fac, dragă, nici un mișto! Margi, prietena lu' Cristina; ce, n-ai cunoscut-o!?

... Care „Margi", neică? Aaa, da', parcă; una mai așa, nu contează!

– Ba da, O.K., da'-i zici de bairam, ***da?***

– îi zic, da' nu vrei să vii și tu? (O. Verdeș, *Muzici și faze*: 361)

NU?, NU-I AŞA?* şi *DA?

Nu? şi *da?* (uneori şi *nu-i aşa?)* împărtăşesc, până la un punct, o anumită calitate: prin ataşarea uneia dintre aceste particule rostite cu intonaţie interogativ-ascendentă la sfârşitul unui enunţ, se poate **transforma un act de vorbire direct într-unul indirect**, mai precis, prin intermediul unei întrebări, se performează un act de tip **directiv** (rugăminte, ordin, poruncă)[3]; de pildă:

Miruna: *Dacă adorm între timp, stingi tu televizorul, **da?***

Ovidiu o asigură cu un zâmbet şi o înveleşte cu tandreţe. (N. Caranfil, *Filantropica*).

Trebuie să remarcăm însă că cele trei formule nu sunt sinonime pragmatic (nu pot fi substituite reciproc în acest context), iar ceea ce diferă este forţa ilocuţionară a actului de vorbire directiv; astfel, enunţuri ca

*Dacă adorm între timp, stingi tu televizorul, **nu**?*

*Dacă adorm între timp, stingi tu televizorul, **nu-i aşa**?*

constituie fiecare o rugăminte fermă, poate chiar un ordin (dacă e rostit cu o intonaţie adecvată), în timp ce varianta anterioară (care se încheie cu *da?)* reprezintă un act directiv ATENUAT. Aşadar toate cele trei formule pot funcţiona ca „operatori de indirectivitate", dar numai *da?* are calitatea de atenuator.

Probabil că această trăsătură pragmatică şi semantică a lui *da?*, care este simţit ca fiind formula cea mai „empatică", mai caldă, mai apropiată, explică folosirea sa cu precădere în situaţii în care locutorul simte nevoia de a-şi exprima comuniunea afectivă specială cu interlocutorul, ca atunci când ne adresăm rudelor sau fiinţelor celor mai apropiate:

Şoferul opreşte. Cătălina aleargă către cabina telefonică şi apasă grăbită tastele:

*– Mama, eu sunt... mama, am lăsat un bilet la noi în cameră, pe pat, pentru Cătălin... te rog , ia-l tu de acolo... **îl iei acuma, da?...** mama...*

Cătălina tace o clipă, lovind înfundat cu pumnul în peretele de carton:

*– **Mama... să nu-ţi faci griji pentru mine, da?*** (Cr. Mungiu, *7 scenarii*)

– Am crezut că dormi şi ţi-am adus cafeaua, da' mi s-a făcut şi mie somn. Dorm şi io puţin, cinci minute; mă laşi...?

*– Bine, da' să dormi, **da...?** zise ea, băgîndu-şi braţul sub pătură şi învelindu-se pînă la gît.* (O. Verdeş, *Muzici şi faze:* 343).

Neţinând seama de valoarea pragmatică distinctă a lui *da?* şi *nu? şi de* distribuţia lor inegală ca frecvenţă în vorbirea reală, sau poate tocmai percepând acest lucru şi vrând să îl folosească în scopuri stilistice (caracterizatoare), C. Ivanciuc pune în replicile unui anumit personaj (popa Calogheratu) lungi intervenţii în care cele două formule sunt alternate cu precizie, uneori în cadrul unui singur enunţ.

Cu funcţia lor primară, de *întrebări de confirmare*, aşa cum reiese din faptul că primesc răspuns (gestual) atât din partea interlocutorului, cât şi... a câinelui său (!), *da?* şi *nu?* sunt folosite o singură dată în textul respectiv (piesa *Răscoala piticilor de grădină*), dar tot în tandem:

[3] Fenomenul este cunoscut şi în alte limbi, v. de pildă, Stati 1982: 86–87.

*Popa rupe primul tăcerea cu o voce tărăgănată și zice: Te cunosc ca pe mine însumi, **da?** Și Fleondor dă afirmativ din cap, iar câinele își ridică și el urechile în sus. Dacă nu te-aș cunoaște, nu ți-aș fi zis poate niciodată ce mi s-a întâmplat în urmă cu două ceasuri. **nu?** Și Fleondor face nu cu capul, iar urechile câinelui se pleoștesc și ele la loc.*

În toate celelalte ocurențe din acest text, *da?* și *nu?* alternează în intervențiile aceluiași personaj, fără a avea valoare interogativă (nu așteaptă și nu primesc răspuns), cu posibilă valoare fatică, dar mai degrabă, cu valoare stilistică:

*Piticii ăștia ai tăi, mai mult sau mai puțin foșnitori, **da?**, zice popa, după cum ni se va fi năzărit pentru o clipă, **nu?**, mă îndeamnă să-ți amintesc următorul silogism. Dacă doi soldați sau o oaste sunt patrioți, **nu?**, și în natura patriotismului stă să-ți aperi țara, **da?**, înseamnă că soldații aceia își vor apăra până la capăt patria lor. Orice agresor care nu va scăpa din vedere silogismul de mai sus va ști că luptă pentru o cauză de la bun început pierdută, indiferent de substratul luptei ori de rezultatul ei, **da?** Așa că dacă iau foșnetul piticilor tăi ca pe o reacție la agresiunea noastră împotriva lor, înseamnă că piticii ăștia își apără patria și un teritoriu care nu nu mai că nu ne mai aparțin, **nu?**, dar pe care le-am pierdut iremediabil, înainte de a învăța cum să ni le luăm înapoi, **da?** Iar patria lor este una subpământeană, greșesc oare ?* (C.Ivanciuc, *Cartea cuceririlor*).

3. CLIȘEUL POLIVALENT ACTUAL ..... - *DA?*

Reținem din cele de mai sus faptul că ***da?*** este întrebarea de confirmare cel mai slab interogativă (atât ca uz, cât și ca frecvență de folosire), dar este, în același timp, cel **mai puternic fatică** dintre toate, fiind folosită, în general, mai puțin pentru a cere un răspuns (verbal) din partea interlocutorului, cât pentru a obține adeziune, empatie, comuniune sufletească, coeziune socială. Aceste trăsături au favorizat, în opinia noastră, apariția clișeului polivalent actual de care ne ocupăm. După cum vom vedea, frecvența neobișnuită, fără precedent în etapa anterioară a limbii, se obține prin extinderea capacităților sale pragmatice, bazată pe preluarea funcției altor formule, al căror „spațiu funcțional" este ocupat acum de acest clișeu recent.

3.1. Întrebare de confirmare

Am văzut mai sus că *da?* este termenul cel mai puțin folosit ca întrebare de confirmare. În lucrarea sa monografică despre elementele fatice din româna vorbită, Ghiga (1999) trece în revistă diverse tipuri și subtipuri ale acestora, menționând adeseori și pe *da?* De pildă, el este enumerat (alături de *nu?, așa-i?* și *nu-i așa?*) printre elementele emise pentru „prelungirea comunicării" (p. 89–90) dar nu se oferă nici un exemplu cu acest element fatic, este menționat (tot împreună cu *nu?, așa-i* și *nu-i așa?*) printre „întrebările prin care partenerul face apel la fondul comun de cunoștințe creat în timpul comunicării" (p. 108), dar, de asemenea, fără nici o atestare; în capitolul legat de „exprimarea funcției fatice în operele literare" (p. 121–139), se exemplifică abundent interjecția cu ton interogativ *ai*? (p. 124), iar apoi autoarea se limitează la afirmația că „simpla prezență a adverbelor *da?, nu?*, a construcțiilor interogative *nu-i așa?, așa-i?* impune participarea afectivă a interlocutorului" (*ibidem*), fără a ne oferi nici un exemplu.

Insistăm asupra datelor prezentate în această carte, fiindcă cercetarea s-a bazat pe analiza unui material de limbă vorbită bogat, însumând aproape 19 ore de înregistrări audio şi video (în cea mai parte conversaţii spontane), atât în situaţii formale, cât şi informale; la acestea s-au adăugat conversaţii prin internet şi, desigur, numeroase surse literare (proză şi teatru). La vremea respectivă (1999) această teză de doctorat a reprezentat o analiză lingvistică bazată, probabil, pe cea mai bogată colecţie de material vorbit românesc, material care poate fi apreciat şi prin „întinderea" perioadei istorice pe care o reprezintă (aproximativ între 1980 şi 1992). Faptul că lucrarea nu conţine atestări şi ilustrări ale folosirii particulei interogative *da?*, ci doar încadrarea sa teoretică în varii categorii pragmatice ne permite să afirmăm că acest element a fost destul de rar folosit în româna vorbită (unde îi este locul de drept) până în timpuri foarte apropiate.

Ceea ce pare a fi caracteristic pentru momentului actual este o revenire la folosirea lui *da* în limba vorbită, ca o „redescoperire" a funcţiei sale primare de întrebare de confirmare, ceea ce se reflectă în folosirea sa mai frecventă cu această valoare:

A: *de fapt noi regreSĂM în copilărie în clipele acestea↓* ***da?***# #

B: *ihă* (IV: 210)

E: *şi vin eu la primărie cu o cerere?*

B: *<R sigur că da↓ sigur că da>.*

E: *şi trebuie să anexez veniturile.* ***da?***

B: *EXACT↓_ă situaţia veniturilor şi ă scrieţi pe cerere c-am ŞI discutat la telefon în cadru: emisiunii:↑# la postu de radio.* (IV: 209).

Întrebarea de confirmare *da?* poate funcţiona în aceleaşi contexte în paralel cu *nu?*:

B: *= <L către CE reţea încercaţi să trimiteţi↓>*

A: *ă: # NU ştiu care este reţeaua↓ ştiu numai numărul de telefon↓*

B: *## am înţeles. # haideţi să vedem↑ am să vă rog numai puţin să m-aşteptaţi↓ dacă se poate da↑ ##*

A: *da:↓ ##*

B: *<P către CE număr de telefon încercaţi să trimiteţi>.*

A: *ă:: trei_trei↓#şase_zero_nouă↓#şase_zero_zero↓#opt_nouă_patru. ##* [...]

A: *e de mobil. merge?*

+B: *da.*

A: *bine. <R deci aş putea să trimit mesaj pe acest număr↑* ***nu****?>*

B: *<R da da da>*

A: *şi:↑ tarifu este acelaşi↑* ***NU****?*

B: *sigur că da.*(IV:196–198).

3.2. Semnal discursiv fatic

Folosirea unui *da* cu ton interogativ, plasat la sfârşitul intervenţiilor (şi parafrazabil cu „de acord?", „bine?", *ştii?, înţelegi?)*[4] tinde să aibă exclusiv o **funcţie**

[4] Cu aceeaşi funcţie se foloseşte în română actuală şi semnalul fatic neologic *OK?*, atât la finalul enunţului, cât şi în interiorul său: *Ciroza o tratăm numai în formele incipiente,* ***OK?*** *Odată instalată această boală, este foarte greu de tratat.* [...] *Acest preparat, pus într-un strat subţire pe*

fatică, fiind menită să mențină atenția ori interesul partenerului și să controleze recepția mesajului. Orientat puternic spre interlocutor, acest *da?* poate rămâne (rareori) o întrebare, dar una centrată mai mult pe **relația dintre parteneri** decât pe conținut; în exemplul următor, A (doctoriță) îl folosește frecvent, atât pentru stabilirea corectă a diagnosticului, dar și pentru o comunicare bună, empatică, aproape afectuoasă cu pacienta (foarte tânără, C are 15 ani), consultația având loc în prezența mamei ei (subiectul B):

A: *Faci ceva mișcare?*
C: *da.*
A: *ce anume?*
C: *educație fizică*
A: *să știi că acolo mă gîndeam↓ acolo numai acolo te vedeam↓* ***da↑***
B: *<ƒare voie↑>*
A: *ă↑*
B: *<ƒare voie↑>*
A: *<ƒeu nu zic că n-are voie> are. să nu facă forță↑ n-are voie să facă forță↓**da?***
B: *nu↓ nu face și nici [(xxx)*
A: *[nu nu nu nu nu*
B: *doamna doctor i-a spus să nu se ducă și totuși am lăsat-o*
A: *trebuie să facă mișcare. că face /carate/↓ asta-i [o: treaba ei*
B: *[(xxx)*
A: *ea și-a ales treaba asta↓ [**da?***
B: *[da da' nu este nu face [efort c-a vorbit*
A: *[<ₚ nu> pentru o fată să știe să se autoa– să să intre-n în în studiu acestor mișcări de autoapărare este foarte bine↓* ***da?*** *[(xxx)*
B: *[da și-a rezolvat cu INIMA↑ de_atunci [s-a rezolvat cu*
A: *[și:# de mișcare oricum ai nevoie că tu ți-ai ales li– linia asta pe mine nu mă deranjează eu te-ncurajez [pentru că*
B: [(xxx)
A: *ți-(ai trasat) o optică în sensu [ăsta↓* ***da?***
B: *[foarte bine* (IV: 104–105).

Particula *da?* folosită ca semnal discursiv se caracterizează prin faptul că este rareori simțită ca întrebare (în exemplul anterior, doar două din cele cinci ocurențe ale lui *da?* sunt urmate de răspunsul interlocutorului). De aceea, poziția sa nu este în mod obligatoriu la sfîrșitul intervenției locutorului, care își continuă replica fără să-i ofere interlocutorului ocazia să răspundă.

De asemenea, ca semnal discursiv fatic[5], clișeul actual construit cu *da?* a preluat rolul altor formule (majoritatea tot de tip interogativ), consacrate anterior în româna vorbită pentru a îndeplini funcția fatică, sub diversele sale tipuri: prelungirea comunicării

---

o arsură de gradul doi sau trei sau o arsură solară, ***OK?*** *poate înlătura durerea într-o oră sau două* (dr. John Ionescu, întors din Germania, după circa 30 de ani de exil) – TV Național, 25 aprilie 2007.

[5] Din bogata literatură legată de semnalele discursive fatice (sau „fatisme"), menționăm doar câteva lucrări: Stati 1982, 1990, Bazzanella 1995, Ghiga 1999.

prin apel la atenție și /sau controlul acesteia (*auzi?, mă urmărești?, nu?),* sublinierea cunoștințelor comune (*știi? nu-i așa?*), monitorizarea recepției complete și corecte a mesajului (*înțelegi?, ai înțeles?*):

– Altă chestie: zi că evenimentele istorice nu apar direct,ci reflectate în conștiința personajelor,și că izolarea...

Nea George se apucă iar să noteze, conștiincios [...]

– ... Așa, zic, deci locu' ăsta izolat, unde nu te-ai aștepta să vină turcii... ***- te-ai prins, da?-*** *în fine, mai cauți și tu niște citate, bagi cu Golgota la urcuș și la urmă cu lupta de eliberare a poporului român; vezi să nu uiți chestia asta, că n-am făcut nimic! Acu' știi s-o faci?*

– Da! (O. Verdeș, *Muzici și faze,* 208–209) – 'ai înțeles?'

Cerealele nu trebuie consumate cu lapte proaspăt, ***da?*** *Mai bine cu iaurt.* (TVR1, 14 martie 2006) – 'înțelegeți?', 'bine?', 'OK?'

Există un alt stil, care se cheamă „dandy-sport", ***da?,*** *care combină treningul cu stilul dandy.* [...] *Îmi plac decât* (sic!) *cele* [cămășile cu mâneci scurte] *la ginși,* ***da?*** *și materialele astea șifonate.* (TV Cultural, 11 august 2007) – 'știi ?'

Un ceai recomandat pentru cei din zodia fecioarei este banalul ceai de mușețel, ***da?*** *Este răcoritor, emolient...* (TVR 1, 3 ianuarie 2008) – 'știți ?', 'știați?'

Tichetul de călătorie de tip „interrail" se folosește numai în afara țării. În România nu pot să folosesc interrail, ***da ?*** *Doar în străinătate. În Franța nu pot să-l folosească, numai în străinătate ș.a.m.d.* (TVR 1, 18 septembrie 2007) – 'înțelegi?'

La fel stau lucrurile și în cazul exemplelor următoare:

Marca este un semn, ***da?*** *care-ți dă un nume comercial.* [...] *Avem o problemă în ultimul pas,* ***da?,*** *unde aflăm ce vrem să vindem,* ***da?*** (TVR1, 4 februarie 2007)

Eu mi-am imaginat acum 2 ani, ***da ?*** *că se va produce reforma politică în România.* (R. Turcescu, Realitatea TV, 18 septembrie 2007)

Majorarea noi am cerut-o în trei tranșe, ***da?,*** *în septembrie, noiembrie și decembrie.* (Realitatea RV, 22 martie 2007)

Am putea, deci fără să se schimbe nimic, ***da?,*** *am putea direcționa cheltuielile către sectoarele din Sănătate, Educație* [...] (Radio BBC, 15 martie 2007).

În exemplul următor constatăm că locutorul dă o importanță atât de mare folosirii clișeului *da?,* încât îl repetă chiar după ce se oprește pentru a face o autocorectare:

Clientul respectiv, rău platnicul, datorul, ***da?*** *(AK) datornicul,* ***da?*** *spuneți-mi și mie nu cumva mai are niște conturi pe la alte bănci?* (Pro TV, 8 aprilie 1999).

În unele cazuri, semnalul fatic *da?* pare să fie folosit nu numai ca apel la atenție sau control al acesteia (*auzi?, mă urmărești?),* ci și pentru ca locutorul să câștige puțin timp de gândire pentru elaborarea mesajului, ca în exemplul următor, în care este nevoit să facă rapid un calcul mental:

La nivelul euro de atunci, [suma] *asta va însemna probabil, va însemna probabil,* ***da?,*** *1,5 miliarde de lei.* (Realitatea TV, 14 ianuarie 2008).

Adverbul *da,* rostit interogativ și plasat în interiorul enunțului este atestat și în limba vorbită în „Moldova istorică": *Eminescu prezintă un univers extern,* ***da?*** *un*

cosmos în ... un cosmic în centrul căruia se află gânditorul, ***da?,*** *și o viziune mai degrabă kantiană asupra realității, fiindcă omul este mic, este o întâmplare, lumea este niște „roiuri de furnici", „muști de-o zi", „într-un secol de nimic",* ***da?,*** *omul este o întâmplare.* Merlan (2002b: 98); autoarea citată enumeră pe *da?* printre mărcile „de menținere a contactului sau care au un rol de stimulare a contactului", alături *de auzi?, știi?, ai văzut?, știți?, pricepi?, înțelegi?* (*ibidem*).

Tipice pentru folosirea lui *da?* ca semnal **exclusiv fatic** sunt dialogurile ușoare, agreabile, glumețe, pe care realizatorii unor transmisiuni radiofonice le susțin la telefon cu solicitanții dedicațiilor muzicale (de obicei foarte tineri). Rolul clișeului și frecvența folosirii sale este de a crea aparența unui contact verbal lejer, amical, vesel (așa cum se consideră că ar fi potrivit pentru emisiunile de divertisment), dar și de a sublinia apartenența „de grup" emițătorului și a destinatarilor săi[6]:

B: *< $_R$ aș vrea să dau si eu o dedicație↓ fOArte specială: ↓> # pentru prietena mea↓ VAli:# #*

A: *așa:# (...) ă :# ia spune↓ te-ai gîndit și la o piesă anume ? sau::#*

B: *una din /cupăr/ aș aș prefera#*

A: */scutăr/?*

B: *nu↓ /ALIS cupăr/.*

A: *A↓ /Elis cupăr/ ai zis↓* ***da?*** */ochei/. /Elis/ < $_R$cu păr↓ sau fără păr↓ îl avem și-n această seară.* ***da ?*** *toate bune>.* (IV: 227);

B: *<$_L$ așa↓ pentru voi↓ sînteți un radio excepțional↑ <$_P$ așa>↓ pentru sora mea care și ea la ora asta e la servici↑ # cre_că ne-ascultă↓ ă: și cam atît. [și aș dori↑ dacă se poate↓ voltaj cu douăzeci de ani>.*

C: *din moment ce-i la muncă↑ norMAL c-ascultă radio⊥*

A: *vine voltaju↓ dar întîi o altă românească↓* ***da?*** *chestia aia cu LENEA.*

B: *ȘI aia cre–⊥*

A: *o știi?*

B: *m: nu.*

A: *<$_{CIT}$și de s-ar putea↓ de s-ar inventa↓ leacul pentru boala mea>↑#*

B: *<$_R$și aia și aia>. da.*

A: *<$_{CIT}$gratis de s-ar da↓ TOT nu l-aș lua↓ <$_Z$c-am o le:ne>>↑ # n-o știi?*

B: *m: nu. da' oricum*

A: *(ia s-asculți aicea)↓* ***da?***

B: *da*

A: *ciao.* (IV: 230-231).

În limbajul tinerilor, *da?* este inclus chiar în formule cvasi-ritualice, de pildă, în salutul care încheie scurtul dialog cu fiecare ascultător solicitant al unei dedicații:

A: *s-avem BAni s-o ducem bine și noi↓* ***da?***

E: *<$_I$bine> la toată lumea*

---

[6] „Alcuni segnali discorsivi sottolineano l'aspetto fàtico, cioè di „coesione sociale" della comunicazione, intesa come strumento per creare, consolidare o evidenziare l'appartenenza di un individuo ad un gruppo" (Bazzanella 1995: 236)

A: *((rîde))* <$_Z$ *bine florina*>
E: *te-am pupat. [la revedere.*
A: *[*<$_Z$ *ciao*> (IV:232).

3.3. Focalizator

În româna vorbită actuală clișeul *da?* devine tot mai des doar o formă lexico-prozodică de subliniere a conținutului semantic al secvenței la care este atașat enclitic.Remarcăm că nici în acest caz poziția lui nu este fixă (finală de intervenție sau de enunț), ci depinde de cea a elementului din discurs care trebuie evidențiat:

Copilul meu, ***da?,*** *care se apropie de bacalaureat acuma, trebuie să facă neapărat meditații.* (Radio F Mix, ianuarie 2007) – 'chiar și copilul meu...'

De când s-a preluat această arhivă, ***da?,*** *câte dosare ați cercetat?* (Radio F Mix, 30 martie 2006) – ' în acest interval exact...'

Trebuie să știm cine este acest informator care scrie despre Radu Anton Roman, ***da?*** *că făcea comerț cu unelte de pescuit.* (Realitatea TV, 24 august 2006) – ' tocmai despre R. A. Roman...'

Intr-o caserolă cu căpșuni, ***da?,*** *găsesc un cercel de argint. Eu, ca și (sic!) femeie, mă bucur, da' dacă ar fi ajuns la un copil...* (TVR1, 19 februarie 2006) – 'până / chiar și într-o caserolă...'

Deci oricum salariul de 800 de euro, ***da?*** *nu se compară cu 200, cât e în România.* (Radio BBC, 2 februarie 2007) – 'chiar de 800 de euro...'

Aproape în fiecare zi pe prima pagină în ziarele de mare tiraj [din Italia], ***da?*** *era vorba despre infractori romi.* (TV Realitatea, 20 august 2007) – 'chiar pe prima pagină (și încă în ziarele de mare tiraj)'

Uitați-vă la tentativa lui Tăriceanu, ***da?*** *A chemat-o pe Monica Macovei în biroul lui să intervină.* (TV B1, 14 mai 2007) – ' tentativa lui T. însuși'

Cinematograful Cosmos din Brașov s-a vândut cu 52.000 de euro, ***da ?*** *Cinematograful Lumina cu 700 de euro,* ***da?***[7] *Șap-te-su-te de euro!* (Radio BBC, 30 mai 2007) – dublă focalizare, necesară punerii în contrast a celor două prețuri (suspect de diferite).

3.4. Marcă argumentativă

Construcția cu *da?* poate fi folosită pentru evidențierea unei explicații, motivații etc., ca trepte constitutive ale unui raționament:

Era normal să vină să discutăm, să găsim soluții, ***da?*** (TVR1, 9 ianuarie 2006)

A fost votat de Comisia juridică, ***da?*** *Deci dacă vrei să-l respingi, îl respingi și gata,* ***da ?*** (Realitatea TV, 2 iunie 2006)

După aderarea la UE s-ar putea ca unii miliardari să nu mai fie, ***da?*** (TVR1, 11 aprilie 2006)

---

[7] Clișeul construit cu *da?* preia în acest caz, valoarea de focalizator a clișeului „mai vechi" *înțelegi?*; de exemplu: *Făcea playback, plus că avea șaptișpe ingineri de sunet la pupitru. Șaptiș'-pe;* ***înțelegi...!?*** (O. Verdeș, *Muzici și faze*: 99).

Victima a fost identificată, se numește Simona Podeanu, are 17 ani, ***da?*** *și locuiește în zona respectivă.* (Realitatea TV, 19 decembrie 2007)

Dacă vezi un schimb de droguri la un colț de stradă, ***da?,*** *nu poți să-l filmezi. [...] eu vă spun ce-am prevăzut,* ***da?*** *să fie pentru procurori.* (în proiectul legii justiției) – (Realitatea TV, 2 iunie 2006)

De multe ori în astfel de cazuri clișeul de care ne ocupăm este parafrazabil printr-o **propoziție cauzală:**

Răspunsul Profesorului era unul foarte logic și foarte adevărat↓ NU au de ce să ră <J mână. J> Deci acolo unde es- (AK) ei s-au dus↓ la: <J Yale (ieil)↓ J> la: specializare↓ la ⊥ unde ⊥ Coasta de Est↑ Coasta de Vest↑ laboratoarele care erau acolo↑ deci doTArea↓ materială↓ care-o aveau cei de-acolo↑. o avem și noi în institut↓ . subSTANȚele sânt aceleași↓ proiectele sânt comune↓ parte din ele sânt comune↑ ***da?*** *Deci . de CE să rămână. N-are un motiv↓ deci <R în momentul în care-ntr-adeVĂR nu te satisface profesional și vezi c-aicea nu se poate face nimic și totu este numai acolo↑ da. R> Da' zice momen <Î tanÎ> . .* (CORV: 154) – 'de vreme ce dotarea materială [pe]care-o aveau cei de-acolo o avem și noi în institut, substanțele sânt aceleași, proiectele sânt comune etc., de ce să rămână? / nu aveau motive să rămână'

Există corupție. Percepția populației se bazează pe fapte, ***da?*** (TVR1, 26 octombrie 2005) – '(afirm că) există corpuție, fiindcă percepția populației se bazează pe fapte'

99% din taloane au fost prezentate la poștă fără adresă, ***da?*** *Asta înseamnă că au fost întoarse la Casa de pensii.* (Realitatea TV, 31 ianuarie 2007) – ' dat fiind că 99% din taloane au fost prezentate la poștă fără adresă, au fost întoarse la Casa de pensii'

Parlamentul s-a exprimat deja, ***da?*** *și trebuia să ceară acordul Curții constituționale.* (Radio BBC, 27 aprilie 2007) – ' întrucât parlamentul s-a exprimat deja, trebuia să ceară acordul Curții constituționale'

Fecioara fiind o zodie a toamnei, ***da?*** *ei* [nativii] *iubesc legumele de toamnă.* (TVR1, 3 ianuarie 2008) – ' pentru că este o zodie a toamnei...'

3.5. Marcă a unui schimb de tip conflictual

Recent, pare să se contureze încă un uz al lui *da?,* predominant în interacțiunile de tip **polemic sau conflictual,** în care funcția de focalizare este orientată asupra elementului care reprezintă un argument important în cadrul demonstrației de tip polemic sau al conflictului. De pildă:

IC: *o întrebare pentru doamna corina crețu. <$_R$ care este poziția președinției față de faptul că domnul nicolae văcăroiu este atît președintele senatului↑ dar face parte și din conducerea băncii de inve-# investiții și dezvoltare>?*

MC: *păi da↑*

CC: *poziția președinției↑ [președinția nu mai există*

IC: *poziția președintelui României↑ mă scuzați!*

MC: *nu știu. întrebați-l pe dînsu*

CC: *nu o cunosc. o să mă interesez și o să vă spun.*

MC: *și V-AM EXPLICAT că președintele nu se substituie altor autorități. dumneavoastră de CE vreți ca el să se substituie PARlamentului.*

CC: *nu_nu, poziția*

O voce din sală: *un punct de vedere.*

MC: *păi un punct de vedere cînd spune șeful statului# un punct de vedere↑că ăsta trebui sau nu trebui și așa mai departe.* ***ăsta nu e un punct de vedere a unui ziarist↓ da?*** *n-are drept să se substituie altor autorități. ĂSTA e rolul SENATULUI↑ să vadă ce se întîmplă cu senatorii. ce pot cumula↑ ce nu pot cumula↓ ce pot vedea↓ ce⊥ de unde ă: avem un tătic universal sau cun.*

IC: *președintele senatului este totuși↑ a doua persoană în stat*

MC: *da. și?*

PN: *este o altă autoritate politică*

CC: *(x) nu pot să spun*

MC: *o fi a doua↑ a treia↑ a cincea↑# d-aia ⊥* (IV: 155-156, din textul *Conferință de presă la Cotroceni;* MC, PN, CC, care sunt consilieri prezidențiali, răspund pe un ton mai degrabă iritat, la întrebările jurnaliștilor)

Dl. primar C., ***da?,*** *care este un mincinos, afirmă că gunoaiele au fost aruncate pe străzi chiar de Rebu.* (Realitatea TV, 21 august 2007 – ' însuși dl. primar C..../ C, deși este chiar primar...'

Eu spun că minte, ***da?,*** *așa cum a făcut și zilele trecute.* (TVR 1, 23 august 2007) – 'susțin cu tărie / insist asupra faptului că mine...'

Trebuie să aibă un ordin, cum avea și primul Consiliu, ***da?*** (un director de spital care a fost demis, TVR 1, 12 decembrie 2005) – ' nu are dreptul să mă demită, pentru că nu are un ordin...'

– *De ce ai urmărit-o?*

– *Pentru că nu m-a anunțat ce are de gând să facă,* ***da?*** (serialul de televiziune românesc *Vocea inimii*, TV Antena 1, 17 noiembrie 2006) – 'Aveam dreptul / toate motivele s-o urmăresc, pentru că nu m-a anunțat...'

–Nu mă lua așa!

– *Nu, tu să nu mă iei așa,* ***da?*** (serialul de televiziune românesc *Lombarzilor, 8*, TV B1, 26 noiembrie 2006) – 'Nu-ți permit să mă iei așa!'

În următorul pasaj literar, marca polemică *da?* contribuie la producerea unui act de vorbire indirect, fiind folosită în paralel cu alte clișee având aceeași funcție, în cadrul unei interacțiuni conflictuale (de „punere la punct" a unui anumit personaj):

– *Așa, deci, în concluzie, dragă Ținut, pe băiatu' ăsta de-aici nu-l cheamă "Oase". Îl cheamă Sandu, să știi, și e puțin mai mare ca tine...*

– *Știu, dom'ne, scuză-mă, da' ce să fac, dacă...*

– *Așa, acu' mă lași să termin;* ***da...?*** [8] *Deci, precum spuneam, nu te lua după ce spune Sandu, că a glumit: poți să vii în Parașută cînd vrei tu, și-ți promit eu solemn că*

[8] Aparentă întrebare, *Acu' mă lași să termin, da?* este, de fapt, o poruncă amenințătoare („Acum lasă-mă să termin!"); se poate constata felul în care clișeizarea (concomitentă cu extinderea valențelor pragmatice) permite chiar actualizarea unei tendințe opuse celei de atenuare a lui *da?*, de care ne-am ocupat mai înainte (v. *supra*, 2).

*n-o să-ți facă nimeni nimic. ...Așa, da' altceva vroiam eu să-ți spun, apropo de ce-ai spus tu mai înainte, că n-ai avut de ales. Să știi că n-ai dreptate; nu te-a obligat nimeni să aduci sticlele alea; **ai înțeles**? Da' acu', dacă tot ai fost atît de amabil, pe viitor, dacă o să te rog io frumos să-mi aduci un Pepsi la masă, cred că n-o să mă refuzi; **nu...**?*

– *Nu, domn'e, sigur; nici o problemă...*

– *Păi așa, domnule!? Știam eu că ești băiat bun.* (O. Verdeș, *Muzici și faze*: 43).

În ceea ce privește uzul polemic, clișeul construit cu *da*?, tinde să substituie alte clișee folosite în perioada anterioară cu această funcție. Ocupându-se de rolul elementelor fatice verbale în negocierile comerciale, Ghiga (1999: 172-186) observă că acestea apar de obicei când „interesele opuse îi aduc pe parteneri în situație de dispută asupra diverselor aspecte ale tranzacției" și că ele „reflectă totodată dorința locutorului de a-și structura discursul și de a-și prelungi replica, mai ales când poziția sa în negociere este amenințată" (p. 186). Observăm că, în exemplele date de autoare, care cuprind scurte întrebări ca *nu-i așa?* sau *este?*, aceste particule ar fi înlocuite în etapa actuală (sau ar putea fi înlocuite) prin *da*?:

SP : *Dar asta ar însemna să reduc termenul de livrare, **nu-i așa** ? Or, or ... cu toate problemele pe care vi le-am expus, nu, nu este posibil. Omenește, nu am cum.*

NV: *Dar nu discutăm ac...*

SP: *Nu sunt de acord.* (*ibidem*)

CM: *Săpăturile urmează planul până aici, **este?** Nu văd de ce n- ...*

GG : Îmi *pare rău, dar planul a fost modificat și v-am notificat în scris lucrul ăsta. Nu pot plăti dacă nu este în planul aprobat.* (*ibidem*).

Folosirea particulei interogative *da* în contexte polemice reflectă modul în care, odată cu clișeizarea structurii, aceasta a evoluat de la funcția inițială de *căutare a cooperării* din partea interlocutorului spre aceea de *impunere a acordului,* care pare să fie una dintre funcțiile sale actuale.

3.6. Tic verbal

Uneori, odată adoptat un clișeu, acesta pare să provoace un fel de „bulimie" vorbitorului respectiv: nu se poate abține să nu-l folosească, îl „gustă", îl emite excesiv și redundant, până devine un tic verbal (și, prin aceasta, o marcă specifică stilului său personal de vorbire).Ticul verbal care se instalează în vorbirea unor persoane provine, mai ales, din folosirea clișeului ca semnal discursiv exclusiv fatic:

*Mergem mai departe, **da?**, c-avem treabă.*(Andreea Marin[9], TVR 1,1 iunie 2006)

*O poză aici, vă rog frumos, **da?*** (Andreea Marin, TVR 1, 13 ianuarie 2007)

*Ai și tu ceva de învățat, nu numai alții de la tine, **da?*** [adresându-se unui premiant la Olimpiadele școlare] *Hai s-o primim pe Mădălina cu aplauze, **da?*** [...] *Să-i stăpâniți sănătoși. S-aveți grjă de ei, **da?*** (Andreea Marin, TVR 1, 1 decembrie 2007)

[9] Discursul Andreei Marin din emisiunea de televiziune *Surprize, surprize*! abundă în folosirea lui *da?* (amintind uneori de modul în care ne adresăm copiilor foarte mici sau cuiva mai slab de minte); exemple cuprinzând clișeul *da?* apar cu o frecvență exagerată în discursul unor personalități din politică sau din presă, ca Monica Macovei, Cosmin Gușă, Alina Mungiu, Andreea Pora , Robert Turcescu etc.

Culoarea neagră a intrat pe piața românească nu numai în sufragerii, ***da?****, ci și în bucătării.* [...] *Trebuie să fac blatul pe care gătesc,* ***da?*** [...] *Aici e un scurgător de vase,* ***da?****, care se deschide foarte ușor.* (o femeie designer, Realitatea TV, 12 martie 2006).

4. CONCLUZII

Clișeizarea tiparelor construite cu particula *da*? (atașată enclitic, dar adeseori și în interiorul enunțurilor), confirmată de difuzarea lor în vorbirea unor categorii tot mai diverse de locutori și, mai ales, de frecvența specială cu care se folosesc, se bazează pe **extinderea ariei pragmatice** pe care o acoperă ele în româna actuală. Această arie se lărgește de la funcții **interactive**, mai ales **fatice** (cu diverse subtipuri, ca: apel la atenție, sublinierea cunoștințelor comune, controlul recepției, solicitarea confirmării), până la unele **metatextuale**, legate de capacitatea tiparului de a „sublinia punctele focale ale discursului" (Bazzanella 1995: 247), iar, uneori cuprinde și asumarea contextuală a unor **roluri argumentative**. De remarcat că o funcție pragmatică sau mai multe, eventual și un anumit rol argumentativ, se pot actualiza concomitent în cadrul uneia și aceleiași ocurențe a clișeului de care ne ocupăm, caz în care avem de a face cu ceea ce Stati (1990, 43) numește „amalgam pragmatic"[10].

După cum am văzut, „îmbogățirea pragmatică" a clișeului s-a produs prin preluarea unor funcții și valori specifice altor clișee, cu care *da* avea în comun aspectul interogativ și caracterul esențial fatic (*bine?, înțelegi?, nu?, nu-i așa?, este?, OK?, știi?).*

Fenomenul semnalat nu este singular în contextul lingvistic actual. Și în alte limbi există diverse particule rostite cu ton interogativ (ascendent) și specializate ca semnale fatice, cum ar fi engl. *OK?, you know?*, it. *vabbene?, eh?*, fr. *non?, n'est-ce-pas?*, ceea ce sugerează utilitatea unei investigații ulterioare de tip comparativ[11]. Opțiunea lexicală a românei actuale pentru particula *da?* am încercat s-o explicăm prin faptul că, dintre toate formulele uzitate ca întrebări de confirmare, ea pare să fie simțită ca fiind cea mai „empatică", putând funcționa ca un fel de semnal fatic „forte".

Canalul optim pentru răspândirea unui clișeu, mai ales de acest tip, este **presa** (scrisă și vorbită), preocupată în mod esențial de caracterul fatic al mesajului său; vezi

---

[10] Acest fapt ne-a sugerat, de altfel, formularea „clișeu actual polivalent" din titlu, pentru a sublinia că el are în româna actuală o multitudine de valori contextuale, dar și pentru că unele dintre acestea se pot actualiza în același timp într-o singură ocurență.

[11] Fără a putea, în această etapă, să facem alte observații de tip comparativ / contrastiv, suntem în măsură să amintim că o parte dintre valorile clișeului românesc construit cu *da?* sunt similare cu cele ale unui tipar construit cu interjecția *eh!*, devenit de asemenea un clișeu extrem de frecvent în italiana vorbită de azi și de care ne-am ocupat cu alt prilej (Dascălu Jinga / Vanelli 1996); definind valoarea fundamentală a acestui clișeu ca „apel la cooperare" (*ibidem*: 407), am constatat că el are unele funcții similare cu cel de care ne-am ocupat aici, printre care: verificarea opiniilor, cerere de confirmare, sublinierea comuniunii fatice (*ibidem*), transformarea unui act de vorbire direct într-unul indirect (p. 408), modificarea forței ilocuționare a enunțului din punct de vedere „cantitativ", fie în sensul atenuării, fie în cel al întăririi acesteia (p. 410).

Dumistrăcel (2006: 105–165) despre despre „faticitatea în acțiune" a limbajului presei sau despre ipostaza ei preferată de „complice" al destinatarului (p. 35), precum și același autor (2007) despre „finalitatea obstinată a sociabilității" (p. 242) și „obsesia interactivității", mai ales în „presa alternativă" de pe internet (p. 244) etc.

Adoptarea și răspândirea rapidă printre vorbitorii obișnuiți a unor clișee se explică, în mare măsură, prin faptul că ele sunt simțite ca fiind „la modă"[12], în acest sens, folosirea clișeelor funcționând pentru locutorii respectivi ca **marcă socială.**

Transformarea tiparului construit cu *da?* într-un clișeu înregistrează, în opinia noastră, un traseu specific, dinspre limbajul public (politic și publicistic[13]) spre limbajul privat. Deocamdată el se întâlnește, în calitate de clișeu, mai ales în aspectul vorbit al românei actuale. Ultima etapă, „consacrarea" sa, ar fi pătrunderea clișeului și în limba scrisă, mai precis în cea a literaturii artistice, în măsura în care el ar fi recunoscut de scriitori ca atare (cu alte cuvinte ca fiind un clișeu specific al limbii vorbite azi) și aceștia l-ar folosi în operele lor, ca marcă de oralitate sau / și ca mijloc de caracterizare a personajelor.

BIBLIOGRAFIE:

Bazzanella 1995 = Carla Bazzanella, *I segnali discorsivi*, în L.Renzi, G.Salvi, Anna Cardinaletti (eds.), *Grande Grammatica Italiana di consultazione*, Bologna, vol. III, p. 225–257.

Blonde 2004 = David Blonde, *Du cliché journalistique*, în „Protée. Mémoire et médiations", Vol. 32, no. 1(www. Erudit.org/revue/pr/2004).

Bochmann/Dumbravă 2002 = Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (eds.), *Limba română vorbită în Moldova istorică.* Vol.I, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag.

Dascălu 1979 = Laurenția Dascălu, *On the intonation of questions in Romanian: the rising pattern*, în „Revue roumaine de linguistique" XXIV, 1, p. 35–44.

Dascălu Jinga 2001 = Laurenția Dascălu Jinga, *Melodia vorbirii în limba română*, București, Univers Enciclopedic.

Dascălu Jinga 2002 = Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de limbă română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Oscar Print.

Dascălu Jinga /Vanelli 1996 = Laurenția Dascălu Jinga and Laura Vanelli, ***Mi raccomando eh!** A pragmatic and phonetic analysis of the Italian interjection **eh***, în „Lingua e stile" XXXI, nr. 3, p. 393–431.

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Institutul european.

Dumistrăcel 2007 = Stelian Dumistrăcel, *„Radio șanț" și „zvon-press" ca markeri ai comuniunii fatice în satul global*, în Rad (coord.) p. 231–246.

[12] De altfel, se poate vorbi despre limbă în termeni specifici modei; de pildă, Felecan (2007), analizează limbajul folosit de-a lungul ultimilor 5 ani în pagina de tineret a ziarului *Glasul Maramureșului* (intitulată „Generația următoare"), arătând că demersul său „încearcă un sondaj al „ pieței lingvistice", cu scopul de a observa ce „se poartă", spre ce ne îndreptăm" (p. 248).

[13] Propunându-și să studieze „limbajul vieții politice", ca „domeniu al discursului public", Dumistrăcel (2006: 249) observă că principalele categorii de emițători sunt profesioniștii din presă, purtătorii de cuvânt ai autorităților sau ai diferitelor instituții, comentatorii politici și actorii propriu-ziși ai vieții politice.

Felecan 2007 = Oliviu Felecan, *Stilul și limbajul tinerilor din presa scrisă maramureșeană*, în Rad (coord.), p. 247–281.
GALR 2005 = *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*, II. *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
Ghiga 1999 = Georgeta Ghiga, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Alcris-M94.
Guțu Romalo 2000 = Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, Versiune nouă, București, Humanitas educațional.
Merlan 2002 = Aurelia Merlan, *Mărcile interactive și funcțiile lor în dialog*, în Bochmann/ Dumbravă (eds.), p. 92–105.
Rad 2007 = Ilie Rad (coord.) *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași, Polirom.
Stati 1982 = Sorin Stati, *Il dialogo. Considerazioni di linguistica pragmatica*, Napoli, Liguori.
Stati, Sorin 1990 = Sorin Stati, *Le transphrastique*, Paris, Presses Universitaires de France.
Șerbănescu 2002 = Andra Șerbănescu, *Întrebarea. Teorie și practică*, Iași, Polirom.
Șerbănescu 2007 = Andra Șerbănescu, Cum *vorbesc românii. Studii de comunicare (inter)culturală*, București, Editura Universității din București.

Surse:
CORV = Laurența Dascălu Jinga, *Corpus de limbă română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Oscar Print, 2002.
IV = Ionescu-Ruxăndoiu, L. (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București, 2002.

Nae Caranfil, *Filantropica*, LiterNet 2005
Cornel Ivanciuc, *Cartea cuceririlor*, LiterNet 2003
Cristian Mungiu, *7 scenarii*, LiterNet 2003
Alina Nelega, *Kamikaze*, Supliment la *Observator cultural* 307 (50), LiterNet 2006
Tudor Octavian, *Povestiri foarte scurte*, LiterNet 2005
Dan Petrescu, *Scrisori către Liviu*, LiterNet 2005
I.D. Sârbu, *Adio, Europa!*, Cartea Românească, 1992
Radu Țuculescu, *Degetele lui Marsias*, LiterNet 2004
Radu Țuculescu, *Ce dracu se întâmplă cu trenul ăsta?*, LiterNet 2004
Ovidiu Verdeș, *Muzici și faze*, Brașov, Aula, 2003
Matei Vișniec, *Istoria comunismului povestită pentru bolnavii mintal*, LiterNet 2003

A PRESENT-DAY POLYVALENT *CLICHÉ*: *DA?*

ABSTRACT

The paper calls attention to a new linguistic *cliché* in the present-day spoken Romanian, based on the attaching the interrogative particle *da?* to an assertive sequence. Starting from its primary function of „question of confirmation", this structure becomes a *cliché* as a consequence of extending its use by taking over some other pragmatic values (phatic discursive signal, focal, argumentative and / or conflictual mark), previously carried out by other elements (such as: *nu-i așa?, bine?, OK?, înțelegi?, știi?* etc.)

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie, nr. 13, București
jingavic@clicknet.ro

STRATEGII DE CONSTRUCȚIE A PREDICII

GAROFIȚA DINCĂ

1. PRELIMINARII

Tehnicile comunicării sunt absolut necesare în transmiterea mesajului predicii creştine. În general, predicatorii au avut şi au, în zilele noastre, cunoştinţe de retorică. Fericitul Augustin era categoric în a susţine necesitatea acestora:

Cine poate să aibă îndrăzneala să spună că adevărul trebuie să facă faţă minciunii cu apărători fără arme, pentru că fără îndoială, cei ce conving cu lucruri false ştiu dintru început să-l facă pe ascultător binevoitor, atent sau supus, pe când apărătorii adevărului să nu ştie acest lucru? (...) Arta cuvântului are o mare putere de persuasiune atât în bine, cât şi în rău. Pentru ce oare oamenii de bine nu se străduiesc să dobândească această artă pentru a o pune în serviciul adevărului?[1]

Predica reproduce cu fidelitate aproape total cele cinci faze prin care trebuie să treacă orice discurs: invenţiunea, dispoziţia, elocuţia, memoria şi acţiunea. În ***Retorica*** lui Aristotel sunt menţionate doar patru (memorarea textului unui discurs era, în acea perioadă, ceva evident). Primul document în care sunt menţionate cele cinci părţi este ***Retorica către Herennius***, o lucrare anonimă, scrisă în jurul anului 80 î. Hr.[2] Quintilian, în ***Arta oratorică***, menţionează, de asemenea, cinci părţi.[3]

Ne vom opri în cele ce urmează asupra procedeelor stilistice care înfrumuseţează discursul (servesc ca *ornatus*, ţinând de *elocutio*), dar şi asupra celor care susţin argumentarea sau îl ajută pe ascultător să reţină mai uşor o idee.

Corpusul asupra căruia vom lucra este constituit din texte de predici scrise şi apoi rostite, cu excepţia unui autor, pr. Constantin Necula, ale cărui predici au fost radiodifuzate (amvonul s-a mutat astfel în cabina radio, un amvon neconvenţional), iar ulterior strânse în volum de autorul însuşi, fără intervenţii în text, pentru a-i păstra directeţea şi fervoarea oralităţii.

---

[1] Augustin, **De Doctrina christiana,** Institut d'Etudes Augustiniennes, Paris, 1997, 11/2, Livre IV, II, 3.

[2] ***, ***Rhétorique à Hérennius***, Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1989.

[3] Quintilian, Marcus Fabius, ***Arta oratorică***, Bucureşti, Minerva, 1974, Cartea a III-a, p. 16.

2. PREDICI „VECHI"

Am cuprins în acest grup predici consacrate de literatura bisericească și preluate de literatura laică în chip de monumente de limbă română veche.

2.1. Mitropolitul Varlaam, *Cazania* (1643)

Elementele de **elocutio** sunt pârghiile pe care se sprijină argumentația, dar sunt uneori și automatisme preluate din limba cărților de cult. Importanța lor rezidă îndeosebi în ritmul interior pe care îl dau discursului, creând o fluctuație de tonalități; întotdeauna, nota finală, cuprinsă în perorație sau concluzie, este blândă, sintetizată într-o invocație - rugăciune, precedată de o metaforă – simbol ce rezumă întreaga argumentație.

➢ **Concatenația** (1) sau chiar **climaxul** (2), rezultat din enumerarea unor nume biblice, culminând cu cel al Maicii Domnului creează un ritm interior al frazelor. Climaxul rezultă din precizarea suplimentară din ultima frază: Precista a văzut **unde** stă Dumnezeu, nu doar L-a văzut stând pe scaun, ca Judecător deci. De asemenea, un plus de forță enunțiativă vine și din corpul fonetic redus al verbului *stă*, fără determinanți, verb cu care se încheie fragmentul (2):

(1) ***Avraam nu vrĕ crĕde de nu**-i vrĕ da Dumnedzău sămnu prĕobrezanïa. **Aron** aşijdere **nu vrĕ crĕde de nu**-i vrĕ înfrundzi toiagul. **Ghedeon nu să vrĕ pricĕpe de nu** vrĕ cădĕ roauă pre lână.*

(2) ***Isaïa** şedzănd au vădzut pre Dumnedzău. **Ïezechiïl pre scuan spuse c'au vâdzut pre Dumnedzău. Daniïl** aşijdere **pre Părintele cerescu şedzănd l-au vădzut.** Iară **prĕcesta-l vădzu unde stâ.*** Fraza finală, prin reducerea corpului ei, are efectul de punct culminant: în loc de complementul direct exprimat nominal, se folosește unul exprimat prin pronume, al cărui corp fonetic este extrem de redus.

➢ **Epanalepsa**[4]**:**

*„**zăbăvindu-se** preutul din'lon'trul oltariului, iară oamenii den afară se mira de **zăbava** lui ce să **zăbăviia** în **besĕrecă**. Şi dĕca eşi din **besĕrecă**, ... mulțimĕ oamenilor ... întreba ce fu de **zăbăvi** atăta în **besĕrecă**"*

➢ **Parigmenon:**

*„**zăbava** lui ce să **zăbăviia**"*

*„ascultați și **învățătura** lui ce **învăța** ... pre lume"*

➢ **Tautologii** aparente (există diferențe de nuanță între termeni):

„era bâtrăni și cărunți"

„era amăndoi oameni buni și direpți"

„va hi lipsit și săc de aceastea"

„va hi tăiată și curmată viața lui".

➢ **Antiteza:**

Avraam fu pâgăn și credzu, iară tu eşti preut și nu credzi.

---

[4] Epanalepsa = figură sintactică ce constă în reluarea unui cuvânt la începutul, la mijlocul sau la sfârșitul unității sintactice ori metrice. Cf. DSL.

➢ **Antifora** din exordium. Figură de stil a cărei denumire provine din substantivul grec *ἀντιφορα* ('opoziție, comparație, corelație'), constă într-o întrebare pe care şi-o pune oratorul şi al cărei răspuns şi-l dă singur, prefigurând un dialog imaginar cu ascultătorii[5]. Această figură nu se găseşte cu acest nume în tratatele de stilistică, dar am menționat-o pentru că este foarte frecventă în discursul sacru, ca şi în textele analizate de noi, culese din scrierile Mitropolitului Varlaam.

Figuri semantice:

➢ **Metafora filată**, dezvoltată pe două registre semantice antitetice – întunericul şi lumina –, este una dintre cele mai frecvente figuri, evoluând spre simbol:

Cănd҃ răsare soarele, čelora če simt` î-tunerecъ, îtăiu mainte să arată zarĕ, carĕ dă ştire tuturor҃ čelora če aştaptâ venirĕ soarelui. Aşa şi naşterĕ lui скѫгъıu Ïōan ca o zare prea luminată străluci dintru maică stearpâ şi să arătâ atunče čelora če ēra în întunĕreculъ păcatelor҃. Ca un luceafârъ înaintea direptului soare, lui Hristos, curse Ïōan marturъ pocâinței şi cu naşterea sa pre mulți veseli, cumъ spune noaâ astâdzi svănta evanghelïe.

Proorocul este asemănat cu o *zare*, apoi cu un *luceafăr*, care prevesteşte venirea lui Mesia. Avem a face, de aceea, cu o alegorie, încă din incipitul predicii. Atribuind fiecărui termen al metaforei un referent, Varlaam cade în comparație, desființând astfel metafora şi înlăturând, prin urmare, efectul inefabil al acesteia: ***Ca un luceafârъ** înaintea direptului soare, lui Hristos, curse **Ïōan** marturъ pocâinței şi cu naşterea sa pre mulți veseli, cumъ spune noaâ astâdzi svănta evanghelïe.* Această tendință de explicitare a metaforei este o permanență a stilului lui Varlaam, dar şi al lui Antim[6], fapt datorat caracterului declarat didactic al textelor ***Cazaniei***. Din exordium se deduce şi tipul de discurs la care vom asista: este vorba de unul epidictic (demonstrativ) encomiastic şi totodată deliberativ, cu țel didactic, în speță moralizator.

Ultima propoziție a pasajului citat (*„cumъ spune noaâ astâdzi svănta evanghelïe"*) anunță trecerea la momentul următor din compoziția predicii, şi anume narratio, remarcabilă bucată narativă, fondată pe o modalitate de expunere ce constituie piesa de rezistență a repertoriului stilistic al lui Varlaam. O nouă frază, aproape identică, subliniază această trecere de nivel în ordinea compozițională a discursului: *Dzice svănta evanghelïe.* Naraţiunea este presărată cu pasaje vizionare[7] şi cu scene din viața personajului biblic evocat, scene ce fac însuşi obiectul sărbătorii: naşterea lui Ioan Botezătorul. Narația este în întregime reproducere mai mult sau mai puțin fidelă a textului din Evanghelie care s-a citit în cadrul serviciului divin din ziua respectivă. Ca un nou element de stil personal, subliniem redundanțele (cu rol intensiv), aparentele tautologii, dar şi tautologiile propriu-zise, evidente la confruntarea cu textul biblic[8]. [Zaharia şi Elisabeta, părinții Proorocului] *„îmbla întru toate dzisele şi învățăturile lui Dumnedzău". Şi fečori ei n-avĕ, căci că Elisaȣa era starpă şi fečori nu fâčĕ, şi amăndoi ēra bâtrăni şi cârunți.*

---

[5] Cf. Grigoraş 2002: 141.

[6] Negrici 1971: 34.

[7] Vazi delicatele referiri la Judecata de Apoi, în opoziție cu impetuozitatea amenințărilor proferate de Ivirean.

[8] Evanghelia după Luca, cap. 1.

Substantivele *zisele* și *învățăturile* sunt sinonime contextuale, iar adjectivul *stearpă* e dublat de sintagma explicativă sinonimă *și fecori nu făcĕ*. La vederea arhanghelului Gavriil, Zaharia *„de frică țepeni și înainte nu mai putĕ să mai postăîmpascâ"*, dar îngerul *linъ și cu blăndĕațe răspunse... și-i dzise"*. Și aici avem sinonimele: *a înțepeni* și *a nu mai putea să pășească*, respectiv *lin* și *cu blăndĕațe*, dar și reluarea sinonimică a verbului dicendi. *Altora tuturorъ va hi sveșnic și lumină – sfeșnic* și *lumină* sunt sinonime contextuale în două ipostaze: fie considerăm *lumină* o metalepsă care redă efectul produs de *sfeșnic* (cu acest sens, 'lumânare', substantivul *lumină* se mai păstrează și astăzi în Maramureș), fie socotim că *sveșnic* este o metonimie (cauza pentru efect), caz în care expresia conține o gradație ascendentă. În continuare, vom mai exemplifica și cu alte repetiții binare cu termeni sinonimi sau sinonimi contextuali: ***Răspunse** Zaharia iarâșъ și **dzise**, îngerul **răspunse** și **grâi**: ... să fii **mutъ** și să **nu poți grâi**.* În economia pasajului biblic urmează relatarea Buneivestiri, iar Varlaam o reproduce, parafrazând, cum a procedat și până acum: Fecioara Maria *aflâ pre Elisaoa **îngrecată**, **avândъ prunc în zgâu***, copilul Ioan îi spune Elisabetei: *Ce nu **proslăvești** și să **lauzi** pre cĕia carĕ poartâ întru sine tvorețulъ a toatâ lumea?*. După nașterea Prooroculuí, ***să deșchise rostul** lui* [Zaharia] *și **să dezlegâ limba lui, și începu a grâi ș'a lăuda pre Dumnedzău.***

După mene vine acela ce lopata lui iaste în mâna lui și va răni [va curăța] *arĕ sa și va aduna grâul său în jitnița sa, iarâ plĕvele le va arde cu focul nestânsu.*

Din nou, oratorul intervine prompt, **glosând metafora filată**:

*Lopata iaste giudețul lui Dumnedzău cel strașnic, iarâ arĕ iaste toatâ lumĕ întru care petrec direpții amestecul cu pâcătoșii, ca și într-o are grâul cu plĕvele. Iarâ în dzua giudețului, atunce direptul giudeț, Domnul nostru Ïsus Hristos, va despărți direpții din pâcătoși, ca grâul din plĕve, și pre cei direpți-i va aduna întru împărăția sa ca grâul în jitniță, iarâ pre cei pâcâtoși de nâprasnâ-i vor sufla îngerii cei cumpliți, ca un vivor nește plĕve, și-i vor goni în focul nestâns și-n muncile de vĕci. Pentr'acĕ să vâ tĕmeți acmu de acĕ despârțire groaznicâ și de muncile matcei focului, și nime de voi să nu fie plĕvâ sacâ de lucruri bune și suflat de furtuna diavolului în păcate și în pohte. **Iară s'ai** [**săvai** "măcar de"] **hi și plĕvâ lesne ți-i a te face grâu, căci că acmu încâ ești într'are împreună cu grâul. Deci, până ești într'acâstâ lume, nevoiaște-te de cătu ți-i putearea spre toate lucrurile cĕle bune, ca sâ nu te apuce moartĕ plĕvâ, dĕcĭi grâu nu veri putea să mai hĭi, ce numai în focu-ți caotâ a arde.*** (89^{r}–89^{v})

Argumentația se desfășoară într-o gradație ascendentă: descriere alegorică, explicitare a analogiilor metaforico-alegorice, culminând cu emiterea ipotezei total defavorabile pentru starea duhovnicească a auditorilor *Iară s'ai* [*săvai* "măcar de"] *hi și plĕvâ lesne ți-i a te face grâu, căci că acmu încâ ești într'are împreună cu grâul.* Frecvența conjuncției conclusive *deci*, căreia i se alătură locuțiunea conjuncțională *pentr' acĕ* [de aceea], denotă aplecarea spre didacticism a oratorului, **efortul obsesiv de a dezambiguiza textul sacru**, dar realizează și o punte spre momentul compozițional următor.

În afară de numeroasele metafore filate[9], mai apar:

- **metonimii:**

[9] Specificul metaforei filate, în plus față de lanțul metaforic, constă în aceea că termenii sunt selectați dintr-o sferă semantică determinabilă și unitară. Cf. DSL.

*Dumnedzău Părintele ceresc s-au milostivit pre **rodul** omenesc* (pars pro toto)

➢ **epitete** (majoritatea cu origine în textul biblic, dar şi unele originale, cu sens hiperbolic):

„focul nestâns"

„giudeţul lui Dumnedzău cel straşnic"

„acea despărţire groaznică"

„îngerii cei cumpliţi"

➢ **imagini vizuale** de mare forţă, simbolice:

„muncile matcei focului"

„suflat de furtuna diavolului în păcate şi în pohte"

„şi săcură pre rădăcinile lemnului dzace. Deci hiece lemnu ce nu va face roadâ bună tâiat va hi şi în foc aruncat."

Epilogul (peroraţia) debutează cu un plural inclusiv, prin care predicatorul se apropie de ascultători, se alătură lor şi le câştigă astfel încrederea:

Să ne asămănăm şi noi acestui orb cu credinţa şi cu răbdarea, că mult răbdă şi el cându-l opria năroadele să tacă şi-i cuntenia fariseii şi saducheii ceia ce nu iubia ciudesele lui Hristos.... Că aşa iaste sufletul cel răbdătoriu... Aşa şi noi să facem... (375[r]).

Rolul anaforicului *aşa* este acela de a insista asupra ideii de exemplu pe care îl reprezintă orbul din pericopa citită pentru credincioşii ascultători; în acest fel se continuă translatarea discursului din tărâmul narativ şi logic – argumentativ în cel afectiv, moral şi dogmatic totodată, pe scurt din plan exterior, raţional, în plan sufletesc şi duhovnicesc. Predica are, din această perspectivă, o compoziţie concentrică, mergând spre cercuri tot mai înguste, tot mai profunde. Intersant este faptul că, pe măsură ce se adânceşte ca sens, discursul ia şi proporţii, partea aceasta fiind şi cea mai extinsă dimensional.

Urmează dezvoltarea ideii de "vrăjmaşi", explicitarea ei: diavolul, lumea şi trupul sunt vrăjmaşii omului, la fel cum orbului credincios îi erau duşmani fariseii şi saducheii. Astfel aminteşte oratorul sursele ispitelor, aşa cum le clasifică Sfinţii Părinţi, fără a insista însă, ci doar numindu-le cu acest epitet personificator: vrăjmaşii omului.

Metafora luminii în opoziţie cu cea a întunericului este dezvoltată acum prin împletirea planului figurat cu cel real. Se adaugă două metafore, dintre care prima (*ochii inimii*) de sorginte biblică, iar a doua *(fumul păcatelor lumiei)* are caracter aluziv: se reaminteşte sursa păcatelor (lumea, de data aceasta cu sensul mai general, opus duhului).

Să ne rugăm lui Dumnedzău să caote pre noi cu milă şi să luminedze ochii inemiei noastre, pre carii i-au întunecat fumul pâcatelor lumiei.

Metafora este explicitată, ca de atâtea ori în textele omiletice, în virtutea rolului lor pedagogic, propedeutic am putea spune, căci de obicei nu se intră în mari subtilităţi dogmatice, pentru a fi pe înţelesul tuturor şi a se evita orice dublu sens:

Că legia învăţăturilor lui Dumnedzău iaste lumină... Că cela ce-i orb de ochi nemică nu vede să facă rău, iară cela ce-i orb de mente şi de suflet, acela toate răutăţile face.

Vorbitorul forţează puţin logica afirmând, indirect, că orbii fizic nu pot greşi moral din cauza defectului lor trupesc. Or, acesta este un sofism. Deşi rar la predicatorii creştini, uneori se ajunge la a-l folosi ca argument, probabil din dorinţa de a convinge cu orice preţ.

Puntea spre tema secundară este tot leit-motivul orbirii. Este vorba despre păcatul de a jura, înfierat de Varlaam nu se știe de ce tocmai acum, în predica la vindecarea orbului; putem presupune că în felul acesta el se folosea de un transfer metaforic de la un gen proxim (orbirea) la specie (faptul de a jura, ca orbire a sufletului) pentru a combate un păcat frecvent printre enoriașii săi. În același fel, Sfântul Antim Ivireanul va insera în predici, în locuri fără legătură tematică, pasaje ce vituperau trădarea sau pizma, aluzie făcând fie la adversarul său politic, fie la boierii care formau mare parte din auditoriul său. Iată fragmentul din ***Cazanie***:

Ce orbire iaste mai mare de aciasta de când ține neștine svănta evanghelie și-ș pune mănule priînsa, care învață nice într-un chip să nu giure și el giură! (375^{v}).

Debutează acum și suita de antiteze, care se dezvoltă în continuare, ca figură cu mare putere argumentativă, mai ales când este vorba de opoziția trecut – prezent, ca aici:

Cât rău au pățit svenții părinți și câte nevoi au răbdat pentru să întărească credința lui Hristos, iară noi de multe ori fără de nice o nevoe, fără de nice o frică de moarte, ne lepădăm înșine de credința noastră. Și când giurăm pre svănta evanghelie, oare cu strâmbul, oare cu direptul, atunce ne lepădăm de credința noastră.

Ca de obicei în predicile Mitropolitului, argumentația se prelungește în epilog,cu un plus de forță persuasivă. Aici argumentul suprem este martiriul Sfinților din trecut, iar modalitatea stilistică este antiteza însoțită de o fină ironie și de o apostrofă („*fără de nice o frică de moarte, ne lepădăm înșine de credința noastră*" – pronumele de întărire *înșine*, astăzi rar în ocurență izolată și aproape exclusiv folosit ca determinant adjectival, are aici un sens emfatic, cu atât mai acuzator pentru public: „de bună voie").

Tonul devine grav, pe măsură ce se dezvoltă apostrofa: și nu ne lepădăm numai, ce și în mare pedeapsă cădem. Ca de multe alte ori, se face aluzie la pedeapsa veșnică a iadului, sortită celor ce se leapădă de Hristos. În genere, este des invocat acest amenințător argument al morții veșnice, deși într-o o teologie a Luminii și a bucuriei, nu ar trebui să fie necesar. Unii părinți contemporani îl evită, preferând să pună accentul pe bunătatea lui Dumnezeu, și nu pe perceperea lui ca Judecător neînduplecat.

Nu lipsește argumentul de autoritate, și anume citarea aproximativă a proorociei lui Zaharia: *Această secere iaste dinainte lui Dumnedzău și intră în casa celuia ce să giură pre numele lui Dumnedzău.*

Pericolul jurământului este amplificat, vina este cu atât mai mare cu cât vinovatul se face părtaș păcatului unui semen al său: *cela ce giură sau pune pre altul să giure, acela iaste ucigaș sufletului său.* Dativul adnominal, frecvent în româna veche, este deosebit de sonor, deci foarte expresiv, în acest context, sugerând o precipitare a acțiunii, analoagă precipitării spre hăurile iadului a sufletului găsit vinovat de acest păcat.

Exclamației patetice *o, oame!* (în alte predici: *o, amărâtule om!*) și formulei adresative eufemistice *creștini blagosloviți* îi iau locul o suită de întrebări și răspunsuri usturătoare, formând o **antiforă**:

Că au doară penr'acee iaste besereca, să mergem să giurăm? Ba, ce iaste pentru ruga, ca să ne rugăm, pentru vrăjmașii noștri și pentru greșalele noastre. Sau svănta evanghelie, au pentr'aceea o au făcut Hristos, să ne giurăm priînsa? Ba, ce ca să audzim cum ni să cade să facem de ni-i voia să ne izbăvim din muncile de veci și binele acel de sus să dobândim. Iani deschide svănta evanghelie pre care-ț pui mănule de giuri, să

vedzi: ce dzice Hristos? Dziceț să giuri vr'odată, au cu strămbul, au cu direptul? Ba, nu dzice necăiuri. Mai vrătos dzice că muncă sufletului are acela ce giură și cela ce pune pre neștine să giure. (376[r])

Tonul se înăsprește în crescendo și, deși nu ajunge la pamfletul religios profesat jumătate de veac mai târziu de către Mitropolitul Antim, Varlaam recurge la apostrofe mai directe decât la începutul argumentării și al epilogului; însuși îndemnul *Iani deșchide...* are o forță ilocuționară accentuată de interjecția arhaică cu sens concretizator *Iani*, care anunță o intruziune aproape fizică în universul intim al ascultătorilor. Acum îi ia la rost ca pe niște vinovați dovediți:

Cum nu te temi de măniia lui Dumnedzău? Nu socotești că s'ai și scăpa de vrăjmașul tău, iară de Dumnedzău nu veri scăpa? Nu socotești în capul tău că de veri scăpa de datoriia aceasta trecătoare din lume, iară de munca vecinică nu veri scăpa?

Totuși, Mitropolitul nu rabdă prea mult el însuși acest ton, și vedem aici o **abilitate a jonglării cu stările de spirit pe care urmărește să le creeze în auditori**. De la apostrofa culminând cu tautologia familiară *Nu socotești în capul tău...?*, va reveni armonios la dulcele și măgulitorul *creștini blagosloviți*.

2.2. Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul

Mitropolitul Ungrovlahiei, Antim Ivireanul, este primul predicator din oratoria de amvon scrisă și rostită în limba română (o limbă pe care ierarhul georgian a învățat-o în țara de adopție) care este conștient de publicul său și care, în consecință, folosește mijloace lingvistice adecvate pentru a convinge. ***Cuvânt de învățătură la Adormirea Preasfintei Stăpâne*** este o predică asupra căreia s-au oprit mulți cercetători[10]. Din punct de vedere compozițional, este un discurs omiletic tipic pentru Mitropolitul Antim Ivireanul: o introducere concisă, în care autorul face uz de toposul modestiei, este urmată de o argumentație clară, ale cărei etape logice sunt marcate explicit, prin conectivi (*Întâi, A dooa, A treia, A patra, Drept acéia*), concluzia fiind un elogiu adus Maicii Domnului. Partea finală, encomiastică, reprezintă o treime din corpul discursului, iar rațiunile acestei strategii sunt cel puțin două: în primul rand, fiind un *panegiric* (predică în care se amintește viața exemplară a unui sfânt, transmisă fiind auditoriului puterea de model a acestei persoane), aceasta și este ideea principală cu care trebuie să rămână publicul: să-și revitalizeze veneratia pe care, în calitate de creștini ortodocși, o datorează Maicii Domnului; în al doilea rând, nota finală a unui discurs trebuie să fie și cea mai pregnantă, întrucât este cea care se reține în mod special, este vehicul pentru o atitudine: aceea pe care o adoptă ascultătorii atunci când predica a luat sfârșit.

Analiza mai profundă a textului ne luminează aspecte ale stilului inconfundabil al gruzinului. *Exordium*-ul este, de regulă, unul prin insinuație: un citat cu rol de *motto*, din textul Scripturii sau din textele slujbelor ortodoxe, este enunțat și comentat apoi, pentru ca în finalul introducerii să ni se anunțe subiectul propriu-zis al predicii. Astfel, în predica la Adormirea Maicii Domnului, pretextul este un verset biblic: *Că căută spre smerenia slujnicii sale, că, iată, de acum mă vor ferici toate neamurile.* Este o pistă falsă, dacă nu

[10] Vezi Negrici 1971: 19 et passim; Ștrempel 1997: 177.

am avea titlul predicii deasupra, dat fiind că acest verset biblic apare în episodul Buneivestiri, or predica vorbește despre momentul final al vieții Maicii Domnului. De ce această alegere? Ca tehnică stilistică, avem a face cu o *analepsă*, prin care se evocă momentul în care rolul Maicii Domnului a devenit esențial în istoria pământească, prin acceptul ei de a da naștere Fiului lui Dumnezeu. Antim sugerează, prin preferința sa pentru acest citat, că profeția s-a împlinit, căci, iată, peste secole, el însuși își îndeamnă ascultătorii la a continua să o venereze pe Maica Domnului.

În ***Învățătură la Sfântul Părintele nostru Nicolae,*** însă, predicatorul extinde paranteza din introducere, făcând elogiul arhiereului în general, apoi al profetului Moise, apoi al Mântuitorului Hristos ca arhetip al preotului, pentru ca "subiectul" cuvântării, Sf. Nicolae, să aibă parte doar de ultima treime din predică. Din nou, această alegere ne surprinde. Nu-l putem suspecta pe Antim de indiferență față de acest mare Arhiepiscop, dimpotrivă, l-a prețuit nespus, dovadă testamentul (*Așezământul*) pe care-l lasă Mânăstirii Antim[11]. Presupunem că alegerea i-a fost motivată de un scop mai subtil: compararea preoților contemporani cu cei de altădată (de Sf. Nicolae îl despărțeau secole) și cu Preotul-arhetip (Hristos), pe de o parte, și elogierea domnitorului, prezent la slujbă în acea zi, pe de altă parte; deaceea, el se referă la conducători (*păstori*) în general: *Păstoriul cel bun sufletul lui pune pentru oi.* Acesta este *motto*-ul predicii, repetat în momentul în care oratorul trece la "subiectul" propriu-zis.

Aproape nelipsit este, la Antim, toposul modestiei. Acesta apare în exordium, înainte de a începe argumentația sau, după caz, *narratio* (mai rar, însă, căci predicile sale nu sunt omilii la Evanghelia zilei, deci nu mai este nevoie de a repovesti pericopa biblică). Mitropolit fiind, el predica mai mult în sărbători, în prezența domnitorului sau la înmormântări, acestea fiind prilejuri de a-și etala latura lirică. Predicatorii curții erau un Maiota, un Avramios ș. a.[12] De altfel, obiceiul de a predica în fiecare duminică dispăruse în răsăritul Europei cam de la mijlocul secolului al XVII-lea.[13] În ***Cuvânt de învățătură la Adormirea Preasfintei Stăpâne,*** umilința propriei persoane este redată în felul următor: *Și măcar că eu nu sunt vrednic a zice nimica întru cinstea și lauda ei, pentru întunecarea ce are mintea mea, de mulțimea păcatelor, iară încăș, după putință vom zice célea ce ne va lumina prin rugăciunile ei, lumina cea adevărată, Hristos. Ce vă pohtesc să ascultați cu dragoste.* (A, D, p. 104)

Loc comun al oricărei retorici, acest topos al modestiei este folosit cu dublu scop: pentru a sublinia înălțimea temei și pentru a mărturisi nepregătirea oratorului, în raport cu tema. Oratorul își scuză, în fond, slabele mijloace (*excusatio propter infirmitatem*)[14]. Multe se pot spune despre această „modestie", pe care unii cercetători au considerat de cuviință să o creadă falsă. De exemplu, Eugen Negrici spune: *...nu lipsesc trucurile tipice (afectarea necunoașterii regulilor și a lipsei de har)*[15]. Florin Faifer este și mai neîndurător: *Dacă, recurgând la ipocrizia inocentă a unui sermo umilis* (sic!), *Antim se*

[11] Vezi Ștrempel 1997: 332 și 349.
[12] Vezi și Mazilu 1999: 87.
[13] Idem, 90.
[14] Idem, 92.
[15] Negrici 1971: 7.

sfieşte a nu şti „povesti lucruri minunate" şi „a îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor - iscusință care „iaste dată ritorilor" – el, care mărturiseşte că nu are la îndemână „vorbe ritoriceşti şi alcătuite", se preocupă nu doar instinctiv de modalitățile spunerii.[16]

Umilința este, în retorică, un topos precreştin[17], dar *autoritatea Sfintei Scripturi a impus foarte multe combinații ce exprimau autoumilirea*[18].

Totuşi, trebuie să subliniem că, dincolo de calitatea ei de topos retoric consacrat, umilința (smerenia sau modestia) ține de ethosul creştin, iar Antim nu avea cum să facă vreo derogare de la acesta, aşa că poate fi vorba de o exagerare retorică a unei atitudini creştine firești, dar nicidecum de o falsă modestie.

Un caz mai deosebit, în care Mitropolitul Antim face uz de acest topos este introducerea la ***Cuvânt de învățătură la octomvrie 26, în zioa Sfântului şi Marelui Mucenic Dimitrie, Izvorâtoriului de Mir asupra cutremurului***:

Însă eu, cunoscându-mă nevrédnic şi slab întru ştiință, nu îndrăznesc să-i împletesc cununi de laude, nici să-i vestesc precum să cuvine măririle minunilor lui. Căci altă învățătură cearcă mucenicestile lui luptări şi alt prăznuitoriu trebuie pentru luminatele lui nevoințe.

Drept acéia, las să laude alții lucrurile lui céle slăvite, alții să povestească cea preste firea omenească bărbățiia sufletului său şi alții să spuie vitejiia cea mare, cu care au răbdat ranele şi moartea. Iară eu, ca un neputincios la vorbă, precum mă îndemn să mă minunez de iale cu mintea, aşa şi a le cinsti mă silesc cu tăcéria. (A, D, p. 123–124)

Predicatorul vorbeşte apoi despre pericopa zilei şi semnificațiile acesteia, evitând să vorbească despre Sf. Dimitrie.

Modestia este asumată ca atitudine general umană, cel puțin creştină, în fața tainei preoției, căci, spune Antim, în ***Învățătură la noemvrie 8, în zioa Săborului Sfinților Îngeri:***

Cu adevărat, nu poate afla mintea gânduri, nici limba cuvinte, pentru ca să vădească măririle acestor mici. (A, D, p. 133)

Argumentatio este foarte riguros organizată, fapt evident la nivelul textului, prin structuri de tipul: *Întâi, A dooa, A treia, A patra, Drept acéia*. Şirul acestor conectori merge uneori până la opt elemente. În prima fază, Antim recurge la *reprehensio*: respinge o teză (o premisă) presupusă a fi emisă de necreştini sau de acele persoane din public care încă nu sunt lămurite asupra anumitor adevăruri de credință (dogme), în cazul de față falsa teză potrivit căreia Dumnezeu, atotputernic fiind, ar fi trebuit să-l învingă pe diavol fără a fi nevoie să se întrupeze. Argumentele Mitropolitului sunt fără echivoc: prin Întrupare, Dumnezeu Şi-a demonstrat bunătatea, înțelepciunea, puterea şi dreptatea.

Elementele de *elocutio* prezente în argumentație se rezumă, în special, la figuri de construcție, şi anume paraleleisme sintactice, care joacă un rol mnemotehnic, dar care dau, în acelaşi timp, melodicitate textului. (Să nu uităm că, deşi scrise pentru a fi rostite, predicile au fost consemnate de ucenicii Mitropolitului, care le-au transmis în toată savoarea lor.) Iată, ca exemplu, două structuri de tip chiasm şi o anaforă:

[16] Faifer, în *op. cit.*: 230.
[17] Curtius 1954: 105.
[18] Mazilu 1999: loc. cit.

Pentru aceasta s-au îmbrăcat acestaș ***Dumnezeu*** *cu trup și se face* ***om*** *adevărat, pentru ca să se lupte ca un* ***om*** *și să biruiască ca un* ***Dumnezeu*** *pre vrăjmașul firii omenești.* (A, D, p. 105)

biruitul *să se facă* ***biruitoriu*** *și* ***biruitoriul*** *să se facă* ***biruit*** (idem, *ibidem*)

cu mijlocirea ce ***au biruit să se biruiască*** (idem, *ibidem*)

Tendința spre lirism a lui Antim se concretizează, în unele cazuri, într-un *lamento* cu *„cadență de melopee"*[19]:

Plânge dar sufletul mieu, ticăloase, și te tânguiaște, socotind multele tale pagube; plânge, că pre tine plâng ceriurile, plânge că pre tine te tânguiaște beserica și toți sfinții; lăcrămează că ai greșit; plânge că pre tine te plâng prorocii, mai nainte văzând mâniia direptății lui Dumnezău asupra ta; plânge că la tine plâng mai mult lacrămile Ieremiei decât la zidurile Ierusalimului; plânge, sufletul meu, ticăloase, până când vei spăla spurcăciunea păcatului tău și să vii la cinstea cea dentâi. (A, O, p. 353-354, ***Învățătură pre scurt pentru taina pocăinții***)

Învelișul lingvistic al tânguirii poate vira, neașteptat, în *indignare retorică*:

O, creștinilor, o, părinților și fraților, până când în răutate și păcat?[...] Până când nu ne pocăim? (A, O, p. 350)

Aspecte de *elocutio* pot fi analizate și în afara figurilor propriu-zise: Antim excelează în a-și manifesta *pathosul* oratoric, efervescența de apologet al dogmelor ortodoxe. Mărturisind, din nou, puținătatea limbii omenești și uimirea în fața tainei fecioriei, se lansează într-o suită de interogații retorice, care, pe nesimțite, alunecă în adresare directă, în *invocarea* Fecioarei:

Și socotind adâncimea minunei, rămâiu făr' de graiu și mă minunez, căci că nu aflu cuvinte întocma la cinste, ca lucrul, pentru ca să laud minunatul acesta dar. Cum să măresc izvorul iubirii de oameni? Cum voiu să propoveduesc mulțimea îndurărilor? Cum voiu să îndrăznesc la noianul Fecioarii și să ispitesc adâncimea tainii cei peste fire? Și cum voiu să povestesc pentru tine, Fecioară, nu căci ai născut din tine cu trup pre Fiiul și cuvântul lui Dumnezeu, carele naștere iaste mai presus de fire, ci pentru că te-ai făcut maică și ai rămas fecioară. (A, D, p. 105)

Perioada amplă, într-un *crescendo* ce pare a-i tăia oratorului respirația, se constituie într-un *climax* dezvoltat, în care volutele de interogații retorice alternează cu suite de exclamații, punctul culminant fiind o invocație introdusă prin imperativul *Bucură-te* (ecou al formulelor anaforice din stihurile acatistelor. V. **Acatistier**). De fapt, aici începe și *peroratio*, concluzia predicii: unei *recapitulatio (tu singură ai prorocit, că te vor ferici toate neamurile)*, îi urmează o declarativă cu rol de *quod erat demonstrandum (adevărat că te fericesc).*

Bucură-te, drept acéia, că tu singură ai prorocit, că te vor ferici toate neamurile și adevărat că te fericesc, pentru căci cu smereniia ta cea de margine ne-ai arătat cătră ziditoriul tău, te-ai făcut pricină de s-au smerit cel ce iaste din fire nesmerit și au priimit de au lăsat sânul Tatălui și au venit de au sălășluit în preacuratul și sfântul pântecile tău. (A, D, p. 106)

---

[19]Florin Faifer, în *Postfață* la Antim, ***Didahii***, București, Ed. Minerva, 1983, p. 223.

În final, este plasată o *digresssio*, în care figurile semantice sunt ceva mai frecvente decât în restul textului: epitete calitative, antiteze şi hiperbole stau alături de o analogie inteligent concepută (mintea omenească este comparată cu Apostolii), pentru a contura, în rugăciunea către Maica Domnului, tabloul unei lumi ce imploră ajutorul Fecioarei, ca mijlocitoare pe lângă Fiul ei:

O, fericită şi sfântă smereniia a fecioarii, câtă putére ai! Că au făcut de s-au smerit până la moarte ***cela de carele fuge ceriul de groaza lui*** *şi l să smeresc toate şi ai înălţat pre omul cel din fire smerit şi l-ai făcut de au câştigat lăcaşurile şi fericile céle cereşti.* (idem, ibidem)

În fragmentul citat, hiperbola şi antiteza converg spre construirea unui paradox, or paradoxul este specific creştinismului.[20] Smerenia Fecioarei (prin acel *Fiat* rostit la Bunavestire) a determinat smerirea lui Dumnezeu, într-atît încât a acceptat să moară ca un om.

Planul uman este marcat de cuvintele-cheie: *ticăloşii* (cu sensul vechi: 'slab, nevrednic'[21]), *robii, scârbele, nevoile.* Planul divin este reprezentat de Hristos, ca *judecătorul cel înfricoşat* (hiperbolă) – o ipostază a Mântuitorului care, în ethosul creştin, vizează Parusia (A Doua Venire) şi Judecata de Apoi. Ca intermediară între cele două planuri (lumi), Antim o cheamă pe Maica Domnului, ale cărei *călduroase rugăciuni* (excelent epitet, având la bază o sinestezie) *să mângâe* (să înduplece, să îmbuneze) pe Fiul ei:

...caută spre noi, ticăloşii robii tăi, cu umilinţă şi mângâe pre judecătoriul cel înfricoşat, pre fiul tău, cu rugăciunile tale céle călduroase, să ne mântuiască de scârbele şi de nevoile ce ne-au împresurat. Şi precum cu dumnezeiasca putére într-o mică de ceas au adunat din toată lumea pre apostoli ca să petreacă preacinstit şi sfânt trupul tău spre îngropare, cu laude şi cu cântări, aşa să adune şi mintea noastră cea împrăştiiată, întru deşertăciunile céle lumeşti şi să o luminéze ca de pururea pre dânsul să-l mărim şi să-l lăudăm. (*op. cit.*, idem, *ibidem*)

Mitropolitul rezumă genial acest rol al Maicii Domnului, de a purta rugăciunile creştinilor către Iisus Hristos.

Paradoxul morţii ca naştere (*a treia naştere, mântuitoare*, cum o numeşte Antim, după cea trupească şi cea sufletească, a Botezului, v. ***Cuvânt de învăţătură la pogrebaniia omului prestăvit***, p. 173) este magistral exprimat în a doua predică la înmormântare, ***Cuvânt de învăţătură iară la prestevirea omului***, p. 174:

Drept acéia, mare folos şi mare dar şi ***milostivnică vindecare*** *s-au dat omului de la Dumnezeu, ca să moară şi să se strice* ***acest trup al păcatului*** *şi să înviiaze la înviiarea cea de obşte alt trup, duhovnicesc, făr` de stricăciune şi făr` de moarte; că* ***mare dobândă să face omului moartea***, *după cum zice şi Sfântul Grigorie Bogoslov, că să tae păcatul, pentru ca* ***să nu rămâe răutatea nemoartă*** *şi să face munca milostivire şi iubire de oameni.* (A, D, p. 174–175)

Paradoxul constă în viziunea nouă asupra morţii, opusă opiniei comune: epitete ca *milostivnică vindecare, mare dobândă* înfăţişează moartea ca pe o soluţie salutară,

[20] Vezi Steinhardt 1999: 18.
[21] Atestat în Bulgăr-Dobridor 2002 :402.

pentru a împiedica permanentizarea păcatului și a perisabilului: ***să nu rămâe răutatea nemoartă*** (minunată expresie, preluată de la Sf. Grigorie Teologul).

Chiar dacă *narratio* nu este atât de pregnantă, deoarece subiectul predicii nu impune o astfel de componentă, restul părților unui discurs clasic se regăsesc la Antim, îndeosebi *exordium*-ul fiind clar delimitat și inconfundabil marcat prin acele argumente ale modestiei.

Specific oricărui predicator, indiferent de epocă, este recurgerea la *argumentul din autoritate*. În epoca noastră, la Arhimandritul Ilie Cleopa, aceste cazuri sunt extrem de frecvente, constituind uneori aproape întregul corp al predicii. Nici Antim nu face excepție:

Pomenirea dreptului cu laude, zicea preaînțeleptul Solomon. (A, D, p. 103) (în *exordium*-ul ***Cuvântului de învățătură la Adormirea Preasfintei Stăpâne***)

[Dumnezeu] are putérea întocma cu voința și poate să facă câte va vrea, cum zice proorocul David. (idem, ibidem) (în *argumentația* aceleiași predici)

În ceea ce privește *argumentatio*, trebuie făcute câteva remarci. Silogismele lui Antim au ceva special, în sensul că pornesc cu o premisă, pe care apoi o confirmă (în *confirmatio*) sau o infirmă (în *reprehensio*), dar este o premisă impusă auditoriului, considerată ca asumată și acceptată de toți creștinii ortodocși, în rândul cărora Mitropolitul se și autoinclude, ca în exemplele care urmează:

Fără de nici un prepus *să cunoaște cu* ***socoteală dreaptă*** *cum că Dumnezeu iaste preaputérnic, căci are putéria întocma cu voința.* (A, D, p. 104)

Poate *că de ispitele céle multe ce i s-au întâmplat și de pagubele cele multe ce l-au ajuns [Iov] iș va fi pierdut mintea, de zice că moartea îi iaste tată, sau de multele dureri* ***poate*** *că nu va fi știind ce grăiaște?*

Ba, iubiții miei, ba! Nu ș-au pierdut mintea și știe ce grăiaște. (A, D, p. 172, în ***Cuvânt de învățătură la pogrebaniia omului prestăvit***)

În primul caz, o locuțiune adverbială (*fără de nici un prepus*) are menirea de a introduce premisa. Efectul persuasiv al acesteia este emfatizat de o sintagmă eliptică cu funcție exclusivă (*[de către cei cu] cu socoteală dreaptă*), care are rolul de a selecta auditoriul: toți cei cu socoteală dreaptă, dreptcredincioși, deci ortodocși, acceptă ca adevărat ceea ce urmează să spună oratorul.

În al doilea caz, adverbul predicativ *poate*, cu dublă ocurență, este folosit pentru a *insinua* o falsă presupoziție care, eventual, există în mintea ascultătorilor. Imediat, aceasta este respinsă și urmează desfășurarea de argumente pentru a demonstra contrariul.

Menționăm că, dintre predicatorii contemporani, Mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală recurge destul de frecvent la acest procedeu.

Perorația este momentul de închidere a ciclului de tonalități diverse de pe parcursul predicii. Antim este un cenzor al epocii sale, din interior însă. Poate de aceea el sfârșește toate predicile, înainte de a încheia efectiv cu o rugăciune, pe un ton blând, părintesc, mângâietor, uzând de un tip de *epifonem* (reproș debilitat de formularea interogativă)[22]:

[22] Negrici 1971: 46.

Și de vreme ce Sfânta Scriptură nu să dă lenevirii, nici încetează propoveduirea Evangheliei, dară ce, oare căzut-a cu aceasta Goliath? Oare omorâtu-s-au întru voi păcatul? Dară unde sunt sémnele mântuirii voastre? Unde sunt sémnele biruinții?

Știu că astăzi ați luat, cu toții, din mâna bisericii, stâlpările și ramurile carele, pentru că sunt sémnele biruinții, vădesc că le-ați luat; pentru căci într-acéste zile ați biruit pre vrăjmașii voștri, pre diavolul și pre păcatul.

Dară, oare, fi-va aceasta adevărat? Măcar de ar da Dumnezeu să fie așa! O, câtă bucurie s-ar fi făcut în ceriu pentru voi! Ci mă tem că voi țineți sémnele biruinții și biruitoriu iaste diavolul, pentru căci nu văz pocăință, nu văz ispovedanie adevărată, nu văz vreo bunătate carea să veselească pre îngeri și să întristeze pre diavolul.

Însă aveți încă, iubiții miei, vréme de mântuință. V-au rămas și acéste zile ale patemilor celor mântuitoare etc. (A, D, p. 117–118 ***Cuvânt de învățătură și de umilință în Duminica Florilor***)

De altfel, formulele de adresare din introducere, reluate pe parcursul discursului, realizează un contrapunct față de tonul vijelios, pamfletar, uneori ironic din multe predici. Dintre aceste formule, am putea enumera: *feții miei* (A, D, p. 169 – în argumentație), *iubiții miei ascultători* (A, D, p. 175)

Antim a introdus în literatura omiletică discursul aparținând *"retoricii tranzitive"*[23]. Pentru Antim, publicul este o realitate, pe care o ia în calcul atunci când își scrie și când își pronunță predica. Dovezi ale acestui fapt, la nivelul textelor, sunt numeroasele autointerogații și interogații adresate publicului, prin care cere părerea acestuia din urmă.

Dară ce mai cerc eu din istoriile Scripturii și din pildele ei să învăț în ce chip să fugim din întâmplările și nevoile ce ne vin? Însuș Dumnezeu ne învață, prin rostul lui David. (A, D, p. 126)

Însă mie mi se pare cum că mulți (din cei ce ascultă) pot să răspunză la câte am zis până acum, că noi și mult ne rugăm lu Dumnezeu , când ne vin scârbele și nevoile și cădem la mila lui, dară nu vedem nicio mântuire, nici suntem încredințați că ajung rugăciunile noastre la ceriu, ***măcar că aceasta nu o crez să o facă nimeni.*** (A, D, p. 127) Apare aici ironia tăioasă, surprinde îndrăzneala cu care Antim îi măgulește pe ascultători, creându-le o anumită expectație, pentru ca, neașteptat, să-i critice aspru.

Pe parcursul aceleiași etape a discursului, mai ales în argumentație, funcția fatică a limbajului este exersată de Antim în repetate rânduri:

Luați seama, rogu-vă, cu socoteală întreagă (A, D, p. 131)

Cum v-ar părea putérea lui? (idem, *ibidem*)

Luați seama pentru omul acela ce zice în sfânta Evanghelie (idem, *ibidem*)

Uneori, oratorul folosește aceste apeluri la atenția publicului și drept *captatio benevolentiae,* pentru a anunța o relatare și mai interesantă decât cea anterioară:

Ascultați și alta, mai mare. (idem, *ibidem*)

Iară să vedeți și alta, lucru mai minunat acestor mici. (A, D, p. 133)

sau pentru a iniția o schimbare de adresant:

[23] Faifer, în *op. cit.*: 230.

Acum voi întoarce cuvântul mieu către tine, țară creștină**, și dinpreună cu tine mă voi bucura, pentru căci ai în loc de acoperământ pre verhovnicii apostolic Petru și Pavel și ai tipărit, în corona ta, chipul crucii, pentru ca să nădăjduiești a lua roadă de bună viețuire din lemnul vieții.* (A, D, p. 53, ***Luna lui iunie, 29 de zile. Cazanie la Sfinții Apostoli Petru și Pavel)

Antim îi vorbește apoi direct domnitorului, pentru care cere ocrotirea Sfinților Petru și Pavel; în felul acesta, observăm cum, prin metonimie, domnitorul reprezintă *țara creștină*.

Predicatorul este atât de implicat afectiv în redarea pericopei biblice și contactul cu publicul îi este atât de prețios, încât, deseori, recurge la ***viziunea scenică***, un truc folosit cu constanță și rafinat de Mitropolitul Plămădeală, în secolul al XX-lea:

Mi se pare că-l văz mai mort de rane, să zacă pre pământ și să ceară ajutoriu de la toț să se întristéze și să plângă (A, D, p. 132)

Folosindu-se de acest pretext al comunicării directe cu auditoriul, Antim respinge presupuse opinii anonime, contrare dogmei pe care el însuși o (re)prezintă, opinii ce pot foarte bine să-i bântuie și pe ascultătorii săi, dar pot să aparțină și numai celor din afara Bisericii (adică ereticilor):

Mi se pare că auz pre mulți de-m dau răspuns[...] Însă eu mă voi uni cu gândul vostru și acéstia ce ziceți despre preoț zic și eu că iaste așa. Însă să ascultați o pildă. (A, D, p. 134–135)

Printre figurile semantice exploatate de marele orator, la loc de cinste stă metafora. Uneori, este vorba de o metaforă explicată (căci literatura religioasă a vremii era înclinată spre didacticism), alteori metafora este preluată din textele sacre, iar altele, în sfârșit, sunt metafore originale, mai ales cele care contribuie, alături de alte figuri, la crearea de peisaje: imaginea mării, ca nostalgie a georgianului deșțărat, este aproape obsesivă.

Metafora explicată este cea care are la bază analogia Mântuitorul – soarele, ca în ***Învățătură la noemvrie 8, în zioa Săborului Sfinților Îngeri***:

*El nu poruncește **soarelui** cestui ce să véde, ce pune supt datorie cu cuvintele lui și cu rugăciunea lui, pre **soarele cel de taină al dreptății**, pre însuș unul născut fiiul lui Dumnezeu, să se pogoare din ceriu și supt întâmplările pâinii și a vinului să se facă iară jărtvă vie pentru iertăciunea păcatelor noastre.* (A, D, p. 133)

Metagogele, ca: *zaoa dreptății, coiful mântuirii*, exprimă tendința Mitropolitului de a concretiza, dar și dificultatea de a abstractiza.[24]

Epitetele, fie ornante, fie calitative, participă la realizarea unor figuri mai complexe. Astfel, în ***Învățătură la noemvrie 8, în zioa Săborului Sfinților Îngeri***, puterea (harul) preotului este subliniată printr-o litotă:

*Aici vine **micul acela netrébnicul** preot și cu un cuvânt al lui, cu un "Ertate să-ți fie păcatele", face la sufletele păcătoșilor mai slăvite lucruri decât acélia ce ați auzit mai sus.* (A, D, p. 131)

[24] Faifer, în *op. cit.*: 239.

Releele de antiteze dau melodicitate psalmodică discursului, făcând şi dovada surselor de inspiraţie ale lui Antim: ***Psalmii*** sunt printre Cărţile biblice preferate, din care citează sau la care face aluzie.

Nu să cuvine cinstea şi lauda numai oamenilor celor mari şi bogaţ, . că sunt vrednici acestui dar şi cei mici şi smeriţ. Că măcar că cei mari strălucesc cu hainele céle de mult preţ şi cei mici n-au cu ce să-ş acopere trupul; cei mari să odihnesc pe aşternuturi moi şi frumoase şi cei mici să culcă pe pământul gol şi pe pae; aceia însoţiţ de mulţime de slugi, iar aceştea lipsiţ, pustii şi de ajutoriu şi de priiatini; aceia între răsfăţări şi între bogăţii şi aceştea între primejdii şi între întristăciuni. (A, D, p. 129)

Metafora se combină cu comparaţia, antiteza şi cu epitetul (acesta este convenţional, lipsit de forţă imagistică), pentru a sublinia, insistent, în cadrul argumentaţiei, semnificaţia morţii în Veltanschaang-ul creştin. În ***Cuvânt de învăţătură la pogrebaniia omului prestăvit***, Antim afirmă:

La naşterea cea de a treia, carea iaste mântuitoare, să naşte sufletul omului şi iase dintru ***întunérecul şi tina trupului, ca dintr-o puşcărie întunecată*** *şi merge să vază lumina cea strălucitoare şi slava cea fericită a vieţii cei de pururea.* (A, D, p. 173)

Excesul de precizări vine din nevoia lui Antim de a clarifica, din spiritual său raţionalizant, minat de înclinaţii artistice. Mitropolitul glosează permanent, fapt ce duce şi la crearea de fraze prolixe, caracteristică păstrată şi azi de stilul religios. Epitetele *lumina cea strălucitoare, slava cea fericită,* alături de multe altele din aceeaşi gamă[25] provin din limba Bibliei, au devenit formule, în care expresivitatea iniţială a figurii este anulată.

2.3. Concluzii (1)

Predicile analizate sunt o dovadă a caracterului elaborat al actului oratoric, cel puţin la începuturile lui în limba română. Scris şi apoi rostit (sau scris pentru a fi rostit), discursul păstrează mărcile oralităţii (vocative, adresări directe prin interogaţii înlănţuite, ce au rol fatic, pluralul inclusiv, sugerând coparticiparea oratorului).

Ceea ce caracterizează cel mai bine scrisul lui Varlaam este, cum am spus, măsura în toate: părţile discursului sunt echilibrate, abaterile de la compoziţia clasică (pe care arhiereul moldav, candidat, la un moment dat, la scaunul Patriarhiei ecumenice din Constantinopol, o cunoştea cu siguranţă) sunt neînsemnate; fastul vorbirii nu sfidează ethosul creştin, al maximei simplităţi (spre deosebire de elanul oratoric al Ivireanului, care vine pe alocuri în contrast cu normele de claritate şi simplitate ale discursului sermonial); măsură şi în apostrofele adresate publicului, mai mult epifoneme (apostrofe debilitate, îndulcite de formulări interogative, precum cea îndreptată spre credincioşi, dar pusă în gura pruncului nenăscut, cu aparenţa de a fi adresată mamei sale).

Expresie timpurie a virtuţilor literare ale limbii române, ***Cazania*** Mitropolitului Varlaam ilustrează echilibrul stilistic şi compoziţional al discursurilor rostite şi scrise în spaţiul eclezial românesc al primei jumătăţi a secolului al XVII-lea. Este interesant de urmărit cum cei doi predicatori din epoci vecine, Varlaam şi Antim, un moldovean din părţile Putnei şi un gruzin naturalizat în Muntenia, au creat o filiaţie de oratori clericali ce

[25] Negrici 1971: 34 şi 198.

se poate urmări până în contemporaneitate, prin cele două laturi complementare ale scrisului lor: una echilibrată și măsurată, alta abia stăpânindu-și avântul artistic-retoric.

3. PREDICATORI CONTEMPORANI

Dintre contemporani, am analizat predici ale fostului Mitropolit al Ardealului Antonie Plămădeală, din vol. ***Tîlcuri noi la texte vechi,*** ale preotului lect. univ. dr. Constantin Necula de la Facultatea de Teologie "Andrei Șaguna" din Sibiu, radiodifuzate și ulterior strânse în două volume (am ales unul, ***Iubi-te-voi, Doamne... Predici și meditații duhovnicești radiodifuzate – perioada Octoihului***) și ale Arhimandritului Ilie Cleopa de la Mânăstirea Sihăstria – Neamț (vol. **Urcuș spre Înviere**). Tipologia acestor discursuri este variată, nu numai ca încadrare în diversele genuri ale omileticii, cât mai ales ca nivel de instrucție a emitentului și ca public-țintă: credincioșii ortodocși care frecventau Catedrala din Sibiu în anii 1980, în cazul Mitropolitului; auditoriu eterogen, care cuprinde cu siguranță și persoane ce nu frecventează biserica, în cazul predicilor radiodifuzate; pelerini interesați maximal de problemele credinței, în cazul părintelui Cleopa. Din aceste ultime remarci, deducem că publicul oscilează permanent între *ratio* și *fides* și tocmai pe această îngustă pârghie lucrează predicatorul, de măiestria lui oratorică depinde convingerea părții raționale a persoanei care îl ascultă; pentru cei deja convinși, la nivel rațional, de adevărurile expuse, se mai pune doar problema întăririi credinței, prin predică. Avem în vedere analiza a trei tipuri de predici, insistând asupra elementelor retorice cu rol de persuadare a auditorilor.

3.1. Antonie Plămădeală – predica arhierească de tip citadin

Predicile Mitropolitului se încadrează fie în genul *omiliilor exegetice* (explică pericopa evanghelică a zilei verset cu verset), fie în genul *omiliilor tematice* (operează o "tăietură", explicând părți din Evanghelia zilei, subsumate unei teme sau unei idei), ori, mai rar, în genul *predicii propriu-zise (sintetice)* (caracterizată prin unitatea materiei, prin exhaustivitate în ceea ce privește tratarea unei teme). În discursul acestui predicator, sunt decelabile urme ale scrierilor sale beletristice, lirismul este vizibil, iar tablourile și dialogurile imaginare ce detaliază scenele biblice reprezintă o notă aparte de originalitate. Vom releva în continuare mijloacele retorice prin care se realizează **captarea atenției** și cele care funcționează ca **adjuvanți ai memoriei** ascultătorilor.

➢ **Antifora**. La Mitropolitul Antonie Plămădeală, antifora clasică se complică prin adăugarea unui enunț intermediar între întrebare / întrebări și răspuns, în care se menționează categoria de **impas logic** în care se încadrează propoziția respectivă (dilemă, contradicție):

*Cum adică să se lepede omul de sine? Ca să rezolvăm **dilema**, cu atâtea aspecte care ne pun în încurcătură, trebuie să ne aducem aminte că există un alt text în Sfânta Scriptură care spune: "Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți".* (AP, T, p. 36)

Abia trei paragrafe mai jos este menționat răspunsul, întâi printr-o succesiune de negații, apoi urmează un șir de întrebări retorice, iar răspunsul propriu-zis survine târziu, incordând la maximum atenția ascultătorilor:

A se lepăda omul de sine nu înseamnă a se lepăda de personalitatea sa. Nu înseamnă a se lepăda de identitatea sa. Nu înseamnă a se lepăda de responsabilitatea sa față de societate.[...] Și atunci cum rămâne? Să ne lepădăm, sau să ne iubim sinele? Contradicția e numai aparentă. Cel care nu e egoist, în acela încape altul, altă părere, altă învățătură. Încape Hristos.[...] Acest sine trebuie iubit. (AP, T, p. 36–37)

Putea Iisus să prefacă pietrele în pâini? Putea. A dovedit-o când a săturat mii de flămânzi cu cinci pâini. (AP, T, p. 56)

În aceste cazuri, este absolut necesară menținerea așteptării între anumite limite, pentru că o atenție prea îndelung solicitată slăbește, iar artificiul, care trebuia să creeze surpriză, se golește de sens.

➢ **Anafora** se combină uneori cu **chiasmul**, o altă figură sintactică cu o puternică funcție afectivă, de insistență:

***Era sâmbătă** și, potrivit Legii, era oprit cu desăvârșire lucrul mâinilor [...] **Era sâmbătă**, și Iisus luase tină de jos și făcuse cu degetele Lui un fel de pastă – lucrase deci-unsese **ochii orbului** cu ea, și **orbului** i se deschiseră **ochii**.* (AP, T, p. 51)

***Rugăciunea e ieșire** din singurătate [...] **Rugăciunea e ieșire** din spaimă [...] **Rugăciunea e** intrare în comuniune cu un interlocutor spiritual care există veșnic, care e însăși existența.* (AP, T, p. 96)

➢ **Anadiploza.** Cu aceeași funcție, de insistență, anadiploza apare în pasaje ce se doresc a influența starea sufletească a auditorilor:

*[Fariseii] Îl provocau anume [pe Iisus], se legau de orice, cu intenția de a-L face să-și dezică principiile prin **fapte** și **faptele** prin **inconsecvențe.*** (AP, T, p. 58)

➢ **Epanortoza** Figură retorică prin care oratorul, nemulțumit de ceea ce a spus, corectează discursul prin termeni mai puternici:

[Iisus] nu avea nimic de pierdut. Oare chiar nu avea? (AP, T, p. 57)

➢ **Sinestezia.** Rară în predici, această figură retorică denotă o mai mare îndrăzneală stilistică și apare numai în momente de mare libertate și chiar de efuziune oratorică. În cazul de față, se combină cu **comunicarea,** procedeu oratoric prin care deliberăm ceva cu ascultătorii de față, cerându-le părerea:

*Până atunci [orbul din naștere] doar **auzise culorile**, și ne putem ușor imagina cum poate arăta **un trandafir auzit**, sau un albastru de cer înstelat redus la cuvânt.* (AP, T, p. 50)

➢ **Metafora.** Cea mai frecventă figură retorică întâlnită în predici, metafora este cel mai adesea prezentă în lanțuri metaforice și are o motivație dublă, datorată originii ei:

- Metafora care „curge" firesc din **Biblie** în predici, oratorul fiind, în mod involuntar, impregnat de textul scripturistic:

*Iisus a întâlnit un orb din naștere și i-a deschis **fereastra ființei** lui năpăstuite, incomplete.* (AP, T, p. 50)

- Creații originale ale predicatorului, generând un stil personal al acestuia:

*Nici o **pânză de nor** nu se alcătuiește și nu se rătăcește între pământul fierbinte și cerul fierbinte al Quarantaniei.* (AP, T, p. 55)

➢ **Antiteza:** *Ei ceruseră să stăpânească, El le cerea să slujească.* (AP, T, p. 80)

➢ **Hiperbola:** *Ceea ce scrie acolo despre credința fără dragoste, e de-a dreptul* ***un înspăimântător izvor de dileme****.* (AP, T, p. 101)

➢ **Analogia:** *Rugăciunea trebuie să te lumineze. E ca și cum te-ai pune la priză cu Dumnezeu: te luminezi și te încălzești.* (AP, T, p. 101)

Cel drept trebuie să se păzească să nu se bucure de căderea altora... Ca la război... În războiul duhovnicesc e tot cam așa. Cu fiecare căzut se fărâmițează bucuria biruinței totale a Binelui. (AP, T, p. 105)

➢ **Hipotitoza:** Nuanțe de umor înviorează predicile Mitropolitului, concretizându-se în figura numită (h)ipotitoză[26]:

Fostul orb prinde din nou prilejul unei replici la fel de ***sprintene*** *ca și cea dintâi.* (AP, T, p. 52)

➢ **Metonimia.** *Un* ***răspuns de ucis cu pietre****, au gândit însă fariseii.* (AP, T, p. 51)

În combinație cu personificarea și având la bază o elipsă, figura este de efect, căci generalizează (trece acțiunea persoanei asupra actului lingvistic efectuat de aceasta): orice om din orice timp care ar da acest răspuns fariseilor (*Acesta [Hrisos] este un prooroc*) merită ucis cu pietre.

➢ **Prolepsa.** Ca tehnică de compoziție, prolepsa este frecventă. Este un artificiu nedisimulat, întrucât textul Evangheliei este cunoscut de ascultători (fiind citit în cadrul Liturghiei, într-un moment anterior predicii):

Și o ținu una, că una știe și nimic altceva, deși mai știa și altceva, ***după cum vom vedea mai departe****.* (AP, T, p. 52)

Mântuitorul era în drum spre Ierusalim, pe ultimul Său drum spre Ierusalim. Spre acel Ierusalim care la început Îl va primi cu "Osana", și-i va da titlul de rege, și îndată după aceea, doar la câteva zile, Îl va supune patimilor și morții. (AP, T, p. 74)

➢ **Tabloul.** Compozițional, tabloul reprezintă o pauză în narațiune. Un fragment deosebit, adevărată pagină de beletristică, este incipit-ul predicii **Dispută la nivel înalt în pustia Quarantaniei,** unde este descris alegoric deșertul în care a fost ispitit Iisus de către diavol. Fraza de debut a predicii este o declarație ce face aluzie la dictonul *Et in Arcadia ego: Am văzut pustia Quarantaniei.* Epitete, comparații, hiperbole, se combină în construcții nominale, cu efect de listă, pentru a contura expresionist un peisaj sinistru *Piatră și nisip. Nisip și piatră în care nici sămânța celei mai sălbatice plante nu încolțește. Soare descătușat, rău, agresiv. Soare căzând din zenit ca o săgeată de foc[...] Stihie stearpă. Cer fără apă. Pământ fără viață. Nici umbra unui fir de iarbă nu te adăpostește de vrăjmășia ce pogoară din înălțime.[...] Nici animal, nici pasăre, nici șoarece, nici gâză, nici om nu pot trăi acolo.* ***Nici Dumnezeu n-are pentru cine merge și întârzia acolo.*** *Doar "Ducă-se pe pustii", izgonitul, singuraticul, doar el își are sălașul în astfel de singurătăți, domnind peste o împărăție lipsită de sens.* (AP, T, p. 55)

➢ **Ironia.** *A operat Iisus cu Scriptura? Scripură știe și* ***Întunecimea Sa****.... Vrea Iisus argumente biblice? [Diavolul] Îi va oferi argumente biblice.* (AP, T, p. 57) sau: *doi* ***solicitanți de mărire*** *[ucenicii Iacob și Ioan]* (AP, T, p. 79)

---

[26] (H)ipotitoza = descrierea plastică a unui personaj, obiect ori tablou, astfel încât caracteristici de natură abstractă pot fi exprimate prin trăsături concrete, care le materializează sub forme expresive, uneori prin apariția altor tropi. Cf DSL.

➢ **Asindetul** este frecvent în cadrul frazelor cu intenție ironică:

*Fariseii și cărturarii **acestei dimineți** din templul din Ierusalim nu știau însă... despre Iisus.* (AP, T, p. 60) Este eludată determinarea cu prepoziție: *fariseii și cărturarii **din această dimineață***. Efectul constă în sugerarea unei categorii umane: fariseii și cărturarii care aparțin acestei dimineți, oamenii zilei, lipsiți de perspectiva veșniciei.

➢ Predicatorul **actualizează** scenele relatate, folosind construcții impersonale și prezumtivul, iar uneori merge până la imaginarea celor mai fine detalii (jocurile de priviri, inflexiunile vocii etc.):

Iată-i deci [pe farisei] la momentul întrebării. Mieros, poate cel care va fi imaginat toată punerea la cale, s-a apropiat de El, aproape atingându-l obrazul, dar cu privirea dinainte triumfătoare îndreptată spre cei cu care venise, aproape l-a cântat întrebarea insinuând un fel de regret ce se voia fals, și batjocura se voia evidentă în felul în care inflexiunea vocii caracteriza titlul pe care l-l dădea. (AP, T, p. 59-60)

Îngenunchind din nou, [Iisus] nu s-a mai uitat deloc la ei, ci le-a atras iarăși privirile spre ceea ce a reînceput să scrie cu degetul pe nisipul fin de pe pardoseala templului. Bătea un vânt ușor și pe măsură ce scria vântul ștergea cuvintele, și el scria altele și altele... (AP, T, p. 61)

➢ **Menținerea contactului cu publicul**, cu autoincluderea predicatorului în rândul celor pe care-i catehizează, prilejuiește o serie de **marcatori ai propriei opinii.** Predicatorii mai "curajoși" își exprimă opinia asupra unor scene relatate în Evanghelii. De fapt, vorbim de o literaturizare a predicii, căci intră în joc subiectivitatea oratorului:

***Aș crede că** Iisus scria pe nisip păcatele lor cele mai ascunse.* (AP, T, p. 62)

***Cred că** Dumnezeu a găsit în acordarea libertății forma ideală a unei omeniri care să se simtă demnă și independentă, până la riscul de a se priva chiar de El.* (AP, T, p. 29)

***Parcă mi-ar fi plăcut** mult dacă Mântuitorul le-ar fi spus aceleași cuvinte de iertare și a păcatelor lor, și celor patru.* (AP, T, p. 86)

***Să ne imaginăm că** Dumnezeu nu ne-ar fi făcut liberi, ci am fi fost doar niște piese dintr-o mașină mare[...] **Nu-mi vine să cred că** o omenire, construită din astfel de rotițe, ar fi fost interesantă.* (AP, T, p. 29)

Niciodată însă predicatorii nu intervin pentru a-și exprima propria opinie în ceea ce privește dogmele; în acest caz, sunt mereu citați Sfinții Părinți, autorități supreme în stabilirea canoanelor bisericești:

Iată, de pildă, ce spunea în veacul IV Sfântul Ioan Gură de Aur (AP, T, p. 43)

Tot în veacul IV, Sfântul arhiepiscop al Alexandriei, Atanasie cel Mare, marele apărător al ortodoxiei la Sinodul I Ecumenic (325) împotriva ereticului Arie, scria... (AP, T, p. 44)

Mitropolitul Antonie Plămădeală relatează aproape în fiecare predică o **parabolă.** Dincolo de rolul ei ilustrativ, parabola are și avantajul familiarității, personajele și evenimentele creează auditoriului senzația de *déja-vu.* Introducerea parabolei în arhitectura predicii se face abrupt, fără nici un artificiu, ba chiar eludând dezvăluirea surselor:

Am citit undeva o parabolă. (AP, T, p. 125)

➢ **Exordiul** este unul tipic, *ex commodo*, constând în reluarea pericopei evanghelice care s-a citit, eventual rezumarea ei; uneori, este introdusă tema predicii:

Duminica Ortodoxiei, întotdeauna prima duminică din marele Post al Paștilor, ne dă prilejul să spunem câteva cuvinte despre unitate și dezbinare. (AP, T, p. 13)

În alte cazuri, se atrage atenția asupra importanței textului evanghelic pentru publicul contemporan, motiv pentru care acest text este recitit:

Textul care s-a citit astăzi din Sfânta Evanghelie, dacă s-a adresat numai ascultătorilor din vremea aceea, ai lui Iisus, le va fi părut foarte greu[...] Să ni-l aducem aminte. (AP, T, p. 27)

➢ **Lirismul** transpare din multe pasaje ale predicilor, provenind fie din pletora de evenimente biblice relatate, fie, de cele mai multe ori, din firea poetică a Mitropolitului, ca atitudine a acestuia față de textele a căror exegeză o face:

Lacrima udă floarea inimii care vrea să înflorească. (AP, T, p. 128)

Motivarea temei

➢ *Presupun că nu toți știți ce au fost ș ice rol au avut în istoria creștinismului Sinoadele ecumenice, și chiar ce înseamnă aceste două cuvinte,* ***sinod*** *și* ***ecumenic****, și ce înseamnă cuvântul* ***ortodoxie.*** (AP, T, p. 13)

Citez aceste texte pentru că ele se învață în școlile teologice și sunt învățături de bază, dar prea rar ajung la îndemâna credincioșilor, socotindu-se că ei nu se interesează de temeiurile credinței, ci o primesc fără întrebări. Unii se întreabă, și nu fac rău. Pentru aceștia trebuie să dăm răspunsuri. Și ele să fie clare și sigure, ca să nu zică nimeni că n-a știut. (AP, T, p. 24)

Știm cu toții cum s-au petrecut lucrurile. Le vom recapitula[...] Un lucru mi se pare foarte interesant. (AP, T, p. 123)

Dimensiunea **fatică** a limbajului se împletește cu tendințe didacticiste, manifestate în perechile întrebare / răspuns, în care publicul este interpelat și răspunsul este dat tot de predicator. **Față de diatribele lui Antim, Mitropolitul Plămădeală este excesiv de tolerant** cu "învățăceii" săi într-ale credinței, nici urmă nu este de ironie, darămite de pamfletul energic vituperat asupra ascultătorilor de către Mitropolitul georgian. Pentru ilustrare, să-i citim în **pandant**:

SF. ANTIM IVIREANUL:

Iară tu, căci urăști pre fratele tău atâta cât nici în ochi nu vei să-l vezi, ci-i porți pizmă și-l zavistuiești pre la unii și pre la alții, ca să-i faci pagubă și să-l supui, să-l sărăcești, ***tu, adevărat nu ești creștin, nici om pe pământ, ce ești singur Satana,*** *carele au pârât pe Dumnezeu la Adam. Și care preot iaste acela de te ispoveduiaște și te lasă pre tine, cela ce pârăști de te cumineci? Acela, adevărat, nu iaste preot, ci iaste singur luda și vânzător lui Hristos și nu i să va erta nici popei, nici aceluia, măcar de ar face câte alte bunătăț. Că zice Hristos: „Milă pohtesc, iară nu jărtvă."* (A, D, p. 48 ***Luna lui dechemvrie, 6. Cazanie la Sfântul Nicolae***)

Acesta este poate unul dintre textele cele mai aspre ale lui Antim, trebuie că era foarte supărat pe enoriașii săi. De altfel, pâra (cu forma ei contemporană, turnătoria) este aspru înfierată de preoții și teologii ortodocși. Având în vedere ocazia cu care se rostește predica (Praznicul Sfântului Nicolae, un Sfânt al milosteniei, din a cărui viață sunt consemnate fapte prin care a oprit de la păcat diverse persoane, de exemplu a dat, în mod miraculos, zestre, unor fete care erau pe punctul de a se prostitua din cauza sărăciei), contrastul este mai mult decât evident

MITROP. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ:

Mântuitorului Îi va fi plăcut acest fel de abordare a Sa de către sutaș. Putem trage această concluzie din faptul că, împotriva unui obicei al Său de mai târziu, când va pune și o întrebare celui care-I cerea ceva, de pildă, dacă are credință, de data aceasta nu-l întreabă pe sutaș nimic. (AP, T, p. 116)

Duminica Sfântului Ioan Scărarul. De ce în această duminică, a patra din post, Biserica ne pune înainte figura acestui mare ascet? Pentru ca să ne aducă aminte că el a trăit în post și rugăciune, că și-a închinat viața lui Dumnezeu, că întreaga lui viață de peste 70 de ani n-a făcut altceva decât să-și lucreze sufletul, în așa fel încât să-l apropie cât mai mult de Dumnezeu. (AP, T, p. 130)

Ce este pocăința? Oare ce se înțelege prin pocăință? Și ce este Împărăția cerurilor, în care se intră prin pocăință?

În înțeles creștin, pocăința este încercarea noastră de restaurare, după ce am greșit, de întoarcere la starea cea dintâi, la starea în care eram înainte de a păcătui.(AP, T, p. 124)

[Evangheliștii] nu literaturizează deloc. Fac totul cu mare sobrietate. V-ați us întrebarea de ce? Tocmai pentru ca să rămână cât se poate de fideli atât întâmplărilor, cât și repetării exacte a cuvintelor, a gesturilor, a faptelor lui Iisus. (AP, T, p. 117)

Ce observăm? Ce-ar trebui să reținem noi din această minune? Neîndoielnic, ar trebui să reținem, în primul rând, personalitatea omului. Sfios. Respectuos. (AP, T, p. 118)

Și nu e singura dată când [Hristos] spune așa. Dar dacă întoarcem câteva foi din aceeași Evanghelie după Matei, găsim în cap. 25 vorbirea despre Judecata de Apoi. Găsim acolo și o altă perspectivă. Dacă vă aduceți aminte de felul cum prezintă Mântuitorul Judecata de Apoi, vă reamintiți că spune: "Veniți la Mine, binecuvântații Părintelui Meu." (idem, *ibidem*)

La prima vedere, discursul Mitropolitului ardelean pare total lipsit de energie, în niciun fel el nu poate capta interesul unor ascultători amorțiți, capacitatea lui de a desființa inerția pare nulă. Dar, prin faptul că din predica sa lipsesc amenințările apocaliptice, prin selectarea aspectelor senine din textul Scripturii, el își mustră auditoriul mai subtil și, în plus, cu multă dragoste, asemeni modelului hristic. Tablouri înfricoșătoare a prilejuit acest text despre Judecata de Apoi, proferarea de amenințări nefiind pe ultimul plan. Predicatorul de care ne ocupăm a considerat de cuviință să nu se ocupe decât de acea parte atextului care transmite optimism, speranță, lumină, ca și cum ascușltătorii săi numia și numai de partea aceasta ar putea fi. Ce dostoievskiană remușcare pentru aceia, din public, care se știu pe ei înșiși de partea respinșilor, în vreme ca păstorul lor, Mitropolitul, îi crede în arca celor buni! Iată, așadar, că tonul se modelează după tipul ascultătorilor: ai lui Antim sunt într-o mare inerție, dar par a nu avea nici bunăvoința de a se îndrepta, pe când publicul Mitropolitului Plămădeală pare a fi doritor de îmbunătățire duhovnicească, de aceea are parte de încurajări. Și mai e ceva: În zilele noastre, mustrarea nu mai are succes, oamenii acceptă foarte greu să fie ocărâți, nici măcar sfaturi nu li se mai pot da, de unde și tonul căldicel al multor predicatori, care altfel ar risca să rămână fără ascultători. Un preot al zilelor noastre, Constantin Necula, a găsit formula de succes: a împletit ironia cu umorul, sub această mască emițând mustrări usturătoare.

➢ **Paradoxul,** cu resursele lui inepuizabile referitoare la surpriza asupra publicului, este exploatat uneori și de Mitropolitul A. Plămădeală. Titlul unei predici are exprimare paradoxală: *Când nu mai există nicio speranță, mai există totuși una* (AP, T, p. 130)

➢ Mitropolitul ardelean nu ocolește **analogia**, poate cea mai la îndemână figură, care nu cere nici subtilitatea pe care o pretinde descifrarea metaforei, nu are nici exigențele economiei în text pe care le prezintă comparația. Analogia permite explicări, reveniri, detalieri ale unei comparații evidente, marcate sau subînțelese. Ascultătorii sunt, de cele mai multe ori, lămuriți, atunci când li se prezintă un fapt de credință folosindu-se o analogie.

Știți cum se întâmplă cu mașinile din industrie: când se dereglează o mașină, produsele nu mai ies cum trebuie. [...] Orice dereglare în viața sufletească, precum la mașini, produce fapte rele și producătorul e aruncat d ela fața și bunăvoința lui Dumnezeu. [...] Chiar Mântuitorul întrebuințează verbul a arunca, așa cum ai arunca o piesă rebutată: "Iar pe sluga cea necredincioasă ARUNCAȚI-O în întunericul cel mai din afară"(Matei 25, 30). (AP, T, p. 124)

3.2. Constantin Necula – predica "prietenoasă"

Preotul Constantin Necula este un exemplu de inovator al manierei de a predica, în primul rând ca loc al plasării amvonului (imaginar) – cabina radio, dar și multe alte locuri aparent improprii vestirii Cuvântului divin (baruri, discoteci, spitale). La nivel lingvistic, el sparge șabloane și manifestă spirit ludic. Tehnicile și procedeele retorice folosite sunt expresia unui entuziasm debordant, din care răzbate chiar plăcerea de a vorbi. Predicatorul se "îndrăgostește" de o idee, pe care o repetă obsesiv, în forme variate, cu efect incantatoriu asupra publicului; de aici și bogăția figurilor sintactice (de construcție), amplificarea perioadelor. Evanghelia este explicată în limbaj accesibil, cu detalieri strict teologice, dar și cu multe aluzii la viața cotidiană.

➢ **Antifora.** *Ce ne mai învață Evanghelia de astăzi? Evanghelia de astăzi ne mai învață că această carte a neamurilor Domnului nostru Iisus Hristos a rămas o carte deschisă.* (CN, ID, p.115)

Ce păzeau păstorii? Păzeau oile și animalele care erau aduse de jertfă la Templu. (CN, ID, p. 126)

Răspunsul conține adesea structuri repetitive, de tip anaforic, în care termenii de pe locul secund au rol emfatic și, în același timp, funcție explicativă (a fi împăcat cu Dumnezeu = a fi în genunchi, în rugăciune etc.):

*Mai suntem noi împăcați cu noi? Niciodată, **câtă vreme nu suntem** împăcați cu Dumnezeu, **câtă vreme nu suntem** în genunchi, în rugăciune și-n smerenie și mai cu seamă în pocăință pentru păcatele noastre.* (CN, ID, p. 88)

➢ **Întrebarea retorică.** *E roada viei celei noi a lui Hristos ceea ce se întâmplă în dezbinările Bisericilor noastre, ceea ce se întâmplă în dezbinările dintre noi? În dezbinările din noi înșine?* (CN, ID, p. 87)

➢ Temperamentul vulcanic al oratorului țâșnește adesea prin aceste întrebări, care au și darul de a interpela auditorii, de a-i face să-și pună întrebări, situație în care întrebarea retorică se asociază cu **comunicarea** și cu **apostrofa,** generând concatenații de tip climax:

Câți dintre noi n-au pregătit să taie porcul în Dumnica aceasta, pentru un ospăț tradițional de Crăciun!... Oare chiar tradițional să fie?!?...Sau câți dintre noi n-au plănuit să se ducă să-şi spele maşina? N-a avut el chiar cinci perechi de boi de cumpărat, dar s-a descurcat! Sau câți dintre noi n-au pierdut lucruri mari, Dumnici multe, cu lucruri de doi bani, care puteau fi făcute în orice zi a săptămânii... Ba mai mult, mulți au pierdut duminici cu lucruri care n-ar fi trebuit făcute niciodată. (CN, ID, p. 111–112)

➢ **Exclamația.** *Ce minunată pildă ne dă Domnul astăzi, când se rup mrejele pescarilor![...] Frumos gestul lui Petru! Pentru că, se scufundau corăbiile lor, dar ar fi putut ține peştele pentru ei...* (CN, ID, p. 91)

➢ **Actualizarea.** *Iar **noi putem bănui** ce era în mințile Apostolilor, care nu prinseseră nimic. Mai că **am gândi** şi noi ca Petru.* (CN, ID, p. 90)

➢ **Metafora:** Bogăția de sensuri a textului Evangheliei se valorifică în predică prin crearea unor metafore filate, foarte ample, atingând chiar statut de simbol:

*Domnul..., cunoscător al **sufletelor înveşmântate în furtună** ale Apostolilor.* (CN, ID, p. 90)

*Pleacă Maica Domnului purtând în **cuptorul pântecelui său** Pâinea cea cerească, cea care se va dărui în "Cetatea Pâinii"* [Betleem, n.n.] *spre mântuirea noastră.* (CN, ID, p. 118)

În dinții fiarelor, trupurile lor [ale martirilor] *se vor face **făină aleasă pentru prescura cea mare a Bisericii lui Hristos.*** (CN, ID, p. 25) Metafora se bazează pe o aluzie la cuvintele Sf. Ignatie Teoforul, martirizat în Colosseum în anul 107 d. Hr.: *"Sunt grâu al lui Dumnezeu şi voi fi măcinat de dinții fiarelor, ca să fiu găsit pâine curată a lui Hristos."*(CN, ID, p.14)

➢ **Clişee din limbajul cotidian şi din stilul jurnalistic:**

*Dumnezeu **să se dea mare** era peste putință; iar diavolii să se smerească veți vedea că iarăşi este peste putință.* (CN, ID, p. 40); *a-L **exmatricula pe Hristos** dintre concitadinii noştri* (CN, ID, p. 42); *oameni **la ordinea zilei*** (CN, ID, p. 91); ***sub spectrul** foamei* (CN, ID, p. 90)

Acest predicator, foarte apropiat de tineri prin specificul pastorației sale (este duhovnic la studenților teologi sibieni, a fost şi părinte duhovnicesc al unor elevi din aceeaşi urbe) şi fiind el însuşi un activ jurnalist creştin, uzează, fără parcimonie, de **construcții frapante**, cu rol de *captatio benevolentiae* în ambele sfere de activitate amintite, unde efectul de surpriză este la el acasă şi întotdeauna căutat. Aceste *licențe (écarts)* de construcție amintesc de **zeugmă:**

*L-a vindecat **bine** sutaşul pe servitorul său, prin credința sa.* (CN, ID, p. 38)

Verbul *a vindeca* nu acceptă complement circumstanțial de mod care să se refere la rezultatul acțiunii: cineva s-a vindecat sau nu. Putem admite: *l-a vindecat greu / uşor; definitiv / deocamdată, provizoriu,* dar nu *L-a vindecat bine* (în sensul de *definitiv*). Surpriza este menită să atragă atenția ascultătorilor, să creeaze emulație în urmarea exemplului sutaşului biblic.

*Câți dintre cei care îmbracă haina militară pe viațăşi trec pe lângă noi **uşor alcoolizați** sau **mai mult alcoolizați**... rămâne să analizăm.* (CN, ID, p. 38)

Adjectivul *alcoolizați* (şi acesta, întrebuințat, ironic, pentru a califica persoane, când, în mod obişnuit, califică substantive ce denumesc băuturi sau preparate

terapeutice ori culinare) primește, forțat, grad de comparație: **ușor** sau **mai mult.** Această formulare eufemistică, ținând de sfera vagului, are la bază tot o intenție ironică a predicatorului: el compătimește, doar aparent, categoria gradaților militari care își permit să abuzeze de alcool.

Cu toată această politețe a diavolilor către Hristos, nu credeau că este și Dumnezeu[...] Și au încercat să-I atribuie acest titlu de „Fiul lui Dumnezeu" tocmai pentru a-l gâdila orgoliul, pentru a încerca să-L facă pe Hristos să se îngâmfe. Dumnezeu să se dea mare era peste putință, iar diavolii să se smerească, veți vedea că iarăși este peste putință. (CN, ID, p. 40)

Dacă luăm aminte bine la noi, mai ales la cetatea Sibiului, ne vom da seama mereu că suntem în această situație a gadarenilor, de a-L exmatricula pe Hristos dintre concitadinii noștri, de a-L scoate ceva mai în afară din preocupările noastre. (CN, ID, p. 42)

Se alătură, deloc discordant, cuvinte neologice, preluate din limbajul „șmecheresc" al tinerilor, cu termeni sau îmbinări de cuvinte din limba veche sau chiar cu arhaisme și structuri arhaice: *a gîdila orgoliul, a se da mare, a exmatricula* pe de o parte, și *a se îngâmfa, peste putință, a se smeri, a lua aminte, cetatea Sibiului.*

Este vorba, de fapt, despre un tip aparte de zeugmă, creatoare de surpriză, prin ruptura de planuri pe care o marchează. Mai adăugăm, spre exemplificare, și următoarele exemple, de data aceasta ruptura este între planurile concret / abstract:

adolescență duhovnicească (CN, ID, p. 92); *turma noastră de preocupări* (CN, ID, p. 42); *drumul Damascului fiecăruia dintre noi* (CN, ID, p. 24).

➢ **Metonimia:**

*Facă Domnul ca din pilda de smerenie a sutașului să învățăm că până și Minunea **se minunează** câteodată, Se minunează Hristos de fiecare dată când știm, în smerenie și-n dragoste, să ne facem pildă vie a credinței noastre.* (CN, ID, p. 39)

Mântuitorul este, metonimic, numit prin substantivul (devenit, aici, propriu) **Minunea** (cel care, prin excelență, este făcător de minuni). Efectul de neașteptat este însă mai intens dacă rămânem la un prim nivel de interpretare, considerând personificare propoziția *până și Minunea **se minunează.***

➢ **Creații lexicale originale ale predicatorului.** Pr. C-tin Necula are o vocație a spectaculosului în limbaj, pe care și-o exersează inventând cuvinte compuse, derivări surprinzătoare și structuri prepoziționale inedite: ***bunătăți supra-adăugate** nouă* (CN, ID, p. 109); ***dezgârbovirea** noastră* (CN, ID, p. 109); ***împreună-pescari*** (CN, ID, p. 91).

Ca tip de **exordium,** predicatorul de care ne ocupăm folosește cu precădere un lung excurs în co-text (Sfânta Scriptură), cu opriri la textele care relatează „probe" din viața pământească a unor viitori sfinți (Dreptul Iosif, ucenicii lui Hristos) sau a Fecioarei Maria:

În viața sa pământească, Domnul și Dumnezeul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos a trecut prin examene o seamă de oameni; A fost mai întâi examenul Fecioarei Maria[...] A fost examenul lui Iosif [...] A fost apoi examenul Bethleemului[...] (CN, ID, p. 34)

Observăm, în textul citat, inadvertențe cauzate de comunicarea orală: se anunță a fi vorba de oameni trecuți prin diverse examene, dar, prin personificare, se fac referiri și

la oraşul Bethleem (un toponim care apare, tot personificat, în colindul popular: *Viflaime, Viflaime, / De ce n-ai primit în tine / Pe Fecioara Maria / Să nască pe Mesia?*).

➢ **Apostrofa:**

Vai nouă şi vai acelora care nu pricep că nimic nu este mai de preţ decât sufletul omenesc, din niciun punct de vedere şi din nicio direcţie! (CN, ID, p. 44)

De cele mai multe ori, apostrofarea vizează pe cei ce neglijează importanţa vieţii eterne şi se ocupă doar de aspectele futile ale existenţei cotidiene. Pluralul inclusiv are rolul de a aşeza pe predicator de partea celor interpelaţi, câştigându-le astfel încrederea şi simpatia.

➢ **Ironia.** De mare efect sunt pasajele în stil indirect liber, cu conservarea vocii narative a eventualilor ascultători care gândesc în felul dezaprobat de predicator:

E bun Dumnezeu, e bun de pus acolo undeva într-un loc, la conservat, sau de păstrat oriunde altundeva; este bun Hristos, este bun ca ideologie, ca mod de a ne educa copiii, dar nu este bun când deja intră în afacerile noastre lumeşti, când deja ne învaţă că nu este bine să luăm pâinea de la gura copiilor şi să ne cumpărăm ţigări sau băutură; că nu este bine să ne înşelăm soţiile; că nu este bine să ne înşelăm soţii; că nu este bine să ne înşelăm copiii prin uciderea lor. (CN, ID, p. 42)

➢ **Epanortoza** (se subliniaza ideea, modificând-o uşor):

*La Iisus Hristos se intră în smerenie şi-n **dragoste**, în **dragoste** pentru celălalt.* (CN, ID, p. 38)

➢ **Ecouri ale limbajului Sfintei Liturghii**

Inevitabil, termeni şi concepte din textul Liturghiei ortodoxe pătrund în textul predicii, voit sau în mod involuntar:

*Cât a mai rămas la ostaşul creştin de astăzi din smerenia şi din dragostea sutaşului dintâi, ar fi bine **să stăm împreună şi să luăm aminte,** cântărind...* (CN, ID, p. 38)

Sf. Liturghie a Sf. Ioan Gură de Aur:

Să stăm cu frică, să luăm aminte.

Se substituie, faţă de textul Liturghiei ortodoxe, un complement de mod şi se adaugă, arhaizant, un gerunziu (redundant), în genul limbii vechi: *grăieşte zicând* (v. la Antim).

3.3. Arhimandritul Ilie Cleopa – predica dogmatică

Preotul călugăr Cleopa este un exemplu de rigoare teologică, în predicile sale abundă **citatul de autoritate** ca argument forte al ideilor expuse. Artificiul retoric este aproape cu desăvârşire absent, iar elementele de elocutio sunt rare. Atunci când apar, procedeele stilistice sunt preluate din textele Sfinţilor Părinţi sau din textul biblic; inovaţia personală este aproape de grad zero. Cu toate acestea (sau tocmai de aceea), predicile lui conving, chiar convertesc oamenii. Dintre rarele figuri întâlnite, amintim:

➢ **Epitetul:** *Noi, cei **împodobiţi** cu darul preoţiei, să ne aducem aminte de ziua cea **mare** a Judecăţii de apoi.* (CL, U, p. 238); ***înfricoşata** taină a preoţiei* (CL, U, p. 240).

➢ **Anafora:** ***Bucurie şi uimire, spaimă şi frică** îmi trec prin minte, auzind din gura acestui dumnezeiesc Părinte la câtă cinste s-au suit preoţii lui Hristos. **Bucurie şi***

uimire, *că fiii lui Adam s-au învrednicit de un așa mare dar, iar* ***frică și spaimă*** *când mă gândesc că deopotrivă cu cinstea, se va cere de la preoți și datoria acestei sfinte și mari dregătorii.* (CL, U, p. 240).

Totodata, se precizeaza atitudinea predicatorului fata de cuvintele Sfantului Parinte citat, este o forma de autoincludere totala a oratorului in randul ascultatorilor, este forma maxima de apropiere empatica fata de public.

➢ **Analogia:** *Să vă dau o pildă din legile civile: Cineva este judecător, procuror sau legiuitor și... ar trebui ca el singur să hotărască la toate procesele sentința de iertare sau de condamnare a celor pe care îi judecă, fără să țină cont de articolele de lege.Oare poate spune cineva că un judecător ca acesta a judecat drept? Cred că nu. Deoarece... trebuie să țină seama de hotărârile legii. [...] Cu atât mai mult judecătorii puși de Duhul Sfânt în Biserică, cărora li s-a încredințat de la Hristos judecata sufletelor și puterea de a lega și dezlega păcatele oamenilor, vor trebui să țină cont de mărturiile veșnice și drepte ale legii lui Dumnezeu.* (CL, U, p. 242)

➢ **Comunicarea.** Predicatorul cere acordul ascultătorilor:

Vedeți, frații mei preoți cât de mare și de fierbinte era hotărârea acestui dumnezeiesc și mare dascăl al Bisericii lui Hristos de a se jertfi pe sine, pentru a apăra scumpătatea Prea Sfintelor Taine ale Trupului și Sângelui Domnului? (CL, U, p. 247).

3.4. Concluzii (2)

Corpusul de predici utilizat este eterogen, tocmai pentru a oferi un tablou mozaicat al tipurilor de predici ce se găsesc astăzi în uz în bisericile României. Nu am intenționat o comparație a acestora, ci o pură alăturare a lor, din care să reiasă armonia cu care se completează reciproc.

Figurile de construcție folosite în predici sunt specifice tuturor textelor de tip dialogal (v. diferite forme ale structurii "întrebare-răspuns", prin care se evidențiază caracterul didactic al predicii).

Figurile retorice sunt mai mult sau mai puțin spectaculoase, în funcție de darul oratoric al celui care predică, dar și de cultura laică a acestuia (Mitropolitul dr. Antonie Plămădeală, deși ierarh, deci călugăr, este și un recunoscut om de litere, pr. lector dr. C-tin Necula este și publicist, pe când Arhim. Cleopa, călugăr fiind, este un descendent în linie duhovnicească al Sfinților Părinți, cultura sa este, intenționat, aproape exclusiv teologică).

4. CONCLUZII

Din textele analizate rezultă multitudinea de artificii retorice de care se folosesc predicatorii pentru a capta atenția, a o menține, dar și pentru a-și ajuta publicul să rețină ideile importante ale predicii. Predilecția pentru structurile repetitive, la nivel de construcție, și pentru metaforă și simbol la nivel semantic este evidentă la toți autorii inventariați. Cu mijloace diferite, fiecare ajunge să-și construiască textul în așa fel încât ținta să fie total sau parțial atinsă, iar ținta este *persuadrea* ascultătorilor, acesta fiind un act cognitiv care oferă

auditorilor posibilitatea admiterii sau respingerii tezelor expuse. Libertatea pe care o implică persuadarea face ca predica să nu aibă nimic în comun cu prozelitismul. Meşteşugul, artefax-ul sunt elemente ajutătoare în acest demers. Cum predicile sunt un fel de monologuri (auditorii nu au posibilitatea de a replica imediat), oratorii folosesc structuri dialogate, în care presupun întrebările publicului (modelul este Sf. Ioan Gură de Aur, la care aceste structuri ţin de construcţia obişnuită a tuturor omiliilor).

BIBLIOGRAFIE:

Acatistier 2004 = *Acatistier,* Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria.

Antim 1983 = Antim, *Didahii,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1983, Postfaţă de Florin Faifer.

Antim 1997 = Antim Ivireanul, *Opere,* ediţie de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Ed. Minerva.

Bacry 1992 = Patrick Bacry, *Les Figures de style*, Ed. Belin.

Biblia 1997 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino, retipărită cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Bidu-Vrănceanu 2001 = Angela Bidu-Vrănceanu *et al, Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Editura Nemira.

Bulgăr – Dobridor 2002 = Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de arhaisme şi regionalisme,* Bucureşti, Ed. Saeculum Vizual.

Curtius 1954 = Ernst Robert Curtius, *La littérature européenne et la Moyen Age latin,* PUF.

Duţu 1991 = Duţu, C-tin, pr., *Întâlnirea predicii creştine cu retorica greco-romană*, în „Studii teologice" nr. 2 /1991, p. 102–162.

Florescu 1973 = Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica. Geneză. Evoluţie. Perspective,* Bucureşti, EARSR.

Gordon 2001 = Vasile Gordon, pr., *Predica ocazională (Pareneza),* Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Grigoraş 2000 = Costachi, Grigoraş, pr., *"Propovăduiţi Evanghelia la toată făptura!..." Omiletică şi catehetică specială*, Iaşi, Trinitas Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei.

Mazilu 1999 = Dan-Horia Mazilu, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul,* Editura Minerva.

Negrici 1971 = Eugen Negrici, *Antim. Logos şi personalitate*, Bucureşti, Editura Minerva.

Rosetti 1971 = Al. Rosetti *et al*, *Istoria limbii române literare. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, vol. I, ed. a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Minerva.

Steinhardt 1999 = Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii,* Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Ştrempel 1997 = Gabriel Ştrempel, *Antim Ivireanul,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Toader 2002 = Ioan Toader, *Retorica amvonului*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

Surse şi sigle:

A, D = Antim, **Didahii**, Bucureşti, Ed. Minerva, 1983, Postfaţă de Florin Faifer.

A, O = Antim Ivireanul, **Opere**, editie de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Ed. Minerva, 1997.

AP, T = dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, **Tîlcuri noi la texte vechi,** Sibiu, 1989.

CL, U = Arhimandrit Cleopa Ilie, **Urcuş spre Înviere. Predici duhovniceşti,** Iaşi, Trinitas Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, 2002.

CN, ID = Constantin Necula, **Iubi-te-voi, Doamne... Predici şi meditaţii duhovniceşti radiodifuzate – perioada Octoihului,** Iaşi, Editura Tehnopress, 2001.

DSL = Angela Bidu-Vrănceanu *et al*, **Dicţionar de ştiinţe ale limbii**, Editura Nemira, 2001.

CONSTRUCTION STRATEGIES OF THE SERMON

ABSTRACT

This paper discusses the rhetorical aspects the preachers use in order to capture and retain the audience' s attention while reading or listening a sermon. It also points out the means they use to help listeners or readers keep in mind the main topics of the discourse. The corpora on which we based our analysis are taken from the XVII-th century (Varlaam and Antim of Ivir) and from the XX-th century written sermons. Greek Orthodox sermons use not only traditional language, but also colloquial, ironical and humorous structures, too.

Institutul de Lingvistica „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
garofita.dinca@actualsoft.ro

DISTORSIONĂRI ALE COMUNICĂRII: LAPSUSUL LINGVISTIC

RADU DRĂGULESCU

Distorsionarea în comunicare, cunoscută şi sub alte accepţiuni (*abatere de la normă, non-fluenţă, greşeală de exprimare sau receptare*) este definită ca "îndepărtare de la o anumită regulă lingvistică, încălcare – orală sau scrisă – a normelor limbii literare. Ea vizează pronunţarea sunetelor, a silabelor şi a cuvintelor, accentuarea şi despărţirea în silabe a cuvintelor; folosirea cuvintelor cu sensul lor propriu, scrierea cu majuscule, scrierea cuvintelor compuse, folosirea neologismelor, a expresiilor şi a locuţiunilor, a formulelor corelative, dezacordurile, abrevierile, exprimările pleonastice, folosirea adjectivelor fără grade de comparaţie sau a celor invariabile, a semnelor de ortografie şi punctuaţie etc."[1] Abaterea poate fi: fonetică, lexicală, gramaticală, ortografică, de punctuaţie". Greşeala de limbă mai vizează şi interpretarea unor anumite situaţii lingvistice, aspectul exterior al comunicării, conţinutul sau esenţa ei, măsura în care greşeala se repetă sau este proprie unuia sau mai multor vorbitori etc. De aceea se mai poate vorbi şi despre abatere de interpretare, de formă, de fond, tipică etc.[2].

În accepţiunea noastră, distorsionarea poate apărea în oricare moment al comunicării, de la cel preverbal, al formării ideii care urmează a fi emise, la cel al emiterii, până la nivelul receptării mesajului. Ea se poate manifesta la orice nivel al discursului, pornind de la cel fonetic, până la cel semantic, morfologic, poate ţine de topică, de intonaţie, poate fi influenţată de starea psihologică a emiţătorului sau a receptorului, a contextului situaţional.

Chiar dacă lucrarea noastră se bazează pe teoria distorsionărilor în comunicare raportate la norma *limbii*, ne considerăm constrânşi a preciza şi punctul de vedere al lui E. Coşeriu referitor la acest aspect. Lingvistul consideră că nu există limbă perfectă din punct de vedere logic, aşadar nici pretinse "imperfecţiuni", "insuficienţe" ale limbajului. "Limba «perfectă din punct de vedere logic» este un nonsens teoretic (căci logică sau ilogică poate fi numai o expresie concretă, şi nu limba abstractă) şi ar fi perfect inutilă, căci ar servi numai pentru a re-gândi gânditul, şi nu pentru a avansa în gândire (adică a crea noi semnificate)"[3]. Limba consemnată în gramatici şi dicţionare este numai

---

[1] Dobridor 1998:10.
[2] *Ibidem.*
[3] Coşeriu 1999:36–42

instrumentul vorbirii şi cadrul ei istoric de posibilităţi, iar vorbirea o depăşeşte mereu, fiind o manifestare particulară. Un discurs se poate dovedi inadecvat, însă prin insuficienţa sa particulară şi nu prin insuficienţa universală a limbajului. Aceasta pentru că limbajul nu *spune* condiţiile contextuale, dar le *utilizează*, iar expresia reală le *implică* şi le *conţine*.

1. TEORETIZAREA CONCEPTULUI DE LAPSUS LINGVISTIC. INTERFERENŢE ŞI CONGRUENŢE

Fenomenul de lapsus lingvistic cunoaşte o manifestare foarte largă. Fie că îi conferim o explicaţie psiholingvistică, pragmatică sau, pur şi simplu, una gramaticală, fenomenul (manifestat sub toate formele lapsus linguae, lapsus calami, lapsus clavis) are ca nucleu generator, drept *primum movens*, procesele neuro-psihice, dar realizarea lor propriu-zisă are loc la nivel verbal. Un lapsus lingvistic poate fi rezultatul unei incongruenţe de raţionament pe plan logic, dar manifestarea sa se poate produce prin contaminarea, inversiunea, eliziunea unor unităţi lingvistice. Comunicarea nu duce întotdeauna la informaţie, mai ales în cazul unei comunicări disfuncţionale.

1.1. Primele preocupări

Încă începând cu secolul al VIII-lea, lingvistul arab Al-ki-sa-i a elaborat lucrarea tradusă sub titlul *Errors of the populance* în care a introdus un mare număr de exemple de abateri de la norma limbii. Lingviştii arabi erau interesaţi de modul în care se modifică limba datorită diferitelor tipuri de abateri şi distorsiuni în comunicare. Acestea sunt primele preocupări în vederea analizării acestor greşeli spontane. Cu toate că erorile de limbă nu au contribuit cu prea multe informaţii în explicarea fenomenelor de evoluţie lingvistică, ele au oferit, totuşi, informaţii legate de modul în care individul uman îşi foloseşte limba, în ce constă capacitatea sa locutorie, cât de important este aspectul psihologic al comunicării. Putem cerceta anumite lapsusuri şi deduce intenţia refulată, dar reală a locutorului. Din această perspectivă, lapsusul lingvistic este o modalitate de interpretare a gândirii. "Slips of the tongue: windows to the mind". ("Lapsusurile lingvistice sunt ferestre către minte".)

1.2. Lapsusul lingvistic în accepţiunea lui Meringer şi Mayer

În urma unor îndelungate cercetări, filologul Meringer şi psihanalistul Meyer au publicat lucrările *Comment on commet un lapsus?*, *Lapsus et erreurs de lecture* în care au realizat o clasificare a deformărilor pe care limba le imprimă discursului intenţional. Aceste abateri sunt reprezentate de mai multe fenomene lingvistice:

a. inversiuni. Exemplu: *Milo din Venus* pentru Venus din Milo.

b. impietări ale unor cuvinte sau părţi de cuvinte asupra celor care le urmează - *Vorklang*. Exemplu: "Er war mir auf der Schwest...auf der Brust so schwer."

c. Influenţa unui cuvânt asupra celor care îi urmează – *Nachklangung.* Exemplu: "Ich fordere sie auf, auf das Wohl unseres Chefs auf *zustossen.*"; *a clancsona* – a clacsona.

d. Lapsusuri rezultate dintr-o contracţie sau dintr-o asociere a două cuvinte. Exemplu: "Wenn sie gestatten, Fräuleien, möchte ich sie *begleit-digen.*" (*begleiten* şi *beleidigen*).

e. Asociaţii, substituiri. Silabele şi sunetele unui cuvânt au valori diferite prin inversarea unui element. Sunetul sau silaba cu o valoare superioară poate exercita o influenţă perturbatoare asupra inervaţiei elementelor cu o valoare mai scăzută. Exemple: "pun preparate în cutia poştală" (*Briefkasten*) în loc de în *cuptor* (*Brütkasten*); deformarea unor cuvinte: *apopo* – apropos, *a tramversa* – a traversa, *telefon Noika* – telefon Nokia, *Dunhil - Duhnil.*

f. Înlocuirea unui cuvânt prin unul asemănător. Exemplu: Un profesor afirmă: "Nu sunt dispus (*geneigt*) să apreciez meritele predecesorului meu", în loc de "Nu mă consider o autoritate destul de mare (*geeignet* – a fi în măsură) ca să apreciez meritele predecesorului meu".; În ceea ce priveşte aparatul genital al femeii, în ciuda numeroaselor *tentaţii (Versuchungen)*...scuzaţi, în ciuda numeroaselor *tentative* (*Versuche*)..."

g. A spune exact contrariul a ceea ce ai intenţionat să spui. Între contrarii există o strânsă afinitate conceptuală şi ele sunt extrem de apropiate în asociaţia psihologică. Exemple: un preşedinte al camerei deputaţilor din America şi-a deschis cuvântarea cu următoarele cuvinte: "Domnilor, constat prezenţa unui mare număr de membri...şi în consecinţă declar şedinţa închisă."

h. Interferenţa a două sensuri verbale. Lapsusul adaugă un cu totul alt înţeles sensului intenţional. Exemplu: "Pot număra pe un singur deget...pardon pe degetele unei singure mâini." (Interlocutorul a dorit să evidenţieze faptul că nu există decât un singur om care ...).

i. Lapsus lingvistic rezultat din interferenţa a două intenţii. Există două situaţii: când intenţia perturbatoare apare în opoziţie cu cea perturbată (Exemple: "Cititorii noştri ne sunt martori că întotdeauna am apărat binele general în modul cel mai *dezinteresat*". – "Cititorii nostri ne sunt martori că întotdeauna am apărat binele general în modul cel mai interesat".) şi cazurile ce par contrageri şi abrevieri, în care este vorba despre rectificări, adausuri şi combinări, în care a doua tendinţă îşi face loc alături de prima. Exemplu: O persoană, vorbind despre anumite acţiuni ale altora pe care le dezabrobă, considerându-le *Schweinereien* afirmă: "Dann sind aber Tatsachen zum *Vorschwein* gekommen". (emiţătorul a vrut să spună: "Dann sind aber Tatsachen zum *Vorschein* gekommen - lucrurile s-au revelat), dar face un lapsus lingvistic amalgamând cuvântul *Vorschein* cu *Schweinereien.* El ajunge să pronunţe *Vorschwein.* O altă situaţie este aceea în care nu există nici o legătură între cele intenţii interferente. Deformarea este rezultatul unei suite de gânduri care îl preocupă pe vorbitor, aşa-numitele "imagini flotante". O deviere ca urmare a unei asemănări este posibilă datorită existenţei, în subconştient, a unui cuvânt analog ce nu era menit a fi pronunţat. Cineva afirmă că ceva i-ar produce frică: "es wurde mir Furcht *emiagen*" (*einjagen*). Este înlocuită litera "*j*" cu litera "*i*". Întrebată de calul său bolnav, o doamnă răspunde: "Ja, das *draut* ...dauert vielleicht noch ein Monat".

1.3. Accepţiunea lui Wundt asupra lapsusului lingvistic

Cu intenţia de a găsi legile ce guvernează dezvoltarea limbajului, Wundt publică lucrarea *Psihologia popoarelor*. În ceea ce priveşte lapsusul lingvistic, cercetătorul emite câteva ipoteze pertinente. O condiţie *sine quanon* în formarea lapsusului este influenţa psihologică: "Nous nous trouvons tout d'abord en presence d'une condition positive, qui consiste dans la production libre et spontanée d'associations tonales et verbales provoquées par les sons énoncés. A côté de cette condition positive, il y a une condition negative, qui consiste dans la suppression ou dans le relâchement du contrôle de la volonté et de l'attention, agissant, elle aussi, comme function volitive. Ce jeu de l'association peut se manifester de plusieurs manières: un son peut être énoncé par anticipation ou reproduire les sons qui l'ont précédé; on son qu'on a l'habitude d'énoncer peut venire s'intercaler entre d'autres sons; ou, en fin, des mots tout à fait étrangers à la phrase, mais présentant avec les sons qu'on veut énoncer des rapports d'association, peuvent exercer une action perturbatrice sur ces derniers".[4] Consideraţiile lui Wundt ţin seama de condiţia pozitivă (contextul enunţării sunetelor şi cuvintelor) şi de condiţia negativă (suprimarea sau slăbirea atenţiei şi a voinţei) a producerii lapsusului. Un rol important îi este dat "principiului cauzelor complexe", de natură psihologică: libera derulare a acţiunilor şi relaxarea acţiunii inhibitorii a atenţiei.

Remarcăm faptul că preocupările sociale, antropologice şi lingvistice asupra fenomenului de lapsus lingvistic au apărut încă de la începutul cercetărilor asupra limbii, acesta fiind un fenomen *sui generis*.

1.4. Perspectiva freudiană asupra lapsusului

Psihanalistul Sigmund Freud, în lucrarea intitulată *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieţii cotidiene*, consacră terminologia de "acte ratate" pentru fenomenul de lapsus la nivelul comunicării. Actele ratate sunt "fenomene care se produc atunci când o persoană pronunţă sau scrie, dându-şi seama sau nu, un alt cuvânt decât cel pe care vrea să-l rostească sau să-l aştearnă pe hartie", "când citeşte, într-un text imprimat sau manuscris, un alt cuvânt decât cel realmente scris sau tipărit", "când aude altceva decât ceea ce i se spune, fără ca această falsă recepţie auditivă să ţină de o tulburare a aparatului auditiv"[5], sau uitarea unor cuvinte (nume proprii, şiruri de cuvinte, cuvinte mai rar folosite, denumirea unei informaţii neclare), dar nu una de durată.

---

[4] Wundt, *La pychologie des peuples*, Google, Grands auteurs, paragraphe 46–50: "Ne găsim în faţa unei condiţii pozitive, aceea de producere liberă şi spontană de asocieri tonale şi verbale provocate de sunetele rostite. Dincolo de această condiţie pozitivă, există şi o condiţie negativă ce constă în suprimarea sau eliberarea controlului asupra voinţei şi atenţiei, acţionând şi aceasta ca funcţie volitivă. Acest joc al asocierilor poate să se manifeste în mai multe moduri: un sunet poate fi rostit cu anticipare sau poate reproduce sunetele ce l-au precedat; un sunet pe care suntem obişnuiţi să-l rostim se poate intercala între alte sunete; sau, în cele din urmă, cuvinte cu totul străine frazei, dar care prezintă raporturi de asociere cu sunetele pe care le rostim pot exercita o influenţă negativă asupra acestora din urmă." – traducerea ne aparţine.

[5] Freud 1980:70

Totuși, actele ratate pot avea sens, deoarece ne permit cunoașterea contextului psihic al emițătorului. Un om care se exprimă corect de obicei, se poate ca în vorbire să comită greșeli datorită oboselii, iritării, a tulburărilor circulatorii, excitației, distragerii atenției sau când se gândește la cu totul altceva decât la referentul vorbirii sale. Lapsusul este consecința tulburării de atenție, a unor cauze organice sau psihice. Atunci când am uitat un cuvânt, căutăm să ni-l reamintim și nu avem odihnă până nu ni-l amintim; cuvântul ne stă pe limbă. Uneori, actele ratate se amplifică, se înmulțesc și se atrag reciproc.

Lapsusul în comunicare poate fi considerat un fenomen psihologic complet, cu scop propriu, cu conținut și manifestare intrinsecă. Emițătorul își trădează gândirea: "Sunt sigură că te-ai *împopoțonat* cu acestă pălărie încântătoare". (în loc de tu ai cusut acestă pălărie încântătoare – interferența a două sensuri verbale). "Soțul meu a consultat un medic în legătură cu regimul pe care-l are de urmat; medicul i-a spus că nu are nevoie de regim, că poate mânca și bea tot ce vreau *eu*".

Condiția indispensabilă a producerii lapsusului este refularea intenției de a exprima ceva (un gând, un sentiment, o atitudine, o trăire).

Tendința perturbatoare poate fi ea însăși recunoscută de vorbitor ca tendință refulată. Cum persoana care vorbește dorește să nu o facă să apară în discurs, ea devine un lapsus, adică tendința refulată se manifestă în pofida intenției locutorii a persoanei respective. Lapsusul poate apărea prin modificarea intenției mărturisite, fie confundându-se cu ea, fie luându-i locul. Diferența dintre cele trei cazuri constă în gradul de refulare. Intenția poate fi:

- intenție sesizată, urmată de autocorectarea emițătorului;
- o refulare accentuată, caz în care tendința nu este sesizată înainte de începutul manifestării discursive (nu este conștientizată la nivel preverbal);
- este rezultatul unei refulări accentuate, iar atunci manifestarea lapsusului nu este sesizată, deci necorectată.

Freud vorbește despre "imaginile flotante" sau "nomade", "resturi încă fierbinți ale discursului recent terminat"[6]. Situate sub pragul conștiinței, ele au totuși puterea de a influența vorbirea. "Imaginile flotante" se inserează grație asemănării cu elemente ale discursului intenționat, determinând o deviere. Ele pot fi imagini verbale restitute ale discursului abia terminat, având caracter retroactiv. O deviere a discursului datorată unei asemănări între părțile enunțului devine posibilă la nivelul enunțării prin reactivarea unui cuvânt din inconștientul nostru.

Sigmund Freud aplică teoria în mai multe situații de producere a lapsusului lingvistic: uitarea de nume proprii, uitarea de cuvinte străine, uitarea de nume și grupuri de cuvinte, erori de citire și erori de scris.

1.5. Școala americană de psiholingvistică

Psiholingviștii americani consideră că orice comportament verbal poate fi caracterizat ca advertent – inadvertent (adecvat – inadecvat) și cel care-l produce drept

[6] *Ibidem*, 448.

intenţionat – neintenţionat. Adecvarea sau neadecvarea unui receptor, confruntat, de exemplu, cu o transcriere, va produce forme advertente – inadvertente, intenţionate (deliberate)–neintenţionate (nedeliberate). Distorsionările deliberate pot fi cele intenţionate, iar din categoria celor nedeliberate fac parte: utilizarea unor forme considerate corecte din punct de vedere idiosincretic (este vorba despre formele corecte din perspectivă individuală, dar pe care receptorul nu le poate decoda: pentru limba română putem face referire la folosirea incorectă a unor termeni, lipsa de proprietate a acestora; un exemplu în limba engleză este *raven* – culoare de păr negru-închis considerată a fi castaniu), anumite forme folosite cu un anume înţeles *exploted* pentru *explored*, utilizarea non-cuvintelor cu aceeaşi intenţie de semnificare ca şi cele reale *acutate – actuate*, greşelile de vorbire ce nu rezultă propriu-zis din incapacitatea locutorului de a vorbi corect, cât din formulări greşite din punct de vedere semantic (slips of the mind), omisiuni de cuvinte şi substituiri (malapropism), greşeli sintactice, greşeli de articulare şi substituiri (slips of the tongue).

Preocupările şcolii de psiholingvistică americană se îndreaptă în special asupra distorsionărilor formate în momentul articulării cuvintelor. Sunetele pe care le emitem când vorbim şi cele pe care le auzim în procesul comunicaţional sunt continue. Când pronunţăm cuvântul *pai* nu spunem *p-a-i*, ca sunete separate, ci emitem un sunet continuu, print-un singur efort articulatoriu. Acestă axiomă poate fi aplicată atât la nivelul cuvintelor, cât şi la nivelul unei întregi fraze. Nu facem pauze lungi între cuvinte deoarece aceasta ar produce neînţelegeri. Fiecare emisiune este caracterizată de un ritm, un tempo caracteristic care, odată schimbat, produce perturbarea elocuţională şi, indirect, pe cea logică. Orice unitate discursivă este caracterizată de continuitate, atât la nivel articulatoriu, dar şi la cel psihic. Când rostim cuvântul *pai*, ne gândim la semnificaţia acestuia şi nu la o grupare heterogenă de litere *p-a-i*. Aceste distorsiuni nu sunt constatate în vorbire, le sesizăm numai pe acelea care sunt cauza schimbării topicii, a omiterii literelor, a înlocuirii unor grupuri fonetice. Lapsususrile lingvistice ne dau informaţii legate de structura şi organizarea "dicţionarului mental"[7] al fiecărui individ (totalitatea cunoştiinţelor de limbă pe care le posedă un vorbitor). Analizând exemplele următoare putem oferi o lămurire a conceptului de "dicţionar mental": she's *going up* town – she's *going down* town, you have too many irons in *the fire* - you have too many irons in *the smoke*, that's a horse of another *color* – that's a horse of another *race*. Observăm cu usurinţă că fiecare clasă gramaticălă este substituită cu elemente din aceeaşi clasă. Chiar şi o persoană care nu posedă cunoştiinţe gramaticale va face acelaţi gen de modificări. Fenomenul se explică prin maniera în care asimilăm informaţii în dicţionarul mental: în funcţie de clasele fonetice, fonologice, semantice, gramaticale.

Termenul vehiculat este de "non-fluencies" (slips of the tongue), definit ca:

- Pauză scurtă în vorbire, mai mică decât o unitate de pronunţie; pauză de o unitate de ritm individual de la rostirea unei unităţi fonice la alta; pauză mai mare decît o unitate fonică;

[7] A. Victoria Franklin, *Slips of the tongue: Windows to the mind*, Los Angeles, University of California, site-ul www.psycholinguistics.com.

- Utilizarea unor non-cuvinte pentru un referent real cu semnificant şi semnificaţie;
- "Private meanings" (semnificaţia pe care o atribuie emiţătorul unui cuvânt, neţinând seama de sensul real, folosind doar principiul arbitrarului semnului lingvistic, dar nu şi pe cel al tradiţiei lingvistice a sensului unui cuvânt, al raportului preexistent între semnificat şi semnificant).

Non-fluenţele articulatorii sau fenomenele de ezitare articulatorie ("hesitation fenomena") pot fi caracterizate printr-o fluenţă superficială, cel puţin în termenii unui semnal acustic. Deosebim mai multe situaţii: repetiţiile care apar pentru a relua primul termen al unei comunicări: "he's he's watched the football"; reformulări locale ale sintagmei "he's been to the la.to.oh. the last"; cuvinte sau fraze de pauză în comunicare; "well what she..." – la începutul frazei, "...for that you get you know "– la sfârşitul frazei. Cele din urmă menţionate nu sunt considerate non-fluenţe propriu-zise, dar pot fi incadrate în această categorie prin inadvertenţa în semnal, fiind cuvinte de umplere a golului în comunicare: "conditions have if anything are not found deteriored", "it was it in Madrid", "I don't really see I mean it...", "păi ...să vezi..."; "ăăă...adică...", "mais...tu sais..."etc.

Trebuie ţinut cont de contextul global al non-fluenţelor: de contextual verbal anterior şi posterior, de locul apariţiei rupturii în semnalul acustic, momentul în care apar (în momentul proiectării semnalului acustic, al executării lui, la nivelul selecţiei lexicale etc), de structura-ton sau de structura lexicală.

La nivelul manifestării orale a discursului, mulţi dintre vorbitori îşi trădează gândurile. Majoritatea acestor erori sunt de natură articulatorie, atunci când sunetele vorbirii sunt transpuse în asa-numitele *spoonerisme*, altele au origine gramaticălă şi lexicală (amalgamarea unor cuvinte sau întregi construcţii lexicale): "You could't have hit that shot any better than Bernard Langer". – "Bernard Langer couldn't have hit that shot any better than you".

Şcoala americană de psiholingvistică distinge mai multe tipuri de lapsusuri: *slips of the pen* (la nivelul scrierii), *slips of the tongue* (la nivelul vorbirii), *slips of the ear* (la nivelul receptării acustice a sunetului: *the yam balanced* - the ambulance), *slips of the eye* (la nivelul lecturii, al citirii).

2. TIPURI DE LAPSUS LINGVISTIC ÎN FUNCŢIE DE ABILITATEA PSIHO-FIZIOLOGICĂ AFECTATĂ

2.1. Lapsus linguae (lat. *lingua* – limbă, eng. *slips of the tongue*, fr. *la langue a fourché*) este o greşeală de pronunţare, de vorbire. Mai este cunoscut şi sub denumirea de *spoonerism* - fenomen de distorsionare lexicală ce a devenit celebru datorită reverentului William Archibald Spooner (1844–1930). *Spoonerism* este denumit fenomenul de translaţie de sunete sau cuvinte ce dă naştere unor combinaţii caraghioase. Vom cita câteva dintre lapsusuri considerate a fi autentice şi etichetate *reverent Spooner*:

- *"It is kisstomary to cuss the bride"*. – "It is customary to kiss the bride".

- *"Mardon me padam, this pie is occupewed. Can I sew you to another sheet?"* - "Pardon me madam..."
- *"The lord is a shoving leopard".* "The lord is a loving shepard".
- *"You have hissed all my mystery lectures, and were caught fighting a liar in the quad". – "Having tasted two worms, you will leave by the next town drain".* cu intenţia de a spune *missed history, lighting fire, wasted terms, and train down.*

2.2. Lapsus calami, digiti provine de la denumirea lat. *calamus* – instrument de scris, eng. *slips of the pen, slips of the hand*; fr. *glissement du doigt* şi are sensul de greşeală de scriere. Un cititor atent remarcă faptul că expresia latină "ense et aratro"- tradus în limba franceză prin "par le glaive et la charrue" a fost greşit tipărită: par le glaive et le charme. Victor Hugo semnalează eroare de scriere, lapsus calami: "Faute d'impression dans une supplique distribuée à l'Académie pour le prix de vertu: Les quarante sages qui composent l'auguste aréopage on a mis: les quatre *singes*".[8] (*maimuţe, pocitanii* – înţelepţi). Acest lapsus este cauzat de asemănarea dintre *sages – singes*, cuvinte care pot fi considerate omofone.

Sigmund Freud consideră că, la nivelul discursului, *lapsus calami* se comite mai lesne decât *lapsus linguae*. El explică prevalarea acestui fenomen raportându-se la fluenţa modului de comunicare: "În timpul discursului normal, funcţia inhibatoare a voinţei tinde în mod constant să menţină acordul între succesiunea reprezentărilor şi mişcările articulaţiei. Când mişcarea de exprimare care urmează reprezentărilor este încetinită din cauze mecanice, cum este cazul atunci când scriem, anticipările, în general de felul acelora de care am vorbit se produc cu uşurinţă".[9]

2.3. Lapsus de citire, denumit şi *lapsus clavis, slipss of the eye* tradus prin eroare de citire. Majoritatea lapsusurilor de citire sunt cauzate de neatenţie, dar unora li se poate da o interpretare legată de imaginile flotante ce persistă în mintea receptorului. Intervenţia unei idei străine, exterioare poate perturba capacitatea de concentrare a lectorului.

Exemplele: "In *fass* dürch Europa". (În *butoi* prin Europa) în loc de "Zu *fuss* dürch Europa". („Pe jos prin Europa."), prin analogie cu butoiul lui Diogene; *Eisenkonstitution* (constituţie severă) – Eisenkonstruction (construcţie solidă); *die Feinde* (duşmanii) – der Friede (liniştea); alte *Brotkarte* – alter Brokarte (vechi brocard); apă de *Levitico* –apă de Levico.

2.4. Lapsus generat de analizatorul acustic, *slips of the ear* este o eroare de percepere a mesajului acustic şi implicit a sensului unei comunicări. Cel mai cunoscut fenomen de lapsus la nivel acustic poartă numele de *mondegreens*. Este fenomenul de lapsus lingvistic produs la nivelul acustic, al receptorului auditiv. Are drept cauză o apropiere foarte mare între sunete – fenomenul omofoniei. Numele de *mondegreen* provine de la scriitoarea Sylvia Wright. Ea povesteşte că, în copilărie, asculta, sau

[8] Hugo 1987: 1244.
[9] Freud 1980: 489

mai precis auzea piesa *The Bonny Earl of Murray* (o baladă scoţiană) înţelegând următoarele cuvinte:
"Ye highlands and ye lowlands
Oh where hae you been?
Thou hae slay the Earl of Murray
And Lady Mondegreen".
pentru ca, mai târziu să descopere că *Lady Mondegreen* era o distorsionare în receptare, versurile reale ale piesei fiind "slay the Earl of Murray and laid him on the green". Aceasta este povestea a lapsusurilor formate la nivel acustic. Limba engleză ne oferă numeroase astfel de exemple, unele dintre ele fiind datorate şi faptului că este o limbă de circulaţie internaţională, dar pe care nu o cunosc suficient de bine decât vorbitorii nativi. În majoritatea cazurilor, lapsusul poate avea trei cauze: o trăire refulată, neatenţie, insuficienta cunoaştere a limbii.

Iată câteva exemple: "*Gladly, the cross-eyed bear*". – "Gladly The Cross I'd Bear".; "*There's a bathroom on the right*". – "There's a bad moon on the rise".; "*Dead ants are my friends; they're blowin' in the wind*". – "The answer my friend is blowin' in the wind".; "*The girl with colitis goes by*". – "The girl with kaleidoscope eyes".; "*I blow bubbles when you are not here*". – "My world crumbles when you are not here".; "*You and me and Leslie*". – "You and me endlessly..."; "*Sunday monkey won't play piano song, play piano song*" – "Sont des mots qui vont tres bien ensemble; tres bien ensemble".; "*Got a lot of lucky peanuts*".– "Got a lot of love between us".; "*What a nice surprise when you're out of ice*". – "What a nice surprise bring your alibis"; "*I'm not alone.*" – "I'm not in love."; "*blănițe înmugurite*" – "mlădiţe înmugurite"; "*cutcurigurie*" – "gângurind cu mine".

3. EXEMPLE DE LAPSUS LINGVISTIC COMENTATE DIN PUNCT DE VEDERE PSIHOLINGVISTIC

3.1. Distorsionări la nivelul emiterii mesajului

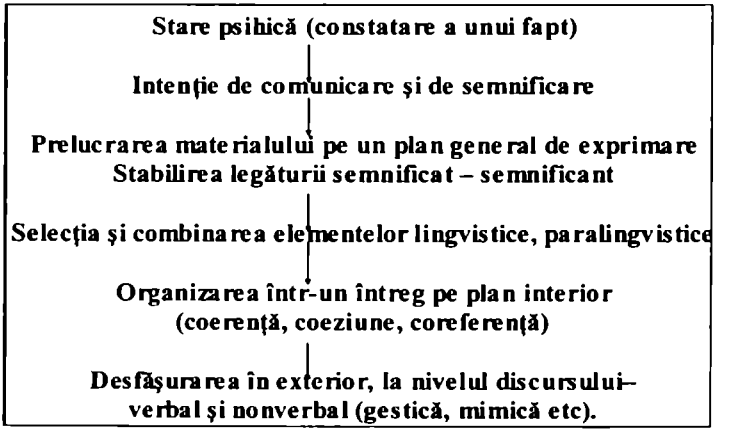


Fig. 12. Fazele procesului de emitere a mesajului.

În cele ce urmează vom aduce câteva exemple de lapsus lingvistic pe care le vom interpreta raportându-ne la schema din fig.12. Concluzia la care dorim să ajungem este

aceea că distorsiunile în comunicare, în mare parte identificate cu lapsusul lingvistic, sunt datorate unor disfuncționalități logice sau de trădare a gândirii, dar manifestarea lor verbală atinge toate nivelurile limbii: fonetic, fonematic, semantic, lexical, morfologic și sintactic, distorsionând procesul comunicării. În sfera lapsusului ligvistic nu pot fi încadrate acele abateri de la norma limbii standard sau a limbii literare ce sunt urmarea inculturii, agramaticalității sau a inadecvatei și superficialei cunoașteri a limbii. Lapsusul are întotdeauna o cauză neurologică (oboseală, agitație, lipsa de concentrare a atenției etc) sau psihică (gânduri refulate, imagini nomade, flotante).

Exemple:

Margaret Thatcher afirmă, cu ocazia nașterii nepotului ei: "We are now a grandmother". (Suntem acum bunică.) Folosirea pronumelui personal de persoana a doua plural trădează ambiția grandorii, căci normele limbii actuale recomandă folosirea pronumelui personal de persoana întâi singular când locutorul vorbește despre sine însuși. Printr-un lapsus lingua o idee ascunsă este reactivată. Distorsionarea nu este de ordin gramatical, dar este de natură contextuală.

Un purtător de cuvânt al S.U.A. declară: "We are not trying to colonize Irak in a traditional sense of the word". (Nu încercăm să colonizăm Irakul în sensul tradițional al cuvântului.) Receptorul poate înțelege că S.U.A. doresc colonizarea Irakului accepțiunea modernă a termenului, cu toate că emițătorul a dorit să sublinieze faptul că ei nu doresc, de fapt, colonizarea. Exprimarea ambiguă duce la dificultăți de interpretare. Este un lapsus lingua determinat de incapacitatea inadecvării realității la cerința auditoriului, a incapacității de adecvare a semnificantului cu semnificatul.

Ministrul afacerilor francez a afirmat: "Les ministres des Finances ont abordé les variations *érotiques* de monnaies, pardon, erratiques." (*érotiques* – erratiques, *erotice* – eratice). Lapsus lingvistic necontextual, manifestat la nivel fonetic (înlocuirea lui *a* prin *e*), afectează nivelul semantic al limbii. Pornind de la teoria freudiană, putem afirma că este cauzat de o imagine flotantă. Devierea apare la ultimul stadium al emiterii, la realizarea din punct de vedere fonetic și articulatoriu.

Je veux *trahir*...euh...traduire ma pensée. (Vreau să *trădez*...traduc gândurile mele.) Lapsus lingvistic necontextual realizat prin substituția unui cuvânt prin altul pe baza asemănării fonetice dintre ele. Afectează nivelul semantic al limbii.

3.2.Distorsionări la nivelul receptării

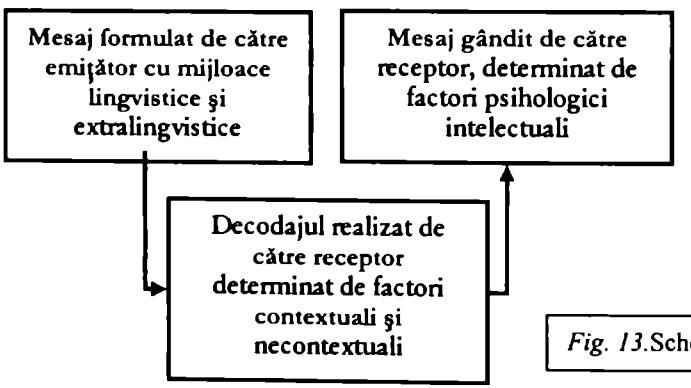


*Fig. 13.*Schema procesului de receptare

Diferita pronunție, modificarea pauzei în vorbire atrage modificarea înțelesului cuvântului. Un exemplu este acela al dictonului latin înscris pe frontispiciul Universității Germane din Praga: "lex civium dux", citită corect: "lex – civium dux" (legea e conducătorul cetățenilor). Hitleriștii (sub influența metalității) o citeau "lex civium – dux" (legea cetățenilor este Führerul). Lapsus lingvistic contextual cultural produs de incorecta articulare și inadvertențele de ritmică.

"Nu avem apă potabilă, numai apă minerală". (realitatea ne impune să afirmăm că și apa minerală este potabilă!) Lapsusul nu este condiționat contextual, dar se manifestă la nivel prelocutor, exteriorizat la nivel locutor, rezultat dintr-o greșeală de raționament, dând naștere unui sofism de limbaj.

"Sunt bolnav. Am făcut o *grimpeală*". Lapsus lingvistic necontextual produs de nivel morfologic prin contopire (cuvântul *gripă* și cuvântul *răceală*), afectează structura și sensul cuvântului. De remarcat este faptul că regulile formării cuvintelor sunt respectate: *n* înaintea lui *p* devine *m* (prin acomodare), deci emițătorul cunoaște și aplică normele limbii, dar lapsusul s-a produs din interferența celor două semnificații: are gripă sau răceală.

O crainică de televiziune face următoarea afirmație: "Președintele țării este o personalitate *remarcată* pentru contextul politic actual". Lapsus lingvistic necontextual produs la nivel preverbal, manifestat la nivel verbal prin prefixare și schimbarea valorii gramaticale: prefixul *re-* + *marcată* – adjectiv provenit din verb la participiu; cuvântul căutat era *marcantă* – adjectiv calificativ. Crainica a dorit să spună ca președintele este o persoană marcantă pentru contextul politic actual. Putem interpreta acest lapsus lingvistic ca fiind efectul expunerii unei idei proprii: președintele este o persoană politică remarcată de către emițătorul mesajului.

Președintele României, Traian Băsescu face următoarea afirmație pe care cei de la ziarul Academia Cațavencu o etichetează drept: "Discurs despre starea circumvoluțiunii"[10]: "Vă pot spune că densitatea de creier din acest serviciu este cea mai ridicată din toate instituțiile pe care sistemul de apărare le are la dispoziție". Lapsusul lingvistic apare la nivel preverbal și provine din greșita selecție a materialului lingvistic. Emițătorul a dorit să spună că oamenii sunt inteligenți, dar a asociat creierul cu inteligența. Este vorba despre o substituție cauză-efect.

Iată un enunț din discursul unui om politic: "Dacă situația României nu se va *chiarifica*, nu vom ajunge pe drumul căutat". Lapsusul lingvistic este necontextual dar influențează capacitatea de înțelegere a receptorului. Această distorsionare este produsă prin contopirea a două cuvinte: *chiar* și *clarifica*, formate ambele la nivel preverbal, la nivelul raționamentului, dar raportându-se la semnificații antinomice. Lapsusul trădează gândurile celui care le rostește: Situația României *chiar* nu se va *clarifica*. Este un act ratat deoarece cuvântul destinat a fi omis (*chiar*), fiind o defulare, rezultatul unui gând ascuns, s-a manifestat verbal sub forma unei refulări.

„Pourquoi vois-tu la poutre qui est dans l'oeil de l'autrui, et ne vois-tu pas la paille qui est dans le tien?" („De ce nu vezi bârna din ochiul altuia din cauza paiului din

[10] *Academia Cațavencu*, Nr. 1, 11–17 ianuarie 2005.

ochiul tău"?) –„Pourquoi vois-tu la paille qui est dans l'oeil l'autrui, et ne vois-tu pas la poutre qui est dans le tien?" („De ce nu vezi paiul din ochiul altuia din cauza bârnei din ochiul tău"?). Distorsionare prin inversiunea unor cuvinte. Afectează logica enunțului. Poate fi o simplă greşeală de exprimare, dar poate ascunde un gând. Există posibilitatea ca cel care modifică binecunoscutul proverb să creadă în superioritatea sa față de ceilalți, iar acest lapsus lingvistic să fie proiecția adevăratelor păreri ale emițătorului.

Iată un lapsus lingvistic comis de către Jacques Chirac la înmormântarea lui Roger Frey: "Quand on se *tire*? C'est sinistre ici". („Când se trage? Este sinistru aici".) Datorită unei rădăcini comune, *retire* devine *tire* prin sincopare. Intenția omului politic a fost de a cere retragerea, adică părăsirea acelui loc sinistru, cimitirul, nu tragerea (fr.*tirer*, în acest context ar fi putut avea sensul de a "trage focuri de armă".)

Un crainic de televiziune devenit deja celebru pentru gafele sale, pe care noi preferăm a le considera lapsusuri lingvistice, își manifesta propriile păreri: "Avantajul medicilor este că, imediat ce au comis o eroare profesională, o îngroapă imediat". Distorsionarea este cauzată de emițător, dar provoacă confuzia şi ambiguitatea înțelegerii de către receptor, în acest caz, de către telespectator. Ce sau cine este îngropată? Eroarea sau pacientul (fiind vorba despre un medic)? Lapsusul lingvistic are loc la nivelul discursului, al frazei şi este datorat elipsei şi a inadecvatei topici.

Vom cita câteva dintre exemplele lui Sigmund Freud cu explicațiile de care sunt acestea insoțite. Cineva vorbeşte despre doi indivizi, dorind să sublinieze (inconştient) că unul dintre ei este evreu de origine. El spune: "Ei trăiau împreună ca Castor şi *Pollack*." (în loc de *Pollux*). *Pollak* este un patronim evreiesc destul de răspândit. De acestă dată nu a fost un joc de cuvinte din partea vorbitorului, ci un lapsus lingvistic pe care l-a realizat abia mai târziu.

În cursul unui dispute, a unor tirade, cel care prezida discuțiile dorea să spună: "Să trecem (să abordăm) la cea de-a patra problemă din ordinea de zi". Discursul său s-a distorsionat deoarece în loc să pronunțe cuvântul *schreiten* – a aborda, a pronunțat cuvântul *streiten* – a se certa, în contextul neînțelegerilor la care asista.

Distorsionările în comunicare nu trebuie considerate a fi un fenomen negativ al existenței limbii, al limbajului şi al vorbirii. Atunci când abaterea din punct de vedere lingvistic are un caracter individual, intenționat şi pune în acțiune afectul, fenomenul este opus greşelii, devianței. Limbajul şi concretizarea sa, limba sunt principalele instrumente de exprimare a afectului. Distorsionările în comunicare sunt folosite de prozatori şi poeți, pentru exprimarea cât mai plastică a gândurilor, sentimentelor, trăirilor lor.

Alteori au un caracter ludic, hilar, precum în cazul lapsusurilor lingvistice de genul acestora întâlnite în anunțurile de mica publicitate din presă:

„Confecționăm orice fel de încălțăminte din piele de dame".

„Vând palton de damă fără pereche".

„Vând câine. Mănâncă orice şi îi plac foarte mult copiii."

„Castron pe placul oricărei gospodine cu fund rotund pentru bătaie eficientă."

„Maşini second-hand. De ce să mergi în altă parte ca să fii păcălit? Vino la noi!"

„Căutăm om care să aibă grijă de un lot de vaci care nu bea şi nu fumează."

BIBLIOGRAFIE:

DM 1969 = *Dicționarul medical*, vol. I, A-H, București, Editura Medicală.

LPL 1995 = *Le Petit Larousse*, ediția nouă.

LV 2003 = *Limba și vorbitorii*, vol. editat de Tatiana Slama-Cazacu, București, Editura Arvin Press.

Avram 1987 = Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei.

Cernet 1981 = Laurențiu Cernet, *Idei de-a gata*, București, Editura Albatros.

Cornea 2002 = Andrei Cornea, *Cuvântelnic fără frontiere sau Despre trădarea Anticilor de către Moderni, de-a lungul, de-a latul și de-a dura vocabularului de bază*, București, Editura Polirom.

Dimitrescu 1997 = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos.

Dobridor 1998 = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora.

Dobridor 2000 = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Îndreptar ortografic, ortoepic, morfologic și de punctuație al limbii române*, București, Editura Lucman.

Dominte 2003 = Constantin Dominte, *Introducere în teoria lingvistică. Antologie pentru seminarul de teoria limbii*, București, Editura Universității din București.

Freud 1980 = Sigmund Freud, *Introducere în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Goma 1991a = Paul Goma, *Bonifacia*, București, Editura Omega.

Goma 1991b = Paul Goma, *Ostinato*, București, EdituraUnivers.

Goma 2004 = Paul Goma, *Din calidor*, București, Editura Polirom.

Goma 2005 = Paul Goma, *Culoarea Curcubeului*, București, Editura Polirom.

Graur 1973 = Alexandru Graur, *Gramatica, azi*, București, Editura Academiei.

Graur 1976 = Alexandru Graur, *Capcanele limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Graur 1982 = Alexandru Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă*, București, Editura Academiei.

Gruiță 1999 = G. Gruita, *Gramatica normativă a limbii române, 77 de întrebări, 77 de răspunsuri*, București, Editura Polirom.

Gumperez, Levinson 1996 = J. J. Gumperez, S. C. Levinson, *Rethinking linguistic relativity*, Cambridge University Press.

Guțu-Romalo 1972 = Valeria Gutu-Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, Editura Științifică.

Lebreton 1993 = Erik Lebreton, *La terminologie pour l'entreprise*, Paris, La Maison du Dictionnaire.

Negrici 1977 = Eugen Negrici, *Expresivitatea involuntară*, București, Editura Cartea Românească.

Ducrot, Schaffer 1996 = Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaffer, *Noul dicționar al științelor limbajului*, București, Editura Babel.

Slama-Cazacu 1999 = Tatiana Slama-Cazacu, *Psiholingvistica, o știință a comunicării*, București, Editura All.

Slama-Cazacu 2000 = Tatiana Slama-Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom.

Wierzbicki 1996 = Piotr Wierzbicki, *Structura minciunii*, București, Editura Nemira.

Wundt = Wundt, *La pychologie des peuples*, Google, Grands auteurs.

RADU DRĂGULESCU

DISTORTIONS OF COMMUNICATION

ABSTRACT

Within the complex dimension of communication we often encounter exceptions, deviations, hesitations, distortions from standard or common language, from its regular use, distortions which we hurry in classifying as mistakes. One of the habits of a good philologist in general and linguist in particular is that of signalizing every exception, incorrect use of language.

Many times we tend to venture in labelling these linguistic phenomena without knowing their real dimension, the situation in which they have been uttered, what was that determined the speaker to deviate from the rule. Therefore, we consider the classical way in which the phenomenon of distortion is perceived as inadequate or, at least, incomplete.

Facultatea de Litere şi Arte, Sibiu
radu_dragulescu@yahoo.com

ASPECTE FUNCȚIONALE ALE METAFOREI ÎN POEZIA SIMBOLISTĂ ROMÂNEASCĂ

RAMONA-GABRIELA EANA

Metafora simbolistă devine importantă în măsura în care oferă textului poetic o cale de „încifrare". Paul Cornea arată că, în cazul poeziei, metaforizarea textului este „un lucru firesc, de vreme ce starea lirică nu poate fi tradusă conceptual, ci doar sugerată metaforic sau simbolic"[1].

Putem afirma, fără teama de a greși, că nu există etapă din influența limbajului artistic care să utilizeze mai mult așa-numita categorie a „decorativului". Analizând acest fenomen, Gabriela Duda utilizează termenul vorbind despre relația dintre *metaforă* și *descriere*, făcând referire la cele două accepții: „una *pozitivă* (*decorativ* – element funcțional într-un sistem literar coerent, eliberat de anecdotă și de povestire), iar alta *negativă* ", cu sensul de *ornament* .

Simbolismul românesc ilustrează cele două categorii ale *decorativului*. Dacă, în cazul „micilor simboliști", este vorba despre o ornamentare excesivă și afuncțională a textului, cu timpul lucrurile se schimbă: „Diversitatea expresiei ascunde o modificare funcțională a metaforei de la funcția ornantă, exterioară, *pur decorativă* (...), la cea *unificatoare*, proprie Simbolismului"[2].

Observația Gabrielei Duda are în vedere lirica simbolistă autentică, în care inovația depășește simplul experiment lingvistic, iar *noutatea* devine particularitatea stilistică esențială a epocii.

Metafora, aflată în „competiție" cu figuri precum epitetul sau comparația, se impune tot mai clar, dobândind în text „funcția de a sensibiliza imaginea". Astfel, poetul pune la îndemâna cititorului său instrumentul metaforic în încercarea de a impune o imagine artistică sau alta. Este conștient că lectorul se va simți atras de mecanismul cunoscut al analogiei, bazându-se mai ales pe efectul pe care metafora l-a avut în Romantism.

---

[1] Cornea 1988:156.
[2] Duda 2002:199

1. METAFORA – TABU

Sugestia este frecvent utilizată în Simbolism. Poetul preferă să *evite numirea* obiectelor universului poetic. Mulțimea mijloacelor descriptive și retorismul romantic sunt prezente încă, mai ales din punct de vedere structural.

Materialul lingvistic și inventarul figurativ nu pot fi modificate și nici nu este momentul pentru o renunțare bruscă și definitivă la convenții. Se observă însă transformări funcționale ale metaforei, care sunt importante tocmai pentru că produc o lărgire a perspectivei asupra poeziei și a limbajului artistic.

Frecventă și oarecum paradoxală, metafora – tabu reprezintă, de fapt, o îmbogățire funcțională a metaforei poetice. Este vorba despre structura care are capacitatea unei duble sugestii. În primul rând, poetul utilizează metafora pentru a sugera o stare, o atitudine. În locul acestora, asistăm la o *amânare a definirii*. Numirea propriu-zisă este refuzată și, pe baza unei convenții tacite cu cititorul său, simbolistul „îndulcește" expresia, oferind o *metaforă – substitut*. Efectul nu este în niciun caz anulat (fiind chiar amplificat), ci doar amânat.

Metafora – tabu este, de cele mai multe ori, eufemistică. Paradoxul constă în faptul că, într-o perioadă literară în care *NEGATIVUL* devine categorie literară, sfera semantică a morții este întotdeauna prezentă, iar decorul funerar abundă. Simbolistul nu se mai mulțumește să o numească pur și simplu ci, în structuri complicate, pune laolaltă elemente pe care le „strigă" nemilos cu toate numele de care se poate teme cineva și, *expresii de evitare*. De obicei, poetul nu „denumește" neutru moartea. Când acest lucru pare a se petrece, este utilizat tonul ironic, ceea ce produce un contraefect original și distinct din punct de vedere valoric în peisajul poeziei de până atunci.

Simboliștii sunt conștienți de puterea cuvântului și, din acest motiv, de cele mai multe ori sfârșesc prin a crea o *metapoezie* specifică, bazată în principal pe asocieri neobișnuite de termeni. Varietatea, inspirația și originalitatea acestora diferă de la un scriitor la altul.

Totuși, de cele mai multe ori, în locul *NEROSTITULUI*, este așezată o structură metaforică pe măsura sferei semantice care lipsește. Astfel, dacă Alexandru Macedonski vorbește despre „al vieții râu ce seacă" (în poemul *Nepăsare*), iar Traian Demetrescu creează un lanț metaforic pentru a ilustra ideea titlului: „*Visează, dorm* și *uită* și buni și răi" (*Fior de moarte*"), Ion Minulescu oferă, fără îndoială, cele mai elaborate și mai nuanțate *metafore – tabu*. Structuri simple și utilizate cu măiestrie, au meritul de a anula impresia de tragic creată de apropierea morții. Ironia și sarcasmul îi permit poetului să se joace cu lucrurile serioase precum cu niște jucării vechi, păstrând impresia de *normalitate* a existenței aflate la final: „*cel care-și pune mâinile cruciș pe piept*" (*Romanța zilelor de ieri*) sau "ai noștri *dorm* în paza lumânărilor de ceară" (*Romanța mortului*).

Un exemplu interesant de metaforă – tabu apare în același poem, unde se înregistrează o adevărată confuzie a planurilor (pozitiv / negativ). Astfel, poetul oferă o nouă expresie pesimismului. Vorbind despre „*cei ce-aveau să moară mâine*", observă cinic, rece și detașat trecerea omului prin lume. Astfel, aceasta se constituie într-o inspirată și originală *metaforă a VIILOR*, într-o lume aflată sub stăpânirea morții.

De la „*spleenul călătorilor pe apă*" (*Romanță policromă*) la gustul amar al licorii din „*cupa recelui repaos*" și până la „Octombre – amanta *celor care pornesc să nu se mai întoarcă*" (*Octombre*), Ion Minulescu nu refuză cu adevărat metafora morții. Refuză conformismul și se joacă, experimentează la fiecare pas, impunând un limbaj distinct prin sonoritate și retorism.

2. METAFORA (AUTO)DEFINIRE[3]

Într-o perioadă de frământări ale spiritului literar, simboliștii propun o transformare a modalităților artistice de identificare a eului liric. Pentru a obține *distincția*, vor impune structuri metaforice noi, cărora le conferă funcția de a defini artistic un concept sau altul.

Fie sub forma *afirmativă sau negativă a echivalenței* (A (nu) este) B)), fie ca *parafrază*[4], *metafora – definiție* evoluează atât de la o epocă la alta - între Romantism și Simbolism – cât și în interiorul aceleiași epoci. Astfel, de la simpla structură metaforică alcătuită după schema definiției clasice se ajunge la expresiile care particularizează stilistic perioada la care facem referire. În acest moment, șablonul ca atare nu mai are nicio importanță. Este vizat un anumit efect, mai important decât instrumentele lingvistice utilizate.

Un exemplu grăitor este poezia lui Ion Minulescu. În structura definiției metaforice, cuvintele intră în asocieri specifice stilului minulescian. Astfel, metafora are funcția de a defini (sau a redefini), cu mijloace ironice și, uneori, paradoxale, un univers care își are propriile reguli. Autodefinirea pare a fi principala "armă" stilistică a poetului: „Eu sunt *o-ncrucișare de harfe* / Și *trompete* / De *leneșe pavane* și *repezi farandole*", „Eu sunt *o cadențare de bine* / *Și de rău* / De *glasuri răzvrătite* / Și *resemnări târzii*" (Ion Minulescu, *Ecce homo*), „Sunt *vagabondul* zilei, de-a pururi solitar / *Portret unic* și *veșnic*, *expus în infinit*" (Ion Minulescu, *Romanța soarelui*), „Eu – *lopătar pe ultima-ți galeră* / Tu – *parodia marii Cleopatra*" (Ion Minulescu, *Împăcare postumă*), „eu – un *biet cumpărător* / Iar tu – o *biată* vânzătoare" (Ion Minulescu, *Romanță orientală*).

3. METAFORA – CONVENȚIE

O funcție interesantă este aceea pe care o întâlnim și în cazul limbajului obișnuit: de a asigura legătura dintre emițător și receptor. În cazul poeziei simboliste, facem referire la relația care există între poet și cititorul poeziei sale.

Metafora ne apare ca fiind investită cu o foarte importantă funcție *fatică*, indiferent cât ar părea de greu de crezut. În afara faptului că acordă o atenție specială *mesajului artistic* care trebuie transmis, poetul nu scrie pentru sine, indiferent dacă

[3] Putem spune că, de fapt, avem de-a face cu o metaforă *pseudomimetică*, deoarece nu descrie, ci re-creează poetic legătura dintre termenul metaforizat și cel metaforic

[4] Mancaș 1991:236

recunoaşte sau nu acest lucru. Se orientează către un *cititor* – fie el şi virtual – pe care îşi propune să-l câştige într-un fel sau altul. Pentru aceasta, are grijă ca acesta să recunoască „semnele" poetice în lirica sa şi să participe, prin lectură, la procesul creator.

Simbolistul, cunoscut ca fiind un cunoscător al instrumentelor lingvistice, se foloseşte de *metafora – clişeu* pentru a-i reaminti cititorului său experienţa care îi leagă pe amândoi de textul poetic. În clipa în care acest prim moment a fost depăşit, îi propune o schimbare de paradigmă, prin integrarea acestei catacreze în noua atmosferă poetică.

Trebuie remarcat faptul că, în niciun caz, *metafora-convenţie* din perioada simbolistă nu reprezintă o simplă reluare a structurilor clişeizate din perioadele preromantică şi romantică.

Simbolismul revitalizează catacreza cu ajutorul contextului diferit şi al atmosferei specifice: „Tot *sufletul-mi este o vioară* " ,"Oricâtă *cerească comoară* / Ar fi într-un *lut omenesc*" (Alexandru Macedonski, *Rondelul orelor*), „Pe-*al vieţii râu ce seacă*" (Alexandru Macedonski, *Nepăsare*), „*Demonul nebuniei*" (Ion Minulescu, *Va fi...*), „*destrămând al vieţii fir*" (George Bacovia, *Trec zile*), „*al iernii trist pustiu*" (George Bacovia, *Ecou de romanţă*), „*notează*-n *cartea vremii*" (George Bacovia, *Amurg*), „Din *aripi* bate albul *vis*" (Alexandru Macedonski, *Primăvara*), „trofeul *victoriei*" (Ion Minulescu, *Celei învinse*), „multicolorele *covoare de frunze*" (Ion Minulescu, *Octombre*), „Pe ţărmul mării nalt şi drept / Ca pe-o margine de groapă" (Ion Minulescu, *Romanţa corbului*), „regala *mantă*" (Ştefan Petică, *Fecioara în alb*).

Trebuie remarcat faptul că, în afara catacrezelor fixate şi întâlnite în limbajul obişnuit, poezia simbolistă revitalizează de asemenea metaforele care, fiind utilizate prea des în epoca romantică, îşi pierd valoarea şi prospeţimea. Dacă, în cazul primei categorii, se constată chiar o pierdere a „calităţii" metaforice (legătura fiind opacizată), în cel de-al doilea caz rămâne o relaţie metaforică destul de clară între cei doi termeni. Totuşi, recunoaşterea acesteia determină automat şi asocierea structurii ca atare cu perioada romantică. Este elementul pe care simboliştii îl doresc schimbat şi vor încerca să realizeze acest lucru prin intermediul contextului care determină caracterul specific al atmosferei: „*blonde* visuri înstelate" (Ştefan Petică, *Fecioara în alb*), „plâns *duios* adus pe *aripa* / Unui zefir de primăvară" (Ştefan Petică, *Se pierd în zările albastre*).

4. METAFORA "DE TRANZIŢIE"

Poezia simbolistă românească preia din arsenalul lingvistic şi figurativ al epocii precedente, dar refuză atmosfera. Ca alternativă, propune schimbări în asocierea cuvintelor, efectul evident fiind renunţarea la *POZITIV* în favoarea *NEGATIVULUI*. Regulile sunt transformate şi ele, spiritul simbolist fiind el însuşi, prin definiţie, unul al frământărilor (cu sau fără motiv).

Pentru a impune această nouă atmosferă, poetul simbolist experimentează neîncetat. Din când în când, cel puţin la început, nu poate renunţa la influenţa atmosferei romantice. Fie că este vorba despre câmpurile semantice dominante, fie că facem referire

la tonul utilizat sau că avem în vedere figurile de stil, există elemente care ne evocă spiritul romantic sau cel parnasian.

Metafora, figură de stil utilizată frecvent în poezia romantică, nu putea face excepție. Într-o perioadă inițială, observăm metafore cunoscute și foarte apreciate de către poeții din epoca sentimentalismului. Cunoscând efectul acestora asupra cititorului, autorii simboliști le preiau uneori, atât ca formă, cât și ca tonalitate. De cele mai multe ori, rezultă poeme *nesimboliste*, chiar dacă celelalte strategii își propun altceva: „inima-mi tremurătoare / Era senin și soare" (Alexandru Macedonski, *Ningea*), „Grădina este plină de taina fericirei" (Alexandru Macedonski, *Între frunze*).

Poemul lui Iuliu Cezar Săvescu ne amintește foarte clar de limbajul și de tonul poeziilor lui Alecsandri pentru ca, în fragmentul final, să descoperim și influența eminesciană: „S-a dus geroasa iarnă cu lung și greu suspin / Revine primăvara, cu cerul ei senin / Cu pajiști înverzite, cu flori mirositoare", „zile aurite, păsări cântătoare", „răsar ai noștri tăcuți luminatori" (Iuliu Cezar Săvescu, *Pastel*).

Cu timpul, metafora capătă o funcție nouă. Aceasta este menită a „deschide" spiritul cititorului și a-l determina să accepte alte figuri de stil, mai complexe. Astfel, devine un instrument de *tranziție* către un alt tip de limbaj și, deci, către un alt spirit. Este vorba despre metafora care se apropie, din punct de vedere semantic, de alte figuri de stil; rezultă astfel *metafora personificatoare, metafora sinestezică, metafora simbolică* sau *metafora oximoronică*. Din acest motiv, este interesant de observat modul în care, într-o structură metaforică, este confruntat cu sinestezia și cu simbolul, figuri de stil mai puțin cunoscute dar pe care numai astfel le va accepta mai ușor.

Astfel, exemplele nu conțin simple metafore, ci reprezintă calea pe care acestea o deschid spre alte instrumente stilistice: „sub stele *veșnic adormite*", „*câmpii de gheață*", „când dintre munții solitari *îngălbenește* luna plină", "Și *dorm* adânc, și *dorm* mereu", "labe *de* sidef" (Iuliu Cezar Săvescu, *La Polul Nord*), „coboară corbii-n *pâlc de* doliu", „*Cernesc al iernii alb* lințoliu", „*a* crepusculului *oră*" (Traian Demetrescu, *Corbii*), „sicriurile *albastre ale* zilelor de ieri" (Ion Minulescu, *Romanța zilelor de ieri*), „*albele* cavouri" (Ion Minulescu, *Romanța mortului*), „o margine *de lună*" (Traian Demetrescu, *Fior de moarte*).

5. METAFORA – EPATARE

Originalitatea rămâne, indiferent de etapele procesului creator, deziderатul simboliștilor. Aceștia își propun să aducă o „poezie nouă", în măsură să se impună prin limbaj și spirit și, în același timp, să se opună unor clișee impuse de epocile precedente.

Din acest motiv, metafora simbolistă este creată în așa fel încât să atragă atenția cititorului asupra *mesajului*. De data aceasta, important devine impactul afectiv al figurii asupra sensibilității acestuia. Altfel spus, *funcția emotivă* metaforei primează în fața celorlalte, aceasta fiind utilizată pentru a *impresiona*.

Structurile metaforice sunt utilizate, în mod conștient, impunând *neobișnuitul* asocierilor de cuvinte. Sunt vizate efectele paradoxale, distanțările semantice mari dintre

termenul metaforizat şi cel metaforic, „nepotrivirile" aparente. Toate aceste elemente îi provoacă *uimire* cititorului, care nu este obişnuit cu asemenea mecanisme. Din această cauză, se obţine *activarea* acestuia şi implicarea lui în textul simbolist, ca fin cunoscător al regulilor unui joc creator.

Strategia prin care este condus acest „joc" este variată. Uneori, structura metaforică devine sinonimă în context a unui termen cunoscut. Substituirea provoacă o încălcare a regulilor şi provoacă o frustrare a aşteptărilor cititorului, amplificând efectul stilistic. „Nepotrivirea" poate varia, în funcţie de originalitatea fiecărui poet în parte. Astfel, de la *florile* văzute ca *„un stol de fluturi"* (Dimitrie Anghel, *În grădină*), la *dealurile* ce par *„gigantice fiare pe moarte"* (Demostene Botez, *Toamnă*), până la adevăratele imagini din lirica bacoviană sau minulesciană, metafora simbolistă se dovedeşte un veritabil instrument de uimire a lectorului.

Alteori, simpla apropiere între termeni are efectul scontat. Atunci când Minulescu vorbeşte despre *iubire* ca despre un *„bibelou de* porţelan", succesul imaginii este asigurat nu atât de noutatea termenilor sau a asocierii ci, paradoxal, de potrivirea perfectă şi de intuiţia acestei potriviri. Termenii simpli sunt asociaţi, uneori pleonastic, în scopul conturării unei imagini poetice.

Cu siguranţă că structurile metaforice impresionează şi uimesc mai ales în imaginile metaforizante care, după cum arată Gabriela Duda, sugerează „artificialitatea susţinută de aluziile culturale valorizatoare". Observaţia se referă cu precădere la poezia lui Petică, dar se poate aplica şi altor poeme simboliste: „Amurgul are astăzi luciri ca de mătasă / Pe care lunecară mâini albe de princese / Şi-n faldurile cari pe-albastre culmi se lasă / Scânteie pietre scumpe din stofe vechi şi alese" (*Când vioarele tăcură, XV*).

Indiferent dacă ne referim la *apă*, *amurg* sau la oricare *element al universului vegetal*, *totul este artificializat*. Imaginea capătă consistenţă şi, utilizând din plin efectul iniţial al metaforei, ajunge să se fixeze sub forma unor *simboluri specifice*, care vor particulariza lirica simbolistă chiar şi dincolo de un context poetic individual sau altul. Astfel, dacă la început vorbeşte despre „zori *de aur*", apoi Tudor Arghezi creează o metaforă originală, utilizând o structură clişeizată: „Fiori timizi de *roze* ***zori***" (Tudor Arghezi, *Zori de aur*).

Exemple de metafore simboliste care *inovează* sau *redefinesc* sunt multe în Simbolism: „Femeie, *mască de culori / Cocotă plină de* rafinării" (George Bacovia, *Contrast*), „Iubito, *cu faţa* de mort / Mireasă *pe* tron" (George Bacovia, *Psalm*), „Amorul, *hidos* ca un *satir* / Copil *degenerat / Învineţit, transfigurat* (George Bacovia, *Proză*)", „Liceu – cimitir al tinereţii mele" (George Bacovia, *Liceu*), "Afară e *vreme de plumb*"(George Bacovia, *Toamnă*), "aer tare / *Pudrat pe-o eczemă ce faţa mi-o sapă*", "Violet, corbi şi oglinzi de apă" (George Bacovia, *Iarbă de plumb*), "*Carbonizate flori, noian de negru / Sicrie negre, arse de metal / Vestminte funerare de mangal* / Negru *profund* " (George Bacovia, *Negru*).

În acest ultim exemplu, cititorul este surprins de mulţimea mijloacelor metaforice cu rol descriptiv, toate conturând o imagine poetică surprinzătoare prin îmbinarea perfectă, dar, mai ales, prin concreteţea care pare a cuprinde – redefinind – deopotrivă *abstractul şi concretul* din lumea reală. Uneori, vom întâlni versuri întregi construite pe

ideea de *supralicitare*, pentru a obține efectul dorit: *„**noaptea** – întunecată* de *grea singurătate*" (Ștefan Petică, *Când vioarele tăcură*).

Prin funcția de „impresionare" a cititorului, metafora valoroasă suplinește nevoia legitimă de explicitare care ar putea fi manifestată din partea cititorului. Acesta nu mai simte însă nevoia unor explicații suplimentare; din contră, va face ușor distincția dintre o creație și o imitație, în funcție de puterea de sugestie a metaforelor sau, din contră, de dublarea acestora prin versuri „explicative".

Metafora simbolistă – mai ales în creația cea mai valoroasă a perioadei, pare construită astfel încât să șocheze, să contrarieze sau să emoționeze sperie cititorul. Toate acestea sunt forme ale *emoției*, pe care poetul simbolist decide să o utilizeze în mod diferit față de epoca precedentă.

Dovedind o evidentă deschidere către *simbol*, metafora capătă consistență în interiorul unui context poetic individual, dar își manifestă puterea de a trece și de a se redefini dincolo de acesta.

6. METAFORA – TITLU

Gabriela Duda vorbește despre implicarea metaforei în procesul de titrare ca despre un element care produce originalitate în text, această implicare este diferită de la o epocă la alta. În Simbolism, se observă „îngustarea domeniului de manifestare a funcției referențiale deținute de titlu; este încă un semn că s-a produs emanciparea poeziei de sub tutela categoriei de *mimesis*"[5].

„Centrând mesajul pe destinatar", textul poetic își exercită *funcția conativă* prin intermediul titlului. În Simbolism, remarcăm o evidentă complicare a titlurilor. Astfel, ținând cont de faptul că acestea sunt cele care „mediază înțelegerea, acceptarea, respingerea unei scrieri de către publicul consumator și mediază accesul (...) acestuia la semnificațiile unui text anume", „instrumentele" – titluri se diversifică și ele.

Din acest motiv, pe lângă celelalte funcții ale metaforei, apare și aceea de *titrare*. *Metafora – titlu* apare, poate, ca singura soluție, într-o perioadă literară în care obișnuita relație titlu-text este înlocuită cu „o stare de tensiune, (de) complicitate sau de opoziție"[6].

Astfel, Anghel este cel care „ilustrează tendința conservatoare". Fie că reprezintă „cheia în care se cer citite poeziile" (*În grădină* reprezentând o „certă circumscriere tematică"), fie că dezambiguizează alegoria (*Murmurul fântânii, Schimb de veşti, Balul pomilor*), *metaforele – titlu* nu aduc noutăți spectaculoase.

De altfel, Gabriela Duda observă faptul că, în prima perioadă simbolistă, titrarea are evidente reminiscențe clasicizante, remarcându-se predilecția pentru *titlul – adresare*, într-un text care are, de obicei structură dialogică – invocare, dedicație: (Alexandru Obedenaru, *Morții*, Iuliu Cezar Săvescu, *Sufletului meu*, Elena Farago, *Cântecelor mele*...).

Metafora reprezintă, pentru procesul de titrare, un foarte inspirat instrument de ilustrare a „descriptivului" (George Bacovia – *Tablou de iarnă*; Ion Minulescu -

[5] Duda 2002:185.
[6] Duda: 2002:187

Într-un bazar sentimental, Alexandru Theodor Stamatiad – *Crinul*; Emil Isac – *Nava vieții;* Ion Minulescu – *Pelerinii morții*, Alexandru Theodor Stamatiad – *Pe etajera albă, pe etajera neagră.*

Așa cum „funcționalitate textului este dublă" („servește la intitularea unui text / ansamblu de texte și, deopotrivă, trimite la un alt text"), funcționalitatea metaforei se dublează. Astfel, pe de-o parte, face legătura cu poemul / poemele titrate pentru ca, pe de altă parte, să impună o idee poetică specifică a epocii literare (D. Karnabatt, *Opale* și *Rubine*).

În Simbolism, unele *metafore – titlu* (regăsite și în textele poetice propriu-zise), marchează o evidentă „deschidere simbolică", în condițiile în care sunt puse în valoare printr-un text valoros. Exemplele cele mai ilustrative sunt preluate din lirica lui Bacovia: *Plumb*, *Amurg de toamnă, Ecou de romanță, Amurg violet, Nervi de primăvară.* În cazul titlurilor poemelor lui Minulescu, remarcăm un plus de (auto)ironie: *Romanța pelerinului, Romanța necunoscutei, Pastel banal, Strofe pentru faptele diverse.*

Alteori, titlurile sunt „opace", metaforele „opunând rezistență la decodarea comodă, mediată și precisă", „acționând prin sugestie asupra cititorului": George Bacovia - *Scântei galbene*, *Monosilab de toamnă, Plumb de iarnă, Poemă în oglindă, Și ninge...., Iarbă de plumb, Cântăreața anonimă, Liturghii profane, Gotterdamerung (Crepusculul zeilor)*, Alexandru Obedenaru – *Naiadele*, Ovid Densusianu – *Per aspera.*

După cum am subliniat, structura metaforică atrage atenția cititorului și îl implică în textul poetic încă de la început. În poziția titlului, aceasta este cu atât mai mult în măsură de a asigura impactul textului asupra destinatarului, devenind un instrument frecvent utilizat în poezia simbolistă. (Un exemplu îl constituie poemul arghezian *Do-re-mi* care, prin intermediul titlului, trimite la ideea unei melodii originare, de început de lume).

7. CONCLUZII

Funcțional, metafora simbolistă se îmbogățește față de cea romantică. Prin apropierea de alte figuri de stil, capătă puterea de a *încifra* și de a *sugera*, în loc de de *a traduce* sau a numi, așa cum se întâmpla în perioadele literare precedente.

În Simbolism, metafora devine *instrument al descrierii* (mai mult sau mai puțin) *creative* și, astfel, *exponent al decorativului.* Remarcăm evoluția – susținută, atât în cazul metaforei, cât și a poeziei în ansamblu – de la o funcție pur *decorativă, ornamentală* (în poezia "micilor simboliști"), către una *unificatoare*, proprie simboliștilor autentici. Astfel, metafora se orientează tot mai mult spre funcția de "a sensibiliza imaginea" și de a o aduce mai aproape de cititor.

O inovație a Simbolismului o reprezintă *metafora-tabu* (sub forma *definiției eufemistice*). Într-o perioadă în care *NEGATIVUL* este impus și valorificat literar, simboliștii păstrează nenumite anumite concepte, din motive pur stilistice. Astfel, prin punerea laolaltă a expresiilor brutale, directe, puternic colorate negativ și a metaforelor eufemistice, efectul stilistic este notabil amplificat.

Metafora (auto)definire apare ca un demers prin care simboliştii caută să se legitimeze şi să se impună. Fie că ne referim la *definirea clasică*, fie că avem în vedere *parafraza* , metafora aduce laolaltă metaforizatul şi termenul metaforic (distinct şi, uneori, "nepotrivit") în interiorul unei scheme cunoscute. Noutatea o constituie rolul crescut al contextului care legitimează aceste asocieri, precum şi strategiile poetice utilizate. Ironia amară, paradoxul, şi *jocul cu sacrul şi prozaicul*, toate devin elemente incluse într-un şablon.

Metafora "de tranziție" reprezintă o noutate doar din perspectiva încercării poeților simboliști de a o integra într-o atmosferă complet nouă. Din acest motiv, este învestită cu funcția de a-i oferi cititorului timpul de a asimila noul mesaj, a se adapta şi a se supune schimbărilor. Reprezintă metoda care oferă *cunoscutul* pentru a strecura *necunoscutul*, "deschizând" spiritul lectorului – până atunci obişnuit cu tradiția şi sensibil la aceasta.

Metafora – convenție este, în mod paradoxal, un alt exemplu de inovație simbolistă. Deşi aflată la început, metafora simbolistă *revitalizează şi reimpune clişeele*. Fie că este vorba despre structuri ale limbajului comun (cu origine metaforică), fie că ne referim la figuri demonetizate prin uzul frecvent într-o anumită epocă literară, acestea sunt reinterpretate din perspectiva unui nou context literar şi reintroduse între elementele poetice. Prin integrarea lor într-o atmosferă nouă, prin ironie şi "nepotriviri", acestea devin veritabile şi originale *instrumente metapoetice*.

Indiferent dacă este sau nu recunoscută, funcția de bază a limbajului artistic este aceea *de a impresiona*, deoarece acesta se adresează în primul rând *afectivului* şi apoi *raționalului*. Metafora simbolistă uimeşte, şochează, încalcă aşteptări şi convenții şi, din acest motiv, reprezintă o particularitate importantă a limbajului poetic al epocii.

Titlul metaforic este aproape de nelipsit, deoarece reprezintă elementul care este în măsură de a asigura primul impact al textului asupra cititorului. De la titluri conservatoare până la încercări mai curajoase, metafora simbolistă oferă o dovadă a încercării poeților epocii de a renunța la convenții şi de a sfida tradiția.

Metafora simbolistă capătă consistență mai ales pentru că este dependentă de un context cu totul nou. Se îmbogățeşte, mai ales funcțional, folosindu-se şi de instrumentele figurative ale perioadelor anterioare. Reprezintă un *important instrument metapoetic*, dar şi un mijloc fundamental prin care cititorul este provocat să-şi reevalueze concepția despre poezie.

Într-o epocă *a ornamentalului*, a *hibridului* şi a *artificialului*, metafora simbolistă nu face excepție. Punând laolaltă trăsături şi instrumente lingvistice diverse, structura metaforică nou-formată se impune în epocă şi dincolo de aceasta, oferind resurse stilistice suficiente pentru transformarea ei în simbol.

Din punctul de vedere al câmpurilor semantice predominante, vom remarca frecvența celor din sfera *negativului*. Deşi patetismul epocilor anterioare nu dispare încă în totalitate, acesta este serios diminuat. Îi ia locul un acut sentiment al *tragicului* şi al *depresiei*, trăiri care se regăsesc în toate structurile metaforice analizate.

O altă observație se referă la *suprapunerea parțială a sferelor semantice* din metafora simbolistă. Deşi remarcam multe inovații asociative şi contextuale, există metafore care au nuanțe multiple (*călătoria* este asociată şi cu *moartea*, şi cu

destinul, şi cu *misterul; ceaţa* sau *fumul* se leagă atât de *metaforele inconsistenţei*, cât şi de ideea metaforică a *trecerii timpului*; *jocul* este legat şi de *moarte*, *şi soartă*, şi *de universul artificial*).

Bogată în simboluri cu tentă livrescă, poezia simbolistă construieşte structuri metaforice în măsură să faciliteze înţelegerea acestora de către cititor, fără a mai fi nevoie de decriptare. De aceea, se remarcă o evidentă deschidere simbolică a metaforei, chiar dacă limbajul nu este încă suficient rafinat.

BIBLIOGRAFIE:

Bidu-Vrănceanu, Călăraşu *et al*. 2005 = *Dicţionar general de ştiinţe: Ştiinţe ale limbii*, Angela Bidu – Vrănceanu; Cristina Călăraşu; Liliana Ionescu – Ruxăndoiu; Mihaela Mancaş; Gabriela Pană – Dindelegan, Bucureşti, Editura Nemira.

Cornea 1988 = Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Bucureşti,Editura Minerva.

Duda 2002 = Gabriela Duda, *Metafora în poezia românească simbolistă*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Iliescu 1985 = Adriana Iliescu, *Poezia simbolistă românească*, Bucureşti, Editura Minerva.

Mancaş 2005 = Mihaela Mancaş, *Limbajul artistic românesc modern (ed. II)*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Mancaş 1991 = Mihaela Mancaş, *Limbajul artistic românesc în secolul XX*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Slave 1991 = Elena Slave, *Metafora în limba română – Comentarii şi aplicaţii*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Vianu 1968 = Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Zafiu1996 = Rodica Zafiu, *Poezia simbolistă românească*, Bucureşti, Editura Humanitas.

FUNCTIONAL ASPECTS OF METAPHOR IN THE ROMANIAN SYMBOLIST POETRY

ABSTRACT

The symbolist metaphor gains very interesting stylistic values if we compare it to the Romantic one. It has an undoubtful power of *suggestion* and occultation of the semantic meaning of the words, instead of *translating* or *naming* poetical objects, as in the previous literary periods.

In the Symbolism epoch, metaphor converts itself in a very good *instrument of description* (more or less) *creative* so, in an *exponent* of the category of *decorative*. We can notice a clear evolution from a pure *decorative, ornamental* function of the figure in question (in the poetry of the so-called "little symbolist" poets), towards a *unifying one*, in the authentic symbolist poems..

A Symbolist innovation is the fact that metaphor gains the function of *not saying* "bad" or "insecure" things, by taking the form of the *euphemistic definition*. In this literary moment, the *NEGATIVE* is not longer avoided; it is imposed and turned into literary concept and expression. So, symbolist poets keep certain "objects" unnamed, for pure stylistic reasons. By putting together the brutal, direct, strongly negative expressions and the euphemistic metaphors, the stylistic effect is amplified.

Another category is the *(self) defining metaphor*. It is used as a legitimating and imposing way for the symbolist poets. So, we have *classic definition*, or the *paraphrase*, and can notice the

relation between the two terms (and the fact that, the metaphoric term usually is distinct and "unfit") in a classic schema. The context has a bigger role than before: it legitimize these associations, but also the poetic strategies. Bitter irony, paradoxical structures, and the way how the poet plays with *sacred and prosaic things*, all these become part of a cliché.

Metaphor "of transition" represents something special because of the symbolist poets' trying to make it a part of a completely deferent atmosphere. This is why it has the function of giving the reader some time to understand a new message, to adapt himself and obey the rules. It represents their way to giving the *well-known* for the *unknown*, by "opening" the spirit of a lector who has been used to tradition and very easy influenced by it.

Conventional metaphor is an artistic way of *revitalizing and re-imposing the clichés*. Sometimes, we refer to common language structures (of metaphoric origin); another time, they are too much "used" figures in a certain literary epoch. By their integration in a new atmosphere, through irony and "unfit" associations, these turn themselves into genuine and original *instruments* that make poetry to define Poetry.

Being recognized or ignored, it's a fact that the fundamental function of artistic language *impressing the reader*, because this function is firstly addressed to *affectedness* and only then to *rationality*. So, symbolist metaphor surprises, astonishes, brakes expectations and conventions, becoming a very important particularity of symbolist poetic language.

Metaphoric title is important for its capacity of assuring the first impact of the text upon the reader. Going from conservative titles to more courageous "tryings", symbolist metaphor gives one more prove of a way to give up conventions and challenge tradition.

In a literary epoch that is characterized by *ornamental*, *hybrid* and *artificial* structures, symbolist metaphor cannot be the exception. By putting together diverse features and linguistic instruments, the newly-formed metaphoric structure has the capacity, when it is genuine, of making itself through an epoch and out of it, with sufficient stylistic resources for turning it into a symbol.

There are many bookish symbols, in the symbolist poetry. This is why the authors make metaphoric structures in order to make reader's effort of understanding them easier. So, there is no need of "translation" any more. This is why we can notice an obvious symbolic opening of the metaphor, though poetic language hasn't been refined enough yet.

Universitatea „Constantin Brâncoveanu", Pitești
ramonagabrielaeana@yahoo.com

SECVENȚELE EXPLICATIVE ÎN *DIVANUL* LUI DIMITRIE CANTEMIR

CLAUDIA ENE

1. Comunicarea de față prezintă analiza – din punctul de vedere al lingvisticii textuale – a structurilor explicative din *Divanul* lui Dimitrie Cantemir, ca parte a unui proiect de cercetare a explicației pe un corpus românesc.

În linii mari, prototipul structurii explicative presupune coexistența a patru macropropoziții[1] aflate într-o relație de dependență formală și semantică: *descrierea inițială a temei secvenței*, care precedă ansamblul explicativ propriu-zis (**P expl. 0**), *punerea problemei*, introdusă de operatorul ***de ce*** sau echivalente ale acestuia (**P expl. 1**), *explicația propriu-zisă*, introdusă de obicei de operatorul ***pentru că*** (**P expl. 2**) și *concluzia secvenței*, un fel de reformulare concisă a întregii structuri (**P expl. 3**):

> **T1** – *Carile créde în Domnul, de va și mort fi, trăi-va, și carile credzând trăiaște nu va muri în véci*
>
> **[P expl. 0]** Vinind dară el, ce dzice? „Cine créde în mine (dzice) de va și mort fi, trăi-va, și carele trăiaște și créde în mine nu va muri în véci" (Ioan gl. 11, sh. 25 [,26]). **[P expl. 1] Aceasta dară cum poate? [P expl. 2] Poate „pentru căce** singur cu singele lui de la moarte ni-au răscumpărat" (*Efes.* gl. 1, sh. 7), sau precum de a doa oară ni-ar fi născut, precum dzice Apostolul: „Prin evanghelie eu v-am născut pre voi" (*Cor.*, Cartea 1, gl. 4, sh. 15); **[P expl. 3] și aşé** și „celora ce într-însul credzură le déde lor putére; fii lui Dumnedzău (și lui frați) a fi" (Ioan gl. 1, sh. 12) și cu sine împreună împărăției sale moștenitori [Iac. 2, 5] (însă aceasta, celora ce de aceasta lume să vor lepăda și să urmédză lui, ca precum el, aşé ei în lumină să îmble). (Cantemir, D, cartea a II-a, cap. 22)

Obiectivul examinării structurilor explicative îl constituie, în principiu, descrierea organizării textului, atât la nivelul formei (morfosintaxa explicației și structura generală a secvenței), cât și la nivelul conținutului (procedeele lexico-semantice, stilistice și discursive), cu scopul de a permite schițarea evoluției manifestărilor concrete ale prototipului explicativ în limba română și un eventual studiu comparativ al acestui tipar textual în zona limbilor romanice[2].

---

[1] Vezi Grize 1990: 107, Adam 2001: 131–138 și Adam 2005: 166–169.

[2] Pentru sugestii privind analiza explicației, vezi și Borel 1981; Gaulmin 1986; Gülich 1990; Adam 1994 și Adam 2000 (lucrări utile din punct de vedere metodologic), precum și Grize 1981 și Grize 1993 (studii cu o deschidere mai largă, logică și epistemologică).

2. *Divanul* lui Dimitrie Cantemir este un text cu o structură eminamente persuasivă [cartea I conține o dispută (opoziția între „ale lumii, adecă a trupului, nebunii şi réle, sufletului stricătoare şi de tot omorâtoare pofte", şi între „a înțeleptului, adecă a sufletului înțelepciune, cunoştință şi spre lumeştile, să nu dzic trupeştile, desfrânate pofte înfrânare, oprire şi părăsire"), cartea a II-a, o „administrare de probe" („pentru ale lumii grăite minciuni şi bârfituri şi pentru a înțeleptului vorovite adevărat cuvinte marturi şi mărturii aducându-să, lumea de mincinoase, iară înțeleptul de credincios se dovedéşte") şi cea de-a III-a, un acord („păceluiți, bine învoiți şi după dumnădzăieştile porunci amândoi împreună pre o cale şi pre un drum a îmbla şi a să îndrepta îi învață")][3], iar centrul de greutate al lucrării îl constituie confruntarea dintre două tipuri de valori: pe de o parte, cele reprezentate de lume, şi pe de altă parte, cele învățate şi susținute de înțelept. Drept urmare, structura textului nu favorizează prezența secvenței explicative în măsura în care se întâmplă acest lucru în discursuri menite să clarifice prin natura lor, cum sunt predicile, de exemplu. Spre deosebire de astfel de texte, la Cantemir, nu se instaurează o relație între un emițător care călăuzeşte un receptor interesat să se inițieze, ci un raport de egalitate între două puncte de vedere, care îşi dispută întâietatea în fața unui receptor dispus să adopte valorile unuia sau altuia dintre cei doi protagoniști ai confruntării. Cu toate acestea, având în vedere subiectul textului şi forma sa parțial dialogată, sunt previzibile şi aici secvențe care detaliază şi clarifică, iar acestea apar, în principiu, cu rolul de a preciza anumite elemente din care se constituie argumentația:

> **T2** – *45. Adăogându-ți-să avuțiile, inema să nu ți să împietrească*
>
> *Înțeleptul*: **[secvență argumentativă]**Ah, lume linguşitoare, cum te spre a mea amăgire linguşeşti! Eu, macară că adevărat (după al tău cuvânt) de carte neînvățat şi prostatec sunt, însă pre cât în putință mi-au fost, *Svintele Scripturi* am cercat şi iarăşi într-acea svintă şi adevărată Scriptură aflaiu **unde dzice că [secvență narativă inclusă în secvența argumentativă]**un voinic, pre Domnul Hristos întrebând dzisă: „Bunule învățătoriu, ce voiu face să moştenesc împărăția ceriului?" [Mt. 19, 16 urm.]. Bunul învățătoriu buna învățătură i-au dat: să să păzască şi să să feriască de toate de célea ce pravila şi légea oprésțe; să ție şi să facă toate acélea carile légea şi pravila a face îndiamnă şi poruncésțe. El au răspuns precum acéstea toate să află păzindu-le şi țindu-le, dzicând: „Acéstea din tineréțea mea li-am păzit". Atuncea, Domnul, acea deplin i-au arătat trebuință, dzicându-i: „Du-te de vinde toată avuțiia ta şi o dă săracilor". *Atuncea mişelul, fiind cu a ta dragoste deprins şi cu a ta înşălăciune cuprins, rău să întristă şi cumplit să mâhni şi mai vârtos te ascultă pre tine, o, vrédnică de hulă lume, decât pre dascalul pre carele, precum iaste bun mai denainte îl mărturisisă, şi aşé cu frântă voie, trist întorcându-să, porunca cea bună a didascalului celui bun a o face cu greu îi fu.* **[secvență explicativă subordonată celei argumentative, care domină în text, şi intercalată în secvența narativă]** Dară **aceasta pentru ce? Au nu căci** era cu tine şi cu desfătările tale deprinsu şi spre poftele tale cu totul împins? **[reluarea secvenței narative]** Şi aşé, mai tare cu avuțiia au închis şi au pierdut, decât au deşchis şi au agonisit împărăția ceriască, şi până într-atâta de strâmtă şi de aspră i s-au făcut, cât mai pre lesne să fie cămilii a întra prin urechile acului decât lui în [îm]părăția ceriului. **[reluarea secvenței argumentative]** Pentru aceasta dară mă tem că, nu ca săraca banul voiu da, ce

[3] Cantemir, D. 1990: 13.

ca bogatul, când îl va cére cineva, mă voiu întrista. Ce nici cu aceasta nu mă vii înşăla, căci nu-ți poftesc bogăţiia ta. (Cantemir, D, cartea I, cap. 45)

În lucrarea lui Cantemir, spre deosebire, de pildă, de contextul amplu explicativ din *Didahiile* lui Antim Ivireanul, explicația este subordonată secvenței argumentative, având – în acest exemplu – rolul de a clarifica un segment narativ, introdus în text ca argument în favoarea tezei centrale a discursului:

[P expl. 0; segment narativ] *Atuncea mişelul, fiind cu a ta dragoste deprins şi cu a ta înşălăciune cuprins, rău să întristă şi cumplit să mâhni şi mai vârtos te ascultă pre tine, o, vrednică de hulă lume, decât pre dascalul pre carele, precum iaste bun mai denainte il mărturisisă, şi aşe cu frântă voie, trist întorcându-să, porunca cea bună a didascalului celui bun a o face cu greu ii fu.* **[P expl. 1]** **Dară aceasta pentru ce? [P expl. 2]** **Au nu căci** era cu tine şi cu desfătările tale deprinsu şi spre poftele tale cu totul împins?

În ceea ce privește repartizarea secvențelor explicative, aceasta poate fi urmărită în funcție de tipul formulărilor gnomice care structurează lucrarea pe capitole şi, de asemenea, în raport cu forma dialogată sau nu a textului.

După cum se vede şi în **T1** şi **T2**, discursul este organizat de o serie de sentințe, urmate fie de argumentarea acestora (în cartea a II-a şi a III-a), fie de replici în care se susțin într-un fel sau altul punctele de vedere exprimate de frazele-titlu ale capitolelor (în cartea I dialogată), iar aceste maxime conțin două categorii de formulări: pe de o parte, îndemnuri (construite cu imperativul sau conjunctivul – *25. Spre poftele lumii orb, mut şi surd te fă*; *24. Cu darurile ce ți s-au dat, spre bine, iară nu spre rău să te slujeşti*), iar pe de altă parte, formulări care exprimă certitudini, fie sub forma unor afirmații (*22. Venirea lui Hristos şi a păcatului dezlegare, mainte prin proroci dzisă; iară viind el, împărăţiia sa ne giuruiaşte*; *32. Bogatul scaunul cel mai înalt ciarcă*), fie sub forma unor interogații retorice (*36. Moartea sosind, avuţiia ce foloseşte*).

Dat fiind că un fapt a cărui existență este contestată nu poate fi supus clarificării, ci mai degrabă argumentării[4], explicația devine previzibilă mai cu seamă în contextele cele mai puțin persuasive, adică în fragmentele de discurs unde se susțin maximele care formulează certitudini şi mai ales în cartea a II-a nedialogată, deşi pasaje cu rol clarificator apar şi în susținerea maximelor care formulează îndemnuri, în special în cartea I dialogată.

Explicația în argumentarea enunțurilor care formulează certitudini:

T3 – *77. Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potriveşte*

[secvența argumentativă]Lumea, cu cel de obşte cuvânt, **[apoziție]adecă**: ceriul, pământul, marea, beznele şi altele carile în lume să cuprind, cu un cuvânt toate lume să chiamă. Aşé dară, a omului trup, cu toate câte înlontru şi dinafară, cu un nume trup să chiamă. **[apoziție]Adecă** precum s-ari asămăna, trupul iaste, precum Petru Belhurius, unde *Pentru sferă* tâlcuiaşte, dzice: „Sferă iaste bărbatul deplin, carile precum sfera între doaă poluri, aşé el între doaă ţénchiuri, între naştere şi între moarte, cu

[4] Vezi Coltier 1986: 4.

nepărăsite clătiri, mutări şi griji, iaste suppus". **[apoziţie]Adecă** lumea carea ceriurile cuprind, lumea mare, trupul, carele viaţa cuprind, lumea mică să chiamă, şi amândouă de un ziditoriu şi de un făcătoriu făcute şi de un dumnăzău şi de un domn stăpânite sint, *însă una împotriva altiia foarte împoncişitoare. Întâi, despre partea sufletului nemuritoriu; a doa, căci toate ale lumii mari lucruri trecătoare şi nestătătoare sint.* **[secvenţa explicativă, P expl. 0]** *Iară lumea mică, cu dumnădzăiescul său dar, acesta poate, ca toate acélea ale ei trecătoare şi putrezitoare în vécinice, în netrecătoare şi pururea trăitoare a le preface şi, prefăcându-le, în véci să le moşteniască.* **[P expl. 1] Şi aceasta cum? [P expl. 2] Într-acesta chip**: **adecă** lumina lumii în lumina credinţii, **adecă** în soarele cel neapuitoriu a o preface; **adecă** prin credinţă Dumnedzău, lumina lui să să facă. Adeveréşte: „Lumina lui iaste mielul, căci noapte nu va fi acolo" (*Apoc.* gl. 21, sh. 23 [25]). Şi Isaiia: „Nu va mai apune soarele tău" (gl. 60, sh. 20) O luminoasă să va lumina lumii preface, precum dzice: „Fi-va lumina lunii ca a soarelui şi lumina soarelui înşeptită" (*Isaiia* gl. 30, sh. 26). (Cantemir, D, cartea a II-a, cap. 77)

În acest caz, structurile care ne interesează apar într-un context mai larg explicativ, într-un ansamblu bazat pe un întreg mecanism de adnotare şi detaliere pe etape a conceptelor sau a modului în care se realizează un lucru (*a... adecă...; b... adecă... etc.*), iar secvenţa explicativă propriu-zisă accentuează un element dintre cele adnotate.

Explicaţia în argumentarea enunţurilor care formulează îndemnuri:

T4 – *51. De lume lepădându-te, titlul fericirii vei agonisi*

Înţeleptul: **[secvenţă argumentativă, adresarea directă]**Ai, ce lătrătoare şi de minciuni spuitoare eşti! **[menţionarea tezei anterioare, P arg. 0]** Dară tu, pre aceia ce-s mai sus pomeniţi svinţi au din tine să fie fost îi socoteşti? Au cu tine să să fie slujit gândeşti? **[teza nouă, P arg. 3]** Dară că ei – o, fericiţii! – întâi de tine şi de dulceţile tale lepădându-să, al fericirii titlul ş-au agonisit şi acei întru pomenire de trei ori fericiţi nu numai de tine, ce şi sânguri de sine s-au lepădat, porunca bunului lor învăţătoriu păzind, unde dzice: „Cine va să vie după mine să să lépede de sine" [Mt. 16, 24] **[amplificarea retorică a tezei într-o secvenţă narativă]** *şi până într-atâta te urâsă că când le dzicea cineva că vor să moară, adecă să iasă din tine, atuncea bucurie nespusă şi nepovestită le veniia şi pre lângă acea fericită şi nu în zădar bucurie ori fie ce féliu de cumplită, otrăvită şi nemiloasă moarte în samă nu băga*; ce unii întrând în foc, ca cum ari întra în roaă, alţii întrând în ger şi în gheţuş, ca cum ar întra în căldură şi în feredeu; alţii cu vine de bou bătuţi, ca cum ar fi cu daruri dăruiţi, alţii de coadele de cai sirépi şi nemoliţi, cu iute alergătură târâiţi şi pre a uliţilor pietre şpârcuiţi, ca cum ar fi în primblări şi privélişti îmbla şi a altora, a mulţi, alte multe fără măsură cumplite şi nesufferite pedépse pătimiia. **[secvenţa explicativă 1, P expl. 0]** *Şi pentru acéstea nemică nicicum să scărăndăviia, ce mai vârtos cu dragă inemă şi vésăl suflet către dânsăle (adecă către munci) alerga.* **[P expl. 1]Şi pentru ce aşé? [P expl. 2] Pentru ca** cu un ceas mai înainte din tine să iasă şi la ţénchiul cel ce din a lor cuconie a agiunge siliia să agiungă. **[secvenţa explicativă 2, P expl. 0]**Aşijderea săhastrii (o, norociţii, că partea cea mai bună ş-au ales), carii pentru a ta de urât urâciune prin straşnici munţi, fără de soţii, sângurateci numai fugind şi prin gaurile adâncelor vârtoape într-un loc cu jiganiile veninate şi cu fiarăle cumplite a petréce ascundzindu-să. **[P expl. 1] Şi pentru ce aceasta? [P expl. 2] Pentru căci** bine socotiră că mai cumplită, mai vrăjmaşe, mai veninoasă gadină decât tine nu va fi şi mai vârtos ca urâta şi, de tot întregul cu mintea, hulita ta grozăvie să nu prăvască, carea slabilor din fire, trupeştilor ochi, oarece frumséţe a avea să pare; cu carea cei mai mulţi, prin amăgeala

necunoştinţii, rău să amăgescu. **[P expl. 3 şi închiderea secvenţei argumentative prin reformularea tezei]** lară ei (o, de tot rostul de trei ori lăudaţi) mai bine prin gauri a lăcui, de foame a muri, şi de séte a să topi au ales decât în tine a lăcui, cu bunurile tale a-şi petréce şi cu desfătările tale a-şi sminti nepreţăluitele sale osfinţite suflete. (Cantemir, D, cartea I, cap. 51)

În această situaţie, explicaţia se inserează într-un context accentuat argumentativ (adresat şi explicit dialogal), unde cele două structuri explicative detaliază argumentele importante pe care se sprijină teza principală a fragmentului.

3. Privit în ansamblu, textul lui Dimitrie Cantemir utilizează explicaţia doar accidental, întotdeauna subordonat argumentaţiei şi cu funcţia de a clarifica elemente ale acesteia.

Tema explicaţiei o constituie în principiu câteva fragmente de naraţiuni din Noul Testament, fiecare dintre acestea conţinând afirmaţii care contrazic în general opinii acceptate: *Vinind dară el, ce dzice? „Cine créde în mine (dzice) de va şi mort fi, trăi-va, şi carele trăiaşte şi créde în mine nu va muri în véci"* (**T1**) (v. şi **T2, T4**), iar segmentul explicativ propriu-zis stabileşte diferite raporturi logice cu fragmentul de explicat, cum este bunăoară relaţia *general-particular*:

T7 – *Trupul lumii urmadză; omul, ca iarba dzilele lui*

[P expl. 0]Lumii dară singur omul urmadză, pentru că dzice: „Omul, ca iarba dzilele lui" (Psalm 102, sh. 15). **[P expl. 1]Pentru căce dară? [P expl. 2]Pentru căce** acel dintâi zidit om, după a ziditoriului său porunci neîmblând şi a lui porunci neascultând, muritoriu şi dintr-această lume mutătoriu s-au făcut. (Cantemir, D, cartea a II-a, cap. 3)

În acest exemplu, **P expl. 2** prezintă cazul particular prin care se explică o caracteristică a unei întregi categorii menţionate în **P expl. 0** (*acel dintâi om – omul*).

Structura secvenţelor explicative este în general completă şi accentuat retorică, redând explicit, în toate cazurile, interogaţia prin care se solicită clarificarea unui segment de discurs: *Aceasta dară cum poate?* (**T1**), *Dară aceasta pentru ce?* (**T2**), *Şi aceasta cum?* (**T3**), *Şi pentru ce aşé?* (**T4**), *Şi pentru ce aceasta?* (**T4**), iar ordinea propoziţiilor specifice secvenţei este una ascendentă, cu menţionarea explicaţiei după obiectul supus clarificării:

[P expl. 0] *Şi pentru acéstea nemică nicicum să scărăndăviia, ce mai vârtos cu dragă inemă şi vésăl suflet către dânsăle (adecă cătră munci) alerga.* **[P expl. 1] Şi pentru ce aşé? [P expl. 2] Pentru ca** cu un ceas mai înainte din tine **să** iasă şi la ţénchiul cel ce din a lor cuconie a agiunge siliia să agiungă (**T4**)

Secvenţa explicativă propriu-zisă apare în forma ei completă, bine conturată, doar în câteva exemple, dar pot fi detectate şi alte structuri înrudite, cum ar fi apoziţiile sau explicaţiile nemarcate ca atare (evidente însă în planul conţinutului). Apoziţiile se realizează fie la nivelul propoziţiei, fie la nivelul textului (**T5**), iar un exemplu de explicaţie implicită poate fi considerată analogia (**T6**), ca şi figurile asemănării în general:

T5 – *21. Spre a păcatului dezlegare noul Adam, **adecă** Hristos, a veni au trebuit*

La aceasta dară, fără greș, aceasta au trebuit și aceasta s-au făcut. **[apoziție la nivelul textului] Adecă** vechiul Adam au greșit și iarăși un nou Adam să-l mântuiască, și trup pentru trup pătimind, să-l izbăvască. Pentru care lucru mărturisește svintul Avgustin: „Dumnădzău precum ți-au făcut pre tine fără tine aşé nu te va mântui pre tine fără tine". **[apoziție la nivelul textului]Adecă** nu numai singură dumnădzăirea, carea iaste atoatăputérnică, ce împreună și omenirea, carea iaste lui Adam părtaşe, au trebuit, **adecă** Dumnădzău și om; și aşé să să facă om Adam și blăstămul să să dezlége. (Cantemir, C, cartea a II-a, cap. 21)

T6 – **[analogie (este subliniată în text sfera semantică a temei analogiei și apare spațiată sfera semantică a forei)]** *Lumea ca o grădină, oamenii ca florile*

Lumea dară ca o g r ă d i n ă, într-însa oamenii ca niște f l o r i, precum mărturisește: „Izrail va răzsări ca c r i n u l" (*Osie* gv.14, sh.6); „Toată carnea f â n și toată slava ei ca f l o a r e a c â m p u l u i" (*Isaiia* gv. 40, sh. 7, 8), sau: **[analogie înrudită cu cea principală]** „Ca p o m u l iaste omul și ca r o a d a, adecă ca p o a m e l e faptele lui; din p o m u l bun va ieși r o a d ă bună" [*Mt.* 7, 17]. Cătră aceasta urmadză unde dzice pentru omul bun: „Și va fi ca l e m n u l lângă izvoarăle apelor și la vrémea sa va da r o a d a sa și f r u n d z a lui nu va cădea" (*Psalm* 1, sh. 3 și *Ierem.* gv. 17, sh. 8). (Cantemir, C, cartea a II-a, cap. 2)

Surse:

Cantemir, D 1990 = Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de Virgil Cândea. Postfață și bibliografie de Alexandru Duțu, Editura Minerva, București.

BIBLIOGRAFIE:

Adam 1994 = Jean-Michel Adam, «Analyse pragmatique et textuelle d'un récit politique: l'exemple giscardien de la fin du "discours du bon choix pour la France"», *Le texte narratif*, Paris, Nathan, p. 255–271.

Adam 2000 = Jean-Michel Adam, *Textes et genres de discours*, Paris, Nathan.

Adam 2001 = Jean-Michel Adam, *Les Textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*, ed. a IV-a, Paris, Nathan (ed. I: 1992).

Adam 2005 = Jean-Michel Adam, *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*, Paris, Armand Colin.

Borel 1981 = Marie-Jeanne Borel, *Donner des raisons. Un genre de discours, l'explication*, «Revue européenne des sciences sociales» 56, tome XIX, Genève, Droz, p. 37–68.

Coltier 1986 = Danielle Coltier, *Approches du texte explicatif*, «Pratiques» 51, Metz, p. 32–22.

Gaulmin 1986 = Marie-Madeleine de Gaulmin, *Apprendre à expliquer*, TRANEL 11, Université de Neuchâtel, p. 119–139.

Grize 1981 = Jean-Blaise Grize, *Logique naturelle et explication*, «Revue européenne des sciences sociales» 56, tome XIX, Genève, Droz, p. 7–14.

Grize 1990 = Jean-Blaise Grize, *Logique et langage*, Paris, Ophrys.

Grize 1993 = Jean-Blaise Grize, «Observations sur le comment et le "pourquoi": logique et sémiotique», *Mélanges offerts à Jean-Peytard*, vol.1, Besançon, Annales littéraires de l'Université de France-Comté, p. 331–339.

Gülich 1990 = Elisabeth Gülich: *Pour une ethno-méthodologie linguistique. Description de séquences conversationnelles explicatives*, în Charolles *et al.*, p. 71–109.

Charolles *et al.* (éd.) 1990 = M. Charolles, S. Fisher et J. Jayez (éd.) 1990, *Le Discours. Représentations et interprétations*, Presses Universitaire de Nancy.

Moldoveanu 1997 = Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir. Între Orient și Occident*, București, Ed. Fundației Culturale Române

Rosetti *et al.* 1971 = Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, București, pp. 374–407.

EXPLANATORY SEQUENCES IN DIMITRIE CANTEMIR'S *DIVANUL*

ABSTRACT

Concentrating on a text linguistics perspective, this paper attempts to present some basic features of the explanatory macro-structures in Cantemir's text, in order to provide some methodological suggestions for the analysis of this textual form.

Universitatea din București, Facultatea de Litere
București, str. Edgar Quinet nr. 5–7
ene.claudia@unibuc.ro

METODE DE ANALIZĂ A ROMÂNEI DE UZ PROFESIONAL

MIHAELA GHEORGHE, STANCA MĂDA, RĂZVAN SĂFTOIU

Prin lucrarea de față intenționăm să prezentăm comunității științifice stadiul inițial al unui proiect de cercetare cu tema „Limbajul profesional în româna actuală", finanțat de CNCSIS, în cadrul programului Idei (grant ID 142, perioada de derulare: 2007–2010). Cercetarea noastră vizează o serie de obiective teoretice (definirea conceptului de română de uz profesional, identificarea unor tipare lingvistice și a unor structuri discursive specifice acestui registru), precum și obiective practice (constituirea unui corpus de texte din mediul profesional, înglobând eșantioane de limbă vorbită și scrisă, inițierea unei direcții de cercetare cu această temă în mediul academic și elaborarea unor cursuri de comunicare eficientă în mediul profesional).

Concepția generală asupra „locului de muncă" este aceea a unui mediu complex și divers din punct de vedere social, în care cerințele practice de rezolvare a problemelor specifice domeniului de activitate au întâietate în fața preocupărilor legate de comunicare, considerate periferice. De aceea, colectarea datelor lingvistice pe parcursul activității zilnice dintr-o organizație sau alta pune mari probleme de natură metodologică. Ceea ce propunem prin acest proiect este o cercetare a comunicării actuale la locul de muncă. Structura locurilor de muncă moderne s-a schimbat. Și în țara noastră predomină acum activitățile desfășurate în birouri și meseriile în care comunicarea interpersonală constituie o mare parte din activitatea propriu-zisă de la locul de muncă.

Folosirea efectivă a limbii în comunicare a suscitat atât interesul lingviștilor, cât și al psihologilor sau al informaticienilor. Pentru fiecare însă limbajul reprezintă altceva și, prin urmare, este definit din perspective variate. Astfel, din perspectivă lingvistică, limbajul este un *mediu* prin intermediul căruia cunoaștem realitatea înconjurătoare; el reflectă și, în același timp, creează realitatea. Din perspectivă psihologică, limbajul este o *abilitate* exclusiv umană, iar din perspectivă informatică, limbajul nu este altceva decât un *sistem* care permite oamenilor să transfere între ei mesaje prin intermediul unor structuri verbale.

Definim limbajul drept o *acțiune umană socială*. Astfel, ne interesează folosirea efectivă a limbii, acțiunile performate în anumite contexte, nu sistemul abstract, simbolic. Acțiunile unei persoane nu sunt individuale, ci îi implică și pe alții, ceea ce înseamnă că vorbim despre o acțiune socială coordonată. Mai mult, ceea ce este înfăptuit prin

expresiile lingvistice va influența modul în care participanții se evaluează. Observăm că interacțiunea comunicativă presupune atât coordonare a acțiunilor individuale, cât și o permanentă evaluare a relației care se construiește prin schimburi verbale.

Potrivit perspectivei socio-psihologice, acțiunile vorbitorului sunt influențate și influențează, la rândul lor, acțiunile verbale ale interlocutorului. Modul în care vorbim și acțiunile pe care le performăm sunt influențate de percepțiile despre interlocutorii noștri, de relația cu ei, de fondul comun de cunoștințe. În același timp, ori de câte ori folosim limbajul, influențăm comportamentul, gândurile sau sentimentele interlocutorului. Aceasta înseamnă că datele contextului sunt în permanentă schimbare și numai la sfârșit se poate identifica structura unei interacțiuni; la început, nimeni nu poate prevedea cursul conversației.

Pentru a explica mecanismele care conduc la structurarea conversației, trebuie să considerăm limbajul o *acțiune contextualizată*. Enunțurile nu sunt izolate, ci întotdeauna apar în contextul altor intervenții. Aceasta înseamnă că acțiunile conversaționale ale unui vorbitor sunt constrânse de acțiunile conversaționale ale vorbitorului precedent. Nivelul local este important atât pentru interpretarea sensului pe care un vorbitor vrea să îl atribuie printr-un enunț, cât și pentru evaluarea consecințelor la nivel interpersonal pe care le poate avea acest enunț. Așadar, sensurile (intenționate și neintenționate) nu reies doar din formularea enunțului, ci mai ales din plasarea enunțului într-o secvență de schimburi verbale. Aceste idei se regăsesc în *analiza conversației*, una dintre metodele pe care le vom folosi în studierea limbajului profesional.

Definită pe larg drept studiul limbajului în relație cu utilizatorii, **pragmatica** cercetează alegerile pe care aceștia le operează, constrângerile la care se supun, modul în care ei folosesc limbajul în cadrul interacțiunii sociale și efectul asupra celorlalți participanți la actul de comunicare. Dintre multiplele aspecte care conturează problematica pragmaticii generale, vom utiliza cu preponderență noțiuni legate de principiile și strategiile comunicative și câteva observații privind teoria actelor de vorbire și analiza conversațională. Studiul principiilor se îmbină cu practica performanței conversaționale, incluzând toate aspectele uzului limbii, înțelegerii mesajului și adecvării la situația de comunicare. Interpretarea strategiilor comunicative performate atât la polul emiterii, cât și la cel al receptării oferă imaginea complexității procesului de comunicare în mediul profesional. Abordarea comunicării în limba română de uz profesional se înscrie pe linia unei pragmatici aplicate, axată pe probleme ale interacțiunii comunicative specifice unui context în care eficiența este foarte importantă.

Prin acest proiect, dorim să subliniem modul în care uzul limbii în mediul profesional suferă constrângeri de natură socială, fiind în permanență condiționat de variabile[1] precum: puterea relativă a participanților la actul de comunicare, distanța socială și gradul de interferență al unui act de vorbire cu potențial agresiv (engl. *face threatening act*).

Analiza conversației a fost dezvoltată în anii '60 de sociologul Harvey Sacks și de colegii săi Emanuel Schegloff și David Sudnow. Cei trei au fost studenți ai lui Goffman, sociologul care considera că activitățile de zi cu zi oferă un material bogat

[1] Brown, Levinson 1987: 15

pentru analiză. Analiza conversației este o formă de abordare sociologică a limbajului, care susține ideea conform căreia ordinea socială influențează modul în care se desfășoară conversația. Scopul declarat al acestei metode este acela de „a explica metodele folosite de interactanți pentru a produce și recunoaște comportamentul propriu și al altor persoane."[2]

Sensul pe care îl capătă un anumit comportament (înțeles ca acțiune, activitate inteligibilă) depinde de context. Pe de o parte, contextul implică organizarea temporală a acțiunilor și a interacțiunii. Astfel, un anumit comportament este produs și înțeles în funcție de ceea ce s-a spus anterior, iar în cursul unei interacțiuni verbale, contextul se modifică în mod continuu, pentru că fiecare contribuție constituie un nou context pentru următoarea contribuție. Pe de altă parte, pentru a înțelege comportamentul, trebuie să cunoaștem ocazia, participanții, locul și momentul interacțiunii. În analiza conversației, acestea nu sunt considerate date, ci faptul că vorbitorii adoptă un anumit comportament ajută la constituirea identității participanților, a ocaziei etc. Altfel spus, contextul este actualizat de acțiunile produse de participanți.

Analiza conversației se concentrează, de asemenea, asupra competențelor comune, care fac posibilă interacțiunea socială, iar accentul este pus pe sensul descoperit de participanți în fiecare replică. Scopul analizei conversației este acela de a dezvălui înțelegerea și producerea unei replici prin raportare la ceea ce s-a spus anterior. Altfel spus, o replică declanșează în mod necesar o altă replică ce corespunde conținutului din replica anterioară. Spre exemplu, cererea de informație este urmată de oferirea informației solicitate, salutul este urmat de răspunsul la salut. În termeni generali, înțelegerea unei replici este dezvăluită în replica următoare. Prin această metodă, se descoperă o serie de resurse pe care interactanții le folosesc pentru a organiza conversația. Mai mult, se consideră că aceste resurse sunt disponibile pentru oricare vorbitor, deci interacțiunea verbală este văzută ca un sistem care există în afara individului. Conversația, ca formă de interacțiune socială, este organizată pe trei niveluri[3]: (1) nivelul *local*, reprezentat de intervenția în curs și cea următoare, (2) nivelul *secvențelor recurente*, reprezentat de trei, patru sau mai multe intervenții, corelate prin moduri specifice de prezentare a informației, (3) nivelul *general*, reprezentat de întregul ansamblu al schimburilor verbale care compun o anumită conversație.

Problematica **sociolingvistică** se poate contura sub forma unor observații privind aspecte ale registrului limbii folosit de interlocutori, în funcție de mediul lor socio-cultural, de apartenența etnică, de gen, vârstă sau clasă socială. Fenomenul multilingvismului, noțiuni precum prestigiul, puterea, politețea și relația limbajului cu ideologia sunt alte aspecte care ne ajută să identificăm modul în care participanții își definesc identitatea comunicativă. Locutorii exploatează aspectele mai subtile sau mai evidente ale limbajului pentru a-și construi relațiile sociale (cu interlocutorii, cu publicul sau chiar cu persoane absente) și identitatea (în raport cu societatea, în general și cu ceilalți participanți la actul comunicării, în special).

---

[2] Pomerantz, Fehr 1997: 69

[3] Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 43

Comportamentul adecvat social depinde de observarea şi respectarea unor principii generale şi a unor norme specifice subsumate conceptului de **politeţe**. Definită ca practică a organizării actului lingvistic, politeţea face ca acesta să fie receptat ca inofensiv şi în conformitate cu aşteptările sociale ale participanţilor. Fiind o noţiune normativă a oricărei societăţi, politeţea face parte din cadrul unui management comunicativ eficient. Leech (1983) oferă o abordare generală în analiza politeţii, propunând *principiul politeţii*, în concordanţă cu principiul cooperării care, în accepţiunea lui Grice (1975), este fundamentul tuturor conversaţiilor. Leech sugerează o sumă de maxime (spre exemplu, maxima tactului, a generozităţii şi a modestiei) care guvernează comportamentul comunicativ al participanţilor. Brown şi Levinson (1978, 1987) iau drept punct de plecare tot principiul cooperării. Modelul lor de politeţe se bazează pe două noţiuni primare: raţiune şi imagine. Vorbitorii sunt dotaţi cu raţiune pentru a lua decizii în cunoştinţă de cauză şi în conformitate cu propriul interes. Imaginea persoanei are două faţete: un eu negativ şi unul pozitiv. Imaginea negativă reflectă dorinţa vorbitorului de a nu fi constrâns de alţii în acţiunile sale, iar imaginea pozitivă reflectă dorinţa de a fi acceptat şi recunoscut de ceilalţi. Arta politeţii este aceea de a pune în balanţă aceste două dorinţe şi de a ţine cont că fiecare interactant simte nevoia să-şi satisfacă atât eul negativ, cât şi pe cel pozitiv. Astfel, se minimalizează apariţia unui act de vorbire cu potenţial agresiv şi se măresc şansele unei participări constructive la interacţiune.

Cercetarea lingvistică beneficiază în ultima vreme de aportul metodologic şi teoretic al „orientării interacţioniste". De altfel, „premisa condiţionării reciproce a activităţilor care se desfăşoară la polul emiterii şi al receptării"[4] constituie şi punctul de plecare al analizei propuse. Măsura în care are loc această condiţionare depinde de situaţia de comunicare (în special de canalul folosit de vorbitori). În procesele complexe de comunicare interactivă, specifice mediului profesional (spre exemplu, în şedinţe), putem identifica texte scrise şi interacţiuni verbale care funcţionează drept „replici" într-un „dialog" perpetuu al „continuumului conversaţional de la locul de muncă"[5]. Un mesaj de tip e-mail poate declanşa o comunicare orală directă, care poate conduce la o conversaţie telefonică ulterioară sau la un raport scris amănunţit. Recunoscând importanţa cercetării interacţiunilor directe, faţă-în-faţă, trebuie să remarcăm totodată insuficienţa lor deontologică în procesul muncii. Aici, poate mai mult decât în alte domenii, fixarea în scris a datelor importante constituie un element vital al unei comunicări eficiente.

Dacă documentele scrise sunt mai uşor de catalogat şi de studiat, analiza interacţiunii verbale nu se poate efectua în lipsa unui corpus reprezentativ, cuprinzând înregistrări directe ale unor conversaţii spontane. Prin urmare, **analiza bazată pe corpus** (engl. *corpus linguistics)* surprinde fenomenele interacţionale autentice, spontane, aşa cum au fost ele produse şi receptate, în contextul lor specific.

Orientarea cercetărilor lingvistice către analiza interacţiunii verbale a fost promovată pe plan internaţional încă de acum opt decenii (încă din 1928, la Primul

[4] Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 6
[5] Holmes 2000: 36

Congres Internațional de Lingvistică de la Haga[6]). De atunci, s-a subliniat în mod constant necesitatea culegerii unui corpus de limbă vorbită, spontană.

La sfârșitul anilor '60, școala americană de sociologie, prin Goffman și ulterior prin Garfinkel, Sacks și Schegloff, propune o nouă idee: orice formă de discurs nu implică doar acțiune comunicativă individuală, ci și realizare interacțională[7]. Demonstrarea acestui lucru a fost posibilă prin înregistrări directe ale unor conversații spontane și prin analiza atentă și detaliată a fenomenelor interacționale prezente. Astfel, se promovează analiza bazată pe date autentice, înregistrate direct, în contextul de producere și receptare. Acesta este punctul de plecare al unei noi direcții de investigație: lingvistica bazată pe corpus. Folosirea termenului „lingvistică" nu este cea mai fericită, deoarece analiza interacțiunii verbale este „o cercetare interdisciplinară, care antrenează considerații de ordin cognitiv, psihologic și sociologic."[8] Metoda propusă aici nu trebuie astfel redusă la analiza lingvistică, ci trebuie coroborată cu procesele cognitive pe care participanții la interacțiune le folosesc pentru codarea și prelucrarea informațiilor, cu personalitatea fiecăruia și cu identitatea socială relativă, raportată la momentul comunicării.

Constituirea unui corpus de limbă română vorbită autentică, naturală, spontană și nemarcată sub aspect dialectal sau popular a început la noi în anii '90 și s-a concretizat în anul 2002, prin două proiecte independente: *Corpus de română vorbită* (CORV), realizat de Dascălu-Jinga, și *Interacțiunea verbală în limba română actuală* (IVLRA), coordonat de Ionescu-Ruxăndoiu. Ambele corpusuri sunt construite pornind de la distincția dintre interacțiune *directă* (înregistrare a unei conversații spontane, față-în-față) și interacțiune *mediată* (înregistrare prin intermediul unui mijloc de comunicare: telefon, radio, TV), iar IVLRA merge mai departe și propune o tipologie a interacțiunilor[9]. Interesul pentru limba vorbită și pentru discursul oral este concretizat, la Universitatea din Cluj, printr-un corpus multilingv: corpusul POP. Lucrarea reunește transcrieri din franceză, română și engleză, dar și cercetări asupra unor corpusuri orale. Principalul scop al lucrării este de „a facilita accesul la texte autentice și pentru a studia fenomenele specifice oralității"[10]. În corpusul POP au fost transcrise atât mesaje publici-tare, cât și conversații pe internet (chat) cu scopul de a completa corpusurile existente (CORV și IVLRA).

Plecând de la considerentele strict lingvistice înspre cele de ordin cognitiv, psihologic, sociologic etc. antrenate de analiza interacțiunii verbale[11], abordarea noastră se îndreaptă înspre ceea ce Schegloff (1991) descrie drept „structură socială" și anume „o preocupare pentru (relațiile de) putere și statut și distribuția lor în cadrul unor formațiuni sociale precum: clasele, grupurile etnice, grupurile alcătuite în funcție de vârstă, gen și relații profesionale"[12]. Formațiunile sociale alcătuite pe baza relațiilor

[6] Dascălu-Jinga 2002: 9
[7] Schegloff 1982
[8] Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 7
[9] Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 24–25
[10] Pop 2004: 8
[11] Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 7
[12] Jaworski, Coupland (ed.) 2001: 108

profesionale includ comunitățile de practică, în general, și organizațiile în care ele își desfășoară activitatea, în particular. Astfel, identitatea socială relativă a participanților la interacțiune devine relevantă nu doar la nivelurile de organizare conversațională[13], ci și la nivel discursiv sau ideologic.

Concomitent, contextul comunicativ se lărgește dinspre componenta lui lingvistică, înspre cele non-lingvistice (gestică, mimică etc.), iar la un alt nivel, înspre contextul social particular și cel ideologic general. Lărgirea conceptului de context influențează și analiza efectelor acestuia asupra producerii și a receptării enunțului. Condiționările contextuale explică adesea alegerile operate de vorbitori la nivelul producerii textului și oferă un ghid de interpretare corectă a mesajelor la polul receptării. Principiile și strategiile comunicative ne oferă chei suplimentare în interpretarea interacțiunilor de la locul de muncă. Principiul și maximele cooperative descrise de Grice (1975), se axează pe obiectivele ilocuționare ale comunicării, pe când principiul și maximele politeții (dezvoltate de Brown și Levinson 1978, 1987) acordă importanță obiectivelor sociale, de interrelaționare comunicativă. Folosirea strategiilor subiacente principiilor și maximelor se face în scopul eficientizării comunicării, dar și al realizării obiectivelor tranzacționale ale interlocutorilor din mediul profesional.

La nivelul discursului, ne interesează îndeosebi structura specifică textelor sau interacțiunilor, în măsura în care aceasta prezintă o oarecare recurență și poate fi considerată caracteristică pentru un anumit tip de discurs. Gradul ridicat de formalism al discursului profesional se manifestă cu precădere la nivelul comunicării în scris, în timp ce comunicarea orală directă poate căpăta și accente informale.

Termenul de context poate fi raportat la niveluri diferite de analiză. Nivelul *local* al unui enunț este nivelul discursiv cel mai apropiat, dat de intervenția în curs, cea precedentă și cea următoare. Interpretarea sensului precis al enunțului în primul rând la nivel local este necesară pentru trecerea spre un al doilea nivel de relevanță pentru analiza contextului, cel al relațiilor dintre participanți: statuturile lor relative, situarea pe scara ierarhică a organizației, perioada de timp de când lucrează împreună ș.a. În timp ce unii teoreticieni consideră astfel de relații fixe, date, reprezentanții constructivismului social argumentează faptul că participanții își construiesc rolurile sociale pe parcursul interacțiunii. În contexte sociale diferite, oamenii tind să accentueze aspecte diferite ale identității lor sociale.

Contextul mai cuprinde factori precum locul în care se desfășoară schimbul verbal și cunoștințele anterioare pe care participanții le introduc în interacțiune: jargonul tehnic, abrevierile specifice unei anumite activități sau organizații etc. Asemenea informații ajută analistul să distingă nivelurile de semnificație și să interpreteze corect conversația de la locul de muncă. Referirile la context care apar în deschiderea exemplelor din această lucrare ne ajută să înțelegem interacțiunea verbală de la locul de muncă în ansamblul ei.

În cele din urmă aducem în discuție semnificația socială a discursului la un nivel socio-contextual mai larg. La nivel instituțional, gama strategiilor acceptate de manifestare a puterii este constrânsă de ideologia dominantă și de valorile pe care ea le

[13] Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 43

promovează. Astfel managerii pot fi direcți, asertivi, urmărind cu îndârjire obiectivele tranzacționale ale organizației sau, dimpotrivă, cooperanți, conciliant și axați pe relațiile de colegialitate de la locul de muncă. În ce măsură aceste abordări sunt instanțe de manifestare a unei atitudini față de autoritate și care sunt valorile după care o organizație își ghidează activitatea sunt aspecte contextuale mai largi, propuse de **analiza critică a discursului** (CDA). Un concept important în analiza critică a discursului este acela de **putere**. În general, perspectiva analizei critice a discursului este una „din afara puterii", analizând „presiunile de sus și posibilitățile de rezistență la inegalitățile din relațiile de putere care apar drept convenții sociale."[14]

Comunicarea apare ca un instrument în procesul de creație a unor lumi proprii, nu doar ca o activitate pe care o desfășurăm în interiorul acestora. Accentul pus pe aspectele dinamice ale interacțiunii cade și asupra modului în care oamenii, grupurile și categoriile sociale își construiesc propria identitate în și prin limbaj.

Contextul profesional este un creuzet în care se îmbină identități multiple: șeful, subordonatul, colegul, amicul, membrul echipei, individul, reprezentantul organizației, femeile, bărbații, tinerii, vârstnicii, majoritarii, minoritarii etc. Toți se manifestă comunicativ și își dezvăluie una sau alta dintre identități, în funcție de condiționările și constrângerile contextuale din momentul enunțării. Rolul analistului este să descopere care identitate se activează, în ce context și prin ce mijloace, astfel încât eficiența rezolvării problemelor de la locul de muncă să nu aibă de suferit, iar obiectivele tranzacționale și sociale ale indivizilor să se dezvolte într-un tot unitar armonios.

Elaborarea unui corpus de interacțiuni verbale culese în diverse contexte de comunicare profesională în limba română actuală permite și derularea unor investigații privind structura și dinamica acestui limbaj. Ne propunem să ne îndreptăm atenția mai cu seamă asupra unor fenomene ce țin de dinamica flexionară și a structurilor sintactice a căror sursă se găsește în utilizarea limbii în cadru profesional.

După Coșeriu[15], inovațiile în limbă sunt (a) *alterări* ale unui model tradițional, (b) *selecții* între variante și moduri isofuncționale, (c) *creații sistematice*, invenții de forme în funcție de posibilitățile sistemului, (d) *împrumuturi din alte limbi*, care pot implica și alterări față de model, (e) *fapte de economie funcțională* manifestate prin neglijarea distincțiilor superflue în discurs. Dinamica nivelului morfosintactic presupune aceleași principii generale ca și celelalte niveluri ale limbii[16]. De exemplu, necesitatea îmbogățirii lexicale într-un anumit domeniu determină o „presiune" asupra tiparelor flexionare existente. Analogia sau limba din care se împrumută pot influența alegerea, în

[14] Wodak, Meyer 2001: 3

[15] Coșeriu 1997: 70

[16] „Dinamica limbii trebuie înțeleasă ca efect obligatoriu și necesar a ceea ce E. Coșeriu numește creativitate, care alături de alteritate, reprezintă cele două principii universale, opuse și totuși coexistente, din funcționarea limbajului uman. Primul privește limba ca activitate creatoare a indivizilor care o folosesc, fiind responsabil de aspectele ei de variație și de diversificare, iar al doilea o privește ca destinată și altora, deci orientată spre interlocutori, fiind responsabil de aspectele ei de omogenitate și de invarianță. (DGS, 1997, 171); cf. și Coșeriu, 1997, 69: „vorbirea este activitatea expresivă liberă care se desfășoară pe axele a două solidarități: solidaritatea cu tradiția și solidaritatea cu auditorul."

sensul creşterii productivităţii unui afix sau a unui procedeu ori în sensul „reactivării" unui tipar abandonat.

Sub aspect sintactic, dinamica structurilor este mai greu de pus în evidenţă, pentru că factorii care catalizează inovaţiile în sintaxă sunt „extrasistemici" şi se suprapun în parte[17] factorilor responsabili de orice inovaţie într-o limbă naturală. Totuşi, şi la acest nivel, mai ales prin evaluări statistice şi prin comparaţii cu situaţia din alte registre ale limbii, se poate pune în evidenţă preferinţa uzului pentru un anumit tip de subordonare, pentru un anumit tip de relator, concurenţa dintre aceştia ori se pot înregistra tipuri hibride de structuri, născute din nevoile specifice de comunicare din acest mediu. Datele obţinute pot fi valorificate atât în descrierea dinamicii de ansamblu a limbii române, cât şi în descrierea cât mai detaliată a registrului limbii pe care îl avem în vedere.

Provocările practice şi etice ale colectării unui corpus de date autentice au fost cu succes rezolvate prin metodologia participativă[18] descrisă de proiectul „Limba folosită la locul de muncă"[19] (LWP), elaborată şi aplicată de cercetători ai Universităţii Victoria din Wellington, Noua Zeelandă, cu sprijinul Fundaţiei Neozeelandeze pentru Cercetare, Ştiinţă şi Tehnologie. Menţionăm acest demers deoarece îl considerăm cel mai complex proiect de cercetare a comunicării la locul de muncă desfăşurat până în prezent pe plan mondial.

Principiul de bază al metodei propuse de proiectul LWP este legat de folosirea unei abordări participative, care presupune implicarea activă a unor voluntari (cu rol de informatori) dintr-un anumit colectiv, secţie sau organizaţie. În esenţă, aceasta înseamnă stabilirea şi menţinerea unui dialog continuu cu persoanele şi organizaţiile implicate, bazat pe principiile cercetării active. Această abordare le dă participanţilor posibilitatea de a controla desfăşurarea cercetării propriu-zise, în special procesul de colectare a datelor. Un alt aspect pozitiv este reducerea la minimum a implicării cercetătorilor în colectarea efectivă a datelor. Colaborarea dintre echipa de cercetare şi participanţi la elaborarea agendei de cercetare şi schimbul activ de informaţii constituie o bază solidă pentru ca oamenii şi organizaţiile implicate să reflecteze şi să-şi dezvolte propriile practici comunicative.

Modelul de bază de colectare a datelor evoluează în patru etape distincte[20]:

(i) stabilirea contactului şi iniţierea relaţiei de cercetare;
(ii) colectarea informaţiilor personale şi înregistrarea conversaţiilor;
(iii) procesarea şi analiza preliminară a datelor;
(iv) oferirea de *feedback* reflexiv.

Acest ciclu al cercetării active se poate extinde de la una la mai multe acţiuni, permiţând astfel explorarea unor noi direcţii de cercetare şi dezvoltare a aplicaţiilor practice. De regulă, etapa de analiză şi reflecţie asupra datelor culese (iii) este momentul

[17] factori socio-culturali (responsabili de *variaţia diastratică*), factori de expresivitate (*variaţie diafazică*). (DGS 1997: 171)

[18] Presupune, spre deosebire de abordările anterioare, folosirea voluntarilor.

[19] (engl.) *Language in the Workplace (LWP) Project.*

[20] Stubbe 2001: 5

în care sfera acțiunii cercetate se deschide în spirală către o nouă acțiune și, implicit, către un nou ciclu de cercetare activă.

Strategia centrală a acestui model presupune o abordare indirectă a colectării datelor, care oferă participanților un control direct asupra procesului de colectare a datelor, minimalizând impactul prezenței unui outsider la locul de muncă. În același timp, s-a considerat esențial ca relația de colaborare cu voluntarii să nu producă schimbări majore în activitatea lor curentă la locul de muncă, dar și să determine un beneficiu imediat pentru dezvoltarea personală a voluntarilor sau a echipei din care fac parte. Astfel ei rămân interesați și implicați în proiect o perioadă mai lungă de timp.

În faza inițială a relației de cercetare, este ideal să abordezi o organizație având unul sau mai multe contacte cu persoane din interiorul acesteia, persoane care și-au manifestat interesul față de obiectivele cercetării. Această persoană de contact poate fi ori o persoană apropiată de echipa de cercetare, ori cineva care a luat inițiativa contactului cu cercetătorii deoarece a identificat potențiale beneficii pentru organizație din conlucrarea cu aceștia. Asemenea persoane stârnesc interesul colegilor lor, facilitând discuțiile formale ulterioare cu conducerea organizației în vederea obținerii acordului pentru demararea fazei următoare a cercetării.

Odată deveniți colaboratori ai studiului, o serie de participanți cheie devin observatori, discutând cu membri ai echipei de cercetare tiparele de comunicare specifice serviciului respectiv și chestiunile pe care ar fi interesați să le exploreze. Această discuție preliminară oferă un punct de plecare pentru planificarea comună a chestiunilor, locului și modalităților de înregistrare, ajutând totodată la clarificarea obiectivelor comune și a problemelor de natură etică.

În timpul fazei de colectare propriu-zisă a datelor, interacțiunile sunt înregistrate fără a cauza intruziuni majore în activitatea și în relațiile sociale din cadrul unei organizații (dar întotdeauna având îndeplinite formalitățile de informare explicită și acordul tuturor celor implicați). Acest lucru presupune restricționarea participării directe a cercetătorului la culegerea propriu-zisă a datelor la minimum posibil. În mod normal, voluntari, reprezentând o varietate de roluri sociale din interiorul unei organizații, acceptă să poarte cu ei un reportofon și să înregistreze selectiv mostre de interacțiune obișnuită de-a lungul unei perioade determinate de timp.

De-a lungul procesului de colectare a datelor, participanții sunt liberi să editeze sau să șteargă materialul înregistrat după dorință. Chiar și după încheierea înregistrărilor și predarea casetelor, ei pot solicita cercetătorului să scoată din materialul dat ceea ce ei consideră, retrospectiv, că nu doresc să fie folosit pentru analiză sau publicare. Datele personale (vârsta, sexul, etnia, gradul de pregătire ș.a.) sunt culese printr-o varietate de mijloace: prin discuțiile inițiale cu managerii, prin observarea directă a locului de muncă, prin sesiuni de informare cu voluntarii, din analiza datelor contextuale oferite de participanți în momentul înregistrării și din interviurile post-anchetă.

Pentru ca această abordare să aibă succes, s-a dovedit necesară prezența unui asistent de teren în fiecare loc de muncă în care se desfășura înregistrarea. Această persoană monitoriza îndeaproape desfășurarea procesului de colectare a datelor, oferind cât mai discret posibil suportul tehnic și logistic necesar voluntarilor, pentru a-i susține și a-i motiva să treacă peste momentele mai dificile. Această strategie a făcut posibilă

adaptarea rapidă la schimbările de situație și a permis cercetătorilor îmbunătățirea metodelor de înregistrare și de colectare precisă a informațiilor etnografice pentru fiecare context în parte. Astfel se reduc la minimum întreruperile în desfășurarea activității, timpul și efortul voluntarilor.

O altă componentă vitală a modelului participativ este disponibilitatea permanentă a cercetătorilor de a oferi răspunsuri și de a dialoga asupra problemelor ridicate de participanți în timpul și imediat după înregistrare, precum și de a da un *feedback* rapid și relevant sub forma seminariilor, rapoartelor și a atelierelor practice având ca temă rezultatele analizei datelor preliminare strânse de cercetători. Prin angajarea într-un dialog continuu de-a lungul procesului de cercetare și predarea controlului asupra materialului înregistrat în mâinile informatorilor, s-a construit o relație de cercetare excelentă cu aceștia. Ca rezultat direct al garanției oferite de cercetători privind păstrarea confidențialității și asigurarea anonimatului, informatorii oferă cercetătorilor materiale utile. Ceea ce se colectează sunt în primul rând date naturale. După o perioadă inițială de conștientizare a obiectivelor și metodelor folosite de cercetători, oamenii se relaxează și se comportă în marea majoritate a cazurilor normal, oferindu-ne „accesul" la rutina conversației zilnice la locul de muncă.

Modelul metodologic participativ, aplicat din 1996 în cadrul proiectului LWP și descris în 2001 de cercetătorii neozeelandezi, a evoluat odată cu proiectul care i-a dat naștere. Sperăm ca, prin cercetarea noastră, să inițiem aplicarea acestui model și la locurile de muncă din România, dată fiind utilitatea lui și posibilitățile de extindere a cercetării bazate pe culegerea de date reale de comunicare. În cele ce urmează vom descrie evoluția cercetării noastre, trecerea de la o metodologie intuitivă la aplicarea constantă a modelului participativ și observațiile concrete rezultate din aplicarea acestuia.

BIBLIOGRAFIE:

Brown, Levinson 1987 = Brown P., Levinson S., *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, UK, Cambridge University Press.

Coșeriu 1997 = Coșeriu E., *Sincronie, diacronie și istorie*, Editura Enciclopedică, București.

Dascălu-Jinga 2002 = Dascălu-Jinga L., *Corpus de română vorbită* (CORV), București, Oscar Print.

Holmes 2000 = Holmes J., *Doing collegiality and keeping control at work: Small talk in government departments*, în Coupland J. (ed.) *Small Talk*, London, Longman, p. 32–61.

Ionescu-Ruxăndoiu 1999 = Ionescu-Ruxăndoiu L., *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, ediția a doua, București, All.

Ionescu-Ruxăndoiu 2002 = Ionescu-Ruxăndoiu L., *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus și tipologie*, Editura Universității din București.

Jaworski, Coupland (ed.) 1999 = Jaworski A., Coupland J. (ed.), *The Discourse Reader*, London, Routledge.

Pomerantz, Fehr 1997 = Pomerantz, A., Fehr, B.J., *Conversation analysis: an approach to the study of social action as sense making practices*, în T. van Dijk (ed.) *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies 2 – A Multidisciplinary Introduction*. London, Sage, pp. 64–91.

Pop 2004 = Pop L., *Vorba volant. Recherches sur l'oral*, Cluj-Napoca, Echinox.

Schegloff 1982 = Schegloff E.A., *Discourse as an interactional achievement: Some uses of 'uh huh' and other things that come between sentences*, în D. Tannen (ed.), *Analyzing Discourse: Text and Talk*, Washington, D.C., Georgetown University Press, p. 71–93.

Stubbe 2001= Stubbe M., *From office to production line: Collecting data for the Wellington Language in the Workplace Project*. în *Language in the Workplace Occasional Papers*. Wellington, New Zealand: Victoria University of Wellington, p. 1-26.

Wodak, Meyer 2001= Wodak R., Meyer M., *Methods of Critical Discourse Analysis*, London. Sage Publications.

METHODS OF ANALYSIS FOR PROFESSIONAL ROMANIAN

ABSTRACT

In the present paper we present to the scientific community the initial phase of an on-going research project that deals with Professional language in present-day Romanian. The project received financing from CNCSIS in 2007 as part of the Ideas Projects (grant ID 142, time span: 2007-2010). Our research has both theoretical objectives (defining the concept "professional Romanian", identifying linguistic patterns and discursive structures that are specific to this type) and practical objectives (building a corpus of professional texts including samples of spoken and written language, initiating research areas in the academia and elaborating courses that focus on efficient communication in the professional environment).

MIHAELA GHEORGHE
Universitatea „Transilvania" din Brașov
m.gheorghe@unitbv.ro

STANCA MĂDA
Universitatea „Transilvania" din Brașov
stanca.mada@easynet.ro

RĂZVAN SĂFTOIU
Universitatea din Ploiești
rsaftoiu@upg-ploiesti.ro

FACE ŞI *FACE-WORK* ÎN NEGOCIEREA COMERCIALĂ

MARIOARA ION

1. IMAGINE ŞI IDENTITATE

În această lucrare vom analiza cele două concepte de proveniență sociologică, introduse de Erving Goffman *-face* şi *face-work-*, care au marcat definitoriu studiile referitoare la conceptul de politeţe şi teoria politeţii, în contextul specific al interacţiunii verbale de tip negociere comercială. Metafora scenei folosită de Goffman pentru a descrie interacţiunile sociale dintre indivizi se dovedeşte a fi relevantă şi foarte fructuoasă.

Politeţea oferă o imagine a vorbitorului, care se dezvăluie ascultătorului în cadrul interacţiunii verbale, a ceea ce Goffman înţelegea prin conceptul de *face*:

> "The term face may be defined as the positive social value a person effectively claims for himself by the line others assume he has taken during a particular contact. Face is an image of self delineated in terms of approved social attributes-albeit an image that others may share, as when a person makes a good showing for his proffesion or religion by making a good showing for himself."[1]

Este imaginea publică a propriului eu, pe care individul şi-o revendică în cadrul unei interacţiuni sociale cu alte persoane. Dorinţa de a-şi apăra nu numai propria imagine, ci şi pe aceea a interlocutorului se traduce printr-o serie de acţiuni *–face-work–*:

> "By face-work I mean to designate the actions taken by a person to make whatever he is doing consistent with face. Face-work serves to counteract „incidents"-that is, events whose effective symbolic implications threaten face."[2]

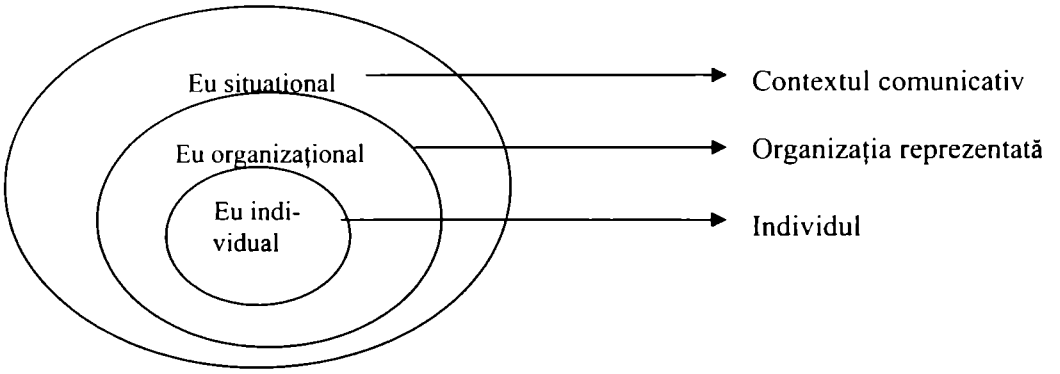
În cadrul interacţiunilor de tip negociere comercială, participanţii sunt preocupaţi de crearea unei anumite imagini de sine, dar şi de adoptarea unui comportament interacţional care să nu aducă atingere imaginii celuilalt. În profida caracterului

---

[1] Goffman 1967: 5
[2] *Ibidem*: 12

preponderent instrumental al acestui tip de interacțiune, participanții fiind interesați de obținerea unui rezultat, remarcăm interesul și atenția acordate de către aceștia imaginii proprii și celei a interlocutorului.

Cum poate fi definită această imagine? Dat fiind dublul statut al negociatorului, de persoană fizică și de împuternicit al unei persoane juridice, disociem această imagine în două componente, care reprezintă eul individual și eul organizațional. Însă, dacă ținem cont de importanța contextului situațional într-o astfel de interacțiune, considerăm că integrarea lor într-un concept mai cuprinzător -eu situațional- ne poate conduce la identificarea unei imagini relevante a negociatorului la un moment dat. Am reprezentat această idee sub forma unor cercuri concentrice, în care primul, dinspre interior spre exterior, reprezintă eul individual, cel de-al doilea eul organizațional, iar ultimul pe cel situațional. Cu cât ne îndepărtăm de centru, cu atât cresc presiunile mediului social, iar imaginea prezentată interlocutorului tinde să se deosebească din ce în ce mai mult de cea originară. Bineînțeles că și reciproca este valabilă.



Pentru a nuanța imaginea negociatorului în cadrul unei interacțiuni verbale, sugerăm determinarea identității contextual pertinente a participanților. Am recurs astfel la trei parametri definitorii pentru contextul comunicativ[3], în raport cu care distingem mai multe tipuri de identități:

a) caracteristicile individuale ale interlocutorilor – identitate personală;
b) relația dintre interlocutori – identitate relațională;
c) natura situației de comunicare – identitate situațională.

Identitatea personală se referă așadar la trăsăturile individuale ale unei persoane: sexul, vârsta, dar și la caracteristici psihologice, precum temperamentul.

Identitatea relațională este determinată de relația stabilită între negociatori, în special de gradul de cunoaștere reciprocă a interactanților. Cu cât negociatorii au negociat și/sau încheiat împreună mai multe afaceri, cu atât gradul de cunoaștere reciprocă este mai mare. Aceasta datorită accesului la mai multe informații referitoare la interlocutor.

Identitatea situațională se referă exclusiv la rolul interacțional pe care îl are fiecare participant în cadrul conversației. Se poate distinge astfel între persoana care

[3] Kerbrat-Orecchioni 1995: 75–133 și Kerbrat-Orecchioni 1996: 16–22

deține obiectul negocierii: vânzătorul, furnizorul, producătorul etc., și persoana care dorește să îl obțină: cumpărătorul, clientul, beneficiarul etc. Fiecare rol implică actualizarea anumitor tactici de negociere, specifice tipului de tranzacție comercială: cumpărarea sau vânzarea produsului/serviciului respectiv.

Fiecare dintre aceste identități contribuie la crearea unei *persona*[4] a negociatorului, așa cum se manifestă, dar și cum este percepută aceasta în cadrul interacțiunii, de către celălalt participant. Aceste identități constituie o sursă de informații referitoare la emițător, care poate fi eficient folosită de către interlocutor în scopul continuării co-construcției comunicative, sugerându-i acestuia uzul anumitor tehnici și strategii, adecvate și adaptate contextului comunicativ.

Tip de comunicare instrumentală, negocierea comercială are ca obiectiv general final încheierea unei tranzacții comerciale, care inițial se află într-un moment de impas. Acesta va fi realizat fie prin acord, fie prin întreruperea sau abandonarea negocierii. Procesul de negociere este unul complex, întâlnindu-se interesele ambelor părți, atât cele proprii fiecăreia dintre ele (le numim divergente), cât și cele comune (le numim convergente). Dacă inițial interesele divergente sunt cele care îi adună la masa negocierilor pe cei doi negociatori, în cele din urmă, interesele convergente, odată identificate, conduc la încheierea acordului dintre părți. Prin urmare, în cazul negăsirii acestora, negocierea nu are șanse de reușită, astfel că aceasta nu poate decât să fie întreruptă, la un anumit moment dat, sau să fie abandonată definitiv.

2. ROLURI PE SCENĂ ȘI ÎN CULISE: ACTOR ȘI REGIZOR

Dualitatea dintre interesul propriu și cel comun cu interlocutorul își pune amprenta asupra acestui tip de comunicare. Dacă adaptăm fenomenul de *double bind (dublă constrângere)*, descris de antropologul Gregory Bateson[5], la situația noastră comunicativă de negociere comercială, putem afirma că fiecare dintre participanți trebuie să facă față unui conflict interior, între ceea ce gândește efectiv-eul individual – și ceea ce trebuie să facă – eul organizațional –, tocmai pentru a-și păstra propria imagine în fața partenerului său. Prin urmare, vom admite, luând în considerație un alt concept goffmanian *-self presentation-*, că fiecare negociator își construiește o imagine, pe care o prezintă interlocutorului-în "zona vizibilă" sau "regiunea expusă"(în traducerea românească[6]), care însă poate diferi total de cea existentă în "zona ascunsă"sau "culise":

> «...dans une représentation, on accentue l'expression de certaines aspects tandis que l'on en dissimule d'autres qui pourraient discréditer l'impression produite. Il est évident que les faites accentués font leur apparition dans ce que l'on a appelé la région antérieure; il

[4] Bülow-Møller în Halmari, Helena, Virtanen, T. 2005: 28
[5] Bateson 1956
[6] Goffman 2003: 135

devrait être tout aussi évident qu'il peut y avoir une autre région –«région postérieure » ou « coulisse » – où l'on peut observer les faits dissimulés».[7]

Putem conchide astfel că negociatorul îndeplineşte două roluri: regizor (în spatele scenei) şi actor (pe scenă).

Rolul de regizor este performat în zona ascunsă, prin urmare e inaccesibil interlocutorului. Sarcina principală a negociatorului este pregătirea negocierii, planificarea acesteia, inclusiv realizarea planului de negociere şi organizarea acesteia (alegerea anumitor strategii, tehnici şi tactici ce vor fi utilizate, stabilirea ordinii de introducere a lor în diverse etape de negociere etc.). Trăsătura definitorie a acestui „rol" este luciditatea, raţionalitatea.

Rolul de actor este performat în zona vizibilă, aşadar e direct accesibil interlocutorului. Accentul cade pe interpretare, pe prezentarea în manieră convingătoare a ceea ce s-a pregătit anterior. Trăsătura definitorie a acestui rol este calitatea interpretării, controlul deplin asupra rolului, inclusiv transmiterea emotivităţii, în măsura în care aceasta a fost programată.

Referitor la proporţia dintre cele două roluri, amintim că anumiţi specialişti[8] din domeniul economic citează, printre principiile şi regulile de a reuşi într-o negociere, unele statistici ce demonstrează că o negociere înseamnă: pregătire – 70%, „punere în scenă" – 10%, execuţie – 20%. Însă, ceea ce ne interesează pe noi, este, evident, modul în care se efectuează această reprezentare în cadrul interacţiunii verbale dintre părţi, căci aceasta constituie principala cale prin care se realizează negocierea.

Prin urmare negociatorul trebuie să îşi convingă interlocutorul că produsul/serviciul oferit este bun şi merită să fie achiziţionat, deşi nu este necesar ca el însuşi să împărtăşească această idee. Această situaţie, în care cel care propune teza argumentării nu este convins el însuşi, de adevărul sau falsitatea acesteia, constituie de fapt cazul **argumentării aparente**[9], mult mai frecvent întâlnită – în raport cu **argumentarea reală** – în domeniul politic sau economic, ca să ne referim la negocierea comercială, decât în alte domenii, precum, de exemplu, cel ştiinţific.

În ceea ce ne priveşte, considerăm că, în cadrul negocierilor comerciale, teatralitatea – înţeleasă ca atitudine teatrală a participanţilor – se manifestă în principal în două direcţii:

a) *disimularea interesului propriu*, (adică evitarea de a se înfăţişa celuilalt ca persoană interesată să încheie afacerea respectivă, de unde rezultă o atitudine de abţinere de la prezentarea intereselor divergente, proprii), căci cel care se dezvăluie primul este cel vulnerabil;
b) *exagerarea interesului celuilalt pentru încheierea afacerii* (adică identificarea punctelor de interes ale partenerului, urmată de insistenţa asupra importanţei acestora, în vederea ajungerii la un acord), în încercarea de descoperire a interesului comun.

[7] Idem: 1973: 110
[8] Popescu 1998: 270
[9] Sălăvăstru 2003: 40

3. FACE-WORK: ACȚIUNI DEFENSIVE ȘI PROTECTIVE SPECIFICE NEGOCIERII COMERCIALE

Crearea unei anumite imagini a negociatorului se produce prin *face-work*[10]. Aceste acțiuni au ca finalitate, fie protejarea propriei imagini a negociatorului (acțiuni de tip defensiv), fie, dimpotrivă, protejarea imaginii interlocutorului său (acțiuni de tip protectiv). Goffman avertizează însă că, deși acțiunile sunt preponderent orientate către una dintre cele două dimensiuni: defensivă sau protectivă, ele nu sunt exclusiv de un anumit tip, datorită dublei constrângeri mai sus amintite:

> "In trying to save the face of the others, the person must choose a track that will not lead to loss of his own; in trying to save his own face, he must consider the loss of face that his action may entail for others."[11]

Care sunt cauzele ce îl determină pe negociator să recurgă la astfel de acțiuni și care sunt câteva dintre posibilele tipuri de acțiuni-defensive sau protective- de care poate face uz în cadrul negocierii comerciale?

Pe de o parte, atunci când interlocutorul consideră că partenerul său adoptă un comportament de tipul: rezistă persuasiunii, atacă, se arată indiferent față de nevoile celuilalt, nu este dispus la concesii reciproce sau nu negociază cu bună credință, poate apela la câteva dintre tipurile de *acțiuni defensive* următoare:

a) prezentarea unor oferte inițiale excesive,
b) împiedicarea adversarului să își atingă obiectivul,
c) amenințarea acestuia astfel încât să acționeze într-un mod favorabil pentru celălalt,
d) constrângerea de a acționa în avantajul celuilalt,
e) lansarea unor declarații menite să anihileze adversarul,
f) refuzul de a face concesii etc.

Pe de altă parte, atunci când interlocutorul consideră că nu mai există motive de conflict sau când intenționează să îi permită partenerului să continue negocierea fără ca acesta să-și piardă reputația sau să îl determine să își tempereze cererile excesive, poate recurge la *acțiuni protective*, precum:

a) complimentarea partenerului în legătură cu calitățile sale pozitive,
b) acordarea unor concesii reciproce față de factori externi sau față de un adversar comun,
c) evaluarea criticilor etc.

Înainte de a trece la cercetarea tipurilor de acțiuni utilizate de negociatori în corpusul ales spre analiză, considerăm că este important sa relevăm câteva caracteristici ale modului de acțiune adoptat de negociatori, în această situație de tip conflictual în care fiecare încearcă să-și apere interesele proprii, anume:

---

[10] Goffman 1967: 5
[11] Ibidem: 14

- *Reflexivitatea:* modul de acțiune adoptat (de tip defensiv sau protectiv) reflectă un anumit comportament strategic al negociatorului respectiv (relația actor–regizor);
- *Simetria:* modul de acțiune adoptat constituie un răspuns de același tip oferit interlocutorului (adică, unei acțiuni de tip defensiv/protectiv i se răspunde cu același tip de acțiune);
- *Comutabilitatea*: acțiunile pot constitui răspunsuri, dar mai ales mijloace de inițiere sau de preluare a inițiativei, de către oricare dintre negociatori, în concordanță cu propriul interes avut în negocierea respectivă.

4. ANALIZA TIPURILOR DE FACE-WORK ÎN NEGOCIEREA COMERCIALĂ

Vom încerca să identificăm tipurile de acțiuni la care au recurs negociatorii, în două negocieri comerciale, înregistrate de noi și publicate în cel de-al doilea volum al corpusului Interacțiunea Verbală (IV II)[12]. Deoarece am considerat că mijlocul prin care este transmis mesajul poate influența modul de desfășurare a interacțiunii verbale, am ales pentru analiză o negociere mediată[13], prin intermediul telefonului, și una desfășurată face-to-face[14].

În cazul *negocierii mediate de telefon*, negociatorii au acces doar la informațiile transmise prin intermediul canalului auditiv (nivelul verbal și paraverbal). Acest fapt le permite participanților la interacțiune să urmărească îndeaproape planul de negociere (atingând aspecte diverse legate de tranzacția în curs), rezultând astfel o negociere comercială organizată, în care se pot recunoaște strategia pregătită de părți și tacticile aplicate de acestea.Totuși, în cazul negocierii noastre, acest fapt se datorează și relației dintre părți, căci este debutul colaborării lor și prima afacere pe care o negociază.

În cazul *negocierii face-to-face*, negociatorii își canalizează întregul efort comunicativ în direcția convingerii interlocutorului de validitatea propriului punct de vedere. Negociatorii au acces la informațiile transmise atât prin canalul auditiv, cât și prin cel vizual (nivelul nonverbal). Elementele nonverbale contribuie decisiv la modul de co-construcție a interacțiunii, solicitându-i complet pe parteneri, atât în ceea ce privește transmiterea unui mesaj coerent, cât și în ceea ce privește interpretarea lui și continuarea adecvată a interacțiunii.

4.1. Analiza tipurilor de face-work în negocierea comercială mediată

Considerăm că în cazul primei negocieri, întrucât cel care are inițiativa acestei negocieri este cumpărătorul, el fiind cel care inițiază conversația telefonică, vânzătorul se află într-o poziție dezavantajoasă, neavând suficient timp de pregătire a negocierii și

[12] Ionescu -Ruxăndoiu (ed.) 2007
[13] Ibidem: 313–321
[14] Ibidem: 321–330

poate de aceea îi solicită cumpărătorului să îl recontacteze pe telefonul fix. Pe de o parte, această acțiune este de tip protectiv, reflectând interesul său de a limita pierderile interlocutorului (costurile mai mici ale unei convorbiri telefonice între două posturi fixe, față de costul unui apel efectuat de la un post fix către rețeaua mobilă). Pe de altă parte, acțiunea are o latură defensivă, căci îi permite interlocutorului să câștige timp pentru a pregăti negocierea sau pentru a invita la discuție un participant neratificat[15](conform terminologiei utilizată de Goffman, engl. *evesdroppers*) presupunere declanșată de existența funcției de speaker a telefonului fix, dar și de insistența interlocutorului pentru utilizarea acestui mijloc de comunicare.

A (Cumpărător)		**B (Vânzător)**	
Tipul de acțiune (Actor)	***Tactica de negociere (Regizor)***	***Tipul de acțiune (Actor)***	***Tactica de negociere (Regizor)***
Protectivă • Concesia de a suna pe telefonul fix		*Protectivă* • Evitarea pierderilor	Tactica Time-out
Defensivă • Atac-neacceptarea ofertei lui B,	Prima regulă a negocierii: prima ofertă nu se acceptă niciodată.	*Defensivă* • Atac: preț diferit pentru un produs mai bun • Persuasiune: falsa omisiune: „noua chestie"	Tactica falsei oferte Tactica surprizei
Defensivă • Atac-cantitatea mare de produs solicitată	Efectul de volum	*Defensivă* • Persuasiune: prețuri speciale, căci a înțeles demersul partenerului. • Prețuri mici față de cele practicate cu alți clienți.	Tactica „învăluirii": crearea unui climat de apropiere afectivă față de partener
Defensivă • Cerere inițială excesivă: se cere ***cel puțin*** –20%	Tactica „trântitului ușii în nas"	*Defensivă* • Atac: declarația menită să elimine argumentul partenerului, referitoare la prețuri propuse, mici în comparație cu cele din Franța. Persuasiune: succesul strategiei de piață a partenerului.	Tactica sincerității Tactica politeții și a complimentării

[15] Goffman 1981: 124–159: termenul engl. *eavesdroppers*, descrie o categorie de receptor neratificat (engl. *bystander*), spectator, de a cărui prezență interlocutorul nu este conștient, adică un intrus sau un spion.

Defensivă Atac: • Sectorul de piaţă francez, • Problema transportului, • Problema acoperişului: cartonul	Tactica „da..., dar..." Tactica ascultării	*Protectivă* • Recomandarea/propunerea de a cumpăra direct de la furnizor	
Defensivă • Reluarea cererii iniţiale excesive: ***cam*** –20%		*Defensivă* Refuzul acceptării cererii: • demonstrat prin calcule, susţinut prin lipsa marjei.	Marja afacerii avantajoase
Defensivă • Refuzul de a face concesii de la calitate: sectorul de piaţă vizat.	Tactica „da..., dar..."	*Protectivă* • Propunerea de concesii reciproce: preţ mai mic, pentru un produs de calitate inferioară. • Cererea unei propuneri de soluţie.	Tehnica vânzării în trei paşi
Protectivă • Termenul de livrare stabilit de comun acord, • Acceptarea tipului de comanda de produse (3 modele), conform cererii şi în avantajul vânzătorului.	Concesii reciproce	*Protectivă* • Căutarea punctelor de interes convergente, • Manifestarea interesului faţă de tranzacţie – deschis la o calaborare • Acceptarea revizuirii preţurilor, însă nu conform cererii.	Tactica întrebărilor
Protectivă Concesii reciproce faţă de un „adversar" comun: birocraţia Acceptarea plăţii unui avans, Acceptarea plăţii în valută.	Concesii reciproce	*Defensivă* • Probleme de aprovizionare, legate de preţul materiei prime.	Pregătirea aşteptării clientului: preţuri nesatisfăcătoare
Protectivă • Mulţumirile	Tactica politeţii	*Protectivă* • Promisiunea de modificare a preţurilor şi de recontactare.	Tactica Time-out

Judecând după tipul de acţiuni utilizate de către fiecare parte, în secvenţa aloca negocierii preţurilor, şi anume, predominant defensive, această negociere constituie pâ

în acest punct reflectarea intereselor proprii fiecărei părți, iar dezacordul inițial pare și mai profund. Interlocutorii s-au lansat într-o activitate de explicare, justificare și explicitare a propriei poziții. Astfel că modul în care s-a desfășurat negocierea până în acest moment a scos la suprafață doar interesele divergente ale părților. Sunt acestea motivate să găsească interesele convergente și să ajungă la acord? Răspunsul este unul destul de simplu: desigur că sunt interesate să realizeze tranzacția, altfel negocierea ar fi încetat chiar în acest punct.

Interesele convergente sunt descoperite atunci când se negociază celelalte aspecte legate de contract: tipul de comandă, cantitatea de produs, tipul de produs, data comenzii, cantitatea comandată, termenul de livrare, gama de produse, plata, modalitatea de plată. Pe măsură ce părțile evoluează în căutările lor de identificare a punctelor de interes comun, încep să apară acțiuni de tip protectiv, care reflectă tocmai conștientizarea oportunităților de transformare a negocierii în tranzacție, dar și dorința părților de a încheia un acord reciproc avantajos.

Sintetizăm această scurtă analiză remarcând interactivitatea perechilor de acțiuni ale interlocutorilor, dar și tipul de răspuns oferit de interlocutor, în raport cu acțiunea inițială: *simetric* (acțiune defensivă-acțiune defensivă sau acțiune protectivă-acțiune protectivă) ori *asimetric* (acțiune defensivă-acțiune protectivă sau acțiune protectivă-defensivă). Din cele zece perechi de acțiuni, majoritatea sunt simetrice: a)de tip *acțiune defensivă-acțiune defensivă* (patru schimburi), reflectând interesele proprii fiecărei părți, și b)de tip *acțiune protectivă-acțiune protectivă* (trei schimburi), relevând punctele de interes comun pentru ambele părți. În ceea ce privește schimburile asimetrice, două sunt de tip *acțiune defensivă-acțiune protectivă*, vânzătorul fiind primul care întrerupe seria răspunsurilor defensive și își manifestă astfel interesul pentru afacerea în curs, iar un tip de schimb este *acțiune protectivă-acțiune defensivă*, vânzătorul întrerupând seria acțiunilor protective pentru a reitera interesul propriu, referitor la prețurile ce vor fi *„revizuite"*.

Prin urmare, putem afirma că tipurile de acțiuni întreprinse de negociatori constituie un indice al modului de desfășurare a negocierii, permițând în același timp interlocutorilor să producă tipul de acțiune adecvată, astfel încât să îl determine pe partener să adopte un comportament cât mai apropiat de cel dorit.

4.2. Analiza tipurilor de face-work în negocierea comercială directă

Cea de-a doua negociere comercială este de tip *face-to-face*, părțile stabilind în prealabil programarea acesteia. Cel care are inițiativa acestei negocieri este beneficiarul, el fiind cel care dorește negocierea prețurilor ofertate de către furnizor. Întâlnirea are loc la sediul furnizorului, ceea ce reprezintă deja un punct câștigat pentru acesta, căci se știe că negocierile pe teren propriu sunt mai ușoare, iar cel care se deplasează se află într-o poziție inferioară în negociere. De aceea, este de preferat ca negocierile să se desfășoare într-un loc neutru. Însă, este cunoscut faptul că, în cazul proceselor complexe de negociere, care necesită mai multe runde, un negociator abil acceptă ca primele etape să se desfășoare la sediul partenerului, astfel încât să obțină la final avantajul de a încheia tranzacția pe terenul propriu.

În comparație cu negocierea analizată mai sus, când participanții nu au avut o relație comercială înaintea negocierii în curs, în cazul acestei negocieri, relația dintre părți pare a fi elementul definitoriu pe care mizează cumpărătorul pentru atingerea acordului.

Spre deosebire de negocierea comercială anterioară, ce a avut ca obiect negocierea contractului și demararea unei relații comerciale între părți, obiectul acesteia îl constituie negocierea condițiilor de desfășurare a unei afaceri (prețul, plata, termenele de livrare) aflate deja în curs de derulare (ceea ce reflectă poziția slabă în negociere). În debutul negocierii, se face referire tocmai la relațiile economice dintre părți, în care însă rolurile sociale erau inversate: A era beneficiarul, iar B -prestatorul de servicii. Nu întâmplător se discută la început despre celălalt tip de operațiuni, căci B profită astfel pentru a introduce tema diferențelor de preț datorate deprecierii monedei unice europene, mai precis a pierderilor provocate de această situație companiei sale, în relațiile comune de afaceri. Strategic, B încearcă să-și contureze o identitate de tip „victimă a sistemului", în scopul influențării interlocutorului, în sensul acordării și, implicit, a obținerii unor concesii reale, în cadrul negocierii curente.

A (Vânzător)		**B (Cumpărător)**	
Tipul de acțiune (Actor)	***Tactica de negociere (Regizor)***	***Tipul de acțiune (Actor)***	***Tactica de negociere (Regizor)***
Defensive: • Soluția facturării produselor în lei	Propunere constructivă	*Defensive*: • Pierderile din cealaltă afacere	Crearea imaginii de victimă Contestarea afirmațiilor partenerului
Defensive: • Soluția negocierii cu clientul final • Statutul de prototip al produselor prelucrate, așadar acestea au un preț superior celor de serie *Protective*: Interesul comun al părților în afacere	Propunere constructivă și aducerea în discuție a unor elemente noi pentru ca negocierea să progreseze Crearea unei anumite așteptări: refuzul reducerii de preț	*Defensive*: • Pierderile provocate de prețurile propuse de V. *Protective*: Înțelegere față de problemele evocate de V.	Tactica ascultării
Defensive: • Atac: refuzul reducerii de preț • Justificările: • Piese complexe, durată de execuție mare, probleme de execuție-reparația, pierderi în producție • Atac: refuzul de continuare a execuției pieselor	Poziție de deschidere în negociere cât mai joasă Tactica amenințării	*Defensive*: cererea de reducere de preț *Protective*: • Manifestarea sprijinului și reamintirea furnizării de materiale pentru retușarea pieselor • Afirmarea pierderii ca inevitabilă și exemplificarea cu cealaltă afacere	Tactica emoțională a afectivității „învăluitoare"

Defensive: • Refuzul de-a accepta ideea de pierdere • Refuzul categoric al cererii • Autonegocierea: 0%, 1%, 5%. • Calcule asupra valorii tranzacției în curs. • Refuzul provizoriu-nu pot fi negociate prețurile, căci nu au fost ofertate. • Amenințarea că departamentul tehnic nu mai dorește să execute piesele. • Dificultatea execuției pieselor-prototip-implicit prețuri mai mari. • Reiterarea soluției inițiale de negociere cu clientul final. • Exemplul personal, de supervizare a ofertelor făcute în moneda locală.	Poziție de deschidere în negociere cât mai joasă Tactica renunțării	*Defensive*: • Cerere inițială excesivă: se cere -10%. • Cerere de reducere conform voinței lui V. • Reancorare: reducere pentru întreaga afacere. • Metacomunicarea în sprijinul cererii • Supralicitare-inversarea rolurilor, afirmând că V a solicitat negocierea, ceea ce ar fi fost, evident, în dezavantajul său. • Reiterarea cererii de reducere asupra întregii afaceri. • Neacceptarea ideii că P* nu va continua execuția pieselor și obligația de a le termina. • Cerere de reducere de 3%, asupra întregii afaceri și justificările aduse în favoarea acesteia. • Decizia de a urma exemplul și comunicarea acțiunii viitoare.	Tactica „trântitului ușii în nas", Poziție de deschidere în negociere cât mai înaltă Tactica reformulării Tehnica lărgirii câmpului negocierii Forțarea mâinii partenerului pentru a-l obliga să ia o decizie. Respingerea amenințării Tactica temporală a mulțumirilor anticipate: se mimează obținerea presupusului acord parțial
Defensivă: • Comunicarea deciziei de a acorda reducerea solicitată doar pentru tranzacțiile în curs.	Acordul parțial	Defensivă: • Cererea reducerii pentru întreaga comandă și justificarea ei.	Tactica lărgirii câmpului negocierii Forțarea mâinii partenerului pentru a-l obliga să ia o decizie.
Protectivă și defensivă • Comunicarea deciziei de a acorda reducerea solicitată pentru întreaga afacere, fără oferirea unei garanții asupra prețurilor, sub rezerva unei livrări rapide a semifabricatelor.	Concesie simetrică Tactica „dacă..., atunci..." Acord reducerea, cu condiția să ne furnizați piesele rapid.		

Tehnica de negociere abordată este predominant integrativă, deşi, mai ales în cazul celei de-a doua negocieri, se apelează şi la tactici de tip distributiv, fie ca mijloc de ajungere la acord (tactica emoţională a afectivităţii „învăluitoare", forţarea mâinii partenerului pentru a-l obliga să ia o decizie, tactica mulţumirilor anticipate, când se mimează obţinerea presupusului acord parţial), fie ca mijloc de a rezista atacului partenerului de negociere (ameninţarea). În profida acţiunilor de tip defensiv ale ambilor parteneri, negocierea nu eşuează, ci se concretizează într-un acord, reciproc avantajos. Explicaţia acestei situaţii pare a fi tot relaţia dintre parteneri. Interesele convergente ţin mai ales de perpetuarea relaţiei organizaţionale decât de profitul generat de această afacere. Astfel se explică şi valoarea procentuală de reducere cerută de cumpărător (de 10%, faţă de 20% solicitată de celălalt cumpărător), constrâns de altfel şi de faptul că unele piese au fost deja executate (tactica ostaticului).

Interlocutorii se cunosc de mulţi ani, astfel că au deja un istoric „de afaceri" comun, ceea ce înseamnă că au un grad de cunoaştere reciprocă ridicat, datorită accesului la numeroase informaţii despre interlocutor. Fiecare are aşadar anumite aşteptări referitoare la comportamentul celuilalt în timpul negocierii.

Ca reflex al gradului de cunoaştere ridicat dintre interlocutori, remarcăm tipurile de acţiuni întreprinse de participanţi, mai puţin compacte decât în cazul primei conversaţii; astfel, acţiunile de tip protectiv sunt performate mai repede, în mijlocul negocierii comerciale, nu doar la începutul sau la sfârşitul interacţiunii.

Pe lângă interactivitatea perechilor de acţiuni ale interlocutorilor, observăm distribuţia majoritar simetrică a perechilor de acţiuni, în special a celor de tip: acţiune defensivă-acţiune defensivă (patru schimburi) sau de tip acţiune protectivă-acţiune protectivă (un schimb), în raport cu două schimburi asimetrice (acţiune defensivă-acţiune protectivă şi acţiune defensivă). Relaţia de încredere reciprocă stabilită între parteneri de-a lungul altor tranzacţii comerciale constituie un liant real între interactanţi, care contribuie la încheierea mult mai rapidă şi mai eficientă a tranzacţiei respective.

În consecinţă, putem afirma că tipurile de acţiuni întreprinse de negociatori constituie un indicator al modului de desfăşurare a negocierii şi un mijloc de anticipare a reuşitei sau a eşecului negocierii comerciale respective.

5. CONCLUZII

Negocierea comercială este un tip de interacţiune în care participanţii sunt interesaţi în principal de tranzacţionarea unei afaceri. Pentru ca negocierea să se concretizeze într-o tranzacţie comercială, participanţii apelează la diverse strategii, tehnici, şi tactici de negociere. Politeţea faţă de partenerul de negociere este o constantă a comportamentului negociatorului, ce contribuie esenţial la stabilirea şi la perpetuarea unei relaţii de afaceri pe termen lung. Prin urmare, imaginea publică, socială este foarte importantă pentru participanţii implicaţi în negociere. Am considerat relevantă pentru determinarea aceastei imagini influenţa contextului situaţional al interacţiunii; de aceea, am utilizat conceptul de *eu situaţional*, integrator a două componente cheie: *eul personal* şi *eul organizaţional*, ale negociatorului. Aşadar, personalitatea negociatorului, relaţia pe

care o stabilește cu interlocutorul său și rolul social constituie, de fapt, esența unor identități diferite ale negociatorului (personală, relațională și situațională), ce pot fi percepute în cadrul aceleeași interacțiuni și care contribuie la crearea unei *persona* a negociatorului. Modul de prezentare a acesteia diferă fundamental, în funcție de *zona ascunsă* sau *zona vizibilă*, pe care urmărește să o pună în evidență, iar rolul negociatorului este de fiecare dată altul: fie regizor (cel care stabilește și organizează planul de negociere: strategia, tehnica și tacticile de negociere), fie *actor* (cel care execută „scenariul de negociere", în prezența celuilalt participant).

Crearea unei persona a negociatorului se produce prin acțiunile de *face-work* specifice interacțiunilor de tip negociere comercială, care au ca scop atât protejarea propriei imagini a negociatorului (acțiunile defensive), cât și protejarea imaginii celuilalt negociator (acțiunile protective). În virtutea caracterului menționat de reflexivitate a acțiunii adoptate, acesteia îi corespund anumite tehnici și tactici de negociere. Analiza în cadrul celor două tipuri de negocieri comerciale: mediată și directă, a acestor tipuri de acțiuni a relevat interactivitatea perechilor de acțiuni, precum și simetria (defensivă-defensivă, protectivă-protectivă) ori asimetria (defensivă-protectivă sau protectivă-defensivă) reacției interlocutorului față de acțiunea inițială. Tipurile de acțiuni identificate reflectă punctele comune și divergente dintre negociatori, în diverse momente ale negocierii. Pentru negociator, acțiunile partenerului său constituie o formă de cunoaștere a interlocutorului, precum și un element cheie pentru desfășurarea ulterioară a negocierii, oferindu-i acestuia oportunitatea de a alege acțiunile de răspuns cele mai adecvate, în vederea găsirii terenului comun al înțelegerii și a reușitei negocierii.

BIBLIOGRAFIE:

Bateson 1956 = Bateson G., Jackson, D. D., Jay Haley & Weakland, J., *Toward a Theory of Schizophrenia*, in *Behavioral Science*, vol. 1, 1956, 251–264.

Bülow-Møller, în Halmari, Helena, Virtanen, T. 2005 = Anne Marie Bülow-Møller, *Persuasion across genres*, în Halmari, Helena, Virtanen, T. (2005), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. p. 27–58.

Goffman 1967 = Erving Goffman, *Interaction Ritual. Essays on Face-to-face Behavior*, New York, Anchor Books, Garden City, Doubleday & Company.

Goffman 1973 = Erving Goffman, *La mise en scène de la vie quotidienne. 1. La présentation de soi. Chapitre 3-Les regions et le comportement regional*, Paris, Editions de Minuit.

Goffman 1981 = Erving Goffman, *Footing*. In: *Forms of Talk*.; Philadelphia: University of Pennsylvania Press. pp 124–157.

Goffman 2003 = Erving Goffman, *Viața cotidiană ca spectacol*. Traducere de Simona Drăgan și Laura Albulescu. București: Editura Comunicare.ro.

Ionescu -Ruxăndoiu (eds.) 2007 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Interacțiunea verbală. Aspecte teoretice și aplicative. Corpus*. București: Editura Universitații din București. (IV II).

Kerbrat-Orecchioni 1995 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*. Volumul I, Paris: Armand Colin.

Kerbrat-Orecchioni 1996 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris, Seuil.

Popescu 1998 = Dan Popescu, *Arta de a comunica*, București, Editura Economică.

Sălăvăstru 2003 = Constantin Sălăvăstru, *Teoria și practica argumentării*, Iași, Editura Polirom.

FACE AND *FACE-WORK* IN COMMERCIAL NEGOTIATION

ABSTRACT

Commercial negotiation is an interaction type where participants are interested in doing a business transaction. In order to convert negotiation into a commercial transaction, participants often use a wide range of techniques, namely negotiation strategies and tactics. Politeness applied within the verbal relation with a negotiation partner is a constant that negotiator's behavior must trigger, in order to establish and maintain a long term business relationship. Therefore, the public, social image appears to be essential for the partners involved in a negotiation. Starting from the idea that the influence of the interaction situational context is extremely relevant in determining this image, we introduced the concept of *situational ego*, which integrates two key-components: *the personal ego* and *the organizational ego* of the negotiator. Consequently, negotiator's personality, the relationship with his interlocutor and his social role are in fact the result of different identities (personal, relational, situational); they can be perceived during the same interaction, and defines negotiator's *persona*. The presentation of the negotiator's persona depends on the area where he is playing it: *in the backstage area or in the front stage area*. Each time the negotiator plays a different role, being either a *director* (who sets and organizes the negotiation plan including negotiation strategies, techniques and tactics) or *an actor* (casting the "negotiation screenplay" in front of the other participant).

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Bucureşti, str. Edgar Quinet, nr. 5–7
marioara.ion@gmail.com

PERSOANA I CA MANIFESTARE A EGOCENTRISMULUI DISCURSIV

ALEXANDRU NICOLAE

1. EGOCENTRISMUL DISCURSIV

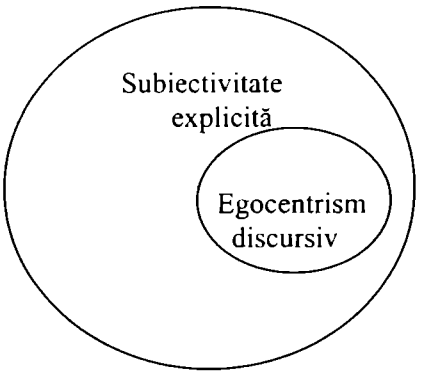
1.1. *Egocentrismul discursiv* este modalitatea prin care locutorul se referă la el însuşi mai mult (explicit sau prin diverse strategii conversaţionale) decât în discursurile/conversaţiile obişnuite. Egocentrismul discursiv conţine:

- o componentă psihologică puternică, i.e. preocuparea locutorului pentru sine care se reflectă în comportamentul său lingvistic; există indivizi profund egocentrici, iar această trăsătură caracterială a lor se răsfrânge în comportamentul lor lingvistic, uneori deviant [spaţiul audiovizualului românesc a fost invadat de asemenea indivizi – cele mai potrivite persoane publice care pot fi un exemplu pentru fenomenul pe care îl avem în vedere sunt George Becali (om politic), Silviu Prigoană (om de afaceri), George Pruteanu (profesor), Andrei Gheorghe (moderator TV), Luis Lazarus (jurnalist de investigaţii), Paul Păcuraru (economist, ministru) şi lista poate continua];
- una socioculturală, care se reflectă în mecanismele comunicării interpersonale specifice fiecărei culturi;
- şi, în cele din urmă, una interacţională, asupra căreia vom stărui în acest articol.

1.2. Fenomenul de egocentrism poate fi studiat doar dacă ne poziţionăm la nivelul *parole*, înţelegând limba atât ca suma tuturor manifestărilor psihologiei individuale a vorbitorilor, cât şi ca un mod de gândire constant şi comun care caracterizează societatea actuală, reflectat în comportamentul lingvistic al marii părţi a vorbitorilor (*apud* Boylan, 2002).

1.3. Pentru lămurirea conceptelor cu care operăm, propunem dihotomia *unitate egocentrică* (manifestare locală, microstructurală a unei forme de egocentrism)/*discurs autocentrat* (care presupune că cea mai mare parte a discursului este egocentrică).

1.4. Atitudinea intrinsecă a vorbitorului este profund *subiectivă*[1], ca o consecință a organizării discursului din propria sa perspectivă. Însă cantitatea de subiectivitate pe care o presupune fenomenul numit de noi egocentrism discursiv o depășește pe cea a enunțărilor subiective standard. De asemenea, și forma de manifestare a subiectivității pe care o implică egocentrismul discursiv este una specifică, anume, cea *explicită*, în care enunțarea îmbracă forma *Cred că afară e frumos*, formele subiective fiind deci marcate, în opoziție cu o subiectivitate *implicită* (*Afară e frumos*), în care subiectivitatea este nemarcată, enunțul trecând adesea drept obiectiv (*apud* Kerbrat-Orecchioni, 1980: 151). Nu toate *unitățile subiective* ale limbajului, *deicticele* și *verbele modalizatoare* sau *subiective* (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1980: 81), trec automat drept unități egocentrice de limbaj, relația dintre subiectivitate și egocentrism discursiv fiind de incluziune. Totalitatea rostirilor[2] egocentrice formează o submulțime a rostirilor subiective.



1.5. Anticii (Aristotel) desemnau prin *ethos* construcția unei imagini de sine destinate să garanteze succesul demersului oratoric (*apud* Amossy, 1999: 10). În câmpul pragmaticii, D. Maingueneau (în Amossy, 1999 *et in aliis*) transferă noțiunea de *ethos* din tradiția retorică în analiza discursului, extinzând-o de la discursurile argumentative la orice tip de discurs, și arătând că, pe lângă persuasiunea prin argumente, noțiunea de *ethos* permite reflecția asupra procesului mai general de adeziune a subiecților la o anumită poziție discursivă; această adeziune nu este imediată, ci presupune câștigarea unui anumit public (*op. cit.*, p. 75–76). G. Haddad (în aceeași lucrare, p. 55, referindu-se tot la analiza discursului) disociază conceptul de *ethos* în ethos *prealabil*, imaginea preexistentă a locutorului, și ethos *discursiv*, imaginea pe care locutorul și-o construiește prin discurs. Orice discurs activează componenta de ethos discursiv, locutorul construindu-și, odată cu finalitățile enunțurilor din componența discursului, și o imagine, prin diverse strategii (politețe negativă, politețe pozitivă). Discursul egocentric se construiește prin activarea cât mai puternică a acestei componente implicite oricărui discurs.

1.6. Egocentrismul discursiv se manifestă atât la nivel microstructural, cât și la nivel macrostructural. La nivel microstructural avem a face cu *unități egocentrice* de limbaj (înțelese ca părți mai mici, incluse în *unitățile subiective* [Kerbrat-Orecchioni, 1980]), enunțări scurte care pun, pentru o durată limitată la una sau mai multe rostiri, locutorul în centru propriului enunț prin construcții ca: „din punctul meu de vedere, eu cred că trebuie..." (TV, 2007); în componența *unităților egocentrice* de limbaj cel mai

[1] „The canonical situation-of-utterance is **egocentric** in the sense that the speaker, by virtue of being the speaker, casts himself in the role of **ego** and relates everything to his viewpoint" (Lyons, 1977: 638).
[2] *Rostire* este traducerea termenului englezesc *utterance*.

intră și **persoana I**, prin intermediul verbului sau prin atașarea în enunț a particulei egocentrice **eu**. Egocentrismul de nivel macrostructural îmbracă mai multe forme (în acest caz este vorba de un discurs *autocentrat*): fie aglomerarea de unități egocentrice și distribuția lor în întregul discurs (vezi un text ca *Amintiri de pe front* din IVLRA), fie strategii conversaționale complexe. Un exemplu pentru acest din urmă tip de comportament este strategia folosită de Neagu Djuvara, invitat la emisiunea *100%*, moderată de Robert Turcescu, din data de 18.06.2007. Deranjat de o întrebare primită la puțin timp după începutul emisiunii, invitatul răspunde politicos, însă apoi, pe tot parcursul emisiunii (circa 50 de minute), îl agasează pe moderator la intervale regulate cu întrebări la care acesta este incapabil să răspundă sau cu interogații retorice. Conturul melodic al acestor întrebări (mult diferit de cel al altor întrebări) și adresarea directă către moderator („**Matale** știi când...?", „**Matale** știai că...") arată că scopul lor este fie acela de a-l pune în dificultate pe moderator, fie acela de a-și arăta superioritatea intelectuală, fiind, în esență, o modalitate prin care invitatul atrage atenția asupra sa fără a folosi unități egocentrice care să facă referire la propria sa persoană.

2. PERSOANA I

2.0. Valorile persoanei I[3], ale „particulei egocentrice **eu**" (cum este numită în Vlad, 2007), au fost studiate din foarte multe perspective. Suntem interesați în această comunicare de ocurențele *ego*-ului care au o valoare egocentrică.

2.1. Abordarea filozofică a problemei autoreferențialității (Nozick, 1981) pleacă de la asumpțiunea că persoana I poartă o referință internă; așadar, folosirea persoanei I în discursul oral implică realizarea unui act reflexiv și volitiv de autoreferință care generează *subiectivitatea explicită*, existentă doar în jurul acestei enunțări. Deși nu arată explicit, Nozick abordează problema subiectivității în mod invers decât o face tradiția lingvistică. Pentru el, subiectivitatea *explicită* a lui Kerbrat-Orecchioni apare odată cu actul reflexiv și volitiv de autoreferire.

2.1.1. Reboul (1995) adâncește analiza: pentru autoare, capacitatea persoanei I de a genera subiectivitate este strict legată de calitățile sale de a fi expresie indicială. Într-adevăr, un argument de ordin psihologic se poate aduce în sprijinul acestei legături: una dintre trăsăturile particulei egocentrice „eu" este „*unicitatea* specifică a referinței sale în discurs, determinată de valorile, de fiecare dată unice, ale prezentului, 'punct' spațio-temporal în care are loc enunțarea, adică asumarea inițiativei unui act comunicativ de către un locutor" (Vlad, 2007).

2.1.2. În plus de trăsătura sesizată de Vlad (2007), putem spune că semantica lui „eu" mai conține o trăsătură destul de importantă: *singularitatea*[4] de care dă dovadă

[3] La începutul articolului „Persoana I: liant textual global – fracturant local", Carmen Vlad oferă o scurtă descriere a perspectivelor din care a fost studiată persoana I, de la abordarea morfosintactică (tradițională) până la orientările lingvistice moderne.

[4] Încadrăm aici conversațiile obișnuite, nu pe cele ironice și de alte tipuri, care pot fi construite antifrastic.

atunci când este folosită de locutor în enunțare. Pentru această trăsătură se poate aduce un argument de ordin empiric, întotdeauna verificabil, acela că „eu", ca locutor, nu mă pot înșela niciodată că fac referire la mine când **rostesc** „eu" și niciun alt participant la conversație nu poate înțelege că am făcut referire la altcineva decât la mine, pe când atunci când se face referire la o altă persoană, identificarea poate fi greșită: rostind[5] într-o adunare mai mare „tu"/„dumneavoastră"/„voi", fără a folosi și mijloace ostensive, identificarea referenților de către un terț participant poate fi deformată – mai mult ca sigur că acesta nu va înțelege la care „tu"/„dumneavoastră"/„voi" mă refer.

Unicitatea și *singularitatea* separă particula „eu" de celelalte componente ale cadrului deictic primar, *aici* și *acum*: rostind *aici* și *acum*, locutorul fixează pentru sine coordonatele deictice; în cazul lui „eu", nu e nevoie ca locutorul să se identifice pe sine pentru sine, adică, în termenii desemnării de referință, nu există posibilitatea unei discrepanțe între autoreferința sa și referința semantică. Reboul (1995) asociază pronumelui „eu" noțiunea de *acces privilegiat*, spunând că, de facto, nu există o desemnare de referință a vorbitorului atunci când acesta rostește „eu": „we just do not identify ourselves for ourselves" (Reboul, 1995).

2.2. În consecință, trăsătura *singularității* care caracterizează particula „eu", dar și un parametru tipologic al limbii generează, în română, fenomene de egocentrism discursiv. Capacitatea particulei „eu" și a pronominalelor din sfera persoanei I de a genera rostiri egocentrice își are sursa și în faptul că româna este o limbă de tip pro-drop.

2.2.1. Orice timp verbal, cu structură analitică ori sintetică, se poate construi în română fără prezența pronumelui subiect, pentru că trăsăturile de persoană și de număr sunt exprimate cu ajutorul morfemelor (vorbim, de asemenea, în română, de un sincretism morfematic, pentru că o desinență ca *-ez* din *lucrez* înglobează atât valoarea de prezent, cât și pe cea de număr singular și persoană I).

2.2.2. Apariția pronumelui „eu" înaintea verbului predicat sau după acesta este deja o marcare suplimentară a asumării enunțării:

„N-A:M n-am găsit nici un loc acolo unde să-ncap *eu* culcat" (*Amintiri de pe front*, în IV)

2.2.3. Se poate vorbi de o scală a comportamentelor egocentrice care implică particula „eu" și pronominalele din sfera persoanei I. În conversațiile/discuțiile din talk-show-urile politice din ultimul an (dar nu numai în talk-show-uri politice) pare să se extindă un tipar lexico-gramatical cu funcție de argumentare și persuadare (în opinia noastră, acest tipar este, de fapt, pseudoargumentativ, din rațiuni care vor fi expuse mai departe), cu semnificația de exprimare a punctului de vedere, însoțit de posesive de persoana I singular (și, mai rar, plural[6]):

„din punctul *meu* de vedere, soluția este realinierea la standardele..."(TV, 2007),

„după părerea *mea*, președintele Băsescu a greșit când...." (TV, 2007),

„în opinia *noastră*, ..." etc.

---

[5] Ne referim aici, bineînțeles, la prima referire la persoanele celelalte, nu la situația în care cu „tu" / „dumneavoastră" /„voi" port o conversație de ceva timp.

[6] Folosirea pluralului este o caracteristică idiolectală, care ține, în principal, de conceptul pragmatic de *face*.

2.2.4. Următoarea treaptă, mai puternică, de marcare egocentrică a enunțării, este alăturarea verbelor *dicendi* sau a celor epistemice la formulele despre care am vorbit mai sus:

„din punctul *meu* de vedere, **cred** că ar fi necesar să se...." (TV, 2007),

„din punctul *meu* de vedere, nu **cred** că este vorba de un act terorist" (TV, 2007).

2.2.5. Apariția pronumelui „eu" duce deja enunțarea în sfera unui comportament absolut egocentric:

„după părerea *mea*, **cred** că ce-am înțeles **eu** este că..." (TV, 2007),

„după părerea *mea*, **eu zic** că amândoi pot să înșele" (internet).

De asemenea, apariția lui „eu" în combinație cu structuri comparative (de autoritate) sporește *efectul perlocuționar*, structurile comparative având funcțiunea unui *argument al autorității*:

„în opinia *mea*, **eu**, ca stat, **ar trebui să subvenționez** unele produse" (internet)

„din punctul *meu* de vedere, **eu**, ca politician, **eu** vă **spun** că..." (TV, 2007).

2.2.6. Comportamentul egocentric cel mai puternic marcat apare în cazul în care este exprimat și numele propriu al locutorului, funcționând ca argument al autorității:

„**Eu**, Paul Păcuraru, în seara aceasta vă *declar* că..." (TV, 2007).

Autoaprecierea se poate realiza prin includerea într-o serie de persoane apreciate pozitiv într-un anumit context:

„Am auzit și cuvântul țigan folosit pozitiv: *ce bun e țiganul!* Uite, Bănel Nicoliță, uite, Marcel Pavel, uite, Pepe... **de mine ce să mai zic!?**" (Mădălin Voicu, TV, 2007).

2.3. Ne reîntoarcem la afirmația din *2.2.3.*, anume că majoritatea formulelor de mai sus care însoțesc pronumele „eu" sau alte forme de persoana I sunt, în fapt, fals argumentative. Ele sunt fie *marcatori expliciți* (toate cele care au în componență persoana I), fie *marcatori impliciți* (structurile comparative, apariția numelui propriu) ai subiectivității ego-ului vorbitor care închid enunțarea într-un „cerc vicios" al expunerii de argumente. În cazul marcatorilor expliciți de subiectivitate, caracterul pseudoargumentativ este mai ușor observabil, pentru că implică vizibil ego-ul, însă „cercul vicios" este mai greu observabil în cazul enunțărilor aparent obiective.

3. ATITUDINEA ANTI-EGO

Urmărind diverse dezbateri (majoritatea întâmplătoare), am observat o atitudine de respingere a manifestărilor egocentrice prin discurs, prin limbaj. Pe un forum (aparținând Ministerului Educației) adresat elevilor care se pregătesc pentru bacalaureat și examenul de capacitate se găsește următorul „sfat":

„Dacă ați folosit următoarele cuvinte: ÎN OPINIA MEA, EU CRED, SUNT SIGUR, PRESUPUN și multe pronume la pers. I o sa luați maxim (sic!) sau cel puțin 8pct din 10." (http://forum.portal.edu.ro/index.php?showtopic=45347&st=25)

Adesea, tot pe forumuri, se nasc dezbateri privitoare la folosirea unităților egocentrice de limbaj. Următorul fragment este extras de pe un forum pe care schimbă opinii traducătorii autorizați:

„o altă minunăție pe care am observat-o și pe forumuri -> 'în opinia mea' 😂

de ce ți se pare minunăție? e normal să iți exprimi părerea prin 'în opinia mea', 'eu cred' bla, bla. cel puțin așa parcă mi se spunea la limba română. cred că ține într-o oarecare măsură și de educație.

nu, nu-i normal, e o traducere mot à mot, mai mult decât forțată a celebrei 'in my opinion' și este departe de a avea vreo logică în limba română! și sincer suna ca dracu'!

nu mi se pare forțată. poate sună aiurea indeed, dar după cum am mai spus, țin să cred că e o marca a bunei-creșteri"
(http://www.metalfan.ro/forum/viewtopic.php?t=3780&start=25&sid=6455aac2ff0a34b9799345bb601f0933).

Cea mai interesantă „glosare" a unei unități egocentrice o găsim tot în spațiul virtual românesc:

„**În opinia mea, 'Eu** sunt cel ce sunt' se traduce așa – Eu, Dumnezeu, nu încap în dicționarul vostru. Eu nu pot fi definit prin cuvinte, căci nu am limite..."
(www.sadrian10.tripod.com/clujnapocadosarelex/id61.html)

4. CONCLUZII

În prima parte a prezentării, am definit fenomenul de *egocentrism discursiv*, în cele două forme prin care se manifestă: *unitatea egocentrică de limbaj* (pentru nivelul microstructural) și *discursul autocentrat* (pentru nivelul macrostructural). Am identificat, de asemenea, domeniile în care acesta se manifestă, încercând să-l separăm de alte fenomene cu care interferează: subiectivitate, ethos etc.

În doua parte, am caracterizat pronumele *eu* din perspectiva fenomenului de egocentrism discursiv, iar apoi, cu ajutorul unor exemple extrase din domeniul audiovizual și din corpusuri de română vorbită, am realizat o scală a egocentrismului discursiv în funcție de utilizarea pronumelui.

În ultima parte, pornind de la câteva exemple, am arătat că atitudinea societății românești față de manifestările lingvistice egocentrice nu este favorabilă.

BIBLIOGRAFIE:

Amossy 1999 = Ruth Amossy (sous la direction de), *Images de soi dans le discours. La construction de l'ethos*, Paris, Delachaux et Niestlé.

Boylan 2002 = Patrick Boylan, „Language as Representation, as Agency, as a New Way of Being", în Cormeraie *et al.* (eds.), *Revolutions in consciousness: local identities, global concerns in Languages and intercultural communication*, CLS-IALIC.Publications, Leeds, Leeds Metropolitan University, p. 165–174.

Ionescu-Ruxăndoiu 1991 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Narațiune și dialog în proza românească. Elemente de pragmatică a textului literar*, București, Editura Academiei Române, pp. 19–25.

Ionescu-Ruxăndoiu 2002 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie* (= IV), București, Editura Universității din București

Kerbrat-Orecchioni 1980 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, 1980, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.

Lyons 1977 = John Lyons, *Semantics*, vol. II, Cambridge, Cambridge University Press.

Nozick 1981 = Robert Nozick, „Reflexivity", în *Philosophical explanations*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press, p. 71–114.

Reboul 1995 = Anne Reboul, „I and you: simple identity and personal identity", papper presented at the 3rd International Conference on Conceptual Structures, August 14–18, University of California, Santa Cruz.

Vlad 2007 = Carmen Vlad, „Persoana I: liant textual global – fracturant local", în Camelia Stan, Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae (eds.), *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, București, Editura Universității din București, pp. 389–396.

1ST PERSON'S USE AS EGOCENTRIC DISCOURSE

ABSTRACT

In this paper, I talks about the egocentric discourse. This phenomenon appears at the micro-structural level (as egocentric particle) and at the macro-structural level (as self-centred discourse) of the text. I further analyses the pronoun eu 'I' as an egocentric particle. Depending on the use of the 1st person pronoun and others linguistic marker, we can identify several levels of egocentrism.

Facultatea de Litere, Universitatea din București,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
nicolae_bibi@yahoo.com

CITATUL ÎN TITLU – O FORMĂ DE PARTIZANAT ÎN PRESA SCRISĂ

MIHAELA POPESCU

1. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Prin cele două tipuri de vorbire principale (numite și *primare*[1]): vorbirea directă și vorbirea indirectă se realizează un transfer de conținut, se operează integrarea („încastrarea") unui mesaj, aparținând unui emițător, în alt mesaj, aparținând altui emițător. De aceea, oricât de diferite ar fi în privința trăsăturilor morfo-sintactice, semantico-pragmatice sau în ceea ce privește punctuația, cele două tipuri reprezintă, în realizările lor concrete, tot atâtea forme de citare: directă și, respectiv, indirectă.

În articolul de față, care face parte dintr-un proiect mai amplu, nu am exclus *ab initio* niciuna dintre realizările concrete ale citării unei surse, cu condiția ca ele să fi apărut în *titlurile* unor articole selectate de noi din presa centrală[2].

Am numit *emițător* pe jurnalistul căruia îi aparține articolul presă, adică acea instanță comunicativă care emite secvența-cadru[3]. El este, deci, emitentul mesajului prin care se spune că *o sursă X afirmă ceva*. Trebuie făcută precizarea că, în ceea ce privește strict titlul unui articol, este foarte posibil ca acesta să nu aparțină jurnalistului, fiind stabilit în ședințele de redacție. Cu toate acestea, atâta timp cât el apare sub semnătura unui anumit autor, este de presupus că acesta și-l asumă. Prin urmare, analizând în cele ce urmează titlurile câtorva articole, le vom atribui și noi, în mod convențional, *emițătorului*, jurnalistului, chiar dacă ele sunt, mai degrabă produsul unui arhilocutor.

Am numit *sursă*[4] pe emitentul celui de-al doilea mesaj, transmis prin secvența inserată *(ceea ce afirmă X)*. Acest cuvânt se regăsește în terminologia jurnalistică, acoperind, parțial însă, aceeași realitate extralingvistică.

---

[1] DSL 1997 : 472.

[2] Cu o singură excepție (un exemplu nerelevant de altminteri pentru discuția noastră și pe care, în consecință, nu l-am reprodus), nu am întâlnit și deci nu am utilizat, pe parcursul demonstrației, mostre de autocitare în titlu.

[3] Am utilizat termenii *secvență-cadru* și *secvență inserată* cu aceleași accepțiuni cu care apar în GALR II, 818.

[4] Vezi și Ionescu-Ruxăndoiu 2000 : 19.

În cadrul demersului de față am reunit, în mod deliberat, sub denumirea generală *titlu* elemente peritextuale diferite ale articolului de presă (titlul propriu-zis, intertitlul, titlul de casetă etc.), toate îndeplinind aceeași condiție necesară, de a reprezenta rezumativ sau sugestiv un text sau un fragment de text[5]. Am simplificat astfel, operațional și numai în spațiul acestui articol, o clasificare și o terminologie detaliate, utile, pe care le înregistrează literatura de specialitate[6], care nu erau însă indispensabile obiectivelor urmărite de noi.

Teoretic, în prezentul articol, care face parte dintr-un proiect mai amplu, nu am exclus *ab initio* niciuna din realizările concrete ale citării sursei (în manieră directă sau indirectă), cu condiția ca ele să fi apărut în *titlurile* unor articole din presa centrală[7]. Ca atare, am încercat să selectă, titluri conținând atât citate în vorbire directă, cât și citate în vorbire indirectă.

Ca observație generală, precizăm că citarea în vorbire indirectă este o modalitate rar întâlnită în titluri. Încercând să ne explicăm acest fapt, am putea spune, fără să greșim, că reproducerea în stil direct este percepută în general ca fiind mai elaborată, mai greoaie. O secvență prototipică din vorbirea indirectă presupune în mod obligatoriu existența a două verbe la moduri personale (dintre care unul *dicendi*) și a unui element subordonator conjuncțional, adică a unei fraze. Acest lucru implică un tempo mai lent și un dinamism mai scăzut. În plus, o frază contrazice, prin lungimea sa, una dintre condițiile unanim recunoscute ale reușitei în crearea unui titlu bun de articol de ziar: dimensiunea redusă sau medie (maximum 7 cuvinte). Este de înțeles, așadar, de ce exemplele de tipul: *X a spus că..., Z a confirmat că* sunt destul de rar prezente în titluri. Dar cum există și titluri lungi care conțin citate în vorbire directă, este posibil ca motivul expus mai sus să nu fie unicul pentru care vorbirea indirectă este evitată în acest element-cheie al articolului O altă explicație ar putea-o constitui dinamismul mai scăzut, precum și impactul mai slab pe care îl are asupra cititorilor vorbirea indirectă. Totuși, citarea indirectă apare, uneori, în exemple precum cel pe care ni-l oferă titlul[8] următor:

Șeful SRI zice că Băsescu îl împiedică să demisioneze. (A, 21 apr., 2002, p. 5) **(1)**

În continuare, ne vom referi numai la titlurile care, fie conțin un fragment de vorbire *directă* citată, fie se identifică în întregime cu un astfel de citat.

De asemenea, am avut permanent în vedere, ca operație preliminară analizei, în ce măsură citatul a fost mai amplu și autorul articolului a renunțat la el, existând indicii textuale în acest sens. De fiecare dată, am luat în calcul posibilitatea ca secvența citată din titlu să fi existat ca atare într-un fragment al discursului sursei, la a cărui citare autorul renunță, preferând să-l rezume în propriul discurs. Or, materialul premergător discursului emițătorului, adică interviul, înregistrarea etc. (altfel spus, discursul integral al sursei) este, în cazul cercetării de față, imposibil de verificat și, totodată, irelevant (dat fiind

[5] Cf. DEX: 1996, s. v.

[6] Cvasnâi Cătănescu 2006 : 7 și urm.

[7] Cu o singură excepție (un exemplu nerelevant de altminteri pentru discuția noastră), nu am întâlnit, și prin urmare, nici nu am utilizat, pe parcursul demonstrației, mostre de autocitare în titlu.

[8] În toate exemplele din acest articol titlurile comentate au fost subliniate bold cursiv, pentru a se diferenția de fragmentele de texte.

faptul că obiectul analizei îl constituie textul de presă, ca produs final), întrucât cititorul ia contact numai cu materialul tipărit.

2. TIPURI DE CITARE DIRECTĂ ÎN TITLURI

2.1. Citatul din titlu se regăsește ca atare în cuprinsul articolului. Întrucât demonstrația noastră pornește de la analiza exemplelor concrete, am considerat util să stabilim un punct de referință, un nivel neutru al citării în titlu care, fiind realizată în spiritul normelor academice, nu ridică probleme nici în a fi descrisă, nici în a fi interpretată.

Acest nivel neutru al citării ar putea fi ilustrat cu succes de un exemplu precum:

Advocaat: „Calificarea nu se va juca doar între Olanda și Cehia"

„Este o grupă dificilă și ***calificarea nu se va juca doar între Olanda și Cehia*** *[...]", a declarat Advocaat.* (CRT, 8 dec., 2003, p.12) **(2)**

Este vorba despre o situație simplă, pe care o putem numi „de referință", deoarece satisface următoarele reguli de citare onestă:

a) citatul se regăsește *ca atare* în cuprinsul articolului;

b) aparține unei surse indicate clar în text;

c) respectată normele de punctuație ale vorbirii directe citate.

Întâlnim o situație asemănătoare și în următorul caz, în care, din necesitatea de a corespunde exigențelor de scurtime a titlului (sau a intertitlului, ca în exemplul următor), reproducerea (onestă totuși) renunță însă adesea la anumite tranșe din discursul sursei, considerate inutile de către emițător, fără a marca grafic operația de abreviere. Emițătorul citează în mod selectiv, păstrând numai acele tranșe din discursul sursei care i se par indispensabile sau relevante:

Iordănescu: „Trebuie să sperăm, avem șansa noastră"

„ ***Trebuie să sperăm****, sunt convins că* ***avem șansa noastră****. Trebuie să acordăm aceeași atenție tuturor adversarelor și să tratăm cu seriozitate toate meciurile."* (CRT, 8 dec., 2003, p.12) **(3)**

În alte situații însă, selectarea unei anumite tranșe din citatul de bază reprezintă o imixtiune deloc inocentă din partea emițătorului, o strategie de disimulare a intenției proprii de orientare a lecturii pe care o efectuează cititorul.

Să presupunem, de pildă, că pentru exemplul de mai sus, autorul articolului ar fi ales ca titlu, din discursul sursei, altă secvență, și anume: ***"Trebuie să tratăm cu seriozitate toate meciurile"***. Nu putem să nu observăm că, în acest caz, mesajul din titlu se schimbă, că lectura este reorientată, accentul punându-se, de această dată, nu pe noroc, ci pe efortul și pe seriozitatea jucătorilor. Or, dacă adăugăm la aceasta, și faptul că titlul este secvența cea mai vizibilă și aproape unanim citită, de către cei care răsfoiesc un ziar, ne dăm seama de subtilitatea și de eficiența jocului manipulării, operate prin intermediul gestionării citatelor. În mod deliberat, am ales un exemplu neutru, din sport, și nu unul din paginile politice ale ziarelor.

În titluri există însă și numeroase exemple care se distanțează mai mult sau mai puțin perceptibil de formele prototipice de citare în vorbire directă. În următorul exemplu,

se remarcă alegerea secvenței din titlu astfel, încât să includă tranșa *suntem martori* (care nu apare în citatul din interiorul articolului), angajantă, coparticipativă și care pactizează cu cititorul prin persoana I plural a predicatului:

Boureanu: „Suntem martori la o lovitură de stat deghizată"

Vicepreședintele PLD, Cristian Boureanu a spus, la dezbaterea din Parlament, că inițiativa de suspendare din funcție a șefului statului reprezintă **"o lovitură de stat, deghizată de mântuială sub masca democrației"** (CB, 20 apr., 2007, p. 4) **(4)**

Se dovedește astfel încă o dată faptul că plasarea citatelor în titlu reprezintă o strategie de captare rapidă a atenției cititorului. Pe de o parte, acesta este invitat indirect să citească articolul, pentru a afla detalii. Pe de altă parte însă, dată fiind libertatea emițătorului de a jongla cu citatele, plasarea acestora în titlu reprezintă totodată și o modalitate strategică de a-i induce cititorului o opinie, de a-i furniza sau de a sublinia o anumită informație, chiar înainte ca acesta să fi parcurs textul și să fi avut deci șansa de a-și forma propria părere.

2.2. Citatul din titlu care nu se regăsește în aceeași forma în cuprinsul articolului. Așa cum rezultă din materialul cercetat, titlurile reprezintă spații în care, nu numai că procedeul citării apare cu o frecvență apreciabilă, ci dezvoltă forme diverse, care se distanțează în proporții variabile de formele clasice ale acestuia.

Deși, teoretic, secvențele citate în vorbire directă ar trebui să rămână intacte, în realitate lucrurile nu se petrec așa. "Citatele nu pot fi modificate. Odată cuprinse între ghilimele, cuvintele trebuie să fie identice cu cele rostite. Încercările de a le îmbunătăți prin regruparea sau chiar schimbarea cuvintelor sunt de neacceptat. Ziaristul are doar dreptul de a îndrepta greșelile gramaticale minore, de a elimina repetițiile sau cuvintele de umplutură."[9]

Autorul intervine și, atunci, se pune problema apartenenței reale la un emitent sau la altul a secvenței citate se constituie, în mod firesc, ca o consecință a descrierii respectivelor forme de citare și a rezultatelor oricărei cercetări efectuate asupra acestora. În cele ce urmează, am ordonat exemplele discutate în mod gradat, urmărind tocmai această "deplasare" a citatului în raport cu formele canonice.

Materialul ne-a pus la dispoziție exemple de citate i n e x a c t e, care nu apar ca atare în text, fiind modificate pentru a se adapta exigențelor titlului. Iată un exemplu:

Tudor Giurgiu: "Am găsit în TVR inși care nu fac nimic și iau o grămadă de bani "

"Am găsit o mare masă de mediocritate, inși care nu fac nimic și iau o grămadă de bani. Mediocri pentru că nu au vrut mai mult, au tot dat vina pe condiții."

(G, 19 aug., 2005, p. 11) **(5)**

În acest caz, cu excepția renunțării la un anumit pasaj *(o mare masă de mediocritate)* – abreviere dictată de poziția în care se află –, citatul din titlu se regăsește în articol și respectă regulile de punctuație. Spre deosebire însă de fragmentul citat în text, secvența citată din titlu conține în plus un ancoraj spațial (*în TVR"*).

[9] Constantin Stan 2001, în Coman 2001: 137.

Prin urmare, transpunerea citatului din articol în titlu nu a antrenat numai modificări cantitative, ci şi calitative. Ne întrebăm deci, în mod inevitabil, cărei instanţe comunicative îi aparţine determinarea spaţială *"în TVR"*, atâta timp cât ea nu făcea parte din citatul reprodus în articol *in extenso*, iar răspunsul îl aflăm în acceptarea imixtiunii emiţătorului. Acesta "completează" informaţia furnizată de sursă, astfel încât cititorul să primească, încă din titlu şi într-o formă sintetizată, toate datele necesare delimitării clare a subiectului. (Fără inserţia pe care o face emiţătorul în discursul sursei, titlul ar fi fost general, vag, având o arie de referinţă nedeterminată: *"Am găsit inşi care nu fac nimic şi iau o grămadă de bani"*). De altfel, aşa cum am arătat, nici abrevierea unui citat nu este o acţiune inocentă. Oricât de justificată ar fi de exigenţele de scurtime a titlului, nu se poate trece cu vederea faptul că abrevierea implică, în mod fatal, subiectivitatea celui care o operează şi care hotărăşte ce secvenţă va rămâne şi ce secvenţă va fi eliminată, care este reprezentativă şi care nu.

Aşadar, secvenţa încadrată de ghilimele din titlul reprodus în exemplul de mai sus contrazice una dintre condiţiile de bază ale citării, şi anume aceea de a reproduce, într-un discurs a c t u a l, o secvenţă dintr-un discurs produs a n t e r i o r. Secvenţa citată din titlu este în egală măsură discurs actual şi discurs anterior, produsul sursei, dar şi al emiţătorului, rezultatul fiind un tip de enunţare special, o e n u n ţ a r e m i x t ă[10].

Un argument în favoarea acestei idei îl oferă şi exemplul următor, în care la alcătuirea "citatului" din titlu, contribuie nu numai emiţătorul (care modifică, în mod evident discursul sursei) şi sursa, ci şi o presupusă sursă colectivă (*oamenii cei mai echilibraţi*), citată la rândul ei de sursa iniţială [Alessandra Mussolini - n. n.]:

"Românii ne-au masacrat, au depăşit mult în cruzime alte etnii. Basta! Întoarceţi-vă acasă"

Cu ani în urmă, etnia cea mai violentă era considerată cea albaneză, mult mai atroce decât egiptenii sau marocanii. ***Acum românii au depăşit mult în cruzime toate aceste etnii...*** *Am decis să efectuăm o vizită în România pentru a verifica ce se întâmplă de fapt, care este legislaţia românească, cum sunt trataţi în ţara dumneavoastră ...românii săraci, femeile, copiii, care sunt măsurile luate, ajutoarele sociale pentru categoriile defavorizate, care sunt salariile, condiţiile de viaţă ale româanilor? Căci* ***suntem pur şi simplu masacraţi, sufocaţi de aceasta masivă imigraţie din România...*** *Cetăţenii italieni s-au săturat până-n gât de infracţionalitatea românească. Ultimele episoade au umplut paharul, determinând până şi oamenii cei mai echilibraţi să spună:* ***"Basta! Întoarceţi-vă în ţara voastră"***. (COT, 3 nov., 2007, e. o.) **(6)**

Chiar dacă, în discursul jurnalistic, cel care se manifestă – cel puţin teoretic – este eul *social* (şi nu cel *personal*) al autorului articolului de presă, imixtiunea acestuia în secvenţele citate din discursul surselor reprezintă o formă de manifestare a subiectivităţii.

Încălcarea normelor citării – sub pretextul nemărturisit al poziţionării unei secvenţe citate în titlu (element cheie, cu trăsături şi funcţii speciale şi, în consecinţă, mai

[10] *Enunţarea mixtă*, identificată de noi în anumite forme de citare nu trebuie confundată cu *dubla enunţare* din teatru sau din povestirile homodiegetice cu destinatar ficţional (în care există, simultan, discurs de personaj destinat altui personaj şi discurs de autor destinat publicului /cititorului). V. Ducrot, Schaeffer 1996: 481.

permisiv la inovații și artificii de limbaj) – se realizează deci prin imixtiunea emițătorului în discursul sursei, care poate merge uneori până la a nu mai păstra, formal, nimic din acest discurs, parafrazându-l, reproducând numai ideea, dar menținând în mod neonest ghilimelele.

Modificare discursului sursei de către emițător reprezinta una dintre formele cele mai evidente de manifestare a polifoniei a multitudinii vocilor într-un text jurnalistic. Ea poate conduce la derapaje de sens și, implicit, la modificarea mesajului. Se construiește astfel o subtilă manipulare a destinatarului, eficientă, din cel puțin două motive.

Pe de o parte, este vorba de faptul că discursul, chiar în forma lui modificată, păstrează ghilimelele (o garanție a autenticității!). El se servește astfel de punctuație pentru a deghiza în citat o secvență care nu mai aparține, ca enunțare, sursei, ci emițătorului.

Pe de altă parte, este vorba despre faptul că această manipulare se operează într-un punct-cheie al articolului, în titlu, adică la nivelul cel mai vizibil și mai ușor de reținut de către cititor, chiar și când acesta nu citește întreg articolul.

2.3. Citatul inexistent în cuprinsul articolului. Așadar, pe o scară imaginară a mijloacelor prin care emițătorul jonglează cu citatele aparținând discursului surselor, pe treapta cea mai înaltă se află, credem, ceea ce noi numim *citatul inexistent.*

Pe de o parte, este vorba de cazurile în care citatul în vorbire directă din titlu nu apare *ca atare* în text, ci doar reluat în formă indirectă în articol, precum în exemplele următoare:

Marius Măldărășanu: "Pentru mine, sezonul e terminat!"

Marius Măldărășanu a precizat că pentru el actualul sezon este încheiat din cauza rupturii de ligamente suferită în partida contra Herthei Berlin. *"De ce mi-a fost frică n-am scăpat. O sa revin pe teren cel mai probabil peste 5-6 luni. Din păcate, la o astfel de accidentare, recuperarea durează foarte mult și nu am ce să fac. Cel mai greu îmi e când îi văd pe băieți jucând. Încerc să mă împac cu situația și să mă gândesc că peste 2-3 luni o să pot să încep alergările ușoare", a explicat jucătorul giuleștean.* (Z, 11 mart., 2006, e. o.) **(7)**

Geoană: "Am avut o consultare cu Băsescu"

Președintele PSD Mircea Geoană a afirmat că în cursul după-amiezii de ieri a avut o discuție cu președintele Traian Băsescu. *Geoană susține că în cursul acestei discuții l-ar fi propus pe George Maior. Liderul PSD a comentat faptul că partidul său a lansat o propunere de modificare a legislației serviciilor secrete, potrivit căreia unul dintre serviciile secrete ar reveni opoziției.* (RL, 26 sept., 2006, p. 2) **(8)**

În ambele cazuri, citatul în vorbire indirectă pare să confirme existența reală, în materialul neprelucrat, a citatului în vorbire directă din titlu.

Se impun însă anumite comentarii în legătură cu exemplul **(8)**. Fragmentul reprodus de noi sub **(8)** reprezintă întreg articolul. Ca și în cazul exemplului **(7)**, citatul în vorbire directă din cuprinsul articolului pare să certifice existența citatului în vorbire directă din titlu într-o realitate care însă nouă ne scapă, neavând acces la materialul

neprelucrat, la înregistrările premergătoare redactării articolului. Remarcăm însă coruperea mesajului prin diferențele dintre termenul *discuție* (care include printre sensurile sale pe acelea de *dezbatere* sau *dispută* și care, prin urmare, poate conota *în contradictoriu*) și termenul *consultare*.

Pe de altă parte, este vorba despre situațiile în care citatele în vorbire directă din titlu nu apar *tale quale* în cuprinsul articolelor respective, însă nici nu sunt în vreun fel confirmate de existența vreunei reproduceri în vorbire indirectă a aceleiași secvențe din discursul sursei.

„Soțul meu a fost dezmoștenit de propria soră"

Lavinia Pintea: „În primul rând, pentru mine cea mai mare durere este pierderea lui Adrian! În al doilea rând, vreau să precizez că nu este vorba despre nicio moștenire materială, așa cum s-a arătat în interviul Rodicăi.

Este vorba, dacă vreți, mai ales despre o moștenire spirituală și dacă totuși vreți să vorbim despre un lucru care ar fi trebuit să ne privească numai pe noi, familia, atunci trebuie știut că moștenirea la care se face referire este un apartament cumpărat de tatăl meu și o mașină pe care ne-am luat-o la mâna a doua. În schimb, avem un credit destul de mare la bancă, pe care Adrian îl făcuse cu vreo câteva luni în urmă pentru nevoi personale. Acesta trebuie achitat și, de aceea, trebuie lămurită problema succesiunii". (10 oct. 2007, e. o.) **(9)**

Iolanda Balaș Sötter: „Mi-e silă de ce se întâmplă în atletism"

Demisia lui Ilie Floroiu, rezultatele jenante ale sportivilor, din ultima vreme, moartea misterioasă a Mariei Cioncan demonstrează ca sportul care în acest an a primit cel mai mare buget cunoaște cea mai neagra perioada din istorie. Însăși „doamna atletismului romanesc", Iolanda Balaș-Sötter, pare resemnată și scârbită de ce s-a ales din acest sport. De mâine, oficial, se deschide lupta pentru ciolanul federației, acolo unde Ilie Floroiu a lăsat destul de ros! (G, 7 mart., 2007, e. o.) **(10)**

Chivu: „Putem fuma la națională"

„Avem un regulament la echipa națională în care ni s-a permis să fumăm în locurile amenajate, dar să nu fumăm în camere, autocar sau vestiar. Avem jucători care fumează și este mai corect așa, ca să nu ți se ia din personalitate. Cei care fumează o fac oricum și e mai bine decât să fim boschetari, așa cum îi plăcea domnului Pițurcă să spună", a spus Chivu, care consideră că jucătorii primei reprezentative consumă băuturi alcoolice doar după ce programul echipei naționale s-a încheiat, dar că niciodată nu s-a exagerat. (CB, 7 iun., 2006, p. 8) **(11)**

După cum se observă, în toate cazurile, secvențele citate (le putem numi, pentru moment, astfel, deoarece prezintă mărcile grafice specifice) din titlu nu se regăsesc nici măcar parțial interiorul articolului – pe care, în exemplul **(11)** l-am reprodus integral). Putem deduce, pe de o parte, că ele sunt reale și se pot regăsi în materialele înregistrate sau, dată fiind valoarea lor semantico-pragmatică rezumativă, că sunt un produs comun sursei și emițătorului. Oricum ar sta lucrurile, aceste citate au o pregnantă valoare conclusivă, inducând cititorului care este mesajul care trebuie, de fapt, reținut.

3. CONCLUZII

Discursul jurnalistic practică, la nivelul titlurilor articolelor forme de citare foarte variate, pe care noi le-am analizat în raport cu formele *in extenso* ale citatelor corespunzătoare, aşa cum apar ele în interiorul articolelor respective.

3.1. Adesea, citatele, aşa cum apar ele în titlu, se distanţează de formele prototipice de reproducere a unui discurs anterior în altul;

3.2. În multe situaţii, date fiind constrângerile specifice genului, potrivit cărora un titlu de succes este (relativ) scurt, în reproducerea discursului sursei se renunţă la anumite tranşe. Abrevierea este o practică frecventă, ca de altfel şi renunţarea la mărcile grafice corespunzătoare acesteia. Altfel spus, jurnalistul (sau cel/cei care hotărăsc forma titlului) selectează anumite secvenţe din citatul iniţial, fără a marca grafic operaţia de abreviere (prin puncte de suspensie).

3.3. În alte cazuri, deşi forma de citare practicată în titlu păstrează mărcile convenţionale ale vorbirii directe citate (ghilimelele), ea reprezintă doar o simulare a acesteia; secvenţa prezentată drept citat nu se regăseşte ca atare în textul articolului, ci este doar o prelucrare rezumativă sau conclusivă a discursului sursei, operată însă de către autorul articolului;

3.4. Operaţia de transpunere a citatului din articol în titlu antrenează atât modificări cantitative, cât şi calitative ale celui dintâi.

3.5. Studierea formelor de citare care apar, aduce în prim-plan o problemă majoră, şi anume aceea a apartenenţei reale a secvenţei citate la o instanţă comunicativă sau la alta, la un emitent sau la altul;

3.6. În formele "alterate" de citare, în care emiţătorul a intervenit în discursul sursei, secvenţa citată din titlu este atât discurs actual, cât şi discurs anterior, produs al ambelor instanţe comunicative, altfel spus, este o enunţare mixtă.

3.7. Modificările operate asupra discursului sursei de către emiţător conduc la derapaje de sens şi, implicit, la modificarea mesajului. Se induce, astfel, cititorilor, punctul de vedere al jurnalistului sau al publicaţiei, realizându-se o subtilă manipulare a destinatarului.

Abrevieri:

e.o.:	ediţia online
A:	*Adevărul*
CB:	*Compact Bucureşti*
COT:	*Cotidianul*
CRT:	*Curentul*
G:	*Gândul*
RL:	*România liberă*
Z:	*Ziua*

BIBLIOGRAFIE:

GALR II 2005 = *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.

DSL 1997 = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.

Coman 2001 = Mihail, Coman, *Manual de jurnalism*, Iași, Polirom.

Cvasnîi Cătănescu 2006 = Maria Cvasnîi Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, București, Editura Universității din București.

Ducrot, Schaeffer 1996 = Oswald Ducrot, Jean Marie Schaeffer, *et al.*, *Noul dicționar al științelor limbajului*, București, Editura Babel.

Fiske 2001 = J. Fiske *et al.*, *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale*, Iași, Polirom, p. 113.

Genette 1987 = Gérard Genette *Seuils* Paris, Seuil.

Ionescu-Ruxăndoiu 2000 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Comunicarea. Concepte de bază*, în LLR, nr. 1, p. 19–22.

Ionescu-Ruxăndoiu 2003 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, All Educațional.

Popescu 2002 = Cristian Florin Popescu, *Dicționar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate*, Editura Tritonic.

Rad 2007 = Ilie Rad (coord.) *et. al.*, *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași, Polirom.

QUOTATIONS IN TITLES. A FORM OF MANIPULATION IN PRESS ARTICLES

ABSTRACT

The present study identifies and characterizes some special forms of quotation existing in the peritextual components of written Romanian press articles. We find that journalists use mainly quotation belonging of direct speech (and seldom, almost never the quotation belonging to the indirect speech) in order to give an exciting title to their articles.

Furthermore, studying this kind of examples excerpted from the Romanian daily newspapers, we identified a few classes of quotation, established according to the authenticity and also to the presence of the respective quotation into the text of the article and into the real discourse of the source.

We noticed that the conformity (or not) of the quotation in the title to the quotation into the article could represent a sign of manipulation. The author of the article tries to orientate the riders, to indicate them a certain way to understand the message or to memorize the information.

Considering this, we also should evaluate the [illegible] quotation component of the titles.

Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
msmihaelap@yahoo.com

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 3299

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 2090/2008, la
Tipografia Editurii Universității din București



LeiN
LeiN
43,60